

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2020

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармоль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Навальна М. І., докт. філол. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макачук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаківа Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнаськ-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчійс докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 8 від 26 травня 2020 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 27 травня 2020 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 27,32.

Обл.-вид. арк. 26,90. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія KB, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2020.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2020

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасьяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 8 от 26 мая 2020 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 27 мая 2020. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 27,32.

Обл.-изд. л. 26,90. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2020.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav
2020

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. I. Navalna, Doctor of Philology; M. D. Pasichnyi, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malysko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 8 dated May 26, 2020.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on May 27, 2020. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 27,32.

Issued sheets 26,90. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomiĉnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2020.

УДК: 399.92:631.5(045)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-07-21>

СТРАТЕГІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Біла С. О.

Актуальність теми дослідження. Подолання голоду та забезпечення населення планети Земля достатньою кількістю продовольства визнано ООН одним із стратегічних пріоритетів сталого розвитку людської цивілізації на період до 2030 року. Із зростанням кількості населення планети Земля, яке нині перевищує 7,6 млрд осіб, у XXI ст. стрімко зростає і глобальний попит на продовольство та продукти харчування. Водночас, традиційні для XX ст. стратегії екстенсивного розвитку та «точкової» інтенсифікації аграрного виробництва в нинішніх умовах не дають очікуваних позитивних результатів. Для світової економіки потрібні нові стратегії розвитку аграрного виробництва, здійснення «зеленої революції» з використанням здобутків ІТ-технологій та «Індустрії 4.0». Узагальнення світового досвіду щодо розробки та впровадження стратегій виробництва аграрної продукції у XXI ст. має вагоме теоретичне та практичне значення для всіх країн, що масово експортують аграрну продукцію, а також і для України, яка зорієнтована на лідерство у світовому аграрному виробництві. Така постановка проблеми свідчить про актуальність даної статті.

Постановка проблеми. Зростання обсягів виробництва продовольства у світовій економіці відбувається повільно і не задовольняє зростаючий попит на продукти харчування та на аграрну сировину для індустріально-промислового комплексу у світових масштабах. В таких умовах виробники товарної аграрної продукції – фермери, агро-фірми та агрохолдинги, ТНК – змінюють та модифікують традиційні для XX ст. стратегії аграрного виробництва. Лідуючі позиції серед нових стратегій займає перехід до високоточного землеробства та інноваційного аграрного виробництва на основі задіяння потенціалу ІТ-технологій. Сутність та соціально-економічні наслідки впровадження такої стратегії потребують докладного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та спрямованості стратегій аграрного виробництва у їх зв'язку з інноваційно-інвестиційним розвитком та з удосконаленням відносин власності здійснили українські вчені Макаренко П. М., Пілявський В. І. [1] та Шульга О. А. [2]. Іноземні вчені, такі як: К. Смаллер, У. Спеллер, Х. Мірза, Н. Бернасконі-Остервальдер, Г. Діксі та ін. [3] особливу увагу приділяли дослідженню стратегічних пріоритетів щодо мінімізації ризиків та максимізації прибутків агро-фірм та ТНК в процесі реалізації аграрних контрактів на світових ринках. Іноземні вчені Б. Кеатінг, М. Херреро, П. Карберрі [4] у своїх дослідженнях наголошували на актуальності дотримання стратегій забезпечення продовольчої безпеки у глобальному середовищі. Натомість, залишається невисвітленим питання щодо розробки стратегій високоточного аграрного виробництва з масовим використанням інновацій та ІТ-технологій, дослідження соціально-економічних наслідків, що супроводжують їх впровадження у XXI ст.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблематика дослідження сутності та складових процесу розвитку аграрного виробництва у світовому господарстві достатньо повно висвітлена у світовій економічній літературі. Натомість, для визначення стратегічних пріоритетів

розвитку аграрного виробництва особливого значення набуває дослідження стратегій діяльності ТНК та фермерських господарств, стратегій переходу ТНК до розвитку високоточного аграрного виробництва. Невизначеними на сьогодні є тенденції ПІІ щодо купівлі земель сільськогосподарського призначення та аналіз пріоритетів їх використання ТНК у розвинутих країнах світу та в країнах, що розвиваються. Докладного дослідження потребують і соціально-економічні наслідки масового впровадження високоточного аграрного виробництва для національної економіки країн, що мають аграрну спеціалізацію.

Постановка завдання, мети дослідження.

Мета дослідження – висвітлити сутність, визначити закономірності формування та виокремити основні очікувані соціально-економічні наслідки впровадження стратегій розвитку високоточного аграрного виробництва (на прикладі узагальнення світового досвіду діяльності аграрних ТНК).

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- визначити основних «гравців» на світовому аграрному ринку та дослідити пріоритети їх економічної діяльності;
- дослідити сутність та складові стратегії «зеленої революції», стратегії переходу до високоточного аграрного виробництва на основі задіяння інноваційних та ІТ-технологій;
- визначити стратегічні цілі ТНК щодо використання придбаних земель (за рахунок прямих іноземних інвестицій) на прикладі узагальнення досвіду розвинутих країн світу та країн, що розвиваються;
- визначити очікувані соціально-економічні наслідки масового впровадження стратегій високоточного аграрного виробництва ТНК та національним агробізнесом для економіки країн, що мають аграрну спеціалізацію.

Метод або методологія проведення дослідження. В процесі дослідження світового досвіду впровадження стратегій розвитку високоточного аграрного виробництва використовувалися теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень. У статті було використано методи історичного та логічного, аналізу та синтезу, абстрактного та конкретного, метод причинно-наслідкових зв'язків для визначення стратегічних пріоритетів спеціалізації фермерських господарств та аграрних ТНК, для визначення очікуваних соціально-економічних наслідків масового переходу до високоточного аграрного виробництва країн, що мають аграрну спеціалізацію. Синергетичний підхід, метод експертних оцінок, каузальний (причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було задіяно для обґрунтування стратегій «зеленої революції», стратегій ТНК щодо переходу до високоточного аграрного виробництва на основі використання інноваційних та ІТ-технологій.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У сфері аграрного виробництва представлені: фермери, домашні господарства, державний аграрний сектор, національні агрофірми та агрохолдинги, інтернаціональні ТНК. Фермерські господарства, як правило, орієнтовані на внутрішній ринок, спеціалізуються на виробництві дрібних партій трудомісткої продукції рослинництва та садівництва, вирощують овочі, ягоди, а також займаються птахівництвом, бджоларством, молочарством, розводять свійські тварини у невеликих (порівняно з промисловими) масштабах. Фермери розвинутих країн світу (насамперед – ЄС), спеціалізуються на виробництві органічної продукції, що має гарантований попит у представників середнього класу. В країнах ЄС фермерство традиційно має державну підтримку, оскільки несе у собі як економічну, так і вагомую соціальну функцію – підтримує розвиток сільських територій та створює робочі місця у сільській місцевості. Найбільшими «гравцями» на ринку масового виробництва аграрної продукції у світі вважаються великі національні та міжнародні агрохолдинги, ТНК, що спеціалізуються на масовому виробництві аграрної продукції та на її індустріальній переробці. ТНК створили замкнений цикл – від селекції до виробництва аграрної продукції, від її переробки до виробництва готової продукції. За рахунок великих масштабів виробництва, концентрації та централізації капіталу саме аграрні ТНК займають лідируючі позиції у виробництві та експорті аграрної продукції на світових ринках. Лідерство ТНК на світових аграрних ринках ґрунтується на стратегії реалізації «зеленої революції», складовими якої є інноваційні технології, біо-селекція для виведення високопродуктивних порід тварин, для інтенсивного зростання врожайності рослинництва, у т.ч. із застосуванням ГМО (що зробить рослинництво «не чутливим» до дефіциту води, до високих температур та посухи). Аграрні ТНК у ХХІ ст. активно впроваджують стратегії переходу до високоточного аграрного виробництва на основі використання інноваційних та ІТ-технологій.

Як свідчить світовий досвід, стратегії переходу до високоточного аграрного виробництва поєднують у собі наступні інновації: космічні та авіаційні технології, безпілотні технології, безпілотні літальні апарати (БПЛА); масовий перехід до використання апаратури онлайн-аналізу ґрунту; поширення інноваційних технологій «агроскаутингу» щодо оперативного збору інформації про стан та розвиток аграрного виробництва; впровадження інтелектуальних систем підтримки прийняття управлінських рішень, запровадження автоматизованої системи моніторингу та контролю, впровадження ІТ-систем обліку всіх складових процесів аграрного виробництва. Розвиток високоточного аграрного виробництва для національної економіки країн, що мають аграрну спеціалізацію має низку переваг, а саме: зростання продуктивності праці у аграрному секторі; скорочення кількості зайнятих, що заощаджує оборотні кошти агрофірм; індустріалізація та технічне переоснащення аграрного сектору, що створює ринок збуту для ІТ-продукції, високоточного

машинобудування; збільшення товарності та експортного потенціалу країни, в основному – у сфері моноструктурного виробництва продукції рослинництва (зернові, кукурудза, соя, рапс, олійні культури та ін.). Такі стратегії передбачають й активізацію процесів прямого іноземного інвестування ТНК у скуповування земель сільськогосподарського призначення в країнах, що розвиваються з наступним їх «включенням» як постачальників сировини для ТНК, що формують та контролюють міжнародні ланцюги виробництва доданої вартості всіх видів аграрної продукції.

Серед ризиків, що несе з собою впровадження стратегій високоточного аграрного виробництва для національної економіки країн, що розвиваються та які мають аграрну спеціалізацію – слід назвати наступні: ризики щодо скорочення кількості фермерських господарств та скорочення обсягів виробництва трудомісткої, дрібнотоварної аграрної продукції (овочі, фрукти, мед та ін.); ризики скорочення кількості робочих місць та, відповідно, кількості мешканців сільських територій та ін. Серед пов'язаних з такими процесами – ризики зростання обсягів імпорту готових продуктів харчування, хронічний дефіцит державного бюджету та зростання зовнішнього боргу (внаслідок дефіциту валюти), посилення міграційних процесів та ін. У випадку падіння світових цін на продукти харчування та погіршення світової кон'юнктури на аграрну продукцію (у т.ч. на аграрну сировину, наприклад – внаслідок настання чергової світової економічної кризи), не слід виключати і штучне «виведення» придбаних ТНК земель в аграрних країнах, що розвиваються, з обороту, їх наступне «заморожування» та припинення обробки «до кращих часів». За таких обставин серед ймовірних ризиків щодо втілення такої стратегії ТНК слід назвати ризики голоду для країн, що втрачать контроль управління над власними земельними ресурсами.

Галузь застосування результатів. Міжнародні економічні відносини та світове господарство; розробка конкурентних стратегій аграрного виробництва країн світу та аграрних ТНК у світовій економіці.

Висновки відповідно до статті. «Економічними центрами» масового аграрного виробництва в усіх країнах світу є: фермерські господарства та агрохолдинги (агрофірми), аграрні ТНК. Фермерські господарства спеціалізуються, в основному, на виробництві дрібнотоварної аграрної трудомісткої продукції – овочеводство, садівництво, бджолярство та ін. Великі агро-фірми та аграрні ТНК обирають стратегію спеціалізації на масовому виробництві моноструктурної аграрної продукції (в основному, рослинництва: зерно, кукурудза, соя, аграрні технічні культури).

У розвинених країнах світу ТНК використовують стратегії багатоцільового використання сільськогосподарських земель, у т.ч. для цілей розвитку та переробки продукції тваринництва, рослинництва; для розвитку відновлюваної енергетики, біоенергетики. У розвинених країнах світу ТНК зорієнтовані на переробку всіх видів аграрної продукції та на виробництво готових продуктів харчування з високим вмістом доданої вартості. Для ТНК придбання сільськогосподарських земель в країнах, що розвиваються (у т.ч. за рахунок ПІІ), дозволяє втілити стратегію долучення придбаних земель, в основному, для розвитку рослинництва як сировинної бази для її подальшої переробки в країнах походження ТНК.

Загальносвітовим трендом розвитку аграрних ТНК стає застосування інноваційних технологій, перехід до високоточного аграрного виробництва з використанням ІТ-технологій, авіаційних та космічних технологій, безпілотних літальних апаратів та інших інновацій, що позитивно позначається на продуктивності праці та рентабельності масового індустріального виробництва, але створює низку соціальних ризиків для економіки країн, що розвиваються і які мають пріоритетом перехід до моноструктурної аграрної спеціалізації.

Перехід українських агрофірм та агрохолдингів до стратегії розвитку високоточного аграрного виробництва на основі інноваційних та ІТ-технологій забезпечить для України конкурентоспроможність на світовому ринку аграрної продукції. Цей процес має супроводжуватися проведенням земельної реформи з урахуванням інтересів розвитку українського фермерства. Стратегією для України має стати налагодження у сфері національного виробництва індустріальної переробки аграрної сировини та виробництво готових продуктів харчування з високим вмістом доданої вартості.

Ключові слова: стратегії, аграрне виробництво, фермерство, транснаціональні корпорації (ТНК), прямі іноземні інвестиції (ПІІ), земельні ресурси, «зелена революція», високоточне аграрне виробництво, інновації, ІТ-технології.

СТРАТЕГИИ ПРОИЗВОДСТВА АГРАРНОЙ ПРОДУКЦИИ: МИРОВОЙ ОПЫТ

Белая С. А.

Актуальность темы исследования. Ликвидация голода и обеспечение населения планеты Земля достаточным количеством продовольствия было признано ООН одним из стратегических приоритетов устойчивого развития человеческой цивилизации на период до 2030 года. С увеличением количества населения планеты Земля, которое на настоящий момент превышает 7,6 млрд. человек, в XXI ст. стремительно растет глобальный спрос на продовольствие и продукты питания. В тоже время, традиционные для XX ст. стратегии экстенсивного развития и «точечной» интенсификации аграрного производства в современных условиях не дают ожидаемых позитивных результатов. Для мировой экономики нужны новые стратегии развития аграрного производства, реализация «зеленой революции» с использованием преимуществ ІТ-технологий и «Индустрии 4.0». Обобщение мирового опыта о разработках и внедрении стратегий производства аграрной продукции в XXI ст. имеет

существенное теоретическое и практическое значение для всех стран, массово экспортирующих аграрную продукцию, а также и для Украины, ориентированной на лидерство в мировом аграрном производстве. Такая постановка проблемы свидетельствует об актуальности данной статьи.

Постановка проблемы. Увеличение объемов производства продовольствия в мировой экономике происходит медленно и не удовлетворяет возрастающий спрос на продукты питания и на аграрное сырьё для индустриально-промышленного комплекса в мировых масштабах. В таких условиях производители товарной аграрной продукции – фермеры, агро-фирмы и агрохолдинги, ТНК – меняют подходы и модифицируют традиционные для XX ст. стратегии аграрного производства. Лидирующие позиции среди новых стратегий занимает переход к высокоточному земледелию и инновационному аграрному производству на основе использования потенциала IT-технологий. Содержание и социально-экономические последствия внедрения такой стратегии требуют детального исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Существенный вклад в исследование сущности и направленности стратегий аграрного производства в их связи с инновационно-инвестиционным развитием и с совершенствованием отношений собственности осуществили украинские учёные Макаренко П. М., Пилявский В. И. [1] и Шульга О. А. [2]. Иностранные ученые, такие как: К. Смаллер, У. Спеллер, Х. Мирза, Н. Бернаскони-Остервальдер, Г. Дикси и др. [3] особое внимание уделяли исследованию стратегических приоритетов минимизации рисков и максимизации прибыли агро-фирм и ТНК в процессе реализации аграрных контрактов на мировых рынках. Иностранные ученые Б. Кеатинг, М. Херреро, П. Карберри [4] в своих исследованиях акцентировали внимание на актуальности соблюдения стратегий обеспечения продовольственной безопасности в глобальной среде. В тоже время, остаётся не исследованным вопрос о разработке стратегий высокоточного аграрного производства с массовым использованием инноваций и IT-технологий, исследование социально-экономических последствий, которые сопровождают их внедрение в XXI ст.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Проблематика исследования сущности и составляющих процессов развития аграрного производства в мировом хозяйстве достаточно полно освещены в мировой экономической литературе. В тоже время, для определения стратегических приоритетов развития аграрного производства особое значение приобретает исследование стратегий деятельности ТНК и фермерских хозяйств, стратегий перехода ТНК к развитию высокоточного аграрного производства. Неопределёнными на сегодняшний момент являются тенденции ПИИ в сфере покупки земель сельскохозяйственного назначения и анализ приоритетов их использования ТНК в развитых странах мира и в развивающихся странах. Детального исследования требуют и социально-экономические последствия массового внедрения высокоточного аграрного производства для национальной экономики стран, имеющих аграрную специализацию.

Постановка задачи, цели исследования.

Цель исследования – определить сущность, выявить закономерности формирования и обосновать основные ожидаемые социально-экономические последствия внедрения стратегий развития высокоточного аграрного производства (на примере обобщения мирового опыта деятельности аграрных ТНК).

Для достижения цели в статье поставлены и рассматриваются следующие задания:

- определить основных «игроков» на мировом аграрном рынке и исследовать приоритеты их экономической деятельности;
- исследовать сущность и составляющие стратегии «зеленой революции», стратегии перехода к высокоточному аграрному производству на основе использования инновационных и IT-технологий;
- определить стратегические цели ТНК по использованию приобретенных земель (за счет прямых иностранных инвестиций) на примере обобщения опыта развитых стран мира и развивающихся стран;
- определить ожидаемые социально-экономические последствия массового внедрения стратегий высокоточного аграрного производства ТНК, а также национальным агробизнесом для экономики стран, имеющих аграрную специализацию.

Метод или методология проведения исследования. В процессе исследования мирового опыта внедрения стратегий развития высокоточного аграрного производства использовались теоретические и эмпирические методы научных исследований. В статье использованы методы исторического и логического, анализа и синтеза, абстрактного и конкретного, метод причинно-следственных связей для определения стратегических приоритетов специализации фермерских хозяйств и аграрных ТНК, для определения ожидаемых социально-экономических последствий массового перехода к высокоточному аграрному производству стран, имеющих аграрную специализацию. Синергетический подход, метод экспертных оценок, каузальный (причинно-следственный) метод научных исследований был задействован для обоснования стратегий «зелёной революции», стратегий ТНК по переходу к высокоточному аграрному производству на основе использования инновационных и IT-технологий.

Изложение основного материала (результаты работы).

В сфере аграрного производства представлены: фермеры, домашние хозяйства, государственный аграрный сектор, национальные агрофирмы и агрохолдинги, интернациональные ТНК. Фермерские хозяйства, как правило, ориентированы на внутренний рынок, специализируются на производстве мелких партий трудоемкой продукции растениеводства и садоводства, выращивают овощи, ягоды, а

также занимаются птицеводством, пчеловодством, производством молочной продукции, разводят домашних животных в небольших (по сравнению с промышленным) масштабах. Фермеры развитых стран мира (прежде всего – ЕС), специализируются на производстве органической продукции, что имеет гарантированный спрос у представителей среднего класса. В странах ЕС фермерство традиционно получает государственную поддержку, поскольку несет в себе как экономическую, так и важнейшую социальную функцию – поддерживает развитие сельских территорий и создает рабочие места в сельской местности. Наисильнейшими «игроками» на рынке массового производства аграрной продукции в мире считаются крупные национальные и международные агрохолдинги, ТНК, которые специализируются на массовом производстве аграрной продукции и на её индустриальной переработке. ТНК создали замкнутый цикл – от селекции до производства аграрной продукции, от её переработки до производства готовой продукции. За счет больших масштабов производства, концентрации и централизации капитала именно аграрные ТНК занимают лидирующие позиции в производстве и экспорте аграрной продукции на мировых рынках. Лидерство ТНК на мировых аграрных рынках основывается на стратегии реализации «зелёной революции», составляющими которой являются инновационные технологии, био-селекция для выведения высокопродуктивных пород животных, а также для интенсивного роста урожайности растениеводства, в т.ч. с использованием ГМО (что делает растениеводство «не чувствительным» к дефициту воды, к высоким температурам и засухам). Аграрные ТНК в XXI ст. активно внедряют стратегии перехода к высокоточному аграрному производству на основе использования инновационных и IT-технологий.

Мировой опыт свидетельствует, что стратегии перехода к высокоточному аграрному производству объединяют в себе следующие инновации: космические и авиационные технологии, беспилотные технологии, беспилотные летательные аппараты (БПЛА); массовый переход к использованию аппаратуры онлайн-анализа почвы; распространение инновационных технологий «агроскаутинга» по оперативному сбору информации о состоянии и развитию аграрного производства; внедрение интеллектуальных систем поддержки принятия управленческих решений, внедрение автоматизированной системы мониторинга и контроля, внедрение IT-систем учета всех составляющих процессов аграрного производства. Развитие высокоточного аграрного производства для национальной экономики стран, имеющих аграрную специализацию, имеет ряд преимуществ, в том числе: рост производительности труда в аграрном секторе; сокращение количества занятых, что экономит оборотные средства агрофирм; индустриализация и техническое переоборудование аграрного сектора, что создаёт рынок сбыта для IT-продукции, высокоточного машиностроения; увеличение товарности и экспортного потенциала страны, в основном – в сфере моноструктурного выращивания продукции растениеводства (зерновые, кукуруза, соя, рапс, масличные культуры и др.). Такие стратегии предусматривают и активизацию процессов прямого иностранного инвестирования ТНК в целях покупки земель сельскохозяйственного назначения в развивающихся странах с последующим их «включением» как поставщиков сырья для ТНК, формирующих и контролируемых международных цепочек производства добавочной стоимости всех видов аграрной продукции.

Среди рисков, связанных с внедрением стратегий высокоточного аграрного производства для национальной экономики развивающихся стран, имеющих аграрную специализацию – следует назвать следующие: риски сокращения количества фермерских хозяйств и сокращения объёмов производства трудоёмкой, мелкотоварной аграрной продукции (овощи, фрукты, мед и др.); риски сокращения количества рабочих мест и, соответственно, сокращения количества жителей сельских территорий и др. Среди связанных с вышеназванными – риски увеличения объёмов импорта готовых продуктов питания, хронический дефицит государственного бюджета и рост внешнего долга (вследствие дефицита валюты), рост миграционных процессов и другие риски. В случае падения мировых цен на продукты питания и ухудшения мировой конъюнктуры на аграрную продукцию (в т.ч. на аграрное сырьё, например – вследствие начала очередного мирового экономического кризиса), не следует исключать и искусственное «выведение» приобретенных ТНК земель в развивающихся аграрных странах из оборота и их последующее «замораживание», прекращение обработки приобретенных земель «до лучших времен». В данном случае, среди вероятных рисков реализации такой стратегии ТНК, следует назвать риски голода для стран, утративших контроль управления над собственными земельными ресурсами.

Область применения результатов. Международные экономические отношения и мировое хозяйство; разработка конкурентных стратегий аграрного производства стран мира и аграрных ТНК в мировой экономике.

Выводы в соответствии со статьей. «Экономическими центрами» массового аграрного производства во всех странах мира являются: фермерские хозяйства и агрохолдинги (агрофирмы), аграрные ТНК. Фермерские хозяйства специализируются, в основном, на производстве мелкотоварной аграрной трудоёмкой продукции – овощеводство, садоводство, пчеловодство и др. Крупные агрофирмы и аграрные ТНК выбирают стратегию специализации на массовом производстве моноструктурной аграрной продукции (в основном, растениеводство: зерно, кукуруза, соя, аграрные технические культуры).

Выводы в соответствии со статьей. В развитых странах мира ТНК используют стратегии многоцелевого использования сельскохозяйственных земель, в т.ч. в целях развития и переработки продукции животноводства, растениеводства; для развития возобновляемой энергетики, биоэнергетики. В развитых странах мира ТНК ориентированы на переработку всех видов аграрной продукции и на производство готовых продуктов питания с высоким удельным весом добавочной стоимости. Для ТНК приобретение сельскохозяйственных земель в развивающихся странах (в т.ч. за счет ПИИ), позволяет реализовать стратегию использования приобретенных земель, в основном, для развития растениеводства как сырьевой базы для её дальнейшей переработки в странах происхождения ТНК.

Общемировым трендом развития аграрных ТНК становится использование инновационных технологий, переход к высокоточному аграрному производству с использованием IT-технологий, авиационных и космических технологий, беспилотных летательных аппаратов и других инноваций, что позитивно отобразится на производительности труда и рентабельности массового индустриального производства, но создаст целый ряд социальных рисков для экономики развивающихся стран, признавших в качестве приоритета переход к моноструктурной аграрной специализации.

Переход украинских агрофирм и агрохолдингов к стратегии развития высокоточного аграрного производства на основе инновационных и IT-технологий обеспечит для Украины конкурентоспособность на мировом рынке аграрной продукции. Этот процесс должен сопровождаться проведением земельной реформы с учётом интересов развития украинского фермерства. Стратегией для Украины может стать развитие в сфере национального производства индустриальной переработки аграрного сырья и производство готовых продуктов питания с высоким удельным весом добавочной стоимости.

Ключевые слова: стратегии, аграрное производство, фермерство, транснациональные корпорации (ТНК), прямые иностранные инвестиции (ПИИ), земельные ресурсы, «зелёная революция», высокоточное аграрное производство, инновации, IT-технологии.

AGRICULTURAL PRODUCTION STRATEGIES: WORLD EXPERIENCE

Bila Svitlana

Actual importance of research theme: Combating hunger and providing the Earth's population with sufficient amount of products is considered one of the strategic priorities of human civilization sustainable development by the UN up to 2030. The rapid growth of this planet's human population in the 21st century, estimated at 7.6. billion people, leads to the global demand for production and foodstuff. Simultaneously, traditional strategies of extensive development conventional in the 20th century and «target» intensification of agriculture do not take expected positive effect nowadays. World economy requires for new strategies of agricultural production, as well as promoting 'green revolution' based on the ground of IT technology advances and «Industry 4.0.». The generalization of world experience concerning development and implementing agricultural production strategies in the 21st century is of greater theoretical and practical importance for all countries which export agricultural production in mass scales, including Ukraine which focuses on the leadership in the world agricultural business. Thus, the urgency of the issue confirms the actual importance of this article.

The problem statement. Foodstuff output in world economy is growing slowly and does not meet the increasing demand for food and agricultural products in industry in global scales. Under these conditions the manufacturers of agricultural products like farmers, agro-businesses and agro-holdings, as well as transnational corporation alter and modify agricultural strategies that were conventional in the 20th century. Among the new strategies transition to precision farming and innovational agriculture based on implementing IT technologies takes the leading role. The core and socio-economic consequences of such strategy implementation require further study.

Analysis of latest studies and publication. The important contribution to the study of the core and dimensions of agricultural production strategies linked to innovation and investment development as well as to improvement property relations is made by such Ukrainian scholars as P. Makarenko, V. Pilyavskiy [1] and O. Shul'ga [2]. Foreign scientists like Smaller, C., and W. Speller, with H. Mirza, N. Bernasconi-Osterwalder, and G. Dixie [3] paid the specific attention to the study of strategic priorities concerning risks minimization and profit maximization by agro-businesses and TNC within the realization of agricultural contracts at world markets. Overseas researchers Keating B., Herrero M., Carberry P. [4] emphasized on actual importance of compliance with strategy of foodstuff security in global environment in their studies. However, the issue of developing the strategy of precise agricultural production based on widespread use of innovation and IT technologies, research into socio-economic consequences accompanying their implementation in the 21st century remains poorly studied.

Research challenge of general issue. The issue of studies the core and elements of agricultural production development process in world economy is highlighted in world economic literature pretty well. Nevertheless, the study of TNCs and agricultural businesses strategies and strategies concerning transition of TNCs to the development of precise agriculture is really meaningful. Besides, at present time the trends of direct foreign investments as for agricultural lands purchase and priorities analysis of their use by TNCs in developed and developing world countries are uncertain. Socio economic consequences of mass precise agriculture introduction for national economy in countries with agrarian specialization also require detailed researching.

Problem statement, objective of research.

The objective of research is to highlight the core and define the regularity of formation, as well as emphasize the basic expected socio-economic consequences of precise agriculture development strategy implementing on the grounds of generalization the world experience of agricultural TNC sactivity.

To achieve the objective set the article aimed at solution the following tasks:

- to note the main 'players' at the world agricultural market and study the priorities of their economic activity;*
- to study the core and the elements of 'green revolution' strategy, as well as strategy of transition to precise agricultural production based on implementing innovations and IT technologies;*
- to define strategic goals of TNCs as for the use of acquiring land (at the cost of direct foreign investments) on the grounds of generalization developed and developing countries experience;*
- to point out the expected socio-economic consequences of mass implementation of precise agricultural production strategies by TNCs and national agro-businesses for the economy of the countries specialized in agriculture.*

Method and methodology of the study. *While studying the world experience of implementation the precise agricultural production development strategies theoretical and empirical methods of scientific research were employed. Historical and logical methods, abstract and specific methods, methods of analysis and synthesis, as well as causal (cause-and-effect) method were applied in the article to define strategic priorities of agricultural business and agricultural TNC specialization, to point out expected socio-economic consequences of mass transition to precise agricultural production in the countries with agrarian specialization. Synergetic approach, method of expert estimates and casual methods were applied to ground «green revolution» strategy, as well as strategy of TNCs as for transition to precise agriculture based on innovations and IT technologies.*

The results of study. *Agricultural production is presented by farmers, households, state agricultural sector, national agro-businesses and agro-holdings, international TNCs. As a rule, farms are focused on domestic market; they specialize in production of minor parties of manual crop production and horticulture, grow vegetables, fruit and berries, as well as they are engaged in poultry farming, beekeeping, dairy production, stockbreeding in rather small scales. The farmers in developed world countries, particularly EU countries, concentrate on organic production which is of high demand among middle-class representatives. In EU countries farming is traditionally supported by the state, as it bears both economic and social valuable functions, i.e. assists in rural development and creates workplaces in countryside. The main stakeholders at the mass agricultural market in the world are considered large national and international agro-holdings an TNCs specialized in agricultural production and its industrial processing. TNCs shaped the closed loop – from selection to agricultural production, from its processing to its manufacturing. At the cost of large production scales, as well as capital concentration and centralization it is the agricultural TNCs which leads in production and export of foodstuffs at world markets. TNCs ' leadership at world agriculture markets is grounded on 'green revolution' strategy implementing, which consists of such elements as innovations, bio-selection to produce performance breed, intensive growth in crop productivity, including the one using GMO which makes cropping insensitive to water shortage, high temperatures and droughts. Agrarian TNCs in the 21st century actively implement the strategies of transition to precise agriculture based on the use of innovations and IT technologies.*

As the world experience confirms, strategies of transition to precise agriculture combine the following innovations: astronaut and aviation technologies, unmanned technologies, unmanned aerial vehicles; mass transition to the use of apparatus to analyze the ground online; spreading of «agro-scouting» innovation technologies as for field information gathering concerning the condition and development of agriculture; implementation intellectual system of managerial decision-making support; introduction of monitoring and control auto-system and implementation of IT-system as for account of agriculture process elements. The development of precise agriculture for national world economies which are agriculture-based offers a lot of benefits, such as: increase in labor productivity in agriculture; the decrease in employment that saves working capital of agro-businesses; industrialization and technical renovation of agrarian sector which promotes the market for IT products, precise machine building; increase in commerce and export potential of the country, mainly, in the sphere of monostructural crop production (grain, corn, soya, raps, oilseeds etc.). Such strategies also provide revitalization of direct foreign investment processes by TNCs concerning purchasing farmland in the developing countries with their further listing as raw materials supplier for TNCs. The latter shape and control international links of production value added to all kinds of agricultural products.

Among the risks which implementation of precise agriculture strategies bear for national developing country's economy which are agriculture-based the following should be mentioned: risks concerning decrease in farms and decline in production of labor-intensive small-scale agriculture products (vegetables, fruit, honey etc.); risks of jobs recession and, respectively, the number of rural population and others. There are also other risks linked to these processes like risks of growing volumes of ready foodstuffs import, chronic scarcity of state budget and increase in internal debt, enhancing migration processes etc. In case of falling world prices for foodstuffs and worsening global conditions for agriculture products, including agrarian raw materials, in particular, due to another world economic crisis, the abandonment of occasional farmland purchased by TNCs in developing agrarian countries, their further freezing and ceasing the processing for better times should not be excluded. Under such circumstances the risks of famine for countries which could lose the managerial control over own land resources are also a threatening exercise as for implementing such TNC strategy.

The field of results application. *International economic relations and world economy, development of agriculture competitive strategies in world countries and agrarian TNCs in world economy.*

Conclusions. *Farms, agro-businesses, agro-holdings and agrarian TNCs are the economic centres of mass agriculture production in all world countries. Farms are mainly specialized in labour-intensive small-scale agriculture production like horticulture, gardening, bee-keeping etc. Large agro-businesses and agrarian TNCs choose the strategy of specializing in mass monostructural agriculture production such as crop production (grain, corn, soya beans and industrial crops).*

In developed world countries TNCs apply the strategy of farmlands multi-purpose use, including the goals aimed at development and processing livestock and crop production; at development of renewable energy and bio-energy. In developed world countries TNCs focus on processing all kinds of agriculture products and foodstuffs production with high value added. Purchasing of farmlands by TNCs in developing countries, in particular, at the cost of direct foreign investment, provides for implementation the strategy of purchased lands engagement, mainly, to develop crop production as a raw basis for their further processing in the native countries for TNCs.

The general world trend of agrarian TNCs development is use of innovation technologies, transition to precise agriculture based on IT technologies, aviation and astronautic technologies, unmanned aerial vehicles and other innovations which positively impact labor productivity and mass industrial production profitability, as well as choose transition to monostructural agrarian specialization as a priority, but bear a set of social risks for developing countries' economies.

Transition of Ukrainian agro-businesses and agro-holdings to the strategy of precise agriculture development based on innovations and IT technologies provides Ukraine's competitiveness at the world agrarian markets. This process should go hand-in-hand with land reform taking into account Ukrainian farming interests. Establishing industrial processing of agriculture raw products and production of ready foodstuffs with high value added should be strategic for Ukraine.

Key words: *strategies, agriculture production, farming, transnational corporations (TNCs), direct foreign investments (DFI), land resources, 'green revolution', precise agriculture, innovations, IT technologies.*

JEL Classification: *F01, N5, Q18*

Актуальність теми дослідження. Подолання голоду та забезпечення населення планети Земля достатньою кількістю продовольства визнано ООН серед головних стратегічних пріоритетів сталого розвитку людської цивілізації у XXI ст. Із зростанням кількості населення планети Земля, яке нині перевищує 7,6 млрд осіб, стрімко зростає і глобальний попит на продовольство та продукти харчування. Натомість, зростання обсягів виробництва продовольства підпадає під ризик та гальмується впливом глобального потепління та зміною клімату, що призводить до різких змін температурних режимів, до затоплення прибережних, як правило – аграрних територій, збільшує кількість паводків та посух, обумовлює зростання дефіциту прісної води. В таких несприятливих умовах виробники товарної аграрної продукції – фермери та великі агрохолдинги, аграрні ТНК – змінюють та модифікують традиційні стратегії аграрного виробництва, притаманні XX ст., пристосовуються до нових умов господарювання. Лідером серед нових стратегій є – задіяння потенціалу IT-технологій, здобутків високоточного землеробства та інноваційного аграрного виробництва. Узагальнення світового досвіду щодо розробки та впровадження стратегій виробництва аграрної продукції має вагоме теоретичне та практичне значення і для України, яка претендує на лідерство у світовому аграрному виробництві але і досі не має цивілізованого ринку землі та офіційної державної стратегії розвитку аграрного виробництва. Така постановка проблеми свідчить про актуальність теми даної статті.

Постановка проблеми. Зростання обсягів виробництва продовольства у світовій економіці відбувається повільно і не задовольняє зростаючий попит на продукти харчування та на аграрну сировину для промислового комплексу. В таких умовах виробники товарної аграрної продукції – фермери та великі агрохолдинги, аграрні ТНК – змінюють та модифікують традиційні для XX ст. стратегії аграрного виробництва. Лідерують серед нових стратегій ті, які тісно пов'язані із впровадженням високоточного землеробства, IT-технологій та інноваційного аграрного виробництва, що потребує докладного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та спрямованості стратегій аграрного виробництва у їх зв'язку з інноваційно-інвестиційним розвитком та з удосконаленням відносин власності здійснили українські вчені Макаренко П. М., Пілявський В. І. [1] та Шульга О. А. [2]. Іноземні вчені, такі як: К. Смаллер, У. Спеллер, Х. Мірза, Н. Бернасконі-Остервальдер, Г. Діксі та ін. [3] особливу увагу приділяють стратегічним пріоритетам щодо мінімізації ризиків та максимізації прибутків в процесі реалізації аграрних контрактів на світових ринках. Іноземні вчені Б. Кеатінг, М. Херреро, П. Карберрі [4] у своїх дослідженнях наголошують на актуальності дотримання стратегій забезпечення продовольчої безпеки у глобальному середовищі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблематика дослідження сутності та складових процесу розвитку аграрного виробництва у світовому господарстві достатньо повно висвітлена у світовій економічній літературі. Натомість, для визначення стратегічних пріоритетів розвитку аграрного виробництва особливого значення набуває дослідження стратегій діяльності ТНК та фермерських господарств, стратегій переходу ТНК до розвитку високоточного аграрного виробництва. Невизначеними на сьогодні є тенденції ПІІ щодо купівлі земель сільськогосподарського призначення та аналіз пріоритетів їх використання ТНК у розвинутих країнах світу та в країнах, що розвиваються.

Постановка завдання, мети дослідження.

Мета дослідження – висвітлити сутність та визначити закономірності формування конкурентних стратегій розвитку аграрного виробництва у світовому господарстві (на прикладі діяльності аграрних ТНК).

Для досягнення мети у статті поставлені та вирішуються наступні завдання:

- визначити основних «гравців» на світовому аграрному ринку та дослідити пріоритети їх аграрної спеціалізації;
- дослідити сутність та складові стратегії «зеленої революції», складовими якої визнано ІТ- технології та інші аграрні інновації;
- обґрунтувати спрямованість стратегій ТНК щодо розвитку високоточного аграрного виробництва та стратегій використання придбаних земель за рахунок ПІІ у розвинених країнах світу та у країнах, що розвиваються.

Метод або методологія проведення дослідження.

В процесі дослідження світового досвіду стратегій виробництва аграрної продукції використовувалися теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень. У статті було використано методи історичного та логічного, аналізу та синтезу, абстрактного та конкретного, метод причинно-наслідкових зв'язків для визначення стратегічних пріоритетів спеціалізації фермерських господарств та аграрних ТНК. Синергетичний підхід, метод експертних оцінок, каузальний (причинно-наслідковий) метод наукових досліджень було використано для обґрунтування стратегій «зеленої революції», стратегій ТНК щодо розвитку високоточного аграрного виробництва на основі використання інноваційних та ІТ-технологій.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У сфері аграрного виробництва традиційно представлені: фермери, домашні господарства, державний аграрний сектор та великі агрохолдинги, вищою формою існування яких є ТНК. У кожного з учасників аграрного виробництва є цілі та пріоритети розвитку. Так, домашні господарства, в основному, забезпечують себе аграрною продукцією (на кшталт натурального виробництва) і лише частково продають вироблену на власних присадибних ділянках продукцію дрібними партіями на місцевих ринках. У економіці цей сектор часто відносять до «сірої», не облікованої економіки.

Фермери у кожній країні світу, яка дбає про аграрне виробництво, займають особливу нішу. Фермерство несе у собі як економічну, так і соціальну функцію. Фермерські господарства, як правило, спеціалізуються на виробництві трудомісткої продукції рослинництва та садівництва, вирощують овочі, ягоди, а також займаються птахівництвом, бджолярством, розводять свійські тварини у невеликих (порівняно з промисловими) масштабах. Фермери розвинутих країн світу спеціалізуються на виробництві органічної продукції, що гарантує її збут. Держава надає фермерам підтримку, у т.ч. субсидії та дотації, надає їм можливість отримати пільгові кредити. Адже підтримка фермерства – це підтримка і сільських територій, збереження робочих місць на селі та утримання місцевих мешканців на постійному місцепроживанні у селах. В Україні фермери, як правило, виробляють аграрну продукцію на площах від 500 га, а за наявності сільськогосподарської техніки – на землях площею 3 – 5 тисяч гектар.

Державні землі сільськогосподарського призначення мають місце у всіх країнах світу, які дбають про національну безпеку та національну економічну безпеку як її складову. Державний земельний фонд у країнах з ринковою економікою варіюється від 10 до 50 % та вище. Наприклад, в самих ліберальних щодо продажу земель сільськогосподарського призначення країнах, обсяг земель, що залишається у власності держави, становить: в Канаді – 35 %, у США – біля 7 %, в Австралії – біля 23 % площ земель сільськогосподарського призначення. При цьому питома вага агросектору у структурі ВВП цих країн (2017 р.) коливається у межах від 1,5 – до 3 %, а кількість зайнятого населення у аграрному виробництві не перевищує 1,2 - 3,6 %, до 4 % від загальної кількості економічно активного населення [5; 6].

Вважається, що тільки у авторитарних країнах та країнах з низьким рівнем розвитку ринкових відносин зберігається мораторій на продаж земель (Куба, КНДР, Конго, Венесуела, Таджикистан). У Білорусії 98 % землі належить державі. Також, заборонено продаж землі в Ізраїлі, що хронічно перебуває під впливом ризику загострення локальних військових конфліктів. Для переважної більшості країн світу продаж земель сільськогосподарського призначення має обмеження. Найбільш поширені серед таких обмежень: продаж земель с/г призначення тільки громадянам країни, тільки фермерам, фізичним та юридичним особам, що мають практичний досвід роботи у аграрному виробництві (не менше 5-8 років), відповідну аграрну освіту та спеціалізацію. У країнах з розвиненим місцевим самоврядуванням саме місцевим громадам надаються повноваження вирішувати – які обсяги земель с/г призначення можна продавати в одні руки.

Найбільшими «гравцями» на ринку виробництва аграрної продукції у світі вважають великі національні та міжнародні агрохолдинги та ТНК, що спеціалізуються на масовому виробництві аграрної продукції та на її переробці.

Серед лідерів світового аграрного виробництва перебувають, насамперед, ТНК, що спеціалізуються на рослинництві (зерно, кукурудза, соя, рапс, пальмові плантації для виробництва пальмової олії, вирощування інших технічних культур) та на індустріальному розвитку тваринництва та птахівництва (розведення великої рогатої худоби та молочарство; промислове розведення свиней та інших видів свійських тварин; птахівництво – кури, індики, гуси та ін.). ТНК, як правило, організовують замкнений виробничий аграрний цикл – від сировини до її переробки та виробництва готової продукції, у т.ч. на експорт. За рахунок великих масштабів виробництва, концентрації та централізації капіталу саме аграрні ТНК займають лідируючі позиції у виробництві та експорті аграрної продукції на світових ринках. В основі стратегій діяльності аграрних ТНК – «зелена революція» та

капіталізація процесів аграрного виробництва (що найбільшою мірою спостерігається в країнах розташування материнських компаній ТНК). Для аграрних ТНК, що представляють інтереси розвинутих країн світу (США, країн ЄС), набуває актуальності і стратегія «поширення економічного впливу та отримання додаткової сировинної аграрної бази» в країнах, що розвиваються, в таких країнах, які мають багатий аграрний потенціал та водні ресурси, але брак капіталів. У сферу інтересів ТНК щодо застосування останньої стратегії потрапляє й Україна. Ця проблема потребує окремих наукових досліджень та не є предметом дослідження даної статті.

У світовій практиці безумовне лідерство ТНК на світових аграрних ринках ґрунтується на стратегії реалізації так званої «зеленої революції», складовими якої називають, насамперед, інноваційні технології та роботу у сфері біо-селекції для виведення більш продуктивних порід тварин та для зростання врожайності у сфері рослинництва. Одним з різновидів такої стратегії вважають і продукування генно-модифікованого посівного матеріалу, стійкого до посухи, до шкідників та до хронічного дефіциту прісної води. Натомість, селекція щодо виведення нових, продуктивних сортів сільськогосподарських культур відбувається як із застосуванням, так і без застосування технологій виведення генно-модифікованих організмів (ГМО). Так, в країнах ЄС розповсюдження ГМО жорстко контролюється державою, а в більшості європейських країн взагалі заборонено.

Другою складовою «зеленої революції» є розвиток іригації, розповсюдження інноваційних іригаційних систем та технологій, у т.ч. систем крапельного зрошення, гідропоніки, «вертикальних ферм» та ін. Цей напрям є надзвичайно важливим, оскільки нові сорти зернових культур зможуть нарощувати врожайність лише в умовах стабільного та доступного водозабезпечення, адже в умовах глобального потепління та зміни клімату у XXI ст. дефіцит води стає основною загрозою для продуктивності сільського господарства.

Третя складова «зеленої революції» – широке впровадження інновацій у аграрному виробництві, масова індустріалізація всіх процесів щодо розвитку сільського господарства, у т.ч. з використанням ІТ-технологій, дронів, авіаційних та космічних технологій, NBIC- технологій та робототехніки.

У XXI ст. інтенсифікація аграрного виробництва у країнах-лідерах світового розвитку відбувається у напрямі скорочення витрат на виробництво і обслуговування виробничих фондів, до яких належать: сільськогосподарські землі, аграрна техніка. Велика увага приділяється логістиці руху оборотного капіталу: посівного матеріалу у рослинництві, розвитку селекції у сфері тваринництва та птахівництва, виробництву та закупівлі мінеральних добрив тощо. Важливе місце у аграрному виробництві займає рівень розвитку та інноваційного переоснащення наявних об'єктів інфраструктури – елеваторів, сушарок та складських приміщень для зберігання зібраного врожаю. Особливу роль у системі аграрного виробництва відіграє логістика транспортного забезпечення; налагодження логістики руху аграрної продукції «від лану – до столу», тобто з місця вирощування продукції до мережі роздрібної торгівлі та до споживача.

Цикл обороту капіталу у аграрному виробництві переважної більшості країн світу становить один рік. За таких обставин аграрії надають перевагу коротким термінам окупності інвестицій, які вливаються у сферу аграрного виробництва. На *рисунку 1* представлено динаміку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до сфери аграрного виробництва в масштабах світового господарства за період 2005 – 2017 рр. Як свідчать наведені дані, «пік» інвестиційної активності ПІІ у світове аграрне виробництво припадав на період 2007 – 2010 рр. (це передкризовий період – до початку світової фінансово-економічної кризи) та у перші роки післякризового періоду, під час якого відбувалися процеси активного інноваційно-технічного переоснащення виробничих комплексів аграрно-промислового виробництва. Інвестування у технічне оснащення аграрного виробництва ставило за мету здійснити його кардинальну технічну модернізацію на інноваційних засадах із застосуванням ІТ-технологій, розробок цифрової економіки, забезпечити перехід до «високоточного аграрного виробництва».

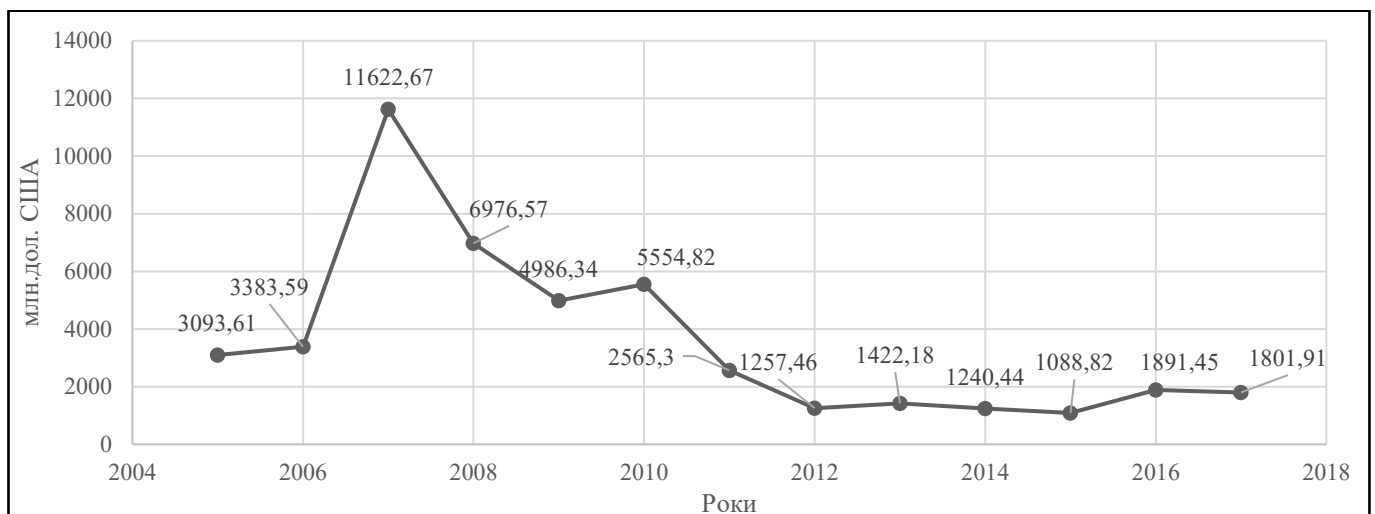

Рисунок 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій у сферу розвитку світового аграрного виробництва за період 2005 – 2017 рр. (млн. дол. США).

Джерело: World Investment Report 2018 [5].

Серед регіонів-лідерів ПІІ у сферу розвитку аграрного виробництва за період з 2005 по 2017 рр. – країни Азії, Європейський Союз, країни Північної та Південної Америки. Такі інвестиції здійснювалися, в основному, ТНК спільно з ТНБ та стосувалися як інвестування у технічне переоснащення аграрного виробництва, так і інвестицій у придбання земельних ресурсів (купівлю земель сільськогосподарського призначення). З даних, наведених у *таблиці 1* видно, що серед угод, які уклали іноземні інвестори (насамперед – ТНК) за межами своєї країни, на світових ринках, переважають угоди для придбання земель сільськогосподарського призначення з подальшим виробництвом на придбаних землях продукції рослинництва та вирощування технічних культур – 39 % від загальної площі придбаних за означений період угод (в основному, це кукурудза, пшениця, соя, рапс та технічні культури). Такі угоди характеризуються великими капіталовкладеннями у інноваційно-технічне оснащення аграрного виробництва, у розвиток механізації та автоматизації з переходом до високоточного, високопродуктивного, стандартизованого та моноструктурного аграрного виробництва з мінімальним використанням найманої праці.

Таблиця 1. Спеціалізація угод з придбання земель сільськогосподарського призначення у світі (за період 2000–2017 рр.)

Ціль інвестування	Кількість угод	Площа угідь, га	Питома вага від загальної площі угідь, у відсотках, %	Середній розмір с/г угідь у розрахунку на одну угоду, га
Угоди, які здійснюють іноземні інвестори на світових ринках і які ставлять за мету виробництво:				
біопалива	188	8 071 550	16,3	42 934
продукції рослинництва	388	19 409 763	39,3	50 025
продукції тваринництва	60	916 550	1,9	15 276
непродовольчих товарів	113	1 299 438	2,6	11 499
Багатоцільове призначення	334	13 199 370	26,7	39 519
Угоди невизначеного характеру	172	6 552 137	13,3	38 094
Усього	1 255	49 448 808	100,0	39 401
Угоди, які здійснюють інвестори на внутрішньому, національному ринку країни для виробництва:				
біопалива	76	758 141	1,0	9 976
продукції рослинництва	89	1 610 424	2,2	18 095
продукції тваринництва	25	218 848	0,3	8 754
непродовольчих товарів	36	182 233	0,3	5 062
Багатоцільове призначення	123	68 034 258	94,0	553 124
Угоди невизначеного характеру	66	1 572 285	2,2	23 823
Усього	415	72 376 189	100,0	174 400
Загальна кількість угод для виробництва, світ в цілому:				
біопалива	264	8 829 691	7,2	33 446
продукції рослинництва	477	21 020 187	17,3	44 067
продукції тваринництва	85	1 135 398	0,9	13 358
непродовольчих товарів	149	1 481 671	1,2	9 944
Багатоцільове призначення	457	81 233 628	66,7	177 754
Угоди невизначеного характеру	238	8 124 422	6,7	34 136
Усього	1 670	121 824 997	100,0	72 949

Джерело: Dynamics overview. LAND MATRIX [6].

Серед угод з ПІІ, які уклали іноземні інвестори на внутрішньому, національному ринку країн походження ТНК (потужних агро-фірм), в основному, переважали угоди для придбання земель сільськогосподарського призначення з подальшим виробництвом на них продукції багатоцільового призначення – понад 94,0 % від загальної площі придбаних за означений період (2000–2017 рр.) земель. Багатоцільове призначення передбачає як вирощування зернових, сировини для подальшої промислової переробки, так і розвиток замкнених та експортоорієнтованих аграрно-виробничих комплексів (аграрних кластерів) з птицевництва та тваринництва, а також – комплексне вирощування зернових та масляних культур з подальшою переробкою їх відходів на потреби відновлюваної енергетики у вигляді пелетів, брикетів та інших видів біопалива. Отже, можна зробити висновок (*дивись табл. 1*), що ПІІ ТНК (агро-фірм) з придбання земель сільськогосподарського призначення за кордоном (в країнах, що розвиваються), в основному, зорієнтовані на формування сировинної бази, а внутрішні ПІІ агро-фірм та ТНК у межах національної економіки країн їх базування – на створення конкурентоспроможних агро-комплексів багатоцільового призначення.

Лідерами у сфері інвестування аграрного виробництва у світовій економіці є аграрні ТНК. Зазначимо, що саме аграрні ТНК у XXI ст. стають драйверами переходу до інновацій та «високих технологій». Серед відомих у світі прикладів інновацій, застосування ІТ-рішень у сфері аграрного виробництва є: інноваційні та дистанційні системи управління підприємством (ERP) у аграрній сфері; ІТ-облікові системи; ІТ-системи електронного документообігу, інновації у сфері супутникового зв'язку і навігації; інновації у сфері

забезпечення безпеки і контролю за використанням автотранспорту в аграрному виробництві, у системі управління персоналом, активами і бізнес-процесами, залучення системи CRM та бізнес-аналітики в процесі розвитку аграрного виробництва. ERP-системи інтегрують у собі різноманітні варіанти застосування ІТ-рішень у сфері розвитку аграрного виробництва.

Серед найважливіших стратегічних пріоритетів технічного переоснащення аграрного виробництва – перехід до високоточного землеробства. Стратегія переходу до «високоточного землеробства» полягає у впровадженні практики максимально-ефективного використання кожного гектара земель, що обробляються; запровадження ІТ-контролю за сходженням посівного матеріалу (озимих, ярових) та за раціональним та рівномірним внесення добрив; ІТ-контроль за ефективним використанням паливно-мастильних матеріалів (ПММ) та засобів захисту рослин (ЗЗР). Стратегія переходу до «високоточного землеробства» ставить за мету скорочення витрат аграрного виробництва та підвищення врожайності. «Високоточне землеробство» активно розвивається у Північній і Південній Америці, Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та в країнах Європейського Союзу. Такі країни як Бразилія, Аргентина, Польща, Угорщина, КНР – демонструють стрімке зростання обсягів аграрного виробництва, в основному, за рахунок його концентрації та централізації, нарощування експортного потенціалу великих аграрних підприємств, агрохолдінгів, аграрних ТНК. Натомість, пріоритетом високоточного аграрного виробництва стає розвиток моноструктурного рослинництва, спеціалізація на вирощуванні технічних культур, що спрощує застосування техніки та мінімізує витрати коштів на найм робочої сили.

У ТОП-10 ТНК, що станом на 2019 р. домінували на світовому аграрному ринку входять шість американських компаній, дві компанії з Німеччини, ТНК з Швейцарії та Нідерландів (*дивись табл. 2*). Всі ТНК – лідери світового аграрного виробництва у своїй діяльності активно застосовують як ГМО, так і розвивають екологічне аграрне виробництво (орієнтуючись на конкретні сегменти споживачів); широко застосовують гербіциди, фунгіциди, інсектициди, систему захисту посівного матеріалу (насіння), регулятори росту рослин, різноманітні агрохімікати. Серед інноваційних досліджень ТНК – і споріднені з агро-бізнесом сфери, у т.ч. медичні дослідження. Так, BASF ще у 2016 р. проводила дослідження інноваційного напрямку «нутрігеномікі», що вивчає вплив харчування та поживних речовин на гени людини. ТНК масово розвивають рослинництво, у т.ч. вирощування технічних рослин та харчові зернові культури (зерно, соя, рапс, кукурудза та ін.). Аграрні транснаціональні компанії – Syngenta AG, Monsanto Company, BASF, Bayer AG, DowDuPont та інші ТНК – на світовому ринку тісно співпрацюють, утворюючи олігополістичний ринок та формуючи картельні ціни, що дозволяє не тільки утримувати у світі досить високі ціни на аграрну продукцію, але й щорічно підвищувати світові ціни на готові харчові продукти масового споживання, отримуючи за рахунок цього надприбутки та монопольну ренту.

Таблиця 2. ТОП-10 ТНК у сфері світового аграрного виробництва, 2019 р.

Місце у рейтингу	Бренд ТНК	Країна походження	Річний дохід ТНК, млрд. дол. США
1	Cargill	США	107,20
2	Archer Daniels Midland Company	США	62,35
3	Deere & Company	США	18,49
4	DowDuPont	США	15,69
5	Nutrien (Formerly Agrium Inc. and PotashCorp)	США	13,67
6	Monsanto Company	США	13,50
7	Syngenta AG	Швейцарія	12,79
8	Bayer AG	Німеччина	11,66
9	CNH Industrial NV	Нідерланди	10,12
10	BASF	Німеччина	6,55

Джерело: Top Ten Agribusiness Companies in the World [7].

Перехід аграрних ТНК до масового застосування високоточного землеробства створює прецедент для копіювання такого досвіду іншими аграрними компаніями, фермерськими господарствами у країнах, для яких аграрний сектор відіграє важливу роль у формуванні національного ВВП. Для промислового, масового впровадження технологій високоточного землеробства необхідні сучасні інноваційні та ІТ-технології: сенсори, інформаційні системи обробки та аналізу даних, в яких все частіше застосовуються технології інтелектуального аналізу даних (data mining), засновані на автономному машинному самоналаштуванні та самонавчанні.

Переваги високоточного аграрного виробництва стають наочними, що обумовлює масовий перехід аграрних фірм, аграрних ТНК та фермерства різних країн світу до застосування ІТ та інших інноваційних технологій. Так, у сфері «високоточного землеробства» активно розвиваються наступні напрямки:

- космічні та авіаційні технології, що дозволяють в режимі online отримувати реальну та актуальну інформацію (у т.ч. фото-знімки високої якості), надають інформацію про всі процеси, що відбуваються на полях, в лісах, контролюють стан водних ресурсів, визначають ризики пожеж та паводків, надають оцінки їх мінімізації;
- безпілотні технології, безпілотні літальні апарати (БПЛА) відіграють важливу роль у процесі забезпечення контролю за врожайністю, оцінюють рівень та якість сходження рослин на полях, потребу у здійсненні додаткових посівів тощо;

- застосування мультиспектральних, гіперспектральних, мікрохвильових сенсорів (у т.ч. розміщених на основі БПЛА);
- масовий перехід до використання апаратури онлайн-аналізу ґрунту, що призначена для визначення стану передпосівної готовності та рівня обробки ґрунту, а також і для інших агротехнологічних операцій;
- поширення інноваційної технології «агроскаутинг» (для якої застосовують і мобільні додатки), що забезпечує оперативний процес збору інформації про стан, якість та відповідність рослин певним параметрам та стандартам їх розвитку безпосередньо на полях;
- запровадження автоматизованої системи моніторингу та контролю машинно-тракторного парку, заснованої на використанні систем супутникової навігації та бортової телеметрії;
- впровадження ІТ-системи обліку витратних матеріалів; впровадження онлайн-датчиків обліку паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив, засобів захисту рослин та іншої інформації, яка передається диспетчеру агро-фірми по каналам зв'язку в режимі online;
- поширення систем інтелектуального управління процесами висіву, внесення добрив та засобів захисту рослин, масове інноваційне «розумне» технічне оснащення агрегатів для цих цілей (сівалок, плугів, розрідження, боронування та ін.).

- прогнозування і моделювання процесів та обсягів врожайності на основі інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень, інтегруючих дані, отриманих з різних інформаційних джерел збору даних [8; 9].

Слід зазначити, що в найбільш розвинутих країнах світу, що розвиваються, аграрний сектор відіграє важливу роль. Так, питома вага сільськогосподарства у секторальній структурі ВВП станом на 2018 р. (у відсотках до ВВП) становила: Ліберія – 76,9 %; Сомалі – 65 %; Гвінея-Бісау – 62 %; Конго – 55 %; Центральна Африканська Республіка – 55 %; Сьєра-Леоне – 49 %; Малі – 45 %; Ефіопія – 44,9 %; Камерун – 43,6 %; Руанда – 43,2 %; Соломонові острови – 42 %; М'янма – 40,9 %; Того – 40 %; Лаос – 39,2 % та ін. [10; 11]. Водночас, аграрне виробництво у цих країнах ведеться на старих, не інноваційних засадах та, в основному, спеціалізується на виробництві продукції рослинництва, зернових та технічних культур як сільськогосподарської сировини та для власного споживання домогосподарств. Такі країни, як правило, експортують аграрну сировину і для них дуже високий ризик голоду на внутрішньому ринку. Коштів на імпорт продуктів харчування у бідних країнах, як правило, немає, і уряди цих країн часто звертаються за допомогою до міжнародних організацій (у т.ч. до ООН) для отримання міжнародної гуманітарної допомоги. У світі серед країн-лідерів експорту харчових продуктів (станом на 2018 р.) перебувають індустриальні, високорозвинені країни та країни, які масово переходять до високоточного аграрного виробництва: Європейський Союз – 41,1 %; США – 11 %; Бразилія – 5,7 %; Китай – 4,2 %; Канада – 3,4 %; Аргентина – 2,8 %; Австралія – 2,5 %; Індонезія – 2,4 %; Мексика – 2,3 %; Індія – 2,2 % від загального обсягу експорту сільськогосподарської продукції у світовій економіці [10; 12].

Найбільш активно високоточне аграрне виробництво розвивається у країнах Західної та Східної Європи. Станом на 2018 р. лідерами у сфері розвитку високоточного аграрного виробництва у Східній Європі стали такі країни як: Румунія – 6,4 %; Болгарія – 6,7 %; Боснія і Герцеговина – 8,45 %; Республіка Білорусь – 9,2 %; Сербія – 9,66 %; Чорногорія – 10,1 %; Македонія – 10,2 %; Україна – 12,1 %; Молдова – 13,8 % та Албанія – 21,83 % яких, відповідно, становить частка сільськогосподарського виробництва у структурі ВВП вищезазначених країн [10; 11]. В цілому – спеціалізація країн виключно на розвитку аграрного виробництва не дає вагомих результатів у забезпеченні економічного зростання. Тільки поєднання розвинутого, інноваційного та технологічно оснащеного агропромислового комплексу з розвитком конкурентного індустриального промислового виробництва, що використовує напрацювання «Індустрії 4.0», NBIC-технології та інші інноваційні здобутки, забезпечує для країни гарні конкурентні позиції на світовому ринку та лідируючі позиції у світовому господарстві.

Висновки. Дослідження стратегій виробництва аграрної продукції у світовій економіці дає підстави зробити висновки про те, що «економічними центрами» масового аграрного виробництва в усіх країнах світу є: фермерські господарства та агрохолдинги (агрофірми), аграрні ТНК. Фермерські господарства спеціалізуються, в основному, на виробництві дрібнотоварної аграрної трудомісткої продукції – овочівництва, садівництва, бджолярства та ін. Великі агро-фірми та аграрні ТНК обирають стратегію спеціалізації на масовому індустриальному розвитку тваринництва та птахівництва, на виробництві моноструктурної аграрної продукції рослинництва: зерно, кукурудза, соя, технічні культури. У світі саме експортний аграрний потенціал ТНК та великих національних агро-фірм задовольняє глобальний попит на аграрну сировину та продукти харчування.

Наявність значних обсягів земельного банку у ТНК у розвинутих країнах світу та в країнах, що розвиваються, мають різне призначення. У розвинених країнах світу ТНК використовують стратегії багатоцільового використання сільськогосподарських земель, у т.ч. для виробництва сільськогосподарської продукції з високим вмістом доданої вартості; для глибинної переробки продукції тваринництва, рослинництва; для розвитку відновлюваної енергетики та біоенергетики. Такі угоди характеризуються великими капіталовкладеннями у інноваційно-технічне оснащення аграрного виробництва, у розвиток механізації та автоматизації з переходом до високоточного, високопродуктивного, стандартизованого та моноструктурного аграрного виробництва з мінімальним використанням найманої праці. Натомість, для ТНК розвинених країн світу придбання сільськогосподарських земель в країнах, що розвиваються (у т.ч. за допомогою ПІІ), дозволяє втілити стратегію долучення придбаних земель, в основному, для розвитку рослинництва як сировинної бази для її подальшої переробки в країнах походження ТНК.

У розвинених країнах світу та у країнах-лідерах аграрного експорту загальним трендом стає застосування інноваційних технологій, перехід до високоточного аграрного виробництва з використанням ІТ-технологій, авіаційних та космічних технологій, дронів, використання ГМО для збільшення продуктивності, максимізації врожайності аграрних господарств та мінімізації впливу ризиків дефіциту води та високих температур у літній період на врожайність, внаслідок зміни клімату. Перехід до високоточного аграрного виробництва вже відбувся у США, в країнах ЄС, активно відбувається у КНР, Аргентині, Бразилії, Індії та інших країнах світу.

Усвідомлення важливості стратегії переходу до високоточного аграрного виробництва надзвичайно важливо для України, яка прагне здобути лідерство у експорті аграрної продукції на світовому ринку. Адже без адаптації національного агробізнесу до стандартів високоточного аграрного виробництва, без зниження собівартості виробництва, підвищення його продуктивності та якості – Україна не зможе конкурувати на світовому ринку аграрної продукції. Наступним кроком для України має стати налагодження переробки аграрної сировини та виробництво готових продуктів харчування з високим вмістом доданої вартості у сфері національного промислового виробництва, у т.ч. на рівні малого (фермерство) та середнього бізнесу, і звичайно – на рівні великих національних агрохолдингів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У XXI ст. стратегічні пріоритети розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва напругу будуть пов'язані із розвитком високоточного аграрного виробництва, що засновано на використанні ІТ-технологій, здобутків цифрової економіки та «Індустрії 4.0». Натомість, масовий перехід до високих, інноваційних технологій не тільки підвищує продуктивність праці у аграрному секторі, але й породжує багато соціально-економічних проблем. Серед найбільш гострих – масове безробіття та зменшення потреби у кількості населення, яке проживає у сільській місцевості, у селах. Процеси масової міграції населення з сільських територій до міст – породжують нові системні проблеми, пов'язані з урбанізацією, зростаючим попитом на продукти харчування міського населення, санітарними, психологічними та поведінковими економічними проблемами розвитку людства та світової економіки. Ці питання потребують подальших системних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Макаренко П. М., Пілявський В. І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. Вип. 41. 2019. С. 29–35. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>. URL: <https://economic-bulletin.com>
2. Шульга О. А. Діалектика взаємозв'язку розвитку інституціональних суспільних форм функціонування економічних систем та відносин власності в аграрному секторі. *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. Вип. 41. 2019. С. 35–46. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>. URL: <https://economic-bulletin.com>
3. Smaller C., and W. Speller, with H. Mirza, N. Bernasconi-Osterwalder, and G. Dixie. 2015. *Investment Contracts for Agriculture: Maximizing Gains and Minimizing Risks*. Washington, D.C.: World Bank Group; New York: United Nations; and Winnipeg: International Institute for Sustainable Development (IISD). URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/143361467997246051/pdf/94895-NWP-PUBLIC-Box391483B-Agri-Investment-Contracts-web-06-11-2015-V2.pdf>
4. Keating B., Herrero M., Carberry P. Food wedges: Framing the global food demand and supply challenge towards 2050. *Global Food Security*. 2014. №3. С. 125–132.
5. World Investment Report 2018. *Investment and New Industrial Policies*. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf
6. Dynamics overview. LAND MATRIX. URL: <http://www.landmatrix.org/en/get-the-idea/dynamics-overview/>.
7. Top Ten Agribusiness Companies in the World. URL: <https://www.tharawat-magazine.com/facts/top-ten-agribusiness-companies/#gs.sn0k0g>
8. Technological Innovation for Agricultural Statistics. – International Rice Research Institute (IRRI). 2013. *Rice Almanac*. Los Banos. URL: http://books.irri.org/9789712203008_content.pdf.
9. Klasen S. and Reimers M. The Pros and Cons of Drones in Agriculture. *Drone Guru*. 2016. URL: <http://www.droneguru.net/the-pros-and-cons-of-drones-in-agriculture>
10. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. FAO. URL: <http://www.fao.org>
11. World Trade Statistical Review 2019. Highlights of world trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf
12. Challenges and opportunities of foreign investment in developing country agriculture for sustainable development. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4074e.pdf>

References

1. Makarenko, P. M. & Pilyavskij, V. I. (2019). Innovacijno-investicijne zabezpechennya potencialu stijkogo rozvitku agrarnih pidpriemstv [Innovative and investment support for the potential of agricultural enterprises sustainable development]. *Ekonomichnij visnik universitetu - University Economic Bulletin*, 41. 29–35. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>, URL: <https://economic-bulletin.com>
2. Shulga, O. A. (2019). Dialektika vzayemozv'yazku rozvitku institucionalnih suspilnih form funkcionuvannya ekonomichnih sistem ta vidnosin vlasnosti v agrarnomu sektori [Dialectics of interaction of the development of

institutional social forms of economic systems and property relationships functioning in the agricultural sector. University Economic Bulletin. Ekonomichnij visnik universitetu - University Economic Bulletin, 41. 35–46. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41>. URL: <https://economic-bulletin.com>

3. Smaller C., and W. Speller, with H. Mirza, N. Bernasconi-Osterwalder, and G. Dixie. (2015). *Investment Contracts for Agriculture: Maximizing Gains and Minimizing Risks*. Washington, D.C.: World Bank Group; New York: United Nations; and Winnipeg: International Institute for Sustainable Development (IISD). URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/143361467997246051/pdf/94895-NWP-PUBLIC-Box391483B-Agri-Investment-Contracts-web-06-11-2015-V2.pdf>

4. Keating, B., Herrero, M. & Carberry, P. (2014). *Food wedges: Framing the global food demand and supply challenge towards 2050. Global Food Security, 3. 125–132.*

5. *World Investment Report 2018. Investment and New Industrial Policies*. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf

6. *Dynamics overview. LAND MATRIX*. URL: <http://www.landmatrix.org/en/get-the-idea/dynamics-overview/>.

7. *Top Ten Agribusiness Companies in the World*. URL: <https://www.tharawat-magazine.com/facts/top-ten-agribusiness-companies/#gs.sn0k0g>

8. *Technological Innovation for Agricultural Statistics. – International Rice Research Institute (IRRI). 2013. Rice Almanac. Los Banos*. URL: http://books.irri.org/9789712203008_content.pdf.

9. Klasen S. and Reimers M. (2016). *The Pros and Cons of Drones in Agriculture*. Drone Guru. URL: <http://www.droneguru.net/the-pros-and-cons-of-drones-inagriculture>

10. *Oficijniy sayt Prodovolchoyi ta silskogospodarskoyi organizaciyi OON. FAO*. URL: <http://www.fao.org>

11. *World Trade Statistical Review 2019. Highlights of world trade*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf

12. *Challenges and opportunities of foreign investment in developing country agriculture for sustainable development*. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4074e.pdf>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Біла Світлана Олексіївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, заслужений економіст України.

Факультет міжнародних відносин (ФМІ). Національний авіаційний університет (НАУ), просп. Любомира Гузара 1 (просп. Космонавта Комарова 1), м. Київ, 03680, Україна.

e-mail: svbila_2012@ukr.net

orcid.org/0000-0003-3909-5054

Researcher ID: F-7237-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Белая Светлана Алексеевна, доктор наук государственного управления, профессор, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса, заслуженный экономист Украины.

Факультет международных отношений (ФМО). Национальный авиационный университет (НАУ), просп. Любомира Гузара 1 (просп. Космонавта Комарова 1), г. Киев, 03680, Украина.

e-mail: svbila_2012@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bila Svitlana, Doctor of Public Administration, Professor, Professor of International Economic Relations and Business Department, Honored economist of Ukraine.

Faculty of International Relations (FIR). National Aviation University (NAU), prosp. Liubomir Guzar 1 (prosp. Kosmonavta Komarova 1), Kyiv, 03680, Ukraine.

e-mail: svbila_2012@ukr.net

УДК 330.322:331.526:63

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-21-32>

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Ланченко Є. О.

Актуальність. В економічному механізмі регулювання ринку праці в аграрній сфері велике значення має прогнозування й збалансування пропозиції і попиту на робочу силу залежно від обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та відповідне формування реальних інвестицій у створення робочих місць у галузі. Тому актуальним є напрям дослідження інвестиційних процесів і зайнятості населення в аграрній сфері.

Постановка проблеми. Інвестиційні процеси в сільському господарстві України мають забезпечувати відтворювальні процеси в галузі, поліпшення структури засобів виробництва й залучення

працівників у підприємства. Нині спостерігається стрімке скорочення робочої сили в аграрній сфері, проте альтернативних робочих місць на селі замало, що збільшує міграційні потоки в країні. Сучасним актуальним завданням держави є формування умов інвестування у створення робочих місць в аграрній сфері для забезпечення раціональної зайнятості населення й продовольчої безпеки країни тощо.

Предмет дослідження охоплює соціально-трудова аспекти інвестування в сільськогосподарське виробництво. Метою роботи є обґрунтування напрямів, термінів, обсягів і джерел інвестування у створення робочих місць в аграрній сфері. Методи проведення дослідження: абстрактно-логічний, системний підхід, балансовий, монографічний, статистико-економічний, економіко-математичний, розрахунково-конструктивний методи.

Результати роботи: обґрунтовано кількісні показники збільшення формальної зайнятості населення в аграрному й інших секторах економіки і відповідні прогностичні сценарії завдяки активізації інвестиційно-відтворювальних процесів у галузі; визначено напрями, обсяги, терміни, джерела інвестування у виробництво продукції в сільськогосподарських підприємствах і удосконалення механізму їх державної підтримки.

Галузь застосування результатів: формування інвестиційної політики на макро-, мезо- й мікрорівнях економіки, процес розробки державних і місцевих програм сприяння зайнятості населення, аграрного й сільського розвитку.

Висновки: активізація інвестування в трудомістке виробництво агропродовольчої продукції при залученні державних і приватних капітальних вкладень в галузь забезпечить раціональну зайнятість населення в аграрній сфері, сприятиме розвитку аграрних соціально-трудова відносин.

Ключові слова: інвестиції, ринок праці, зайнятість населення, аграрна сфера, сільськогосподарське підприємство, державна підтримка.

ИНВЕСТИЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЗДАНИЯ РАБОЧИХ МЕСТ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ

Ланченко Е. А.

Актуальность. В экономическом механизме регулирования рынка труда в аграрной сфере большое значение имеет прогнозирование и сбалансирование предложения и спроса на рабочую силу в зависимости от объемов производства сельскохозяйственной продукции и соответствующее формирование реальных инвестиций в создание рабочих мест в отрасли. Поэтому актуальным является направление исследования инвестиционных процессов и занятости населения в аграрной сфере.

Постановка проблемы. Инвестиционные процессы в сельском хозяйстве Украины должны обеспечивать воспроизводственные процессы в отрасли, улучшение структуры средств производства и привлечения работников в предприятия. Сегодня наблюдается стремительное сокращение рабочей силы в аграрной сфере, однако альтернативных рабочих мест на селе недостаточно, что увеличивает миграционные потоки в стране. Современным актуальным заданием государства является формирование условий инвестирования в создание рабочих мест в аграрной сфере для обеспечения рациональной занятости населения и продовольственной безопасности страны и т. п.

Предмет исследования охватывает социально-трудова аспекты инвестирования в сельскохозяйственное производство. Целью работы является обоснование направлений, сроков, объемов и источников инвестирования в создание рабочих мест в аграрной сфере. Методы проведения исследования: абстрактно-логический, системный подход, балансовый, монографический, статистико-экономический, экономико-математический, расчетно-конструктивный методы.

Результаты работы: обоснованы количественные показатели увеличения формальной занятости населения в аграрном и других секторах экономики и соответствующих прогностических сценариев благодаря активизации инвестиционно-воспроизводственных процессов в отрасли; определены направления, сроки, объемы, источники инвестирования в производство продукции в сельскохозяйственных предприятиях и совершенствования механизма их государственной поддержки.

Область применения результатов: формирование инвестиционной политики на макро-, мезо- и микроуровнях экономики, процесс разработки государственных и местных программ содействия занятости населения, аграрного и сельского развития.

Выводы: активизация инвестирования в трудоемкое производство агропродовольственной продукции при привлечении государственных и частных капитальных вложений в отрасль обеспечит рациональную занятость населения в аграрной сфере, способствует развитию аграрных социально-трудова отношений.

Ключевые слова: инвестиции, рынок труда, занятость населения, аграрная сфера, сельскохозяйственное предприятие, государственная поддержка.

INVESTMENT PROVIDING OF JOBS CREATION IN AGRARIAN SPHERE

Lanchenko Yevhenii

Topicality. In the economic mechanism of regulation of the labor market in the agrarian sphere is of great importance for forecasting and balancing supply and demand for labor, depending on the volume of agricultural production and the corresponding formation of real investment in job creation in the branch. Therefore, the direction of research of investment processes and employment of the population in the agricultural sphere is relevant.

Formulation of the problem. Investment processes in agriculture of Ukraine should provide reproductive processes in the branch, improve the structure of means of production and attract workers to enterprises. At present, there is a rapid reduction in labor force in the agrarian sphere, but there are not enough alternative jobs in the countryside, which increases migration flows in the country. The current urgent task of the state is to create conditions for investing in the creation of jobs in the agrarian sphere to ensure rational employment of the population and food security of the country, etc.

The subject of research covers the social and labor aspects of investing in agricultural production. The purpose of the work is to substantiate the directions, terms, volumes and sources of investment in creating jobs in the agricultural sector. Methods of conducting research: abstract-logical, systematic approach, balance, monographic, statistical-economic, economic-mathematical, calculation-constructive methods.

Results of the work: quantitative indicators of increase of formal employment of the population in the agrarian and other sectors of the economy and corresponding prognostic scenarios due to activation of investment and reproduction processes in the industry are substantiated; directions, volumes, terms, sources of investment in production of products in agricultural enterprises and improvement of the mechanism of their state support are determined.

Practical implementation: formation of investment policy at state, branch and enterprise levels of economy, process of development of state and local programs of promotion of employment of population, agrarian and rural development.

Conclusions: activation of investment in labor-intensive production of agricultural products while attracting public and private capital investments in the industry will ensure rational employment of the population in the agrarian sphere, will promote the development of agrarian social and labor relations.

Key words: investments, labor market, employment, agrarian sphere, agricultural enterprise, government support.

JEL Classification: L23, J21, J43, J68, E62

Актуальність. Сегмент ринку праці в аграрній сфері є похідним від ринку агропродовольчої продукції та ринку капіталів, тому головне місце в організаційно-економічному механізмі регулювання ринку праці в аграрній сфері відведено прогнозуванню й збалансуванню пропозиції і попиту на робочу силу залежно від обсягів виробництва продукції та формуванню реальних інвестицій у створення робочих місць. Необхідно спрямовувати зусилля на виконання державних програм розвитку аграрного сектору економіки й сільських територій, сприяння зайнятості населення, соціально-економічного розвитку регіонів і ін. Так, у 2013 р. розпорядженням уряду України схвалено відповідну Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. [1], якою сформовані відповідні цілі: гарантування продовольчої безпеки держави; сприяння розвитку сільських населених пунктів шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів; підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору; раціональне використання земель сільськогосподарського призначення тощо.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Обґрунтуванням напрямів і проведенням аналітичних розрахунків інвестиційного забезпечення створення робочих місць в економіці й зокрема його аграрному секторі займаються такі вчені: Л. О. Мармуль (створення спеціальних режимів інвестування і умов централізованих капіталовкладень на сільських територіях) [2], Ю. М. Маршавін (вплив обсягів інвестування на функціонування ринку праці й формування кількісно-якісного складу робочих місць) [3], В. П. Рябоконь, Ю. О. Лупенко і ін. (державна інвестиційна політика у виробничій і соціальній сферах на селі; обґрунтування нормативів формування основного капіталу для виробництва агропродукції) [4-5], І. С. Кравченко (політика створення в країні висококваліфікованих і конкурентних робочих місць) [6], Г. Т. Куліков (науково-практичні засади створення робочих місць, узагальнення вартісного підходу до їх оцінки в різних країнах світу) [7] тощо.

Вони сформували сукупність стратегічних напрямів і практичних заходів щодо інвестування й створення робочих місць в економіці та її аграрному секторі. Проте недостатньо дослідженими й обґрунтованими залишаються часові періоди, конкретні об'єкти й напрями, ресурсне забезпечення інвестування в галузі з урахуванням кон'юнктури ринку праці в аграрній сфері України.

Предмет дослідження охоплює науково-практичні засади інвестування у виробництво агропродовольчої продукції в сільськогосподарських підприємствах у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів, термінів, обсягів і джерел інвестування у створення робочих місць в аграрній сфері.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати поточний стан на ринку праці в аграрній сфері; 2) визначити напрями інвестування у виробництво сільськогосподарської продукції; 3) установити вартість створення одного робочого місця, обсяги, терміни й ресурсне забезпечення інвестування в галузь.

Методи: абстрактно-логічний (формулювання умовиводів, висновків, узагальнень), системний підхід (обґрунтування інвестиційної політики в аграрній сфері для забезпечення розвитку сільських територій), балансовий (визначення пропозиції робочої сили в аграрному й інших секторах економіки), монографічний (вивчення досвіду інвестування у створення робочих місць за кордоном), статистико-економічний (ряди динаміки, індекси тощо), економіко-математичний (кластерний аналіз інвестування й розвитку соціально-трудових відносин у галузі), розрахунково-конструктивний (прогнозування інвестиційних процесів, напрямів, обсягів і джерел інвестицій в аграрному секторі економіки) методи.

Постановка проблеми. Активізація інвестиційної діяльності в сільському господарстві України має неабияке значення для відтворювальних процесів у галузі, поліпшення структури засобів

сільськогосподарського виробництва, збільшення робочих місць на селі. Незадовільна ситуація склалась зі сферою прикладання праці – спостерігається стрімке скорочення робочої сили в аграрній галузі, проте альтернативних робочих місць на селі не створено, що збільшує міграційні потоки в напрямі із села в місто або інші країни світу. Таким чином, актуальним є завдання держави забезпечити умови інвестування у створення робочих місць у галузі для зменшення трудової еміграції населення України, доведення до завершення адміністративно-територіальної реформи тощо.

Результати дослідження. Для поліпшення кон'юнктури ринку праці й формування соціального капіталу на селі потрібно забезпечити зайнятість і соціальний захист сільського населення чисельністю 938,7 тис. осіб, а також міського – 936,3 тис. осіб станом на початок 2020 р., що разом становить 1875 тис. осіб (табл. 1, прогнозовані дані сформовані на основі середньорічних темпів зміни показників у % за 2014-2018 рр.).

Таблиця 1. Потреба в додатковій зайнятості населення України (незабезпечена пропозиція робочої сили на ринку праці), тис. осіб

Показник	Рік					Прогноз 2019 р.
	2014 ¹	2015	2016	2017	2018	
Сільське населення, яке не забезпечене роботою та соціальним страхуванням (розрахунково), тис. осіб – усього	1127,5	924,7	941,1	996,0	968,3	938,7
У т.ч.						
безробітне сільське населення ²	293,2	277,7	292,8	298,2	264,5	258,3
самозайняті (СДГ, ОСГ)	797,3	616,2	622,8	672,6	668,2	644,3
безкоштовно працюючі члени сім'ї	37,0	30,8	25,5	25,2	35,6	36,1
Міське населення, яке не забезпечене роботою та соціальним страхуванням (розрахунково), тис. осіб – усього	1174,8	960,8	967,4	1024,8	967,3	936,3
У т.ч.						
безробітне міське населення ²	726,6	624,2	635,6	652,8	569,7	538,0
самозайняті (домогосподарства)	431,0	334,5	324,7	364,9	384,1	376,7
безкоштовно працюючі члени сім'ї	17,2	2,1	7,1	7,1	13,5	21,6
Загальна потреба в робочих місцях в Україні, тис. од.	2302,3	1885,5	1908,5	2020,8	1935,6	1875,0

¹ Тут і далі в таблицях і на рисунках дані за 2014-2018 рр. подані без урахування АР Крим і ОРДЛО.

² Потреба в забезпеченні частини безробітного населення, урахуовуючи орієнтир – нижню межу рівня безробіття 4-5 % у високорозвинених країнах Європи.

Складено й розраховано за даними Держстату України [8].

Серед сільського населення, яке можна й потрібно залучити до формальної трудової або підприємницької діяльності в аграрній сфері, розрахунково налічується 938,7 тис. осіб. З них 644,3 тис. осіб (68,6 %) – селяни, які переважно зайняті в ОСГ і ведуть натуральне або малотоварне виробництво продукції, 258,3 (27,5 %) – безробітне сільське населення за методологією МОП та 36,1 тис. осіб (3,9 %) – безкоштовно працюючі члени сім'ї. Поетапність збільшення раціональної зайнятості сільського населення у формальному секторі аграрної економіки та інших галузях економіки полягає в їх ранжуванні за нагальністю потреби в робочих місцях, можливістю формування інвестиційного капіталу, акумулювання фінансових ресурсів державного бюджету для підтримки розвитку соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки тощо (табл. 2).

Таблиця 2. Поетапне створення робочих місць в аграрному й інших секторах економіки (черговість), тис. осіб

Показник	Розрахунково ¹
Потреба створення додаткових робочих місць для сільського населення, тис. од.	938,7
У т.ч. у порядку черговості (нагальної потреби) для:	
zareєстрованих безробітних у службі зайнятості	122,8
неzareєстрованих безробітних у службі зайнятості	135,5
населення, яке працює в інших країнах світу за вахтовим методом (термін роботи до 1 року)	288,2
населення, яке працює в інших країнах світу більше 1 року	392,2
Потреба створення робочих місць для міського населення, тис. од.	936,3
У т.ч. у порядку черговості (нагальної потреби) для:	
zareєстрованих безробітних у службі зайнятості	143,4
неzareєстрованих безробітних у службі зайнятості	394,6
населення, яке працює в інших країнах світу за вахтовим методом (короткий термін роботи до 1 року)	50,2
населення, яке працює в інших країнах світу більше 1 року	348,1
Потреба створення робочих місць в Україні, тис. од.	1875,0

¹ Прогнозні й середньорічні дані.

Складено й розраховано за даними Держстату України [8].

У короткостроковому періоді потрібно залучити до трудової діяльності 258,3 тис. безробітного сільського населення; середньостроковому – 288,2 тис. та довгостроковому – 392,2 тис. селян. У регіональному розрізі черговість створення робочих місць необхідно забезпечити залежно від показників зареєстрованого безробіття сільського населення і можливості формування ланцюгів доданої вартості в інших галузях, що забезпечить економію бюджетних коштів на виплату допомоги по безробіттю та комунальних субсидій. Потрібно поетапно реалізувати практичні заходи збільшення кількості працівників сільськогосподарських підприємств у трудомістких видах виробництва, ураховуючи пропозицію робочої сили на ринку праці й економічний потенціал сільських територій, потенційний внутрішній попит на продовольчу продукцію (яловичина, свинина, молоко, плоди) для забезпечення раціонального харчування населення України та формування експортних поставок. Це цілком реально, адже еластичність попиту на ринку праці в сільському господарстві за 2014-2018 рр. становить лише 0,054.

На кінець 2018 р. в Україні обсяг капітального інвестування становив 578,7 млрд грн, що у 2,6 раза більше, ніж 4 роки тому назад. Із загальної суми інвестицій у сільське господарство вкладено 65,1 млрд грн, або 11,2 % усіх інвестицій в економіку. Крім 2018 р. ця питома вага мала тенденцію до збільшення, що свідчить про інвестиційну привабливість галузі. У сільськогосподарських підприємствах простежується позитивна тенденція введення в дію нових основних засобів і збільшується їх вартість. В аналізованому періоді 2014-2018 рр. вона збільшилася в 2,3 раза, тоді як капітальні інвестиції – 3,5 раза. Питома вага основних засобів сільськогосподарських підприємств у галузевій структурі має тенденцію до збільшення і на кінець 2018 р. становила лише 4,2 %. Простежується погіршення матеріально-технічної бази підприємств унаслідок малої кількості активної частини основних засобів – техніки, енерго- й автоматичних установок тощо. Ще у 2000 р. налічувалося 318,9 тис. тракторів і 65,2 тис. зернозбиральних комбайнів, а сьогодні цієї та іншої техніки залишилося в 2-3 рази менше.

Чисельність поголів'я худоби, зокрема ВРХ і свиней, має чітку тенденцію до зменшення (довідково: у 2000 р. у підприємствах було 5 млн гол. ВРХ, з них 1,9 млн гол. корів). Це свідчить про спеціалізацію середньо- й великотоварних підприємств переважно на виробництві рослинницької продукції, що зумовлює сезонність і плінність кадрів, зменшення працівників. Натомість сільське населення, яке залишилось без формальних робочих місць, господарює на невеликих площах, виробляє продукцію для себе та частково на продаж. У господарствах населення у 2018 р. налічується вже більше тракторів (у 1,9 раза), поголів'я ВРХ (у 1,9), корів (у 3,1 раза), ніж у сільськогосподарських підприємствах [8].

У тваринництві простежується звуження відтворення основних засобів. Зменшується поголів'я худоби у формальному секторі аграрної економіки, що вплинуло на зменшення чисельності працівників у галузі та концентрацію виробництва тваринницької продукції в сільських домогосподарствах. Більша частина капітальних інвестицій у 2014-2018 рр. була направлена на закупівлю машин і обладнання (більше 64-77 %), проте на будівництво й перебудову будівель, зокрема тваринницьких комплексів, питома вага капітальних вкладень становила в останні роки менше 20 % (табл. 3).

Таблиця 3. Капітальні інвестиції в сільськогосподарських підприємствах України та їх структура, тис. осіб

Показник	Рік					2018/ 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Капітальні інвестиції, млн грн – усього ¹	18582,4	29798,5	50319,6	64084,1	66576,3	358,3
У т.ч.:						
капітальні інвестиції в нематеріальні активи	75,5	179,0	271,4	608,2	1322,9	1752,2
капітальні інвестиції в матеріальні активи	18506,9	29619,5	50048,2	63475,9	65253,4	352,6
З них, %:						
у землю	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	-0,2 в.п.
у машини та обладнання	64,4	67,1	76,4	77,1	69,7	+5,3 в.п.
в існуючі будівлі та споруди	1,8	3,3	1,1	0,6	3,3	+1,5 в.п.
у будівництво та перебудову будівель	22,3	19,5	15,3	15,6	19,1	-3,2 в.п.
Капітальне будівництво, млн грн	4460,2	6753,2	8207,9	10283,1	14616,8	527,4

¹ Потреба в забезпеченні частини безробітного населення, ураховуючи орієнтир – нижню межу рівня безробіття 4-5 % у високорозвинених країнах Європи.

Складено й розраховано за даними Держстату України [8].

У сільськогосподарських підприємствах нині сконцентровано технологічно складні виробництва, які вимагають меншої участі робочої сили й великих посівних площ: вирощування зернових культур, соняшнику, цукрових буряків, птахівництва, меншою мірою – свинарство та скотарство, а господарства населення виробляють більш трудомістку продукцію: молоко, м'ясо, плоди і ягоди, овочі, картоплю тощо. Такий стан справ вимагає залучення бюджетних коштів, вітчизняного та іноземного приватного капіталу в аграрний сектор економіки, застосування прямих і опосередкованих важелів державного регулювання розвитку сільського господарства тощо. У загальній сумі інвестицій у галузі у 2018 р. частка коштів державного й місцевого бюджету становила лише 0,2 %, або 116,5 млн грн, приватні інвестиції – 56438,3 млн грн, або 86,7 %, кредити й позики – 8377,4 млн грн, або 12,9 % [8].

Л.О. Мармуль стверджує про необхідність розширення й переорієнтації галузевого принципу управління сільськими територіями (аграрна політика) до інтегрованого територіально-галузевого, що надає можливість розглядати сільські території як просторові утворення, які мають великий виробничо-економічний, трудовий, соціальний і еколого-ресурсний потенціал. Сукупність інструментів регулювання розвитку сільських територій має виходити із стратегічних завдань забезпечення продовольчої безпеки, відтворення сільського населення, ресурсів агровиробництва. Із цією метою вагоме значення має регулювання міжбюджетних відносин; створення спеціальних режимів інвестування, умов централізованих капіталовкладень; розвиток державно-приватного партнерства [2].

Прямі іноземні інвестиції надходять в усі сектори економіки України, але їхній розподіл виявився нерівномірним у часі й просторі. У 2014-2018 р. питома вага іноземних інвестицій у сільське господарство становила до 2 % [8]. Це свідчить про відсутність впливу міжнародного руху капіталів та можливості їх залучення у вітчизняну аграрну економіку. Тому потрібно відшукати резерви збільшення внутрішнього інвестування в аграрну економіку України.

У масштабах країни про прямо пропорційний вплив обсягів інвестування на рівень зайнятості підтверджується результатами досліджень Ю.М. Маршавіна. Він обґрунтував три рівні впливу інвестицій на функціонування ринку праці. На першому рівні інвестиції формують кількісний і якісний склад робочих місць у будівництві, у підприємствах і в галузях, що виробляють засоби виробництва. Другий рівень взаємодії інвестицій та зайнятості полягає у формуванні нових робочих місць, що створюються на етапі інвестиційного впливу першого рівня, та модернізації діючих. На третьому рівні інвестиції, спричиняючи структурні зрушення в складових макроекономічної системи, сприяють розвитку високорентабельних галузей і підприємств [3].

У сільському господарстві простежується тенденція значної диференціації форм господарювання, а саме відбувається концентрація виробництва у великих агрохолдингових компаніях на значних площах сільськогосподарських угідь, а виробництво трудомісткої аграрної продукції – у сільських домогосподарствах, зменшується виробництво в середньотоварних підприємствах. Проте в статистичному обліку зазначених агрохолдингів не зафіксовано, оскільки холдингова (материнська) компанія може володіти відповідною часткою майна в різних сільськогосподарських підприємствах, які згідно з обліком можуть потрапляти в різні категорії: великі, середні, малі та мікропідприємства.

Так, активніше капітальне інвестування простежується в середніх і малих підприємствах у 2018 р. (табл. 4).

Таблиця 4. Питома вага економічних показників сільськогосподарських підприємств, %

Показник	Питома вага			
	у ВВП с/г	у ВДВ с/г	у загальній кількості найманих працівників с/г	у капітальних інвестиціях с/г
Великі підприємства	10,3	2,8	5,8	11,7
Середні підприємства	50,7	50,7	57,5	50,7
Малі підприємства	25,4	29,2	21,7	28,3
Мікропідприємства	13,6	17,3	15,0	9,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Складено й розраховано за даними Держстату України.

Відстають у даному випадку мікропідприємства, які представлені переважно фермерськими господарствами, оскільки наймаючи 15 % робочої сили в галузі тут капітальне інвестування в будівництво виробничих приміщень спрямовується лише 9,3 % інвестицій в галузі. Тому для збільшення кількості фермерських господарств і формально зайнятих в аграрному секторі економіки потрібно сприяти розвитку кооперативного руху на селі. Адже тут простежуються негативні настрої в громадах щодо подальшого розвитку великотоварних сільськогосподарських підприємств, оскільки їх власники переслідують досягнення високих економічних результатів, зменшення податкового тягаря, а соціально-трудові питання, більшою мірою, залишаються поза увагою.

У сільському господарстві України протягом останнього десятиліття простежується тенденція збільшення інвестицій, проте соціально-трудові проблеми розвитку галузі залишаються не вирішеними. У зв'язку з інтенсифікацією, впровадженням інновацій і поліпшенням техніко-технологічного оснащення буд-якого виробництва постає проблема «заміщення праці капіталом». Однак у силу консервативних і традиційних особливостей розвитку трудомістких видів сільськогосподарської діяльності – скотарства, свинарства й плодівництва, де автоматизація, електрифікація і механізація технологічних процесів вже досягли високого рівня, а багато трудових прийомів важко піддаються зазначеним процесам, така проблема є менш загрозливою в забезпеченні раціональної зайнятості в галузі.

Учені Інституту аграрної економіки зазначають про такі напрями державної інвестиційної політики, як розвиток об'єктів соціальної інфраструктури сільських поселень, створення робочих місць у виробничій і соціальній сферах села. Державі слід вести активну роботу у сфері зайнятості дієздатного населення, дбати про реалізацію регіональних програм зайнятості сільського населення, заходів розвитку підприємництва на селі, регулювання соціально-трудових відносин.

Важливим перспективним напрямом розвитку сільських територій має стати створення агломерацій як об'єднання в одне ціле населених пунктів, пов'язаних між собою інтенсивними господарськими, трудовими,

організаційно-технологічними й культурно-побутовими зв'язками. Агропромислово-соціальні агломераційні формування відображають територіальну концентрацію аграрного й промислового виробництва, спрямовану на розташування виробничо-технологічних, житлово-побутових, адміністративно-культурних, освітянсько-оздоровчих секторів суспільного життя в межах існуючих нині сільських територій [4, с. 18-35].

Сільські домогосподарства не зареєстровані як платники внесків у позабюджетні соціальні фонди. А тому не мають право на більшість видів соціальних гарантій і належне пенсійне забезпечення в майбутньому. Тому позитивним кроком у 2018 р. є нормативне забезпечення створення сімейних фермерських господарств, якими переважно мають стати сільські домогосподарства, що господарюють на площі сільськогосподарських угідь до 20 га. Державна підтримка інвестування в аграрному секторі економіки має забезпечити створення робочих місць і призупинити трудову еміграцію з України.

І. С. Кравченко стверджує, що найуразливішим місцем українського ринку праці є триваючий відтік кваліфікованої робочої сили. Якщо не вживати певних кроків, потік висококваліфікованих емігрантів з України збільшиться. Разом з тим, може різко збільшитися потік менш кваліфікованих мігрантів з Азії та Африки. З упровадженням нової міграційної політики про справедливий розподіл біженців по всіх країнах Європи Україна може отримати свою «частку» мігрантів, якщо темпи еміграції в країні не будуть істотно знижені. З підписанням Договорів про асоціацію та зону вільної торгівлі українське керівництво має успадкувати політику створення в країні висококваліфікованих і конкурентних робочих місць. Не потрібно створювати прості, звичайні робочі місця. Це марна трата ресурсів. Створювані нові робочі місця повинні бути конкурентними порівняно з європейськими [6].

За інформацією Мінагрополітики (у вересні 2019 р. приєднано до Мінекономіки), у 2018 р. у регіонах тривала підготовка та впровадження 393 інвестиційних проєктів в АПК загальною вартістю майже 41 млрд грн. Серед усього переліку 89 проєктів (22,6 %) спрямовується на розвиток скотарства, 45 (11,5) – свинарства, 26 (6,6) – птахівництва, 22 проєкти (5,6 %) – плідівництва. Цього, на жаль, недостатньо для наповнення відповідною агропродовольчою продукцією внутрішнього ринку й забезпечення оптимального раціону харчування населення країни. Інвестиційні проєкти мають інноваційний характер. Основним джерелом фінансування залишаються власні кошти підприємств – 75,4 %. Соціальний ефект – створення орієнтовно 17-19 тис. робочих місць. Тобто на створення 1 робочого місця потрібно в середньому 2277,8 тис. грн інвестиційних ресурсів.

Г. Т. Куліков, узагальнив вартісний підхід до оцінки створення нових робочих місць. Установлено тенденцію збільшення вартості створення одного робочого місця в Україні, що свідчить про необхідність збільшення обсягів інвестицій. Вона є різною залежно від країни, регіону та виду економічної діяльності. У Великобританії середня вартість створення одного робочого місця становить 33 тис. фунтів (по валютному курсу 2019 р. – 1039,5 тис. грн), у США – 44,3 тис. дол. США (1107,5 тис. грн). Вартість створення робочого місця в Україні, не пов'язаного зі складним технологічним процесом, оцінюється близько 200 тис. грн, у аграрній сфері (за експертною оцінкою) – 170 тис. грн (дані за 2013 р., по валютному курсу 2019 р. – 531,3 тис. грн). Велике значення для створення робочих місць має підвищення сукупного попиту, протекціоністські заходи держави, інфраструктурні проєкти тощо. Економічну політику слід спрямовувати на надання фінансової допомоги галузям, які перебувають у стані занепаду й мають експортне значення [7].

Ми поділяємо думку вченого стосовно необхідності оцінки вартості робочого місця з прийнятними умовами праці й формування сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки, що має важливе соціальне значення і формує експортний потенціал країни. Користуючись нормативними матеріалами щодо формування основного капіталу для виробництва агропродукції [5], для додаткового виробництва продукції скотарства, свинарства, плідівництва й створення робочих місць у галузі, за нашими розрахунками, потрібно 185,4 млрд грн, або 188 тис. грн на 1 робоче місце. У 2018 р. вартість основних засобів на 1 працівника в сільськогосподарських підприємствах становила 850,4 тис. грн [8], що також може слугувати вартісним орієнтиром створення 1 робочого місця в галузі.

Ураховуючи вищезазначене, розраховано середню вартість створення 1 робочого місця в аграрному секторі економіки, яка становить 999,1 тис. грн. Тоді для забезпечення додаткової раціональної зайнятості в сільськогосподарських підприємствах 938,7 тис. осіб потрібно 937,8 млрд грн інвестиційних ресурсів. Завдяки збільшенню раціональної зайнятості у формальному секторі аграрної економіки держава щороку може додатково отримати фінансових ресурсів 160,6 млрд грн (податки й збори, економія по виплатах допомоги по безробіттю та комунальних субсидій).

Якщо, наприклад, на паритетних засадах 100 млрд грн капітальних вкладень з трьох джерел: державного бюджету, місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад, приватних інвестицій щорічно направляти на реалізацію активної політики зайнятості у створення робочих місць у скотарстві, свинарстві й плідівництві, то в перспективі гіпотетично можна досягнути раціональної зайнятості в аграрному й інших секторах економіки. Таким чином можна забезпечити внутрішнє виробництво оптимального обсягу й структури агропродовольчої продукції і/або збільшити експортні можливості галузі. За розрахунками, 937,8 млрд грн інвестицій у результаті мультиплікативного ефекту забезпечить надходження в зведений бюджет країни щороку 160,6 млрд грн. Таким чином, гіпотетично термін окупності інвестицій в аграрний сектор економіки держави й громад, не враховуючи зміну вартості грошей у часі, становитиме до 4 років: $(937,8 \cdot 2/3) / 160,6$.

Для збільшення кількості фермерських господарств як перспективного напрямку вирішення соціально-трудових проблем в аграрній економіці й розвитку сільських територій потрібно через Укрдержфонд їх підтримки та об'єднаним територіальним громадам збільшувати підтримку на довгостроковий період на поворотній (частково

поворотній) основі та через апробований ефективний механізм часткової (повної) компенсації відсотків по довгострокових кредитах банків за таких умов: функціонування протягом 10 років зі щорічним обсягом виробництва продукції – 0,5-2 млн грн на 1 працівника фермерського господарства у 2020-2029 рр. тощо.

У випадку впровадження даної інвестиційної стратегії аграрного сектору економіки у 2020 р. поетапно цей процес може мати такі сценарії (табл. 5).

Таблиця 5. Сценарії реалізації активної політики зайнятості населення в аграрному секторі економіки

Категорія потенційних працівників у с/г	Необхідна кількість (черговість) створення робочих місць у с/г, тис. од.	Необхідна сума інвестиційних ресурсів, млрд грн	Сценарій інвестування, роки	
			Оптимістичний (однакові частки держави й приватного сектору в інвестиційному портфелі)	Песимістичний (приватні інвестиції, частка держави мінімальна в інвестиційному портфелі)
Безробітне сільське населення, яке зареєстроване в службі зайнятості	122,8 ¹	122,7	2020-2021	2020-2022
Безробітне сільське населення, яке незареєстроване в службі зайнятості	135,51	135,4	2021-2022	2022-2025
Сільське населення, яке працює як самозайняте в СДГ, у інших країнах (термін роботи до 1 року)	288,2 ²	287,9	2022-2025	2025-2030
Сільське населення, яке працює в інших країнах більше 1 року	392,2 ²	391,8	2025-2029	2030-2038
Разом	938,7	937,8	2020-2029	2020-2038

¹ Прогнозне значення показника.

² Середньорічне значення показника за період 2015-2017 рр.

Розроблено автором.

У такому випадку потрібно першочергово направляти зусилля всіх сторін аграрних соціально-трудова відносин усіх рівнів їх регулювання на реконструкцію і збільшення потужностей тваринницьких комплексів, зокрема в скотарстві й свинарстві, розширювати площі сільськогосподарських угідь для виробництва плодів і ягід. У зв'язку з тим, що виробництво вищезазначеної продукції менш рентабельне порівняно з іншими напрямками агробізнесу, то тут варто збільшувати присутність державного сектору аграрної економіки.

За нашими розрахунками, потенційна можливість збільшення робочих місць у сільському господарстві становить 986,2 тис. од., що майже тотожно можливому збільшенню кількості працівників у галузі при рівні безробіття за методологією МОП 4 %, – 938,7 тис. осіб. Ураховуючи розрахований коефіцієнт співвідношення кількості працівників сільського господарства до працівників інших галузей у 2014-2018 рр. (1,336), прогноуються наступні сценарії забезпечення раціональної зайнятості в аграрній сфері (табл. 6).

Таблиця 6. Прогнозування додаткової раціональної зайнятості населення України за активної інвестиційної і соціальної політик (2020-2029 рр.)

Вид економічної діяльності	Потенційна можливість створення робочих місць, тис. од.	Сценарій збільшення зайнятості, тис. осіб			
		Оптимістичний	Реалістичний	Песимістичний	«Аграрна криза»
Сільське господарство	986,2	938,7	258,3	122,8	-113,0
Харчова й переробна промисловість	687,4	654,3	180,0	85,6	-78,8
Інші галузі економіки	630,2	599,8	165,1	78,5	-72,2
Разом	2303,8	2192,8	603,4	286,9	-264,0

Розроблено автором.

У випадку активізації інвестиційно-відтворювальних процесів у галузі можна досягнути результатів збільшення раціональної зайнятості населення відповідно до оптимістичного сценарію. Гіпотетично при збільшенні споживчого попиту з-за кордону на агропродовольчу продукцію (збільшення експорту) та розширення площ органічного землеробства можна вирішити внутрішні проблеми зайнятості як у сільській

місцевості, так і міських поселеннях. Розвиток горизонтальної і вертикальної агропромислової інтеграції в сільських громадах покликаний забезпечити привабливими робочими місцями (належні умови й змістовність праці, режими праці й відпочинку, заробітна плата тощо).

При нестачі державних капітальних вкладень і підтримки малих і середніх форм агробізнесу, але активній агропромисловій інтеграції більш ймовірним є сценарій, що забезпечить диверсифікацію сільської економіки та продовження ланцюгів і збільшення обсягів доданої вартості в межах об'єднаних територіальних громад. Робочими місцями в сільському господарстві будуть забезпечені 258,3 тис. осіб, у харчовій і переробній промисловості на селі – 180, інших галузях економіки – 165,1 тис. осіб сільського населення тощо. Разом 603,4 тис. осіб, що практично відповідає таким категоріям сільського населення, яке в першу чергу потребує роботи: безробітне й трудові мігранти за кордон до 1 року.

У період 2020-2029 рр. реалістичний сценарій інвестування (рис. 1) можна формалізувати таким чином:

$$y_{сг}=549,7+1,001x; \quad (1)$$

$$y_e=14908,3+1,001x+0,698x+0,640x, \quad (2)$$

де $y_{сг}$, y_e – кількість працівників і підприємців (платників ЄСВ), відповідно, у сільському господарстві й економіці в цілому, тис. осіб; x – капітальні інвестиції в трудомістке виробництво агропродовольчої продукції, млн грн; 1,001, 0,698, 0,640 – розрахункові коефіцієнти збільшення кількості робочих місць, відповідно, у сільському господарстві, харчовій і переробній промисловостях, інших галузях;

$$y_t=549,7+25,8t; \quad (3)$$

де y_t – кількість працівників і підприємців (платників ЄСВ) у сільському господарстві, тис. осіб; t – 1, 2, ..., 10 рік у період 2020-2029 рр., рік.

Песимістичний сценарій передбачає забезпечення офіційною роботою в сільському господарстві додатково 122,8 тис. осіб сільського населення (відповідає показнику зареєстрованого безробіття), а також у харчовій і переробній промисловостях – 85,6 тис. осіб. Якщо не проводити заходів активної політики зайнятості сільського населення, то матимемо сценарій «аграрна криза». Ураховуючи темп зменшення кількості працівників і підприємців у сільському господарстві (у %) за 2014-2018 рр., то до кінця 2029 р. їх чисельність становитиме 436,7 тис. осіб.

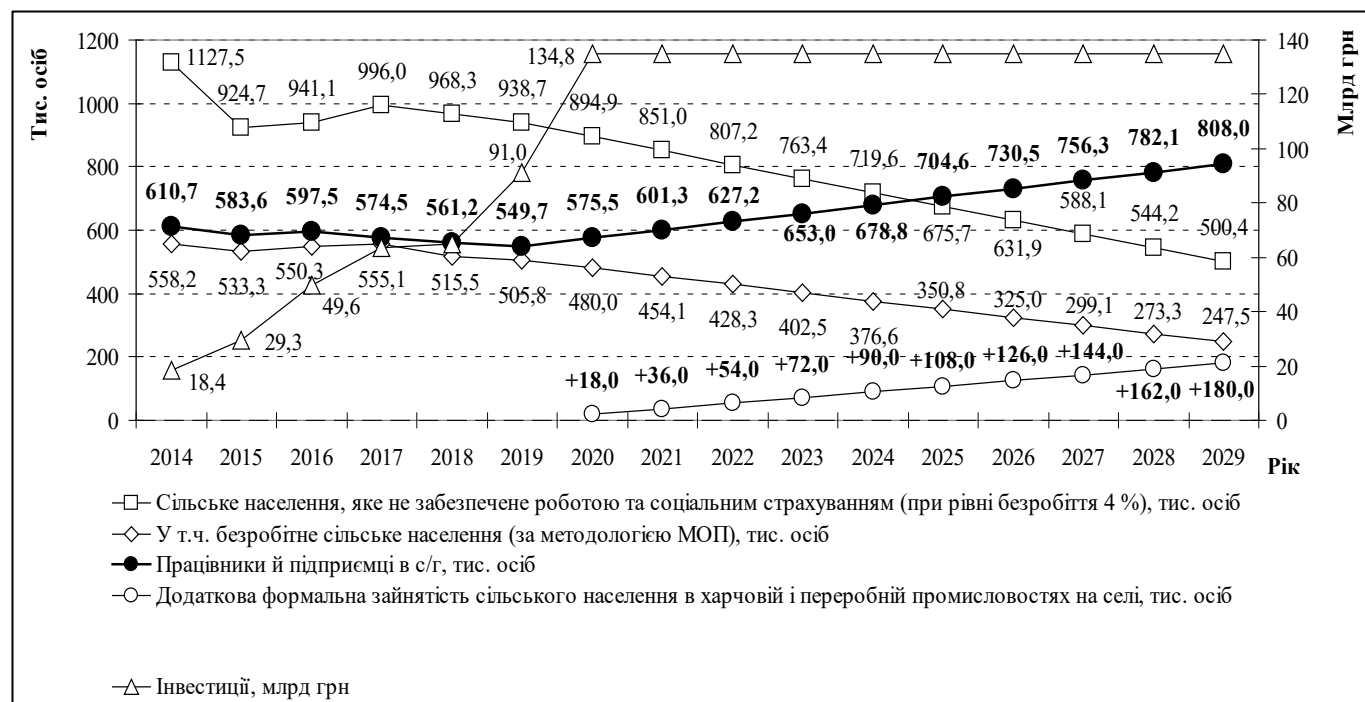
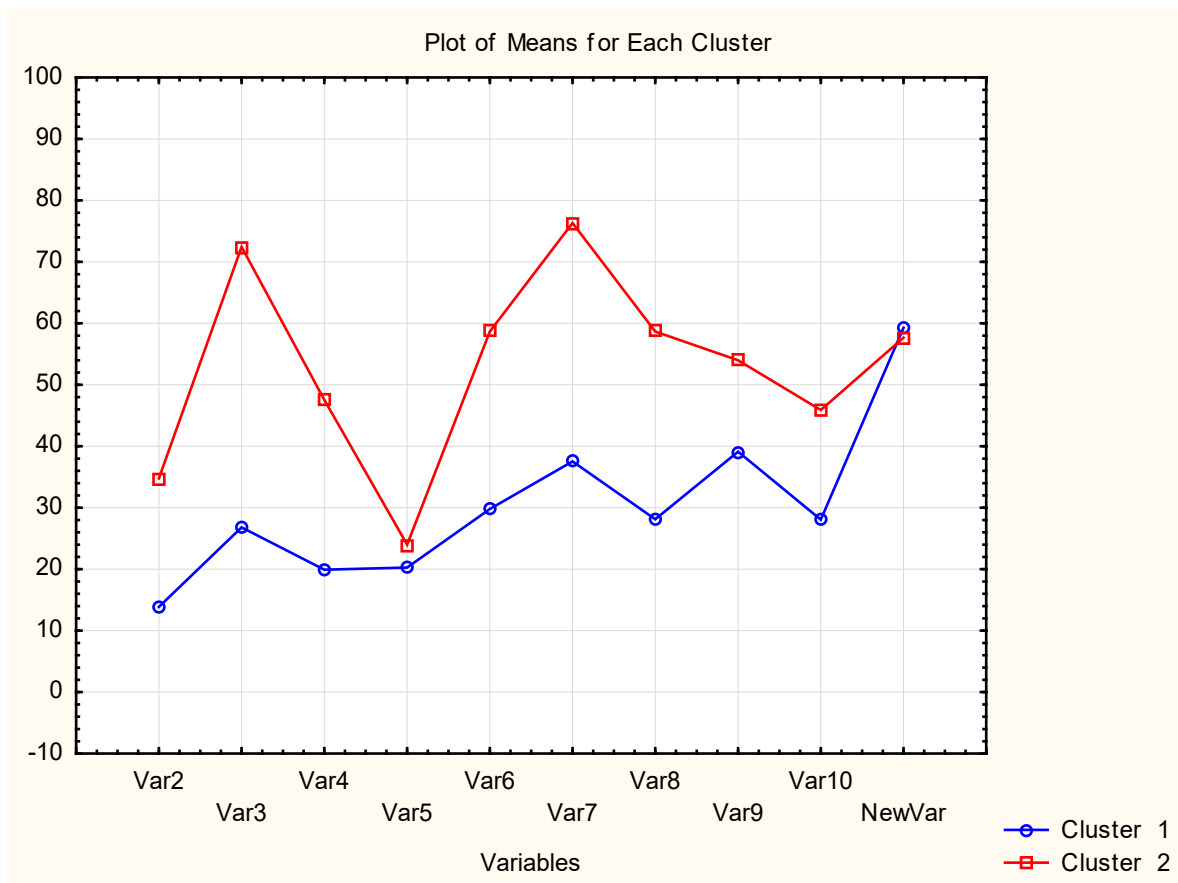

Рисунок 1. Реалістичний сценарій інвестування у створення робочих місць в аграрному секторі економіки
Розроблено автором.

Проведений кластерний аналіз інвестування й показників розвитку соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки в областях України дозволив обґрунтувати напрями регіональної та інвестиційної політики України. Так, у результаті ієрархічного кластерного аналізу та за допомогою інструмента К-середніх у програмі StatSoft Statistica 12 визначено 2 кластери (рис. 2):

- кластер 1 (15 областей): Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області.

- кластер 2 (9 областей): Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, І.-Франківська, Київська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська області.

Умовні позначення стандартизованих (нормованих) показників:

Var2 – інвестиції, грн/га;

Var3 – % тваринницької продукції у валовому виробництві;

Var4 – внесено міндобрив на 1 га, кг;

Var5 – % працівників серед зайнятих у с/г;

Var6 – заробітна плата, грн;

Var7 – продуктивність праці 1 працівника с/г, тис. грн;

Var8 – виробництво продукції на 100 га с.-г. угідь, тис. грн;

Var9 – споживання м'яса на 1 особу в рік, кг;

Var10 – споживання плодів на 1 особу в рік, кг;

NewVar – природний приріст сільського населення на 1000 осіб, осіб.

Рисунок 2. Кластери інвестування й розвитку соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки
Розроблено автором за допомогою програми Statistica 12.

До кластеру 2 увійшли регіони з кращими показниками інвестування й розвитку соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки. Особливо слід відмітити про позитивний вплив інвестування на розвиток трудомісткого виробництва продукції (тваринництво), інтенсифікацію землеробства й показники ефективності використання трудових (продуктивність праці) і земельних ресурсів (виробництво продукції на 100 га) у сільськогосподарських підприємствах, оплату праці й поліпшення харчового раціону населення у відповідних областях.

В областях кластеру 2 варто поширювати передовий та інноваційний досвід ведення агробізнесу на трудомісткій основі, розробляти та впроваджувати соціальні програми для молодих працівників і їх сімей, щоб поліпшити показники природного руху сільського населення й забезпечити завершення адміністративно-територіальної реформи, пов'язаної з розвитком об'єднаних територіальних громад.

Таким чином, в областях, що увійшли до кластеру 1, потрібно зміщувати акцент в регіональній і інвестиційній політиці на стимулювання розвитку тваринницьких комплексів у сільськогосподарських підприємствах, зокрема у фермерських господарствах. У рослинництві очевидним є напрям інтенсифікації плодівництва й виноградарства, розвиток овочівництва закритого ґрунту в південних областях країни та Закарпатській області, збільшення площ багаторічних насаджень тощо. Такі практичні заходи, у свою чергу, зумовлять додаткове залучення робочої сили в галузь, активізацію агропідприємництва в регіонах і розвиток сільських громад тощо.

Висновки. Пропозиції поліпшення соціально-трудових засад інвестиційно-відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки цілком відповідають основним цілям державної підтримки галузі, що задекларовані в законопроекті «Про стимулювання розвитку АПК України» [1]: забезпечення продовольчої

безпеки та створення умов для конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку; забезпечення прогнозованості розвитку аграрного сектору економіки; пріоритетний розвиток виробництва та реалізація експортного потенціалу продукції з високою доданою вартістю; пріоритетний доступ малих сільськогосподарських виробників до державної підтримки; раціональне використання земель сільськогосподарського призначення тощо.

Уданий законопроект та інші нормативні акти пропонується внести доповнення щодо пріоритетного надання державної підтримки виробникам сільськогосподарської продукції з урахуванням кількості безробітних по областях, нормативів землезабезпеченості, поголів'я худоби, площі багаторічних плодівих насаджень, а також капітального інвестування у фермерські господарства і державні сільськогосподарські підприємства тощо.

Список використаних джерел

1. Законодавство України. Вебсторінка. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.
2. Мармоль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 80-86.
3. Маршавін Ю. М. Економічні та інституційні засади регулювання ринку праці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. К., 2013. 39 с.
4. Рябоконт В. П., Рарок Л. М. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 216 с.
5. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Пугачов М. І. та ін. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 600 с.
6. Кравченко І. С. Ринки праці ЄС та України: особливості взаємодії у світлі підписання договору про асоціацію. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2015. № 2. С. 43-51.
7. Куліков Г. Т. Створення високопродуктивних робочих місць як чинник економічного зростання. Економічний вісник університету. 2013. Вип. 21/1. С. 116-123.
8. Статистична інформація, експрес-випуски, офіційні публікації. Вебсторінка Держстату України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

References

1. Zakonodavstvo Ukrainy [legislation of Ukraine] URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Marmul, L. O. (2018). *Metodychni pidkhody do rozvytku silskykh terytorii na zasadakh detsentralizatsii* [Methodical approaches to rural development based on decentralization principles]. *Ekonomika APK*, 4. 80-86.
3. Marshavin, Yu. M. (2013). *Economic and institutional principles of labor market regulation in Ukraine* [Dissertation abstracts]. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
4. Riabokon, V. P. & Rarok, L. M. (2018). *Tendentsii rozvytku sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii: monohrafiia* [Trends in the development of social infrastructure in rural areas]. Kyiv: NNTs «IAE», 216 p.
5. Lupenko, Yu. O., Zakharchuk, O. V., Puhachov, M. I. ta in. (2018). *Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva* [Directory of an economist of an agricultural enterprise]. Kyiv: NNTs «IAE», 600 p.
6. Kravchenko, I. S. (2015). *Rynky pratsi YeS ta Ukrainy: osoblyvosti vzaiemodii u svitli pidpysannia dohovoru pro asotsiatsiiu* [EU and Ukraine labor markets: the features of interaction in the context of the association agreement]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, 2. 43-51.
7. Kulikov, H. T. (2013). *Stvorennia vysokoproduktyvnykh robochykh misty yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia* [Creating high-performing jobs as a driver of economic growth]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 21/1. 116-123.
8. *Statystychna informatsiia, ekspres-vypusky, ofitsiini publikatsii* [Statistical information, express releases, official publications]. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ланченко Євгеній Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці та соціального розвитку
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна
e-mail: lanchenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ланченко Евгений Александрович, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики труда и социального развития
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
ул. Героев Оборон, 15, г. Киев, 03041, Украина
e-mail: lanchenko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lanchenko Yevhenii, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Labour Economics and Social Development
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

15, Heroyiv Oborony street, Kyiv, 03041, Ukraine
e-mail: lanchenko@ukr.net

Рецензент:

Свиноус Іван Вікторович, завідувач кафедри обліку і оподаткування, д.е.н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет

УДК 331.101.26

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-32-39>**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ****Тетеринець Т. А.**

Актуальність теми дослідження полягає у вивченні особливостей та факторів формування людського капіталу в аграрній сфері.

Мета: формування та управління людським капіталом в аграрній сфері, що обумовлюють ефективність діяльності підприємств агропромислового комплексу Республіки Білорусь.

Результати роботи: розвиток людського капіталу, підвищення його якості дозволяє вирішувати численні соціально-економічні проблеми, прискорює інноваційний розвиток аграрного сектора. Людський капітал стає основним джерелом численних інновацій і змін в суспільстві, фактором його вдосконалення переходу до нової якості. В АПК найбільш гостро стоїть проблема нестачі інноваційних особистостей, здатних до генерування і реалізації нововведень, з високим рівнем професіоналізму, обумовленим унікальністю і ефективністю поєднання знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Обмежені можливості використання і розвитку інноваційного трудового потенціалу, ефективного залучення інноваційних особистостей в трудову діяльність.

Висновки: вивчено особливості формування людського капіталу в аграрній сфері, представлено еволюцію їх розвитку. Систематизовано фактори, що визначають накопичення людського капіталу в агропромисловому комплексі. Виявлено основні проблеми кадрового забезпечення сільського господарства, основні з яких полягають у зниженні професійно-кваліфікаційного рівня працівників, низького рівня штатної укомплектованості, відтоку трудових ресурсів із сільської місцевості, низьке повернення випускників на роботу після здобуття освіти та падіння престижності аграрних професій.

Ключові слова: людський капітал, зайнятість населення, фактори, інноваційний розвиток, агропромисловий комплекс, сільське господарство.

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА
В АГРАРНОЙ СФЕРЕ****Тетеринец Т. А.**

Актуальность темы исследования заключается в изучении особенностей и факторов формирования человеческого капитала в аграрной сфере.

Цель: формирования и управления человеческим капиталом в аграрной сфере, обуславливающих эффективность деятельности предприятий агропромышленного комплекса Республики Беларусь.

Методы – анализ, синтез, сравнения, табличный и др.

Результаты работы: развитие человеческого капитала, повышение его качества позволяет решать многочисленные социально-экономические проблемы, ускоряет инновационное развитие аграрного сектора. Человеческий капитал становится основным источником многочисленных новаций и перемен в обществе, фактором его совершенствования перехода к новому качеству. В АПК наиболее остро стоит проблема нехватки инновационных личностей, способных к генерированию и реализации нововведений, с высоким уровнем профессионализма, обусловленным уникальностью и эффективностью сочетания знаний, умений, навыков и личностных качеств. Ограничены возможности использования и развития инновационного трудового потенциала, эффективного вовлечения инновационных личностей в трудовую деятельность.

Выводы: изучены особенности формирования человеческого капитала в аграрной сфере, представлена эволюция их развития. Систематизированы факторы, определяющие накопление человеческого капитала в агропромышленном комплексе. Выявлены основные проблемы кадрового обеспечения сельского хозяйства, основные из которых заключаются в снижении профессионально-квалификационного уровня работников, низкого уровня штатной укомплектованности, оттоке трудовых ресурсов из сельской местности, низкий возврат выпускников на работу после получения образования и падение престижности аграрных профессий.

Ключевые слова: человеческий капитал, занятость населения, факторы, инновационное развитие, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство.

FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Tsetsiarynets Tat'iana

The relevance of the research topic is to study the features and factors of human capital formation in the agricultural sector.

***Purpose:** the analysis and assessment of the key macroeconomic indicators, socio-economic factors and institutional conditions of investment ensuring formation of the human capital in the Republic of Belarus.*

***Methods** – analysis, synthesis, comparisons, tabular, etc.*

***Results of work:** the development of human capital allows us to solve numerous socio-economic problems and accelerate the innovative development of the agricultural sector. Human capital is becoming the main source of change in society, as well as a factor in its improvement and transition to a new quality. There is an important problem of the lack of smart and resourceful people in the agricultural sector. It requires people with a high level of professionalism, good knowledge and skills. Nowadays, the possibilities of using and developing innovative labor potential and the effective involvement of resourceful people in labor activity are unfortunately limited.*

***Conclusions:** the characteristics of the formation of human capital in the agrarian sphere have been studied, as well as the evolution of their development. The factors determining the accumulation of human capital in agroindustrial complex have been systematized. The main problems of the shortage of agricultural specialists have been identified. These problems are the decline in the vocational qualifications of workers, the outflow of personnel from rural areas, the decline in the prestige of agrarian professions and as a result reluctance of graduates to go to work after their education.*

***Keywords:** human capital, employment, factors, innovative development, agroindustrial complex, agriculture.*

***JEL Classification:** L23, J21, J24, J41-43*

Переходом от индустриальной к постиндустриальной эпохе продуцирует возникновение системного кризиса во всех сферах жизнедеятельности человечества. Коренные изменения окружающей действительности не могут быть объяснены прежней парадигмой человеческого развития. В современном мире отличительной постиндустриальной цивилизации является изучение модернизации и адаптация к современным вызовам наук о человеке, обществе, равновесии природы, общества и экономики, которое должно быть основано на их рациональной эволюции.

Сельское хозяйство является не только центральным звеном агропромышленного комплекса, но и драйвером развития национальной экономики, обеспечивающим продовольственную безопасность страны, производство исходного сырья для перерабатывающих отраслей, а также увеличение положительного сальдо платежного баланса посредством роста объемов продаж сельскохозяйственного сырья и продовольствия на внешних рынках. В сельском хозяйстве осуществляются те же экономические процессы и законы, как и во всех остальных отраслях народного хозяйства. Однако отрасли присущи специфические особенности, которые оказывают существенное влияние не только на эффективность деятельности, но и непосредственно на производственный процесс.

1. В сельском хозяйстве земля является предметом труда, на который воздействует человек в процессе труда, и орудием труда, при помощи которого человек возделывает растения. Здесь земля является также всеобщим средством производства и территориальной (пространственной) основой.

2. В аграрном секторе производится много видов продукции растениеводства и животноводства с использованием технологических процессов различной продолжительности по времени.

3. Используемые основные средства, за исключением рабочего и продуктивного скота и многолетних насаждений, не воспроизводятся в сельском хозяйстве, а только на промышленных предприятиях – машины и оборудование, здания, сооружения и передаточные устройства, и строительными организациями, за исключением возводимых хозяйственным способом. Наряду с этим многие оборотные средства, такие как семена возделываемых культур, корма, животные, птица, воспроизводятся в сельском хозяйстве в объемах, обеспечивающих непрерывное воспроизводство материальных благ (конечного продукта) для населения и сырья для перерабатывающей промышленности.

4. Рынок сельскохозяйственной продукции по своей сути наиболее близок к рынку совершенной конкуренции. Несмотря на то, что на рынке действует значительное количество продавцов, однако ни один из них не производит достаточно большой объем продукции для оказания влияния на установление цены. В связи с этим в отечественном сельском хозяйстве диспаритет цен существенен. При этом несоответствие роста цен на продукцию сельского хозяйства наблюдается не только по отношению к росту цен на используемые в производстве ресурсы, но и по отношению к темпу роста цен на продукцию переработки.

5. Низкая эластичность спроса на продукцию сельского хозяйства как по цене, так и по доходу со стороны населения. Постоянный спрос на сельскохозяйственное сырье со стороны отраслей пищевой, легкой, комбикормовой промышленности выступает основным фактором, формирующим рыночные отношения в данной сфере.

6. В сельском хозяйстве получение доходов от производства продукции происходит с лагом запаздывания. В условиях нестабильного развития экономики, обусловленного высокими инфляционными ожиданиями, это приводит к ускоренному обесценению денежных ресурсов.

7. Для сельского хозяйства характерна сезонность производства, что связано с несовпадением периода работы и периода производства, что существенно влияет на использование ресурсного потенциала, на организацию процесса производства и в целом на эффективность деятельности организаций отрасли.

8. Зависимость от погодных условий, которую окончательно не позволяют сгладить ни высокий уровень агротехники, ни передовые технологии.

9. В сельском хозяйстве уровень внедрения передовых технологий остается низким, что определяется темпами привлечения инвестиционных ресурсов и предопределяет степень развития ее социальной инфраструктуры [1, 2].

Перечисленные особенности сельскохозяйственного производства в совокупности с ролью данной отрасли в обеспечении продовольственной безопасности и развитии экономики в целом предопределяют необходимость применения специфических подходов управления человеческими ресурсами. Мировой опыт становления аграрной рыночной экономики, равно как и закономерности ее современного функционирования, свидетельствуют об определяющей роли человеческого капитала на темпы экономического развития и научно-технического прогресса отрасли. Важнейшую роль в этом процессе играет неосязаемая часть капитала, представленная человеческими ресурсами, их знаниями, опытом, профессиональными компетенциями [3].

Выявление и изучение проблемы формирования человеческого капитала в аграрной сфере предопределяет необходимость рассмотрения сути основных элементов данной категории с учетом сложившейся отраслевой специализации. Человеческий капитал как социально-экономическая категория представляет собой противоречивую квинтэссенцию: социальную и материальную, которая обладает существенными преимуществами перед вещественным капиталом.

Центральным звеном человеческого капитала выступает индивид, естество которого, проявляясь в физической и общественной (социальной) формах, порождает его двойственную природу. Изначально врожденные способности человека и приобретенные продуктивные качества по своей экономической сути тождественны природным ресурсам и физическому капиталу. Однако наряду с наличием определенных индивидуальных умений и талантов, человек в процессе своего развития приобретает социальные качества. Указанное обстоятельство дифференцирует понятие человеческого капитала как экономической категории, существенно выходя за рамки понятия производственных ресурсов сельскохозяйственных организаций. На начальном этапе своего существования человек, как и природные капитал, не формирует никакого экономического результата. Далее в процессе своего развития и осуществления инвестиционных затрат, направленных на обучение, подготовку, повышение квалификации, переориентации, происходит формирование человеческих ресурсов и накопление человеческого потенциала, результативное использование которых может приносить прибыль, аналогично природному или физическому капиталу.

Несмотря на появление новых качественных характеристик, на данном этапе свое развитие категории «человеческие ресурсы» и «человеческий капитал» еще не сходят по своему содержанию. Человеческие ресурсы трансформируются в капитал в процессе трудовой деятельности, формирующей вклад отрасли в создание национального богатства и обеспечивающей им получение дохода. Преобразование человеческих ресурсов в соответствующий капитал обуславливает наличие некоторых условий, обеспечивающих реализацию имеющегося человеческого ресурсного потенциала в конечный результат трудовой деятельности, выраженный в товарно-денежной форме и гарантирующий достижение положительного экономического эффекта.

Несмотря на пристальное изучение данной проблематики в научной литературе, в настоящее время учеными и исследователями не выработано единого подхода к определению понятия «человеческий капитал» с учетом аграрной специализации. По мнению. Белой Н.В «человеческий капитал отрасли – это совокупность умственных, физических и духовных свойств работников, способных влиять на результативность деятельности отрасли через занятость на рабочих местах, имеющихся или вновь создаваемых в данной отрасли экономики» [4]. Свистунова И.Г. рассматривает «человеческий капитал сельских территорий как человеческий капитал сельского населения» [5]. Однако данный подход правомерен в условиях высокой занятости сельского населения в агропромышленном комплексе, в том числе в аграрном секторе, что не совсем правомерно для отечественно экономики. Согласно официальным статистическим данным, удельные вес занятых в сельском, рыбном и лесном хозяйстве Беларуси по отношению к численности сельского населения в 2018 году составило 38,9 % и на протяжении последних 10 лет не превышало 40 % [6]. Кроме того, индустриализация сельскохозяйственного производства и форсирование внедрения V и VI технологических укладов радикально меняет структуру человеческого капитала в аграрной сфере (рис. 1).

Модернизация современных экономических систем, индустриализация аграрной сферы, трансформация институциональных преобразования определяет актуальные условия формирования человеческого капитала сельскохозяйственного сектора:

- формирование человеческого капитала в сельскохозяйственной отрасли формируется медленнее, что связано с временным лагом передачи опыта от поколения к поколению. Если период получения знаний в образовательных учреждениях аграрного профиля идентичен иным отраслям науки, то процесс приобретения практических навыков во многом обусловлен зависимостью результатов аграрного труда от природно-климатического фактора. Указанное обстоятельство в некоторой мере определяет отличительные особенности эволюции сельскохозяйственной деятельности от промышленной.

Рисунок 1. Изменение соотношения человеческого капитала сельских территорий, человеческого капитала АПК и человеческого капитала аграрного сектора при смене технологических укладов.

Источник [7]

Накопление знаний в аграрной сфере, специализация видов ее деятельности, реализация направлений ее развития обуславливают внедрение индустриальных приемов в практику хозяйственной деятельности. В результате происходит горизонтальная диффузия аграрного и промышленного методов производства, формируя тем самым, агроиндустриальный труд. Дальнейшее развитие этой сферы способствует формированию вертикальной кооперации и интеграции в процессе промышленной переработки сельскохозяйственного сырья.

- повышение мобильности человеческого капитала в существенной мере снижает его миграцию, не только в свете хранения традиций землепользования, но и посредством отсутствия ограничений информационного взаимодействия.

Формирование современной информационной платформы позволяет наращивать человеческий капитал в условиях постоянства пространственного местонахождения, что весьма актуально для аграрной отрасли. Технологические особенности сельскохозяйственного производства зачастую выступают ограничителем свободного перемещения трудовых ресурсов. Наряду с другими факторами это выступает одной из причин миграции кадров в иные сферы деятельности. Расширение доступности получения информации и экономической свободы субъектов хозяйствования снижает риск оттока кадров и закрепления их в сельской местности.

- увеличение численности населения планеты при одновременном сокращении доли сельского населения. Согласно оценкам экспертов, в ближайшие годы прогнозируется рост городского населения, а численность сельского, слегка превысив 3,4 млрд. чел., начнет понемногу снижаться, в результате чего все большая часть мирового населения будет представлена жителями городских территорий. Аналогичные тенденции характерны и для АПК Беларуси (рис. 2).

Представленный графический материал наглядно отображает ярко выраженную дифференциацию сельского и городского населения Беларуси. В целом по республике численность жителей в городах в 3,6 раза превышает местных граждан. В разрезе областей сложившаяся картина существенно меняется: по мере удаления от центрального региона количество городских жителей, приходящихся на одного сельского существенно возрастает. В результате в наиболее приближенной к столице Минской области численность городского населения лишь на треть превышает количество местного, в то время как в Витебской и Гомельской областях это соотношение кратно 3,5. Другими словами, в этих регионах на 1 сельского жителя почти 4 городского.

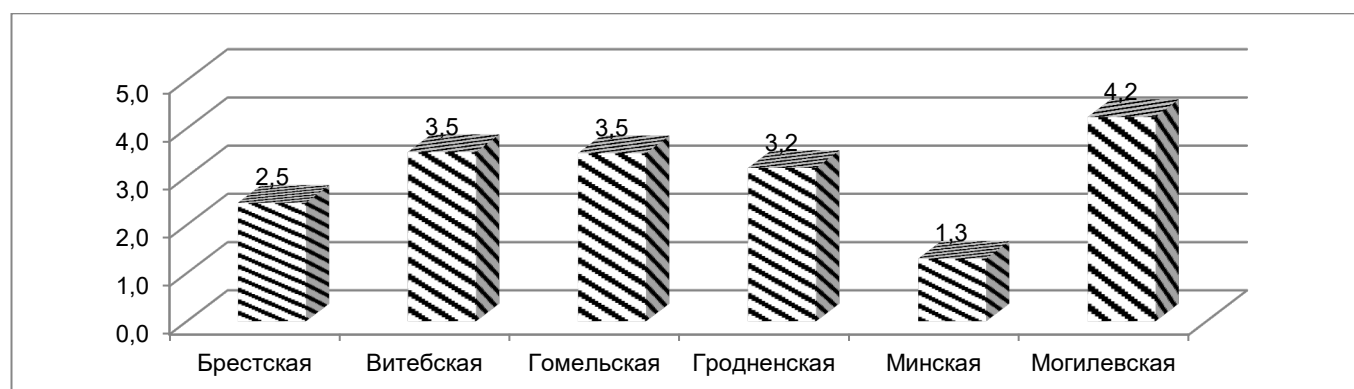

Рисунок 2. Региональная проекция соотношения городского и сельского населения в Беларуси.

Источник [6]

Углубление специализация аграрного производства обеспечивает рост уровня индивидуальной производительности и степени социально-экономической дифференциации, однако сравнительная малая плотность сельского населения Беларуси по сравнению с городскими жителями противодействует развитию этих процессов.

- сценарии научно-технологического развития мирового аграрного сектора представлены двумя основными его типами: «Локальный рост» и «Глобальный прорыв». В результате чего предполагается активизация внедрения инновационных разработок и технологий в аграрный сектор, развитие вертикального

сельского хозяйства и иных платформенных технологий. Сценарий «Локального роста» предусматривает устойчивый рост аграрной сферы и концентрацию на тех сегментах рынка, специализирующихся на производстве конкурентоспособной продукция. Второй тип нацелен на освоение новых рынков посредством ускоренного научно-технологического развития и максимального эффективного использования человеческого капитала.

- урбанизация производств аграрного сектора в результате возникновения городских примеров ведения сельского хозяйства посредством выращивания плодово-ягодных культур, разведение различных аквакультур и т. д. на территориях крупных населенных пунктов. Урбанизация в современном понимании употребляется не только применительно к территориям, но и к видам хозяйственной деятельности, отраслям и секторам экономики. В современном контексте урбанизация аграрного сектора представляет собой процесс синергетического взаимодействия высокотехнологичных аграрных производств на городской территории. Применительно к сельскому хозяйству и аграрному сектору, это позволяет аргументировать его развитие как высокотехнологичного инновационноориентированного кластера и дифференцировать комплекс понятий «аграрное производство» и «сельские территории». Применение новых инженерных и архитектурных методов, современных технологий и концепций модернизация сельскохозяйственного производства формирует характерные черты урбанизации современного аграрного сектора: снижение степени привязки аграриев к земле; распространение отдельных видов сельскохозяйственной деятельности на территории городов; минимизация размеров используемой земельной площади при одновременной максимизации выхода получаемой продукции; создание цифровых экосистем для управления вертикальными фермами и т. д.

- цифровизация всех сфер экономики, способствующая повышению мобильности населения и существенно расширяющая географические границы трудовой деятельности аграрного населения. Реализация этих задач будет возможна в условиях соответствия теоретических и практических навыков сельскохозяйственных работников сложившему уровню информационно-коммуникационных технологий с целью автоматизации и роботизации производственных функций и технологических процессов [7].

Таким образом, внедрение и распространение новых технологических укладов будет способствовать активизации диффузии городского и сельского населения в аграрном секторе, что формирует предпосылки и направления развития человеческого капитала в реалиях современной жизни. К сожалению, сложившийся тип отечественного агрария оказался слабо адаптируемым к принципиально новым социально-экономическим условиям в результате формирования рыночной экономики и соответствующим трансформациям в аграрной сфере. Формирование человеческого капитала в этой отрасли обусловлено сложившимися объективными обстоятельствами:

- наличие ярко выраженных гендерных дисбалансов формирования рабочей силы. На протяжении основных этапов формирования человеческого капитала в сельской местности отмечается ярко выраженная структурная трансформация. На начальном этапе отмечается незначительное расхождение мужчин и женщин, т. е. в возрасте до 16 лет мальчиков лишь на 6,6 % больше, чем девочек. В дальнейшем отмечается экспоненциальное усиление структурных диспропорций: в период трудоспособного возраста превалирование мужского населения сельской местности увеличивается до 138,8 %. В дальнейшем отмечается противоположная тенденция: количество женщин старше трудоспособного возраста в 2,2 раза превышает мужчин.

- отличительной особенностью возрастной структуры человеческих ресурсов сельского хозяйства является значительный удельный вес лиц старшего возраста. В целом по республике это показатель составляет чуть менее четверти населения, в числе городских жителей – 22,9 %, сельских – 31,7 %.

- образовательный уровень работников аграрного сектора существенно уступает всем иным видам деятельности и практически в три раза ниже среднереспубликанского. Доля работников с высшим образованием в сельскохозяйственной отрасли составляет лишь 11,9 % и является самой низкой их всех видов деятельности. С точки зрения формирования человеческого капитала, катастрофичным является тот факт, что 45,3 % занятых аграрным трудом лишь окончили школу, тем самым, практически оборвали непрерывную нить его накопления и трансформации в реальный капитал.

Отдельного внимания заслуживает анализ образовательной структуры управленческого состава работников аграрного сектора. К сожалению, отмечается аналогичная картина, негативно характеризующая кадровый потенциал. Из общего числа руководителей в данной сфере только 53,5 % имеют высшее образование и этот показатель является самым низким в составе классифицируемых видов деятельности. Имеются в числе менеджеров и те, чей уровень образования ограничивается общим средним уровнем, т. е. школой. Их доля составляет 6,2 %, уступая лишь деятельности по оказанию услуг временного проживания и питания [8].

- уровень оплаты труда существенно ниже, чем в других экономических видах деятельности и составляет 67,1 % от среднереспубликанского значения. Несомненно отрицательное воздействие оказывает его постоянное снижение: на протяжении 2012-2018 гг. он снизился на 6,1 п.п. Это свидетельствует о возрастании дисбаланса между возрастающей ориентацией персонала на заработок и снижающимися резервами сельскохозяйственных организаций материального стимулирования. В результате преобразование сельскохозяйственной отрасли не только не способствовало формированию рыночного сознания, но и в некотором смысле содействовало подрыву трудовой мотивации. Реальная угроза сложившейся ситуации заключается не только в миграции квалифицированного кадрового состава, но и разрушении системы ценностей человека посредством снижения или обнуления стоимости труда, что способствует развитию социального иждивенчества.

- неразвитость социальной инфраструктуры при одновременно высоком уровне обеспеченности жилищного фонда на одного жителя. Несомненно, отсутствие достаточного количества социальных учреждений, объектов общественного питания и розничной торговли, спортивных и развивающих центров является как причиной, сдерживающей развития человеческого капитала в аграрной области, так и следствием его оттока из сельской местности.

Возникший замкнутый круг социально-экономических проблем выступает одним из «узких» мест системы формирования, накопления и сохранения человеческого капитала в данной сфере. Причем последнее условие является главенствующим фактором преломления человеческих ресурсов в действующий капитал. Теоретически его формирование и накопление может осуществляться за пределами сельского региона, что, несомненно, окажет влияние на его качественную составляющую. Обеспечение сохранности высококвалифицированных профессиональных кадров, закрепление их не местах, предоставление социальных гарантий и достойных условий жизнедеятельности предопределяет эффективность механизма капитализации человеческих ресурсов.

Формирования человеческого капитала отличается длительностью вследствие планомерного периода жизнедеятельности в пределах страны в течение нескольких поколений. Его накопление предопределяется совершенством реализации социальноориентированной и экономически эффективной политикой государства в области образования, здравоохранения, культуры, спорта и профессиональной переподготовки кадров. В аграрной сфере добавочное значение оказывает природно-климатический фактор, сложившаяся землепользования, технологическая сезонность сельскохозяйственных работ, производственная необходимость совмещения трудовых процессов, специфические социально-бытовые условия жизни сельского населения и т. д. В этих условиях совершенствование системы формирования человеческого капитала в аграрной сфере, повышение образовательного уровня кадрового потенциала, содействие непрерывности обучения и профессионального переобучения на протяжении трудовой деятельности играют первостепенную роль в формировании человеческого капитала в аграрном секторе.

Формирование и функционирование человеческого капитала в аграрной сфере подвержено влиянию ряда внешних и внутренних факторов. Различными исследователями предлагаются разные подходы к их систематизации. По мнению ряда авторов, факторы внешней среды классифицируются на группы прямого и косвенного воздействия. Первая группа носит ярко выраженную субъектную направленность и включает потребителей, производителей, конкурентов, поставщиков всех видов ресурсов: трудовых, материальных, финансовых, информационных и др. Факторы косвенного воздействия выступают экономическим фоном, увеличивающим или уменьшающим устойчивость предприятия. Данная группа детерминантов включает систему нормативно-правового регулирования сельскохозяйственной отрасли, сложившиеся тренды развития аграрного сектора и экономики в целом, природные условия, социально-политические факторы [9, 10].

Изучив достаточное количество литературных источников и публикаций различных авторов, по характеру воздействия на человеческий капитал в аграрной сфере, наиболее целесообразно классифицировать факторы на социодемографические, организационные, производственно-технологические, экономические, природно-экологические (табл.).

Таблица. Система факторов, определяющих формирование и развитие человеческого капитала в аграрной сфере

Факторы	Формы проявления
Социодемографические	половозрастная и образовательная структура сельских жителей; система образования и подготовки кадров на селе; уровень идеологической пропаганды; социальная инфраструктура села; динамика миграционных процессов.
Организационные	правовой уровень развития гражданского общества; состояние общественной безопасности; степень правовой грамотности сельского населения.
Производственно-технологические	техничко-технологический уровень развития аграрного производства; уровень материально-технического снабжения сельскохозяйственных организаций; условия труда работников аграрных предприятий.
Экономические	динамика доходов сельского населения; уровень занятости и самозанятости местных жителей; система мотивации и стимулирования труда; механизм ценообразования в аграрном секторе; инвестиционно-инновационная активность сельскохозяйственных организаций
Природно-экологические	природный и рекреационный потенциал сельских территорий; уровень экологизации сельскохозяйственного производства.

Составлено автором на основании [7-10].

Представленную систему факторов, определяющих формирование и развитие человеческого капитала в аграрной сфере можно рассматривать в качестве основной, которая может быть дополнена и конкретизирована с учетом специализации и условий функционирования каждой конкретной организаций.

Не вызывает сомнения тот факт, что в условиях рыночной экономики одним из основополагающих принципов формирования, накопления и сохранения человеческого капитала аграрной является способность самоорганизации сельского населения и самоуправления хозяйствующих субъектов, а также действенность рыночных институтов, порождающих разносторонность форм собственности и активизацию конкуренции. Наряду с этим формирование и функционирование человеческого капитала в данной отрасли требуют активного путем разработки и реализации целенаправленных и эффективных мер и механизмов результативного воздействия на человеческий капитал.

Литература

1. Давыдова, Ю. В. Особенности сельского хозяйства, влияющие на эффективность сельскохозяйственного производства. *Международный научно-исследовательский журнал. Сер. Экономические науки*. 2016. № 6. С. 26-28.
2. Ивасенко, А. Г. Особенности сельского хозяйства как отрасли материального производства и объекта земельно-ипотечного кредитования. *Фундаментальные исследования*. 2011. № 8-1. С. 215-218.
3. Тетеринец, Т. А. и др. *Производственно-экономический потенциал сельского хозяйства Беларуси: анализ и механизмы управления: монография*. Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВО «ТГТУ». 2018. 160 с.
4. Белая, Н. В. Совершенствование формирования кадрового состава АПК Алтайского края на основе развития сети информационно-коммуникационных служб. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. 2012. №6 (92). С. 106-111.
5. Свистунова, И. Г. Комплексная оценка состояния и перспектив развития человеческого капитала сельских территорий. *Вестник АПК Ставрополья*. 2013. № 2. С. 187-192.
6. *Сельское хозяйство Республики Беларусь. Национальный статистический комитет Республики*. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/. Дата обращения: 18.03.2020.
7. Капелюк, З. А., Алетдинова А. А. Особенности формирования человеческого капитала аграрного сектора. *Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права*. 2018. № 6. С. 164-175.
8. *Труд и занятость в Республике Беларусь. Статистический сборник*: Мн: Национальный статистический комитет. 2018. 310 с.
9. Тукусина, Г. Факторы, влияющие на стоимость человеческого капитала. *Кадровик. Кадровый менеджмент*. 2011. № 3. С. 68-75.
10. Tsaurkubule, Z. Social policy as factor of sustainable development of Latvia and way of its improvement. *XXI International Scientific Conference «Management and Sustainable Development»*, (Yundola, March 22-24), Bulgaria, 2019. Ipp.116.

References

1. Davydova, Yu. V. (2016). Osobennosti sel'skogo khozyaystva, vliyayushchie na effektivnost' sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva [Features of agriculture, affecting the efficiency of agricultural production]. *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal. Ser. Ekonomicheskie nauki*, 6. 26-28.
2. Ivasenko, A. G. (2011). Osobennosti sel'skogo khozyaystva kak otrasli material'nogo proizvodstva i ob'ekta zemel'no-ipotechnogo kreditovaniya [Features of agriculture as a branch of material production and an object of land mortgage lending]. *Fundamental'nye issledovaniya*, 8-1. 215-218.
3. Teterinets, T. A. et al. (2018). Proizvodstvenno-ekonomicheskyy potentsial sel'skogo khozyaystva Belarusi: analiz i mekhanizmy upravleniya [Industrial and economic potential of Belarus agriculture: analysis and management mechanisms]: monografiya. Tambov: Izd-vo FGBOU VO «TGTU». 160 p.
4. Belaya, N. V. (2012). Sovershenstvovanie formirovaniya kadrovogo sostava APK Altayskogo kraya na osnove razvitiya seti informatsionno-kommunikatsionnykh sluzhb [Improving the formation of the personnel of the agricultural sector of the Altai Territory based on the development of a network of information and communication services]. *Vestnik Altayskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, 6 (92). 106-111.
5. Svistunova, I. G. (2013). Kompleksnaya otsenka sostoyaniya i perspektiv razvitiya chelovecheskogo kapitala sel'skikh territoriy [A comprehensive assessment of the status and development prospects of human capital in rural areas]. *Vestnik APK Stavropol'ya*, 2. 187-192.
6. *Sel'skoe khozyaystvo Respubliki Belarus' [Agriculture of the Republic of Belarus]. Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki*. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/.
7. Kapelyuk, Z. A. & Aletdinova A. A. (2018). Osobennosti formirovaniya chelovecheskogo kapitala agrarnogo sektora [Features of the formation of human capital in the agricultural sector]. *Vestnik Belgorodskogo universiteta kooperatsii, ekonomiki i prava*, 6. 164-175.
8. *Trud i zanyatost' v Respublike Belarus' [Labor and employment in the Republic of Belarus]. Statisticheskiy sbornik*: Mn: Natsional'nyy statisticheskiy komitet. 2018. 310 s.
9. Tuguskina, G. (2011). Faktory, vliyayushchie na stoimost' chelovecheskogo kapitala [Factors affecting the value of human capital]. *Kadrovik. Kadrovyy menedzhment*, 3. 68-75.
10. Tsaurkubule, Z. (2019). Social policy as factor of sustainable development of Latvia and way of its improvement. *XXI International Scientific Conference «Management and Sustainable Development»*, (Yundola, March 22-24), Bulgaria, Ipp.116.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Тетеринець Тетяна Анатоліївна, к.е.н., доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК, УО «Білоруський державний аграрний технічний університет»,
220070, Республіка Білорусь, м. Мінськ, пров. Клумова 11-29,
e-mail: talad79@mail.ru
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1058-4110>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Тетеринец Татьяна Анатольевна, к.э.н., доцент кафедры экономики и организации предприятий АПК, УО «Белорусский государственный аграрный технический университет»,
220070, Республика Беларусь, г. Минск, пер. Клумова 11-29,
e-mail: talad79@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tsetsiarynets Tat'iana, PhD of Economics Sciences, Associate Professor of «Economics and Organization of agriculture» of Belarus State Agrarian Technical University,
220070, Minsk, side str. Klumov 11-29, Republic of Belarus,
e-mail: talad79@mail.ru

УДК 338.43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-39-47>

**КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Шульга О. А.

Мета роботи – розкрити ключові тенденції та імперативи розвитку аграрного сектору сучасної економіки.

Методологічною основою роботи є застосування загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Метод поєднання аналізу та синтезу, індукції та дедукції були застосовані при визначенні та розкритті ключових тенденцій розвитку аграрного сектору економіки. Метод узагальнення був використаний при формулюванні визначення поняття «імперативи розвитку аграрного сектору», логічний та емпіричний методи – при визначенні імперативів розвитку аграрного сектору та породжених ними суперечностей.

Основні результати роботи: розкрито ключові тенденції та імперативи розвитку аграрного сектору сучасної економіки, визначено суперечності розвитку аграрного сектору, породжені різними видами імперативів; дано трактування поняття «імперативи розвитку аграрного сектору економіки».

Практичне значення отриманих результатів полягає у поглибленні розуміння сутності та причин виникнення суперечностей в аграрному секторі економіки. Запропоновані у роботі рекомендації можуть скласти методологічну та теоретичну основу для розробки економічної політики держави щодо розв'язання економічних і соціальних суперечностей аграрного сектору з метою досягнення високої ефективності економічної системи у цілому.

Висновки. Однією із складових опису дій суб'єктів аграрних відносин є імперативи розвитку аграрного сектору, які можна визначити як об'єктивно обумовлені напрями розвитку, що визначають не лише його подальшу траєкторію, але й фундаментальні проблеми і суперечності. Можна виділити наступні ключові імперативи: економічні (забезпечення високої конкурентоспроможності аграрної галузі), соціальні (забезпечення соціальних стандартів), технологічні (інтенсивні технології ведення сільськогосподарського виробництва, застосування нано-, біо-, цифрових технологій), екологічні (гарантування безпеки продуктів харчування та навколишнього середовища), політичні (глобальна нестабільність та турбулентність), історичні (географічна локація і менталітет), культурно-релігійні (сільськогосподарські традиції, звичаї та релігійна специфіка продовольчого попиту), які формуються і здійснюють вплив на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Ключові слова: аграрний сектор, суперечності, імперативи, аграрні відносини, сільське господарство.

**КЛЮЧЕВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ
АГРАРНОГО СЕКТОРА МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ**

Шульга О. А.

Цель работы – раскрыть ключевые тенденции и императивы развития аграрного сектора современной экономики.

Методологической основой работы является применение общенаучных и специальных методов научного познания. Метод сочетания анализа и синтеза, индукции и дедукции были применены при

определении и раскрытии ключевых тенденций развития аграрного сектора экономики. Метод обобщения был использован при формулировке определения понятия «императивы развития аграрного сектора», логический и эмпирический методы – при определении императивов развития аграрного сектора и порожденных ими противоречий.

Основные результаты работы: раскрыты ключевые тенденции и императивы развития аграрного сектора современной экономики, определены противоречия развития аграрного сектора, порожденные различными видами императивов; дана трактовка понятия «императивы развития аграрного сектора экономики».

Практическое значение полученных результатов заключается в углублении понимания сущности и причин возникновения противоречий в аграрном секторе экономики. Предложенные в работе рекомендации могут составить методологическую и теоретическую основу для разработки экономической политики государства по решению экономических и социальных противоречий аграрного сектора с целью достижения высокой эффективности экономической системы в целом.

Выводы. Одной из составляющих описания действий субъектов аграрных отношений является императивы развития аграрного сектора, которые можно определить, как объективно обусловленные направления развития, определяют не только его дальнейшую траекторию, но и фундаментальные проблемы и противоречия. Можно выделить следующие ключевые императивы: экономические (обеспечение высокой конкурентоспособности аграрной отрасли), социальные (обеспечение социальных стандартов), технологические (интенсивные технологии ведения сельскохозяйственного производства, применения нано-, био-, цифровых технологий), экологические (обеспечения безопасности продуктов питания и окружающей среды), политические (глобальная нестабильность и турбулентность), исторические (географическая локация и менталитет), культурно-религиозные (сельскохозяйственные традиции, обычаи, религиозная специфика продовольственного спроса), которые формируются и оказывают влияние на национальном, региональном и глобальном уровнях.

Ключевые слова: аграрный сектор, противоречия, императивы, аграрные отношения, сельское хозяйство.

KEY TRENDS AND IMPERATIVES FOR DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF THE WORLD ECONOMY

Shulga Olga

The purpose of the work is to uncover the key trends and imperatives for the development of the agrarian sector of the modern economy.

The methodological basis of the work is the application of general scientific and special methods of scientific knowledge. The method of combining analysis and synthesis, induction and deduction was applied in identifying and revealing key trends in the development of the agricultural sector of the economy. The generalization method was used in formulating the definition of the term «agrarian sector development imperatives», logical and empirical methods - in defining the agrarian sector development imperatives and their contradictions.

The main results of the work: the key tendencies and imperatives of development of the agrarian sector of the modern economy are revealed; the concept of «imperatives of development of the agrarian sector of economy» is given.

The practical significance of the obtained results is to deepen understanding of the nature and causes of contradictions in the agricultural sector of the economy. The recommendations proposed in this paper can form a methodological and theoretical basis for the development of the state's economic policy to resolve economic and social contradictions of the agricultural sector in order to achieve high efficiency of the economic system as a whole.

Conclusions. One of the components of the description of actions of the subjects of agrarian relations is the imperatives of development of the agrarian sector, which can be defined as objectively determined directions of development, which determine not only its further trajectory, but also fundamental problems and contradictions. The following key imperatives can be distinguished: economic (ensuring high competitiveness of the agricultural sector), social (ensuring social standards), technological (intensive technologies of agricultural production, application of nano-, bio-, digital technologies), environmental (guaranteeing the safety of food and environment), political (global instability and turbulence), historical (geographical location and mentality), cultural and religious (agricultural traditions, custom) and the religious specificity of food demand), which are shaped and exerted at the national, regional and global levels.

Keywords: agricultural sector, contradictions, imperatives, agrarian relations, agriculture.

JEL Classification: F01, N5, Q18

Вступ. В умовах глобалізації економічного життя, загострення суперечностей розвитку аграрної галузі й необхідності збереження та відновлення довілля постає необхідність глибокого теоретичного осмислення суперечностей розвитку аграрного сектору та пошуку ефективного інструментарію їх розв'язання. Це ставить перед економічною наукою нові завдання та викликає об'єктивну необхідність у переосмисленні місця і ролі аграрних відносин у сучасному суспільному розвитку, поглибленні уявлень про логіку та закономірності їх розвитку в умовах якісної трансформації технологічних способів виробництва та формулюванні нових принципів, механізмів, інструментів аграрної політики. А оскільки розвиток аграрного сектору, як і будь-якого іншого явища чи системного утворення, обумовлено імперативами та породженими ними суперечностями, то постає необхідність аналізу соціальних і економічних суперечностей аграрного сектору сучасної економіки.

Значний внесок у дослідження економічних і соціальних суперечностей зробили такі зарубіжні вчені, як М. Вебер, Г. Гегель, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, І. Кант, К. Маркс, К. Поланьї, Ю. Хабермас та ін. Серед вітчизняних вчених значний внесок у дослідження та розв'язання економічних і соціальних суперечностей мають праці В. Базилевича, В. Гейця, А. Гриценка, Т. Дейнеки, Ю. Зайцева, Є. Кирилюка, В. Кириленка, Д. Лук'яненка, О. Москаленко, І. Радіонові, В. Савчука, В. Тарасевича, А. Чухна і ін.

З'ясуванню різних аспектів розвитку аграрного сектору України присвячені праці В. Андрійчука, П. Гайдучького, О. Бородіної, В. Власова, М. Дем'яненка, О. Загурського, І. Кириленка, М. Кропивка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, Л. Молдаван, В. Осецького, О. Онищенка, О. Прутської, П. Саблука, О. Шубравської, В. Юрчишина та ін. Водночас, вивченню та аналізу соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору сучасної України на концептуальній основі виявлення і врахування причин його кризового стану приділяється, на наш погляд, недостатньо уваги.

Зауважимо, що дослідження вчених у цій царині спрямовані переважно на з'ясування змісту і форм суперечностей аграрної політики. Водночас, поза увагою вчених залишається проблема визначення природи та причин соціально-економічних суперечностей аграрного сектору, розробки методології їх аналізу, пошуку ефективних інструментів щодо їх розв'язання тощо.

Мета статті – розкрити ключові тенденції та імперативи розвитку аграрного сектору сучасної економіки. Для цього були використані методи аналізу і синтезу, узагальнення, порівняння, статистичний та ін.

Виклад матеріалу. Перед аграрним сектором світової економіки стоять численні проблеми. Якщо в 2018 році населення планети становило 7,6 млрд. чоловік, то до 2050 року воно, за попередніми оцінками, перевищить 9,6 млрд., що призведе до значного збільшення потреби у продовольстві. І це у той час, коли вже зараз майже 821 млн. жителів планети страждають від голоду [6].

Можна виділити одинадцять основних факторів, які найближчими роками впливатимуть на продовольчу безпеку у світі [2, с. 135-141]:

1. формування у кожній країні світу стабільно зростаючого сільського господарства;
2. структурні зміни у виробництві продуктів харчування, які обумовлені тенденціями у поділі праці і розмірами ферм. Очікується, що у Китаї продовжуватиметься зростання обсягів виробництва зерна і м'яса, а у країнах Африки і Азії випереджаючими темпами, порівняно з високорозвинутими країнами, буде спостерігатися зростання виробництва овочів. Щодо розміру ферм, то очікується, що у високорозвинутих країнах вони будуть збільшуватися, а у країнах, що розвиваються, навпаки, зменшуватися внаслідок дроблення між нащадками;
3. біотехнології, які дозволяють використовувати генно-модифіковані сорти та забезпечують вищу врожайність;
4. зміни в потребі людського капіталу в сільськогосподарському виробництві. Мова йде про зменшення такої потреби у високорозвинутих країнах, які використовують інтенсивні технології ведення господарства на основі високопродуктивної техніки, та водночас зростання потреби у робочій силі у сільському господарстві країн, що розвиваються. Це обумовлено технологічним розривом між цими групами країн та відповідно до цього низькою продуктивністю праці робітників у бідних країнах;
5. розвиток аграрних досліджень та впровадження їх результатів на практиці;
6. розвиток виробничої і соціальної інфраструктури у сільських районах (доступ до освіти, медичного, соціального, інформаційного сервісу, будівництво доріг, мостів);
7. прискорення формування глобального агропродовольчого ринку шляхом врахування інтересів бідних країн;
8. проведення реформ в аграрному секторі, спрямованих на ефективний розвиток сільського господарства (зокрема, надання селянам права власності на землю, розвиток систем мікрокредитування, зростання інвестицій у розвиток галузі тощо);
9. інвестиції у розвиток людського капіталу шляхом підвищення рівня освіченості самих бідних верств населення;
10. зростання добробуту населення бідних країн у результаті загального зростання їх ВВП;
11. міжнародна фінансова допомога бідним країнам на розвиток їх національного аграрного сектора.

Тобто сьогодишню ситуацію з нестачею продовольства можна вирішити на основі підвищення родючості землі, розвитку генетики, селекції, біотехнологій. Водночас не потрібно забувати про те, що головними рушійними силами, що формують світову економіку та економіку окремої країни, є торгівля і транснаціональні компанії. При цьому специфіка цих процесів полягає у наступному:

1. багатими країнами-глобалізаторами були сформульовані такі вимоги до країн, що входять у систему міжнародного поділу праці: основним рушієм економічного розвитку є приватний сектор економіки, скорочення імпортних тарифів та відмова від квот на імпорт продукції, скорочення державного апарату і розробка збалансованого бюджету, тощо. При цьому самі високорозвинуті країни проводять політику неопротекціонізму, яка поєднує в собі класичні (тарифні), модифіковані (нетарифні) та новітні форми захисту (інституційний, цифровий, фінансовий, інноваційний та інші), сприяючи подальшому розвитку і захисту національної економіки цих країн;

2. стрімкий розвиток інформаційних технологій та формування глобальної інформаційної системи (зокрема, цифровізація сільського господарства);

3. гіпертрофована хвиля міграції населення із перенаселених країн Африки, Азії, Латинської Америки в багаті країни Європи, США і Канади у пошуках роботи та кращого життя. Хоча серед мігрантів є і такі, які їдуть і в інші країни світу, наприклад, у країни-нафтоекспортери, багатство яких визначається нафтою (табл. 1).

Таблиця 1. Країни з найбільшою питомою вагою мігрантів, %

Країна	Питома вага мігрантів, %
ОАЕ	68
Кувейт	49
Йорданія	39
Саудівська Аравія	24
Ізраїль	37

Джерело: [2, с. 159]

Відповідно до вищесказаного можна виділити три основні тенденції розвитку аграрного сектору світової економіки: 1) розвиток торгівлі та проведення розвинутими країнами політики неопротекціонізму; 2) цифровізація сільського господарства; 3) міграція населення із сільських районів. Розглянемо кожну з них більш детально.

Нині ми можемо спостерігати досить полярну ситуацію у зовнішньоторговельній політиці різних груп країн. Розвинуті країни дедалі активніше вдаються як до тарифних, так і нетарифних методів регулювання торговельних і фінансових відносин, тоді як країни, що розвиваються, які диверсифікували структуру своєї економіки, пропонуючи на зовнішніх ринках конкурентоспроможні товари і послуги, відстоюють ідейні засади вільної торгівлі. І, справді, розвинуті країни протягом останнього десятиліття здебільшого використовували субсидії та надавали фінансову підтримку вітчизняним компаніям. Хоча, разом з тим, слід зазначити, що захисні заходи, застосовувані розвинутими країнами, відрізняються гнучким неопротекціоністським інструментарієм, у той час як заходи країн, що розвиваються, в основному полягають у захисті від імпорту (табл. 2).

Таблиця 2. Протекціоністські заходи, що застосовуються у країнах, що розвиваються, і розвинених країнах

Заходи	Країни, що розвиваються	Розвинені країни
Імпортне мито	49%	-
Субсидії та інші види підтримки підприємств	31%	100%
Нетарифні бар'єри	11%	-
Заборона імпорту	9%	-

Джерело: [3, с. 240].

Найбільш поширеним методом захисту від імпорту, який не суперечить правилам СОТ, є нетарифні обмеження. З 2009 року тільки 20% сукупної кількості здійснених протекціоністських втручань пов'язані з підвищенням тарифів. І навпаки, нетарифні бар'єри складали у середньому 55% здійснених протекціоністських втручань [3, с. 249]. Сьогодні нетарифні заходи є найбільш поширеними через те, що митні тарифи країни підняти не можуть.

Якщо у 2010 році тільки 54% протекціоністських втручань були нетарифними бар'єрами, у 2016 році використання нетарифних бар'єрів зросло до 61% [3, с. 251]. Якщо конкретно розглядати види застосованих нетарифних бар'єрів, то найбільш поширеними є такі: 1) контроль капіталу та політика обмінних ставок; 2) інструменти експортно-імпоротної політики; 3) субсидії та заходи державної допомоги; 4) політика державних закупівель тощо.

Субсидії та заходи державної допомоги складають найбільшу питому вагу у структурі протекціоністських заходів. Важливими субсидіями та інструментами державної допомоги останніми роками були дискримінаційні державні позики та звільнення від податків або соціального страхування. Вони складають найбільшу категорію нетарифних бар'єрів, особливо у порівнянні із заходами прямого контролю імпорту та експорту, що підкреслює важливість не тільки розгляду прямих заходів торговельної політики, а й приділення уваги більш прихованому протекціонізму.

Застосування тарифних бар'єрів суттєво різниться між країнами. Так, США до сьогодні застосували найбільшу кількість нетарифних бар'єрів – приблизно 800. На США припадало понад 70% всіх світових заходів із держзакупівель і приблизно 25% всіх бар'єрів, пов'язаних із субсидіями і державною допомогою [3, с. 257-258].

Варто зауважити, що використання нетарифних бар'єрів має високу залежність із рівнем доходів у економіці. Країни з високим рівнем доходів на душу населення використовують нетарифні бар'єри частіше, ніж країни з низькими або середніми доходами. І навпаки, країни з низьким доходом в основному використовують тарифні бар'єри для захисту економіки, серед яких понад 80% загальної кількості протекціоністських заходів припадає на заходи із підвищення імпорتنних тарифів [3, с. 260].

Отже, на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин в арсеналі розвинених країн переважають інструменти прихованого протекціонізму, які реалізуються переважно методами внутрішньої економічної політики. Країни, що розвиваються, намагаються використовувати потенціал галузевого протекціонізму, а запровадження політики економічних санкцій опосередковано відповідає ідеї селективного протекціонізму, який спрямовується проти окремих країн. Економічна основа прихованого протекціонізму стосується внутрішніх податків і зборів, державних закупівель, вимог використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів.

Тобто неопротекціонізм з його гнучким інструментарієм стає політикою зниження асиметричності розподілу вигід від глобалізації і реакцією на глобальні дисбаланси, що вкотре підкреслює тезу про те, що

участь держави в регулюванні економічних процесів є об'єктивною реальністю. Крім того, він дозволяє розв'язати суперечність між національними інтересами та встановленими міжнародними інституціями правилами глобального співіснування, використовуючи для цього такі інструменти, як інноваційний, інформаційний та цифровий неопротекціонізм. Разом з тим, борговий, фінансовий, монетарний та валютний неопротекціонізм – становлять на сучасному етапі серцевину стабілізаційної і макроекономічної політики країн. Таким чином, сучасний протекціонізм є державним механізмом підвищення конкурентоспроможності національної економіки у процесі глобалізації [3].

Другою тенденцією розвитку аграрного сектору світової економіки є цифровізація сільського господарства. Саме цифрові інновації і технології можуть посприяти частковому вирішенню проблеми голоду у світі. Так звана «четверта промислова революція» [7] супроводжується швидкою трансформацією цілої низки секторів під впливом цифрових інновацій – блокчейн, інтернету речей, штучного інтелекту і віртуальної реальності з ефектом присутності. В агропродовольчому секторі поширення мобільних технологій, послуг дистанційного зондування і розподіленої обробки даних вже зараз розширює доступ дрібних фермерів до інформації, виробничих ресурсів, ринку, фінансів та навчання. Цифрові технології відкривають нові можливості для інтеграції дрібних фермерських господарств у цифрові агропродовольчі системи.

Однак, цифровізація сільського господарства і продовольчого виробничо-збутового ланцюжка супроводжується рядом проблем, нехтувати якими не можна. Перетворення слід здійснювати з обережністю, щоб не допустити появи цифрового розриву між окремими країнами і галузями, а також між тими, чий здібності до сприйняття нових технологій неоднакові. Адже у країнах з перехідною економікою, як і в сільських районах, слабкорозвинена технічна інфраструктура, дорожня технологія, низький рівень комп'ютерної грамотності, цифрових навичок і обмежений доступ до послуг створюють ризик відставання від процесу цифровізації. З іншого боку, країни, що розвиваються, можуть володіти певною перевагою: вони здатні «перестрибнути» через застарілі агропродовольчі технології та моделі, відразу приєднавшись до цифрової революції у сільському господарстві.

Ринкові прогнози на найближче десятиліття сходяться у тому, що цифрова революція в сільському господарстві породить зрушення, які дадуть змогу аграрному сектору задовольнити майбутні потреби населення всього світу. Цифрове сільське господарство дозволить створити системи, для яких будуть характерні висока продуктивність, передбачуваність і здатність адаптуватися до змін, у тому числі і до тих, які провокує мінливий клімат. Це, в свою чергу, може сприяти підвищенню рівня продовольчої безпеки, прибутковості і стійкості галузі.

Варто зауважити, що цифровізація вже нині забезпечує суттєві вигоди економічного, соціального та екологічного характеру. Наведені нижче приклади пояснюють, як застосування цифрових технологій може сприяти функціонуванню і підвищенню ефективності агропродовольчих систем [6; 7]:

1. використання мобільних додатків, що дозволяють фермерам отримувати інформацію про ціни, допомагає фермерам у плануванні виробничих процесів. Наприклад, додаток ЕМА-і – це розроблений ФАО додаток для раннього оповіщення, за допомогою якого ветеринари можуть в реальному часі передавати інформацію про хвороби тварин. Сьогодні цей додаток використовується у шести країнах Африки – Гані, Гвінеї, Кот д'Івуарі, Лесото, Танзанії і Зімбабве;

2. технології здатні надати фермерам підтримку з приводу своєчасного реагування на спалахи хвороб і шкідників, неврожаї, кліматичні зміни. Тобто фермери можуть отримувати повідомлення, які завчасно підказують необхідні дії з урахуванням прогнозу погоди. Наприклад, система управління господарством і плануванням роботи фермера MySgor – це заснована на сучасних технологіях ініціатива, яка практично у режимі реального часу дає змогу фермерам проводити картування земель, планувати вибір культур, створювати плани роботи для окремих господарств і автоматизувати працю з урахуванням погодних умов, якості ґрунтів, даних про хвороби, шкідників і врожаї;

3. прикладом застосування технології Інтернету речей (IP) у сільському господарстві може служити точне землеробство (ТЗ). Використання систем управління сільськогосподарською технікою при посіві і внесення добрив дає змогу скоротити витрати на насіннєвий матеріал, добрива та паливо, зменшити витрати часу на проведення польових робіт. Технологія змінного нормування (ТЗН) і використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) допомагають скоротити витрати води і пестицидів, знизити витрати трудових та інших ресурсів;

4. важливе місце у сільському господарстві відводиться програмному забезпеченню (ПЗ) по плануванню ресурсів підприємства, яке дозволяє оптимізувати будь-який процес від закупівель до виробництва і збуту. Застосування подібного ПЗ забезпечує господарству (або пов'язаному з ним підприємству) можливість більш органічно реагувати на проблеми, пов'язані з охороною навколишнього середовища, відповідним чином коригувати систему, підвищувати віддачу вкладень у власну справу;

5. було показано, що вигоди можна отримувати і при використанні таких технологій, як блокчейн. Зокрема, технологія блокчейн була з успіхом застосована для виявлення у продовольчих виробничо-збутових ланцюжках неякісних харчових продуктів, що дозволило своєчасно вжити ефективних заходів. Та ж технологія дозволяє надати споживачеві інформацію про походження харчових продуктів, що забезпечує її користувачам конкурентну перевагу. Наприклад, роздрібна мережа «Уолмарт» впровадила засновану на блокчейн технологію, що дозволяє забезпечити простежування кожного пучка шпинату і кожного качана салату. Відповідно до цього більше сотні господарств, що постачають «Уолмарт» листові овочі, повинні будуть вводити інформацію про свої поставки у базу даних, засновану на технології блокчейн, яку компанія «Ай-Бі-

Ем» розробила для «Уолмарт» і ряду інших торгових мереж. Дана ініціатива допоможе «Уолмарт» заощадити кошти. Коли в черговий раз виникне зараження римського салату бактеріями *E. Coli*, продавець зможе виявити конкретні партії продукції, які стали джерелом ризику, не знімаючи з продажу решту продукції;

6. в останні роки технології, засновані на застосуванні штучного інтелекту, допомогли підвищити ефективність управління багатьма підприємствами агробізнесу. Компанії, які володіють технологіями штучного інтелекту, допомагають фермерам оцінювати стан поля і здійснювати моніторинг кожного етапу виробничого циклу. Технології штучного інтелекту змінюють аграрний сектор: тепер для оцінки господарства більше не потрібно фізична присутність фермера, адже він може покластися на дані, отримані із супутників і БПЛА. Технології штучного інтелекту здатні оптимізувати використання ресурсів, на підставі прогнозного моделювання обґрунтувати своєчасно прийняті рішення та забезпечити цілодобову роботу систем моніторингу. Наприклад, розроблена компанією «Алібаба» система ET Agricultural Brain дозволяє на основі розпізнавання за зовнішнім виглядом, температурі і голосу визначити стан здоров'я кожної тварини на свинофермі. На фермі встановлюється безліч датчиків, що збирають інформацію, з урахуванням якої створюються ідеальні умови для зростання поголів'я; одночасно при цьому зменшується ризик людських помилок. За підрахунками розробника, застосування технологій штучного інтелекту в свиноводстві дозволить фермерам на 30-50% скоротити трудомісткість, знизити потребу в кормах, скоротити терміни відгодівлі;

7. сільськогосподарські роботи («агроботи») можуть в найближчому майбутньому мати на сільське господарство сильний вплив. Уже сьогодні польові агроботи допомагають фермерам вимірювати витрати води і оптимізувати полив. Парки легких малих роботів можуть прийти на зміну важким тракторам, що дозволить поступово знизити ущільнення ґрунтів, повернути їм здатність насичуватися повітрям і підвищити ефективність їх функціонування. Група фахівців компанії «Найо Текнолоджіз» розробила сільськогосподарського робота «Дайна», що полегшує працю фермерів і підвищує прибутковість фермерських господарств. «Дайна» – це нове, ефективне рішення, що дозволяє фермерам дотримуватися жорстких норм застосування фітосанітарних препаратів, долати проблеми, пов'язані з використанням пестицидів, і справлятися з нестачею робочої сили в аграрному секторі. Особливо ефективний «Дайна» в боротьбі з бур'янами на полях великих розмірів, де салат, морква, цибуля та інші овочі вирощуються на грядках або в рядах.

Однак, існує ряд умов, які визначають формат цифрових перетворень в сільському господарстві з урахуванням сформованих контекстів: 1. базові умови: це наявність, підключення, фінансова доступність, комп'ютерна грамотність, освіта у сфері ІКТ, а також політичні заходи і програми (електронний уряд) на підтримку цифрових стратегій; 2. супутні умови: використання Інтернету, мобільних телефонів і соціальних мереж, навички роботи з цифровими технологіями, підтримка культури підприємництва та інновацій в агропродовольчому секторі (розвиток талантів, програми прискореного навчання – хакатони, бізнес-інкубатори, програми прискорення та ін.) [6].

Третьою тенденцією розвитку аграрного сектору світової економіки є гіпертрофована хвиля міграції населення із сільських районів та перенаселених країн Африки, Азії, Латинської Америки у багаті країни. Сільські райони є основним джерелом міграційних потоків і часто стають пунктами призначення мігрантів. У ряді випадків міграція є поетапним процесом – наприклад, переміщенню в іншу країну може передувати внутрішня міграція з сільських районів у міста.

Внутрішня міграція, як правило, має значно більші масштаби, ніж міжнародна. При цьому населення в основному переміщається з сільських районів в міські, але може мігрувати і в інші сільські райони. Циркулярна міграція являє собою регулярне переміщення населення між населеними пунктами, в яких в різний час з'являється можливість знайти роботу. Особливо важливою її формою є сезонна міграція.

Масові міграції з сільських районів, які мають місце у багатьох країнах світу, призводять до зниження рівня забезпеченості місцевими трудовими ресурсами, та водночас призводять до підвищення заробітної плати працівників агросфери. Це обумовлено прямим впливом грошових переказів, що надходять від мігрантів, на доходи місцевого населення. Поряд з цим, розширюються можливості працевлаштування і зростає попит на місцеві трудові ресурси (джерелом яких переважно є найбільш незаможні домогосподарства).

Міграція, як показує досвід окремих країн, може підвищувати продуктивність праці та стимулювати торгівлю. Так, зокрема, у Китаї з 1993 по 2009 рік за рахунок міграції населення з сільських районів значно знизилася витрати праці у сільському господарстві, як з точки зору частки сімей, що займаються сільськогосподарською діяльністю, так і кількості годин, що витрачаються на цю роботу. За цей же період обсяг виробництва сільськогосподарської продукції зріс на 297 %, а врожайність зернових підвищилася на 19,5%. Потужність (в кіловатах) використовуваної сільськогосподарської техніки за цей час збільшилася на 175% [4].

Крім того, міграція сприяє економічному розвитку регіонів і країн в цілому та може бути каталізатором позитивних довгострокових структурних змін в їх економіці. Обумовлений міграцією дефіцит робочої сили може стимулювати впровадження ресурсозберігаючих сільськогосподарських технологій, що сприяє переливу трудових ресурсів у більш високоприбуткові та несільськогосподарські сфери діяльності. Завдяки грошовим переказам зростають інвестиції у виробництво і послуги. Урбанізація таких сільських районів, як правило, відбувається більш швидкими темпами, і вони стають більш благополучними, ніж населені пункти, куди надходять менш значні обсяги капіталу мігрантів. Завдяки міграції знижується навантаження на земельні угіддя і забезпечується укрупнення земельних ділянок, що дає господарствам ефект економії за рахунок

масштабів. До того ж сільськогосподарське виробництво стає більш капіталомістким, що забезпечує зростання продуктивності і дозволяє обробляти культури на більших ділянках.

Діаспори міжнародних мігрантів також можуть сприяти торгівлі між країнами їх походження та перебування. Це обумовлено тим, що під впливом глобалізаційних процесів (обміну інформацією, впровадженням західних технологій, розвитку торгівлі та проникнення культур) відбувається зміна смаків народів. У результаті у багатьох країнах світу спостерігається багаторазове зростання як обсягів виробництва й імпорту цієї продукції, так і обсягів їх споживання на одну особу. Більше того, потреби мігрантів у конкретній продукції сприяють розвитку відповідних галузей у країнах їх походження.

Крім того, споживання мігрантами продукції, виробленої в країні їх походження, може сприяти підвищенню обсягів експорту сільськогосподарської продукції. Дослідження, проведене серед іммігрантів з 14 країн Латинської Америки, які перебувають в Сполучених Штатах Америки, показало, що в середньому більше 70 % іммігрантів купують товари, вироблені у своїй країні [4].

Для багатьох розвинутих країн, особливо країн Європи і Сполучених Штатів Америки, міграція стала одним з найбільш спірних питань. У зв'язку з напливом іммігрантів з країн, що розвиваються, виникає страх втрати робочих місць «місцевим» працівниками, втрати національної самобутності і культурних цінностей та зростання злочинності. При цьому у багатьох країнах діють заходи політики щодо заохочення імміграції, спрямовані на заповнення прогалин, що виникають на ринку праці. Такі заходи, зокрема, дозволяють залучати кваліфікованих фахівців у високотехнологічні галузі, задовольняти попит на низькооплачуваних працівників, що виконують завдання, які стали непривабливими для місцевих працівників.

Таким чином, як бачимо, сучасна міграція має ряд особливостей: по-перше, вона глобалізує рух робочої сили; по-друге, завдяки цьому відбувається розвиток транспортної інфраструктури; по-третє, виникає потреба в комунікаційних мережах; і, по четверте, завдяки грошовим переказам мігрантів на їх батьківщину, розвивається і зміцнюється фінансова система цих країн [2, с. 154].

Оскільки суперечності є рушійною силою розвитку, а розвиток породжує нові суперечності, важливо з'ясувати, що впливає на розвиток аграрного сектору економіки, на логіку діяльності суб'єктів аграрних відносин. Однією із складових опису дій суб'єктів є імперативи. Потрібно зауважити, що в економічних словниках і енциклопедіях наводяться близькі за змістом і досить розпливчасті визначення цього поняття. Наприклад, В. Арутюнов трактує це поняття так: «Імператив – це висловлювання, в якому описується схема поведінки людини; за допомогою імперативу суб'єкт, що його проголошує, намагається нав'язати певну дію іншому суб'єкту. Важливим компонентом імперативу є звернення до норми і на можливі наслідки виконання (нагорода) чи невиконання (покарання) певної дії» [1, с. 116]. А у філософському словнику соціальних термінів зазначено, що «імператив вказує на загальний закон, вищу вимогу, важливіший принцип, який визначає, що треба робити і як виконувати обов'язкове» [5, с. 328].

Рисунок 1. Види ключових імперативів розвитку аграрного сектору економіки

Джерело: розроблено автором

Тобто імператив – це пряме волевиявлення щодо виконання певної дії. Окремі ж значення імперативу, як-от наказ, дозвіл, порада, інструкція, відображають різні ситуації вживання імперативних висловлювань і є окремою інтерпретацією єдиного значення. Таким чином, імператив призначений для заклик до здійснення певної дії. Виходячи із вищесказаного, на нашу думку, імперативи розвитку аграрного сектору можна визначити як об'єктивно обумовлені ключові напрями розвитку, які визначають не лише його подальшу траєкторію, але й фундаментальні проблеми і суперечності. Можна виділити такі ключові імперативи аграрного сектору в контексті парадигми сталого розвитку (рис. 1).

Можна виділити такі групи імперативів:

1. економічні (закономірності розвитку аграрних відносин – концентрація, спеціалізація виробництва тощо; наявність земельних, водних ресурсів, кількість трудових ресурсів (у т.ч. густота населення), рівень освіти і кваліфікації працівників; розвиток суміжних з сільським господарством галузей; рівень економічного розвитку країни, форма власності, характер землекористування тощо). Наприклад, у економічно розвинутих країнах переважає тваринництво, що ведеться на передовій технічній базі, а у країнах, що розвивається, домінує рослинництво і екстенсивне тваринництво, яке використовує можливості пасовищ і мало пов'язане з іншими галузями АПК. У тропічній Африці і острівних територіях Океанії домінує общинне землеволодіння, а у Південно-Східній Азії – поміщицьке господарство шейхів, у Південній Америці – плантаційні господарства. Наприклад, Голландія спеціалізується на м'ясо-молочній продукції, Україна – зерні і т. д.;

2. соціальні (соціальний статус людей – вільні чи залежні; умови праці, умови життя людей тощо). Наприклад, феодалний спосіб виробництва, який базувався на залежності селян від поміщика та зумовлював низьку продуктивність праці кріпаків і розвиток сільськогосподарського виробництва на екстенсивній основі;

3. екологічні (якість і безпека продуктів харчування, стан навколишнього природного середовища).

4. технологічні (наявні технології, впровадження досягнень аграрної науки у виробництво тощо). Наприклад, виробництво сільгосппродукції з ГМО у розвинутих країнах і виробництво фактично екологічно чистої продукції в Україні, але у значно меншій кількості;

5. політичні (глобальна нестабільність і турбулентність, політика уряду стосовно бачення місця і ролі аграрного сектору у національній економіці). Наприклад, колективізація в СРСР або політика підтримки цін і доходів фермерів у ЄС;

6. історичні (географічна локація і менталітет, історична доля – самостійна держава, колонія чи острівна країна тощо). Наприклад, Японія, Росія торгує рибою та рибопродуктами, а держави Азії – займаються землеробством, або поширення кібуців в Ізраїлі, а сімейних (фермерських) господарств у Західній Європі;

7. культурно-релігійні (сільськогосподарські традиції, звичаї та релігійна специфіка продовольчого попиту). В історичному минулому у Росії переважало общинне землеволодіння, а в Україні – подвірне; найвищий рівень розораності в Азії, Північній Америці, Україні; щодо релігійної специфіки продовольчого попиту, то іслам забороняє вживати свинину, а індуїзм – вбивати корів.

Вищезазначені імперативи породжують наступні види суперечностей аграрного сектору економіки:

1) економічні (між кількісними та якісними параметрами аграрного виробництва, між необхідністю збереження сільських територій і потребою забезпечення високої конкурентоспроможності аграрного галузі, між рівнем концентрації і розвитком спеціалізації аграрного виробництва);

2) соціальні (між рівнем доходів сільськогосподарських товаровиробників та цінами на матеріально-технічні ресурси для аграрної галузі, між рівнем життя міських і сільських жителів, між власниками землі та найманими працівниками, між ефективністю і справедливістю в розподілі ресурсів);

3) екологічні (між комерціалізацією і екологізацією аграрного виробництва, між постійно зростаючими потребами людства в аграрній продукції і ресурсними можливостями їх задоволення, між інтересами людини і законами природи);

4) технологічні (між рівнем розвитку техніки і рівнем освіти сільськогосподарських працівників, між можливостями, які надає НТП у нарощуванні сільськогосподарського виробництва та безпечністю сільськогосподарської продукції для життя і здоров'я людей, між вигодами, які надає цифровізація сільського господарства, та доступністю нових аграрних технологій для сільських жителів бідних країн, між економічною ефективністю і соціальною справедливістю);

5) політичні (між економічними та адміністративними методами регулювання, між часткою сільського господарства у ВВП та розмірами його підтримки з боку держави, між необхідністю дотримання зовнішньоторговельних умов та аграрним протекціонізмом);

6) історичні (між традиціями та звичаями господарювання і вимогами суспільного розвитку, між наявним аграрним потенціалом і рівнем самозабезпечення продуктами харчування, між аграрним потенціалом країни та можливостями його реалізації у глобалізованій системі СОТ);

7) культурно-релігійні (між індивідом та суспільством, між культурною глобалізацією та національною самоідентифікацією, між національними культурними традиціями та бажанням імітації чужого).

Висновки. Таким чином, однією із складових опису дій суб'єктів аграрних відносин є імперативи розвитку аграрного сектору, які можна визначити як об'єктивно обумовлені напрями розвитку, що визначають не лише його подальшу траєкторію, але й фундаментальні проблеми і суперечності. Можна виділити наступні ключові імперативи: економічні (забезпечення високої конкурентоспроможності аграрної галузі), соціальні (забезпечення соціальних стандартів), технологічні (інтенсивні технології ведення сільськогосподарського

виробництва, застосування нано-, біо-, цифрових технологій), екологічні (гарантування безпеки продуктів харчування та навколишнього середовища), політичні (глобальна нестабільність та турбулентність), історичні (географічна локація і менталітет), культурно-релігійні (сільськогосподарські традиції, звичаї та релігійна специфіка продовольчого попиту), які формуються і здійснюють вплив на національному, регіональному та глобальному рівнях. Подальші дослідження будуть присвячені комплексному теоретичному осмисленню та категоріальній інтерпретації суперечностей розвитку аграрного сектору сучасної економіки.

Список використаних джерел

1. Арутюнов В. Х., Мішин В. М., Свінцицький В. М. *Методологія соціально-економічного пізнання: навч. посібник*. Київ : КНЕУ, 2005. 353 с.
2. Гальчинський А. *Економічна методологія. Логіка оновлення: курс лекцій*. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.
3. Панченко В. Г. *Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика: монографія*. Київ : Аграр Медіа Груп, 2018. 618 с.
4. *Положение дел в области продовольствия и сельского хозяйства. Миграция, сельское хозяйство и развитие сельских районов*. URL: <http://www.fao.org/3/I9549RU/i9549ru.pdf>
5. *Філософський словник соціальних термінів / під заг. ред. В. П. Андрущенко. видання третє, доповнене*. Х.: «Р. И. Ф.», 2005. 672 с.
6. Трендов Н. М., Варас С., Цзэн М. *Цифровые технологии на службе сельского хозяйства и сельских районов*. URL: <http://www.fao.org/3/ca4887ru/ca4887ru.pdf>
7. Клаус Шваб, Николас Дэвис. *Технологии Четвертой промышленной революции: [перевод с английского]*. Москва: Эксмо, 2018. 320 с.

References

1. Arutyunov, V. Kh., Mishyn, V. M. & Svintsitsky, V. M. (2005). *Metodolohiya sotsialno-ekonomichnoho piznannya [Methodology of socio-economic cognition]: navch. posibnyk*. Kyiv: KNEU, 353 s.
2. Halchynskyy, A. (2010). *Ekonomichna metodolohiya. Lohika onovlennya [Economic methodology. The logic of renewal]: kurs lektsiy*. Kyiv: ADEF-Ukrayina, 572 s.
3. Panchenko, V. H. (2018). *Hlobalni vymiry neoproteksionizmu: teoriya i praktyka [Global dimensions of neo-protectionism: theory and practice]: monohrafiya*. Kyiv : Ahrar Media Hrup, 618 s.
4. *Polozheniye del v oblasti prodovolstviya i selskogo khozyaystva. Migratsiya, selskoye khozyaystvo i razvitiye selskikh rayonov [The state of food and agriculture. Migration, agriculture and rural development]*. URL: <http://www.fao.org/3/I9549RU/i9549ru.pdf>
5. *Filosofskyy slovnyk sotsialnykh terminiv [Philosophical dictionary of social terms] / pid zah. red. V. P. Andrushchenka. Vydannya tretye, dopovnene*. Kh.: «R.Y.F.», 2005. 672 s.
6. Trendov, N. M., Varas, S. & Tszen, M. *Tsifrovyye tekhnologii na sluzhbe selskogo khozyaystva i selskikh rayonov [Digital technologies in the service of agriculture and rural areas]*. URL: <http://www.fao.org/3/ca4887ru/ca4887ru.pdf>
7. Klaus Shvab, Nikolas Devis. (2018). *Tekhnologii Chetvertoy promyshlennoy revolyutsii [Technology of the Fourth Industrial Revolution]: perevod s angliyskogo*. Moskva: Eksmo, 320 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шульга Ольга Антонівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент філії кафедри менеджменту і маркетингу

Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шульга Ольга Антоновна, кандидат экономических наук, доцент, доцент филиала кафедры менеджмента и маркетинга

Одесская национальная академия связи имени А. С. Попова
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

AUTHOR DETAILS

Shulga Olga, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Marketing

Odessa National Academy of Communications named after A.S. Popov
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-48-52>

СТИМУЛІРУЕМАЯ ІННОВАЦІЯМИ ЕКОНОМІКА СОВМЕСТНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОМ БИЗНЕСЕ

Эвелина Семионовайте,
Эдита Баранскайте,
Дайва Лабанаускайте

Актуальность темы исследования. Внедрение инноваций происходит очень быстро из-за развития технологий, отношения общества и экономической выгоды. Это превращает традиционный бизнес в новые модели и формы. Одной из последних тенденций является экономика совместного потребления. Она очень быстро растет и внедряется во все сектора экономики. Один из самых больших темпов ее роста наблюдается в секторе туризма, в связи с чем существуют определенные вызовы как для общества, так и для науки.

Постановка проблемы: в литературе [7; 17; 18; 20; 34] все чаще имеют место дискуссии об экономике совместного потребления, ее преимуществах и угрозах, последствиях для традиционной экономики. Тем не менее, подход к сфере экономики совместного потребления в каждом секторе экономики может быть разным, и могут быть подчеркнуты различные аспекты. Все больше исследователей [2; 8] также пытаются проанализировать влияние совместного потребления на экономику, но все еще не хватает общих определений, четких связей между инновациями и экономикой совместного потребления в туристическом бизнесе.

Постановка задачи, цели исследования: определить концепцию экономики совместного потребления, ее особенности, а также причины и результаты в контексте туристического бизнеса.

Метод или методология проведения исследования. Для достижения этой цели используется метод анализа научной литературы.

Результаты работы. Анализ литературы показал, что экономика совместного потребления основана на C2C бизнес-модели, где инновации позволяют делиться активами, которые не используются в полной мере. Экономика совместного потребления ускоряется технологическим развитием и снижением затрат. Новые тенденции также влияют на сектор туризма и трансформируют его. Есть некоторые преимущества и недостатки для сектора.

Ключевые слова: инновации, экономика совместного потребления, стимулируемая инновациями экономика совместного потребления, бизнес-модель экономики совместного потребления, экономика совместного потребления в туризме.

INNOVATIONS DRIVEN SHARING ECONOMY IN THE CONTEXT OF TOURISM BUSINESS

Evelina Semionovaitė,
Edita Baranskaitė,
Daiva Labanauskaitė

Relevance of research topic. Innovations penetration is increasing very fast because of technologies development, society attitude and economic benefit. It transforms traditional businesses to new models and forms.

One of the recent trends is sharing economy. It grows very fast and is being introduced in more sectors. One of the biggest growths is in tourism sector. There are some challenges both for the society and science.

Research problem: *the discussions about the sharing economy, its benefits and threats, implications for the traditional economy are increasing in the literature [7; 17; 18; 20; 34]. However, the scope of sharing economy in each sector of the economy may be approached differently and different aspects may be emphasized. More and more researchers [2; 8] are also attempting to analyze the impact of sharing on the economy, but there is still a lack of common definitions, clear links between innovations and sharing economy in tourism business.*

Research aim: *to identify the concept of sharing economy, its features as well as causes and outcomes in the context of tourism business.*

Method or methodology for conducting research. *Scientific literature analysis method is used to achieve this aim.*

Results of work. *Literature analysis revealed that sharing economy is based on C2C based business model where innovations enable the sharing underutilized assets. Sharing economy is accelerated by technological development and lower cost. New trends also impact and transform tourism sector. There are some advantages and disadvantages for the sector.*

Key words: *innovations, sharing economy, innovations driven sharing economy, sharing economy business model, sharing economy in tourism*

JEL Classification: *L83, O31*

СТИМУЛЬОВАНА ІННОВАЦІЯМИ ЕКОНОМІКА СПІЛЬНОГО СПОЖИВАННЯ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Евеліна Семіоновайте,
Едіта Баранскайте,
Дайва Лабанаускайте

Актуальність теми дослідження. *Впровадження інновацій відбувається дуже швидко через розвиток технологій, ставлення суспільства та економічної вигоди. Це перетворює традиційний бізнес на нові моделі і форми. Однією з останніх тенденцій є економіка спільного споживання. Вона дуже швидко зростає і впроваджується у всі сектори економіки. Один з найбільших темпів її зростання спостерігається в секторі туризму, в зв'язку з чим існують певні виклики як для суспільства, так і для науки.*

Постановка проблеми: *в літературі [7; 17; 18; 20; 34] все частіше мають місце дискусії про економіку спільного споживання, її переваги і загрози, наслідки для традиційної економіки. Проте, підхід до сфери економіки спільного споживання в кожному секторі економіки може бути різним, і можуть бути підкреслені різні аспекти. Все більше дослідників [2; 8] також намагаються проаналізувати вплив спільного споживання на економіку, але все ще не вистачає загальних визначень, чітких зв'язків між інноваціями та економікою спільного споживання в туристичному бізнесі.*

Постановка завдання, мети дослідження: *визначити концепцію економіки спільного споживання, її особливості, а також причини і результати в контексті туристичного бізнесу.*

Метод або методологія проведення дослідження. *Для досягнення цієї мети використовується метод аналізу наукової літератури.*

Результати роботи. *Аналіз літератури показав, що економіка спільного споживання заснована на C2C бізнес-моделі, де інновації дозволяють ділитися активами, які не використовуються в повній мірі. Економіка спільного споживання прискорюється технологічним розвитком і зниженням витрат. Нові тенденції також впливають на сектор туризму і трансформують його. Є деякі переваги і недоліки для сектора.*

Ключові слова: *інновації, економіка спільного споживання, стимульована інноваціями економіка спільного споживання, бізнес-модель економіки спільного споживання, економіка спільного споживання в туризмі.*

Introduction. Innovations promotion by governments and private business causes the fast adaptation of modern technologies. The usage of Internet in 24 years increased by 49,47% to 49,72% (of the population) in 2017 [32]. And it is expected to increase even more. The increase of ICT and innovations penetration introduces not only new tools for a more comfortable life but also shapes business processes and even all economy. Increasing access to internet and online tools create a favourable conditions for sharing economy – a new way approach to ownership of things and their distribution. Sharing economy is still a new phenomenon in today's economic environment where millennials are becoming the biggest purchasing power in the world. Millennials are disposing a little bit limited resources, also grew up in a rapidly changing environment, surrounded by technologies, they are comfortable to accept new economic models such as sharing economy. The ideal sector for sharing economy is tourism sector as it is based on short time rental. This sector is actively used by technology based society which is open for sharing economy. As sharing economy is relatively new model, the impact to traditional businesses is a little bit unclear. The discussions about the sharing economy, its benefits and threats, implications for the traditional economy are increasing in the literature [7; 17; 18; 20; 34]. However, the scope of sharing economy in each sector of the economy may be approached differently and different aspects may be emphasized. More and more researchers [2; 8] are also attempting to analyze the impact of sharing on the economy, but there is still a lack of common definitions, clear links between innovations and sharing economy in tourism business.

The aim of this paper is to identify the concept of sharing economy, its features as well as causes and outcomes in the context of tourism business.

Scientific literature analysis method is used to achieve this aim.

The relation between innovations and sharing economy. Despite the fact, that there is no single definition of sharing economy, it was founded that the sharing economy is the sharing of underutilized assets, with the help of information technology [3; 6; 12; 15; 28]. It is part of digital economy and common consumption, however, separated from rental, demand and «Gig» economies. The closest definition to the sharing economy is common consumption, since in both cases individuals rent their underutilized assets. Common consumption is more about how we consume, and sharing economy is about sharing underutilized assets with the help of information technology.

From the two main business models of the sharing economy: business-to-consumer (B2C) and consumer-to-consumer (C2C) [29], authors [13] refer to sharing economy enterprises only as those that implement accessible consumer-to-consumer (C2C) business models.

Most authors [3; 6; 15; 18; 28] in one or another way agree that the key factor is innovation driven online platforms that were not possible some time ago. This type of business model is not limited to specific industry sectors because in theory it can act as an intermediary between consumers for any consumer-owned product or service. However, today sharing economy is the most active in tourism industry [2; 8; 21; 22; 31; 32].

The main features of sharing economy are related to cost and resources:

- Lower transaction costs [9].
- Negotiation Costs [24].
- Control and Enforcement Costs [14].
- Access instead of ownership.
- Consumer-to-consumer (C2C).
- Allocation of unused resources [11].

Sharing economy is caused by several different factors:

- Increasing Internet and smartphone penetration [16; 19; 26].

The importance of mobile communication becomes even more evident in the travel context: as travellers leave their laptops and tablets at home, the main competitive advantage now is smartphone [26].

- Technological advances in areas such as information technology platforms and big data analytics.

While asset sharing is not a new thing, but the creation of matchmaking, market platforms that allow user-to-user communication is an unusual, innovative development. This communication can be mediated by companies that have their own platforms or by individuals who use existing social networking sites, Facebook, or build own apps using open source software to organize own cloud sharing activities. In addition, there are startups that use big data analytics to match supply and demand and even use advanced algorithms for pricing and forecasting demand. For example, Uber uses huge data warehouses to predict where and when a customer will want a car, and to raise prices when demand is high [16].

- Global Recession [10; 16; 19].

The biggest advantage of the sharing economy is saving money. This is particularly important in times of economic crisis, when people lose purchasing power and at the same time gain awareness of purchasing decisions, emphasizing practicality in terms of consumerism [19].

- The reduction of entry barriers also allows the sharing economy to expand [16; 30].

The barriers to entry in the sharing economy are relatively low because individuals can easily and cheaply create a sharing service or platform [16].

- People's concern for the environment and downward trend in consumption [16; 19]. People have begun to realize that owning an item that they will only use for a limited time makes less sense than simply owning access to the item [16].

- Increased transparency [5; 16].

The sharing economy not only changes the way traditional hotels work [27], and the behaviour of guest guests [25] but the sharing economy brings benefits to all stakeholders, including the consumer, vendor / entrepreneur, and platform:

- Skills development.
- Digital Literacy [5].
- Increased employment opportunities [4].
- Sustainability [1].
- Use of public resources and public expenditure [23; 36].

The sharing economy has both positive and negative economic effects. A research [15] in the United States also shows the negative effects of the sharing economy. Airbnb has a negative impact on hotel revenue in cities where hotel capacity is limited and the impact is more on price than quantity. Without Airbnb, hotel revenue would be 1.5% higher. The results of other study [35] show that Airbnb's entry into the Texas market had a negative impact on local hotel revenues.

Summarizing it can be stated that Sharing economy is driven and supported by internet based technologies as in general the phenomenon appeared only when there was a possibility to link consumer-to-consumer. It is mostly spread in tourism industry because of industry specifics and consumers attitude. There are various other factors promoting sharing economy such as lowered cost and access barriers, increased transparency. The benefit is a little bit wider as sharing economy impacts not only to skills development, higher employment possibilities but also sustainability which is very important when facing global warming challenges.

Conclusion. Sharing economy concept is still being shaped. However, it may be defined as C2C based business model where innovations (such as online platforms) enables the sharing underutilized assets. Sharing economy is accelerated by technological development and the need for users/customers need to lower cost (transaction, negotiation, control). Tourism sector is convenient for sharing goods. New trends also impact and transforms the sector. The benefits for sector include skills development, digital literacy, employment opportunities, sustainability, usage of public resources and economic effect. It should be pointed that economic effect sometimes may be negative as well.

References

1. Airbnb. (2014). *New Study Reveals A Greener Way to Travel: Airbnb Community Shows Environmental Benefits of Home Sharing (EU)*. URL: <https://www.airbnb.dk/press/news/new-study-reveals-a-greener-way-to-travel-airbnb-community-shows-environmental-benefits-of-home-sharing-eu>
2. Barron K., Kung E., Proserpio D. (2018). *The Sharing Economy and Housing Affordability: Evidence from Airbnb*. SSRN Electronic Journal.
3. Bergh A., Funcke A., Wernberg J. (2018). *Timbro sharing economy index*. Timbro.
4. Bhise S., Singh K. R. (2016). *Sharing Economy-A new way of consumption in general and in India*.
5. Biswas R., Pahwa A., Sheth M. (2015). *The rise of the sharing economy. The Indian landscape*. Ernst&Young LLP.
6. Botsman R. (2015). *Defining The Sharing Economy: What Is Collaborative Consumption – And What Isn't?*
7. Botsman, R. (2017). *Who can you trust?: how technology brought us together—and why it could drive us apart*. Penguin UK. URL: https://books.google.it/books?hl=it&lr=&id=7cGWDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT14&dq=Rachel+Botsman&ots=W1c-P31MVp&sig=rPmAqHHKVLbj1vNLTSDr4sqNzYs&redir_esc=y#v=onepage&q=Rachel%20Botsman&f=false
8. Brauckmann S. (2017). *City tourism and the sharing economy – potential effects of online peer-to-peer marketplaces on urban property markets*. *Journal of tourism futures*, vol. 3 no. 2, p. 114-126.
9. Butter A.G. F., Groot S. P.T., Lazrak F. (2007). *The Transaction Costs Perspective on Standards as a Source of Trade and Productivity Growth*. Tinbergen Institute Discussion Paper.
10. Cesarani M., Nechita F. (2017). *Tourism and the Sharing Economy. An Evidence from Airbnb Usage in Italy and Romania*. *Symphonya Emerging Issues in Management*, n. 3.
11. Constantiou I., Marton A., Tuunainen V. K. (2017). *Four Models of Sharing Economy Platforms*. *MIS Quarterly Executive*.
12. Das Satyajit. (2018). *Sharing Economy*. *Wilmott Magazine*, Volume 2018 (93).
13. Dervojeda K., Verzijl D., Nagtegaal F. (2013). *The Sharing Economy Accessibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets*. *Business Innovation Observatory*.
14. Famulski T. (2017). *Selected legal aspects of transaction costs*. *Journal of Finance and Financial Law*, vol. 1(13), p. 21–32.
15. Farronato C., Fradkin A. (2018). *The welfare effects of peer entry in the accommodation market: the case of Airbnb*. NBER Working Paper No. 24361.
16. Felländer A., Ingram C., Teigland R. (2015). *The sharing economy: embracing change with caution*. *Entreprenörskapsforum*, ISBN: 978-91-89301-75-7.
17. Gansky, L. (2010). *The mesh: Why the future of business is sharing*. Penguin. URL: https://books.google.it/books?hl=it&lr=&id=3Guci5d1RaAC&oi=fnd&pg=PT13&dq=Gansky&ots=iPFdL169dR&sig=WfYWKau_XFmrgdnSQ4fOUbYi4II&redir_esc=y#v=onepage&q=Gansky&f=false
18. Hayat, N. B. (2017). *Accommodating bias in the sharing economy*. *Brook. L. Rev.*, 83, p. 613. URL: <https://brooklynworks.brooklaw.edu/blr/vol83/iss2/14/>
19. Latitude. (2010). *The new sharing economy*.
20. Lin, H.Y., Wang, M.H. and Wu, M.J. (2017). *A STUDY OF AIRBNB USE BEHAVIOR IN THE SHARING ECONOMY*. *International Journal of Organizational Innovation*, 10(1).
21. Malhotra A., Alstyne M. (2014). *Economic and Business Dimensions: The Dark Side of the Sharing Economy and How to Lighten It*. *Vviewpoints*, Vol. 57, No. 11.
22. Mocker M., Fonstad O. N. (2017). *How AUDI AG is Driving Toward the Sharing Economy*. *MIS Quarterly Executive*.
23. MuniRent. (2019). *What is MuniRent?* URL: <https://www.munirent.co/about>
24. Muthoo A. (2001). *The economics of bargaining*.
25. OECD. (2018). *Tourism Trends and Policies 2018*. OECD Publishing, Paris.
26. Olson J. M., Kemp J. (2015). *Sharing Economy: An In-Depth Look At Its Evolution & Trajectory Across Industries*. Piper Jaffray Investment Research.
27. Oskam J., Boswijk A. (2016). *Airbnb: the future of networked hospitality businesses*. *Journal of Tourism Futures*, vol. 2, no. 1, p. 22-42.
28. Passport. (2014). *Travel and the sharing economy*. *Euromonitor International*.
29. Rinne A. (2013). *World Economic Forum Young Global Leaders Taskforce: Circular Economy Innovation & New Business Models Initiative*. *Young Global Leaders Sharing Economy Working Group Position paper*.

30. The Oxera Economics Council. (2015). *A fair share? The economics of the sharing economy. Agenda Advancing economics in business.*
31. Uzunca B., Rigtering C., Ozcan P. (2018). *Sharing and shaping: a cross-country comparison of how sharing economy firms shape their institutional environment to gain legitimacy. Academy of Management Discoveries* 2018, Vol. 4, No. 3, p. 248–272.
32. Wallsten S. (2015). *The Competitive Effects of the Sharing Economy: How is Uber Changing Taxis?*
33. World bank. (2019). *Individuals using the Internet (% of population)*
URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>
34. Zervas G., Proserpio D., Byers W. J. (2017). *The Rise of the Sharing Economy: Estimating the Impact of Airbnb on the Hotel Industry. Journal of Marketing Research*.
35. Zervas, G., Proserpio, D. and Byers, J.W. (2017). *The rise of the sharing economy: Estimating the impact of Airbnb on the hotel industry. Journal of marketing research*, 54(5), pp.687-705.
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1509/jmr.15.0204>
36. Zipcar. (2013). *Croydon council cuts employee car usage in half with zipcar.*
URL: <https://www.zipcar.co.uk/press/releases/croydon-council-cuts-employee-car-usage-in-half-with-zipcar>.

DATA ABOUT THE AUTHORS**Evelina Semionovaitė**, graduate

Klaipėda University

Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

e-mail: semionovaitė2@gmail.com

Edita Baranskaitė, PhD student

Klaipėda University

Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

e-mail: edita.baranskaite@ku.lt

Daiva Labanauskaitė, Asoc. Prof., PhD.

Klaipėda University

Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

e-mail: labanauskaite.daiva@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ**Эвелина Семионовайте**,

Клайпедский университет

ул. Геркаус Манто, 84, г. Клайпеда, Литва

e-mail: semionovaitė2@gmail.com

Эдита Баранскайте, аспирант

Клайпедский университет

ул. Геркаус Манто, 84, г. Клайпеда, Литва

e-mail: edita.baranskaite@ku.lt

Дайва Лабанаускайте, кандидат наук, доцент

Клайпедский университет

ул. Геркаус Манто, 84, г. Клайпеда, Литва

e-mail: labanauskaite.daiva@gmail.com

УДК 336.763.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-52-60>

«ЗЕЛЕНІ» ОБЛІГАЦІЇ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОЛОГІЧНІ ПРОЕКТИ В УКРАЇНІ

Клименко О. М.,

Мала С. І.

Актуальність теми дослідження. Світовий економічний тренд характеризується «екологізацією» інвестиційних процесів з метою забезпечення сталого розвитку. Одним із інструментів залучення «зелених» інвестицій в економіку є «зелені» облигації. У зв'язку з цим постає необхідність створення та ефективного функціонування в Україні ринку «зелених» облигацій.

Постановка проблеми. Україна приєдналася до світових інституцій, що пропагують сталий розвиток та задекларувала перехід до «зеленої» економіки, тому потрібен аналіз зарубіжного досвіду для розробки рекомендацій до нормативної бази, що сприятиме вирішенню проблеми залучення «зелених» інвестицій в українську економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених та практиків, що займаються проблемами «зелених» інвестицій варто виділити О. Веклич, Я. Підвисоцького, К. Маркевич, М. Гріцишину, А. Фролова.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Залишаються недостатньо вивченими питання використання «зелених» облигацій для фінансування екологічних проектів в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є аналіз світових тенденцій на ринку «зелених» облигацій та розроблення рекомендацій для використання даного виду облигацій для фінансування екологічних проектів в Україні.

Методи проведення дослідження. Теоретичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і комплексний підхід до вивчення економічних процесів в фінансовій сфері. Із спеціальних методів дослідження застосовувалися: історико-економічний аналіз; статистико-економічний аналіз; абстрактно-логічний аналіз; графічні методи.

Викладення основного матеріалу. У статті виявлено позитивну динаміку розвитку світового ринку «зелених» облигацій, визначено, що даний вид інвестиції є важливим сегментом для України, яка є членом світових інституцій сталого розвитку. Розглянуто стан нормативно-законодавчої бази в Україні, що регламентує обіг «зелених» облигацій. Рекомендовано до застосування Концепцію запровадження та розвитку ринку «зелених» облигацій в Україні.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в національній фінансовій системі.

Висновки відповідно до статті. Аналіз світового ринку «зелених» облигацій дозволив зробити висновки, що даному фінансовому сегменту притаманний поступальний та позитивний розвиток. «Зелені» облигації створили новий спосіб залучення інвесторів до «зелених» активів, перевага якого полягає в тому, що до емісії цих фінансових інструментів залучаються інвестори, які на перше місце ставлять принципи екологічної відповідальності. Створення ринку «зелених» облигацій в Україні дозволить акумулювати та спрямувати фінансові потоки на розробку і фінансування вітчизняних «зелених» проектів.

Ключові слова. «Зелені» облигації, «зелені» інвестиції, ринок «зелених» облигацій, екологічні («зелені») проекти, сталий розвиток.

«ЗЕЛЕНЕ» ОБЛИГАЦИИ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЕКТЫ В УКРАИНЕ

Клименко О. Н.,
Мала С. И.

Актуальность темы исследования. Мировой экономический тренд характеризуется «экологизацией» инвестиционных процессов с целью обеспечения устойчивого развития. Одним из инструментов привлечения «зеленых» инвестиций в экономику являются «зеленые» облигации. В связи с этим возникает необходимость создания и функционирования в Украине рынка «зеленых» облигаций.

Постановка проблемы. Украина присоединилась к мировым институтам, которые пропагандируют устойчивое развитие и задекларировала переход к «зеленой» экономике, поэтому нужен анализ зарубежного опыта для разработки рекомендаций к нормативной базе, способствующей решению проблемы привлечения «зеленых» инвестиций в украинскую экономику.

Анализ последних исследований и публикаций. Среди ученых и практиков, занимающихся проблемами «зеленых» инвестиций стоит выделить А. Веклич, Я. Подвисоцкого, К. Маркевич, М. Грицишину, А. Фролова.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Остаются недостаточно изученными вопросы использования «зеленых» облигаций для финансирования экологических проектов в Украине.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является анализ мировых тенденций на рынке «зеленых» облигаций и разработка рекомендаций для использования данного вида облигаций для финансирования экологических проектов в Украине.

Методы проведения исследования. Теоретической основой исследования является диалектический метод познания и комплексный подход к изучению экономических процессов в финансовой сфере. Из специальных методов исследования применялись: историко-экономический анализ; статистико-экономический анализ; абстрактно-логический анализ; графические методы.

Изложение основного материала. В статье выявлено положительную динамику развития мирового рынка «зеленых» облигаций, определено, что данный вид инвестиций является важным сегментом для Украины, которая является членом мировых институтов устойчивого развития. Рассмотрено состояние нормативно-законодательной базы в Украине, регламентирующей рынок «зеленых» облигаций. Рекомендовано к применению Концепцию внедрения и развития рынка «зеленых» облигаций в Украине.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в национальной финансовой системе.

Выводы в соответствии со статьей. Анализ мирового рынка «зеленых» облигаций позволил сделать выводы, что данному финансовому сегменту присуще поступательное и позитивное развитие. «Зеленые» облигации создали новый способ привлечения инвесторов к «зеленым» активам, преимущество которого заключается в том, что к эмиссии этих финансовых инструментов

привлекаются инвесторы, которые на первое место ставят принципы экологической ответственности. Создание рынка «зеленых» облигаций в Украине позволит аккумулировать и направить финансовые потоки на разработку и финансирование отечественных «зеленых» проектов.

Ключевые слова. «Зеленые» облигации, «зеленые» инвестиции, рынок «зеленых» облигаций, экологические («зеленые») проекты, устойчивое развитие.

«GREEN» BONDS AS A PERSPECTIVE INSTRUMENT OF ATTRACTING INVESTMENTS IN ECOLOGICAL PROJECTS IN UKRAINE

Klymenko Oksana,
Mala Svitlana

Relevance of research topic. The global economic trend is characterized by the «greening» of investment processes in order to ensure sustainable development. One of the instruments of attracting green investments in the economy is green bonds. In this regard, there is a need to create and operate a green bond market in Ukraine.

Formulation of the problem. Ukraine has joined the global institutions promoting sustainable development and has declared the transition to a «green» economy, so analysis of foreign experience is needed to develop recommendations to a regulatory framework that will help solve the problem of attracting «green» investments in the Ukrainian economy.

Analysis of recent research and publications. Among scientists and practitioners dealing with the problems of green investments, we should mention O. Veklic, Y. Podvisotsky, K. Markevich, M. Grityshina, A. Frolov.

Selection of unexplored parts of the general problem. The issue of using green bonds to finance environmental projects in Ukraine remains poorly understood.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the study is to analyze the global trends in the green bond market and to develop recommendations for using this type of bond to finance environmental projects in Ukraine.

Method or methodology for conducting research. The theoretical basis of the study is the dialectical method of cognition and a comprehensive approach to the study of economic processes in the financial sphere. The following special methods of research were used: historical and economic analysis; statistical and economic analysis; abstract-logical analysis; graphic methods.

Presentation of the main material (results of work). The article reveals the positive dynamics of the global green bond market development, and determines that this type of investment is an important segment for Ukraine, which is a member of the world institutions for sustainable development. The state of the regulatory framework in Ukraine, which regulates the circulation of green bonds, is considered. The concept of introduction and development of the green bond market in Ukraine is recommended.

The field of application of results. The results of the study can be used in the national financial system.

Conclusions according to the article. Analysis of the global market for green bonds has led to the conclusion that this financial segment is characterized by a progressive and positive development. Green bonds have created a new way of attracting investors to green assets, the advantage of which is that investors are involved in the issue of these financial instruments, which put environmental responsibility first. Creating a market for green bonds in Ukraine will allow us to accumulate and direct financial flows for the development and financing of domestic green projects.

Keywords. Green bonds, green investments, green bonds market, green projects, sustainable development.

JEL Classification: F36, G12.

Актуальність теми дослідження. Світовим трендом зараз є «екологізація» економіки, тобто перехід країн до «зеленої» економіки. Головна мета концепції «зеленої» економіки полягає у тісному взаємозв'язку «екологія-економіка», як основи сталого розвитку та переходу країн до збалансованого розвитку, що включає перехід до більш ефективних, ресурсозберігаючих, екологічних технологій, завдяки яким відбувається зменшення викидів забруднюючих речовин, вирішення проблем енергетики, земле- та водокористування та призупиняється виснаження ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, сприяння інвестиціям у природний капітал, пом'якшення наслідків зміни клімату. В свою чергу, головною метою «озеленення» фінансової системи є мобілізація та підвищення мотивації державного та приватного капіталу до інвестування в галузі, що забезпечують сталий розвиток.

Особливої актуальності набирає питання розробки та прийняття концепції ринку так званих «зелених облигацій», що дозволить започаткувати процес залучення «зеленого» фінансування в Україну з метою сприяння скороченню використання викопного палива та освоєнню новітніх технологій в різних секторах економіки, виконанню Україною зобов'язань за міжнародними угодами в сфері енергоефективності та зміни клімату. Запровадження ринку «зелених» облигацій потребує формування цілісної і послідовної державної політики, гармонізованої з міжнародним законодавством, що враховуватиме провідні світові практики, а також особливості національних умов, можливостей, потреб і пріоритетів.

Постановка проблеми. Україна приєдналася до Цілей сталого розвитку (ЦСР) і Паризької угоди, та здійснює перехід до «зеленої» економіки: впроваджує заходи енергоефективності, енергозбереження, сприяє розвитку відновлювальної енергетики, екологічно чистих технологій у промисловості та сільському господарстві, скорочує рівень CO₂. Взявши курс на здобуття енергетичної незалежності, протягом останніх років було прийнято ряд законів, стратегій, програм та планів, спрямованих на вирішення цієї проблеми. Зокрема, у 2015

р. прийнято Національний план дій з енергоефективності до 2020 р., у 2017 р. схвалено Енергетичну стратегію України до 2035 р., а в 2018 р. схвалено Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050 р.

Серед інших заходів, здійснених в Україні останніми роками у напрямі переходу до «зеленої» економіки, такі:

- утворення Кабінетом Міністрів України Ради з питань торгівлі та сталого розвитку (Постанова КМУ від 13 червня 2018 р.) та Координаційної ради з питань реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року (Постанова КМУ від 25 квітня 2018р.);

- ухвалення Урядом України Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища (Постанова КМУ від 21 лютого 2018 р.), а також Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» (Розпорядження КМУ від 7 листопада 2018 р.);

- набуття Україною статусу повноправного члена Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA) 24 лютого 2018р. [1].

Реалізація екологічно чистих проектів потребує чималих інвестицій. Альтернативою банківським кредитам та одним з найефективніших фінансових інструментів ринку капіталів, який використовується для проектів, пов'язаних з вирішенням проблеми зміни клімату, є «зелені» облигації. Вони є борговою заставою, яка відрізняється від звичайних облигацій своїм призначенням – фінансуванням екологічних («зелених») інвестиційних проектів. Завдяки випуску «зелених» облигацій інвестори можуть бути впевненими в тому, що проекти, які ними фінансуються, стосуються захисту довкілля і вирішення екологічних проблем.

Відсутність інвестиційних коштів на фінансування екологічних проектів спонукає науковців та практиків до аналізу світового досвіду та розробки нормативно-законодавчих актів, які сприятимуть вирішенню даної проблеми. а також дискусійних та спірних питань, які виникають при фінансуванні «зелених» об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні наразі науковці та практики активно працюють над розробкою інституційних засад для запровадження ринку «зелених» інвестицій. Ключову роль в цьому процесі відіграють фахівці установи Держенергоефективності, такі як М. Гріцишина [2], А. Фролов [3], які підняли це питання не тільки на національному рівні, а й долучили представництво Європейського інвестиційного банку в Україні, Міжнародну фінансову корпорацію, Організацію економічного співробітництва та розвитку, та інші міжнародні організації. Дослідженням даної проблеми також займається експерт Центру Разумкова К. Маркевич під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. Сіденка. Питанням «зеленого» банкінгу займається науковець О. Веклич [4], окремі аспекти «зеленого» інвестування висвітлено в працях Я. Підвисоцького [5].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на проведені науковцями дослідження щодо «зелених» інвестицій, нині залишаються недостатньо вивченими питання використання «зелених» облигацій для фінансування екологічних проектів в Україні. Міжнародна та національна фінансові системи потребують трансформації щоб мати можливість профінансувати екологічні («зелені») проекти. Повинні бути консолідовані зусилля державних та наднаціональних органів влади, фінансових установ та бізнесу з метою побудови ефективного механізму «зеленого» фінансування. Адже без цього всі намічені екологічні заходи залишаться просто декларацією. Поки ж реальні досягнення у трансформації глобальних фінансів з урахуванням принципів сталого розвитку незначні. На заваді стають як об'єктивні бар'єри на макро- і мікрорівні, так і суб'єктивні – відсутність політичної волі до змін. А міжнародне співробітництво в цих питаннях все ще перебуває на початковому етапі свого розвитку, що включає головним чином обмін досвідом і координацію дій.

Для просування ідеї «зеленого» зростання необхідним кроком є формування відповідної поінформованості, екологічно відповідальної поведінки та відповідної «зеленої» культури не лише серед регуляторів, органів влади, а й серед населення.

Загальний огляд українського законодавства дає можливість зробити висновок, що сьогодні поступово формуються компоненти державної стратегії сталого розвитку. Але важливим є не лише процес прийняття формальних правил, але й практичний досвід імплементації затверджених цими документами норм.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є аналіз світових тенденцій на ринку «зелених» облигацій та пошук шляхів збільшення обсягів «зеленого» фінансування за допомогою такого фінансового інструмента як «зелені» облигації в екологічні проекти в Україні. Завданням дослідження є аналіз світової практики використання «зелених» облигацій та надання рекомендацій державним органам влади щодо забезпечення комплексного законодавчого врегулювання ринку «зелених» облигацій.

Методи проведеного дослідження. Теоретичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і комплексний підхід до вивчення економічних процесів в фінансовій сфері. Із спеціальних методів дослідження застосовувалися: історико-економічний аналіз; статистико-економічний аналіз; абстрактно-логічний; графічні методи.

Викладення основного матеріалу. «Зелена» облигація – борговий інструмент, кошти від продажу якого спрямовуються виключно на фінансування «зелених» проектів. Напрямами зелених проектів є: ефективність використання електроенергії, відновлювані джерела енергії, розвиток альтернативних джерел енергії, утилізація та переробка відходів, підвищення теплоізоляції житлових будинків, екологічно чистий транспорт, збереження флори і фауни, водних ресурсів, ефективне використання земельних ресурсів, адаптація до змін клімату [6].

Тобто, – це звичайна облигація, що відрізняється лише цільовим характером використання залучених коштів. Емітентами зелених облигацій виступають корпорації, муніципалітети, уряди держав, наднаціональні

інститути. Велика частина зелених облігацій є середньостроковими інструментами (7-8 років). Основним джерелом погашення цих облігацій є грошові надходження від активів.

За механізмом дії виділяють чотири основні види «зелених» облігацій:

- стандартні облігації, кошти від яких спрямовуються на «зелені» проекти (стандартний борговий інструмент з правом вимоги до емітента);

- «зелені» облігації, прив'язані до доходів: боргове зобов'язання без права регресу до емітента, в якому кредитний ризик прив'язаний до грошових надходжень, що є предметом забезпечення за рахунок доходів, винагород, податків тощо. Надходження від розміщення таких облігацій витрачаються на «зелені» проекти, які можуть бути як пов'язані з джерелами таких грошових надходжень, так і не пов'язані з ними;

- «зелені» облігації проектного фінансування: облігації з правом або без права регресу до емітента спрямовані на фінансування одного або декількох «зелених» проектів, інвестор за якими несе ризики, пов'язані з проектами;

- «зелені» сек'юритизовані облігації: облігації, забезпечені одним або кількома «зеленими» проектами та, включаючи, але не обмежуючись облігаціями, цінними паперами, які забезпечені активами, цінними паперами, що забезпечені іпотекою, тощо [7].

В основі віднесення інструментів до «зелених» облігацій лежать добровільні практики, розроблені учасниками ринку. Вони спираються на два стандарти: Принципи зелених облігацій (Green Bond Principles, GBP) Міжнародної асоціації ринків капіталу (ICMA) і Стандарт зелених облігацій Climate Bond Initiative (CBI).

Ключовим документом виступає GBP. Він визначає 4 принципи, яким повинні відповідати облігації, щоб вважатися «зеленими», а саме:

- 1) напрям використання коштів,
- 2) процес оцінки та відбору проектів,
- 3) управління коштами,
- 4) звітність (до і після емісії) [8].

На базі зазначених стандартів розроблена та діє система визнання випуску зеленим, що дозволяє уникнути так званого «зеленого» камуфляжу (greenwashing), коли емітент заявляє про те, що випустив «зелені» облігації, які, насправді, не є такими. Ключовим моментом є отримання незалежного висновку (верифікації) від консалтингової / рейтингової компанії (що мають визнання ICMA або CBI).

Причиною появи і швидкого розвитку «зелених» облігацій в світі є усвідомлення ризиків і викликів для людства в зв'язку зі станом навколишнього середовища і спроба спрямувати фінансові ресурси на вирішення екологічних проблем, поліпшення клімату. Найбільші інвестори в світі все більше орієнтуються на фінансування проектів, які пов'язані зі сталим розвитком (на досягнення цілей сталого розвитку ООН, серед яких значна частина належить екологічним питанням).

Перша «зелена» облігація була емітована Європейським інвестиційним банком в 2007 році. Залучені кошти були спрямовані на фінансування проектів в галузі відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та енергоефективності. Протягом ще 5 років подібні інструменти стали випускати й інші наднаціональні інститути (Світовий банк, ЄБРР, МФК) [9]. Перелом настав у 2013 році, коли на ринок стали виходити компанії і суверенні позичальники. Якщо в 2008 році обсяг емісії «зелених» облігацій був меншим за 1 млрд. дол., то в 2019 році він склав, за даними CBI, більше 250 млрд. дол. (рис.1). Кумулятивно за 2007 - 2019 роки було розміщено «зелених» облігацій на суму 771 млрд. доларів [10].

Глобальний ринок облігацій на кінець 2018 року дорівнював 115 трлн.доларів США. «Зелений» сегмент становив лише 0,6-1,3% глобального ринку. Однак він росте набагато швидше, ніж борговий ринок в цілому.

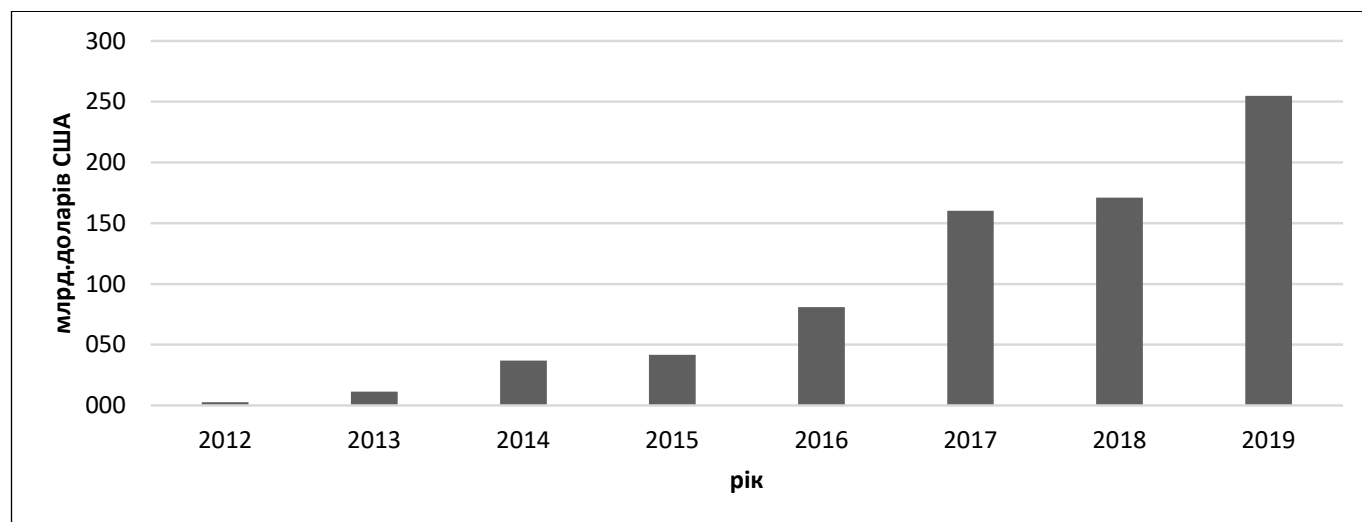

Рисунок 1. Обсяг емісії «зелених» облігацій.

Джерело: складено авторами на основі даних CBI [10].

Серед конкретних країн найбільшу кількість «зелених» облігацій і на найбільшу вартість випустили США, ЄС і Китай. У сукупності на частку цих країн припадає 73,5% від загального глобального випуску «зелених» фінансових інструментів.

За даними Climate Bonds найбільшим міжнародним ринком «зелених» облігацій в 2019 році був Європейський Союз (ЄС) з річним обсягом випуску 106,7 млрд. дол. США. Наднаціональні компанії (міжнародні організації, банки розвитку) випустили «зелені» облігації на 14,5 млрд. доларів США.

Найбільшими емітентами в 2019 році стали: американська Fannie Mae (22,8 млрд. дол. США), німецький KfW (9,02 млрд. дол. США), Державне казначейське агентство Нідерландів (6,66 млрд. дол. США), Французька Республіка (6,57 млрд. дол. США) і Промислово-комерційний банк Китаю ICBC (5,85 млрд. дол. США). Найбільша угода 2019 року – випуск «зелених» облігацій Державним казначейським агентством Нідерландів на 5,99 млрд євро (6,66 млрд. дол. США) [10].

Залучені кошти від випуску «зелених» облігацій / позик в світі були спрямовані на фінансування зеленої енергетики (31,5%), енергоефективності будівель (29,3%), в транспортний сектор (20,2%), водокористування (9,3%), переробку і утилізацію відходів (3,5%), землекористування (3,5%) [10].

Climate Bonds Initiative прогнозує на 2020 рік випуск «зелених» облігацій / позик на рівні 350-400 млрд. доларів США. За оцінками аналітиків, сукупний обсяг таких бондів в обороті може перевищити 1 трлн. дол. США в 2020 році [10]. Отже, ринок «зелених» облігацій демонструє стабільний розвиток, нарощуючи обсяги випуску.

Однак залишається великий потенціал зростання ринку «зелених» облігацій для фінансування проектів у сфері сталого розвитку. Наприклад, тільки одній Європі необхідно близько 203 млрд. дол. США додаткових інвестицій в рік для досягнення у 2030 р. цільових показників викидів CO₂, встановлених ЄС в Паризькій угоді 2015 року про зміну клімату [11]. Але, на жаль, на даний момент, частка «зелених» облігацій ринку облігацій все ще дуже мала.

Україна має значний потенціал для розвитку зелених облігацій. Запуск ринку «зелених» облігацій дасть змогу залучити капітал у різні сфери енергоефективності України, зазначають у Державному агентстві з енергоефективності та енергозбереження України. За розрахунком International Finance Company, запуск ринку «зелених» облігацій дасть змогу Україні залучити \$73 млрд до 2030 року. Крім того, залучення інвестицій необхідне для виконання цілей Енергетичної стратегії України до 2035 року [12].

В світі існує багато прикладів переходу до «зеленого» фінансування за сприяння державних органів влади, які розробляють відповідні правила й рекомендації для ринку «зелених» облігацій. Проте, навіть у країнах Європи підходи до організації цього ринку різняться.

Україні доцільно було б скористатися досвідом Польщі, де запроваджено державні рамки та процедури для випуску суверенних облігацій: визначено коло секторів, проектів, в яких могли б бути реалізовані за рахунок залученого фінансування в залежності від ступеня негативного впливу на довкілля і клімат; встановлено порядок відбору екологічно чистих проектів; затверджено покрокові процедури їх фінансування, встановлено процедури звітності та розкриття інформації про цільове спрямування коштів та реальний екологічний вплив проектів, що фінансуються за рахунок «зелених» облігацій; створено окремий казначейський рахунок з метою моніторингу надходжень та цільового використання коштів, залучених від емісії «зелених» облігацій [1].

Проектом Кабінету міністрів України передбачено введення ринку «зелених» облігацій у два етапи:

1 етап (2020-2021 роки) – введення в обіг стандартних «зелених» облігацій як цінних паперів;

2 етап (2021-2022 роки) – створення правових умов та інфраструктури для обігу на ринку інших типів «зелених» облігацій (проектних, дохідних, сек'юритизованих) [12].

Необхідність приведення чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері фінансових послуг, корпоративного управління та діяльності компаній було задекларовано в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З цією метою було розроблено комплексний законопроект № 2284 від 17.10.19 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», який було прийнято Верховною Радою України в першому читанні 19.12.19 р. [13].

Закон передбачає запровадження «зелених» облігацій в Україні та встановлення правил для учасників цього ринку. Зокрема, ст. 22 Закону визначає: поняття «зелених» облігацій та екологічно чистих проектів; коло емітентів «зелених» облігацій; принципи розкриття інформації емітентами, процедури звітності та використання надходжень, що будуть залучені від інвесторів на фінансування або рефінансування витрат екологічно чистих проектів; захист прав інвесторів, які вкладають кошти у «зелені» облігації [13].

Крім цього Закону необхідно розробити Концепцію запровадження та розвитку ринку «зелених» облігацій в Україні, а також затвердження плану заходів з її реалізації (рис.2). Організація ринку «зелених» облігацій – складне крос-секторальне завдання, що охоплює питання фондового ринку, фінансів, цінних паперів та інвестицій, а також енергетику, промисловість, транспорт, водне та житлово-комунальне господарство, агропромисловий комплекс і землекористування, збереження і відтворення екосистем. Політично та економічно обґрунтовані рішення з питань запровадження ринку «зелених» облігацій повинні прийматися для багатьох секторів економіки та мають бути узгодженими з головними гравцями ринку. Тому у світовій практиці уряди країн розробляють «дорожні карти», які використовуються в якості орієнтира під час розробки власних стратегій щодо організації ринку «зелених» облігацій («зелених» фінансів) та підвищення його інвестиційної привабливості [3].

Розробка та реалізація такої Концепції дозволить систематизувати державну політику у сфері запровадження ринку «зелених» облігацій та зміцнити інституційну спроможність для її реалізації у найбільш оптимальний спосіб; подолати відставання від розвинутих країн у сфері запровадження ринку «зелених» облігацій; більш активно залучати «зелене» фінансування.

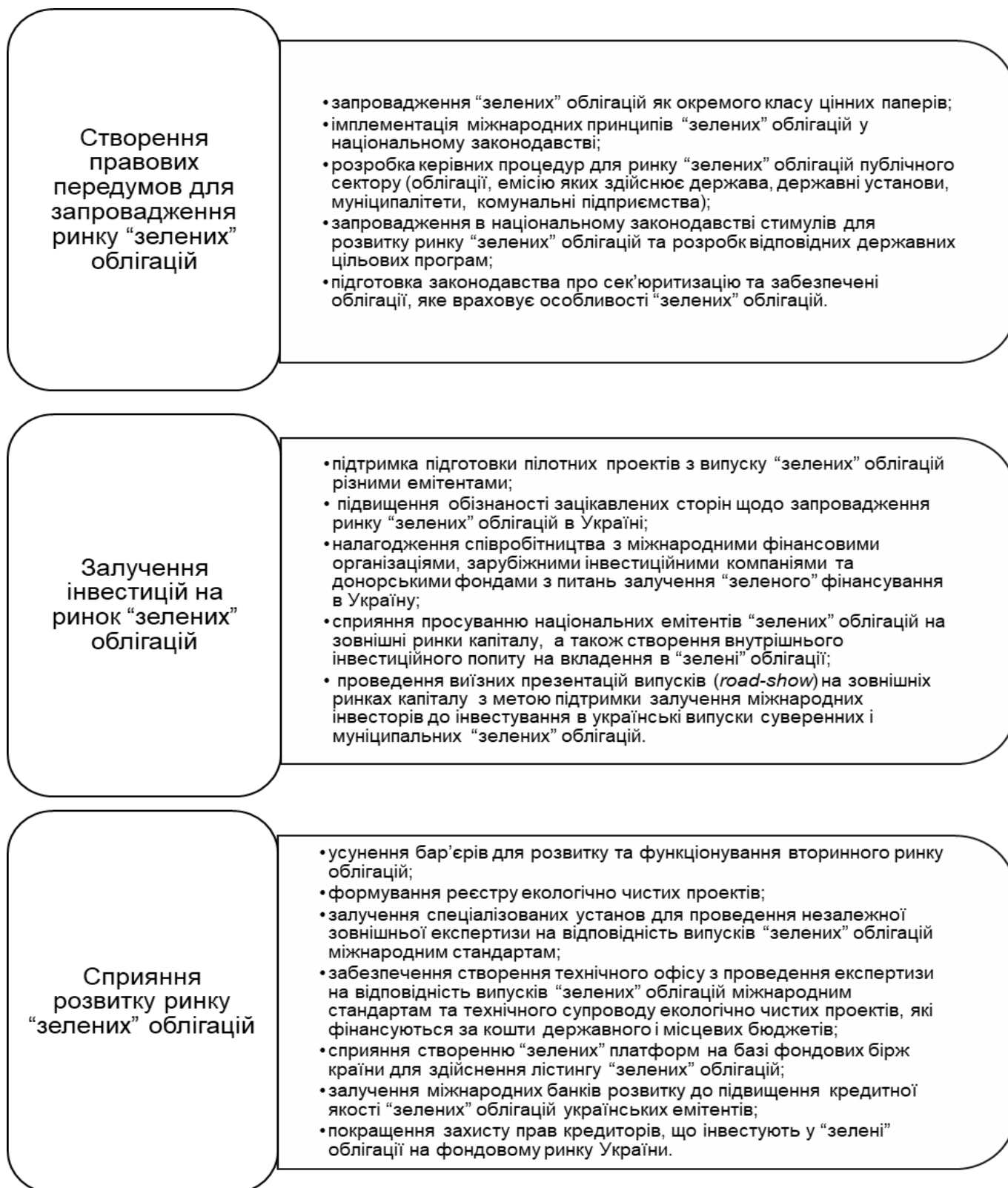

Рисунок 2. Складові Концепції запровадження та розвитку ринку «зелених» облігацій в Україні
Джерело: розроблено авторами на основі [3].

Висновки. Ринку «зелених» облігацій притаманний поступальний та позитивний розвиток. Незважаючи на те, що він є відносно молодим (перший випуск таких облігацій здійснено у 2007 р.), він вже зарекомендував

себе одним з найбільш швидкозростаючих. «Зелені» облігації створили новий спосіб залучення інвесторів до «зелених» активів, перевага якого полягає в тому, що до емісії цих фінансових інструментів залучаються інвестори, які на перше місце ставлять принципи екологічної відповідальності.

Для ефективного впровадження «зелених» облігацій в Україні та отримання довіри до них інвесторів, необхідно застосовувати світову практику використання цього фінансового інструменту, принципи, стандарти і правила їх випуску та розміщення, які задекларовані міжнародними асоціаціями, і на цій основі розробити і впровадити законодавчі акти, що гарантують цільове призначення залучення інвестицій в екологічні, «зелені» проекти. Створення ринку «зелених» облігацій є важливим кроком України на шляху імплементації Європейських стандартів розвитку «зеленої» економіки і захисту навколишнього середовища. Крім того новий, перспективний фінансовий інструмент, який відповідає вимогам світового ринку капіталу, дозволить акумулювати і направити фінансові потоки на розробку і фінансування вітчизняних екологічних проектів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Подальші дослідження можуть бути проведені за даною проблематикою у розрізі вдосконалення державної політики стимулювання приватного сектору до «зеленого» інвестування, інституційного забезпечення ринку «зелених» облігацій, розширення інструментів фінансового забезпечення «зеленого» кредитування.

Список використаних джерел

1. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. Дата звернення - 05.02.2020 р.
2. Гріцишина М. Практичний кейс: інвестиції у «зелену» генерацію та «розумні» мережі Донецької області. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. Дата звернення - 05.02.2020 р.
3. Фролов А. Формування державної політики організації та розвитку ринку «зелених» облігацій в Україні. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. Дата звернення - 05.02.2020 р.
4. Веклич О. «Зелений» банкінг: сутність, механізм та інструменти реалізації. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. Дата звернення - 05.02.2020 р.
5. Підвисоцький Ян. Новітні фінансові технології мобілізації інвестицій у «зелені» проекти. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. Дата звернення - 05.02.2020 р.
6. Безпалый Р. «Зелені» облігації як інструмент фінансування екологічних проектів. URL: <https://ecodevelop.ua/zeleni-obligatsiyi-120918/>. Дата звернення - 31.01.2020 р.
7. Чекер Я., Кулініч В. Екологічні інвестиції: чи з'являться в Україні «зелені» облігації. URL: <https://mind.ua/openmind/20202397-ekologichni-investitsiyi-chi-z-yavlyatsya-v-ukrayini-zeleni-obligatsiyi>. Дата звернення - 30.01.2020 р.
8. The Green Bond Principles & Climate Bonds Standard. URL: <https://www.climatebonds.net/market/best-practice-guidelines>. Дата звернення - 30.01.2020 р.
9. How green are green bonds? URL: <https://www.intheblack.com/articles/2019/09/01/how-green-are-green-bonds>. Дата звернення - 24.01.2020 р.
10. 2019 Green Bond Market Summary. URL: <https://www.climatebonds.net/resources/reports/2019-green-bond-market-summary>. Дата звернення - 02.02.2020 р.
11. Chasan E. Global Sustainable Investments Rise 34 Percent to \$30.7 Trillion. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-01/global-sustainable-investments-rise-34-percent-to-30-7-trillion>. Дата звернення - 03.02.2020 р.
12. Офіційний сайт Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/06/07/38008397/>. Дата звернення - 02.02.2020 р.
13. Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67117. Дата звернення - 30.01.2020 р.

References

1. «Zeleni» investytsii u stalomu rozvytku: svitovy dosvid ta ukrainskyi kontekst [Green Investments in Sustainable Development: World Experience and the Ukrainian Context]. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. [in Ukr.].
2. Hritsyshyna M. Praktychnyi keis: investytsii u «zelenu» heneratsiiu ta «rozumni» merezhi Donetskoi oblasti [Practical Case: Investments in Green Generation and Smart Networks in Donetsk Region]. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. [in Ukr.].
3. Frolov A. Formuvannia derzhavnoi polityky orhanizatsii ta rozvytku rynku «zelenykh» oblihotsii v Ukraini [Formation of state policy for organization and development of the green bond market in Ukraine]. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. [in Ukr.].
4. Veklych O. «Zelenyi» bankinh: sutnist, mekhanizm ta instrumenty realizatsii [Green Banking: Essence, Mechanism and Implementation Tools]. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. [in Ukr.].
5. Pidvysotskyi Yan. Novitni finansovi tekhnolohii mobilizatsii investytsii u «zeleni» proekty [Newest financial technologies for mobilizing investments in green projects]. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf. [in Ukr.].
6. Bezpalyy R. «Zeleni» oblihotsii yak instrument finansuvannia ekolohichnykh proektiv [Green bonds as a tool for financing environmental projects]. URL: <https://ecodevelop.ua/zeleni-obligatsiyi-120918/>. [in Ukr.].

7. Cheker Ya., Kulinich V. *Ekologichni investytsii: chy z'iavliaisia v Ukraini «zeleni» oblihotsii* [Green investments: Will green bonds appear in Ukraine]. URL: <https://mind.ua/openmind/20202397-ekologichni-investiciyi-chi-z-yavlyatsya-v-ukrayini-zeleni-obligaciyi>. [in Ukr.]
8. *The Green Bond Principles & Climate Bonds Standard*. URL: <https://www.climatebonds.net/market/best-practice-guidelines>. [in Eng.]
9. *How green are green bonds?* <https://www.intheblack.com/articles/2019/09/01/how-green-are-green-bonds>. [in Eng.]
10. *2019 Green Bond Market Summary* <https://www.climatebonds.net/resources/reports/2019-green-bond-market-summary>. [in Eng.]
11. Chasan E. *Global Sustainable Investments Rise 34 Percent to \$30.7 Trillion*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-01/global-sustainable-investments-rise-34-percent-to-30-7-trillion>. [in Eng.]
12. *Ofitsiynyi sait Minfin* [Official website of the MinFin]. <https://minfin.com.ua/ua/2019/06/07/38008397/>. [in Ukr.]
13. *Proekt Zakonu Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia zaluchennia investytsii ta zaprovadzhennia novykh finansovykh instrumentiv* [Draft Law On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Investment Attraction and Introduction of New Financial Instruments]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67117. [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Клименко Оксана Миколаївна, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,
e-mail: klymenko@yahoo.com
orcid.org / 0000-0002-8147-1837

Мала Світлана Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,

e-mail: malasvetlana67@i.ua
orcid.org / 0000-0001-8883-6192

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Клименко Оксана Николаевна, кандидат наук государственного управления, доцент кафедры финансов и учета,

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
e-mail: klymenko@yahoo.com

Малая Светлана Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и учета, Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,

e-mail: malasvetlana67@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Klymenko Oksana, Ph.D in State Government, Associate Professor, V.I. Vernadsky Taurida National University
e-mail: klymenko@yahoo.com

Mala Svitlana, Ph. D. in Economics, Associate Professor, V.I. Vernadsky Taurida National University
e-mail: malasvetlana67@i.ua

Рецензент: **Горошкова Лідія Анатоліївна**, д. е. н., професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики, Запорізького національного університету, м. Запоріжжя.

УДК 81'373.611:[373.46:33]

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-60-65>

РЕАЛІЗАЦІЯ СЛОВОТВІРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСЕМ У СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

**Навальна М. І.,
Спис О. А.**

Предметом дослідження є словотвірно-семантичні процеси в лексиці суспільно-економічної сфери.

Мета дослідження. Проаналізувати суспільно-політичну лексику та визначити словотвірно-семантичний потенціал цих мовних одиниць.

Методи дослідження. Матеріалом дослідження є корпус лексем, дібраних із мови всеукраїнських та регіональних засобів масової комунікації. У статті використано як основні метод спостереження та описовий

метод. На різних етапах дослідження послуговувалися методом функціонального аналізу для визначення стилістичного навантаження лексичних одиниць. Порівняльний аналіз окремих лексичних позицій, зафіксованих у різних стилях української літературної мови, виконано за допомогою зіставного методу.

Результати роботи. У статті проаналізовано словотвірний потенціал суспільно-політичної лексики, виокремлено похідні та непохідні дієслова, подано оказіональні утворення.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть використовуватися у викладацькій діяльності з курсу «Науково-технічна термінологія», «Ділова українська мова» та ін.

Висновки. Питомі українські й іншомовні дієслова суспільно-економічної сфери сформували великий словотвірний потенціал у внутрішньому дієслівному словотворенні, передусім префіксальному та постфіксальному. Питомі дієслова поєднуються з більшістю префіксів української мови, іншомовні – передусім із генетично однорідними словотворчими форматами та деякими українськими, зокрема.

Ключові слова. суспільно-економічна лексика, словотвір, значення, стилістична роль, оказіоналізм, економічна сфера.

РЕАЛИЗАЦИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛЕКСЕМ В ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Навальная М. И.,
Спыс О. А.

Предметом исследования является словообразовательно-семантические процессы в лексике общественно-экономической сферы.

Цель исследования. Проанализировать общественно-политическую лексику и определить словообразовательно-семантический потенциал этих языковых единиц.

Методы исследования. Материалом исследования является корпус лексем, отобранных с языка всеукраинских и региональных средств массовой коммуникации. В статье использованы как основные метод наблюдения и описательный метод. На разных этапах исследования пользовались методом функционального анализа для определения стилитической нагрузки лексических единиц. Сравнительный анализ отдельных лексических позиций, зафиксированных в разных стилях украинского литературного языка, выполнено с помощью сопоставительного метода.

Результаты работы. В статье проанализированы словообразовательный потенциал общественно-политической лексики, выделены производные и непроизводные глаголы, подано окказиональные образования.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут использоваться в преподавательской деятельности по курсу «Научно-техническая терминология», «Деловой украинский язык» и др.

Выводы. Собственные украинские и иноязычные глаголы общественно-экономической отрасли сформировали большой словообразовательный потенциал во внутреннем глагольном словообразовании, прежде всего префиксальным и постфиксальным. Собственные глаголы сочетаются с большинством приставок украинского языка, иноязычные – прежде всего с генетически однородными словообразовательными форматами и некоторыми украинскими, в частности.

Ключевые слова. общественно-экономическая лексика, словообразование, значение, стилитическая роль, окказионализм, экономическая сфера.

IMPLEMENTATION OF WORD-FORMATIVE POTENTIAL OF THE LEXEMES IN SOCIAL AND ECONOMIC ACTIVITIES

Navalna Maryna,
Spys Olha

The subject of the research is word-formative and semantic processes in the vocabulary of socio-economic sector.

The aim of the study. To analyze the socio-political vocabulary and to determine the word-formative and semantic potential of these linguistic items.

Research methods. The material of the research is a body of lexical items, selected from the language of all-Ukrainian and regional mass media. The descriptive research method and observation method were used as main in this scientific research. At different stages of the research the method of functional analysis was used to determine the stylistic load of lexical items. The comparative analysis of individual lexical positions, which are in different styles of Ukrainian literary language, was done by using a comparative method.

Results of work. The article analyzes the word-formative potential of socio-political vocabulary, it distinguishes derivative and non-derivative verbs and presents formations.

Application of the results. The results of the research can be used in teaching activities in the course «Scientific and Technical Terminology», «Business Ukrainian» and others.

Conclusions. Ukrainian and foreign-language verbs of the socio-economic sector have formed a great word-formative potential in the internal verbal word-formation, above all, the prefixal and postfixal. Ukrainian verbs are combined with most of the prefixes of the Ukrainian language, foreign-languages verbs – primarily with genetically homogeneous word-formative formats and some Ukrainian ones, in particular.

Keywords. *socio-economic vocabulary, word-formation, meaning, stylistic role, occasional word, economic sector.*

JEL Classification: *Y5, Y8, Z11*

Актуальність дослідження. Сучасна суспільно-економічна лексика об'єкт, що привертає увагу й інтерес кожного, починаючи від пересічної особистості, яка щоденно отримує значну кількість інформації суспільно-економічного змісту, часто з використанням запозичених понять, і закінчуючи фахівцями, професійно пов'язаними з цими номінаціями. Незважаючи на появу низки праць з вивчення суспільно-економічної лексики, все ще існує чимало проблем, які потребують детального і всебічного висвітлення. Актуальність теми визначається необхідністю поглибленого вивчення словотвірного потенціалу суспільно-економічної лексики з метою подальшої їхньої систематизації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні засади словотвірної структуралізації дієслова та використання цих лексем у різних стилях в українській мові розглядали В. М. Русанівський [5], Т. В. Чубань [7], в інших мовах це питання розглядали Л. П. Демиденко [1], В. Л. Ібрагімова [2], І. П. Мучник [4], Г. Я. Солганик [6] та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура дієслів на позначення суспільних та економічних понять досить неоднорідна. За словотвірною ознакою вони поділяються на дві непропорційних групи. Першу, порівняно невелику за обсягом, представляють непохідні дієслова. Друга група значно переважає першу. До її складу входять похідні дієслова, різні за своїм походженням та способами творення.

Серед непохідних дієслів виділяються питомі українські вербальні дієслова, які не пов'язуються словотвірно з основами інших частин мови. До складу їхніх основ входять дієслівні корені та основотворчі, або тематичні, суфікси.

До питомих дієслів української мови належать здебільшого дієслівні основи, пов'язані передусім з купівлею-продажем (пор. *купувати*–*купити*, *торгувати*, *мінати*, *давати*–*дати*, *зичити*, *платити* та ін.), з поділом чого-небудь (*ділити*) [3, с. 234–256], а також дієслова, що вказують на суспільну діяльність (пор. *служити*, *радити*, *чинити*, *мирити*, *діяти* тощо) [3, с. 478–484].

Статус непохідних має чимало дієслів іншомовного походження. До них належать ті, передсуфіксальна частина яких не вживається самостійно, пор.: *девальвувати*, *декларувати*, *дотувати*, *ратифікувати*, *інвестувати*, *інтегрувати*, *консолідувати*, *курувати*, *концентрувати*, *інспірувати*, *дискримінувати* та ін.

Більшість із них має спільнокореневі іменники на *-ація* або *-ія*, які, однак, кваліфікують віддієслівними дериватами, бо значення дії, стану та процесу, які вони передають, властиве дієсловам, а для іменників воно є вторинним. Але співвіднесеність дієслівних основ іншомовного походження із згаданими іменниками дала підстави вважати ці дієслова непохідними, але членованими на морфеми, пор.: *девальв-ува-ти* і *девальв-ацій-а*, *деклар-ува-ти* і *деклар-ацій-а*, *ратифік-ува-ти* і *ратифік-ацій-а*, *інтегр-ува-ти* й *інтегр-ацій-а*, *консолід-ува-ти* і *консолід-ацій-а*, *концентр-ува-ти* й *концентр-ацій-а*.

Як уже зазначалося, переважна більшість дієслів на позначення суспільних та економічних понять – це дієслова іншомовного походження. Загал цих дієслів у сучасній українській мові має статус похідних на тій підставі, що саме тут вони стали співвідноситися за своєю структурою та семантикою із спільнокореневими основами іменників та прикметників, тобто вступили з ними в словотвірні зв'язки. На основі дієслівно-іменникових та дієслівно-прикметникових кореляцій установлено дієслівні словотворчі суфікси. Серед основних – **суфікси -ува-, -ізува-/изува-**, пор.: *ліміт-ува-ти* – *ліміт*, *акцент-ува-ти* – *акцент*, *баланс-ува-ти* – *баланс*, *ліценз-ува-ти* – *ліцензій-(а)*, *лобі-юва-ти* – *лобі*, *індекс-ува-ти* – *індекс*, *фінанс-ува-ти* – *фінанс-(и)*, *прогноз-ува-ти* – *прогноз*, *спонсор-ува-ти* – *спонсор*, *актуал-ізува-ти* – *актуальн-(ий)*, *глобал-ізува-ти* – *глобальн-(ий)*, *стабіль-ізува-ти* – *стабільн-(ий)*, *легал-ізува-ти* – *легальн-(ий)*, *корпорат-ізува-ти* – *корпорацій-(а)*, *легітим-ізува-ти* – *легітимн-(ий)*, *приват-ізува-ти* – *приватн-(ий)*, *гуман-ізува-ти* – *гуманн-(ий)*, *кримінал-ізува-ти* – *кримінальн-(ий)*, *цивіл-ізува-ти* – *цивільн-(ий)* та ін. Характерною морфологічною умовою поєднання дієслівного суфікса **-ізува-/изува-** з прикметниковими основами є усичення фонеми */н/* (пор.: *нейтральн-(ий)* + *-ізува-* → *нейтрал-ізува-ти*, *нормальн-(ий)* + *-ізува-* → *нормал-ізува-ти*) або суфікса **-ічн-/ичн-** (пор.: *герметичн-(ий)* + *-ізува-* → *гермет-ізува-ти*, *демонічн-(ий)* + *-ізува-* → *демон-ізува-ти*). Іменникові твірні основи, поєднуючись із суфіксом **-ува-, -ізува-/изува-**, втрачають сегмент **-іј-**, пор.: *ліцензій-(а)* + *-ува-* → *ліценз-ува-ти*, *корпорацій-(а)* + *-ізува-* → *корпорат-ізува-ти*, *субсидій-(а)* + *-ува-* → *субсид-ува-ти*.

Безпосередньо на українському ґрунті за допомогою цих суфіксів від іншомовних основ утворені такі нові дієслова, як *лобіювати*, *буферизувати*, *кайфувати*, *люмпенізувати*.

Інші дієслівні словотворчі суфікси, зокрема **-і-, -и-, -ствува-** і под., виступають у структурі поодиноких, переважно недавно утворених в українській мові дієслів або okazіональних лексем, пор.: *ейфор-і-ти* (від *ейфорій-а*), *інтенсив-и-ти* (від *інтенсивн-ий*), *мікрофон-ствува-ти* (від *мікрофон*), *кпин-и-ти* (від *кпин*).

Суфіксальні відсубстантивні та відад'єктивні дієслова іншомовного походження становлять стрижень дієслів соціально-економічної сфери. Іншими способами утворені поодинокі дієслова. Серед них префіксально-суфіксальний (збюрократити, з'яничарити, набюрократити) та префіксально-суфіксально-постфіксальний (заиклитися, вилонитися).

На противагу іншомовним серед похідних питомих українських переважають дієслова, утворені префіксально-суфіксальним способом від іменникових та прикметникових основ, пор.: *оподаткувати*, *узаконити*, *оприлюднити*, *здорожчити*, *удержавити*, *роздержавити*, *зросійщити*, *змосковщити*, *вивищити*.

Останнім часом у мові засобів масової інформації помітна тенденція до поповнення похідних дієслів за рахунок новотворів з виразним відтінком іронії, глузування. До таких належить дієслово *прихватувати*, яке утворене нібито за аналогією до відад'єктивного дієслова *приватизувати*, але якщо *приватизувати* виражає нейтральне словотвірне значення «робити що-небудь приватним, тобто належним певній особі», то *прихватувати* надає цьому значенню негативної конотації, вказуючи на незаконне, нечесне захоплення чого-небудь кимось і словотвірно співвідноситься з дієсловом *прихвтити* (=прихопити). Отже, дієслово *прихватувати* є унікальним новотвором, бо воно утворене від дієслівної основи *прихвати-(ти)* за допомогою суфікса *-изува-*, чого, як відомо, в словотворенні дієслів не спостерігалось.

Оказіональним за способом творення є дієслово *спікерінкати*. У ньому об'єдналися іменник *спікер* і кінцева частина дієслова *цвірінкати*, утвореного від звуконаслідувального слова *цвірінь*. Воно має виразний іронічний характер і вживається як експресивний аналог дієслова *промовляти*.

Оказіональним за своєю словотвірною структурою є також дієслово *українішати*. Воно є аналогом відприкметникових дієслів, утворених від основ прикметників вищого ступеня порівняння за допомогою суфікса *-а-*. Але його okazіональність виявляється в тому, що вищий ступінь порівняння утворено від відносного прикметника, а в українській мові тільки якісні прикметники мають форми ступенів порівняння.

Поодинокими лексемами представлені складні дієслова соціально-економічної сфери, утворені поєднанням займенникового компонента **сам** за допомогою сполучного голосного [о] з дієсловом, пор.: *самовисунутися, самоідентифікуватися, самоліквідуватися* тощо.

Дієслова соціально-економічної сфери мають великий словотвірний потенціал, що зумовлено передусім їхньою широкою вживаністю та соціальною значущістю. Він активно виявляється у внутрішньому дієслівному словотворенні, зокрема в префіксальному та постфіксальному. Ці дієслова, як непохідні, так і похідні відіменні, становлять словотвірну базу для утворення насамперед нових префіксальних лексем. Питомі непохідні дієслова української мови звичайно поєднуються з ширшим потенціалом словотворчих префіксів, ніж дієслова іншомовного походження. Більшість із них не має обмежень у приєднанні цих префіксів, які надають їм не тільки нові словотвірні значення, а й змінюють їхнє видове значення, а саме значення недоконаного виду на значення доконаного виду, пор.: *купити – викупити, закупити, докупити, накупити, підкупити, перекупити, покупити, розкупити; міняти – виміняти, замінити, наміняти, обміняти, поміняти, розміняти; платити – заплатити, платити, доплатити, виплатити, переплатити, підплатити; служити – вислужити, відслужити, заслужити, дослужити, послужити, услужити*.

Дієслова іншомовного походження через своє менше освоєння у сучасній українській мові та вузькоспеціальний характер своїх значень обмежено використовуються в ролі твірних основ для творення нових префіксальних дієслів. Найпослідовніше вони поєднуються з префіксами **з-/с-, за-**, що надають їм виразного результативного значення, яке одні дослідники кваліфікують як словотвірне значення, а інші ототожнюють із граматичним значенням доконаного виду. Оскільки результативність невіддільна від значення доконаного виду, то це словотвірно-видове значення цілком правомірно виокремити в значення результативного роду дієслівної дії [5, с. 17]. Пор. дієслова *заблокувати, задекларувати, закамуюфлювати, законспірувати, заманіфестувати, засертифікувати, збалансувати, зініціювати, зінтегруватися, злегалізувати, змонополізувати, зратифікувати, сконсолідувати, сконцентрувати*.

Показником доконаного виду префікс **з-/с-** виступає лише з деякими двовидовими дієсловами іншомовного походження. Це зумовлено загальною тенденцією допрефіксального вираження видових відмінностей у двовидових дієсловах [1, с. 151; 4, с. 72], пор.: *деморалізувати* (недок.; док.) – *здеморалізувати, денаціоналізувати* (недок.; док.) – *зденаціоналізувати*.

Словотвірного результативного значення та значення доконаного виду дієсловам іншомовного походження надають також питомі префікси **про-** (*проголосувати, проіндексувати, простажуватися, профінансувати*), **роз-** (*розблокувати, розприватизувати*) та ін.

Проте загал двовидових дієслів іншомовного походження характеризується відсутністю префіксального вираження граматичного значення доконаного виду, пор.: *акредитувати, амортизувати, атестувати, експропріювати, комерціалізувати* та ін. [7, с. 12].

Дієслова соціально-економічної сфери іншомовного походження поєднуються також із генетично однорідними словотворчими форматами – префіксами **де-, дез-/дис-, ре-**, які вказують на протилежний характер дій, процесів та станів, виражених безпрефіксними дієсловами, пор.: *ідеологізувати – деідеологізувати, стабілізувати – дестабілізувати; інформувати – дезінформувати, організувати – дезорганізувати, орієнтувати – дезорієнтувати; експортувати – реекспортувати, емігрувати – реімігрувати, інвестувати – реінвестувати, організувати – реорганізувати, структурувати – реструктурувати*.

Як засвідчує мова засобів масової інформації, дієслова соціально-економічної сфери мають необмежені можливості утворення постфіксальних дієслів, тобто тих, що утворилися за допомогою постфікса **-ся**. Більшості із них він надає значення пасивного стану, яке традиційно кваліфікують як граматичне значення дієслова, пор.: *авансувати – авансуватися, експортувати – експортуватися, ідентифікувати – ідентифікуватися, ініціювати – ініціюватися, комерціалізувати – комерціалізуватися, лібералізувати – лібералізуватися, штрафувати – штрафуватися*, напр.: *За усталеною схемою під посівну має авансуватися половина вартості держконтракту... («День»); Конкретно буде вирішуватись питання 600*

тис. тонн цукру, який має **експортуватись** у Росію («Вісник Переяславщини»); З першого погляду, нібито країна й виграє – надлишок зерна з держрезерву **експортується** за валюту або енергоносії... («День»); ... в період найбільшого розквіту Галицько-Волинського князівства, яке в 14 ст. **ідентифікується** як королівство, знак Лева набуває значення державного герба («День»); Проте прикмета «часу зближення» полягає в тому, що сьогодні напівзабута-напівкинута центрально-європейська ідея вже **ініціюється** ними, колишніми співгромадянами Однієї Шостої («День»); Законом дозволено – установи **комерціалізуються** («Нова газета»); Цього сезону Іоану неодноразово **штрафувався** за образу рефері, називаючи їх не інакше, як «маленькими Гітлерами» («День»).

Значно рідше постфікс **-ся** надає дієсловам соціально-економічної сфери нових значень, тобто виконує словотвірну функцію. Водночас він перетворює їх з перехідних дієслів на неперехідні. Цей постфікс може бути виразником взаємно-зворотного значення, тобто визначає взаємні дії кількох суб'єктів, які одночасно є й об'єктами цих дій, пор.: **інтегрувати – інтегруватися, консолідувати – консолідуватися, об'єднати – об'єднатися, поєднувати – поєднуватися, сконтактувати – сконтактуватися, скооперувати – скооперуватися**, напр.: **Інтегруємося**, бо ми того варті («День»); Мусування натовської проблематики допомагає країнам, ще недавно розколотій на два табори,... знову **консолідуватися**... («День»); Три партії вирішили **об'єднатися** в один блок («Новини»); Нові плани і старі методи господарювання погано **поєднуються** в деяких установах галузі («Папірус»); За інформацією члена Спілки письменників України поета і журналіста з Мюнхена Мойсея Фішбейна, його спроби **сконтактуватися** з чиновниками... закінчувалися питанням російською ... («Народна газета») та непрямо-зворотного значення, що називає дію, яку суб'єкт виконує у своїх інтересах, пор.: **зміцнювати – зміцнюватися, модернізувати – модернізуватися**, напр.: **Зміцнюється** економіка..., приємно усвідомлювати, що Україна – незалежна, вільна та ще й багата держава... («Новини»); Всі [співвласники] розуміли, що заради власних інтересів варто **модернізуватися** («Нова газета»).

З деякими дієсловами соціально-економічної сфери постфікс **-ся** виконує словотвірну функцію разом з префіксом **до-**, указуючи на негативні наслідки тривалий час виконуваної дії, пор.: **ідеологізувати – доідеологізуватися, просторікувати – допросторікуватися, торгувати – доторгуватися, уточнювати – доуточнюватися**, напр.: А у мене є така скоромовка до сьогоднішнього дня – «ідеологізували, доідеологізували і доідеологізувались» («День»); Один із них [лідер політичної партії] цього разу **допросторікувались** до того, що саме йому належала ідея Балто-Чорноморської дуги («Самостійна Україна»); **Доторгувались**, що навіть зубну пасту ніде придбати («Молодь України»); Вони [соціалісти-комуністи] вже **доуточнювались**. Десять років торочили нам про розвинутий, цвітуючий соціалізм («Літературна Україна»).

Висновки. Отже, дієслова, що позначають дії, процеси та стани, які стосуються суспільно-економічної сфери, становлять велику за обсягом і неоднорідну за походженням та значеннями групу лексем. В історії вивчення семантики дієслова їх не виокремлювали в самостійну лексико-семантичну групу. Дієслова суспільно-економічної сфери об'єднують загальнонавживані лексеми та одиниці двох галузевих терміносистем: суспільно-політичну та економічну.

За своїм походженням ця група дієслів має асиметричний вигляд. Невеликій кількості питомих українських дієслів – непохідних і утворених від них за допомогою афіксів – протиставляється величезний масив дієслівних основ іншомовного походження. Зовсім небагато дієслів успадковано із праслов'янської мови. Вони означали дії, пов'язані з купівлею-продажем та деякими суспільними діями: **купувати, купити, торгувати, міняти, давати, дати, платити, зичити, мирити, діяти, радити, служити** й под.

За своєю словотвірною структурою дієслова іншомовного походження поділяються на непохідні та похідні, переважно відіменні. До непохідних належать ті, які потрапили до лексичної системи української мови безпосередньо з мови-джерела або через посередництво якоїсь мови і не встановили на ґрунті української мови словотвірні зв'язки з іменними основами, які б виділяли їх структурно і мотивували семантично, тобто ті дієслова іншомовного походження, передсуфіксальна частина яких не вживається самостійно в сучасній українській мові. Основним засобом адаптації таких запозичених одиниць до морфолого-словотвірної системи української мови є суфікс **-ува-**, який в останнє десятиріччя відчутно розширив сферу свого вживання, обмеживши вживання суфіксів **-ірува-** / **-ирува-** та **-ізува-** / **-изува-**.

Статус похідних мають ті дієслова, які утворилися від іншомовних іменних основ – іменникових та прикметникових – на ґрунті української мови або встановили тут словотвірні зв'язки з іншомовними іменними основами. Основним способом творення таких дієслів є суфіксальний. Обмежено використані префіксально-суфіксальний спосіб та складання.

Питомі українські й іншомовні дієслова суспільно-економічної сфери сформували великий словотвірний потенціал у внутрішньому дієслівному словотворенні, передусім префіксальному та постфіксальному. Питомі дієслова поєднуються з більшістю префіксів української мови, іншомовні – передусім із генетично однорідними словотворчими форматами **де-**, **дез-/дис-**, **ре-** та деякими українськими, зокрема **з-/с-** і **за-**.

Перспективи досліджень убачаємо у вивченні словотвірного потенціалу нових суспільно-економічних слів іншомовного походження, які входять в українську мову.

Список використаних джерел

1. Демиденко Л. П. К проблеме двуязычности в современном русском языке. Вопросы морфологии и синтаксиса современного русского языка. Новосибирск, 1966. С. 124–152.

2. Ибрагимова В. Л. Семантика русского глагола : Лексика движения. Учеб. пособие. Башкир. ун-т им. 40-летия Октября. Уфа, 1988. 77 с.
3. Винник В. О., Горобець В. Й., Карпова В. Л. та ін. Історія української мови. Лексика і фразеологія ; В. М. Русанівський (відп. ред) та ін. Київ : Наук. думка, 1983. 743 с.
4. Мучник И. П. Развитие системы двувидовых глаголов в современном русском языке. Вопросы языкознания. 1966. № 1. С. 61–75.
5. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наук. думка, 1971. 315 с.
6. Солганик Г. Я. Лексика газети : Функцион. аспект. Учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика». Москва : Высш. школа, 1981. 112 с.
7. Чубань Т. В. Особливості видової співвіднесеності дієслів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : Київ, 1997. 24 с.

References

1. Demidenko, L. P. (1966). *K probleme dvuvydovosti v sovremennom russkom yazyke [Issue of Biaspectual in Modern Russian Language. Issues of Morphology and Syntax of Modern Russian Language]. Voprosy morfologii i sintaksisa sovremennogo russkogo yazyka. Novosibirsk : P. 124–152.*
2. Ibragimova, V. L. (1988). *Semantika russkogo glagola : Leksika dvizheniya [Semantics of Russian Verb : Vocabulary of Movement]. Ucheb. Posobie, Bashkir. un-t im. 40-letiya Oktyabrya, Ufa. 77 s.*
3. Vynnyk, V. O., Horobets, V. Y. and Karpova, V. L. (1983). *Istoriia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia [History of Ukrainian Language. Vocabulary and Phraseology]. Red. kol. : V. M. Rusanivskyi (vidp. red) ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 743 s.*
4. Muchnik, I. P. (1966). *Razvitie sistemy dvuvidovykh glagolov v sovremennom russkom yazyke [System Development of Biaspectual Verbs in Modern Russian Language. Issues of Linguistics]. Voprosy yazykoznanii, 1, 61–75.*
5. Rusanivskyi, V. M. (1971). *Struktura ukrainskoho diieslova [Structure of Ukrainian Verb]. Kyiv : Nauk. dumka, 315 s.*
6. Solganik, G. Y. (1981). *Leksika gazeti : Funktsion. Aspekt [Newspaper Vocabulary : Function. Aspect]. Ucheb. posobie dlya vuzov po spets. «Zhurnalistika». Moskva : Vyssh. shkola, 112 s.*
7. Chuban, T. V. (1997). *Osoblyvosti vydovoi spivvidnesenosti diiesliv u suchasnii ukrainskii movi [Features of Aspectual Correlation of Verbs in Modern Ukrainian Language] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : Kyiv, 24 s.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства, ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: mnavalna@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

Researcher ID: F-6747-2018

Спис Ольга Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри «Філософія та історія науки і техніки», Державний університет інфраструктури і технологій

e-mail: olgaspys@gmail.com

ORCID ID: <https://orcsid.org/0000-0001-9439-8512>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения, ГБУЗ «Переяслав–Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: mnavalna@gmail.com

Спис Ольга Анатольевна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры «Философия и история науки и техники», Государственный университет инфраструктуры и технологий

e-mail: olgaspys@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Navalna Maryna, Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department

e-mail: mnavalna@gmail.com

Pereiaslav–Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

Spys Olha, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and History of Science and Technology

State University of Infrastructure and Technologies

e-mail: olgaspys@gmail.com

СУТНІСТЬ І ФАКТОРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРИЙНЯТЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Карпенко О. М.,
Павлова Д. О.

Ключові слова: інноваційна сприйнятливість, інноваційна активність, цілі функціонування, виробнича система, безпосередні результати, опосередковані результати, чинники інноваційної сприйнятливості.

СУЩНОСТЬ И ФАКТОРНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ИННОВАЦИОННОЙ ВОСПРИИМЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Карпенко Е. М.,
Павлова Д. А.

Предметом исследования выступает инновационная восприимчивость предприятия.

Цель исследования – выявить наиболее существенные факторы, влияющие на уровень инновационной восприимчивости предприятия.

Методами исследования, использованными в работе, являются наблюдение, сбор, анализ и синтез, сравнение, группировка, системный и комплексный подход.

Результаты работы. В рамках данного исследования авторами проанализирована инновационная активность предприятия как развернутое выражение его инновационной восприимчивости, которая своими результатами логически связана с полным комплексом конечных результатов функционирования предприятия как производственной системы и подчинена необходимости достижения заданного уровня таких результатов.

Областью применения результатов исследования является инновационная политика предприятия, ориентированная на улучшение его позиционирования на рынке.

Выводы. Формирование и реализация инновационной восприимчивости предприятия представляет собой сложный процесс, ход которого определяется комплексным воздействием различных факторов, имеющих как внутренние, так и внешние по отношению к предприятию источники. По своей сути, переход инновационной восприимчивости предприятия из ее нереализованной (факторной) формы в форму непосредственной инновационной активности – это закономерный процесс превращения сформированных инновационных возможностей предприятия в конкретные новшества. Данный процесс становится реальным тогда, когда для его протекания имеется необходимая ресурсная база, создаются достаточные внутренние и внешние условия, а также когда персонал предприятия оказывается реально мотивированным к осуществлению новаторских действий.

Ключевые слова: инновационная восприимчивость, инновационная активность, цели функционирования, производственная система, непосредственные результаты, опосредованные результаты, факторы инновационной восприимчивости.

ESSENCE AND FACTOR CONDITIONALITY OF ENTERPRISE INNOVATIVE SUSCEPTIBILITY

Karpenko Elena,
Pavlova Darya

The subject of the research is the innovative susceptibility of the enterprise.

The goal of the research is to identify the most significant factors affecting the level of innovative susceptibility of the enterprise.

The research methods used are observation, data collection, analysis, and synthesis, comparison, grouping, systematic and complex approach.

The research results. In the framework of this study, the authors analyzed the innovative activity of the enterprise as a detailed expression of its innovative susceptibility, which by its results is logically connected with the full range of end results of the enterprise functioning as a production system and is subordinated to the need to achieve a given level of such results.

The domain of applicability of the research results is the innovative policy of the enterprise, focused on improving its market position.

Conclusions. The formation and implementation of the innovative susceptibility of the enterprise is a complex process, the course of which is determined by the complex effect of various factors that have both internal and external sources in relation to the enterprise. At its core, the transition of innovative susceptibility of an enterprise from its unrealized (factorial) form to a form of direct innovation activity is a natural process of transforming the formed innovative capabilities of an enterprise into concrete innovations. This process becomes real when it has the necessary resource base, sufficient internal and external conditions are created, and also when the personnel of the enterprise are genuinely motivated to take innovative actions.

Key words: Innovative susceptibility, innovative activity, goals of functioning, production system, immediate results, indirect results, factors of innovative susceptibility.

JEL Classification: O31-32, P42.

Актуальность. Особая роль в разработке механизмов эффективного управления инновационной деятельностью принадлежит задаче определения внутренней природы инновационной восприимчивости хозяйствующих субъектов и выработке обоснованного подхода к практической оценке этого их специфического свойства. Значимость посвященных проблеме инновационной восприимчивости исследований определяется в первую очередь тем, что инновационная восприимчивость, во-первых, выступает ключевым фактором конечной результативности инновационной деятельности соответствующих экономических систем, а во-вторых, в силу своей эндогенности, может являться непосредственным объектом управленческих воздействий.

Состояние вопроса. По своей природе, инновационная восприимчивость предприятия, в своем действии выступающего в качестве производственной системы, представляет собой его специфическое свойство, выражающее способность осуществлять взаимосвязанные виды деятельности, направленные на успешную реализацию инновационных разработок и обеспечение, за счет этого, более высокого уровня результатов функционирования. Специфика инновационной восприимчивости как свойства предприятия выражается в следующих основных ее особенностях.

Во-первых, инновационная восприимчивость является системным свойством предприятий, т.е. проистекает из их особенностей как производственных систем. Основными чертами системности инновационной восприимчивости являются:

- целостность общего процесса инновационного восприятия и взаимодополнительность функций, выполняемых отдельными подразделениями предприятия в рамках этого процесса и формирующих этот процесс;
- целенаправленный характер процессов инновационного восприятия, выражающийся в ориентации деятельности всех подразделений, участвующих в этих процессах, на единые конечные цели инновационной активности предприятия;
- согласованный характер деятельности отдельных подразделений предприятия, участвующих в процессах инновационного восприятия;
- открытый характер процессов формирования и реализации возможностей инновационной восприимчивости, выражающийся:
 - в объективном существовании внешних по отношению к деятельности предприятия факторов его инновационных возможностей;
 - в направленности инновационной активности предприятия на оптимизацию его положения в рамках внешней экономической среды.

Во-вторых, инновационная восприимчивость предприятия представляет собой такое его свойство, которое формируется при ориентации внутренне присущих этому предприятию механизмов организационного восприятия на цели инновационной активности. Поскольку процессы инновационного восприятия определяются общими механизмами организационного восприятия, то характер, направленность и общая стадийность таких процессов могут быть описаны с использованием характеристик указанных механизмов. Реализуя свою инновационную восприимчивость, предприятие вступает в процесс субъект-объектного взаимодействия, в качестве объекта в котором выступает ситуация, включающая в себя противоречие между текущими возможностями предприятия и целями его деятельности, а также определенную новаторскую идею, отражающую возможность ликвидации этого противоречия таким способом, который ранее предприятием никогда не использовался. В общем случае, процесс инновационного восприятия включает в себя пять укрупненных стадий:

- стадия первичного выявления новой идеи и контексте общей ситуации несовпадения целей предприятия и текущих параметров его деятельности. Новаторские идеи могут иметь различные источники своего возникновения, в частности, могут быть получены в результате проведения НИР, в результате маркетинговых исследований, в результате осуществления целенаправленных процедур групповой генерации идей или могут выступать в форме рационализаторских предложений;
- стадия активного поиска, отбора и анализа дополнительной информации, необходимой для конкретизации выявленной (сгенерированной) новаторской идеи и возможностей ее реализации. Основными видами деятельности, осуществляемыми в рамках данной стадии являются процедуры НИОКР, маркетинговых исследований и технико-экономического анализа;
- стадия формирования программы перспективных действий подразделений предприятия, направленных на реализацию выделенной и конкретизированной новаторской идеи. Основу осуществляемых в рамках данной стадии процессов составляют процедуры проектного планирования;
- стадия подготовки подразделений предприятия к осуществлению инновационной разработки, связанная с приведением потенциала этих подсистем в соответствие с требованиями, диктуемыми сущностью подлежащей реализации новаторской идеи и сформированным проектным планом ее реализации. Основными видами деятельности, выполняемыми в рамках данной стадии, являются выделение специализированных структурных звеньев предприятия, техническая и организационная подготовка производственной системы, привлечение необходимых инвестиционных ресурсов и обучение персонала;
- стадия непосредственного осуществления инновационной разработки. В рамках данной стадии осуществляется взаимосвязанная деятельность основных, вспомогательных и обслуживающих подсистем

предприятия (непосредственный состав которых определяется особенностями конкретной инновационной разработки), направленная на практическое освоение новаторской идеи и координируемая на основе системы оперативных планов. Эффективная реализация данной стадии процесса может быть осуществлена лишь в том случае, если функционирование задействованных в ней подразделений предприятия непрерывно корректируется за счет механизмов обратной связи с подразделениями, реализующими стадии 2, 3, 4. Особую роль в такой координации деятельности непосредственных исполнительских подразделений призваны играть службы маркетинга и НИОКР, активное функционирование которых должно быть интегрировано в каждую из стадий процесса и быть нацеленным на адаптивное решение возникающих проблем.

Говоря о стадийности процесса актуализации потенциала инновационной восприимчивости, необходимо учитывать тот момент, что никакие единичные, изолированные друг от друга акты «инновационного восприятия» в реальности не существуют, а предприятие как открытая система осуществляет свою деятельность по восприятию инновационных идей непрерывно. Восприятие это может осуществляться с различной степенью интенсивности, определяемой потенциалом предприятия и уровнем сопряженности отдельных стадий инновационных процессов, однако весь процесс инновационного восприятия является циклическим. Цикличность процессов инновационного восприятия определяется тем, что граничные стадии осуществления смежных инновационных разработок оказываются неразрывно связанными друг с другом и перетекают друг в друга посредством того, что результаты осуществления предшествующей разработки предопределяют возможности и условия для реализации разработки последующей (рисунок 1).

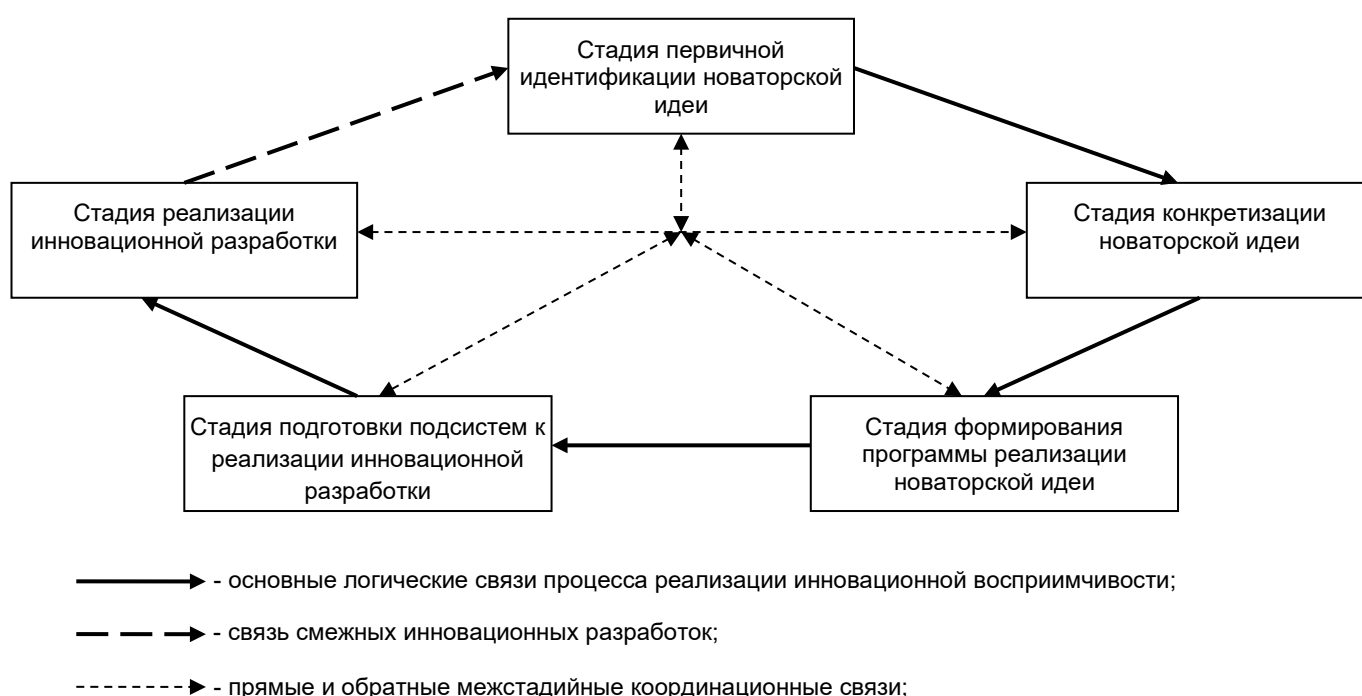

Рисунок 1. Общая логическая схема процесса реализации инновационной восприимчивости предприятия.

В-третьих, инновационная восприимчивость предприятия может изучаться на двух основных уровнях – факторном (нереализованном) и результатном (реализованном). В своей нереализованной форме инновационная восприимчивость предприятия выступает в качестве определенной функциональной способности. В этом своем качестве она представлена набором факторов, определяющих возможности выявления инновационных идей и воплощению их в конкретные новшества. В своей реализованной форме инновационная восприимчивость предприятия выступает как его свойство, т.е. как параметр, проявляющийся в процессах взаимодействия. Такого рода взаимодействие носит комплексный характер и включает в себя взаимодействие предприятия с собственно воспринимаемым объектом, с агентами среды ближайшего рыночного окружения и с обществом как социально-экономической системой более высокого уровня иерархии. Развернутым выражением инновационной восприимчивости предприятия как свойства, способным выступать объектом практической оценки и управления, является инновационная активность этого предприятия, т.е. целенаправленная практическая деятельность по реализации инновационных разработок. Т.о., изучение инновационной восприимчивости предприятий может и должно осуществляться в разрезе обоих уровней ее существования и во взаимосвязи этих уровней.

В-четвертых, инновационная восприимчивость предприятий неразрывно связана с достижением определенных конечных результатов их деятельности, выражением чего является целенаправленный характер процессов ее реализации. Поскольку реализация инновационной восприимчивости предприятий

выражается их инновационной активностью, то целевой характер самой инновационной восприимчивости может рассматриваться как совпадающий с целевым характером инновационной активности.

Искомые предприятиями результаты их инновационной активности отличаются множественностью и иерархической структурированностью. Структурированность результатов инновационной активности предприятия выражается в существовании непосредственных целевых ориентиров (результатов нижнего уровня иерархии), на достижение которых прямо ориентировано осуществление конкретных инновационных разработок, и опосредованных целевых ориентиров (результатов верхнего уровня иерархии), достижение которых обеспечивается за счет результатов нижнего уровня.

Непосредственным результатом инновационной активности предприятия является решение частных задач, связанных с оптимизацией отдельных функциональных характеристик этого предприятия как производственной системы. К числу такого рода характеристик могут, в частности, относиться параметры номенклатуры выпускаемой предприятием продукции, параметры используемой технико-технологической базы, структурные параметры организации, параметры применяемых систем управления и т.д. Конкретный характер непосредственных результатов инновационной активности полностью определяется текущим состоянием предприятия и имеет ярко выраженный ситуационный характер.

Опосредованным результатом инновационной активности предприятия выступает адаптация деятельности предприятия к динамике среды. Как инструмент адаптации, инновационная активность предприятия является подчиненной полному комплексу конечных результатов деятельности предприятия как производственной системы, в связи с чем, цели инновационной активности являются логически связанными с общими целями такой деятельности. Адаптируясь за счет инновационной активности к динамике среды, предприятие повышает уровень собственных возможностей по достижению более высокого уровня эффективности функционирования и удовлетворению экономических интересов представителей основных заинтересованных в его функционировании социальных групп.

В связи с этим, инновационная активность предприятия как развернутое выражение его инновационной восприимчивости своими результатами логически связана с полным комплексом конечных результатов функционирования предприятия как производственной системы и подчинена необходимости достижения заданного уровня таких результатов. Общая логическая структура результатов реализации инновационной восприимчивости предприятия представлена на рисунке 2.

Формирование и реализация инновационной восприимчивости предприятий определяются комплексным влиянием множества качественно отличающихся друг от друга факторов. Систематизация этих факторов требует выработки общей логической модели, позволяющей дать характеристику каждой группе таких факторов и показать характер их влияния на исследуемый результат. В основу построения такой модели может быть положена концепция трехстороннего факторного обусловливания результатов деятельности предприятия.

Опираясь на общие положения указанной концепции, факторную обусловленность инновационной восприимчивости предприятия можно описать следующим образом. Формирование свойства инновационной восприимчивости и его переход из нереализованной формы в реализованную (т.е. превращение в реальную инновационную активность) определяется в результате совместного влияния трех групп факторов: группы ресурсных факторов, группы факторов взаимодействия и мотивационных факторов. Факторы каждого из указанных типов отличаются собственной спецификой и выполняют особую роль в ходе процесса осуществления инноваций.

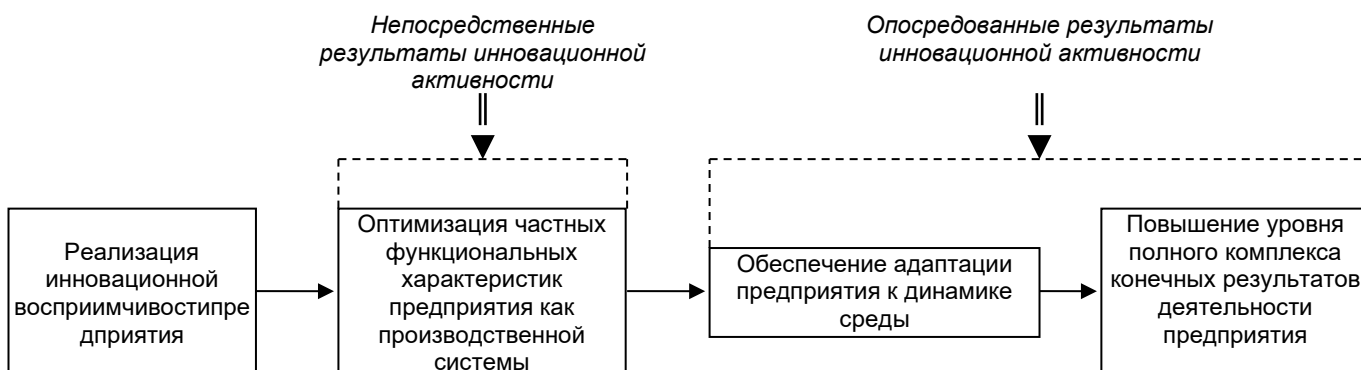

Рисунок 2. Логическая структура результатов реализации инновационной восприимчивости предприятия

Основной особенностью ресурсных факторов инновационной восприимчивости предприятия является то, что именно эти факторы в вещественном, энергетическом и структурном смысле формируют продукты инновационных преобразований, т.е. конечные новшества. Такое формирование происходит за счет создания на предприятии соответствующей материальной и структурной базы инновационных процессов. Факторы данной группы представлены частью ресурсов предприятия, характеристика которой представлена на рисунке 3.

Рисунок 3. Классификация ресурсных факторов инновационной восприимчивости предприятия.

Данная группа факторов является непосредственным источником инновационных возможностей предприятия, однако сами по себе, такие возможности являются абстрактными и не могут непосредственно превратиться в конкретные новшества. Для такого превращения указанные абстрактные инновационные возможности должны стать реальными, что обеспечивается действием двух других групп факторов – факторов взаимодействия и мотивационных факторов.

Вторая группа факторов инновационной восприимчивости предприятия (группа факторов взаимодействия) характеризуется той основной особенностью, что ее роль в процессе формирования и реализации инновационных возможностей предприятия заключается в интегрировании элементов ресурсной базы, а также в придании определенной целевой направленности процессам практического использования этих элементов. Факторы данной группы являются выражением различных форм экономического взаимодействия, в которое вступает предприятие и его подразделения в рамках инновационных процессов. Классификационная схема основных факторов рассматриваемой группы представлена на рисунке 4.

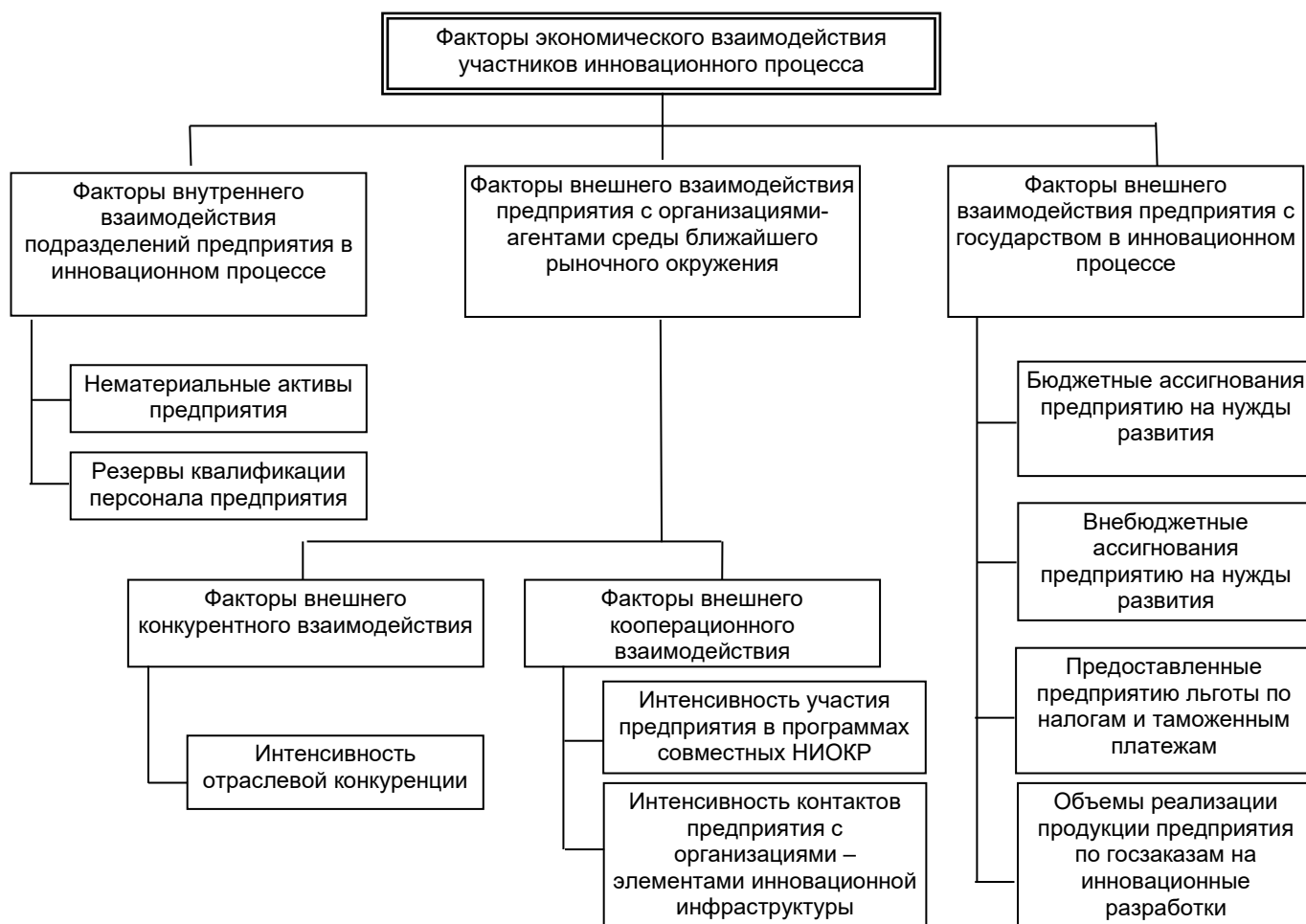

Рисунок 4. Классификация форм экономического взаимодействия как факторов инновационной восприимчивости производственной системы.

Специфика мотивационных факторов инновационной восприимчивости предприятия заключается в том, что они выступают своеобразными «катализаторами» инновационных процессов и своим действием непосредственно «запускают» процессы осуществления инновационных преобразований. Основными факторами данного типа являются параметры (в частности – интенсивность) действующей на предприятии системы мотивации персонала.

Общая логическая модель влияния отдельных групп факторов на формирование и реализацию инновационной восприимчивости предприятия представлена на рисунке 5.

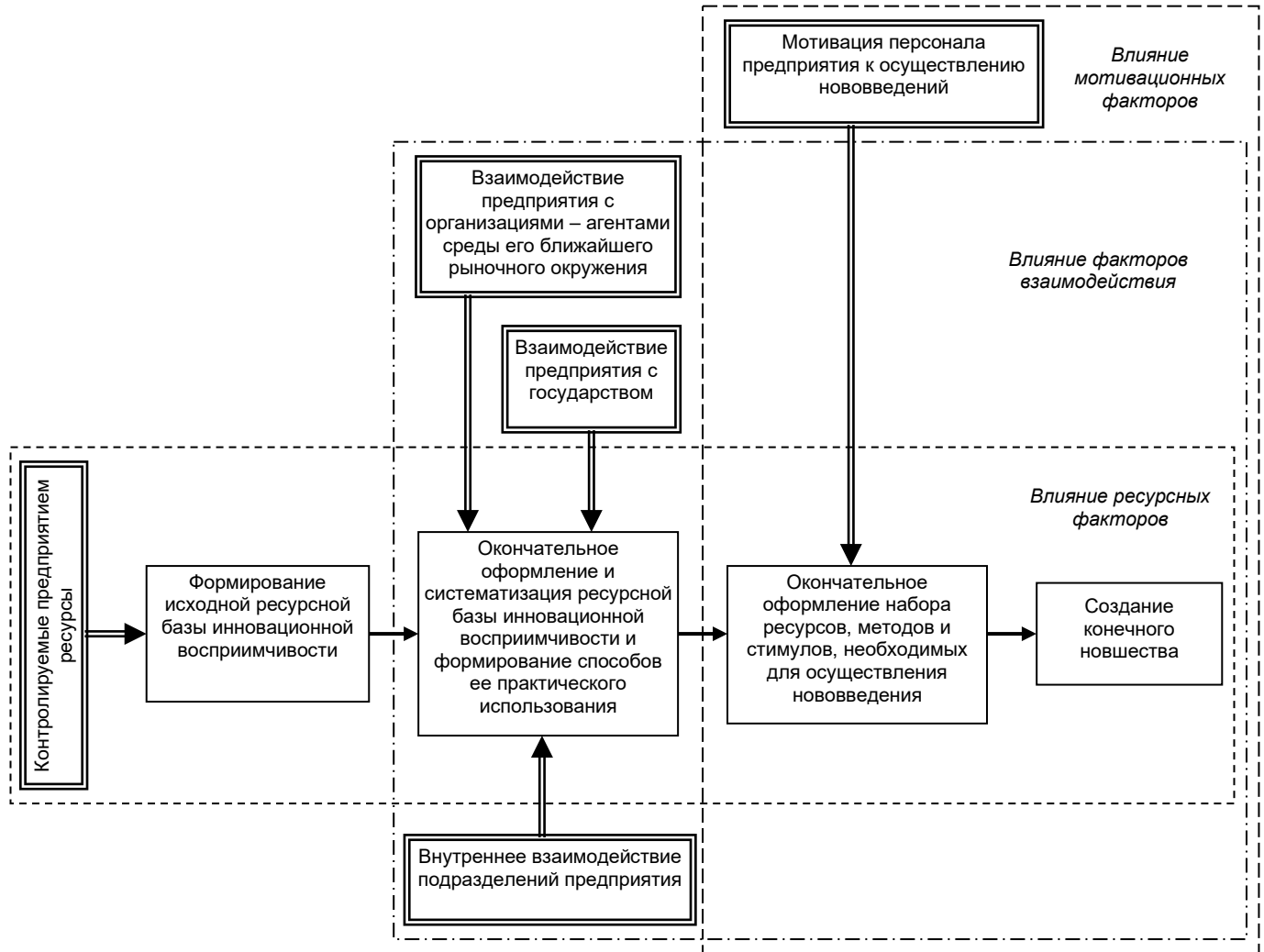

Рисунок 5. Логическая модель факторного обусловливания инновационной восприимчивости предприятия

Выводы. Формирование и реализация инновационной восприимчивости предприятия представляет собой сложный процесс, ход которого определяется комплексным воздействием различных факторов, имеющих как внутренние, так и внешние по отношению к предприятию источники. По своей сути, переход инновационной восприимчивости предприятия из ее нереализованной (факторной) формы в форму непосредственной инновационной активности – это закономерный процесс превращения сформированных инновационных возможностей предприятия в конкретные новшества. Данный процесс становится реальным тогда, когда для его протекания имеется необходимая ресурсная база, создаются достаточные внутренние и внешние условия, а также когда персонал предприятия оказывается реально мотивированным к осуществлению новаторских действий.

Список использованных источников

1. Алексеева М. Б., Ветренко П. П. Анализ инновационной деятельности. Москва: Юрайт, 2019. 303 с.
2. Горфинкель В. Я., Попадюк Т. Г. Инновационное предпринимательство. Москва: Юрайт, 2019. 468 с.
3. Антонец В. А. и др. Инновационный менеджмент. Москва: Юрайт, 2019. 303 с.
4. Гончаренко Л. П., Кузнецов Б. Т., Булышева Т. С. др. Инновационный менеджмент. Москва: Юрайт, 2019. 487 с.
5. Лапин Н. И., Карачаровский В. В. Теория и практика инноватики. Москва: Юрайт, 2019. 350 с.
6. Брусакова И. А. и др. Теоретическая инноватика. Москва: Юрайт, 2019. 333 с.

References

1. Alekseeva, M. B., Vetrenko, P. P. *Analiz innovatsionnoy deyatel'nosti [Analysis of innovative activity]*. Moscow: Yurayt, 2019. 303 p.
2. Gorfinkel, V. Ya. & Popadyuk, T. G. *Innovatsionnoe predprinimatel'stvo [Innovative Entrepreneurship]*. Moscow: Yurait, 2019. 468 p.
3. Antonets, V. A. et al. *Innovatsionnyy menedzhment [Innovation management]* Moscow: Yurait, 2019. 303 p.
4. Goncharenko, L. P., Kuznetsov, B. T., Bulysheva T. S. et al. *Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management]*. Moscow: Yurait, 2019. 487 p.
5. Lapin, N. I. & Karacharovsky, V. V. *Teoriya i praktika innovatiki [Theory and Practice of Innovation]*. Moscow: Yurayt, 2019. 350 p.
6. Brusakova, I. A. et al. *Teoreticheskaya innovatika [Theoretical innovation]*. Moscow: Yurayt, 2019. 333 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Карпенко Олена Михайлівна, доктор економічних наук, професор, завідувачий кафедри міжнародного менеджменту

Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Павлова Дар'я Олексіївна, аспірант

Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Карпенко Елена Михайловна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры международного менеджмента

Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Павлова Дарья Алексеевна, аспирантка

Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Karpenko Elena, PhD, Professor, Head of Department of International Management

Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
e-mail: emkarpenko@mail.ru

Pavlova Darya, graduate student

Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
e-mail: emkarpenko@mail.ru

УДК 330.342.2: 338.22

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-73-84>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРА: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Дейнеко Л. В.,
Ципліцька О. О.

Актуальність теми дослідження. Важливою складовою переходу української промисловості на інноваційний тип розвитку виступає інституціональний механізм, спрямований на поступальну техніко-технологічну модернізацію виробничої сфери як основи національної економіки.

Постановка проблеми. Разом з тим, зростання ступеня зносу основних засобів промисловості України становить вже дві третини первісної вартості, що свідчить про наявність прогалин у структурі та зв'язках між компонентами існуючого інституціонального механізму і зумовлюють його низьку ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності інституціонального механізму економічного розвитку та промислової модернізації досліджувалися у працях Д.Норта, К. Поланьї, Дж. Ходжсона, І. Аверіної, В. Гейця, А. Гриценка, С. Істоміна, Г. Клейнера, Н. Лебедевої, А. Плотнікової, С. Яценко та інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри гостроту проблеми технологічного оновлення промислового сектору, підвищення його конкурентоспроможності за рахунок переходу на інноваційний тип розвитку, аспект промислової модернізації досліджений недостатньо.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є визначення сутності, структури та напрямів розвитку інституціонального механізму модернізації промислового сектору задля подолання стагнації і підвищення конкурентоздатності вітчизняного промислового виробництва.

Метод або методологія проведення дослідження. В роботі застосовані структурно-логічний, конкретно-економічний методи, метод наукової абстракції, інституціонального аналізу, економіко-статистичні та експертні методи тощо.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Інституціональний механізм модернізації промисловості є багаторівневим утворенням із великою кількістю вертикальних та горизонтальних зв'язків між інституціями, в рамках якого за допомогою конкретних інструментів, дієвість яких зумовлена якістю інститутів, формуються необхідні потоки знань, технологій та капіталів. Аналіз стану промислової модернізації виявив значну частку застарілих технологій, що застосовуються в основних галузях промисловості, суттєвий відтік прямих іноземних інвестицій та недостатність капітальних інвестицій, що пов'язано із недоліками в існуючому інституціональному механізмі. Їх усунення має бути здійснене через систему моніторингу стану модернізації промисловості та реінституціоналізацію зв'язків між державою та промисловими стейкхолдерами як важливих завдань промислової політики.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані при вдосконаленні нормативно-правової бази промислового розвитку, при розробці програм та планів дій уряду з подолання кризових явищ в українській економіці.

Висновки відповідно до статті. В ході дослідження було виявлено сутність інституціонального механізму модернізації промислового сектора; визначено його структуру та проаналізовано складові – інститути, інституції, канали зв'язку та інструменти стимулювання. Встановлено, що його розвиток має регулюватися державою через моніторинг стану модернізації промисловості, перегляд законодавства, підбір ефективних інструментів промислової політики, реінституціоналізацію взаємовідносин та формування партнерських стосунків в системі держава – промисловість – наука.

Ключові слова: інституціональний механізм, модернізація, промисловий сектор, державна промислова політика, економічні інститути, державні та недержавні інституції.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ МЕХАНИЗМ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА: СУЩНОСТЬ И ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Дейнеко Л. В.,
Цыплицкая Е. А.

Актуальность темы исследования. Важной составляющей перехода украинской промышленности на инновационный тип развития выступает институциональный механизм, направленный на поступательную технико-технологическую модернизацию производственной сферы как основы национальной экономики.

Постановка проблемы. Вместе с тем, рост степени износа основных средств промышленности Украины составляет уже две трети первоначальной стоимости, что свидетельствует о наличии пробелов в структуре и связях между компонентами существующего институционального механизма и обуславливают его низкую эффективность.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы сущности институционального механизма экономического развития и промышленной модернизации исследовались в работах Д. Норта, К. Поланьи, Дж. Ходжсона, И. Авериной, В. Гейца, А. Гриценко, С. Истомина, Г. Клейнера, Н. Лебедевой, А. Плотниковой, С. Яценко и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на остроту проблемы технологического обновления промышленного сектора и повышения его конкурентоспособности за счёт перехода на инновационный тип развития, аспект промышленной модернизации исследован недостаточно.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является определение сущности, структуры и направлений развития институционального механизма модернизации промышленного сектора для преодоления стагнации и повышения конкурентоспособности отечественного промышленного производства.

Метод или методология проведения исследования. В работе применены структурно-логический, конкретно-экономический методы, метод научной абстракции, институционального анализа, экономико-статистические и экспертные методы.

Изложение основного материала (результаты работы). Институциональный механизм модернизации промышленности является многоуровневым образованием с большим количеством вертикальных и горизонтальных связей между институтами, в рамках которого с помощью конкретных инструментов, действенность которых обусловлена качеством институтов, формируются необходимые потоки знаний, технологий и капиталов. Анализ состояния промышленной модернизации выявил значительную долю устаревших технологий, используемых в основных отраслях промышленности, существенный отток прямых иностранных инвестиций и недостаточность капитальных инвестиций, что связано с недостатками в существующем институциональном механизме. Их устранение должно быть совершено с помощью системы мониторинга состояния модернизации и реинституционализации связей между государством и промышленными стейкхолдерами как важных задач промышленной политики.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы при усовершенствовании нормативно-правовой базы промышленного развития, при разработке программ и планов действий правительства по преодолению кризисных явлений в украинской экономике.

Выводы в соответствии со статьёй. В ходе исследования была выявлена сущность институционального механизма модернизации промышленного сектора; определена его структура и проанализированы составляющие – институты, институции, каналы связи и инструменты стимулирования. Установлено, что его развитие должно регулироваться государством посредством мониторинга состояния модернизации промышленности, пересмотра законодательства, подбора эффективных инструментов промышленной политики, реинституционализацию взаимоотношений и формирования партнерских отношений в системе государство – промышленность – наука.

Ключевые слова: институциональный механизм, модернизация, промышленный сектор, государственная промышленная политики, экономические институты, государственные и негосударственные институции.

THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR INDUSTRIAL SECTOR MODERNIZATION: THE ESSENCE AND WAYS OF IMPROVEMENT

Deineko Liudmyla,
Tsyplitska Olena

Relevance of research topic. *An institutional mechanism aimed at progressive technical and technological modernization of the production sector as the basis of the national economy is an important component of the transition of Ukrainian industry to an innovative type of development.*

Formulation of the problem. *At the same time, the growth in the level of depreciation of the fixed assets of Ukraine's industry already accounts for two thirds of their initial value, which indicates the gaps in the structure and links between the components of the existing institutional mechanism and leads to its low efficiency.*

Analysis of recent research and publications. *The questions of the essence of the institutional mechanism of economic development and industrial modernization were studied in the works of D. North, C. Polanyi, J. Hodgson, I. Averina, V. Heyets, A. Grytsenko, S. Istomin, G. Kleiner, N. Lebedeva, A. Plotnikova, S. Yashchenko, etc.*

Selection of unexplored parts of the general problem. *Despite the acuteness of the problem of technological renewal of the industrial sector and increase of its competitiveness by means of transition to the innovative type of development, the aspect of industrial modernization has not been studied enough.*

Setting the task, the purpose of the study. *The purpose of the research is to define the essence, structure and directions of development of the institutional mechanism of industrial modernization for overcoming the stagnation and increase the competitiveness of domestic industrial production.*

Method or methodology for conducting research. *Structural-logic, specifically economic methods, method of scientific abstraction, institutional analysis, economic and statistical and expert methods are used in the research.*

Presentation of the main material (results of work). *Institutional mechanism of industrial modernization is a multi-level formation with a large number of vertical and horizontal links between institutions, in which the necessary flows of knowledge, technology and capital are formed with the help of specific instruments, the effectiveness of which is determined by the quality of institutions. Analysis of the state of industrial modernization has revealed a significant share of outdated technologies in the basic industries, a significant outflow of foreign direct investments and insufficient capital investments, which is associated with imperfections in the existing institutional mechanism. They should be managed through a system of monitoring of state of industrial modernization and re-institutionalization of linkages between the state and industrial stakeholders as an important tasks of industrial policy.*

The field of application results. *The results of the study can be used in the improvement of the legal and regulatory framework for industrial development, in the development of programs and action plans of the government to overcome the crisis in the Ukrainian economy.*

Conclusions according to the article. *The research has revealed the essence of the institutional mechanism for modernization of the industrial sector, defined its structure and analyzed its components – institutions, institutes, communication channels and instruments of stimulation. It was determined that its development should be regulated by the state through monitoring of the state of industrial modernization, revision of legislation, selection of effective instruments of industrial policy, reinstitutionalization of communications and formation partnership within the framework «state-industry-science».*

Key words: *institutional mechanism, modernization, industrial sector, public industrial policy, economic institutions, public and non-public institutions*

JEL Classification: *E02, L52, O14*

Актуальність теми дослідження. *Перехід української промисловості на інноваційний тип розвитку може відбуватися лише за умов активної державної підтримки та стимулювання технологічної модернізації виробництва, особливо в умовах розгортання Індустрії 4.0 у світі. Важливою складовою такого стимулювання є інституціональна, що передбачає не пряму участь держави у цьому процесі, а формування нею ефективної системи інститутів та інституцій (формальних та неформальних правил, мотиваційних та інших механізмів, системи обмежень тощо), що створюють сприятливий для промислової модернізації інституційний простір.*

Вибудовування такого інституціонального механізму модернізації промисловості, спрямованого на поступальний техніко-технологічний та інноваційний розвиток виробничої сфери як основи національної економіки, є однією з основних задач промислової політики держави, яка в умовах падіння промислового виробництва значно актуалізується.

Постановка проблеми. *Переваги інституціонального стимулювання доведені практичним досвідом країни Європейського Союзу, «азійських тигрів», Японії та США, а його необхідність є вимогою часу. Організаційне оформлення такого стимулювання має бути здійснене через розвиток інституціонального механізму, в якому складові – інститути та інституції за допомогою різноманітних каналів (норм та правил, засобів примусу, інструментів та важелів політики тощо) будуть передавати відповідні стимулюючі імпульси суб'єктам промислового сектора оновлювати техніко-технологічні фактори виробництва. В ситуації, коли у 2017 р., ступінь зносу основних засобів промисловості становить 59,1%, а в 2018 р. – 66,4% [1], можна констатувати, що існуючий інституціональний механізм неефективний, має прогалини у своїй структурі та зв'язках між його компонентами. Тому постає необхідність дослідити такі недоліки та розробити рекомендації щодо їх усунення.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розбудова інституціональних механізмів економічного розвитку та промислової модернізації, зокрема, в умовах посилення глобальної конкуренції стала предметом особливої уваги вчених після невдач впровадження принципів Вашингтонського консенсусу у пострадянських країнах у 90-х роках ХХ ст. В цей період здобули популярність праці неоінституціоналістів Д.Норта, К. Поланьї, Дж. Ходжсона тощо, в яких інститути розглядалися як визначальні детермінанти динаміки економічного розвитку країн. Сучасні дослідження щодо змісту, структури та ролі інституціонального механізму інноваційного розвитку економіки належать таким вітчизняним та зарубіжним вченим як І. Аверіна, В. Геєць, А. Гриценко, С. Істомін, Г. Клейнер, Н. Лебедева, А. Плотнікова, С. Яценко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на гостроту проблеми технологічного оновлення промислового сектору, підвищення його конкурентоспроможності за рахунок переходу на інноваційний тип розвитку, аспект промислової модернізації шляхом задіяння інституціональних важелів досліджений недостатньо, що обумовлює актуальність даної статті.

Постановка завдання, методи дослідження. Метою дослідження є визначення сутності, структури та напрямів розвитку інституціонального механізму модернізації промислового сектору задля подолання стагнації і підвищення конкурентоздатності вітчизняного промислового виробництва.

Завданнями статті є: 1) розкрити сутність інституціонального механізму модернізації промислового сектору; 2) визначити складові інституціонального механізму та характер зв'язків між ними; 3) розробити рекомендації щодо розвитку інструментів інституціонального впливу на модернізацію промислового сектору.

Метод або методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження служили такі загальнонаукові методи як структурно-логічний, конкретно-економічний методи, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, метод наукової абстракції та узагальнення. Для вирішення поставлених завдань використовувалися методи порівняння, інституціонального аналізу, економіко-статистичні та експертні методи тощо.

Викладення основного матеріалу. Модернізація промислового сектору представляє собою періодичні організаційні, технологічні, соціально-економічні та інституціональні зміни в результаті соціального, економічного та технічного прогресу. Можливість використання таких досягнень промисловим підприємством з метою підвищення ефективності його господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності на ринку розкривається в ході функціонування господарських, соціальних, інституційних зв'язків між промисловим підприємством, його внутрішнім оточенням (працівники – менеджери, інженери, економісти; підрозділи – дослідницькі центри, експериментальні ділянки тощо) та зовнішнім, яке характеризується складною структурою. В нових інституціональних умовах зовнішнє оточення формується як багаторівневий інституціональний механізм, до якого входять такі інституції, як держава, сітьові структури, промислові підприємства.

Відповідно до класифікації інституціональних механізмів Яценко С.О. та Нікіфорової М.Є. [2], у структурі інституціонального механізму можна виділити детерміновані та стохастичні компоненти, штучні (вироблені людьми формальні правила та норми та інституції, що їх підтримують) та природні (які склалися в ході еволюції суспільних відносин – інститут сім'ї, партнерства, довіри тощо). Інституції в структурі інституціонального механізму виступають як організації. З точки зору Д. Норта [3], «... не існує інших рішень, крім використання інституціональних механізмів, щоб встановити правила гри, та використання організацій – щоб забезпечити дотримання цих правил». Отже, промислове підприємство, яке стає частиною певної організації, відкриває для себе доступ до значної інформаційної бази, недоступної при незалежному функціонуванні, знань та технологій, які дозволяють вирішувати питання модернізації, підвищувати конкурентоспроможність фірми тощо.

Отже, процес модернізації економіки буде можливий при здійсненні змін на різних рівнях, а саме: I – індивід, особистість; II – промислове підприємство; III – держава. У індивіда відбувається зміна цінностей, норм поведінки, ідентифікації себе і свого місця в суспільстві, засобів комунікації.

Держава формує промислову політику, приймає стратегії промислового розвитку, розробляє програми соціально-економічного розвитку та антикризові програми, маючи в своєму арсеналі широкий набір інструментів секторальної підтримки, на даний час обмеженої міжнародними угодами України, та горизонтальної, спрямованої на створення сприятливого бізнес-клімату та інфраструктури. Зокрема, кредитування іноземних виробників для придбання вітчизняної продукції машинобудування; кредитування вітчизняних виробників для збільшення експорту продукції; формування відповідної структури державних закупівель; розширення кооперації між державними корпораціями та малим й середнім бізнесом (із відповідним квотуванням на обсяг замовлень у таких підприємствах); інтеграція науки, освіти й бізнесу. Іншими інструментами є стимулювання інвестиційної діяльності підприємств, яка зосереджена на оновленні основних засобів, наприклад, за рахунок звільнення від оподаткування частини прибутку, що спрямовується на придбання основних засобів, встановлення інвестиційної премії з податку на прибуток, що дозволяє уникати тривалої амортизації, при цьому списувати витрати на такі придбання за рік-два.

Зарубіжний досвід проведення політики промислової модернізації свідчить про відсутність «стандартного» набору заходів та інструментів, які гарантовано будуть дієвими в рамках будь-якого інституціонального механізму. Що стосується України, то іноді такий набір носить навіть синкретичний характер, що є віддзеркаленням політичного популізму, а не раціонального мислення.

Державними інституціями, що оперують інструментами промислової політики, виступають профільні міністерства та відомства, центральний банк, державні агенції інвестицій та інновацій, просування експорту

тощо. При цьому держава більш інерційна внаслідок громіздкості її інституцій та домінуванні формальних правил та норм.

З точки зору механізмів модернізації регіональних промислових систем доцільно виділити й мезорівень. На мезорівні регіональні органи влади розробляють заходи із реалізації промислової політики відповідно до її загальнодержавних стратегічних напрямів, а органи місцевого самоврядування, у тому числі об'єднані територіальні громади (ОТГ) – вирішують питання місцевого промислового розвитку, реалізуючи проекти із розбудови інфраструктури, створення сприятливих умов для інвестицій та виробничої діяльності – скорочення бюрократичних процедур, податкові пільги із місцевих податків та зборів, компенсації відсоткових ставок із кредитів, програми підготовки кадрів та партнерства між бізнесом та університетами тощо. Важливими факторами на цьому рівні виступають: система державного та приватного посередництва; довіра до локальних організаційних структур; територіальні контракти; регіональні проекти модернізації; регіональні та міжрегіональні зв'язки.

Промислове підприємство здійснює зміну організації виробництва, якісних характеристик своїх працівників, рівня та характеру застосовуваних технологій, характеру перетікання бізнес-процесів, інноваційної діяльності, розвитку комунікацій, процесу цілепокладання та орієнтирів в управлінні виробництвом в широкому сенсі. Держава, з одного боку, і прогресивний менеджмент, науковці, винахідники, з іншого, виступають ключовими суб'єктами зміни системи політичних та соціально-економічних відносин.

Укріплення міжінституційних зв'язків забезпечується створенням та розвитком сітьових структур бізнесу, деякі з них складаються внаслідок державно-приватного партнерства. До таких структур відносяться промислові, цифрові кластери, бізнес-асоціації та спілки; технопарки, бізнес-інкубатори, індустріальні парки тощо. В їх рамках здійснюється більш швидкий трансфер знань, технологій та капіталів до промислових виробників, що дозволяє їм оперативніше реагувати на ринкову кон'юнктуру та збільшувати свою конкурентоспроможність при вбудовуванні в національні та глобальні ланцюги доданої вартості.

Цілями модернізації промисловості для кожного учасника інституціонального механізму виступають такі: держава опікується зростанням ВВП та рівнем добробуту населення; на ринку з'являється затребуваний товар, технологічний рівень виконання якого формує конкурентоспроможність його виробника; спільнота винахідників, інноваторів отримує винагороду у вигляді плати за патенти, авторські свідоцтва, раціоналізаторські рішення; інвесторам забезпечується окупність інвестицій; власникам – прибуток; бізнес-партнерам та іншим суб'єктам економіки – додаткові стимули для власної модернізації та досвід тощо; учасникам екосистеми промислового сектора (освітнім та науковим закладам, фінансовим установам тощо) – нові замовлення.

Зв'язки між інституціями, порядок виконання угод та домовленостей залежать від характеру та якості інститутів, що формують інституціональне середовище модернізації. В наукових працях визначення терміну «інститут» здійснюється на основі поняття формальних та неформальних норм та правил, що визначають взаємодію між суб'єктами ринку або їх групами [4, с. 19; 5, с. 17; 6, с. 48]. Відповідно до ієрархії стійкості компонентів інституціонального механізму [7, с. 91], неформальні інститути є найбільш інерційною складовою, далі слідує формальні «правила гри» і методи та інструменти, які мають бути узгоджені із неформальними правилами, інакше витрати на їх «підгонку» та створення ефективних механізмів примусу та стимулювання будуть значними.

За критерієм дієвості Чистяковою Н.О. [8] запропоновано розподіл інститутів на дві групи: інститути, які безпосередньо впливають на якість, кількість та рівень здійснення трансакцій, та інститути, вплив яких є опосередкованим, але важливим (рівень корупції, довіра до судової системи). Аналіз інститутів як структурних елементів механізму модернізації промисловості доцільно аналізувати з позицій суб'єкт-об'єктних відносин в рамках інституціонального середовища модернізації; мережевої взаємодії суб'єктів промисловості, які є базою для реалізації спільних трансакцій та отримання від них синергетичного ефекту. Звідси можна стверджувати, що інституціональний механізм модернізації промисловості має динамічний характер, оскільки він змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників – від зміни технологій та появи інноваційних продуктів до зміни індивідуальних і колективних цінностей та парадигм державного регулювання економіки.

Вплив на ефективність інтеріоризації формальних норм та правил в організаційну культуру промислових підприємств, об'єднань підприємств та організацій, спричиняють як соціокультурні інститути (менталітет, історичний досвід, традиції, довіра тощо, які обумовлюють усталені патерни поведінки), так і політичні (демократичні інститути, виборча система), правові (система примусу та покарань, зокрема, судова система, законодавство) й економічні (право власності, державні закупівлі, система алокації ресурсів через бюджет, партнерство тощо).

По суті, описані рівні інституцій та інституціональне середовище модернізації промислового сектора представляють собою екосистему індустріального розвитку, однією з провідних цілей яких виступає стимулювання промислової модернізації.

Отже, в рамках описаної взаємодії між компонентами інституціонального механізму, можна представити його модель (рис. 1).

Узагальнюючи представлену модель, можна сформулювати визначення поняття «інституціональний механізм». На сьогодні існує множина підходів до визначення цього поняття, яка сформувалася внаслідок багатоманітності сфер життєдіяльності суспільства, в яких такі механізми формуються та функціонують. Деякі визначення поняття «інституціональний механізм» наведені в табл. 1.

Серед розглянутих визначень поняття «інституціональний механізм» можна виділити роботи, що представляють узагальнене розуміння такого механізму, таких вчених як К. Поланьї, К. Ероу, Д. Норт, а також визначають його через механізм розподілу (продукту, капіталів, знань тощо), взаємодії шляхом укладання угод (транзакцій); або більш деталізовані – у авторів Лебедевої Н.Н., Яценко С.О., Істоміна С.В. Однак в контексті процесів модернізації, інноваційного розвитку промисловості таке визначення потребує уточнення, певної деталізації, як, наприклад, в роботах Аверіної І. [12], що розглянула механізм фінансово-інституційного забезпечення модернізації промислового підприємства, виходячи із сценарного підходу; Плотнікової С. О. [13], яка розглянула його як систему стимулювання інноваційної діяльності.

Оскільки процеси модернізації – це, в першу чергу, обмін знаннями та технологіями в ході ринкових транзакцій, то в основу визначення інституціонального механізму модернізації промислового сектора слід покласти підхід К.Поланьї та Д. Норта. Таким чином, інституціональний механізм модернізації промисловості можна розглядати як всеохоплюючий постійний процес якісних змін, що стосуються промислового виробництва, але проявляються на різних рівнях соціальної організації. Інституціональний механізм модернізації промисловості є багаторівневим утворенням із вертикальними та горизонтальними зв'язками між інституціями, в рамках якого за допомогою конкретних інструментів, дієвість яких зумовлена якістю інститутів, формуються необхідні потоки знань, технологій та капіталів. Такий механізм стає можливим внаслідок інтеріоризації нових формальних норм та правил у поведінку індивідів, фірм, груп інтересів, держави, в чому проявляється властивість самоорганізації інституціонального механізму.

Таблиця 1. Аналіз поняття «інституціональний механізм» в наукових дослідженнях

Автор	Визначення інституціонального механізму
Поланьї К. [9]	Визначається через механізм обміну, а також є сполученням характеристик транзакційних механізмів
Ероу К. [10]	Механізм розподілу ресурсів, внутрішньо узгоджений (оптимальний за В.Парето)
Норт Д. [3]	Механізм підтримки політико-економічної системи, в якому множина інституціональних обмежень регулює взаємовідносини обміну.
Істомін С.В. [11]	Структурний блок господарського механізму і самостійно організована структура, заснована на горизонтальній та вертикальній взаємодії конкретних суб'єктів і агентів господарювання, що закликає забезпечити впорядкованість їх взаємозв'язків в рамках економічної системи.
Аверіна І.С. [12, с. 9]	Взаємопов'язана сукупність його різних видів та підвидів, реалізація яких здійснюється шляхом структури суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, позначених як сукупність: суб'єктів, що мають свої цілі і володіють новаторським потенціалом; формальних норм (законодавство), що забезпечують реалізацію інноваційного потенціалу; неформальних норм та правил (ділова культура, прийнята в економічному співтоваристві), що підтримують новаторів; стимулів та обмежень, що сприяють створенню інноваційного продукту.
Яценко С.О., Нікіфорова М.Є. [2, с. 15]	Сукупність організаційної та інституціональної структур економічного механізму, що включає в себе як окремі організаційні елементи, так і інституціональні умови й особливості їх взаємодії, що здійснюють функціонування та досягнення цілей механізму.
Остапенко Н. [7, с. 92]	Сукупність економічних методів та інструментів впливу на діяльність малого підприємництва, а також методів та інструментів інституціонального управління, які сприяють органічному розвитку малого підприємництва як на мікро-, так і на макрорівні та спрямовані на задоволення правових, економічних та соціальних потреб підприємства.
Плотнікова С.О. [13]	Сукупність взаємодіючих та взаємопов'язаних інституціональних методів та інструментів стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств, а також різних видів забезпечення функціонування й розвитку інститутів, що входять в механізм, яка дозволяє сформулювати сприятливе інституціональне середовище інноваційної діяльності і, тим самим, забезпечити трансформацію цілей і задач розвитку інноваційної сфери в результати
Лебедева Н.Н. [14]	Система трансформації та упорядкування ролей і взаємовідносин суб'єктів (акторів) у відповідності із традиційними та новими, легально встановленими чи легітимними неформальними інститутами суспільства.

Джерело: авторська розробка.

Ефективність інституціонального механізму має забезпечуватися гнучкістю зв'язків між індивідами та конгруентністю інститутів для ефективного функціонування інституцій. Він характеризується динамічністю взаємозв'язків, яка забезпечується властивістю гнучкістю і потрібна для адаптації до мінливих соціально-економічних та інституційних умов; ієрархічною та горизонтальною структурою зв'язків між його компонентами. Такі компоненти (ланки) представляють каркас інституціонального механізму і сполучаються у «кінематичні» ланцюги. В. Геець розглядає в структурі інституційного механізму функціональні модулі команд, які складаються в єдину матрицю взаємодії, «де по горизонталі вибудовано складові науково-технічної, інноваційної та

промислової політики, а по вертикалі – характеристики окремих організаційно усталених структур, у тому числі й представлених міжнародними суб'єктами, які беруть участь у співпраці; далі йдуть держава з її регіональними суб'єктами та бізнес-структури, які здійснюють інноваційну діяльність» [15, с. 14].

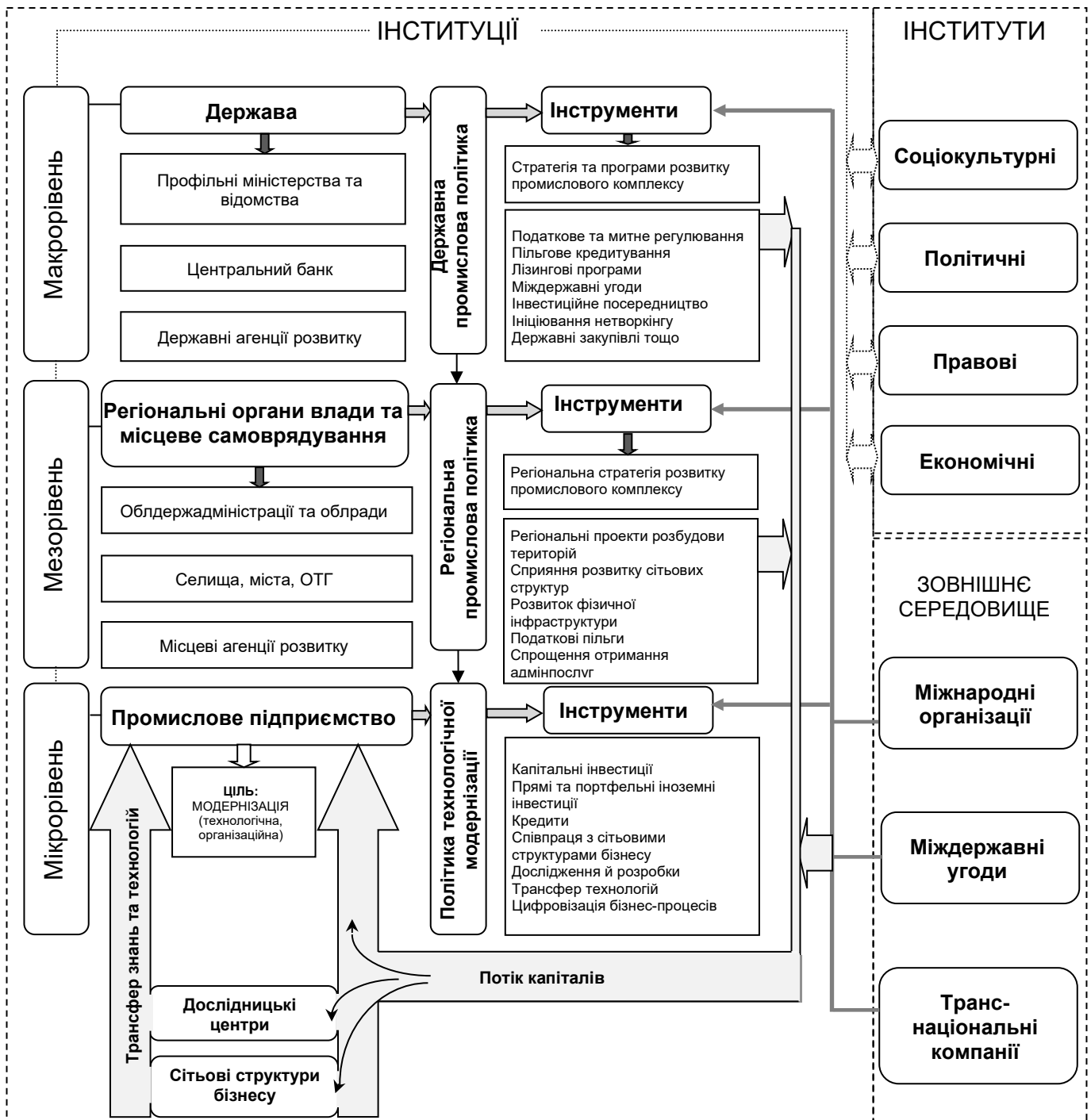

Рисунок 1. Модель інституціонального механізму модернізації промислового сектора

Джерело: авторська розробка

Провести оцінку ефективності інституціонального механізму можна через визначення стану показників модернізації промисловості в Україні та їх динаміки. В табл. 2 представлено основні характеристики розвитку промисловості та індикатори її модернізації у 2018 році порівняно з 2013 роком.

Аналіз вказаних індикаторів демонструє наявність серйозних недоліків у функціонуванні інституціонального механізму, зокрема, недосконалість регулюючих інституцій та інститутів розвитку, що призвело до скорочення великих підприємств промисловості, які мають ефект масштабу та здатні проводити власні дослідження й розробки, значна зношеність основних фондів, недостатність прямих іноземних та капітальних інвестицій, які б могли сприяти їх модернізації, скорочення обсягів продажів інноваційних товарів та експорту високо- та середньотехнологічної продукції.

Таблиця 2. Показники модернізації промислових підприємств в Україні

Показник	2013	2018	Δ
<i>1. Показники ділової активності промислових підприємств</i>			
1.1. Кількість малих та середніх підприємств промисловості, од.	120862	125622	+4760
1.2. Кількість великих підприємств промисловості, од.	382	237	-145
1.3. Кількість зайнятих працівників на малих та середніх промислових підприємствах, осіб	1557999	1379121	-178878
1.4. Кількість зайнятих працівників на великих промислових підприємствах, осіб	1366892	730905	-635987
<i>2. Виробнича діяльність промислових підприємств</i>			
2.1. Додана вартість добувної промисловості, млн. грн	107172,6	192353,3*	+85180,7*
2.2. Додана вартість переробної промисловості, млн. грн	197352,2	493255,3	+295903,1
2.3. Обсяг виробленої малими та середніми підприємствами промисловості продукції, млн. грн	441285,9	1181438,6	+740152,7
2.4. Обсяг виробленої великими підприємствами продукції промисловості, млн. грн	822785,3	1615844,7	+793059,4
<i>3. Фінансові результати діяльності промислових підприємств</i>			
3.1. Чистий прибуток малих та середніх підприємств промисловості, млн. грн	-8793,3	5711,3	+14504,6
3.2. Чистий прибуток великих підприємств промисловості, млн. грн	4612,2	10357,8	+5745,6
<i>4. Інноваційна діяльність</i>			
4.1. Частка підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	13,6	15,6	+2
4.2. Впроваджено нових технологічних процесів, од.	1576	2002	+426
- у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі, од	502	926	+424
4.3. Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, од	3138	3843	+705
- з них нові види техніки, од.	809	920	+111
4.4. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізації промислових підприємств, %	3,3	0,8	-2,5
4.5. Витрати на інновації, млн. грн	9562,6	12180,1	+2617,5
<i>5. Зношеність основних фондів в промисловості</i>			
5.1. Залишкова вартість основних засобів, млн. грн	1749110	1098778	-650333
5.2. Ступінь зносу основних засобів, %	56,9	66,4	+9,5
<i>6. Інвестиції в промисловість</i>			
6.1. Індекс капітальних інвестицій (2010=100), %	146,9	156,5	+9,6
6.2. Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	18031,1	10543,7	-7487,4
<i>7. Експорт</i>			
7.1. Частка високотехнологічного експорту України, %	4,6	3,3	-1,3
7.2. Частка середньотехнологічного експорту України, %	30,7	23,5	-7,2

* - дані неповні

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [1; 16]

На поточний момент в Україні організаційно оформлені деякі інститути розвитку – інститути залучення інвестицій та стимулювання інноваційної діяльності (Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Державне підприємство «Державна інвестиційна компанія»), підтримки експорту (Експортно-кредитне агентство, Державна установа «Офіс з просування експорту»), фінансування інфраструктурних проектів (Державний фонд регіонального розвитку), розвиток кадрового потенціалу (Державне підприємство «Інститут підготовки кадрів в промисловості»). Разом з тим аналіз їх діяльності демонструє, що в них присутній ряд загальносистемних проблем, що проявляються у відсутність необхідної координації їх діяльності, недостатній рівень взаємодії з бізнес-середовищем, слабкий громадський контроль та недостатня інформаційна прозорість.

Розвиток інституціонального механізму модернізації промислового сектора має відбуватися через своєчасне усунення так званих «прогалин» і, таким чином, через забезпечення більш ефективного його функціонування. Недоліки у функціонуванні інституціонального механізму можуть з'являтися внаслідок інерційності інститутів, які не встигають змінюватися під впливом зміни техніко-економічної парадигми [17, с. 64], або внаслідок існування неефективної системи обмежень та примусу до виконання вимог інституціонального механізму [18, с. 53]. Тому модернізація промисловості як процес удосконалення має здійснюватися за двома напрямками:

1) застосування методів та інструментів стимулювання економічного зростання (надання гарантій по кредитах, встановлення пільгових ставок кредитування, податкових пільг, довгострокових програм стимулювання розвитку промисловості за рахунок оновлення або створення відповідної фізичної, фінансової та іншої інфраструктури);

2) вдосконалення інститутів розвитку, що мають забезпечити підтримку держави в реалізації окремих проектів, спрямованих на модернізацію окремих видів промислової діяльності – або які впливають на рівень модернізації всієї економіки в цілому, або мають стратегічну важливість для національного господарства; функціями інститутів розвитку є фасилітація промислового виробництва шляхом зниження трансакційних витрат [19, с. 40].

При цьому умовами ефективності інституціонального механізму є: 1) функціональна єдність компонентів; 2) інформаційний обмін без асиметрії інформації. Обидві умови досить складно забезпечити в гетерогенному середовищі української економіки. Для функціональної єдності компонентів інституціонального механізму (інституцій, інструментів, їх координації) необхідні формальні та неформальні норми і правила другого порядку, які її забезпечуватимуть. Для інформаційного обміну знаннями, патернами поведінки, технологіями тощо мають бути забезпечені безвідмовні (спряжені з довірою) канали (мережі) передачі інформації від однієї ланки механізму до іншої. В реаліях української економіки перешкодами можуть виступати опортуністична поведінка (внаслідок слабкості захисту прав власності, недосконалостей судової системи); корупція (через невідлагоджений механізм ціноутворення, капіталізації знань та вмінь окремих ланок державного управління, посередницьких структур, рентоорієнтовану поведінку); ментальні установки (консервативне мислення, що укорінилося в типовому патерні поведінки); кризові явища в економіці.

Для управління ефективністю такого інституціонального механізму держава має застосовувати систему заходів та інструментів, які забезпечать своєчасне реагування на зниження його дієвості (рис. 2).

Такий цикл управління уможливорює реалізацію принципу адаптивності інституціонального механізму. Моніторинг стану модернізації промисловості має включати як оцінку стану основних фондів, впровадження новітніх технологій, виробництва та продажу інноваційних видів продукції, так і оновлення бізнес-процесів в рамках процесів оцифрування та цифровізації промисловості, вдосконалення бізнес-процесів в рамках впровадження принципів Індустрії 4.0 тощо.

Вибір напрямів модернізації промислового сектора з метою застосування стимулюючих інструментів має ґрунтуватися також і на якісних критеріях, серед яких – стратегічність, тривалість, інноваційність, ресурсоефективність, синергійність. На основі цього державні та регіональні органи влади підбирають інструменти промислової політики, які в даних умовах будуть найбільш доцільними, а також здійснюють реінституціоналізацію взаємовідносин із промисловим сектором, сітьовими структурами, дослідницькими центрами, міжнародними організаціями тощо у формі укладання нових угод, оновлення нормативно-правової бази, підтримка нових форматів діалогу «держава-бізнес-освіта» тощо. Надалі оцінюються результати та, за необхідності, здійснюється коригування механізму.

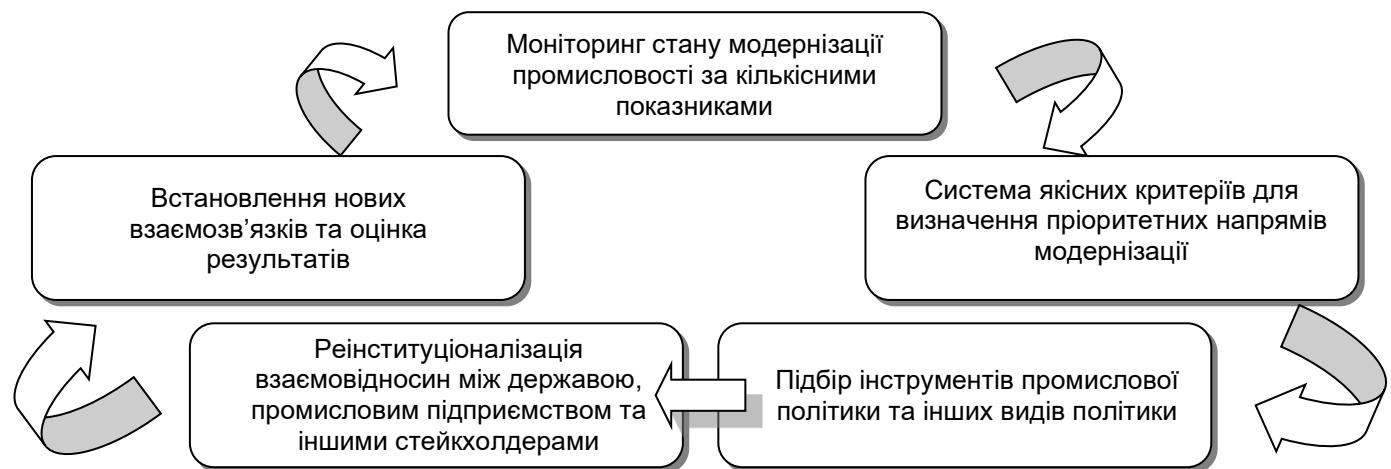

Рисунок 2. Цикл управління ефективністю інституціонального механізму модернізації промислового сектора

Джерело: авторська розробка

Висновки відповідно до статті. Проведене дослідження продемонструвало наявність недостатнього наукового обґрунтування категорії «інституціональний механізм модернізації». Для цього було проведено теоретичний аналіз поняття «інституціональний механізм», визначено його специфіку по відношенню до промислового розвитку та технологічної модернізації промисловості, зокрема.

Пріоритетна роль в механізмі належить національній та регіональній промисловій політиці та стратегічним програмам промислового розвитку. Інститут промислової політики сприяє реалізації основних цілей розвитку промислового сектора, зокрема, його модернізації, а також встановлює прямий та зворотний зв'язок із галузевими ринками, інституціями, що відносяться до зовнішньої частини механізму.

Аналіз індикаторів, що характеризують стан промислової модернізації в Україні, доводить наявність серйозних недоліків у функціонуванні інституціонального механізму, що мав би стимулювати оновлення промислових підприємств. Однак значна зношеність основних фондів, недостатність прямих іноземних та капітальних інвестицій, які б могли сприяти їх модернізації, скорочення обсягів продажів інноваційних товарів та

експорту високо- та середньотехнологічної продукції. У зв'язку з цим запропонована система управління ефективністю інституціонального механізму, яка включає цикл з таких процедур як моніторинг стану модернізації промислового сектора, визначення напрямів та підбір інструментів промислової політики, реінституціоналізацію взаємовідносин, формування нових зв'язків та оцінку результатів проведення такої політики.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. В подальшому доцільно провести компаративний аналіз іноземного та вітчизняного досвіду використання різноманітних інституціональних методів та інструментів, форм встановлення зв'язків між інституціями в досягненні модернізаційних перетворень промислового сектора та визначити інструменти й механізми подолання технологічних розривів, вбудовування вітчизняної промисловості у більш високі ланки глобальних ланцюгів доданої вартості.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 04.03.2020)
2. Яценко С. О., Никифорова М. Е. Сущность институционального механизма как составляющей экономической системы. Известия ДВФУ. Экономика и управление. 2014. №1. С. 11-19
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экон. книги «Начала», 1997. 304 с.
4. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем. ЦЭМИ РАН. М.: Наука, 2004. 240 с.
5. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа. Вопросы экономики. 1997. №3. С. 6-17.
6. Hodgson G. What are institutions? Journal of Economic Issues. 2006. Vol. XL. No.1, pp. 1-25.
7. Остапенко Н. Сутність і структура інституціонально-економічного механізму підтримки малого підприємництва. Актуальні проблеми економіки. 2012. Т.133. Вип.7. С. 86-93.
8. Чистякова Н.О. Анализ теоретических подходов к формированию институтов как элемента инновационной среды региона. Российское предпринимательство. 2014. №21 (267). С. 29-46.
9. Полань К. Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени. СПб.: Алетейя. 2014. 312 с.
10. Эрроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов. THESIS. 1993. Вып. 2. С. 53-68.
11. Истомин С. В. Природа институционального механизма. Вестник Челябинского государственного университета. 2009. №1 (139). С. 46-52.
12. Аверина И. С. Институциональный механизм стимулирования инновационной деятельности в современной России. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. эк. наук 08.00.01 – экономическая теория. Волгоград, ФГАОУ ВПО «Волгоградский государственный университет», 2014. 26 с.
13. Плотнокова С. А. Развитие институционального механизма стимулирования инновационной деятельности промышленного предприятия. Автореф. на соискание науч. степени канд. экон. наук, 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством. Саратов, 2014. 24 с.
14. Лебедева Н. Н. Институциональный механизм экономики: сущность, структура, развитие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. 324 с.
15. Геєць В. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. Економіка України. 2014. №12 (637). С. 4-19.
16. Merchandise trade matrix – product groups, exports in thousands of United States dollars, annual. UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (дата звернення 30.01.2020).
17. Жерновий Д. В. Техніко-економічні парадигми в контексті економічної теорії технологічних змін. Наука та наукознавство. 2012. №3. С. 57-64.
18. Истомин С. В. Особенности институциональных механизмов в трансформируемой экономике. Вестник Челябинского государственного университета. 2010. №6 (187). С. 52-56.
19. Ковальчук Ю. В. О роли институтов в управлении инвестиционным потенциалом модернизации промышленности. Экономика. Налоги. Право. 2013. №3. С. 38-42.

References

1. State Statistical Service of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Yashchenko S. O., Nikiforova M. E. (2014). Sushchnost institutsionalnogo mekhanizma kak sostavlyayushchey ekonomicheskoy sistemy [Essence of institutional mechanism as a component of the economic system]. Izvestiya DVFU. Ekonomika i upravleniye, 1, 11-19 [in Rus.].
3. North D. (1997). Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, institutional change and economic performance]. M.: Fond ekon. knigi «Nachala». 304 p. [in Rus.].
4. Kleynner G. B. (2004). Evolyutsiya institutsional'nykh sistem [The evolution of institutional systems]. TsEMI RAN. M.: Nauka. 240 p. [in Rus.].
5. North D. (1997). Institutsional'nye izmeneniya: ramki analiza [Institutional changes: the analysis frameworks]. Voprosy ekonomiki, 3, 6-17 [in Rus.].
6. Hodgson G. (2006). What are institutions? Journal of Economic Issues. Vol. XL. No.1, 1-25 [in Eng.].
7. Ostapenko N. (2012). Sutnist' i struktura instytutsional'no-ekonomichnoho mekhanizmu pidtrymky maloho pidpryyemnytstva [Essence and structure of institutional and economic mechanism for support of small business]. Aktual'ni problemy ekonomiky. Vol. 133. Issue 7, 86-93 [in Ukr.].

8. Chistyakova N. O. (2014). *Analiz teoreticheskikh podkhodov k formirovaniyu institutov kak elementa innovatsionnoy sredy regiona* [The analysis of theoretical approaches to institutions formation as an element of innovation environment of the region]. *Rossiyskoye predprinimatelstvo*, 21 (267), 29-46 [in Rus.]
9. Polanyi K. (2014). *Velikaya transformatsiya: Politicheskiye i ekonomicheskiye istoki nashego vremeni* [The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time]. SPb.: Aleteyya. 312 p. [in Rus.]
10. Arrow K. J. (1993). *Vozmozhnosti i predely rynka kak mekhanizma raspredeleniya resursov* [The Potentials and Limits of the Market in Resource Allocation] *THESIS. Issue. 2.* 53-68 [in Rus.]
11. Istomin S. V. (2009). *Priroda institutsionalnogo mekhanizma* [The nature of institutional mechanism]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1 (139), 46-52 [in Rus.]
12. Averina I. S. (2014). *Institutsionalny mekhanizm stimulirovaniya innovatsionnoy deyatel'nosti v sovremennoy Rossii* [Institutional mechanism of enhancing the innovation activity in modern Russia]. Abstract of thesis for obt. cand. of econ. Sciences. 08.00.05 – economy and management of national economy. Volgograd. FGAOU VPO «Volgogradskiy gosudarstvennyi universitet». 26 p. [in Rus.]
13. Plotnikova S. A. (2014). *Razvitiye institutsionalnogo mekhanizma stimulirovaniya innovatsionnoy deyatel'nosti promyshlennogo predpriyatiya* [Development of institutional mechanism of industrial company's innovation activity stimulation]. *Avtoref. na soiskaniye nauch. stepeni kand. ekon. nauk, 08.00.05 – ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom. Saratov.* 24 p. [in Rus.]
14. Lebedeva N. N. (2002). *Institutsional'nyy mekhanizm ekonomiki: sushchnost', struktura, razvitie* [Institutional mechanism of the economy: the essence, the structure, and the development]. Volgograd: Izd-vo VolGU. 324 p. [in Rus.]
15. Heyets V. (2014). *Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy* [Institutional relevance of innovation processes in industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 12 (637). 4-19 [in Ukr.]
16. *Merchandise trade matrix – product groups, exports in thousands of United States dollars, annual.* UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> [in Eng.]
17. Zhernovyi D. V. (2012). *Tekhniko-ekonomichni paradyhmy v konteksti ekonomichnoi teorii tekhnologichnykh zmin* [Technical and technological paradigms in terms of economic theory of technological changes]. *Nauka ta naukoznavstvo*, 3, 57-64 [in Ukr.]
18. Istomin S. V. (2010). *Osobennosti institutsionalnykh mekhanizmov v transformiruemoy ekonomike* [The peculiarities of institutional mechanisms in a transformation economy]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 6 (187), 52-56 [in Rus.]
19. Koval'chuk Yu. V. (2013). *O roli institutov v upravlenii investitsionnym potentsialom modernizatsii promyshlennosti* [On role of institutions in managing the investment potential of industry's modernization]. *Ekonomika. Nalogi. Pravo*, 3, 38-42 [in Rus.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: deinekov@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0540-5413

Researcher ID: K-3071-2017

Циплицька Олена Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3803-9421>

Researcher ID: T-7569-2017

ДАНЫЕ ОБ АВТОРАХ

Дейнеко Людмила Викторовна, доктор экономических наук, профессор, заведующая отделом промышленной политики, ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: deinekov@gmail.com

Цыплицкая Елена Александровна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики, ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Deineko Liudmyla Viktorivna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Industrial Policy, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: deinekov@gmail.com

Tsyplitska Olena Oleksandrivna, PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher of Department of Industrial Policy, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine
26, Panasas Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

УДК 338.0

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-84-92>

УХВАЛЕННЯ УГОДИ АСАА В ІНТЕРЕСАХ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ТА БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Кушніренко О. М.,
Дейнеко О. Т.

Актуальність теми дослідження пояснюється посиленням впливу негативних факторів на подальший розвиток українського виробництва кабельно-провідникової продукції, а саме зростанням імпорту неякісної продукції і насиченням ринку фальсифікатом. Наслідком цього є зниження обсягів випуску продукції, скорочення виробничих потужностей, недоотримання прибутку для більшості українських виробників даного виду продукції. До того ж неефективність програм технічного регулювання призводить до загроз безпеці: використання фальсифікованої продукції при будівництві житлових і промислових будівель є однією з причин пожеж, що призводить до людських жертв і економічних втрат. Все це підсилює значення створення ефективної системи державного контролю на внутрішньому ринку кабельно-провідникової продукції. Одним з дієвих напрямів вирішення даної проблеми є удосконалення технічного регулювання шляхом ухвалення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, скорочено АСАА).

Постановка проблеми. Небезпечні загрози, пов'язані зі стрімким ростом імпорту фальсифікованої продукції у все більш відкритій та конкурентній економіці, вимагають посилення державного контролю на внутрішньому ринку за дотриманням стандартів якості продукції. Створення сприятливих умов для адаптації українських виробників до впровадження високих стандартів якості згідно вимог ЄС сприятиме подоланню технологічних розривів та забезпеченню безпеки на внутрішньому ринку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах посилення впливу глобальних та внутрішніх викликів на стан промислового виробництва, залишається недостатньо дослідженою проблема обґрунтування напрямів вдосконалення державного контролю за якістю та безпечністю промислової продукції на внутрішньому ринку та сприянню адаптації українських виробників до стандартів ЄС як загалом, так і в розрізі окремих видів промислової діяльності.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є обґрунтування інструментів, націлених на прискорення адаптації українських виробників до нових високих стандартів якості й безпечності кабельно-провідникової продукції, а саме розробка рекомендацій з покращення ринкового нагляду, відповідності горизонтального (рамкового) та вертикального (галузевого) законодавства в промислових галузях (виробництва кабельно-провідникової продукції), що дозволяє прискорити процес укладання угоди АСАА та забезпечить сприятливі умови для розвитку бізнесу українським виробникам.

Метод або методологія проведення дослідження. В дослідженні застосовано спеціальні методи: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для виявлення тенденцій розвитку ринку кабельно-провідникової продукції); структурно-функціонального аналізу (для виявлення проблем, що перешкоджають успішній адаптації українських виробників до вимог якості й безпечності продукції згідно стандартів ЄС), експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо ефективного використання інструментів в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування промислової політики щодо впровадження дієвих заходів стимулювання української промисловості.

Висновки. Встановлено, що створення сприятливих умов для задоволення потреб внутрішнього ринку кабельно-провідникової продукції та забезпечення безпеки суспільства, наразі важливим є здійснення першочергових заходів: розробка правил безпечного функціонування енергетичної непромислової продукції; впровадження надійного контролю на електротехнічному ринку з використанням відповідних реєстрів виробників, постачальників та продавців небезпечної КПП та вдосконалення системи технічного регулювання, в тому числі впровадження системи надійного контролю і заходів щодо недопущення проникнення через кордон України неякісної кабельно-провідникової продукції.

Ключові слова: Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА), промислова політика, промисловий безвіз, якість, безпека.

ПРИНЯТИЕ СОГЛАШЕНИЯ АСАА В ИНТЕРЕСАХ УКРАИНСКИХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ И БЕЗОПАСНОСТИ ОБЩЕСТВА

Кушниренко О. Н.,
Дейнеко О. Т.

Актуальность темы исследования объясняется усилением влияния негативных факторов на дальнейшее развитие украинского производства кабельно-проводниковой продукции, в результате чего происходит рост импорта некачественной продукции и насыщение рынка фальсификатом, что приводит к снижению объемов выпуска продукции, сокращению производственных мощностей, недополучению прибыли для большинства украинских производств. К тому же неэффективность программ технического регулирования приводит к угрозам безопасности: использование фальсифицированной продукции является одной из причин возгорания, что приводит к человеческим жертвам и экономическим потерям. Все это усиливает значение создания эффективной системы государственного контроля на внутреннем рынке кабельно-проводниковой продукции. Одним из действенных направлений является совершенствование технического регулирования путем принятия Соглашения об оценке соответствия и приемлемости промышленной продукции (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, сокращенно АСАА).

Постановка проблемы. Опасные угрозы, связанные со стремительным ростом импорта фальсифицированной продукции во все более открытой и конкурентной экономике, требуют усиления государственного контроля на внутреннем рынке за соблюдением стандартов качества и безопасности продукции. Создание благоприятных условий для адаптации украинских производителей для внедрения высоких стандартов качества в соответствии с требованиями ЕС будет способствовать преодолению технологических разрывов и обеспечению безопасности на внутреннем рынке.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В условиях усиления влияния глобальных и внутренних вызовов на состояние промышленного производства кабельно-проводниковой продукции остается недостаточно исследованной проблема обоснования направлений совершенствования государственного контроля за качеством и безопасностью промышленной продукции на внутреннем рынке и содействию адаптации украинских производителей к стандартам ЕС как в целом, так и в разрезе отдельных видов промышленной деятельности.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является обоснование инструментов, нацеленных на ускорение адаптации украинских производителей к новым высоким стандартам качества и безопасности кабельно-проводниковой продукции, а именно разработка рекомендаций по улучшению рыночного надзора, соответствия горизонтального (рамочного) и вертикального (отраслевого) законодательства в промышленных отраслях (производства кабельно-проводниковой продукции), что позволяет ускорить процесс заключения соглашения АСАА и обеспечит благоприятные условия для развития украинской промышленности.

Метод или методология проведения исследования. В исследовании применены специальные методы исследования: статистических сравнений, группировки, выборки (для выявления тенденций развития рынка кабельно-проводниковой продукции); структурно-функционального анализа (для выявления проблем, препятствующих успешному интегрированию украинских производителей с мировым торговым пространством), экспертных оценок при разработке рекомендаций по эффективному использованию торговых инструментов в условиях зоны свободной торговли с ЕС.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования промышленной политики по внедрению действенных мер стимулирования украинской промышленности.

Выводы. Доказано, что для создания благоприятных условий для удовлетворения потребностей внутреннего рынка кабельно-проводниковой продукции и обеспечения безопасности общества, первостепенным является осуществление таких мер: разработка правил безопасного функционирования энергетической непромышленной продукции; внедрение надежного контроля на электротехническом рынке с использованием соответствующих реестров производителей, поставщиков и продавцов опасной КПП и совершенствование системы технического регулирования, в том числе внедрение системы надежного контроля и мер по недопущению проникновения через границу Украины некачественной кабельно-проводниковой продукции.

Ключевые слова: Соглашение об оценке соответствия и приемлемости промышленной продукции (АСАА), промышленная политика, промышленный безвиз, качество, безопасность.

THE ADOPTION OF THE ACAA IN THE INTERESTS OF UKRAINIAN PRODUCERS AND PUBLIC SAFETY

Kushnirenko Oksana,
Deineko Oleksandr

Relevance of the research topic. Identification of the features of negative influence on the further development of Ukrainian production of cable and wire products, namely, the growth of imports of low-quality

products and saturation of the market with counterfeit products, which leads to a decrease in production volumes, a reduction in production capacities, and profit losses for most Ukrainian manufacturers. In addition, the inefficiency of technical regulation programs leads to threats the security of the society: the use of counterfeit products is one of the causes of fires, which leads to loss of life, as well as economic losses. All this strengthens the importance of creating an effective system of state control in the domestic market of cable and wire products. One of the most effective ways to improve technical regulation is through adopting the Agreement on Conformity and Acceptance of Industrial Products (ACAA).

Formulation of the problem. Dangerous threats associated with the rapid growth of imports of counterfeit products in an increasingly open and competitive economy require increased state control in the domestic market, to ensure compliance with product quality and safety standards. Creating favorable conditions for the adaptation of Ukrainian manufacturers to the introduction of high quality standards in accordance with EU requirements will help bridge technological gaps and ensure security in the domestic market.

Selection of unexplored parts of the general problem. Faced with the increasing impact of threatening challenges on the development of cable and wire products, the problem of substantiating the directions of improving state control over the quality and safety of industrial products in the domestic market and promoting the adaptation of Ukrainian manufacturers to standards remains insufficiently studied.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the paper is to develop tools aimed at accelerating the adaptation of Ukrainian manufacturers to new high standards of quality and safety of cable and wire products, namely the development of recommendations for improving market surveillance, compliance with horizontal (frame) and vertical (industry) legislation in industrial sectors (cable production -conductor products), which allows to accelerate the process of concluding an ACAA agreement and will provide favorable conditions for the development of Ukraine industry.

Method or methodology for conducting research. The authors used the following special research methods: statistical comparisons, groupings, samples (to identify trends in the cable-conductor market); structural and functional analysis (to identify problems impeding the successful integration of Ukrainian producers into the world trading space), expert assessments. The recommendations on directions and instruments of industrial policy are developed using the generalization of domestic and international experience according to new challenges of industrial development of Ukraine.

The field of application of results. The results of this study can be applied to industrial policy-making for effective industrial stimulus measures of Ukrainian industry.

Conclusions. It has been proved that in order to create favorable conditions for satisfying the needs of the domestic market for cable products and ensuring public safety, the implementation of such measures is paramount: the development of rules for the safe functioning of energy non-industrial products; the introduction of reliable control in the electrical market using the appropriate registers of manufacturers, suppliers and sellers of dangerous checkpoints and the improvement of the technical regulation system, including the introduction of a reliable control system and measures to prevent the entry of poor-quality cable and wire products across the Ukrainian border.

Keywords: Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, industry policy, industrial visa-free, quality, safety.

JEL Classification: D24, E23, L16, L52

Актуальність теми дослідження. Сьогодні економіка України знаходиться під впливом глобальних та внутрішніх викликів, що вимагають перегляду традиційних підходів до вибору дій, заходів, інструментів та важелів впливу держави на економічний розвиток. При цьому ядром економічної політики України має бути саме індустріальна політика, оскільки як показує досвід Європейського Союзу, промисловий розвиток на сьогодні визначальним чином впливає на досягнення соціально-економічної стабільності в суспільстві. Водночас, при імplementації Угоди про Асоціацію Україна-ЄС представники українського бізнесу – промисловці опинились в складних умовах адаптації до нових більш високих вимог до організації й управління бізнесом. Для українських виробників існують труднощі з отриманням еквівалентного доступу до ринку ЄС, що пов'язано з необхідністю підтвердження якості української продукції сертифікованими європейськими лабораторіями. Все це підсилює значення обґрунтування інструментів підтримки українських виробників до умов європейської торгівлі з метою подолання технологічних розривів. Одним з таких дієвих інструментів є вдосконалення технічного регулювання шляхом Ухвалення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, скорочено АСAA), що частіше звучить як «промисловий безвіз».

Постановка проблеми. Небезпечні загрози, пов'язані зі стрімким ростом імпорту фальсифікованої продукції у все більш відкритій та конкурентній економіці, вимагають посилення державного контролю на внутрішньому ринку за дотриманням стандартів якості продукції. Створення сприятливих умов для адаптації українських виробників до впровадження високих стандартів якості згідно вимог ЄС сприятиме подоланню технологічних розривів та забезпеченню безпеки на внутрішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні наукова економічна думка представлена широким спектром досліджень з обґрунтування напрямів ефективного промислового розвитку відповідно до технологічних зрушень, техногенних загроз, що досліджено у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, це праці науковців різних напрямів і шкіл класичної та сучасної економічної теорії,

а також державного управління, і, насамперед, класиків сучасної наукової думки щодо визначальної ролі індустріальної складової в зростанні економіки та ролі держави в управлінні цими процесами (Р. Райх, Г. К. Хелайнер, Д. Декарло, Д. Родрік, Г. Тасі, Дж. Коен, Дж. Форман-Пек, Е. Райнерт, К. Перес та інші). Зокрема, К. Шваб в своїх дослідженнях зазначає, що характер змін є настільки фундаментальним, що суспільству необхідно підготуватись до викликів часу – як великих можливостей, так і потенційних небезпек [8, с. 12].

В Україні різним аспектам підтримки промислового розвитку та управлінським аспектам регулювання промисловості присвячені роботи таких науковців, як: Амоша О. І., Геєць В. М., Вишневський О. С., Даниленко А. І., Дейнеко Л. В., Ляшенко В. І., Мусіна Л. А., Сіденко В. Р., Якубовський М. М. та ін. Водночас, прикладні аспекти промислової політики, що спрямовані на адаптацію українських виробників до глобальних та внутрішніх викликів, зокрема завдяки подоланню технологічних розривів, є недостатньо дослідженими. Зокрема, поглибленого вивчення потребують можливості, пов'язані з удосконаленням технічного регулювання, в тому числі змін, пов'язаних з ухваленням Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, скорочено АСАА).

Метою дослідження є розробка рекомендацій з покращення ринкового нагляду, відповідності горизонтального (рамкового) та вертикального (галузевого) законодавства в промислових галузях (виробництво кабельно-провідникової продукції), що дозволяє прискорити процес укладання угоди АСАА.

Завданнями дослідження є: 1) визначити вади технічного регулювання на ринках промислової продукції в Україні, які перешкоджають ефективному розвитку внутрішнього ринку та гальмують процеси інтеграції українських виробників до верхніх ланок ланцюгів доданої вартості; 2) оцінити потенціал розвитку українського ринку кабельно-провідникової продукції та його роль у досягненні стандартів суспільної безпеки; 3) розробити рекомендації із формування та реалізації ефективних інструментів промислової політики для полегшення доступу українських виробників на європейські ринки.

Методи дослідження. Для аналізу вузьких місць та перспектив промислового розвитку на ринку кабельно-провідникової продукції були використані індексні методи, які базуються на комплексній характеристиці відносної зміни елементів розвитку ринкових індикаторів у часі, просторі або порівняно з еталоном, які внаслідок наявності функціональної залежності між ними представлені системою взаємопов'язаних показників [1, с. 37], модифікована відповідно до особливостей соціально-економічного розвитку українського ринку та цілей даного дослідження. Зокрема, було розширено набір статистичних показників, що дозволило більш повно відобразити ступінь диференціації розвитку ринків промислової продукції.

Виклад основного матеріалу.

Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриває нові можливості для українських виробників. Перш за все це відкриття нових сегментів найбільшого зовнішнього ринку збуту для продукції галузі, спрощення доступу товарів українських виробників на ринок ЄС, укладання нових договорів та контрактів щодо збуту готової продукції на більш вигідніших умовах. Створення ЗВТ з ЄС передбачено в IV розділі Угоди «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», що передбачає зняття митних та інших перешкод для вільного переміщення товарів і послуг між Україною та ЄС [2]. Проте митне регулювання у сфері не є головною перешкодою для вітчизняних товарів на ринках Європейського Союзу: європейські митні тарифи є достатньо низькими.

Значно серйознішою перешкодою є різниця в технічних і санітарних стандартах, система стандартизації і сертифікації та викривлення умов конкуренції в ЄС (широка система державної допомоги виробникам). До того ж ринок Європи має тривалу історію свого формування, містить стійкі торговельні зв'язки та характеризується високим ступенем насиченості та конкурентоспроможності. Оцінюючи торговельну співпрацю з ЄС, можна помітити, що європейці більше зацікавлені у співпраці з країнами-власниками значних запасів сировинних ресурсів і недостатньо розвиненими галузями-виробниками товарів із високою доданою вартістю. Тому для України важливо якомога швидше сприяти адаптації власної промисловості до нових умов господарювання.

До того ж означена проблема містить ще й загрози безпеці. Так, поява на ринку та застосування в житловому й промисловому будівництві неякісного кабелю та фальсифікованої продукції – причина виникнення пожеж. Трагедії трапляються в дитячих таборах, житлових приміщеннях, на транспортних засобах, виробничих об'єктах. Статистика невтішна: за даними Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту в Україні щодня, в середньому, виникало 284 пожежі, матеріальні втрати від яких складали 30 млн 929 тис. грн. Прямі збитки від однієї пожежі становлять 22,6 тис. гривень. Кожного дня внаслідок пожеж гинуло 5 і отримувало травми 4 людини, вогнем знищувалось або пошкоджувалось 72 будівлі (споруди) та 13 одиниць техніки. Лише за 10 місяців 2019 р. зареєстровано 86143 пожежі, що на 25% більше, ніж за аналогічний період 2018 р. Незадовільний стан електричного устаткування та приладів, застосування фальсифікованого неякісного кабелю є третьою причиною всіх пожеж [3].

Імпорт російської кабельно-провідникової має високий потенційний ризик небезпеки. За статистикою, приблизно 30 % пожеж, що виникають щороку в Україні, спричинені фальсифікованою кабельно-провідниковою продукцією. На останню припадає лівова частка тяжких уражень органів дихання і навіть смертей під час горіння ізоляційних матеріалів. Значні обсяги виробленої КПП, що не відповідають вимогам безпеки, визнають самі росіяни. Показовим є також те, що до «Реєстру небезпечної продукції, забороненої до ввозу та/чи обігу на території Республіки Білорусь» Держстандартом цієї країни було внесено (станом на березень 2018 р.) 24 підприємства – виробника кабельної продукції виключно з РФ: ТОВ «АЛЬГИЗ» (м. Санкт-Петербург), ТОВ «ГК» Севкабель», РФ (м. Санкт-Петербург), ЗАТ «Людиновкабель» (м. Людиново, Калужска. обл.), АТ

«Марпрсдакабель» (м. Марнинский посад, Чувашська Республіка), ТОВ «ПромЕл», (м. Орел), ТОВ «ВЛКЗ», м. (Великі Луки), ТОВ «Производственное объединение «Кабели и провода» (м. Новоржев), ТОВ «ЕлектроПром», (м. Новоржев), ВАТ «Псковський кабельний завод» (м. Псков), ТОВ «Магна» (м. Великі Луки Псковської обл.), ТОВ «Калужський кабельний завод», ТОВ «Коаксиал» (м. Серпухов), ТОВ «РТ-Кабель» Ярославська обл. (м. Данилов), ВАТ «ЕлектроПром» (м. Новоржев, Псковська обл.), ВАТ «Рибінський електромонтажний завод», ВАТ «Кабель-Арсенал», (м. Климовськ), ЗАТ «Режевський кабельний завод» (м. Реж Свердловської обл.), ЗАТ «СКЗ» (м. Смоленськ), ТОВ «Коаксиал» (м. Серпухов), ТОВ «Калужський кабельний завод» (Дзержинський район, Калужська обл.), ТОВ «БРЕКС» (м. Брянськ), ВАТ «БЕЛЕЛЕКТРОКАБЕЛЬ» (м. Белгород), ВАТ «Провод-К (м. Пермь), «Камський кабель» (м. Пермь) [4].

Сьогодні на ринках непродовольчих товарів існують проблеми з технічним регулюванням щодо відповідності якості продукції та ринкового нагляду. На ринку кабельно-провідникової продукції в Україні діють чіткі правила, зокрема Технічний регламент електромагнітної сумісності обладнання, затверджений постановою Уряду від 16.12.2015 № 1077. Технічний регламент містить загально сформульовані вимоги безпечності щодо спектра продукції [5]. А стандарти вже дають конкретні технічні рішення для задоволення загальних вимог техрегламенту. Підприємець може вибирати – виробляти продукцію за національними стандартами чи за власними технічними умовами. Але при цьому він має довести, що за безпечністю ця продукція відповідає техрегламентам. Для цього він має подати декларацію або отримати сертифікат відповідності від сертифікаційних органів. Найвигідніше ж працювати за гармонізованими європейськими стандартами (ДСТУ-EN), оскільки вони надають так звану презумпцію відповідності, тобто припущення, що продукція відповідає вимогам директив і регламентів ЄС. Наразі українському експортеру недостатньо виготовити продукцію відповідно до європейських гармонізованих стандартів та випробувати її в Україні. Товар доведеться ще раз сертифікувати у спеціалізованих європейських органах, що є досить вартісним, трудомістким та тривалим процесом.

Вирішити цю проблему можна за допомогою вдосконалення системи технічного регулювання, що передбачає ефективну взаємодію бізнесу, держави та споживачів, яка в Україні ще не сформована, зокрема в частині надійного контролю за якістю та безпечністю продукції, що потрапляє на український ринок (рис.1).

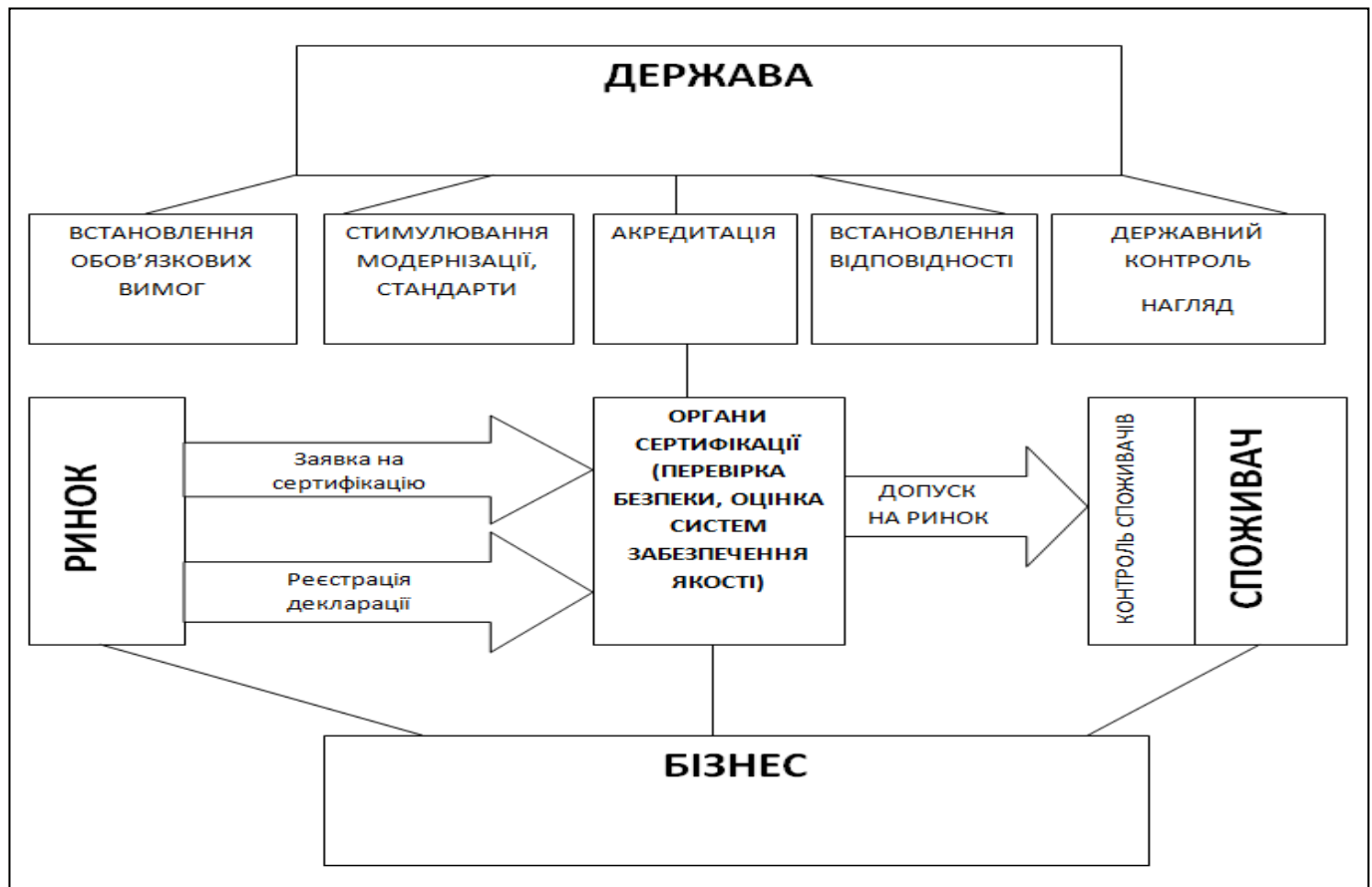

Рисунок 1. Взаємодія держави, бізнесу та суспільства в рамках технічного регулювання

Джерело: власна розробка авторів

Необхідність тривалої та дорогої європейської сертифікації буде усунена тоді, коли Україна підпише з ЄС Угоду про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції АСВА. Україна вже тривалий час готується до підписання з ЄС угоди АСВА, яку називають «промисловим безвізом», оскільки після підписання

такої угоди виробники промислової продукції, отримавши сертифікат відповідності в Україні, не потребуватимуть додаткових процедур для виходу на європейський ринок.

Угода про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції є способом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною і ЄС [6]. Передбачається, що в охоплених цією Угодою секторах українські експортери зможуть маркувати свою продукцію знаком СЕ та вільно продавати її на ринку ЄС без додаткової сертифікації в ЄС. Потенційно, Угода АСАА може охопити до п'ятої частини українського експорту до ЄС¹, передусім продукцію машинобудування. Крім економії часу та коштів експортерів на проходження сертифікації, угода АСАА з ЄС призведе до зростання іміджу продукції «Made in Ukraine», полегшить для України доступ на інші глобальні ринки та збільшить привабливість України для локалізації виробництва. Також, без додаткової сертифікації до України можна буде вільно завозити та продавати на українському ринку виготовлену будь-де продукцію, марковану європейським знаком відповідності СЕ. Це полегшить життя імпортерам в Україні та зменшить контрабанду.

Питання укладання угоди АСАА між ЄС та Україною має досить тривалу історію. Ще у грудні 2005 року Україна та ЄС підписали План дій з підготовки до Угоди АСАА – задовго до початку переговорів про майбутню Угоду про асоціацію. Укладення угоди АСАА передбачено статтею 57 Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. Відповідно до цієї статті та Додатку III до Угоди про асоціацію, Угода АСАА поширюватиметься на 27 категорій промислової (нехарчової) продукції. Спочатку Угода АСАА може охоплювати один або кілька з цих секторів, з наступним розширенням на інші. Після того, як Угода АСАА охопить усі зазначені у Додатку III сектори, Україна та ЄС зобов'язалися розглянути можливість її поширення на інші категорії промислової продукції.

Відповідно до положень Угоди про асоціацію, для укладення угоди АСАА Україна має привести у повну відповідність до європейського своєї законодавство, як горизонтальне (рамкове), так і вертикальне (галузеве); прийняти в якості національних європейські гармонізовані стандарти на відповідні види продукції; привести у відповідність до європейських вимог усю свою національну інфраструктуру якості (національний орган стандартизації, національний орган акредитації, метрологічні інституції, органи з оцінки відповідності) та інфраструктуру державного ринкового нагляду (органи та процедури ринкового нагляду); скасувати усі регуляторні режими (більшість з яких існують ще з радянських та пост-радянських часів), які суперечать, дублюють та/або є додатковими до європейських вимог до відповідних видів продукції (насамперед, санітарні норми і правила та нормативно-правові акти у сфері охорони праці).

Сьогодні кабельно-провідникову продукцію в Україні виробляють 8 заводів, 14 підприємств середнього бізнесу та малі підприємства. Лідерами ринку за обсягами реалізованої продукції є три підприємства: ТзДВ «Гал-Кт», ПАТ «Південкабель» та завод «Одескабель» (рис. 2).

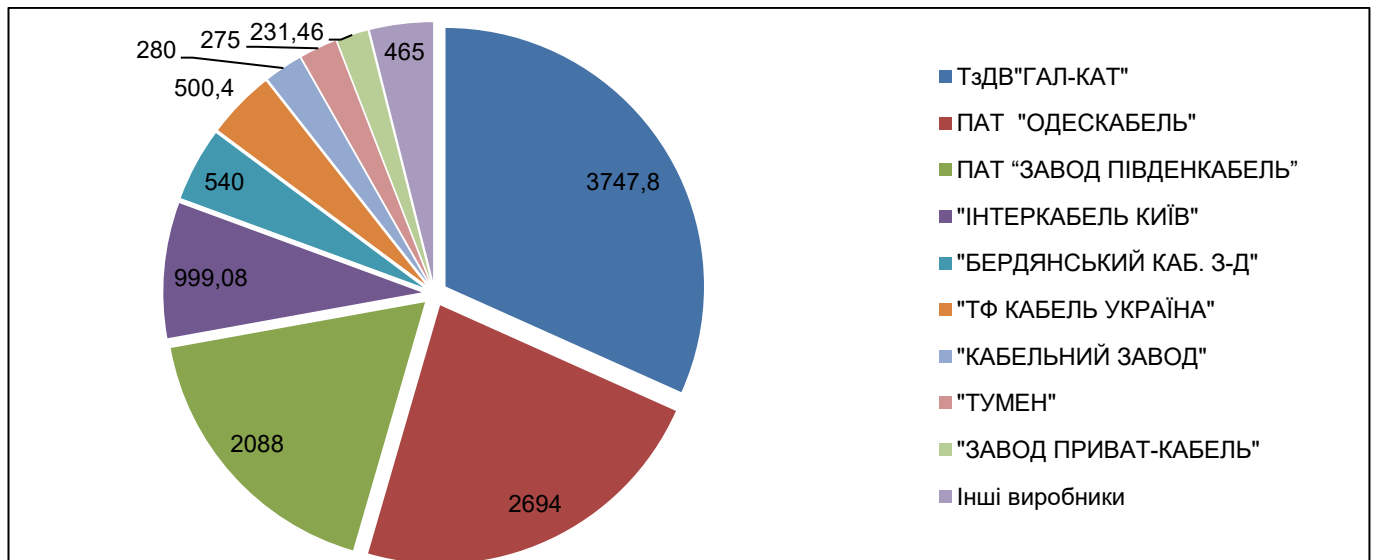

Рисунок 2. Виробництво кабелів і проводів за 2018 р., тис. тон

Джерело: розроблено авторами за даними асоціації «Укрелектрокабель» [7]

Галузь має значний потенціал розвитку і за сприятливих умов здатна швидко нарощувати темпи виробництва та експорту. Так, завдяки поживавленню промислового виробництва, будівельно-монтажних робіт, розвитком сфери зв'язку та телекомунікацій підприємствам галузі вдалося зломити негативний тренд і забезпечити з 2017 р. зростання обсягів виробництва.

Лідером за темпами зростання є ПАТ «Південкабель»: нарощення обсягів виробництва за 2018 р. порівняно з 2017 р. становить 107 %; обсягів реалізації реалізованої продукції – 114 %, обсягів експорту – 141 %. Це підприємство є галузеформуючим за більшістю номенклатури кабельної продукції. Воно є унікальним в країні з випуску силового кабелю з паперовою просоченою ізоляцією на напругу 10 кВ, що є стратегічно значущим для енергетики, металургії, транспорту та будівництва. Водночас таке перспективне

підприємство опинилось під загрозою виживання. На сьогодні простоє понад половину його потужностей, 250 працівників, які мають відповідну кваліфікацію та навички, знаходяться у вимушених відпустках, або мають шукати нові робочі місця. Підприємство недоотримує мільйонні прибутки, а для держави – це недоотримання до бюджету тільки за 2018 р. близько 70 млн. грн. податків та відрахувань.

Аналогічну ситуацію маємо й по галузі в цілому. Як видно з рис. 3, за період 2011-2017 рр. виробництво кабельно-провідникової продукції скоротилось майже на третину. Найбільше скоротилось виробництво провідників електричних на напругу більше 1кВ (67,7 %), а виробництво проводів ізольованих обмотаних зменшилось на 62 % від рівня 2011 року. Серед основних причин – внутрішньоекономічна нестабільність та втрата ринків на тимчасово окупованих Росією територіях України; зростання цін на кольорові метали; недосконала система зовнішньоторгівельних інструментів (наприклад, асиметричність ставок ввізного мита з інших країн, зокрема РФ) спричиняє порушення умов конкуренції на ринку.

Обсяг українського експорту кабельно-провідникової продукції (КПП) за 2018 рік склав 1,116 млрд дол. США., що на 16,7 % вище, ніж за аналогічний період 2017 року. Імпорт всіх видів КПП за цей період склав 449,7 млн дол., що сформувало позитивний зовнішньоторговельне сальдо в розмірі 666,3 млн дол. США. Однак імпорту зростає більш швидкими темпами (107 %) ніж та (101 %). Та ж тенденція мала місце і в попередні роки.

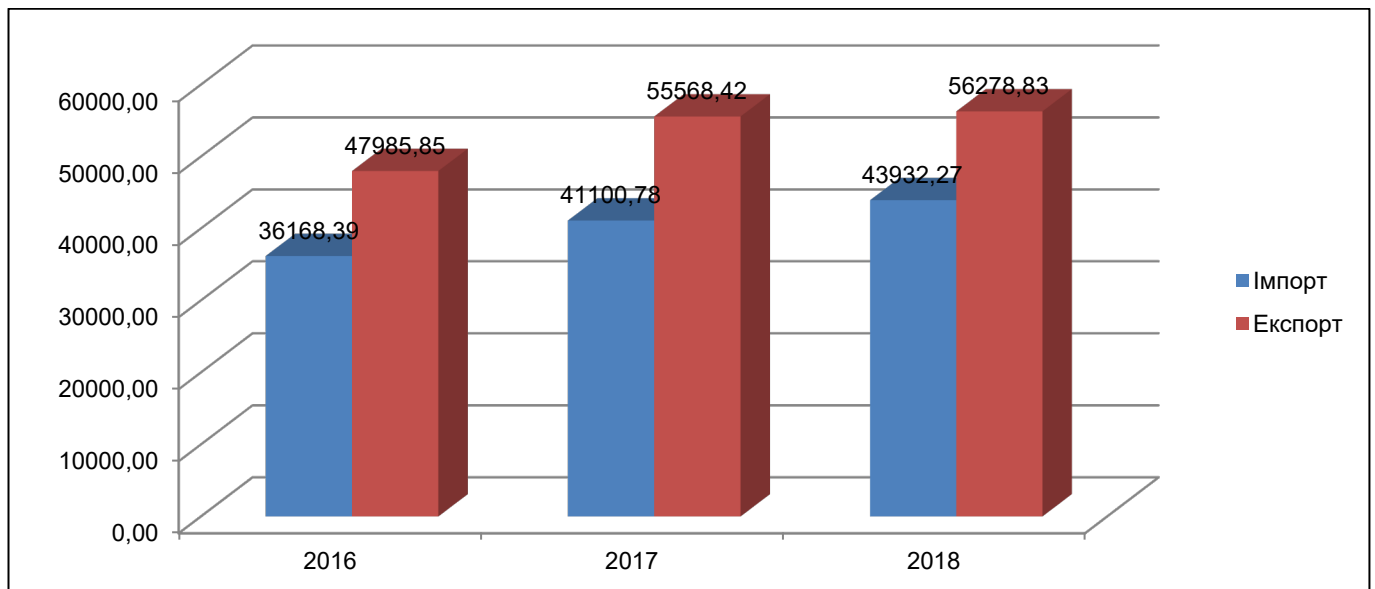

Рисунок 3. Динаміка зовнішньої торгівлі кабельно-провідникової продукції всіх видів України за 2016-2018 рр., тон

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [8].

Необхідно відмітити, що Імпортні поставки в Україну за 9 місяців 2018 року склали 43,932 тис. тон (449,62 млн дол. США). В основному вони представлені такою продукцією: кабелі, оснащені з'єднувальними пристроями (8,62 тис. тон); інші провідники електричні для напруги понад 1кВ (3,24 тис тон), кабелі волоконно-оптичні (1,58 тис тон), кабелі коаксіальні (1,46 тис тон), кабелі мідні 804 тони. Попри те, що у зв'язку з агресивними діями з боку РФ українські виробники поступово переорієнтовуються на ринки країн ЄС, частка Росії в зовнішній торгівлі і досі лишається досить значною (8 % в структурі імпорту та 12 % в структурі експорту).

Українські виробники КПП конкурують з іноземними виробниками на внутрішньому і зовнішньому ринках за гірших вихідних умов. Враховуючи те, що Україна не здійснює промислового видобутку мідної руди, а сировина для кінцевого виробництва мідних проводів ввозиться в Україну з країн СНД, зокрема Російської Федерації, український виробник знаходиться в залежному становищі від зростання ціни міді та алюмінію у закордонних постачальників. Натомість, маючи доступ до дешевої сировини та енергоресурсів, російський виробник здатен забезпечити завжди нижчу ціну. Умови торгівлі КПП з РФ є асиметричними. Російський ринок КПП є більш захищеним. Так, на сьогодні РФ запровадила для української кабельно-провідникової продукції на середню та високу напругу максимальне ввізне мито у розмірі 12 %, тоді як Україна для аналогічної російської продукції застосовує мито в значно меншому розмірі.

Загрозами для суспільного розвитку є поява на внутрішньому ринку неякісної та фальсифікованої продукції українського виробництва «підпільними» виробниками внаслідок недосконалості контролю на електротехнічному ринку з використанням відповідних реєстрів виробників, постачальників та продавців небезпечної КПП.

Інтереси вітчизняного виробника не захищені при внутрішніх закупівлях. Так, за підсумками проведених за останні три роки крупних тендерів у 2016 г – 30 % обсягу продажів мав російський кабель; у 2017 р. – понад 40%, а за 10 міс. 2018 р. більше половини обсягу продажів припадало на російську продукцію.

Висновки. Добросовісний український виробник сьогодні знаходиться під потрійним тиском, пов'язаним з недосконалістю системи технічного регулювання. Найбільші виробники кабельно-провідникової продукції в Україні вже давно досягли високої якості продукції і здатні забезпечити потреби внутрішнього ринку та мають потенціал гідно конкурувати на зовнішніх ринках. Для цього вони витрачають багато часу й коштів, щоб довести високу якість своєї продукції. Підприємства-лідери галузі вже мають всі необхідні сертифікати міжнародного зразка. Проте подальше просування на європейські ринки пов'язано з періодичними перевітками європейськими експертами високої якості української продукції та її відповідності технічним вимогам Європейського союзу.

Таким чином, удосконалення державної політики, інституцій, інфраструктури якості та ринкового нагляду, відповідності горизонтального (рамкового) та вертикального (галузевого) законодавства у низці секторів дозволяє прискорити процес укладання угоди АСАА, який сприятиме визнанню якості української продукції на ринках ЄС, нарощенню експорту з більш високою часткою доданої вартості та залученню інвестицій для розміщення виробничих потужностей на території України з подальшим просуванням на верхні ланки глобальних ланцюгів доданої вартості.

Для цього дієвими заходами будуть:

- розробка правил безпечного функціонування енергетичної непромислової продукції;
- впровадження надійного контролю на електротехнічному ринку з використанням відповідних реєстрів виробників, постачальників та продавців небезпечної КПП;
- вдосконалення системи технічного регулювання, в тому числі впровадження системи надійного контролю і заходів щодо недопущення проникнення через кордон України неякісної кабельно-провідникової продукції.
- захист вітчизняного виробника КПП, особливо щодо не рівних конкурентних умов відносно недобросовісних виробників відповідної продукції, дозволить в короткі терміни і без значних додаткових капітальних витрат наростити обсяги виробництва, збільшити її експорт, забезпечивши тим самим зростання бюджетних і валютних надходжень, сприятиме росту зайнятості і добробуту населення, а також гарантуватиме більш високий рівень безпеки.

Для цього, зокрема, пропонується:

- припинити торговельну дискримінацію українських виробників КПП шляхом використання еквівалентних заходів митно-тарифного регулювання в торгівлі;
- забезпечити захист інтересів вітчизняних виробників при проведенні закупівель КПП;
- забезпечити застосування ефективних важелів нетарифного зовнішньоторговельного регулювання, зокрема налагодження надійного контролю на електротехнічному ринку з використанням відповідних реєстрів виробників, постачальників та продавців небезпечної КПП.

В разі подолання розривів між викликами DCFTA та можливостями українських промислових підприємств Україна може зайняти ринкову нішу в постачанні для європейських бізнес-структур матеріалів та заготовок, напівфабрикатів, формуючи тим самим стадію вторинної обробки деревини, що дозволить мінімізувати сировинний експорт та отримати частину доданої вартості.

Список використаних джерел

1. *Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України».* Київ, 2018. 158 с.
2. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.* URL: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
3. *Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 10 місяців 2019 року.* ВДІСП Український науково-дослідний інститут цивільного захисту. URL: https://undicz.dsns.gov.ua/files/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/2019/Analitichna%20dovidka%20pro%20pojeji_10.2019.pdf.
4. *Реестры запретов на продукцию, сертификатов и деклараций ЕАЭС (ТС), не действующих в Республике Беларусь. Государственный комитет по стандартизации Республики Беларусь.* URL: <https://gosstandart.gov.by/>
5. *Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту з електромагнітної сумісності обладнання» від 16 грудня 2015 р. № 1077.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2015-%D0%BF>.
6. *Луценко Д. Угода АСАА: інтеграція України до ринку промислових товарів ЄС.* URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Ugoda-ACCA_integratsia-Ukrainy-do-rynku-promyslovykh-tovariv-EU-ua_2019.pdf
7. *Ринковий нагляд. Асоціація «Укрелектрокабель».* URL: <http://ukrelektrokabel.info/rinkoviy-naglyad/>.
8. *Державна служба статистики України.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. *Deineko, L. et al. (2018). Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostantia ta onovlennia ukraïnskoyi ekonomiky: naukovo-analitychna dopovid. Ed. by L. Deineko. Kyiv: NAS Ukraine, SI «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine». 158 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/301.pdf> [in Ukr.].*

2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. (2014). URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf [in Ukr.].
3. Ukrainskyj naukovo-doslidnyj instytut cyvilnogo zahystu (2019). Analitychna dovidka pro pozhezhi ta i'h naslidky v Ukraini za 10 misjaciiv 2019 roku. URL: https://undicz.dsns.gov.ua/files/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/2019/Analitychna%20dovidka%20pro%20pojeji_10.2019.pdf [in Ukr.].
4. Gosudarstvennij komitet po standartizacii Respubliki Belarus (2020). Reestr zapretov na produkciju, sertyfykatov y deklaracij EAES (TS), ne dejstvujushhyyh v Respublike Belarus. URL: <https://gosstandart.gov.by/> [in Rus.].
5. Pro zatverdzhennja Tehnichnogo reglamentu z elektromagnitnoї sumisnosti obladnannja (2015). Postanova Kabinetu ministriv Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2015-%D0%BF>. [in Ukr.].
6. Lucenko, D (2019). Ugoda ASAA: integracija Ukraini do rinku promislovih tovariv ЄS. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Ugoda-ACCA_integratsia-Ukrainy-do-rynku-promyslovykh-tovariv-EU_ua_2019.pdf [in Ukr.].
7. Rinkovij nagljad (2019). Asociacija «Ukrelektrokabel'». URL: <http://ukrelektrokabel.info/rinkoviy-naglyad/> [in Ukr.].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3853-584X

Researcher ID: T-1063-2017

Дейнеко Олександр Турсунбайович, аспірант

Українсько-американський університет «Конкордія»

вул. Тургенівська, 8/14, м. Київ, 01054, Україна

e-mail: otdeineko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5314-242X

Researcher ID: S-7770-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кушніренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Дейнеко Александр Турсунбайович, старший преподаватель

Украинско-американский университет «Конкордия»

ул. Тургеневская, 8/14, г. Киев, 01054, Украина

e-mail: otdeineko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kushnirenko Oksana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Oleksandr Deineko, senior lecturer

Ukrainian-American Concordia University

8–14, Turhenievsk Street, Kyiv, 01054, Ukraine

e-mail: otdeineko@gmail.com

**ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ТА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ВАЖЛИВІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ ТА ТУРИЗМУ РЕГІОНУ****Макарчук І. М.,
Перчук О. В.,
Перчук О. В.**

Україна, маючи усі передумови для розвитку туризму, не приділяла належної уваги розвитку цієї сфери господарства. У зв'язку з такою ситуацією проблема підвищення туристичної привабливості території залишається актуальною.

Маючи значний потенціал природних ресурсів та історико-культурних пам'яток та враховуючи велике значення туристичної галузі, в Україні на державному рівні задекларовано її одним з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки.

Серед українських науковців питання розвитку туристичної інфраструктури вивчали О. О. Бейдик, М. П. Мальська, А. Т. Макаров, В. Ф. Кифяк, О. О. Любіцева, С. П. Кузик, І. М. Школа. Окремі елементи інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу Київської області проаналізовано у працях Л. М. Воловик, В. Л. Глібовець, А. М. Полтавець, С. В. Rogovського та ін.

Переяслав-Хмельницький район – це територія історичної землі, яка знаходиться у східній частині Київської області. Відігравала велике значення у процесах формування української національності та державотворення. Ця земля була джерелом натхнення для самого Тараса Шевченка та інших видатних героїв України. Вона перенасичена як сумними, так і радісними великими подіями. Переяслав-Хмельницький район, без перебільшення, можна назвати унікальним місцем на карті нашої країни.

Мета дослідження полягає в оцінці туристичних ресурсів та розвитку туристичної інфраструктури Переяслав-Хмельницького району, визначенні її ролі у створенні підґрунтя для економічного зростання району в цілому та удосконаленні туристичної сфери зокрема.

В основу дослідження зазначеної проблеми покладено загальнонаукові методи пізнання економічних явищ і процесів (аналіз і синтез, системний підхід, діалектичний метод і т. д.).

Розкрито умови формування та сучасний стан сформованості туристичної інфраструктури в Київській області, зокрема Переяслав-Хмельницькому районі. Проведено порівняння стану її складових (комунікаційної мережі, закладів розміщення, закладів масового харчування). Переяслав-Хмельницький район, без перебільшення, можна назвати унікальним місцем на карті нашої країни. Сьогодні тут налічується 51 населений пункт, 15 об'єктів природо-заповідного фонду України, серед яких парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Ташанський» та Національний природний парк «Білоозерський», понад 10 великих та малих річок та сотні потенційних туристичних об'єктів, які потребують збереження, популяризації та уваги туристів. Виділено ключові переваги, що властиві для туристичної інфраструктури Київської області. Встановлено значення матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму як визначального чинника підвищення туристичної привабливості Переяслав-Хмельницького району.

Серед основних причин гальмування розвитку ринку туристичних послуг Переяслав-Хмельницького району слід відзначити: недосконалість системи державного регулювання туристичної діяльності; низький рівень інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму; невідповідність туристичних закладів міжнародним стандартам; недостатнє забезпечення туристичної галузі кваліфікованими спеціалістами; вкрай незадовільний стан транспортної інфраструктури; низька поінформованість потенційних споживачів туристичного продукту. Виокремлено основні проблеми при формуванні та просуванні туристичних продуктів регіону, а також проблеми розвитку наявного туристичного потенціалу, який безумовно є одним з найбагатших в Україні. Запропоновано напрями розвитку інфраструктури туристичного ринку Переяслав-Хмельницького району та активізації використання туристичного потенціалу району.

Ключові слова: туристична інфраструктура, туристичний потенціал, туристичний продукт, туристичні ресурси, туризм, туристичні послуги, туристичний ринок.

**ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ И ИНФРАСТРУКТУРА КАК ВАЖНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ
РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ И ТУРИЗМА РЕГИОНА****Макарчук И. Н.,
Перчук О. В.,
Перчук О. В.**

Украина, имея все предпосылки для развития туризма, не уделяла должного внимания развитию этой сферы хозяйства. В связи с такой ситуацией проблема повышения туристической привлекательности территории остается актуальной.

Имея значительный потенциал природных ресурсов и историко-культурных памятников и учитывая большое значение туристической отрасли, в Украине на государственном уровне задекларировано ее одним из приоритетных направлений развития национальной экономики.

Среди украинских ученых вопросы развития туристической инфраструктуры изучали А. А. Бейдик, М. П. Мальская, А. Т. Макаров, Ф. Кифяк, А. А. Любичева, С. П. Кузык, И. М. Школа. Отдельные элементы инфраструктуры туристско-рекреационного комплекса Киевской области проанализированы в трудах Л. М. Воловик, В. Л. Глибовець, А. М. Полтавец, С. В. Роговского и др.

Переяслав-Хмельницкий район – это территория исторической земли, которая находится в восточной части Киевской области. Играла большое значение в процессах формирования украинской национальности и государства. Эта земля была источником вдохновения для самого Тараса Шевченко и других выдающихся героев Украины. Она перенасыщена как печальными, так и радостными большими событиями. Переяслав-Хмельницкий район, без преувеличения, можно назвать уникальным местом на карте нашей страны.

Цель исследования заключается в оценке туристических ресурсов и развития туристической инфраструктуры Переяслав-Хмельницкого района, определении ее роли в создании основы для экономического роста района в целом и совершенствовании туристической сферы в частности.

В основу исследования данной проблемы положены общенаучные методы познания экономических явлений и процессов (анализ и синтез, системный подход, диалектический метод и т. д.).

Раскрыты условия формирования и современное состояние сформированности туристической инфраструктуры в Киевской области, в частности в Переяслав-Хмельницком районе. Проведено сравнение состояния ее составляющих (коммуникационной сети, средств размещения, предприятий массового питания). Переяслав-Хмельницкий район, без преувеличения, можно назвать уникальным местом на карте нашей страны. Сегодня здесь насчитывается 51 населенный пункт, 15 объектов природно-заповедного фонда Украины, среди которых парк-памятник садово-паркового искусства общегосударственного значения «Ташанский» и Национальный природный парк «Белоозерский», более 10 крупных и малых рек и сотни потенциальных туристических объектов, которые нуждаются в сохранении, популяризации и внимания туристов. Выделены ключевые преимущества, характерные для туристической инфраструктуры Киевской области. Установлено значение материально-технической базы и инфраструктуры туризма как определяющего фактора повышения туристической привлекательности Переяслав-Хмельницкого района.

Среди основных причин торможения развития рынка туристических услуг Переяслав-Хмельницкого района следует отметить: несовершенство системы государственного регулирования туристической деятельности; низкий уровень инвестиций в развитие материальной базы туризма; несоответствие туристических заведений международным стандартам; недостаточное обеспечение туристической отрасли квалифицированными специалистами; крайне неудовлетворительное состояние транспортной инфраструктуры; низкая осведомленность потенциальных потребителей туристского продукта. Выделены основные проблемы при формировании и продвижении туристических продуктов региона, а также проблемы развития имеющегося туристического потенциала, который безусловно является одним из самых богатых в Украине. Предложены направления развития инфраструктуры туристического рынка Переяслав-Хмельницкого района и активизации использования туристического потенциала района.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, туристический потенциал, туристический продукт, туристические ресурсы, туризм, туристические услуги, туристический рынок.

TOURIST RESOURCES AND INFRASTRUCTURE AS THE IMPORTANT COMPONENTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND TOURISM IN THE REGION

**Makarchuk Inna,
Perchuk Oksana,
Perchuk Oksana**

However, with all the prerequisites for the development of tourism, Ukraine did not pay due attention to the development of this sector of economy. Due to this situation, the problem of increasing the tourist attractiveness of the territory remains urgent.

Having an important potential of natural resources, historical and cultural monuments, considering the great importance of the tourism industry, it has been declared one of the priority directions of development of the national economy at the state level in Ukraine.

Among Ukrainian scientists, the development of tourist infrastructure was studied by A. A. Beidik, M. P. Malskaya, A. T. Makarov, F. Kifiak, A. A. Lubitseva, S. P. Kuzyk, I. M. School. Certain infrastructure elements of the tourist and recreational complex of the Kiev region are analyzed in the works of L. M. Volovik, V. L. Glibovets, A. M. Poltavets, S. V. Rogovsky, etc.

Pereiaslav-Khmelnytsky district is a territory of historical land, which is located in the eastern part of the Kiev region. It played a great importance in the processes of formation of Ukrainian nationality and state. This land was a source of inspiration for Taras Shevchenko himself and other outstanding heroes of Ukraine. It is over-saturated with both sad and joyful big events. Pereiaslav-Khmelnytsky district, without exaggeration, can be called a unique place on the map of our country.

The purpose of the study is to assess tourist resources and develop the tourist infrastructure of Pereiaslav-Khmelnytsky district, to determine its role in creating the basis for the economic growth of the district as a whole and to

improve the tourism sector in particular. The study of this problem is based on general scientific methods of knowledge of economic phenomena and processes (analysis and synthesis, system approach, dialectical method, etc.).

It was revealed the conditions of formation and the current state of formation of tourist infrastructure in Kyiv region, in particular in Pereiaslav-Khmelnytsky district. It was made the comparison of the state of its components (communication network, accommodation establishments, and mass catering establishments). Without exaggeration, Pereiaslav-Khmelnytsky district can be called a unique place on the map of our country. Today, there are 51 settlements, 15 objects of nature reserve fund of Ukraine, among which is a park-monument of landscape art of a national importance «Tashanskyi» and National natural park «Bilozerskyi», and there are more than 10 large and small rivers and hundreds of potential tourist sites that need to be preserved, promoted and attracted by tourists. It was highlighted the key advantages inherent in the tourism infrastructure of Kyiv region. The value of material and technical base and tourism infrastructure has been established as a determining factor for increasing the tourist attractiveness of Pereiaslav-Khmelnytsky district.

The main reasons for hindering the development of the tourist services market in Pereiaslav-Khmelnytsky district are: the imperfection of the system of state regulation of tourist activity; the low level of investments in the development of the material base of tourism; the inconsistency of tourist establishments with international standards; the insufficient provision of the tourism industry by qualified specialists; the extremely unsatisfactory condition of transport infrastructure; the low awareness of potential consumers of the tourism product. It was highlighted the main problems in the formation and promotion of tourism products of the district, as well as the problems of development of existing tourism potential, which is certainly one of the richest in Ukraine. It was offered the directions of development of tourist infrastructure market in Pereiaslav-Khmelnytsky district and activation of using of tourist potential in the area.

Key words: *tourism infrastructure, tourism potential, tourist product, tourist resources, tourism, tourist services, tourist market.*

JEL Classification: *L83, L 26, R5, R11.*

Виклад основного матеріалу. Одним з головних завдань сучасності є створення високорозвинутої сфери обслуговування, що дозволить повніше задовольняти потреби населення, зокрема, створювати кращі умови для відпочинку і дозвілля. Туризм і екскурсії, як вид активного відпочинку, в цьому відношенні універсальні і набувають все більшої популярності. Збільшення вільного часу людей, зростання їх доходів, підвищення рівня освіти і культури сприяють розвитку їх потреби в туризмі.

Мета розвитку туристичного комплексу України є формування конкурентоспроможного на світовому й національному рівнях туристичного продукту. Основною передумовою формування ефективної програми розвитку туризму є методологічні й правові аспекти організації та функціонування туристичної інфраструктури [1].

Під інфраструктурою туризму розуміються комплекс споруд, інженерних і комунікаційних мереж, у тому числі телекомунікаційного зв'язку, доріг, суміжні індустрії туризму підприємства, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів, і їхнє належне використання з метою туризму, а також забезпечення життєдіяльності підприємств індустрії туризму.

Туристична інфраструктура охоплює:

- *туристичні ресурси* - сукупність природних, історичних, культурних, соціально-економічних та інших ресурсів відповідної території, які задовольняють різні потреби туриста;

- *суб'єкти туристичної діяльності* - суб'єкти господарювання, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством тієї чи іншої країни порядку, і мають ліцензію або дозвіл на здійснення діяльності, пов'язаної із наданням туристичних послуг та внесені до Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності; такий суб'єкт туристичної діяльності як *туроператор* безпосередньо та регулярно здійснюють діяльність щодо створення турпродукту, реалізації та надання туристичних послуг, а також посередницьку діяльність із надання характерних і супутніх послуг.

- *туристичну індустрію* - сукупність суб'єктів туристичної діяльності, організаційні структури підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, спорту тощо, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів;

- *туристичні послуги* - послуги щодо розміщення, харчування, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів;

- *туристичний продукт* - попередньо розроблений комплекс, який поєднує такі послуги, що реалізуються або пропонуються до реалізації за єдиною ціною. Сюди входять:

а) послуги перевезення;

б) послуги проживання;

в) інші туристичні послуги, не пов'язані із перевезенням і проживанням [2].

Розвиток інфраструктури туризму – важливий етап планування процесу використання туристських ресурсів. Яким привабливим не був би туристський ресурс, а доступ до нього значною мірою залежить від можливості вільного доступу до нього споживача – туриста. Якщо до природного ресурсу немає зручної дороги, то масове відвідування об'єкта стає нелегким а часто-густо і взагалі неможливим.

Головною проблемою розвитку туристичної сфери Київської області є відсутність системної підтримки та розбудови туристичної інфраструктури, кластерного та єдиного концептуального підходу в формуванні та просуванні туристичних продуктів регіону, а також відсутність розвитку наявного туристичного потенціалу, який безумовно є одним з найбагатших в Україні.

На території Київської області знаходиться близько 6000 об'єктів культурної спадщини, з них 2010 пам'яток археології, 1164 – пам'ятки історії, 164 – пам'ятки архітектури. Це давні поселення, городища, могильники, кургани, змійові вали, місця битв та історичних подій, археологічні пам'ятки, занесені до Реєстру нерухомих пам'яток, пам'ятки національного значення, серед яких більшість – це культові споруди XVI-XIX століть. Вони розкривають широкі можливості для задоволення найвибагливіших культурно-пізнавальних потреб як жителів Київщини так і туристів з України та світу.

В Київській області налічується 255 готельних об'єктів, з яких: 146 об'єктів готельного господарства, 6 мотелів і кемпінгів, 68 об'єктів готельно-ресторанного господарства та 27 садиб сільського туризму. Розвиненими місцями зеленого туризму є села Білоцерківського, Богуславського, Вишгородського, Кагарлицького, Переяслав-Хмельницького районів. На території Київської області нараховується 194 території та об'єкти природно-заповідного фонду, у тому числі 23 об'єкти загальнодержавного значення та 171 об'єкт місцевого значення. З них – 2 національних природних парки, 15 заказників, 2 пам'ятки природи, 1 дендрологічний парк, 3 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення [3].

До об'єктів місцевого значення входить 82 заказника, 59 пам'яток природи, 11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 17 заповідних урочищ та 2 регіональні ландшафтні парки. Київська область завдяки сприятливим кліматичним умовам, має різнопрофільні лікувально-оздоровчі та санаторно-курортні заклади, а саме в Броварському, Києво-Святошинському, Миронівському, Обухівському, Переяслав-Хмельницькому районах та м. Боярка, м. Буча, м. Ворзель, м. Ірпінь і м. Миронівка [3].

Переяслав-Хмельницький район має унікально вигідне географічне розташування та можливість сполучення з усіма головними видами транспорту (автомобільний, залізничний, повітряний, водний, велосипедний) (табл.1).

Також, для Переяслав-Хмельницького району є зручним те, що столиця України знаходиться у безпосередній близькості, тобто в 1-1.15 годині їзди на автомобілі.

Крім того, просто доступу мало, масовий турист вимагає і дуже комфортних умов свого перебування в місці тимчасового відвідування.

Таблиця 1. Транспортне сполучення Переяслав-Хмельницького району

№	Вид транспортного сполучення	Назва	Опис
1.1	Автомобільний	Європейський маршрут E40	найдовший європейський автошлях E 40, довжиною 8500 км, з'єднує французьке місто Кале, проходить через Переяславщину в районі с. Студеники і закінчується казахським містом Ріддер, що біля кордону з Китаєм. Також, ця траса є головною дорогою України (Київ-Харків М-03)
1.2	Автомобільний	Автошлях Н 08	автомобільний шлях національного значення на території України, Бориспіль - Єрківці – Переяслав - Цибли - Хоцьки - Світанок - Кременчук - Дніпро - Запоріжжя. Проходить територією Київської, Черкаської, Полтавської, Кіровоградської, Дніпропетровської та Запорізької областей.
2.1	Повітряний	Міжнародний аеропорт «Бориспіль», аеродром «Дівички», Повітряне сполучення	У сусідньому Бориспільському районі знаходиться головний міжнародний аеропорт нашої країни – «Бориспіль». Він являється найбільш зручним та швидким видом транспорту для іноземних туристів, що планують відвідати Переяславщину.
2.2	Повітряний	Аеродроми та вертолітні площадки	Станом на 2017 рік, в Переяслав-Хмельницькому районі є три аеродроми, один з яких найбільш активний – це аеродром «Дівички» – приватний злітно-посадковий майданчик у Київській області, розташований неподалік села Дівички (нині вже Дівичківська ОТГ), призначений для експлуатації повітряних суден масою до 5700 кг. Також є майданчик для гелікоптера, що знаходиться на території Національного природного парку «Білоозерський».
3	Залізничний	Станція Переяславська	Пасажи́рська залізни́чна ста́нція в селі Переяславське, Переяслав-Хмельницького району (нині вже Студенниківська ОТГ). Розташована на лінії Київ - Полтава.
4	Водний	Затока «Куряче горло». Пристань	До Переяслав-Хмельницького району є можливість дістатися з будь-якого океану нашої планети.
5	Велосипедний	Вишиваний Шлях	Через Переяславщину проходить найдовший в Україні туристичний пішохідний та вело-маршрут під назвою «Вишиваний шлях» та інші не менш цікаві маршрути.

Для прикладу, загальноприйнятий світовий стандарт індустрії гостинності передбачає розміщення туристів у двомісному номері зі зручностями (туалет, душ/ванна, гаряча вода), а це є суттєвою перешкодою для розвитку туризму в периферійних районах України, де навіть найкращі готелі, побудовані в 50-60-ті роки, мають санвузол на поверсі, а не в номері. Те ж саме у більшості випадків на цей час стосується і значної частини українських гостинних садиб [4].

Переяслав-Хмельницький район, без перебільшення, можна назвати унікальним місцем на карті нашої країни. Сьогодні тут налічується 51 населений пункт, 15 об'єктів природо-заповідного фонду України, серед

яких парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Ташанський» та Національний природний парк «Білоозерський», понад 10 великих та малих річок та сотні потенційних туристичних об'єктів, які потребують збереження, популяризації та уваги туристів [5].

Єдиним представником Київщини (із 1122 сіл) у фіналі туристичного проекту «Неймовірні села України» стало і село Циблі, Переяслав-Хмельницького району.

Презентуються та відкриваються нові об'єкти: кургани «Три брати»; береза-тризуб «Україна», перша в районі екологічна стежка «Куряче горло», тощо. Встановлюються туристичні щити по маршруту «7 чудес Переяславщини».

На території Переяслав-Хмельницького району відбуваються міжнародні та Всеукраїнські змагання і фестивалі: триатлон, повітроплавання, регата – набувають резонансу нові проекти, такі як заплив через Дніпро – «Дніпро ревує», «Селфі Веломарафон-1187» та інші [6].

На Переяславщині за останні пів року зроблено не малий обсяг перших, фундаментальних кроків у напрямку розвитку туризму і враховуючи свій потенціал, при правильному підході та зацікавленні інвесторів, територія Переяслав-Хмельницького району з-поміж територій Київщини, має право бути безперечним лідером туризму в області, вже за 5-10 років.

Переяславщина один з не багатьох регіонів, який має всі можливості розвитку будь-якого з видів туризму, без виключення.

Головною метою розвитку туризму та туристичної інфраструктури в Переяслав-Хмельницькому районі є формування сприятливих умов для створення, модернізації та просування туристичних продуктів Переяслав-Хмельницького району та Київської області в цілому, для збільшення існуючого туристичного потоку в регіон та формування і створення туристичного продукту Переяславщини, який буде конкурентоспроможним на національному ринку, що дозволить диверсифікувати туристичну галузь на одну з провідних галузей у формуванні економіки регіону, що значно впливатиме на добробут місцевого населення.

У теперішній час, Переяславщина зацікавлює все більше і більше людей, які готові розвиватися та розвивати на цій землі туризм, про що свідчить поява біля с. Дівички вже діючого аеродрому періодичні візити представників клубів повітроплавання (повітряні кулі). Створення однієї з найбільших в Україні локацій для кайт-серфінгу, проведення міжнародних змагань з триатлону «Слов'янська Хвиля», організація крейсерським яхт-клубом регати на «Кубок Переяслава», реалізація проекту найдовшого в Україні туристичного маршруту «Вишиваний шлях» та велика широко направлена робота громадської ініціативи «Корінь нації», представники якої окрім організації проектів по збереженню природо-культурної спадщини, проведення спортивних та культурно-просвітницьких заходів, є ще й авторами та розробниками низки туристичних маршрутів різного значення, серед яких можна виокремити маршрут з однойменною назвою - «Корінь нації – мандрівка Україною крізь віки». Варто зазначити, що кількість зацікавлених у розвитку Переяслав-Хмельницького району людей поступово збільшується не безпідставно. Ця територія має великі перспективи, завдяки неочіненно високому, ще далеко не використаному саме туристичному потенціалу та екології, що само собою тісно переплітається та доповнює одне одного (табл. 2).

Переяславщина, сьогодні, поступово крокує до мети, щоб стати лицем Київської області у туристичному напрямку, де не дивлячись на свої слабкі сторони вона вже виступає як головний і єдиний представник Київщини у проекті найдовшого туристичного маршруту Україною - «Вишиваний Шлях».

Основними завданнями при формуванні стратегії розвитку туризму в Переяслав-Хмельницькому районі мають бути:

- формування, розвиток та просування туристичних продуктів Переяслав-Хмельницького району;
- розвиток та вдосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури;
- створення системи координації взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади з підприємствами, організаціями та будь-якими іншими законними формуваннями громадськості у сфері туризму та супутніх послуг які відносяться до сфери туризму (готелі, мотелі, дорожній сервіс (для авто-туристів), ресторани, кафе, бари, інші засоби розміщення та/або обслуговування туристів тощо. щодо залучення інвестицій та розвитку і підтримки туристичної сфери Переяслав-Хмельницького району;
- проведення інформаційної пропаганди щодо потенційних можливостей та існуючих продуктів туристичної сфери Переяслав-Хмельницького району на вітчизняних;
- збільшення кількості туристів і екскурсантів, насамперед за рахунок внутрішнього потенціалу Переяслав-Хмельницького району (з урахуванням потенціалу Лівобережної Київщини);
- підтримка формуванню сприятливого середовища для залучення інвестицій в туристичну індустрію та формування інвестиційних пропозицій в туристичній сфері;
- зростання обсягів туристичних послуг і відповідно надходжень до бюджетів всіх рівнів;
- зростання зайнятості населення в сфері туризму та супутніх галузях економіки;
- підвищення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери;
- активізація співробітництва з регіонами України, у яких розвинена туристична сфера, є великий потенціал розвитку, або ж об'єднуюча складова - на приклад розвитку туристичних маршрутів патріотичного напрямку, з метою пошуку перспективи об'єднати їх в єдину потужну програму розвитку патріотичної свідомості українців.
- збереження об'єктів природи, історії та культури.
- збереження національної пам'яті
- підвищення рівня екологічної та патріотичної свідомості та здорового способу життя туристів, активізація їх потенціалу, шляхом реалізації туристично-пізнавальних та інших соціальних проектів.

- створення позитивного іміджу Переяслав-Хмельницького району, Переяславщини та Лівобережної Київщини в цілому, як конкурентоспроможний, розвинений туристичний регіон України.

Таблиця 2. SWOT-аналіз сфери туризму в Переяслав-Хмельницькому районі

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
1. Велика історія та наявність визначних перспективних туристичних об'єктів 2. Вигідне географічне розташування регіону 3. Значний транзитний потенціал 4. Наявність природно-заповідного фонду та рекреаційних зон, зокрема заповідників, заказників 5. Великий ресурс для розвитку внутрішнього туризму та туризму вихідного дня (м.Київ, Черкаси.) 6. Потенціал розвитку майже всіх видів туризму. Прямий інтерес для інвесторів та організацій по написанню грантів, через високий рівень туристичного потенціалу Переяславщини та практично повну відсутність конкуренції у багатьох напрямках туризму та екології в цьому регіоні.	1. Відсутність туристичного ринку та системного розвитку (немає єдиної концепції розвитку та роботи з існуючими суб'єктами та об'єктами туристичного ринку) 2. Брак та недосконалість туристичної інфраструктури та послуг сучасного рівня та їх невідповідність міжнародним стандартам. 3. Відсутність інформаційного забезпечення для туристичних продуктів 4. Недооцінка значення туризму для розвитку регіону 5. Низький рівень активності керівництва сіл району у даному напрямку 6. Відсутність особи по залученню фінансування туристичних проєктів за допомогою грантів. Не вистачає особи з ведення туристичної документації. 7. Відсутність співпраці з туристичними фірмами та інвесторами.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
1. Адаптація до сучасних європейських стандартів 2. Формування кластерної моделі розвитку туризму 3. Створення єдиної концепції сталого розвитку туризму в регіоні 4. Створення умов для розвитку туристичної інфраструктури європейського рівня з залученням міжнародних інвестицій 5. Зростання економічних показників та прямих надходжень до бюджетів усіх рівнів за рахунок розвитку туристичного бізнесу 6. Збереження об'єктів історії, природи та культури 7. Реалізація проєктів по створенню сучасної школи формування патріотичної та екологічної свідомості, методом використання туристичного потенціалу.	1. Будівництво не екологічних виробництв на Переяславщині. 2. Політична і соціально-економічна нестабільність 3. Загострення чи продовження воєнного конфлікту на сході 4. Нестабільність курсу національної валюти 5. Погіршення умов фінансування і кредитування 6. Складність процедур сертифікації і стандартизації товарів та послуг 7. Обтяжливість реєстраційно-дозвільних процедур 8. Не високий рівень екологічної свідомості місцевого населення 9. Різка зникнення води в історичних річках Переяславщини

Зазначені шляхи активізації використання розвитку туристичного потенціалу Переяслав-Хмельницького району дасть змогу відновити та розвинути існуючу матеріально-технічну базу туризму, створити нові туристичні об'єкти, забезпечити комплексний розвиток туристичних центрів. Реалізація зазначених заходів сприятиме залученню інвестицій у туристичну галузь району, впровадженню нових форм організації туризму, розвитку сільського зеленого туризму, створенню відповідної мережі туристично-екскурсійних маршрутів з комплексом обладнаних для відпочинку місць. Результатом зазначених заходів буде:

- зростання іміджу району, як туристичного краю, в області і в Україні;
- зростання кількості туристів що відвідують район;
- збільшення кількості туристичних продуктів та пропозицій для відпочинку;
- збільшення обсягів залучених інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури;
- зростання кількості туристичних садиб, ознакованих туристичних атракцій, промаркованих туристичних шляхів;
- створення нових робочих місць та збільшення доходів населення;
- збільшення обсягів надходжень податків, зборів та інших платежів до бюджетів усіх рівнів від суб'єктів підприємницької діяльності туристичної сфери, в тому числі до місцевих бюджетів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проведений аналіз перспектив розвитку туризму в Київській області, та Переяслав-Хмельницькому районі зокрема, дозволив сформулювати основні напрями реалізації стратегії розвитку. Ступінь сформованості туристичної інфраструктури Переяслав-Хмельницького району Київської області, на наше глибоке переконання, є досить низька і не забезпечує належного рівня обслуговування туристів. Кожна із складових туристичної інфраструктури району потребує окремого, комплексного, системного підходу щодо вдосконалення та реформування. Так наявність великого туристично-рекреаційного потенціалу та його комплексна оцінка дозволить створити та реалізувати Стратегію розвитку туризму в Переяслав-Хмельницькому районі, а створення єдиного концептуального підходу в формуванні та просуванні туристичних продуктів сприятиме вирішенню проблеми розвитку туристичної сфери. Важливим напрямом у просуванні регіону на туристичному ринку є акцентування уваги на культурній спадщині Переяслав-Хмельницького району. Також з метою посиленого розвитку туристичної сфери потрібна активізація діяльності малого та середнього підприємництва, адже підприємницьке середовище на даному етапі потребує підтримки та зміцнення і залучення інвестиції для розвитку туризму Переяслав-Хмельницького району.

Список використаних джерел

1. Брендинг. Дослідження сприйняття України. URL: <http://brandukraine.org/k/>.
2. Брич В. Я. Туроперейтинг: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2016. 298с.
3. Все о туризме. Туристическая библиотека. URL: http://tourlib.net/books_ukr/roglev01-5.htm
4. Мальська М. П. Туристичний бізнес: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 350с.
5. Офіційний сайт Переяслав-Хмельницької міської ради та виконавчого комітету. URL: http://tourlib.net/books_ukr/roglev01-5.htm
6. Офіційний сайт Переяслав-Хмельницької районної державної адміністрації. URL: <http://pereyaslav-rda.gov.ua/>

References

1. Brendyngh. Doslidzhennja sprynjattja Ukrajiny [Branding. Study of perception of Ukraine]. URL: <http://brandukraine.org/k/>.
2. Brych, V. Ja. (2016). Turoperejtyng: navchalnyj posibnyk [Touring]. Kyiv: Kondor, 298 s.
3. Vse o turizme. Turisticheskaya biblioteka [All about tourism. Tourist library]. URL: http://tourlib.net/books_ukr/roglev01-5.htm
4. Maljsjka, M. P. (2017). Turystychnyj biznes [Travel business]: navchalnyj posibnyk. Kyiv: Centr uchbovoi literatury. 350s.
5. Oficijnyj saj Perejaslav-Khmeljnyckoji misjkoji rady ta vykonavchogho komitetu [The official site of Perejaslav-Khmelnytsky City Council and the Executive Committee]. URL: http://tourlib.net/books_ukr/roglev01-5.htm
6. Oficijnyj saj Perejaslav-Khmeljnyckoji rajonnoji derzhavnoji administraciji [Official site of Perejaslav-Khmelnytsky district state administration]. URL: <http://pereyaslav-rda.gov.ua/>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: makarchyck.inna@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>
Researcher ID: 0089054

Перчук Оксана Валентинівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: ruru23@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-3549-5544>

Перчук Оксана Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: oksi011279@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макарчук Инна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры профессионального образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Перчук Оксана Валентиновна, кандидат экономических наук, доцент кафедры профессионального образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: ruru23@ukr.net

Перчук Оксана Владимировна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры профессионального образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: oksi011279@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makarchuk Inna, PhD in Economics, Assistant Professor Department of Vocational Education Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
E-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Perchuk Oksana, PhD in Economics, Assistant Professor Department of Vocational Education Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ruru23@ukr.net

Perchuk Oksana, PhD in Economics, Assistant Professor Department of Vocational Education Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: oksi011279@gmail.com

РЕКРУТИНГ НА SMART-ПРИНЦИПАХ

Привалова Н. В.

Актуальність теми дослідження пояснюється соціально-економічними перетвореннями в українській економіці, та як наслідок особливе значення для будь-якого підприємства набуває проблема підбору кваліфікованого персоналу. На українському ринку праці відбулися істотні зміни: якщо раніше проблемою був пошук роботи самим працівником, то сьогодні основною проблемою став пошук кваліфікованого працівника самим підприємством.

Постановка проблеми. Нові можливості, пов'язані з рекрутингом та вдосконаленням його принципів, враховуючи технологію SMART та зробити певні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління персоналом, найму та підбору персоналу, рекрутингу присвячено праці таких вчених-економістів як А. Бутусевич, Т. Бутинська, І. Жилияєва, О. Зотова, С. Кулакова, В. Копейкіна, В. Лисак, О. Орлова, В. Семендяк, А. Трунов та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Під час функціонування та розвитку рекрутменту залишається поза увагою питання щодо вдосконалення підходів до принципів рекрутингу, що обґрунтовує її актуальність.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою статті є дослідження сутності рекрутингу та його принципів, враховуючи технологію SMART.

Метод або методологію проведення дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи: діалектичний, системно-структурного аналізу й синтезу, узагальнення.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті досліджено суть рекрутменту та фактори, які на нього впливають. Розкрито значимість рекрутингу для підприємств-клієнтів. Визначено поняття «SMART» та його сутність. Обґрунтовано, що модернізований підхід до рекрутингу, в сучасних умовах повинен ґрунтуватися на SMART-принципах, який враховує фактор часу, потреби підприємства-клієнта та його вимоги до потенціалу кандидата (працівника) і результат (продуктивність), що очікується від нього. Рекомендований автором рекрутинг на SMART-принципах складається з конкретного, вимірюваного, досяжного, значущого та обмеженого у часі принципу.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Водночас, результати роботи можуть бути використані рекрутером при підборі та найму кандидата, а також керівниками підприємств вищої ланки.

Висновки відповідно до статті. На основі проведеного дослідження сутності рекрутингу та його принципи, враховуючи технологію SMART, результатом наукового доробку є те, що рекрутинг на SMART-принципах сприяє більш точному розумінню потреби замовника і дає повне уявлення про сферу діяльності підприємства-клієнта, а також уміня знаходити клієнтів і грамотно працювати з ними.

Ключові слова: клієнт, найм працівника, підбір працівника, підприємство-клієнт, рекрутинг, рекрутмент, SMART.

РЕКРУТИНГ НА SMART-ПРИНЦИПАХ

Привалова Н. В.

Актуальность темы исследования объясняется социально-экономическими преобразованиями в украинской экономике, и как следствие особое значение для любого предприятия приобретает проблема подбора квалифицированного персонала. На украинском рынке труда произошли существенные изменения: если раньше проблемой был поиск работы самим работником, то сегодня основной проблемой стал поиск квалифицированного работника самим предприятием.

Постановка проблемы. Новые возможности, связанные с рекрутингом и совершенствованием его принципов учитывая технологию SMART и сделать определенные выводы.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам управления персоналом, найма и подбора персонала, рекрутинга посвящены работы таких ученых-экономистов как А. Бутусевич, Т. Бутинский, И. Жилияева, Е. Зотова, С. Кулакова, В. Копейкина, В. Лысак, Е. Орлова, В. Семендяк, А. Трунов и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Во время функционирования и развития рекрутмента остается без внимания вопрос о совершенствовании подходов к принципам рекрутинга, что обосновывает ее актуальность.

Постановка задачи, цели исследования. Целью статьи является исследование сущности рекрутинга и его принципов, учитывая технологию SMART.

Метод или методологию проведения исследования. В работе использованы общенаучные методы: диалектический, системно-структурного анализа и синтеза, обобщения.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье исследована сущность рекрутмента и факторы, которые на него влияют. Раскрыта значимость рекрутинга для предприятий-клиентов. Определено понятие «SMART» и его сущность. Обосновано, что модернизированный подход к рекрутингу, в современных условиях должен основываться на SMART-

принципах, который учитывает фактор времени, потребности предприятия-клиента и его требования к потенциалу кандидата (работника) и результат (производительность), который ожидается от него. Рекомендуемый автором рекрутинг на SMART-принципах состоит из конкретного, измерительного, достижимого, значимого и ограниченного во времени принципов.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Вместе с тем, результаты работы могут быть использованы рекрутингом при подборе и найме клиентов, а также руководителями предприятий высшего звена.

Выводы согласно статье. На основе проведенного исследования сущности рекрутинга и его принципы, учитывая технологию SMART, результатом научного творчества является то, что рекрутинг на SMART-принципах способствует более точному пониманию потребности заказчика и дает полное представление о сфере деятельности предприятия-клиента, а также умение находить клиентов и грамотная работать с ними.

Ключевые слова: клиент, наем работника, подбор работника, предприятие-клиент, рекрутинг, рекрутмент, SMART.

RECRUITING ON SMART-PRINCIPLES

Pryvalova Nataliia

The relevance of the research topic due to socio-economic transformations in the Ukrainian economy and, as a result of particular importance for any enterprise is the problem of selection of qualified personnel. On the Ukrainian labor market has undergone significant changes: if earlier the problem was the job search by the worker, today the main problem was the search for a qualified employee by the company.

Statement of the problem. New opportunities associated with rekrutyngha and improvement of it principles given the SMART technology and to make certain conclusions.

Analysis of recent researches and publications. Problems of personnel management, recruitment and selection of personnel, recruiting is dedicated to the work of such scientists-economists as A. Matusevich, T. Butynski, I. Zhilyaeva, E. Zotova, S. Kulakov, V. Kopeikin, V. Lysak, E. Orlova, V. Semenyak, A. Trunov and others.

Highlighting unexplored aspects of the problem. In the operation and development of recruitment remains unanswered question about approaches to recruiting principles that justifies its relevance.

Statement of the problem, purpose of the study. The purpose of this article is to study the nature of recruitment and its principles, given the SMART.

Method or methodology of the study. The study used General scientific methods: dialectic, system-structural analysis and synthesis, generalization.

The main material (the results). The article explores the nature of recruitment and the factors that influence it. It reveals the importance of recruiting for enterprise clients. Define the concept of «SMART» and its essence. It is proved that a modernized approach to recruiting, in modern conditions should be based on SMART principles, which takes into account the time factor, the needs of the enterprise client and his requirements to the potential candidate (employee) and the result (performance), which is expected from him. Recommended by the author recruiting at SMART-principles consists of specific, measurable, achievable, relevant and limited in time principles.

The scope of the results. The findings and results of this paper can be used in educational and scientific process of economic faculties of higher educational institutions. However, the results can be used for recruiting, selection and hiring clients as well as business leaders, senior managers.

Conclusions according to the article. On the basis of the study of the nature of recruitment and its principles, given the technology of SMART, the result of scientific work is that recruiting SMART-principles contributes to a more accurate understanding of customer needs and a full view of the field of activity of the enterprise client as well as the ability to find clients and competent to work with them.

Key words: customer, employee recruitment, selection of employee, enterprise-customer, lecturing, recruitment, SMART.

JEL Classification: J22-24, H31, O15

Актуальність теми дослідження. Сучасні економічні умови характеризуються загостренням конкуренції, в якій все більш важливим фактором успіху стає ступінь креативності підприємств, залучених в конкурентну боротьбу за краще місце на ринку. Така ситуація сприяє постійній модернізації підходів до системи управління на підприємствах, які стосуються всіх аспектів, в тому числі й в підборі та найму кадрів.

Постановка проблеми. На сьогодні час будь-яке підприємство зацікавлене у залученні й утриманні висококваліфікованих кадрів. Виходячи з цього, процес найму та підбору персоналу на вакантні посади є одним з найважливіших питань і першочерговим завданням у системі управління персоналом на підприємстві. Професійно організований процес з підбору необхідних спеціалістів дозволить підприємству в короткій терміни заповнити всі вакансії та залучити персонал, який буде відповідати всім вимогам. Саме тому питання рекрутинга потребує постійного дослідження, з урахуванням вимог керівників підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління персоналом, найму та підбору персоналу зокрема, а також рекрутингу присвячено праці таких вчених-економістів як А. Бутусевич, Т. Бутинська, І. Жилиєва, О. Зотова, С. Кулакова, В. Копейкіна, В. Лисак, О. Орлова, В. Семендяк, А. Трунов та інші [1...6].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак питання щодо вдосконалення підходів до принципів рекрутингу досліджено не в повному обсязі, що обґрунтовує її актуальність.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою статті є дослідження сутності рекрутингу та його принципів, враховуючи технологію SMART.

Методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали як загально-наукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, системно-структурного аналізу й синтезу, узагальнення.

Викладення основного матеріалу. Рекрутмент – вид підприємницької діяльності, який полягає в наданні послуг з пошуку і підбору кандидатів (персоналу) для підприємства-клієнта. Мета рекрутменту полягає у створенні власного резерву потенційних кандидатів на всі посади, враховуючи при цьому тенденції ринку праці. Також грамотно організований найм та підбір дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства-клієнта за рахунок грамотних, висококваліфікованих й досвідчених фахівців. Підбір найбільш відповідних вимогам підприємств-клієнтів нових співробітників також забезпечує їм сталість кадрів, зменшує плинність персоналу і, як наслідок, скорочуються певні статті витрат на персонал (найм, навчання, вивільнення) [1–3].

Природно, що на процес діяльності рекрутменту впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища. До факторів зовнішнього середовища відносяться: законодавство; ситуація на ринку праці; розташування й імідж підприємства-клієнта, тощо. До факторів внутрішнього середовища – кадрова політика підприємства; організаційна культура; толерантність, специфіка діяльності тощо.

Зауважимо, що «рекрутинг» - це діяльність зі створення умов для заповнення вакансій (вакантних робочих місць) у підприємстві-клієнта (роботодавця) компетентними фахівцями, відповідними своїми якостями вимогам замовника. Рекрутинг включає комплекс організаційних заходів, що проводяться в інтересах підприємства-клієнта, який полягає у формуванні та поданні замовнику списку відібраних, відповідно до вимог, кандидатів на дану посаду з метою подальшого прийняття їх на роботу замовником [7].

Процес рекрутингу є творчим, так як включає в себе використання як традиційних, так й нетрадиційних ресурсів, мережі встановлених контактів для виявлення й залучення талантів, що залежить від креативної ідеології фахівця з роботи персоналом (рекрутер). Ресурси часто включають в себе громадські заходи, онлайн джерела, ярмарки вакансій та рекламні / маркетингові програми.

Процес найму може також включати в себе пошук співробітників, термін, що використовується для опису пошуку кандидатів, які в даний час працюють і переконання їх у зміні роботодавця.

Водночас, роль рекрутера не закінчується пошуком потенційних кандидатів. Слід враховувати, що рекрутери повинні брати участь в ряді подальших дій [1; 5; 6]:

- підбір кандидатів – рекрутери несуть відповідальність за відбір резюме, щоб визначити, які кандидати відповідають мінімальним вимогам;

- опитування – у деяких підприємствах рекрутери відповідають за проведення первинних співбесід, які потім використовуються для звуження числа потенційних кандидатів, які будуть опитані менеджером з найму;

- довідкові та додаткові перевірки – після проведення співбесід і того, як менеджер з найму висловлює зацікавленість найняти кандидата, рекрутеру часто доводиться координувати довідкову та довідкову перевірки.

Креативні, аналітичні та організаційні навички є ключовими для цієї роботи та потребують їх оптимізації за рахунок технології SMART.

Для визначення напрямів та шляхів рекрутингу на базі SMART-принципів, спочатку визначимо поняття «SMART» та його сутність.

Технологія SMART – сучасний підхід до постановки цілей працівників [8]. Перша згадка про неї датується 1965 роком в роботі відомого фахівця з мотивації Пола Дж. Мейєра [9]. Це унікальна в своєму роді методика, що дозволяє практично повністю гарантувати досягнення необхідного результату. Завдяки конкретності в кожній деталі формулювання мети.

SMART проникла в особисті сфери життя людини за рахунок того, що опрацювання цілепокладання за цим методом не вимагає специфічних знань. Захоплюючий процес її вивчення і впровадження дозволяє отримати план втілення бажаного в життя, що відповідає реальності, фінансовому становищу тощо. Технологія SMART відповідає життєвому кредо та ідеології Антуана де Сент-Екзюпері, який писав: «Мета без плану – це просто мрія» [10].

У більшості популяризованих систем під час визначення мети акцент робиться на якісному опрацюванні майбутніх дій. Ключова відмінність SMART полягає не тільки в оцінці цих факторів, але і в глибокому опрацюванні реальності, в якій людина живе на даний момент [8]. Для цього в ній передбачені питання, спрямовані на вивчення наявних ресурсів та конкретизацію поточних обставин. Технологія SMART не висуває вимогу, яка часто стає причиною провалу – стрибнути «вище голови», але здатна допомогти у визначеному темпі дійти до мети за рахунок її грамотної постановки.

Система постановки SMART – цілей дозволяє на етапі цілепокладання узагальнити всю наявну інформацію, встановити прийнятні терміни роботи, визначити достатність ресурсів, надати всім учасникам процесу ясні, точні, конкретні завдання [11].

SMART є критеріями ефективності поставлених цілей, які зашифровані у самій аббревіатурі назви цієї методики – (S) конкретний, (M) вимірюваний, (A) досяжний, (R) значущий, (T) обмежений у часі [8; 11].

У контексті даного дослідження зазначимо, що модернізований підхід до рекрутменту, в сучасних умовах, повинен ґрунтуватися на SMART-принципах, який враховує фактор часу, потреби підприємства-клієнта та його вимоги до потенціалу кандидата (працівника) і результат (продуктивність), який очікується від нього.

Таким чином, розглянемо рекрутмент на SMART-принципах більш детально.

1. Конкретний. Мета рекрутингу повинна бути конкретною. Конкретність полягає в точному розумінні вимог підприємства-клієнта у визначенні потенціалу очікуваного кандидата на передбачувану посаду, його результативність (продуктивність) і за який період часу повинні його підібрати.

Сформулювати конкретну мету допоможе відповідь на наступні питання:

- якими властивостями повинен володіти кандидат (рівень знань, здібності, можливості, вік, стать, національність, досвід, потенціал тощо)?

- який результат хочуть побачити від кандидата на підприємстві?

- чи існують обмеження або додаткові вимоги до кандидата?

Завжди діє правило: мета – результат.

2. Вимірний. Мета рекрутингу повинна бути вимірною. На етапі постановки мети необхідно визначити за який період часу рекрутинг знайде та / або підбере відповідного кандидата.

У постановці вимірної мети допоможе відповідь на питання: Коли вважається, що мета досягнута?

3. Досяжний. Робота рекрутингу повинна бути ефективною та задовольняти потреби підприємств-клієнтів у знаходженні та / або підборі відповідного персоналу. Досягнення відповідного результату залежить від реалістичності виконання завдань, який характеризується ефективністю діяльності управління персоналу, та, як наслідок, впливає на мотивацію виконавця. Якщо мета не є досяжною – ми не можемо знайти відповідного кандидата, то ймовірність її виконання буде нульовою.

Досяжність мети визначається з урахуванням всіх наявних ресурсів і обмежень. Ресурси – час та відсутність кандидатів, а обмеження – знання і досвід виконавця з підбору персоналу, доступ до інформаційних ресурсів, технічне обмеження тощо.

4. Значущий. Для визначення значущості мети рекрутингу важливо розуміти, який внесок несе його робота для свого підприємства і для підприємства-клієнта. У постановці вагомості допоможуть наступні питання:

- які вигоди приносить рекрутинг для свого підприємства і для підприємства-клієнта?

- відбулось синергія від взаємодії рекрутингу, підприємства-клієнта та клієнта?

Якщо при виконанні мети в цілому рекрутинг не отримує вигоди – така мета вважається марною та означає марнування ресурсів підприємства і як наслідок значимість його зменшується.

5. Обмежений у часі. Виконання мети рекрутингу повинно бути обмежене часом та, як наслідок, повинен бути визначений фінальний термін, перевищення якого говорить про невиконання мети. Встановлення тимчасових рамок і кордонів для виконання мети дозволяє зробити процес управління контрольованим і його діяльність ефективною. При цьому тимчасові рамки повинні бути визначені підприємством-клієнтом, з урахуванням можливості досягнення мети у встановлений термін.

Висновки відповідно до статті. Слід зазначити, що симбіоз рекрутинг та SMART-принципи сприяє більш точному розумінню потреб замовника і дає повне уявлення про сферу діяльності підприємства-клієнта, а також уміння знаходити клієнтів і грамотно працювати з ними.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Перспективи подальшого розвитку цього напрямку будуть пов'язані із вивченням питань щодо вдосконалення діяльності рекрутингу, з урахуванням інформаційних технологій та смартфонів, оскільки це є необхідною умовою для формування ефективної системи з підбору на найму працівників.

Список використаних джерел

1. Лисак В. Ю. Семендяк В. М. Суть та значення рекрутингу в системі управління персоналом підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 130–134. URL: http://pev.kpi.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/23.pdf (дата звернення: 25.02.2020).
2. Бутинська Т. Рекрутинг, як ефективний спосіб забезпечення організації персоналом. С. 29–31. URL: <http://dSPACE.tneU.edu.ua/bitstream/316497/20840/1/29-31.pdf> (дата звернення: 25.02.2020).
3. Кулакова С. Ю., Копейкіна В. В., Зотова О. М. Управління процесом рекрутингу на підприємствах в сучасних умовах. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/47.pdf (дата звернення: 25.02.2020).
4. Жилієва І. Ю. Узагальнення та класифікація показників ефективності процесу рекрутингу персоналу на підприємстві. *Проблеми матеріальної культури – економічні науки*, С. 33–38. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46521/10-Zhilyeva.pdf?sequence=1> (дата звернення: 25.02.2020).
5. Орлова Е. Н. Ключевые методы рекрутинга персонала на промышленном предприятии. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Маріуполь: ПДТУ*, 2016. Вип. 32, Т. 1. С. 301–307.
6. Бутусевич А. Підбираємо персонал: методи і типові помилки. URL: <https://kadrhelp.com.ua/pidbyrayemo-personal-metody-i-typovi-pomylyky> (дата звернення: 25.02.2020).
7. Експурс в рекрутинг. URL: <https://www.aps-rec.com/useful/eternal/History-of-recruiting> (дата звернення: 25.02.2020).
8. SMART-технология постановки целей для их успешного достижения. URL: <https://lifemotivation.ru/lichnostnyj-rost/smart-tehnologiya-postanovki-tselej> (дата звернення: 25.02.2020).

9. Трунов А. 5 привычек успеха от Пола Дж. Мейера и Кевина Реа. URL: http://andreytrunov.blogspot.com/2009/11/blog-post_06.html (дата обращения: 25.02.2020).
10. Антуан де Сент-Экзюпери, цитаты. URL: <https://socratify.net/quotes/antuan-de-sent-ekziuperi/26313> (дата обращения: 25.02.2020).
11. Цели по SMART: подробный обзор. URL: <http://powerbranding.ru/marketing-strategy/smart-celi/> (дата обращения: 25.02.2020).

References

1. Lysak, V. Yu. and Semendiak, V. M. (2019). *Sut' ta znachennia rekrutynhu v systemi upravlinnia personalom pidpriemstva* [The essence and importance of recruiting in the enterprise personnel management system]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, 2(13). 130–134. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/23.pdf. [in Ukr.].
2. Butynska, T. (2020). *Rekrutynh, yak efektyvnyi sposib zabezpechennia orhanizatsii personalom* [Recruiting is an effective way of providing staff organization], 29–31. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20840/1/29-31.pdf>. [in Ukr.].
3. Kulakova, S. Yu., Kopeikina, V. V. and Zotova, O. M. (2018). *Upravlinnia protsesom rekrutynhu na pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh* [Management of the recruiting process at enterprises in modern conditions]. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/47.pdf. [in Ukr.].
4. Zhyliaieva, I. Yu. (2020). *Uzahalnennia ta klasyfikatsiia pokaznykiv efektyvnosti protsesu rekrutynhu personalu na pidpriemstvi* [Generalization and classification of performance indicators for the recruiting process at the enterprise]. *Problemy materialnoi kultury – ekonomicheskyye nauky*. 33–38. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46521/10-Zhilyaeva.pdf?sequence=1>. [in Ukr.].
5. Orlova, E. N. (2016). *Kliuchevye metody rekrutynha personala na promyshlennom predpriyatii* [Key methods for recruiting personnel in an industrial enterprise]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, 32, 1. 301–307, Mariupol: PDTU. [in Rus.].
6. Butusevych, A. (2020). *Pidbyraiemo personal: metody i typovi pomylky* [We select the staff: methods and common mistakes]. URL: <https://kadrhelp.com.ua/pidbyraiemo-personal-metody-i-typovi-pomylyky>. [in Ukr.].
7. *Ekskurs v rekrutynh* [Excursion to recruiting]. URL: <https://www.aps-rec.com/useful/eternal/History-of-recruiting>. [in Rus.].
8. *SMART-tehnolohiya postanovky tselei dlia ykh uspekhnoho dystyzhennia* [SMART-goal setting technology for their successful achievement]. URL: <https://lifemotivation.ru/lichnostnyj-rost/smart-tehnologiya-postanovki-tselej>. [in Rus.].
9. Trunov, A. (2009). *5 pryvyчек uspekha ot Pola Dzh. Meiera y Kevyna Rea* [5 success habits from Paul J. Meyer and Kevin Rea]. URL: http://andreytrunov.blogspot.com/2009/11/blog-post_06.html. [in Rus.].
10. Antuan de Sent-Ekziupery, tsytaty [Antoine de Saint-Exupery, quotes]. URL: <https://socratify.net/quotes/antuan-de-sent-ekziuperi/26313>. [in Rus.].
11. Tsely po SMART: podrobnyi obzor [SMART Objectives: In-depth Overview]. URL: <http://powerbranding.ru/marketing-strategy/smart-celi/>. [in Rus.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Привалова Наталія Володимирівна, кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри менеджменту організацій,
Одеський регіональний інститут державного управління,
Національної академії державного управління при Президентові України,
e-mail: nata.privalova.odessa@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Привалова Наталья Владимировна, кандидат наук по государственному управлению, старший преподаватель кафедры менеджмента организаций,
Одесский региональный институт государственного управления,
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины,
e-mail: nata.privalova.odessa@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pryvalova Nataliia, PhD in Economic Sciences, Senior Lecturer of the Organizations Management Department,
Odesa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine,
e-mail: nata.privalova.odessa@gmail.com

УДК 336.02(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-105-114>

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Варналії З. С.,
Білик Р. Р.,
Хмелевський М. О.

Розкрито сутність та зміст соціальної безпеки, досліджено системні проблеми та шляхи забезпечення соціальної безпеки України в умовах глобалізації та євроінтеграції, здійснено аналіз особливостей чинників забезпечення соціальної безпеки України на сучасному етапі розвитку держави. Обґрунтовано, що соціальна безпека держави, в узькому розумінні слова, це ступінь (рівень) захищеності національних інтересів населення в соціальній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз, а соціальна безпека держави, в широкому розумінні слова, це стан розвитку держави, за якого держава здатна захистити від внутрішніх та зовнішніх загроз та забезпечити гідний і якісний соціальний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти всебічному розвитку людського капіталу.

Визначено, що соціальні виклики безпеки України посилюються, особливо за напрямками відтворення населення та трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери та ринку праці, доходів і зайнятості населення. Обґрунтовано, що зазначені виклики призводять до погіршення умов праці та зниження матеріального достатку, депопуляції та старіння нації, поширення бідності та розширення матеріального становища громадян, зниження соціальної захищеності населення, посилення настроїв незадоволеності життям і соціальною політикою влади.

Доведено, що державну політику у сфері конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС, зокрема в частині регулювання міграційних процесів, слід спрямувати на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та впроваджувати за напрямками: забезпечення демографічної безпеки, модернізація системи охорони здоров'я, відновлення системи якості освіти, збереження культурних цінностей, становлення конкурентоспроможного ринку праці, покращення доступності житла, розбудова соціальної інфраструктури, системне соціальне страхування населення.

Ключові слова: соціальна безпека, економічна безпека, національна безпека, загрози соціальній безпеці, стан соціальної безпеки, забезпечення соціальної безпеки.

СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: СУЩНОСТЬ, ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Варналий З. С.,
Билик Р. Р.,
Хмелевский Н. А.

Раскрыта сущность и содержание социальной безопасности, исследованы системные проблемы и пути обеспечения социальной безопасности Украины в условиях глобализации и евроинтеграции,

осуществлено анализ особенностей факторов обеспечения социальной безопасности Украины на современном этапе развития государства. Обосновано, что социальная безопасность государства, в узком смысле слова, это степень (уровень) защищенности национальных интересов населения в социальной сфере от внутренних и внешних угроз, а социальная безопасность государства, в широком смысле слова, это состояние развития государства, при котором государство способно защитить от внутренних и внешних угроз и обеспечить достойный и качественный социальный уровень жизни населения независимо от возраста, пола, уровня доходов, способствовать всестороннему развитию человеческого капитала. Определено, что социальные вызовы безопасности Украины усилились, особенно по направлениям воспроизводства населения и трудового потенциала, функционирования социальной сферы и рынка труда, доходов и занятости населения. Обосновано, что указанные вызовы приводят к ухудшению условий труда и снижению материального достатка, депопуляции и старения нации, распространение бедности и расслоения материального положения граждан, снижение социальной защищенности населения, усиление настроений недовольства жизнью и социальной политикой власти. Доказано, что государственную политику в сфере конвергенции системы социальной безопасности Украины и ЕС, в частности в части регулирования миграционных процессов, следует направить на достижение цели системного развития человеческого капитала и внедрять по направлениям: обеспечение демографической безопасности, модернизация системы здравоохранения, восстановление системы качества образования, сохранения культурных ценностей, становления конкурентоспособного рынка труда, улучшение доступности жилья, развитие социальной инфраструктуры, системное социальное страхование населения.

Ключевые слова: социальная безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы социальной безопасности, состояние социальной безопасности, обеспечения социальной безопасности.

SOCIAL SECURITY OF UKRAINE: SUMMARY, PROBLEMS AND WAYS OF ENSURING

Varnalii Zakharii,
Bilyk Rostislav,
Khmelevskiy Mykola

The essence and content of social security are revealed, the systematic problems and ways of providing social security of Ukraine in the conditions of globalization and European integration are investigated, the analysis of the generalities of factors of social security of Ukraine at the current stage of state development is made. It is substantiated that the social security of the state, in the narrow sense, is the degree (level) of protection of national interests of the population in the social sphere from internal and external threats, and social security of the state, in the broad sense, is a state of development of the state for which the state is able to protect from internal and external threats and to ensure a decent and quality social standard of living of the population, regardless of age, gender, income level, to promote the full development of human capital. It is determined that the social challenges of Ukraine's security have intensified, especially in the areas of population reproduction and labor potential, functioning of the social sphere and labor market, income and employment of the population. It is substantiated that these challenges lead to deterioration of working conditions and decrease of material well-being, depopulation and aging of the nation, spread of poverty and disintegration of financial position of citizens, decrease of social protection of the population, increase of dissatisfaction with the life and social policy of the authorities. It is proved that the state policy in the field of convergence of the social security system of Ukraine and the EU, in particular with regard to regulation of migration processes, should be aimed at achieving the goal of systematic development of human capital and implemented in the following areas: ensuring demographic security, modernization of the health care system, restoration of the quality system education, preservation of cultural values, becoming a competitive labor market, improving housing affordability, building social infrastructure, systemic social insurance population.

Key words: social security, economic security, national security, threats to social security, social security status, provision of social security.

JEL Classification: H53, H56, J32, I38

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки питання про забезпечення соціальної безпеки, як складової національної безпеки держави, виступає головним пріоритетом державної соціальної політики. В останні роки пріоритетними цілями та завданнями у цій сфері вважалися наступні: поліпшення якості життя громадян України, подолання бідності; ліквідація «зрівнялівки» та дискримінації у пенсійному забезпеченні; гармонізація трудових відносин; забезпечення кожному громадянину гарантованого переліку безплатних медичних послуг; підтримка становлення духовно та фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї; створення умов для подолання демографічної кризи та досягнення постійного демографічного розвитку; попередження трудової міграції тощо. Виконання цих завдань було переважно розраховане на використання коштів державного бюджету й систему соціальних заходів інституціонального характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної безпеки держави розглянуто в працях вітчизняних науковців серед яких: Галушка З. І. [3], Гошовська В. А. [4], Завора Т. М. [10], Іляш О. І. [6], Куценко В. І. [7], Ляшенко О. М. [8], Новікова О. Ф. [9], Онищенко В. О. [10], Пирожков С. І. [11], Удовіченко В. П. [7],

Чепурний О. В. [10] та інші. Незважаючи на значну кількість наукових доробок проблема соціальної безпеки України у сучасних умовах потребує подальших досліджень у напрямі формування ефективної системи забезпечення соціальної безпеки держави, особливо в умовах глобалізації та євроінтеграції, що обумовлює постановку мети дослідження.

Метою статті є визначення сутності, системних проблем та шляхів забезпечення соціальної безпеки України в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Предметом дослідження є система забезпечення соціальної безпеки України на сучасному етапі.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний та інші, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі соціальну безпеку розглядають у різних ракурсах: як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз [3, 4]; як соціальний ідеал стабільного суспільства, його життєво важливі соціальні інтереси та цінності, а також соціальні норми, як сукупність умов стабільного розвитку, до яких належать: забезпечення високого рівня зайнятості населення, в т.ч. самозайнятого у підприємницькій діяльності; формування ресурсної бази розвитку для наступних поколінь; забезпечення належного рівня життя та доходів населення; надання соціальних гарантій працюючим [5] тощо.

Існує також поняття соціальної безпеки держави, яке описується певними показниками, до яких, наприклад, відносяться: а) соціальна незалежність в структурі міжнародного співробітництва (забезпеченість ліками); б) стабільність та стійкість системи соціального захисту у періоди реформування економіки; в) здатність системи соціального захисту до системного саморегулювання, розвитку та вдосконалення; г) забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Отже, більшість наукових підходів концентруються увагу на розв'язанні тих чи інших проблем соціального захисту і, як правило, пов'язуються із проблемою обмеженості бюджетних ресурсів.

Під впливом сучасної соціально-економічної кризи розв'язання соціальних проблем стало ще більш важливим і ще менш реальним. Досвід соціалізації економіки показав, що забезпечення соціальної безпеки вимагає системного підходу до її формування й забезпечення механізмів функціонування. Завдання розробки моделі соціальної безпеки й вивчення механізмів, які забезпечують її постійне відновлення / відтворення набуває все більшої актуальності [2].

Аналізуючи вплив на її забезпечення розвитку багатofакторних глобальних, національних [11], регіональних проблем [10], економісти почали визначати соціальну безпеку як захищеність від цих загроз. Як правило, загрозу становить не лише саме явище, а насамперед системні чинники, що його зумовлюють й призводять до неефективності впровадження державної соціальної політики, невідповідності між визначеними соціальними пріоритетами та ходом реформування економіки країни.

Соціальну безпеку належить розуміти як об'єктивну економічну дійсність, притаманну сучасній соціалізованій економіці, яка виражає її внутрішню суть, соціальну направленість розвитку суспільства, економічні й соціальні цілі держави, прагнення широких верств населення. У її досягненні важлива роль належить не лише державі, а й господарським суб'єктам, громадським організаціям і кожному громадянину. Це поняття передбачає функціонування системи відносин між державою, суб'єктами господарювання і громадянським суспільством щодо мобілізації та використання ресурсів, необхідних для соціального захисту всіх груп населення, що дозволяє узгоджувати економічні інтереси як основу стабільності суспільства. Соціальна безпека – це результат цілеспрямованої взаємодії усіх соціальних суб'єктів, кожний з яких несе соціальну відповідальність на своєму рівні.

Соціальна безпека виступає як результат процесів соціалізації, характеризує стан суспільного виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури тощо. Головні структурні елементи соціальної безпеки наведені на рис. 1.

Отже, перелік структурних елементів, поданих на рисунку 1, показує, що поняття соціальної безпеки дуже широке й означає збалансованість існування людини в усіх сферах суспільного життя (політичній, соціально-психологічній, культурній, демографічній, екологічній тощо). Соціальна безпека повинна постійно відтворюватися, причому на більш високому рівні. У ході відтворення мають узгоджуватися та реалізовуватися соціальні інтереси, спрямовані на реалізацію системи потреб у благополучному існуванні, відтворенні й розвитку людини, суспільства і держави. Вони базуються на фундаментальних цінностях, прагненнях та потребах людей. Гарантування соціальної безпеки на усіх рівнях можна характеризувати як можливість реалізації системи соціальних інтересів.

Соціальна безпека як економічна категорія виражає систему економічних відносин, притаманних соціалізованій економіці, пов'язаних із соціальною відповідальністю держави, корпорацій, господарських суб'єктів і громадянського суспільства за підтримання соціальної захищеності населення та соціальної стабільності у суспільстві. Її можна представити як систему з усіма притаманними будь-якій системі елементами: взаємозалежністю і підпорядкованістю структурних елементів і підсистем; існуванням зовнішніх і внутрішніх загроз; входів і виходів з їхніми індикаторами.

Модель системи соціальної безпеки відповідно до сучасної теорії систем необхідно розглядати у взаємозв'язку та взаємодії її підсистем (адаптаційної, інформаційної, цільової, функціональної, підсистеми

оцінки рівня соціальної безпеки та суб'єктної підсистеми), кожна з яких включає свої специфічні елементи, що забезпечують відновлення та функціонування всієї системи.

Рисунок 1. Структурні елементи соціальної безпеки держави

Джерело: авторська розробка.

Система соціальної безпеки, як і більшість систем, є відкритою, оскільки на неї здійснюють вплив фактори зовнішнього середовища (глобальні, державні, конкурентні, науково-технічні, соціально-психологічні тощо). Адаптаційна підсистема, сприймаючи ці зміни, реагує змінами в організаційній структурі, в системі рушійних сил розвитку, відносинах власності, механізмах соціальної відповідальності, господарському законодавстві. Адаптаційна підсистема – це механізм пристосування до змін зовнішнього середовища. Показником її відповідності системі соціальної безпеки може служити гнучкість (ступінь пристосовуваності) механізмів соціального управління до вимог зовнішнього середовища.

Враховуючи нелінійність соціально-економічних змін для визначення оцінки нестабільності зовнішнього середовища важливо передбачити певні кроки, а саме: а) визначити, які з факторів будуть найменш стабільними; б) приблизно визначити рівень звичності подій, темп змін та очікуваність майбутнього. Алгоритм цього кроку може пов'язуватися з можливою реакцією на ці зміни.

Прикладом такого аналізу може слугувати шкала І. Ансоффа, яку він вперше застосував для аналізу нестабільності фірми у ринковому середовищі [1]. По аналогії, всі події, що впливають на соціальну безпеку, класифікуватимуться так: звичні, в межах здобутого досвіду; несподівані, але які мали аналогію; зовсім несподівані. Такі зміни можуть наставати повільніше, ніж реакція суспільства на них, у відповідності з реакцією різних суб'єктів або швидше, ніж адекватна реакція.

По суті, соціальна безпека трансформаційного суспільства – це реальні результати процесів соціалізації, які були спрямовані на створення нової системи соціальної захищеності, ринкової організаційної культури, формування нових власників, їх ринкових взаємовідносин, зміну соціальної структури суспільства, розширення можливостей усіх громадян у досягненні особистого успіху шляхом залучення до їх до тих організаційних структур і процесів, де вони можуть самореалізуватися, вийти на більш високий рівень реалізації потреб та інтересів.

Таким чином, ми можемо дати визначення поняття «соціальна безпека держави». Соціальна безпека держави, в узькому розумінні слова, це ступінь (рівень) захищеності національних інтересів населення в соціальній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. Соціальна безпека держави, в широкому розумінні слова, це стан розвитку держави, за якого держава здатна захистити від внутрішніх та зовнішніх загроз та

забезпечити гідний і якісний соціальний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти всебічному розвитку людського капіталу.

Оцінка стану соціальної безпеки також має бути комплексною, охоплювати оцінки або критерії: стану добробуту та рівня життя; стабільності соціальних взаємин та організаційної структури; показники організаційної культури суспільства; наявності умов запобігання і розв'язання соціальних конфліктів; позбавлення економічного підґрунтя процесів десоціалізації суспільства.

Невирішені проблеми соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі розвитку національного господарства, підсилені різко негативними та гострими наслідками військової та політичної нестабільності, супроводжуються глибокими соціально-економічними суперечностями та загостренням масштабних соціальних та економічних проблем, що негативно позначається на системі соціальної безпеки держави, особливо в умовах геостратегічних викликів.

Актуальність проблеми посилюється тим, що в Україні система соціальної безпеки формується лише фрагментарно, не системно і не комплексно, без достатнього науково-прикладного обґрунтування та дотримання базових принципів економічно та соціально розвинених держав, зокрема ЄС [6]. Як наслідок, в соціальній сфері накопичуються негативні явища і тенденції, які виявляються у критичних деформаціях соціального та економічного розвитку, окремих областей, районів, сільських та віддалених територій (з формуванням загроз деградації та депопуляції, нарощуванням екологічних проблем), деформаціях соціальної структури, економічній активізації, соціально-культурній деградації та слабкій соціальній захищеності людини. Гарантування соціальної безпеки України об'єктивно потребує глибокого дослідження на засадах системного підходу у функціональних сферах, розвитку базових видів економічної діяльності, зайнятості населення, міграційної та демографічної безпеки [7].

Наближення вітчизняних соціальних стандартів до країн ЄС в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів формування і розвитку системи соціальної безпеки є необхідною умовою модернізації та осучаснення економіки, формування системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами та нормами, економічного зростання, дестабілізація якої може призвести до суттєвих негативних соціальних, а в подальшому – економічних наслідків для більшості територій нашої держави [8].

Усе це актуалізує проблему розроблення механізмів та інструментів державної політики вирівнювання критичних просторово-структурних деформацій формування системи забезпечення соціальної безпеки України в умовах повоєнного та після кризового відновлення національного господарства і конвергенції нашої держави до європейських принципів стандартів соціального забезпечення, функціонування і розвитку економіки. Зволікання з її вирішенням ускладнюватиме і відтерміновуватиме процес інтеграції України до ЄС.

Для України характерні нижчі значення ключових індикаторів людського розвитку в порівнянні з більшістю країн ЄС, що об'єктивно перешкоджає євроінтеграційним та євроатлантичним прагненням України, є підтвердженням реальних проблем у сфері формування та ефективного використання людського потенціалу. Як причиною, так і наслідком цих тенденцій є несформованість якісної та повноцінної системи соціальної безпеки держави [9].

Нерівномірності систем соціальної безпеки України та ЄС призводять до послаблення національної безпеки України (передусім з причин погіршення інтелектуально-кадрового та трудового потенціалу нації, обмеження ресурсного забезпечення та зниження рівня конкурентоспроможності економіки, пригнічення соціальної та інвестиційної привабливості територій), але й загрозливі для Європи в цілому через загострення на континенті проблем бідності, недостатньо регульованої міграції, зниження рівня доходів населення, недовикористання потенціалу зайнятості і споживання на внутрішньому ринку однієї з найбільших країн Європи.

Зміна ситуації, формування та реалізація моделі соціальної безпеки України об'єктивно потребує глибокого дослідження на засадах системного підходу у функціональних сферах, розвитку базових видів економічної діяльності, зайнятості населення, міграційної та демографічної безпеки.

Окрім того, уточнення вітчизняних соціальних стандартів в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів формування і розвитку соціальної безпеки держави є необхідною умовою модернізації та осучаснення економіки, формування системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами і нормами, дестабілізація якої може призвести до суттєвих негативних соціальних, а в подальшому – економічних наслідків для територій.

Позитивно, що на сьогодні в центрі наукових дискусій опинилися складні теоретико-методологічні та прикладні проблеми управління соціально-економічними процесами на базі ефективної соціальної політики, стратегічного розвитку соціальної сфери, дотримання балансу та захищеності інтересів людини та суспільства, становлення європейських принципів стандартів соціального забезпечення і безпеки. Основою розробки нових теоретично-методологічних і прикладних рішень є положення теорії безпеки, теорії систем, соціального та людського розвитку, інституціоналізму, ризиків, соціального конфлікту.

На відміну від розроблених теорій та результатів попередніх досліджень, соціальну безпеку необхідно розглядати як якісну характеристику, невід'ємну властивість таких взаємопов'язаних елементів, як безпека відтворення населення та використання трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери, розвитку праці та міграції населення, організаційно відокремлених одиниць соціальної безпеки. Соціальна безпека визначається сукупністю взаємодій її складників на регіональному та місцевому рівнях, які рекурсивно

забезпечують єдність у просторі й часі життєво важливих інтересів особи, суспільства, господарських агентів та держави, специфікують межі цілісності, стан і характеристику міри досягнення оптимального рівня безпеки функціонування, відтворення і розвитку територій.

З огляду на зазначене є всі підстави констатувати про системність і комплексність проблеми політики формування і реалізації моделі соціальної безпеки, а, через це, стверджувати, що її ефективність можлива лише на засадах відповідної подальшої інституціоналізації. Інституціоналізація в аналізованій сфері здатна, по-перше, сформувати єдині та прозорі, визнані всіма суб'єктами нормативно-правові, а також статусні (формальні та неформальні) правила таумови поведінки; по-друге, забезпечувати якісне планування розвитку ситуації, впровадження запланованих змін, а також гарантувати незворотність цих процесів; по-третє, збалансовувати поступ елементів державної, публічної та приватної інфраструктури в соціальній сфері; по-четверте, підсилити дію не лише законодавчих, але й інших інститутів; по-п'яте, сформувати систему з елементів інституціоналізації, яка, законодавчо, більш стійка до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, характеризується високим рівнем природності та резистентності до загальної політико-економічної ситуації в країні та її регіонах, дії факторів глобалізації.

Таким чином, саме інституціоналізація є найбільш надійною і якісною, стратегічно вивіреною основою і напрямом формування та реалізації моделі соціальної безпеки України. При цьому, її концептуальний зміст полягає у тому, що це методологічно упорядкований процес ідентифікації, визначення та зміни (в разі коригування у відповідності до нових умов внутрішнього і зовнішнього середовища, викликів та загроз, чинників соціального розвитку), закріплення в рамках єдиної системи формальних і неформальних норм, правил, статусів, інститутів, інституцій та їх ролей, характеристики та взаємозв'язки яких орієнтовані на повноцінну, комплексну і збалансовану, узгоджену між собою реалізацію функцій управління системою соціальної безпеки.

Проведення порівняльних характеристик ключових індикаторів соціальної безпеки з країнами ЄС дозволяє підтвердити існування та нарощування в Україні критично загрозливих викликів соціальної безпеки. Наприклад, для України характерні проблеми за головними параметрами ринку праці та низькі значення рівня доходів населення (табл. 1). Якщо в Україні рівень середньомісячного доходу в розрахунку на одного члена домогосподарства у 2017 р. складав 96 євро, тоді у країнах ЄС середнє значення відповідного показника – 1702 євро, що у 17,7 раза більше. Зокрема, найвищий показник у європейських домогосподарств в Люксембурзі (2618 євро), Німеччині (2318), Австрії (2222), Франції (2077), а найнижчий – Болгарії (920), Латвії (1120), Греції (1211).

Таблиця 1. Соціальна безпека України та ЄС у 2017 р.: параметри ринку праці та зайнятості

Показники		Рівень середньомісячного доходу у розрахунку на одного члена домогосподарства, євро	Мінімальна заробітна плата на кінець року, євро	Рівень диференціації мінімальної до середньомісячної заробітної плати, %	Індекс зростання вартості робочої сили	Частка працівників, які отримували менше ніж 105,0 % від встановленого національного рівня мінімальної заробітної, %	Частка заробітної плати у доходах населення, %	Рівень зайнятості (за методологією Міжнародної організації праці (МОП)), %	Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці (МОП)), %
Країни	Україна	96	108	48,0	5,5	3,0	61,0	64,2	10,1
	в середньому по країнах	1702	856	53,0	2,1	5,0	76,0	71,1	8,3
	максимальне значення	2618	1999	64,0	15,1	19,0	91,4	81,2	25,9
	мінімальне значення	920	261	39,0	0,2	0,0	66,8	63,9	4,1

Джерело: складено за [9, 12, 13, 14, 15]

Відмітимо, що на початок 2018 р. мінімальна місячна заробітна плата у країнах ЄС перебувала в межах від 261 євро (у Болгарії) до 1999 євро (у Люксембурзі). Щодо України, у перерахунку в євро валюту, мінімальна заробітна плата на місяць становила 108 євро, що майже у 2,5 раза менше від мінімального її значення серед країн ЄС, та у 24,2 раза менше від максимального значення.

Якщо частка мінімальної заробітної плати у середньому заробітку у країнах ЄС становить в межах від 39,0 % (в Естонії, Ірландії) до 64,0 % (у Португалії, Словенії), то в Україні відповідне співвідношення – 48,0 %. У підсумку, як рівень доходу, так і мінімальної заробітної плати в Україні значно поступаються й найнижчим значенням цих показників у всіх країнах ЄС.

У 2017 р. рівень зайнятості населення в Україні становив 64,2 %, тоді як в ЄС – в середньому 71,1 % (на 6,9 в. п. більше), а максимальне значення склало 81,2 % (на 17,0 в. п. більше). Щодо країн ЄС, то найвищий рівень зайнятості населення зафіксовано у Швеції (81,2 %), Німеччині (78,7), Великобританії (77,6), Данії (77,4), а найменший – Греції (56,2), Хорватії (61,4), Італії (61,6).

Поступалася Україна й за рівнем безробіття (причому це офіційні дані, коли реальні – значно гірші), а також часткою заробітної плати у доходах населення. Зокрема, за останнє десятиліття рівень безробіття у 28 країнах-членах ЄС найнижчий (8,3 %). Серед держав-членів найнижчий рівень безробіття спостерігався у Чехії (2,4 %), Німеччині та Мальті (3,5), Угорщині (3,7), а найвищий – у Греції (20,8) та Іспанії (16,1).

Україна характеризується також й нижчим рівнем відтворення населення та трудового потенціалу, зокрема, порівняно у середньому по країнах ЄС в Україні рівень народжуваності на 0,5 проміле нижчий, а рівень смертності – на 4,2 проміле вищий; коефіцієнт народжуваності в розрахунку на одну жінку репродуктивного віку нижчий на 0,2.

В Україні в порівнянні з країнами Європи сформувався значно нижчий рівень імміграції та еміграції населення. За масштабами зовнішньої трудової міграції населення Україна є європейським лідером. Але мова йде про неофіційну трудову міграцію. У 2018 р. дані Національного банку України засвідчують, що обсяги переказів українських трудових мігрантів перевищують 9,0 млрд євро, що на 18,3 % більше, ніж у 2017 р., а це у 3,8 раза перевищує обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну.

В Україні за різними оцінками в зовнішній трудовій міграції бере участь від 12,0 % до 20,0 % населення працездатного віку, а це близько 3,0-5,0 млн осіб. Очевидними є не лише критично високі масштаби зовнішньої трудової міграції, але й вказане свідчить про швидке нарощування її темпів та посилення в зв'язку з цим загроз економічної та соціальної безпеки України.

Значення індикаторів продовольчої компоненти системи соціальної безпеки стали і наслідком, і причиною недостатньої соціальної безпеки в Україні (табл. 2).

Таблиця 2. Соціальна безпека України та ЄС у 2017 р.: параметри продовольчого забезпечення

Показники		Середньодобова калорійність раціону населення, ккал на особу	Частка у середньодобовому раціоні продукції рослинного походження, %	Частка у середньодобовому раціоні продукції тваринного походження, %	Індекс споживчих цін на основні групи продовольчих товарів	Частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах, %	Частка витрат на сплату комунальних платежів у сукупних споживчих витратах, %	Частка витрат на відпочинок і культуру у сукупних споживчих витратах, %
Країни	Україна	2742	71	29	17,9	54,3	17,2	1,5
	в середньому по країнах	3416	71	29	2,1	12,3	22,5	8,5
	максимальне значення	3793	78	22	6,0	19,5	29,1	11,0
	мінімальне значення	2877	61	39	-1,9	8,1	10,4	4,5

Джерело: складено за [9, 12, 13, 14, 15]

Так, у 2017 р. середньодобова калорійність раціону населення в Україні склала 2742 ккал, тоді як в середньому у ЄС – 3416 ккал (на 24,6 % більше). Серед європейських держав найменший калорійний харчовий раціон мають кіпріоти (2661 ккал на добу), болгары (2877), словаки (2902), угорці (2988), а найбільш калорійний (понад 3500 ккал на добу) у бельгійців (3793), австрійців (3784), ірландців (3591), люксембуржців (3568), італійців (3539). Загалом, диференціація з-поміж Україною та найвищим рівнем цього показника порівняно з країнами ЄС склала 38,3 %. Але, як бачимо, значення цього показника в Україні навіть поступається й мінімальному рівню в країнах ЄС. Зазначене є свідченням недостатнього споживання населенням необхідних продуктів і, таким чином, ускладнення можливостей до належного відтворення.

У країнах ЄС населення має кращі фінансові можливості, що відображається у структурі витрат. Якщо в Україні на харчування припадає 54,3 % сукупних споживчих витрат, то в середньому в країнах ЄС – лише 12,3 %. Рівень витрат на харчування, навіть в країнах Європи з максимальним значенням цього показника, істотно нижчий – на 34,8 в. п. Відмітимо, що у споживчих витратах країн ЄС найменше на харчування витрачали домогосподарства Люксембургу, Австрії та Ірландії – менше ніж 10,0 %, а найбільше – Литви, Естонії, Болгарії (близько 20,0 %).

Відносно порівняльних можливостей європейців та українців щодо витрат на відпочинок і культуру характерні аналогічні тенденції. Якщо в Україні частка витрат за цим джерелом становила лише 1,5 %, то в середньому в країнах ЄС – 8,5 %, а в країнах-лідерах за цим показником – понад 10,0 % (Фінляндія – 11,0 %, Данія – 10,9 %, Мальта – 10,8 %, Словаччина – 10,6 %).

У зв'язку зі високими темпами інфляції та нестабільністю національної грошової одиниці, населення України також постійно перебуває у шоківому стані. Зокрема, у 2017 р. індекс споживчих цін на основні групи продовольчих товарів склав 17,9 %, тоді як в середньому по країнах ЄС – 2,1 %.

Водночас, варто звернути увагу, що рівень витрат громадян в країнах ЄС на оплату комунальних платежів вищий – 22,5 % (Естонія – 29,1 %, Великобританія – 28,4 %, Кіпр – 26,5 %, Німеччина – 25,6 %, Бельгія і Чехія – 24,5 %, Ірландія – 23,9 %), тоді як в Україні – 17,2 %. Оскільки відбувається постійне підвищення вартості комунальних послуг, таку ситуацію не слід розцінювати як позитив, а також значна частка населення України знаходиться на межі бідності та не може повноцінною мірою фінансувати отримувані житлово-комунальні послуги.

Висновки. Соціальна безпека України – це такий стан розвитку, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Проте соціальні виклики безпеки України посилюються, особливо за напрямками відтворення населення та трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери та ринку праці, доходів і зайнятості населення. Вони призводять до погіршення умов праці та зниження матеріального достатку, депопуляції та старіння нації, поширення бідності та розшарування матеріального становища громадян, погіршення матеріально-технічного, фінансово-інвестиційного та інтелектуально-кадрового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва, спорту та, як наслідок, – зниження соціальної захищеності населення, посилення настроїв незадоволеності життям і соціальною політикою влади, включно з бажанням еміграції та зовнішньої трудової міграції.

Низький рівень конвергенції реформ і перетворень у сфері соціальної безпеки України та ЄС обумовлюється пасивністю та фінансовою неспроможністю існуючої державної політики, надмірно великою кількістю цілей і малою кількістю засобів їх досягнення, зокрема: відсутністю реальних можливостей для реформування політики відтворення ринку праці та регулювання зайнятості населення; обмеженим впливом державної політики на підвищення рівня реальних доходів населення та реформування системи соціального захисту найманих працівників та трудових мігрантів; відсутністю ефективного соціального діалогу та співпраці членами-партнерами ЄС; поглибленням регіональних диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури та відсутності процедури реалізації норм і практик ЄС розвитку первинної ланки охорони здоров'я; невідповідності освітнього потенціалу потребам інноваційного розвитку економіки регіонів; посиленням гендерного насильства, дискримінації жінок та чоловіків на ринку праці та слабкій їх соціальній захищеності у суспільстві. Європейський досвід свідчить, що ефективним є лише комплексний підхід до вирішення окреслених проблем шляхом вирівнювання критичних деформацій соціальної безпеки.

Наближення українських стандартів соціальної безпеки до країн ЄС в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів системи соціальної безпеки є необхідною умовою модернізації та формування в Україні більш надійної системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами та нормами.

Державну політику у сфері конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС, зокрема в частині регулювання міграційних процесів, слід спрямовувати на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та впроваджувати за напрямками: забезпечення демографічної безпеки, модернізація системи охорони здоров'я, відновлення системи якості освіти, збереження культурних цінностей, становлення конкурентоспроможного ринку праці, покращення доступності житла, розбудова соціальної інфраструктури, системне соціальне страхування населення.

У процесі радикальної модернізації системи соціальної безпеки органам державної влади слід передусім спрямовувати зусилля на подолання негативного впливу зазначених викликів і загроз, що й визначає перспективи подальших досліджень. Зволікання з їх подоланням об'єктивно ускладнює і відтерміновує результат повноцінної інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Сокр.пер. с англ. Е. Л. Леонтьева. М. : Экономика, 1989. 519 с.
2. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. К. : Знання України, 2020. 423 с. С. 309-339.
3. Варналій З. С., Галушка З. І. Соціальна безпека як система. Економіка і управління: Науковий журнал. 2010. №3 (47). С. 94-100.
4. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки. Стратегічна панорама. 2003. № 2. С. 97.
5. Економічна безпека: Навчальний посібник. За ред. Варналія З. С. Київ. 2008. 302 с.
6. Іляш О. І. Наукові передумови ідентифікації категорії «соціальна безпека регіону». Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. 2010. Вип. 7. Ч. 3. С. 37–62.
7. Куценко В. І., Удовиченко В. П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. 656 с. С. 15.
8. Ляшенко О. М. Соціально-економічна безпека суб'єктів господарювання за умов глобалізації. Вісник ТНЕУ. 2007. № 5. С. 357–359.
9. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення. Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. 460 с. С. 42-50.
10. Онищенко В. О., Завора Т. М., Чепурний О. В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 274 с.
11. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL : www.niisp.gov.ua

12. Analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018». Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukr.].
13. Eurostat (2018). Population change – Demographic balance and crude rates at national level. URL http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind
14. Public Union «Economic Discussion Club» (2019). Analytics. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analytika> [in Ukr.].
15. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].

References

1. Ansoff, I. (1989). *Stratehicheskoe upravlenye* [Strategic Management]. Moscow : Economics [in Rus.].
2. Varnalii, Z. S. (2020). *Ekonomichna ta finansova bezpeka Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi* [Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization]. Kyiv : Znannya Ukrainy [in Ukr.].
3. Varnalii, Z. S., & Galushka, Z. I. (2010). *Sotsial'na bezpeka yak systema* [Social Security as a System]. *Ekonomika i upravlinnya: Naukovyy zhurnal – Economics and Management: Scientific Journal*, 3 (47) [in Ukr.].
4. Hoshovskaya, V. A., (2003). *Sotsial'na dominanta natsional'noyi bezpeky* [The Social Dominant of National Security]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 2 [in Ukr.].
5. Varnalii, Z. S. (Ed.). (2008). *Ekonomichna bezpeka* [Economic Security]. Kyiv. [in Ukr.].
6. Ilyash, O. I. (2010). *Naukovi peredumovy identyfikatsiyi katehoriyi «sotsial'na bezpeka rehionu»* [Scientific prerequisites for identification of the category «social security of the region»]. *Zbirnyk naukovykh prats' Luts'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu – Collection of scientific papers of Lutsk National Technical University*, 7, Part 3 [in Ukr.].
7. Kutsenko, V. I. & Udovychenko, V. P. (2011). *Sotsial'na bezpeka v konteksti staloho rozvytku* [Social security in the context of sustainable development]. Chernihiv: Publisher Lozovy V. M. [in Ukr.].
8. Lyashenko, O. M. (2007). *Sotsial'no-ekonomichna bezpeka sub'yektiv hospodaryuvannya za umov hlobalizatsiyi* [Socio-economic security of economic entities in the conditions of globalization]. *Visnyk TNEU – TNEU Bulletin*, 5 [in Ukr.].
9. Novikova, O. F. (1997). *Sotsial'na bezpeka: orhanizatsiyno-ekonomichni problemy i shlyakhy yikh vyryshennya* [Social security: organizational and economic problems and ways to solve them]. Donetsk: IEP NAS of Ukraine [in Ukr.].
10. Onyshchenko, V. O., Zavora, T. M. & Chepurnyi, O. V. (2015). *Sotsial'na bezpeka rehionu: teoretychni ta prykladni aspekty* [Social security of the region: theoretical and applied aspects]. Poltava: PoltNTU [in Ukr.].
11. Pyrozhkov, S. I. *Kontseptual'ni pidkhody do formuvannya systemy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* [Conceptual approaches to the formation of the national security system of Ukraine]. URL: www.niisp.gov.ua [in Ukr.].
12. Analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018». Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukr.].
13. Eurostat (2018). Population change – Demographic balance and crude rates at national level. URL http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind
14. Public Union «Economic Discussion Club» (2019). Analytics. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analytika> [in Ukr.].
15. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Варналій Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка
e-mail: vzs1955@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6654-8760>

Білик Ростислав Романович, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
e-mail: r_biluk@gmail.com

Хмелевський Микола Олександрович, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки Національного транспортного університету, м. Київ.
e-mail: general@ntu.edu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
e-mail: vzs1955@gmail.com

Билик Ростислав Романович, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования, Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
e-mail: r_biluk@gmail.com

Хмелевский Николай Александрович, кандидат экономических наук, профессор кафедры экономики, Национальный транспортный университет, Киев.
e-mail: general@ntu.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vzs1955@gmail.com

Bilyk Rostislav, Doctor of Economics, Associate Professor,
Chernivtsi National University of Yuriy Fedkovych,
e-mail: r_biluk@gmail.com

Khmelevskiy Mykola, PhD (Economics), Professor, Department of Economics,
National Transport University, Kyiv.
e-mail: general@ntu.edu.ua

УДК 330.342.146

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-114-119>

ГІПОТЕЗА ПРО ЗАКОН МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ТА ЇЇ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНОЮ

Воробієнко П. П.

Тема дослідження спрямована на вирішення проблеми досягнення стабільного розвитку суспільства, тому є актуальною.

Проблема полягає в тому, що, за наявною аксіомою економіки, матеріальні потреби людини є безмежними. Таким чином, ця аксіома виправдовує та стимулює прагнення до надзбагачення, яке досягається навіть порушенням законів. Нездоланне намагання бути матеріально успішним призвело до нерівності людей і країн. Незважаючи на всі зусилля, наразі нерівність стрімко зростає. Виникає питання про те, яке задоволення дає людині досягання матеріальних цілей? Дослідження задоволеності людини від отримання матеріальних благ широко освітлюється в літературі, однак математичної моделі залежності задоволеності людини від матеріальних благ, а також одиниці виміру задоволеності не було розроблено. Відсутність математичної моделі не дає змоги з'ясувати закономірності цього явища – задоволеності людини в процесі одержання матеріальних благ.

У статті висунуто гіпотезу про те, що закон задоволеності людини від матеріальних благ виражається логарифмічною функцією, яка зсунута по осі абсцис так, що при нульовій абсцисі функція дорівнює нулю. Введено одиницю задоволеності, яку названо комфорт. Запропоновано відчуття задоволеності виражати першою похідною від логарифмічної функції. Як відомо, ця функція з ростом аргументу наближається до нуля.

Упровадження закону задоволеності людини від матеріальних благ у вигляді математичної моделі дає підстави зробити фундаментальні висновки. Так як зростання задоволеності зі збільшенням матеріальних благ сповільнюється, а відчуття задоволеності взагалі наближається до нуля, то не варто слідувати основній аксіомі економіки капіталістичного суспільства та витрачати надзусилля для задоволення матеріальних благ, тим більше, що відчуття від цього ставатимуть нульовими. Наукові дослідження доводять, що людина спроможна засвоювати нові ідеї, здатна вчитися й застосовувати здобуті знання в повсякденні. Це надає впевненості, що завдяки якісній мотиваційній імплементації запропонованого закону люди усвідомлять його як особистісну життєву стратегію, а розвиток суспільства стане більш стабільним.

Ключові слова: матеріальна задоволеність, закон матеріальної задоволеності, чинники сталого розвитку, індекс щастя.

ГИПОТЕЗА О ЗАКОНЕ МАТЕРИАЛЬНОЙ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ И ЕЕ ВОСПРИЯТИЕ ЧЕЛОВЕКОМ

Воробиевко П. П.

Тема исследования направлена на решение проблемы достижения устойчивого развития общества, поэтому является актуальной.

Проблема заключается в том, что, по имеющейся аксиоме экономики, материальные потребности человека безграничны. Таким образом, эта аксиома оправдывает и стимулирует стремление к сверхобогатению, которое достигается даже нарушением законов. Упорное стремление быть материально успешным привело к неравенству людей и стран. Несмотря на все усилия, пока неравенство стремительно растет. Возникает вопрос о том, какое удовольствие дает человеку достижения материальных целей? Исследование удовлетворенности человека от получения материальных благ широко освещается в литературе, однако математической модели зависимости удовлетворенности человека от материальных благ, а также единицы измерения удовлетворенности

не було розроблено. Відсутність математическої моделі не дозволяє в'яснити закономірності цього явлення – задоволеності чловека в процесі отримання матеріальних благ.

В статті вивдвинута гіпотеза о том, что закон задоволеності чловека от матеріальних благ виражається логарифміческої функцією, котра сдвинута по осі абсцисс так, что при нульовій абсциссі функція равна нулю. Введено єдиницу задоволеності, названна комфорт. Предложено чувство задоволеності виражати першої производної от логарифміческої функції. Как известно, эта функция с ростом аргумента стремится к нулю.

Внедрение закона задоволеності чловека от матеріальних благ в виде математическої моделі дозволяє зробити фундаментальні висновки. Так как рост задоволеності с увеличением матеріальних благ замедляється, а чувство задоволеності вообще стремится к нулю, то не стоить следовать основной аксиоме економики капиталистического общества и тратить сверхусилия для задоволення матеріальних благ, тем более, что ощущения от этого становятся нулевыми. Научные исследования доказывают, что человек способен усваивать новые идеи, способен учиться и применять полученные знания в повседневной жизни. Это придает уверенности, что благодаря качественной мотивационной имплементации предложенного закона люди осознают его как личностную жизненную стратегию, а развитие общества станет более стабильным.

Ключевые слова: матеріальна задоволеність, закон матеріальної задоволеності, фактори стійкого розвитку, індекс щасття.

HYPOTHESIS OF THE LAW OF MATERIAL SATISFACTION AND ITS PERCEPTION BY HUMAN

Vorobiienko Petro

The research topic is aimed at solving the problem of achieving the stable development of society, so it is relevant.

The problem is that, according to the existing axiom of the economy, the material needs of a man are limitless. Thus, this axiom justifies and stimulates the pursuit of enrichment, which is achieved even by breaking laws. An insatiable effort to be financially successful has led to inequalities between people and countries. In spite of all the efforts, inequality is increasing rapidly. The question is, what pleasure does a person enjoy in achieving material goals? The study of human satisfaction with material benefits has been widely reported in the literature, however, a mathematical model of human satisfaction with material goods and a unit of satisfaction has not been developed. The absence of a mathematical model makes it impossible to find out the regularities of this phenomenon - human satisfaction in the process of obtaining material goods.

The paper hypothesizes that the law of human satisfaction with material goods is expressed by a logarithmic function, which is shifted along the abscissa axis so that at zero abscissa the function equals zero. A unit of satisfaction, called comfort, has been introduced. The feeling of satisfaction is expressed as the first derivative of the logarithmic function. It is known that this function approaches zero as the argument grows.

The introduction of the human satisfaction law from material goods in the form of a mathematical model gives grounds to make fundamental conclusions. Since the increase in satisfaction with the increase in material goods is slowing down, and the feeling of satisfaction in general approaches zero, it is not necessary to follow the basic axiom of the economy of a capitalist society and spend exertion to satisfy material needs, especially since the feelings of it will become zero. Scientific research proves that a person is able to absorb new ideas, able to learn and apply the acquired knowledge in everyday life. This gives confidence that due to the qualitative motivational implementation of the proposed law, people will realize it as a personal life strategy, and the development of society will become more stable.

Key words: material satisfaction, law of material satisfaction, factors of sustainable development, happiness index.

JEL Classification: A13, F29, I29

«Немає нічого більш рабського, ніж розкіш і млість,
і нічого більше царственного, ніж праця.»
Олександр Македонський [1]

«У кожній природничій науці укладено
стільки істини, скільки в ній є математики.»
Імануїл Кант [2]

Сучасний стан глобального суспільства характеризується суттєвим протиріччям: між зусиллями світової спільноти побудувати суспільство стабільного розвитку та існуючими реаліями. Суспільству не вдалося подолати виникнення військових конфліктів, нерівність між людьми і країнами, величезні військові витрати, тероризм, мільйони біженців, тіньову економіку, корупцію і т.і. В [3-5] висловлено припущення, що в глобальних зусиллях не враховано чинників, без яких принципово неможливо досягти поставлених цілей. На сьогодні діє основна аксіома економіки.

«Два фундаментальні чинники створюють основу економікс і, по суті, охоплюють усю проблему економіки» [6].

Перший чинник: матеріальні потреби суспільства, тобто матеріальні потреби його індивідів та інститутів, буквально необмежені або невгамовні.

Другий чинник: економічні ресурси, тобто засоби для виробництва товарів і послуг, обмежені або рідкісні.

В [3-5] обґрунтовані сумніви в правомірності цих чинників і сформульовано парадигму сталого розвитку у вигляді п'яти чинників. Наведемо їх.

«П'ять фундаментальних чинників створюють основу економіки і, по суті, охоплюють усю проблему економіки.

Перший чинник: матеріальні потреби суспільства, тобто матеріальні потреби його індивідів та інститутів, треба узгодити з принципом Розумної Достатності.

Другий чинник: матеріальні блага, які споживає здорова доросла людина повинні бути зароблені цією людиною (ніщо так не розбещує здорову людину, як незароблені блага), а брати в борг необхідно тільки в крайньому випадку.

Третій чинник: обмеженість ресурсів компенсується кількаразовим їхнім використанням (переробленням) та залученням відновлюваних джерел (циркулярна економіка).

Четвертий чинник: запорукою гармонізації ведення бізнесу є прозорість фінансово-економічних та правових відносин.

П'ятий чинник: необхідно, насамперед, досліджувати ризики відкриттів та передбачати для них протипаги. Тільки після цього можливо впроваджувати нові відкриття, технології, тощо.

Для того, щоб переконатись в істинності цих чинників, або їх заперечити, необхідно розглядати різні аспекти життя і діяльності людей. Далі розглянемо проблему матеріальної задоволеності і її сприйняття людиною.

Дотримання і розвиток прав людини знаходиться в центрі уваги громадських організацій, спілок, урядів і парламентів передових країн. Тому існують напрями в психології, соціології, філософії, економіці, які вивчають і вимірюють задоволеність людини своїм життям. Для вимірювання задоволеності людини своїм життям застосовуються різноманітні індекси. Найбільш поширеним є Індекс задоволеності життям в країнах світу (Satisfaction with Life Index) [9]. Даний індекс є комбінованим показником британського дослідника Едріана Уайта (Adrian G. White), який вимірює рівень суб'єктивного благополуччя людей в країнах світу. Існує також міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index) [10]. Для розрахунку цього індексу використовуються три показники: суб'єктивна задоволеність життям людьми, очікувана тривалість життя і так званий «екологічний слід». Дослідження будь-якого індексу починається з виділення факторів, які впливають на суб'єктивне сприйняття людьми життя.

В [11] виділено 13 факторів, за якими можливо оцінити задоволеність людини своїм життям. Така оцінка проводиться шляхом соціологічних досліджень, які обробляються за певним алгоритмом. При цьому чисельні значення факторів не встановлюються. Задаються питання такого типу [11]: цілком задоволений; скоріше задоволений, ніж не задоволений; скоріше не задоволений, ніж задоволений; зовсім не задоволений; важко відповісти. Такий підхід дозволяє отримати конкретні результати і зробити практичні висновки.

Однак є також теоретичний і практичний інтерес встановлення закону зміни деякого фактора задоволеності від величини, що впливає на цей фактор у вигляді математичної моделі (формули). Зауважимо, що для деяких факторів закони можуть збігатися за формою. Це дасть можливість провести аналітичне дослідження фактора і визначати його чисельне значення для кожного конкретного випадку. Крім того, важливо знати, як люди сприймають задоволеність в залежності від чисельного значення фактора. В [3,4] зроблено припущення про вид закону задоволеності в залежності від матеріального стану індивідуума у вигляді зрушеної по осі абсцис логарифмічної функції. Дослідження саме цього закону має принципове значення, так як в [3-5] доводяться безпідставними основні аксіоми економіки, в частині, твердження про нескінченні матеріальні потреби індивідуума. Стверджується [8], що насправді об'єктивно діє принцип розумної достатності.

Метою статті є, по-перше, дослідження закону, який встановлює залежність між задоволеністю, а також відчуттям задоволеності людиною і матеріальним станом індивідуума і, по-друге, обґрунтування одиниці виміру задоволеності.

Виділимо фактор матеріального благополуччя (наявність нормального житла, одягу, харчування, можливість забезпечити себе і свою сім'ю освітою і медичним обслуговуванням) [11]. Будемо оцінювати матеріальне благополуччя кількістю грошей, які знаходяться в розпорядженні людей щомісяця, тобто щомісячний дохід. На ці гроші вони забезпечується житлом, одягом, харчуванням і т.д.

Життєвий досвід показує, що чим вище матеріальне благополуччя, тим більше необхідно затратити матеріальних засобів, щоб отримати один і той же приріст задоволеності. І навпаки, чим менше матеріальне забезпечення, тим менше коштів необхідно додати, щоб отримати значний приріст задоволеності. Наприклад, у людини немає грошей і він голодний. Достатньо надати йому відносно небагато грошей, і він отримає значне збільшення задоволеності.

Якщо ж людина заможна, то отримання такої ж кількості грошей викличе набагато менше прирощення задоволеності. Очевидно, що шукана функція повинна монотонно зростати, а перша похідна – монотонно спадати. Як зазначалося вище, таку залежність має логарифмічна функція $y = f(x)$.

Приймемо, що задоволеність не може бути від'ємним числом, тоді шукана функція буде $y = f(x + 1)$.

Проведемо деякі міркування. Розглянемо функцію

$$s(m) = k \log_b(cm + 1), \quad (1)$$

де $s(m)$, – задоволеність (satisfaction), m – кількість грошей, $b > 1$, $k > 0$, $c > 0$.

Графік цієї функції показано на рис. 1.

Так як перша похідна деякої функції визначає швидкість її зміни, саме тому, як закон відчуття (feeling) задоволеності виберемо першу похідну від функції задоволеності.

Очевидно, якщо $s(m) = 1$, то

$$c = \frac{\frac{1}{b\bar{k}-1}}{m_0} \quad (2)$$

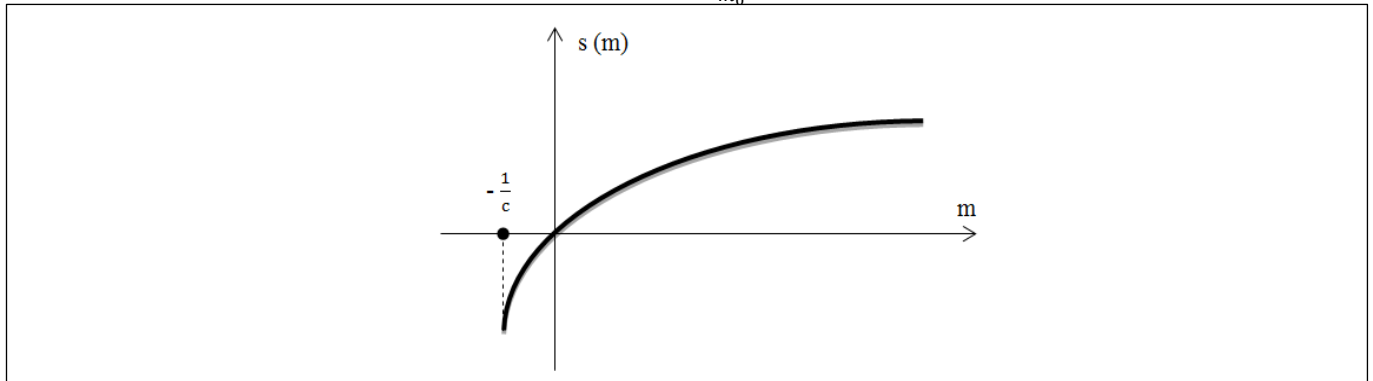

Рисунок 1. Графік логарифмічного закону задоволеності

Закон відчуття зміни задоволеності пропонується описати першою похідною $s'(m) = f(m)$ (feeling):

$$s'(m) = f(m) = \frac{kc}{\ln b(cm+1)} \quad (3)$$

Графік цієї функції показано на рис. 2.

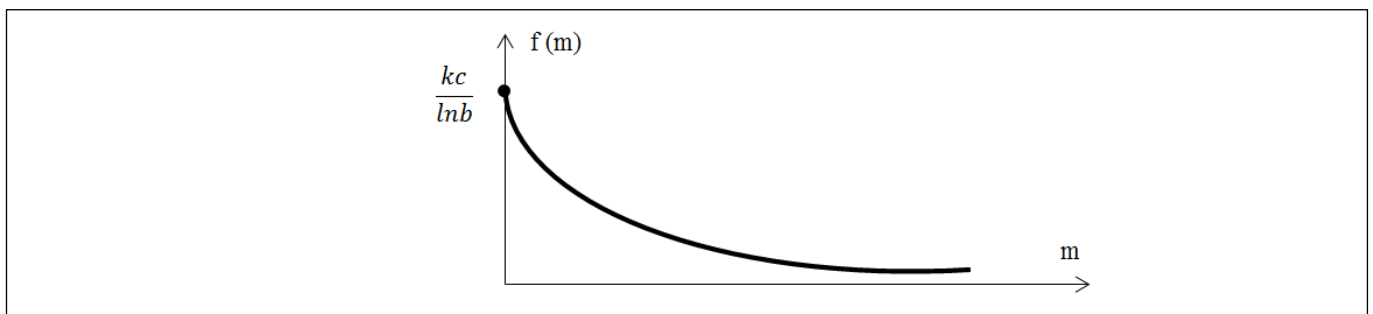

Рисунок 2. Графік функції задоволеності

Для проведення розрахунків необхідно в формулах (1, 2, 3) визначити коефіцієнти і, перш за все, m_0 .

Практичні спостереження показують, що загальний рівень життя багато в чому визначається заробітною платою. З нею корелюються і інші чинники, наведені в [5]: особиста і сімейна безпека, досягнення поставлених цілей, творча самореалізація, наявність хорошого, плідного дозвілля, гідний соціальний статус, соціальна стабільність, упевненість в майбутньому, комфортне середовище проживання, гарне здоров'я. Взагалі кажучи, не має принципового значення вибір коефіцієнта m_0 .

Пояснимо це на прикладі. Всім, наприклад, відомо, що для вимірювання температур використовують декілька шкал: Цельсія (Celsius), Фаренгейта (Fahrenheit), Кельвіна (Kelvin). Між цими шкалами існує взаємно однозначна відповідність. Проте, цей вибір необхідно було обґрунтувати, як саме пояснювався такий вибір температурних шкал. Логічно, за основу взяти величину середньої заробітної плати, «середнього» громадянина в деяких передових в економічному відношенні європейських країнах. При цьому можна припустити, що такий «середній» громадянин більш менш задоволений життям і відчуває себе відносно комфортно. Виходячи з цього, одиницю виміру назвемо 1 комфорт (1comf). При цьому, величину середньої заробітної плати (СЗП) (average salary) позначимо через a , тобто $m_0 = a$.

Слід зазначити, що існують різні види СЗП: брутто (включаючи податки) і нетто (без урахування податків); номінальна (не враховує купівельну спроможність) і реальна (враховує індекс споживчих цін). Принципово це не важливо, але для зручності слід обґрунтувати вибір виду СЗП. Якщо продовжити порівняння, то найбільш поширеною стає шкала Цельсія, включаючи США. Тут зупинимося на брутто номінальній СЗП. Обґрунтування вибору виду СЗП не входить до мети цієї роботи і заслуговує окремого дослідження.

Проведемо деякі розрахунки. Покладемо у формулі (1) $k=1$, $b=e$ (застосуємо натуральний логарифм), тобто $m_0=a=3527$ євро (середня заробітна плата в Німеччині за 2015 рік [9]). Тоді, згідно з формулою (2),

$$c = \frac{e-1}{a} = 0,488 \cdot 10^{-3},$$

при цьому задоволеність $s = 1comf$, а відчуття задоволеності обчислюється за формулою

$$f(m_0) = f(a) = \frac{c}{ca+1} = 0,18 * 10^{-3} \quad (4)$$

Середня заробітна плата в Україні за 11 місяців 2015 року склала 4114 грн., що становить приблизно 137 євро [10]. Знайдемо задоволеність середнього українця за формулою (1)

$$s(137) = \ln(cm + 1) = 0,0668,$$

тобто задоволеність середнього українця в 15 разів менше, ніж середнього німця.

Розрахуємо по формулі (3 або 4) відчуття задоволеності при зміні середньої заробітної плати.

Відповідно до формули (3 або 4)

$$f(137) = 0,457 * 10^{-3}$$

відношення функцій відчуття задоволеності дасть наступний результат:

$$\frac{f(137)}{f(a)} = \frac{0,457 * 10^{-3}}{0,18 * 10^{-3}} = 2,54.$$

Таким чином, середній українець в 2,54 рази сильніше відчуває приріст заробітної плати, ніж середній житель Німеччини.

Висновки. Так як зростання задоволеності зі збільшенням матеріальних благ сповільнюється, а відчуття задоволеності взагалі прагне до нуля, то не варто слідувати основній аксіомі економіки капіталістичного суспільства і витрачати понад зусилля для задоволення зростаючих вимог, тим більше що відчуття від цього прагне до нуля.

Усвідомлення людьми недоцільності прагнути безмежного збагачення може стати одним із чинників, який поряд з іншими чинниками зможе спонукати існуюче суспільство до трансформації в суспільство більш сталого розвитку [8].

Виникає питання на скільки це можливо. І літературні дослідження, і життєвий досвід дають можливість позитивно відповісти на це запитання. По перше, «Ціннісні орієнтації, як відомо, грають регулятивну роль в поведінці індивіда, і від того, наскільки і як вони пов'язані з його уявленнями щодо «хорошого» чи «поганого» життя залежить і загальне уявлення про якість життя і сприйняття благополуччя» (переклад автора) [12, с.226]. По друге, в тій же літературі сказано, що «...в сучасних умовах здійснюється вплив на особистість, на життєдіяльність людини, її спрямованість, систему ціннісних орієнтацій, відносин, соціум впливає на формування зовнішніх і внутрішніх критеріїв оцінки себе...». Таким чином, організувавши вивчення нових реалій, створивши в суспільстві необхідні тренди, є значна вірогідність досягнути стабільного розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Цитати Македонського. URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/Александр_Македонський#cite_ref-10
2. Цитати Канта. URL: <http://citata.net.ua/tsitati-kanta/>.
3. Vorobiyenko P. Industry 4.0 and Information Communication Technology//International Conference on Information and Telecommunication Technologies and Radio Electronics (UkrMiCo). September, 11-17. 2017. Odessa, Ukraine. P.15-18.
4. Воробієнко П. П., Лозова Т. І., Олійник Г. Ю. Перехідна економіка: теорія і практика: монографія, Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2018. 272 с.
5. Воробієнко П. П. На пути к экономике будущего общества. Economic Annals-XXI. 2015. 1-2(1). С. 4-6.
6. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. ; пер. с англ. 11-го изд. Київ: Хагар-Демос, 1993. Т. 1. 339 с.
7. Индекс удовлетворённости жизнью. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Индекс_удовлетворённости_жизнью.
8. Международный индекс счастья. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Международный_индекс_счастья.
9. Средняя зарплата в Германии по отраслям и профессиям. 2015 год. URL: <http://www.evrokatalog.eu/germany/law/srednyaya-zarplata-v-germanii-po-otraslyam-i-professiyam-2015-god>
10. Средняя зарплата в Украине: официальная статистика и результаты международных исследований. URL: <http://mojazarplata.com.ua/ru/main/news>
11. Факторы удовлетворенности жизнью: измерение и оценка URL: http://kapital-rus.ru/articles/article/factory_udovletvorennosti_zhiznyu_izmerenie_i_ocenka/
12. Погорская В. А. Характер взаимосвязи субъективного благополучия личности и ценностно-смысловой сферы личности. Вектор науки. ТГУ. 4(7). 2011. С. 226-229.

References

1. Citati Makedonskogo [Quotes from Macedonian]. URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/Александр_Македонський#cite_ref-10.
2. Citati Kanta [Quotations by Kant]. URL: <http://citata.net.ua/tsitati-kanta/>.
3. Vorobiyenko, P. (2017). Industry 4.0 and Information Communication Technology [Industry 4.0 and Information Communication Technology]. International Conference on Information and Telecommunication Technologies and Radio Electronics (UkrMiCo). September 11-17. Odessa, Ukraine. P.15-18.
4. Vorobiyenko, P. P., Lozova, T. I. & Oliynyk, H. Yu. (2018). Perekhidna ekonomika: teoriia i praktyka [Transition Economics: Theory and Practice]: monohrafiia, Odessa: ONAT O.S. Popova, 272 p.
5. Vorobiyenko, P. P. (2015). Na puti k ekonomike budushego obshestva [On the way to the economy of the future society]. Economic Annals-XXI, 1-2(1). 4-6.

6. Makkonnell, K. & Bryu, S. (1993). *Ekonomiks: principy, problemy i politika* [Economics: principles, problems and politics]: v 2 t. ; per. s angl. 11-go izd.. Kiyiv: Hagar-Demos, T. 1. 339 p.
7. Indeks udovletvoryonnosti zhiznyu [Life Satisfaction Index]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Индекс_удовлетворённости_жизнью
8. Mezhdunarodnyj indeks schastya [International Happiness Index]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Международный_индекс_счастья
9. Srednyaya zarplata v Germanii po otraslyam i professiyam. 2015 god [The average salary in Germany by industry and occupation. 2015 year]. URL: <http://www.evrokatalog.eu/germany/law/srednyaya-zarplata-v-germanii-po-otraslyam-i-professiyam-2015-god>
10. Srednyaya zarplata v Ukraine: oficialnaya statistika i rezultaty mezhdunarodnyh issledovanij [Average salary in Ukraine: official statistics and international research results]. URL: <http://mojazarplata.com.ua/ru/main/news>
11. Faktory udovletvorennosti zhiznyu: izmerenie i ocenka [Life Satisfaction Factors: Measurement and Evaluation]. URL: http://kapital-rus.ru/articles/article/factory_udovletvorennosti_zhiznyu_izmerenie_i_ocenka/
12. Pogorskaya V. A. (2011). *Harakter vzaimosvyazi subektivnogo blagopoluchiya lichnosti i cennostno-smyslovoj sfery lichnosti* [The nature of the relationship of the subjective well-being of the individual and the value-semantic sphere of personality]. *Vektor nauki. TGU.* 4(7). 226-229.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Воробієнко Петро Петрович, доктор технічних наук, професор, ректор Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова,
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова
вул. Кузнечна 1, м. Одеса, 65029, Україна
e-mail: vorobiyenko@onat.edu.ua
orcid.org/0000-0003-4774-1052
Researcher ID: AAI-3184-2020

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воробієнко Пётр Петрович, доктор технических наук, профессор, ректор Одесской национальной академии связи им. А. С. Попова,
Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова
ул. Кузнечная 1, г. Одеса, 65029, Украина
e-mail: vorobiyenko@onat.edu.ua

Data about author

Vorobiyenko Petro, Doctor of Engineering Sciences, Full Professor, Rector of Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov,
Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov
1 Kuznechna Str., Odessa, 65029, Ukraine
e-mail: vorobiyenko@onat.edu.ua

Рецензент: Квач Ярослав Петрович, директор Одеського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельного-економічного університету, доктор економічних наук, професор

УДК 336.11

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-119-127>

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Воленко В. Г.

Актуальність теми дослідження. Процес Євроінтеграції України пов'язаний з проведенням низки реформ, однією з яких є бюджетна децентралізація. Вона має забезпечити фінансову самостійність та спроможність місцевих громад відповідно до європейських стандартів.

Постановка проблеми. Проведення реформи бюджетної децентралізації потребує детального дослідження сутності цього поняття, а також його порівняння з поняттями фінансова та фіскальна децентралізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню теоретичного обґрунтування положень фіскальної децентралізації, присвятили свої наукові роботи такі вчені як М. Белл, В. Бодров, Дж. Б'юкенен, Р. Гат, М. Деркач, Р. Масгрейв, У. Оутс, П. Самуельсон, Ч. Тібу, Р. Фісман та інші.

Постановка мети дослідження. Основною метою статті є аналіз концептуальних положень бюджетної, фіскальної та фінансової децентралізації та їх співвідношення.

Метод або методологія проведення дослідження. До методів дослідження, використаних в статті, можна віднести порівняльний аналіз, узагальнення, групування, порівняння тощо.

Викладення основного матеріалу. В статті розглянуто процес становлення поняття «фіскальна децентралізація». Проведено порівняння з поняттям «фінансова децентралізація», при цьому доведено, що вони виступають синонімами. Визначено поняття «бюджетна децентралізація» та проаналізовано співвідношення з поняттями фіскальна та фінансова децентралізація. Наведені переваги та недоліки бюджетної децентралізації.

Висновки відповідно до статті. Отже, за результатами проведеного дослідження доведено, що поняття фіскальна та фінансова децентралізація виступають синонімами. Натомість бюджетна децентралізація є частиною фіскальної децентралізації. Однією з проблем запровадження бюджетної децентралізації є можливість зловживання місцевою владою власним становищем, здійснення корупційних діянь. Тому, потрібно налагодити державний фінансовий контроль на місцевому рівні.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, фіскальна децентралізація, фінансова децентралізація, децентралізація, концепція.

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Воленко В. Г.

Актуальность темы исследования. Процесс евроинтеграции Украины связан с проведением ряда реформ, одной из которых является бюджетная децентрализация. Она должна обеспечить финансовую самостоятельность и способность существования местных органов самоуправления в соответствии с европейскими стандартами.

Постановка проблемы. Проведение реформы бюджетной децентрализации требует детального исследования формирования понятия для понимания его сути, а также сопоставление с понятиями финансовой и фискальной децентрализации.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам теоретического обоснования положений фискальной децентрализации, посвятили свои научные работы такие ученые как М. Белл, В. Бодров, Дж. Бьюкенен, Г. Гат, Н. Деркач, Р. Масгрейв, В. Оутс, П. Самуэльсоном, Ч. Тибу, Р. Фисман и другие.

Постановка цели исследования. Основной целью статьи является анализ концептуальных положений бюджетной, фискальной и финансовой децентрализации и их соотношение.

Метод или методология проведения исследования. К методам исследования, использованным в статье, можно отнести сравнительный анализ, обобщение, группировку, сравнение и другие методы.

Изложение основного материала. В статье рассмотрен процесс становления понятия «фискальная децентрализация». Проведено его сравнение с понятием «финансовая децентрализация», при этом доказано, что они выступают синонимами. Рассмотрено понятие «бюджетная децентрализация» и определено его соотношение с понятиями фискальной и финансовой децентрализации. Определены преимущества и недостатки бюджетной децентрализации.

Выводы. Итак, по результатам проведенного исследования доказано, что понятие фискальная и финансовая децентрализация выступают синонимами. Зато бюджетная децентрализация является компонентом фискальной децентрализации. Одной из проблем внедрения бюджетной децентрализации является возможность злоупотребления местной властью финансовым положением, совершение коррупционных деяний. Поэтому, нужно наладить государственный финансовый контроль на местном уровне.

Ключевые слова: бюджетная децентрализация, фискальная децентрализация, финансовая децентрализация, децентрализация, концепция.

MODERN CONCEPTS OF BUDGET DECENTRALIZATION

Volenko Valeriia

Actuality of the theme of the research. Ukraine's European integration process involves a series of reforms, one of which is budget decentralization. It must ensure the financial autonomy and capacity of local communities in accordance with European standards.

The statement of the problem. Carrying out budgetary decentralization reform requires a detailed study of the concept's origins to understand its essence, as well as to compare it with financial and fiscal decentralization.

The analysis of the last researches and the publications. Scientists such as M. Bell, V. Bodrov, J. Buchanan, R. Gatti, M. Derkach, R. Musgrave, W. Oates, P. Samuelson, and C. Tiebout, R. Fisman and others have devoted their scientific works to the issues of theoretical substantiation of the provisions of fiscal decentralization.

The statement of the purpose the research. The main purpose of the article is to analyze the conceptual provisions of budget, fiscal and financial decentralization and their correlation.

Research method or methodology. The research methods that are used in the article include comparative analysis, generalizations, grouping, comparisons, etc.

The results of the work. The article deals with the process of becoming a concept of «fiscal decentralization». It is compared with the concept of «financial decentralization», and it is proved that they are synonymous. The concept of «budget decentralization» is considered and its relation with the concept of fiscal and financial decentralization is determined. The advantages and disadvantages of budget decentralization are identified.

Conclusions. Thus, the results of the studying show that the concepts of fiscal and financial decentralization are synonymous. Instead, budget decentralization is a component of fiscal decentralization. One of the problems of introducing budget decentralization is the ability of local authorities to abuse their own position, to commit corruption. That's why, it is necessary to establish state financial control at the local level.

Keywords: budget decentralization, fiscal decentralization, financial decentralization, decentralization, concept.

JEL Classification: E62, R58

Актуальність теми дослідження. Одним з основних чинників розвитку країни є забезпечення сталого розвитку її регіонів. На сьогодні більшість розвинених країн провели реформу децентралізації, але в Україні вона триває дотепер, черговий раз отримавши поштовх відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». В фаховій літературі проблематика бюджетної децентралізації обговорюється давно і активно. На сьогодні дослідження різних аспектів децентралізації істотно збільшились, зважаючи на політичні спонування.

Постановка проблеми. Потрібно відмітити, що для розвитку країни в цілому необхідно забезпечити фінансову спроможність її регіонів. Наразі в Україні триває реформа бюджетної децентралізації, проте в науковій літературі немає чіткого розуміння різниці між поняттями фіскальної, фінансової та бюджетної децентралізації, тому є потреба в дослідженні становлення цих понять. Також необхідно проаналізувати позитивні і негативні складові проведення бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про чергове посилення інтересу науковців до зазначеної проблематики. Питанням теоретичного обґрунтування положень фіскальної децентралізації, присвятили свої наукові роботи такі зарубіжні вчені як М. Белл, Дж. Б'юкенен, Р. Гат, Р. Масгрейв У. Оутс, П. Самуельсоном, Дж. Стігліцем, В. Танзи, Ч. Тібу, Р. Фісман та інші. Ряд теоретичних аспектів реалізації фіскальної децентралізації розкриті в працях вітчизняних науковців, зокрема Н. Бикадорової, В. Бодрова, І. Волохової, О. Воронкової, О. Дем'янчук, М. Деркача, О. Дроздовської, О. Сунцової та ін. Проте в вітчизняній літературі відсутнє чітке розділення понять бюджетної, фіскальної та фінансової децентралізації, тому дане питання потребує подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз концептуальних положень бюджетної, фіскальної та фінансової децентралізації та їх співвідношення.

Відповідно до поставленої мети, потрібно вирішити такі завдання:

- визначення поняття фіскальна децентралізація, фінансова децентралізація та бюджетна децентралізація;
- аналіз співвідношення поняття бюджетна децентралізація з поняттями фінансова та фіскальна децентралізація;
- надати авторське визначення поняттю «бюджетна децентралізація»;
- визначити переваги та недоліки бюджетної децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження зазначеної проблематики розпочалося, коли Чарльз Міллс Тібу [1] обґрунтував, що фіскальна децентралізація дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування і забезпечення населення суспільними послугами, і в подальшому Уоллес Оутс [2] вивів теорему децентралізації.

Різні аспекти поняття децентралізації, її концепцій, видів досліджують сучасні українські та зарубіжні вчені. Так, Г. Арікан (Guzin Gulsun Akin) [3] розробила теоретичну модель фіскальної децентралізації; Н. Бикадорова [4], О. Дроздовська [5] досліджували сутність фінансової децентралізації; В. Бодров та С. Дяченко [6] розглядали децентралізацію як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування; О. Воронкова [7] визначила прогресивні та проблемні аспекти впровадження бюджетної децентралізації, а також розглядала новітні тенденції формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації.

В. Танзи [8], Р. Фісман [9], Р. Гаті [9], Р. Еніколов, К. Журавська, С. Романюк досліджували вплив фінансової децентралізації на різні аспекти суспільного життя: економічне зростання, якість уряду, ефективність надання адміністративних послуг, рівень корупції тощо.

Дослідження понять фінансової, фіскальної та бюджетної децентралізації, а також їх співвідношення потребують чіткого визначення терміну «децентралізація». Американські науковці М. Белл (Michael E. Bell) та Ч. Адамс (Charles F. Adams) визначають «децентралізацію як засіб виміру величини переходу національної економіки від адміністративно-командної до ринкової» [10, с. 237]. В таблиці 1 представлено трактування поняття «децентралізація» як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Аналізуючи таблицю 1, можна дійти висновку, що вчені погоджуються у визначенні децентралізації як передачі повноважень і функцій центральної влади, надаючи їх місцевим органам самоврядування та (або) певним організаційним структурам (приватному сектору).

За дослідженнями Світового банку, а саме команди з питань децентралізації, «децентралізація є складною, багатогранною концепцією, що означає передачу повноважень та відповідальності за державні функції від центрального уряду до підпорядкованих або квазі-незалежних урядових організацій та / або приватного сектора». Також розрізняються декілька типів децентралізації із різними характеристиками, наслідками для політики та умовами для досягнення успіху. До типів децентралізації включають: політичну, адміністративну, фіскальну та ринкову децентралізацію [16].

Таблиця 1. Авторські підходи до визначення поняття «децентралізація»

Автор	Визначення поняття
Т. Безверхнюк [11]	перерозподіл повноважень регіонам із метою ефективного використання внутрішнього потенціалу, заохочення регіональних ініціатив та розмежування функцій і повноважень між різними рівнями управління
Х. фон Браун, У. Гроте [12]	передача повноважень і відповідальності за спільні функції від уряду до органів місцевого самоврядування.
П. Курмаєв [13, с. 17]	перерозподіл та делегування повноважень на регіональний рівень із метою їх найбільш ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань на рівні адміністративно-територіальної одиниці
Дж. Літвак [14]	передача повноважень і відповідальності за публічні функції від центрального уряду квазінезалежним державним організаціям та/або приватному сектору
Л. Петренко [15]	один з основних напрямів удосконалення системи управління, що полягає в делегуванні повноважень від вищого на нижчі щаблі управління для вирішення питань різного характеру

Джерело: складено автором за [11-15].

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі не існує єдиного підходу до розуміння змісту поняття «fiscal decentralization». Основоположником ідеології фінансової децентралізації є американський економіст Чарльз Тібу (Charles Mills Tiebout), який довів, що спроможність кожної окремої територіальної громади частково залежить від наявності суспільних благ у сусідніх громадах. Також, Ч. Тібу виділяє окрему категорію суспільних благ – «national public goods», тобто національні блага, відносити до них оборону, початкову освіту, ті, які мають розподілятися на національному рівні управління [1, с. 95].

Окрім того, основними аргументами Ч. Тібу на користь даної теорії є те, що «фінансова децентралізація підвищує конкуренцію серед місцевої влади, що, в кінцевому рахунку, обмежує обсяг суспільного сектора; децентралізація підвищує ефективність, оскільки місцева влада має кращу проінформованість про потреби своїх резидентів, на відміну від центральної влади» [1, с. 80].

Дж. Б'юкенен (James M. Buchanan), погоджуючись з точкою зору Ч. Тібу, виокремлює дві підстави для фінансової відповідальності центрального уряду за надання певних суспільних послуг, які виконуються ним чи місцевими органами влади, пов'язуючи її з «fiscal equalization» – фінансове вирівнювання, як вирівнюванням фінансового навантаження між різними адміністративно-територіальними одиницями. Також, «spillover or neighborhood effects», який є подібним до теорії Ч. Тібу, та означає ефект перерозподілу суспільних благ, тобто виокремлення національних суспільних благ, які впливають на спроможності різних громад [17, с. 176–177].

Аналізуючи сутність фінансової децентралізації, неможливо не згадати Уоллеса Оутса (Wallace E. Oates) – автора теореми децентралізації, який доводить, що, крім суспільних благ, існують локальні суспільні блага. Тобто різниця між ними в тому, що суспільні блага споживаються всім суспільством, а локальні споживаються згідно з географічною детермінантою, певною частиною всього населення.

Теорема У. Оутса ґрунтується на таких твердженнях: блага, пов'язані з децентралізацією суспільних послуг, просторово обмежені; надання споживачами переваги приватним чи суспільним благам, а також їх ставлення до різних суспільних послуг не однако; реагування споживачів на «фактори бюджетної локації» мобільне [2, с. 1122].

К. Ліндман (Kara Lindaman) і К. Турмайер (Kurt Thurmaier) визначили, що фінансова децентралізація надає позитивний вплив на виконання основних потреб людей, відображених у Індексі людського розвитку або Indeks Pembangunan Manusia (IPM). Вони емпірично довели, що існує значний взаємозв'язок між фінансовою децентралізацією та кращою ефективністю заходів, що стосуються основних потреб, таких як охорона здоров'я та освіта. Вчені розробили модель фінансової децентралізації, в якій розмір коефіцієнтів свідчить про те, що для реалізації суттєвих змін у ІЛР необхідні значні збільшення фінансової децентралізації. Таким чином, необхідно збільшити на 2% - 4% фінансову децентралізацію, щоб отримати повне збільшення одиниці ІЛР. Малі граничні зміни в місцевих фінансових повноваженнях навряд чи дадуть результати більш суттєвих міжбюджетних реформ [18].

У вітчизняній літературі поняття фінансової децентралізації увійшло після знайомства з зарубіжним досвідом (таблиця 2), на основі перекладу іноземних джерел.

Таблиця 2. Авторські підходи до визначення поняття «фінансова децентралізація»

Автор	Визначення поняття
В. Зайчикова [19, с. 68]	являє собою передачу повноважень органам місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання щодо програмних видатків та автономного збільшення власної дохідної бази
Н. Стукало, М. Деркач, М. Стукало [20, с. 150]	надання місцевим органам влади певної податкової влади, доступу до фінансових ринків, відповідальності у витрачання коштів та дозвіл їм самостійно визначати рівень, структуру та порядок витрачання коштів з місцевих бюджетів
С. Хамініч, В. Климова [21, с. 147]	здатність місцевого самоврядування незалежно і ефективно забезпечувати суспільними послугами шляхом узгодження органами влади видатків щодо місцевих потреб і уподобань.
Х. Циммерманн [22]	розширення прав і компетенцій місцевих органів влади у сфері місцевих фінансів

Джерело: складено автором за [19-22].

Аналізуючи таблицю 2, можна дійти висновку, що вітчизняні науковці, погоджуючись з зарубіжним досвідом, визначають фіскальну децентралізацію як розширення владних повноважень місцевих органів самоврядування, наданням їм права вільно визначати як дохідну базу, так і видаткову, а також певного доступу до фінансових ринків і відповідальності за свої дії.

Наступним кроком нашого дослідження буде аналіз поняття фінансова децентралізація та його співвідношення з фіскальною децентралізацією. Так, Н. Бикадорова та О. Дроздовська розглядають фінансову децентралізацію, як «процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і локальними рівнями управління» [4, с. 146; 5, с. 20]. В таблиці 3 наведено трактування поняття фінансової децентралізації вітчизняними вченими.

Таблиця 3. Авторські підходи до визначення поняття «фінансова децентралізація»

Автор	Визначення поняття
Н. Бикадорова [4, с. 146], Т. Сало [23, с. 325]	процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління
Т. Бутурлакiна, В. Мiнкович [24, с. 238]	сприяє ефективному забезпеченню населення «соціально-інфраструктурними» послугами шляхом ретельнішого узгодження структури видатків місцевих бюджетів із місцевими потребами та уподобаннями
І. Волохова [25, с. 282]	достатньо широкий процес який включає не лише передачу фінансових ресурсів, а й передачу повноважень у фінансовій сфері (видаткових, дохідних, податкових)
С. Герчаківський, О. Кабаш [26]	процес розподілу функцій, фінансових ресурсів та видаткових повноважень між державною владою та органами місцевого самоврядування
О. Дроздовська [27, с. 13]	процес розподілу функцій, фінансових ресурсів та видаткових повноважень між державною владою та органами місцевого самоврядування

Джерело: складено автором за [4, 23-27].

Порівнюючи дані таблиць 2 та 3, можна дійти висновку, що визначення як фіскальної, так і фінансової децентралізації пов'язано з перерозподілом суспільних благ, фінансових ресурсів та владних повноважень у визначенні дохідної та видаткової бази бюджетів. Отже, зарубіжні науковці, розглядаючи поняття фіскальна децентралізація, керувалися перерозподілом суспільних благ, а також суспільних фінансів між центральним та місцевим рівнями, зазначаючи, що надання фінансової самостійності місцевій владі є запорукою розвитку. Проте, становлення понять «фінансова децентралізація» та «фіскальна децентралізація» у вітчизняній науці відбувалося паралельно та було пов'язано із використанням зарубіжного досвіду. Проводячи аналіз цих понять, можна дійти висновку, що вони є синонімами та їх виникнення пов'язано зі складнощами перекладу з іноземної літератури.

Щодо визначення сутності категорії «бюджетна децентралізація», то в наукових працях учених остання уособлює процес розподілу повноважень і фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи та визначає відповідальність у сфері формування і використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування.

На думку Н. Калинюк, «питання бюджетної децентралізації найскладніше у сфері управління фінансами. Незважаючи на те, що для вирішення тих чи інших питань існує нагальна потреба передати повноваження на нижчий рівень влади, органи нижчого рівня, як правило, не мають достатніх коштів для реалізації своїх нових бюджетних повноважень» [28, с. 322]. Так, В. Бодров і С. Дяченко визначають бюджетну децентралізацію, як «будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування» [6, с. 7]. Більш докладно визначення «бюджетної децентралізації» вітчизняними науковцями систематизовано в таблиці 4.

Зважаючи на визначення поняття «бюджетна децентралізація» вітчизняними науковцями, ми визначили бюджетну децентралізацію як передачу повноважень та відповідальності центральній владі до органів місцевого самоврядування (місцевої влади) щодо визначення дохідної та видаткової частини бюджету.

Бюджетна децентралізація відповідає «золотому» правилу державних фінансів: витратити треба не більше кількісно, а більш ефективно й ближче до платників податків і споживачів фінансованих державою послуг [1].

Отже, поняття бюджетної децентралізації є вужчим за поняття фіскальної (фінансової) децентралізації, адже бюджетна децентралізація включає тільки розпорядження бюджетними відносинами, а саме формування дохідної і видаткової частини, також вона пов'язана з бюджетним федералізмом, а саме визначенню управлінських функцій в бюджетних відносинах. Натомість, фіскальна (фінансова) децентралізація включає як видаткові та дохідні, так і податкові повноваження, надає можливість органам місцевого самоврядування виходу на фінансові ринки, створює реальні умови для реалізації права органам місцевого самоврядування створювати фінансово-кредитні та інші прибуткові установи комунальної форми власності.

Перевагою фіскальної децентралізації, а отже і бюджетної як її складової (частини) є те, що рівень влади, який територіально перебуває найближче до споживачів послуг, може найбільш ефективно забезпечити використання бюджетних коштів для задоволення місцевих потреб. Саме тому на регіональному рівні досягається Парето-ефективний рівень виробництва, оскільки лише за таких умов органи влади враховують конкретні потреби місцевої громади й отримуватимуть вигоди від реалізації послуг шляхом оптимізації податкових платежів у центральний бюджет і видатків на виробництво локальних суспільних благ.

Таблиця 4. Авторські підходи до визначення поняття «бюджетна децентралізація»

Автор	Визначення поняття
В. Андрущенко [29, с. 6]	спосіб організації бюджетної системи і відносин між бюджетами різних рівнів на основі передачі повноважень з відповідними фінансовими ресурсами з центру на регіональний і місцевий рівень самоврядування
Г. Возняк [30]	сукупність взаємовідносин між центральними та місцевими органами влади, що виникають у процесі розмежування прав та відповідальності в сфері прийняття рішень щодо формування та використання бюджетних ресурсів
О. Дем'янчук [31, с. 140]	дане поняття має не лише економічні аспекти міжбюджетних відносин, а й політичні і інституційні, які охоплюють широкі сфери діяльності, починаючи від прийняття управлінського рішення органами місцевого самоврядування, щодо виконання як власних, так і делегованих повноважень відповідно до бюджетного законодавства, до удосконалення бюджетного планування видатків із місцевих бюджетів із урахуванням міжбюджетних трансфертів
В. Кудряшов, Б. Селінков [32, с. 28]	передбачає реформування бюджетної системи у напрямі формування усіх її ланок як порівняно автономних і фінансово спроможних для виконання прийнятих бюджетних повноважень
С. Михайленко, В. Зубріліна [33]	процес розподілу функцій, компетенцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і місцевими рівнями влади та управління
С. Савчук [34, с. 83]	розподіл повноважень щодо дохідних джерел та видатків за відповідними рівнями бюджетної системи, а також встановлення повноважень, у межах яких місцеві органи влади можуть визначити свої власні доходи і видатки
О. Сунцова [35, с. 353]	будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування. Крім того, це спосіб виміру величини переходу національної економіки від адміністративно-командної до ринкової, яка є доцільною за умови досягнення розумного оптимуму між формуванням доходів місцевих бюджетів та фінансуванням делегованих повноважень
І. Усков [36, с. 108]	передбачає забезпечення місцевих органів влади достатнім обсягом фінансових ресурсів для розвитку власного фінансового потенціалу територій, реалізації інвестиційних програм, стимулювання підприємницької активності на рівні адміністративно-територіальних одиниць

Джерело: складено автором за [29-36].

Г. Арікан розробила теоретичну модель фіскальної децентралізації, згідно з якою збільшується кількість конкуруючих публічних юрисдикцій різного рівня підпорядкування, в межах податкової конкуренції, відносно корупційних проявів у цих юрисдикціях за умови застосування ними рента орієнтованої поведінки [3, с. 176].

Також потрібно вказати, що Г. Арікан, Р. Фісман та Р. Гаті статистично довели тісний зв'язок між бюджетною децентралізацією та рівнем корупції: у країнах із високим рівнем корупції знижується частка бюджетних асигнувань на освіту, охорону здоров'я, інші заклади соціальної сфери, водночас збільшується частка непродуктивних витрат. Особливу увагу вони приділили інституційній структурі децентралізації, що зменшує ймовірність корупції на місцях [9, с. 1-2].

В. Танзи (Vito Tanzi) охарактеризував вплив фіскальної децентралізації на різні аспекти суспільного життя нейтрально – ні позитивно, ні негативно. Успішність запровадження реформи фіскальної децентралізації, на його думку, залежить виключно від «institution specific design» – оптимальної взаємодії інститутів публічної влади [8, с. 13].

Разом із тим В. Танзи зазначає, що шляхом послаблення індивідуальних зв'язків між бюрократами та тими, кому вони служать, у великих, централізованих державах зростає ймовірність корупції та зловживання владою. Проте водночас сильніша індивідуальна взаємодія бюрократів і громади може мати і зворотній соціальний ефект, сприяючи корупції за рахунок тісних особистих зв'язків.

Отже, зважаючи на останні дослідження провідних зарубіжних науковців в питаннях бюджетної децентралізації, можна дійти висновку, що надання місцевій владі більших бюджетних повноважень може спричинити зростання корупції та неефективного використання суспільних фінансів, а отже потрібно посилити заходи державного фінансового контролю на регіональному рівні для попередження таких ситуацій.

Висновки. За результатами проведеного дослідження, можна зробити висновки:

1. Фіскальна та фінансова децентралізація виступають синонімами за визначеннями як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Натомість бюджетна децентралізація виступає складовою фіскальної децентралізації, адже охоплює не лише розпорядження бюджетними відносинами, а й саме формування дохідної і видаткової частини.

2. Бюджетну децентралізацію запропоновано розглядати як передачу повноважень та відповідальності центральної влади органам місцевого самоврядування (місцевої влади) щодо визначення дохідної та видаткової частини бюджету.

3. Одна з головних проблем фіскальної децентралізації, а отже і її бюджетної компоненти, полягає в тому, що передача владних повноважень місцевій владі може спричинити зловживання посадовим

становищем, а також спонукати до корупційних діянь. Тому потрібно налагодити дієвий внутрішній державний фінансовий контроль, який буде запорукою попередження виникнення негативних обставин.

Список використаних джерел

1. Tiebout C. *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. Princeton University Press. 1961. P. 79-96. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf>. (дата звернення: 15.01.2020).
2. Oates W. *An Essay on Fiscal Federalism*. *Journal of Economic Literature*. 1999. № 37. P. 1120–1149.
3. Arian G. G. *Fiscal Decentralization: A Remedy for Corruption?* *International Tax and Public Finance*. 2004. №11. P. 175–195.
4. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу: наук. журн.* 2010. № 2 (20). С. 145–151.
5. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації. *Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн.* 2002. № 8. С. 19-25.
6. Бодров В. Г., Дяченко С. А. Бюджетна та фінансова децентралізація як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування: навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2015. 101 с.
7. Воронкова О. М. Новітні тенденції формування доходів місцевих бюджетів в аспекті децентралізації. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: Електронне фахове видання*. 2015. №2. С. 47–62.
8. Tanzi V. *Pitfalls on the road to fiscal decentralization*. Working papers № 19. 2001. P. 1-20. URL: <http://carnegieendowment.org/files/19Tanzi.pdf>. (дата звернення: 15.01.2020).
9. Fisman R., Gatti R. *Decentralization and Corruption: Evidence across Countries*. World Bank Policy Research Working Paper. 2000. № 2290. P. 1–18.
10. Bell M., Adams C. *Fiscal Decentralization Indicators: Local Democratic Governance*. Proceedings of 92 annual conference. Atlanta: National Tax Association. 1999. P. 236–241.
11. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування: автореф. дис. д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. 36 с.
12. Braun von J., Grote U. *Does decentralization serve the poor? Managing fiscal decentralization*. London: Routledge, 2002. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf. (дата звернення: 15.01.2020).
13. Курмаєв П. Ю. Дослідження зарубіжного досвіду управління соціально- економічним розвитком на регіональному рівні. *Економічний простір*. 2009. № 25. С. 16-23.
14. Litvack J. *What is Decentralization?* URL: www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html. (дата звернення: 15.01.2020).
15. Петренко Л. М. Децентралізація управління в теорії менеджменту. *Теорія та методика управління освітою* URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_3/10petmmt.pdf (дата звернення: 15.01.2020).
16. *What is Decentralization?* Center for International Earth Science Information Network (CIESIN): веб-сайт. URL: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html (дата звернення: 15.01.2020).
17. Buchanan James M. *Federal expenditures and state functions*. Federal Expenditure Policy for Economic Growth and Stability, Joint Economic Committee, Washington D.C. 1957. URL: https://fraser.stlouisfed.org/docs/historical/jec/19571105jec_fedexpenditure_buchanan.pdf. (дата звернення: 15.01.2020).
18. Lindaman K., Thurmaier K. *Beyond efficiency and economy: An examination of basic needs and fiscal decentralization*. *Economic Development and Cultural Change*. 2002. 50(4). P. 915-934.
19. Зайчикова В. В. *Місцеві фінанси України та європейських країн*. Київ: НДФІ, 2007. 299 с.
20. Стукало Н. В., Деркач М. І., Стукало М. В. *Теоретико-методологічні засади фінансової децентралізації*. *Економічний простір : зб. наук. пр. Придніпров. держ. акад. буд-ва та архіт.* 2010. № 40. С. 147- 154.
21. Хамініч С. Ю., Климова В. М. Особливості фінансової децентралізації в умовах розвитку національного господарства України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Економіка : наук. журн.* 2011. Вип. 5(2). С. 143–148.
22. Циммерманн Х. *Муниципальные финансы: Учебник пер. с нем.* Москва: Издательство «Дело и Сервис», 2003. 352 с.
23. Сало Т. *Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2013. Вип. 35. С. 324-330.
24. Бутурлак Т. О., Мінкович В. Т. Фінансова децентралізація як фактор економічного зростання регіонів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2010. Вип. 31. С. 237–243.
25. Волохова І. С. Фінансова децентралізація, її недоліки та переваги. *Прометей*. 2011. №3 (36). С. 281–285.
26. Герчаківський С. Д., Кабаш О. Р. *Теоретичний логос фінансової децентралізації. Регіональна економіка*. 2009. №2. С. 133–141.
27. Дроздовська О. С. Фінансова децентралізація: об'єктивна необхідність та основні цілі. *Наукові праці НДФІ*. 2002. № 2 (17). С. 8-14.
28. Калінюк Н. *Бюджетна децентралізація в країнах з перехідною економікою. Наукові праці ЖДУ при Президентові України*. 2002. Вип. 2. С. 322-328.

29. Андрущенко В. Л. Міжбюджетні відносини в Україні і міжнародний досвід. Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії. 2013. Вип. 2. С. 5–9.
30. Возняк Г. В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. Проблеми економіки. 2015. №2. С. 253–257.
31. Дем'янчук О. І. Децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами України. Наукові записки НУ «Острозька академія»: зб. наук праць. 2013. Вип. 21. С. 139–143.
32. Кудряшов В. П., Селінков Б. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації. Фінанси України. 2006. № 8. С. 25–32.
33. Михайленко С., Зубріліна В. Фінансово-бюджетна децентралізація: оцінка рівня та напрями розширення. Вісник THEU. 2014. №4. С. 95–102.
34. Савчук С. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Економіка. 2004. № 16. С. 81–85.
35. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2010. 488 с.
36. Усков И. В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти. Бизнес Информ : наук. журнал. 2012. №3. С. 107–111.

References

1. Tiebout, C. (1961). *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. Princeton University Press. P. 79–96. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf>.
2. Oates, W. (1999). *An Essay on Fiscal Federalism*. *Journal of Economic Literature*. № 37. P. 1120–1149.
3. Arian, G. G. (2004). *Fiscal Decentralization: A Remedy for Corruption?* *International Tax and Public Finance*. №11. P. 175–195.
4. Bykadorova, N. O. (2010). *Finansova detsentralizatsiia mistsevoho samovriaduvannia* [Financial decentralization of local self-government institutions]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu: nauk. zhurn.* № 2 (20). S. 145–151.
5. Drozdovska, O. S. (2002). *Teoretychni zasady finansovoi detsentralizatsii* [The theoretical framework for fiscal decentralization in terms of public administration reform]. *Finansy Ukrainy : nauk.-teoret. ta inform.-prakt. zhurn.* № 8. S. 19–25.
6. Bodrov, V. H., Diachenko, S. A. (2015). *Biudzhethna ta finansova detsentralizatsiia yak instrument zmitsnennia materialno-finansovoi osnovy mistsevoho samovriaduvannia* [Budgetary and financial decentralization as a tool to strengthen the material and financial framework of local self-government]: *navch.-metod. materialy*. Kyiv : NADU. 101 s.
7. Voronkova, O. M. (2015) *Novitni tendentsii formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv v aspekti detsentralizatsii* [The latest trends in formation of local budget revenues in aspect of decentralization]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy: Elektronne fakhove vydannia*. №2. S. 47–62.
8. Tanzi, V. (2001). *Pitfalls on the road to Fiscal Decentralization*. Working papers № 19. P. 1–20. URL: <http://carnegieendowment.org/files/19Tanzi.pdf>.
9. Fisman, R., Gatti, R. (2000). *Decentralization and Corruption: Evidence across Countries*. *World Bank Policy Research Working Paper*. № 2290. P. 1–18.
10. Bell, M., Adams, C. (1999). *Fiscal Decentralization Indicators: Local Democratic Governance*. *Proceedings of 92 annual conference*. Atlanta: National Tax Association. P. 236–241.
11. Bezverkhnyuk, T. M. (2009). *Systema resursnoho zabezpechennia rehional'noho upravlinnya: kontseptual'ni zasady rozbudovy i mekhanizmy funktsionuvannia* [Regional Governance Resource System: Conceptual Foundations and Mechanisms for Functioning]: *avtoref. dys. d-ra nauk z derzh. upr.*: 25.00.02. *Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhya*. 36 s.
12. Braun, von J., Grote, U. (2002). *Does decentralization serve the poor? Managing fiscal decentralization*. London: Routledge. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf.
13. Kurmayev, P. Yu. (2009). *Doslidzhennya zarubizhnogo dosvidu upravlinnya sotsial'no- ekonomichnym rozvytkom na rehional'nomu rivni* [Research on foreign experience of managing socio-economic development at the regional level]. *Ekonomichnyy prostir*. № 25. S. 16–23.
14. Litvack, J. *What is Decentralization?* URL: www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html.
15. Petrenko, L. M. (2010). *Detsentralizatsiia upravlinnya v teorii menedzhmentu* [Management decentralisation in the management theory]. *Teoriya ta metodyka upravlinnya osvityu*. № 3. С. 1–13.
16. *What is Decentralization?* Center for International Earth Science Information Network (CIESIN). URL: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html
17. Buchanan, J. M. (1957). *Federal expenditures and state functions. Federal Expenditure Policy for Economic Growth and Stability*, Joint Economic Committee, Washington D.C. URL: https://fraser.stlouisfed.org/docs/historical/jec/19571105jec_fedexpenditure_buchanan.pdf.
18. Lindaman, K., Thurmaier, K. (2002) *Beyond efficiency and economy: An examination of basic needs and fiscal decentralization*. *Economic Development and Cultural Change*. 50(4). P. 915–934.
19. Zaychukova, V. V. (2007) *Mistsevi finansy Ukrayiny ta yevropeys'kykh krayin* [Local finances of Ukraine and European countries]. Kyiv: NDFI. 299 s.
20. Stukalo, N. V., Derkach, M. I., Stukalo, M. V. (2010). *Teoretyko-metodolohichni zasady fiskal'noyi detsentralizatsiyyi* [Theoretical and methodological principles of fiscal decentralization]. *Ekonomichnyy prostir : zb. nauk. pr. Prydniprov. derzh. akad. bud-va ta arkhitekt.* № 40. S. 147–154.

21. Khaminich, S. Yu., Klymova, V. M. (2011). *Osoblyvosti fiskal'noyi detsentralizatsiyi v umovakh rozvytku natsional'noho hospodarstva Ukrayiny* [Features of fiscal decentralization in the conditions of development of national economy of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya : Ekonomika : nauk. zhurn.* Vyp. 5 (2). S. 143–148.
22. Tsimmermann, Kh. (2003). *Munitsipal'nye finansy* [Municipal Finance]: Uchebnik per. s nem. Moskva: Izdatel'stvo «Delo i Servis». 352 s.
23. Salo, T. (2013). *Detsentralizatsiya finansovoyi systemy: stan ta otsinka rivnya v Ukrayini* [Decentralization of financial system: status and evaluation of its level in Ukraine]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya : zb. nauk. pr. L'viv. rehion. in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrayiny.* Vyp. 35. S. 324–330.
24. Buturlakina, T. O., Minkovych, V. T. (2010). *Finansova detsentralizatsiya yak faktor ekonomichnoho zrostannya rehioniv* [Financial decentralization as a factor of economic growth of regions]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu.* Vyp. 31. S. 237–243.
25. Volokhova, I. S. (2011). *Finansova detsentralizatsiya, yiyi nedoliky ta perevahy* [Financial decentralization, its disadvantages and advantages]. *Prometey.* №3 (36). S. 281–285.
26. Herchakivs'kyi, S. D., Kabash, O. R. (2009) *Teoretychnyy lohos fiskal'noyi detsentralizatsiyi* [Theoretical Logos of Fiscal Decentralization]. *Rehional'na ekonomika.* №2. S. 133–141.
27. Drozdovs'ka, O. S. (2002). *Finansova detsentralizatsiya: ob'yektivna neobkhdnist' ta osnovni tsili* [Financial decentralization: the objective necessity and the basic goals]. *Naukvi pratsi NDFI.* № 2 (17). S. 8–14.
28. Kalynyuk, N. (2002). *Byudzhetna detsentralizatsiya v krayinakh z perekhidnoyu ekonomikoyu* [Fiscal decentralization in transition economies]. *Naukovi pratsi ZhDU pry Prezidentovi Ukrayiny.* Vyp. 2. S. 322–328.
29. Andrushchenko, V. L. (2013). *Mizhbyudzhetni vidnosyny v Ukrayini i mizhnarodnyy dosvid* [Inter-budgetary relations in Ukraine and international experience]. *Zbirnyk naukovykh prats' Iripins'koyi finansovo-yurydychnoyi akademiyi.* Vyp. 2. S. 5–9.
30. Voznyak, H. V. (2015). *Perevahy ta ryzyky byudzhetnoyi detsentralizatsiyi: teoretyko-metodolohichni aspekty* [The Benefits and Risks of the Budget Decentralization: Theoretical and Methodological Aspects]. *Problemy ekonomiky.* №2. S. 253–257.
31. Dem'yanchuk, O. I. (2013). *Detsentralizatsiya finansovykh resursiv mistsevymy byudzhetamy Ukrayiny* [Decentralization of financial resources by local budgets of Ukraine]. *Naukovi zapysky NU «Ostroz'ka akademiya»:* *zb. nauk prats'.* Vyp. 21. S. 139–143.
32. Kudryashov, V. P., Selinkov, B. P. (2006). *Ponyattya byudzhetnoyi systemy ta yiyi detsentralizatsiyi* [The concept of the budget system and its decentralization]. *Finansy Ukrayiny.* № 8. S. 25–32.
33. Mykhaylenko, S., Zubrilina, V. (2014). *Finansovo-byudzhetna detsentralizatsiya: otsinka rivnya ta napryamy rozshyrennya* [Financial and budgetary decentralization: evaluation and expansion areas]. *Visnyk TNEU.* №4. S. 95–102.
34. Savchuk, S. (2004). *Teoretychni aspekty byudzhetnoyi detsentralizatsiyi* [Theoretical aspects of budget decentralization]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka.* Seriya : Ekonomika. № 16. S. 81–85.
35. Suntsova, O. O. (2010). *Mistsevi finansy* [Local finance]: *navch. posib.* Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury. 488 s.
36. Uskov, I. V. (2012). *Detsentralizatsiya kak osnova stanovleniya finansovo samomtoyatel'nikh mestnykh organov vlasti* [Decentralization as basis of becoming financially of independent local authorities of power]. *Biznes Inform : nauk. zhurnal.* №3. S. 107–111.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Воленко Валерія Григорівна, аспірантка

Університет ДФС України

08201, Україна, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

e-mail: volenko95@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5792-6985

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Воленко Валерия Григорьевна, аспирантка

Университет ГФС Украины

08201, Украина, Киевская область, г. Ирпень, ул. Университетская, 31.

e-mail: volenko95@gmail.com

ABOUT THE AUTHOR

Volenko Valeriia, PhD student

University of the State Fiscal Service of Ukraine,

08201, Ukraine, Irpin city in Kiev Region, 31, Universytetska str.

e-mail: volenko95@gmail.com

ВПЛИВ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ НА БЮДЖЕТНУ ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ*Гусаревич Н. В.,
Маркуц Ю. І.

Актуальність теми дослідження. В умовах фінансової глобалізації важливим є визначення впливу валютної політики на бюджетну збалансованість, забезпечення сталого економічного розвитку, підтримка макроекономічної рівноваги в країні. Дослідження питання щодо впливу валютної політики на бюджетну збалансованість є досить актуальним.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, в умовах трансформаційних змін валютний курс та особливості його формування є невід'ємною складовою забезпечення розвитку фінансової системи країни. Особливо вагомим є питання щодо забезпечення ефективної взаємодії валютної і бюджетної політики як одного з найважливіших факторів розвитку економіки шляхом реіндустріалізації та модернізації. Одним із важливих завдань сучасної валютної політики є створення механізму попередження стрімкого відтоку капіталу та різких коливань валютного курсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика валютної політики держави є на сьогодні доволі актуальною для більшості країн світу та поширеною в наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження питань валютного курсу та валютної політики зробили такі зарубіжні вчені: Р. Барро, Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, У. Томпсон, Ф. Фрідман та інші. Теоретичним та практичним питанням щодо формування основних цілей та інструментів валютної політики в умовах трансформаційних змін в економіці присвячені роботи таких вітчизняних науковців: О. Василюк, І. Запатріної, А. Мазаракі, Ю. Пасічника, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте існує ряд недостатньо розкритих питань, які стосуються впливу коливання валютного курсу на вагомні макроекономічні показники в умовах трансформації економіки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз впливу валютного курсу на бюджетну збалансованість. Метою дослідження є визначення основних завдань валютної політики України.

Метод або методологія проведення дослідження. При написанні статті було використано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структуризування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті здійснено аналіз валютного курсу та визначено його вплив на формування дефіциту бюджету та державного боргу. Розкрито завдання сучасної грошово-кредитної та валютної політики, розглянуто напрями забезпечення ефективної взаємодії валютної і бюджетної політики.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації валютної політики України.

Висновки відповідно до статті. Збереження збалансованості, стійкості та стабільності бюджетів різних рівнів є стратегічним завданням бюджетної політики, особливо в умовах трансформаційних змін. Бюджетна збалансованість характеризується співвідношенням бюджетних витрат і надходжень, їх пропорційною зміною в умовах економічної невизначеності. Важливими є забезпечення ефективної взаємодії валютної і бюджетної політики як одного з найважливіших факторів розвитку економіки шляхом реіндустріалізації та модернізації. Вирішення цих питань передбачає об'єктивну оцінку ситуації у вітчизняній та світовій економіці, врахування реальних можливостей країни в досягненні головних стратегічних цілей та забезпеченні економічного розвитку.

Ключові слова: валютний курс, валютна політика, бюджетна збалансованість, державний борг, дефіцит бюджету, курс національної валюти.

ВЛИЯНИЕ ВАЛЮТНОЙ ПОЛИТИКИ НА БЮДЖЕТНУЮ СБАЛАНСИРОВАННОСТЬГусаревич Н. В.,
Маркуц Ю. И.

Актуальность темы исследования. В условиях финансовой глобализации важным является определение влияния валютной политики на бюджетную сбалансированность, обеспечения устойчивого экономического развития, поддержка макроекономического равновесия в стране. Исследование вопроса о влиянии валютной политики на бюджетную сбалансированность является весьма актуальным.

Постановка проблемы. В условиях трансформационных изменений валютный курс и особенности его формирования являются неотъемлемой составляющей обеспечения развития финансовой системы страны. Особенно значимым является вопрос обеспечения эффективного взаимодействия валютной и бюджетной политики как одного из важнейших факторов развития экономики путем реиндустриализации и модернизации.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика валютной политики государства является сегодня достаточно актуальной для большинства стран мира и распространенной в научных трудах известных зарубежных и отечественных ученых. Большой вклад в исследование вопросов валютного курса и валютной политики сделали такие зарубежные ученые: Р. Барро, Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Д. Рикардо, П. Самуэльсон, Дж. Стиглиц, У. Томпсон, Ф. Фридман и другие. Теоретическим и практическим вопросам по формированию основных целей и инструментов валютной политики в условиях трансформационных изменений в экономике посвящены работы таких отечественных ученых: А. Василюк, И. Запатриной, А. Мазараки, Ю. Пасечника, М. Пасечного, В. Федосова, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Однако существует ряд недостаточно раскрытых вопросов, касающихся влияния колебания валютного курса на весомые макроэкономические показатели в условиях трансформации экономики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ влияния валютного курса на бюджетную сбалансированность. Целью исследования является определение основных задач валютной политики Украины.

Метод или методология проведения исследования. При написании статьи были использованы совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье осуществлен анализ валютного курса и определено его влияние на формирование дефицита бюджета и государственного долга. Раскрыта задача современной денежно-кредитной и валютной политики, рассмотрены направления обеспечения эффективного взаимодействия валютной и бюджетной политики.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации валютной политики Украины.

Выводы в соответствии со статьей. Сохранение сбалансированности, устойчивости и стабильности бюджетов различных уровней является стратегической задачей бюджетной политики, особенно в условиях трансформационных изменений. Бюджетная сбалансированность характеризуется соотношением бюджетных расходов и поступлений, их пропорциональной изменением в условиях экономической неопределенности. Важны обеспечения эффективного взаимодействия валютной и бюджетной политики как одного из важнейших факторов развития экономики путем реиндустриализации и модернизации. Решение этих вопросов предполагает объективную оценку ситуации в отечественной и мировой экономике, учета реальных возможностей страны в достижении главных стратегических целей и обеспечении экономического развития.

Ключевые слова: валютный курс, валютная политика, бюджетная сбалансированность, государственный долг, дефицит бюджета, курс национальной валюты.

THE IMPACT OF MONETARY POLICY ON BUDGETARY BALANCE

Husarevych Nataliia,
Markuts Yuliya

Relevance of the research topic. In the context of financial globalization, it is important to determine the impact of monetary policy on budgetary balance, ensure sustainable economic development, and support macroeconomic equilibrium in the country. The study of the impact of monetary policy on a balanced budget is very relevant.

Formulation of the problem. Under the conditions of transformational changes, the exchange rate and the peculiarities of its formation are an integral part of ensuring the development of the country's financial system. Of particular importance is the issue of ensuring the effective interaction of monetary and budgetary policies as one of the most important factors in the development of the economy through reindustrialization and modernization.

Analysis of recent research and publications. The problem of the state's monetary policy is today quite relevant for most countries of the world and widespread in the scientific works of famous foreign and domestic scientists: T. Bogolib, V. Heyets, I. Zapatrina, J. M. Keynes, N. Kornienko, A. Laffer, I. Lyutyi, A. Mazaraki, R. Masgrayev, V. Makogon, V. Oparin, M. Pasichnyi, A. Smith, J. Stiglitz, V. Fedosov, I. Chugunov, S. Yurii and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. However, there are a number of insufficiently disclosed issues regarding the impact of exchange rate fluctuations on significant macroeconomic indicators in the context of economic transformation.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the study is to analyze the impact of the exchange rate on budgetary balance. The aim of the study is to determine the main objectives of the monetary policy of Ukraine.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of scientific methods: the system approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis.

Presentation of the main material (results of work). The article analyzes the exchange rate and determines its effect on the formation of the budget deficit and public debt. The task of modern monetary and foreign exchange policy is delivered, directions of ensuring effective interaction of monetary and budget policies are considered.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of the monetary policy of Ukraine.

Conclusions according to the article. *Maintaining balance and stability of budgets of various levels is a strategic objective of budget policy, especially in the context of transformational changes. Budget balance is characterized by the ratio of budget expenditures and revenues, their proportional change in economic uncertainty. It is important to ensure the effective interaction of monetary and budgetary policies as one of the most important factors in the development of the economy through reindustrialization and modernization. The solution of these issues involves an objective assessment of the situation in the domestic and world economies, taking into account the country's real capabilities in achieving the main strategic goals and ensuring economic development.*

Keywords: *exchange rate, exchange rate policy, budget balance, budget deficit, public debt, national currency rate.*

JEL Classification: *E52, H62, H63*

Актуальність теми дослідження. В умовах світової фінансової глобалізації та розширення міжнародних економічних відносин стає досить актуальним ефективний і збалансований вплив держави на валютно-фінансову сферу. На сучасному етапі вагомими стратегічними напрямками зовнішньоекономічної політики є: зовнішньоторговельна політика, політика в області залучення іноземних інвестицій та регулювання національних капіталовкладень за кордоном, валютна політика, а також вирішення завдань збалансованості зовнішньоекономічних операцій з окремими державами і регіонами.

Міжнародний валютний ринок, що впливає на економіку будь-якої держави, є одним з головних складових міжнародних економічних відносин. Від курсу валют залежать такі параметри економічного розвитку, як зовнішня торгівля, обсяги виробництва, потоки капіталу та багато інших. В умовах глобалізації, в рамках якої спостерігається посилення взаємозв'язку і взаємозалежності національних валют від розвитку міжнародного ринку, необхідно розробляти моделі і методи регулювання валютного курсу з метою прогнозування динаміки його зростання або падіння. Саме тому протягом довгого періоду вітчизняні та зарубіжні економісти намагаються розробити моделі, відповідно до яких здійснюється формування валютного курсу.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. За сучасних економічних умов розвитку нашої країни, формування виваженої валютної політики, досягнення тривалої бюджетної збалансованості розкрито у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, О. Василюк, В. Гейця, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених у сфері впливу валютної політики на формування збалансованого бюджету слід назвати праці: Р. Барро, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, С. Вітте, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, Р. Масгрейва, Р. Манделла, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Сперанського, Дж. Стігліца, С. Фішера.

При цьому, враховуючи трансформації на валютному ринку, зміни у вітчизняній фінансовій політиці, доцільним є підвищення якісного рівня формування збалансованого бюджету як інструменту економічного розвитку країни.

Метою дослідження є визначення впливу валютної політики на збалансованість державного бюджету.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз валютного курсу та визначити його вплив на формування дефіциту бюджету та державного боргу, розкрити завдання сучасної грошово-кредитної та валютної політики, розглянути напрями забезпечення ефективної взаємодії валютної і бюджетної політики.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні показників валютного курсу, статистичний аналіз – для аналізу частки дефіциту державного та зведеного бюджетів у структурі ВВП України. На основі системного підходу визначено вплив коливання валютного курсу на збалансованість бюджетних показників. Методами структурування та синтезу обґрунтовано особливості використання програмно-цільового методу як інструменту досягнення встановлених фінансових пріоритетів держави.

Результати дослідження. Вагомими макроекономічними показниками – від темпів інфляції до стану державного бюджету – прямо чи опосередковано відчувають на собі наслідки зміни валютного курсу, як номінального, так і реального. Від рівня і динаміки валютного курсу залежить конкурентоспроможність національних товарів на міжнародних ринках, обсяги експорту та імпорту. Валютний курс впливає також на напрями міжнародних потоків капіталу. Рішення про вкладення капіталу в активи тієї чи іншої країни приймається виходячи з очікуваного реального прибутку на інвестований капітал, яка залежить від процентної ставки і очікуваних змін валютного курсу. Динаміка валютного курсу, ступінь і частота його коливань в кінцевому підсумку є показниками економічної та політичної стабільності країни. Тож валютний курс є об'єктом, і інструментом макроекономічної політики. Роль, яку відіграє валютний курс у функціонуванні економічної системи, а також його місце в системі заходів макроекономічного регулювання багато в чому залежить від того, який режим валютного курсу обирає країна.

Основними завданнями реалізації валютної політики є – забезпечення сталого економічного розвитку, підтримка макроекономічної рівноваги в країні, сприяння ціновій стабільності, встановлення рівноваги платіжного балансу тощо. Суб'єктом здійснення валютної політики в Україні є Національний банк України. В умовах посилення фінансових дисбалансів у світі змінюються підходи до визначення пріоритетності цілей та інструментів щодо їх досягнення [1]. В сучасних умовах вагомими завданнями валютної політики НБУ є забезпечення фінансової стабільності економіки, яка включає стабільність національної валюти, та виступає необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку економіки.

Обмеженість у власних фінансових ресурсах, які необхідні країні для підтримки курсу національної валюти, покриття бюджетного дефіциту, виконання внутрішніх та зовнішніх боргових зобов'язань, фінансування проектів тощо, призводить до використання урядом позик. Позитивним результатом залучення позик є ефективне їх використання, яке в подальшому призводить до економічного зростання. З іншої сторони, надмірне нарощення боргових зобов'язань може привести до порушення макроекономічної стабільності та до фінансової кризи. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, питання управління зовнішньою заборгованістю є дуже важливим для України.

Як зазначила О. Береславська, стабілізації обмінного курсу зазвичай сприяють: 1) зниження рівня підтримки ліквідності банківської системи і здійснення посиленого контролю за коштами, що одержують банки через систему каналів рефінансування; 2) надання пріоритетності валютним обмеженням у системі валютного регулювання НБУ до часу стабілізації ситуації на валютному ринку; 3) застосування заборон у наданні кредитів позичальникам у іноземній валюті, які не мають валютних доходів; 4) розроблення та впровадження рекомендацій НБУ щодо діяльності комерційних банків у сфері зменшення відсоткових ставок за валютними депозитами; 5) застосування заборон щодо будь-якого роду розрахунків у іноземній валюті на території України [2].

Одним із важливих завдань сучасної грошово-кредитної та валютної політики є створення механізму попередження стрімкого відтоку капіталу та різких коливань валютного курсу. Адже найбільш небезпечними для економіки країни є непередбачувані саме різкі коливання курсу національної валюти. Усі фінансові кризи зазвичай пов'язані з різкими коливаннями курсу національної валюти, і саме тому на сучасному етапі, для забезпечення стабільного економічного розвитку, необхідно активізувати систему прогнозування курсу валюти у взаємозв'язку з цінами, реальними доходами населення, бюджету та видатками бюджету на соціальний захист населення. Захист та стійкість національної валюти неможливо забезпечити шляхом підкорення грошово-кредитної політики, зниження інфляції.

Коливання курсу національної валюти (табл. 1) в першу чергу впливає на вартість товарів у міжнародній торгівлі, на вартість прямих та портфельних інвестицій. При зниженні курсу національної валюти відбувається зниження цін на національні товари на міжнародному ринку, що в подальшому стимулює до їх експорту, тому що товари таким чином стають конкурентноспроможними в ціні з відповідними аналогічними іноземними товарами. При цьому починає рости ціна на імпортовані товари та це призводить до скорочення їх на внутрішньому ринку. А при зростанні курсу національної валюти відбувається ріст цін на товари національного виробника на міжнародному ринку та це призводить до скорочення експорту даних товарів. А як наслідком починає зростати імпорт іноземних товарів, адже ціни на них починають знижуватися.

Відповідно до даних табл.1, за останні 4 роки відбулося доволі стрімке знецінення гривні нижче 25 грн. за долар США, а з 2016 р. обмінний курс стабілізувався в межах 26-27 грн. за долар (зі слабким спадним трендом). Виразно помітно більшу волатильність обмінного курсу, що цілком природно після переходу до інфляційного таргетування інфляції (з 2015 р.), яке передбачає більшу гнучкість обмінного курсу.

Таблиця 1. Курс національної валюти за 1 долар США

Роки	Курс долара США, грн.
2000	5,4
2001	5,3
2002	5,3
2003	5,3
2004	5,3
Середній курс за 2000-2004	5,3
2005	5,1
2006	5,1
2007	5,1
2008	5,3
2009	7,8
Середній курс за 2005-2009	5,5
2010	7,9
2011	8,0
2012	8,0
2013	8,0
2014	11,9
Середній курс за 2010-2014	6,4
2015	21,8
2016	25,6
2017	26,0
2018	27,0
Середній курс за 2015-2018	25,1

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [7]

Таким чином у результаті коливання курсу національної валюти змінюються об'єми зовнішньоторговельного обороту країни, а отже і наповнення бюджету країни, за рахунок загальнообов'язкових податків, зборів та платежів, а саме митного збору. Надходження до бюджету впливають на валютний ринок декількома шляхами. По-перше, виконання податкових зобов'язань може схилити до продажу іноземної валюти з метою отримання необхідних активів у національній валюті. У доларизованій економіці така поведінка стосується не лише експортерів, але й підприємств, що не займаються зовнішньоекономічною діяльністю. По-друге, зростання надходжень до бюджету може бути наслідком економічного зростання, що підвищує попит на гроші. Відповідно виникатиме тенденція до продажу іноземної валюти, передусім за умови стабільності грошової одиниці. Якщо при цьому виникатимуть очікування майбутнього підвищення обмінного курсу, продаж іноземної валюти лише посилиться в очікуванні підвищеного доходу від ревальвації грошової одиниці. По-третє, загальний оптимізм, яким зазвичай супроводжується економічне зростання, схилитиме населення до продажу іноземної валюти. Зрозуміло, що поява спекулятивних очікувань лише підсилить цей процес.

Отже, оскільки зміна валютного курсу впливає на рівень внутрішніх цін, будуть змінюватися обсяги надходжень і від внутрішніх податків, перш за все непрямих (ПДВ, акцизи та ін.). Від рівня внутрішніх цін залежить і рівень заробітної плати, тому через деякий час після зміни валютного курсу можуть змінитися і надходження від податку на прибуток. У видатках державного бюджету зміна валютного курсу вплине, по-перше, на вартість державних закупівель товарів і послуг, причому не тільки імпортних, а й вітчизняних, так як їх ціни теж будуть змінюватися. По-друге, можуть змінитися витрати на виплату заробітної плати державним службовцям та всім працівникам бюджетних установ. По-третє, суттєво зміняться витрати з погашення та обслуговування зовнішнього боргу, обчислені в національній валюті.

Підвищення видатків державного бюджету та скорочення доходів призводить до збільшення дефіциту державного бюджету, який призводить до ослаблення валютного курсу і нарощування боргів країни як на міжнародному ринку так і на внутрішньому, а профіцит – до зростання валютного курсу [3]. У більшості випадків дефіцит бюджету супроводжується збільшенням пропозиції грошової маси, що обмежує пропозицію іноземної валюти, тому що учасники ринку очікують девальвацію грошової одиниці.

Поряд з цим, кожна країна з метою підтримки безпечного рівня бюджетного дефіциту та державного боргу визначає свої граничні показники. Зокрема, відповідно до Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки в Україні граничний обсяг дефіциту державного бюджету передбачено на рівні 2,2 % ВВП, граничний обсяг державного боргу на рівні не більше 56 % ВВП [8].

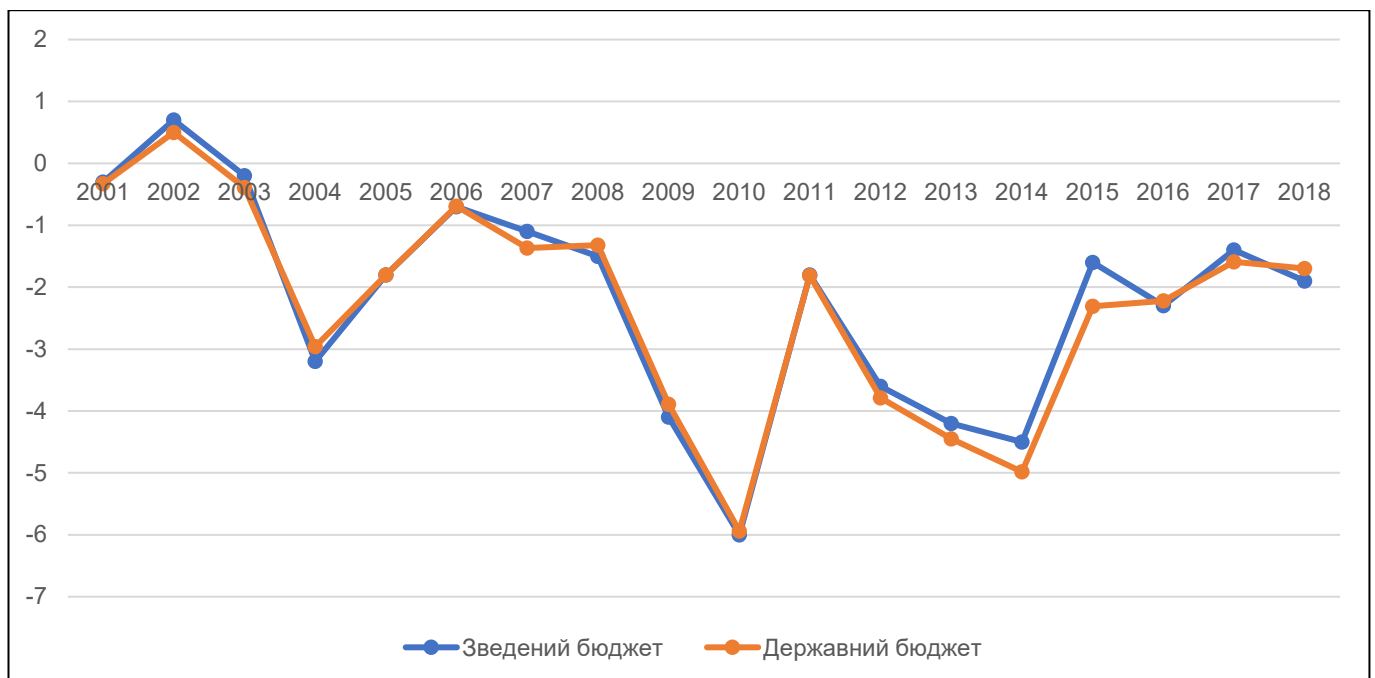

Рисунок 1. Частка дефіциту зведеного та державного бюджету у ВВП, %

Джерело: складено авторами за даними Державної казначейської служби України [9]

Доцільно відмітити, що значний рівень бюджетного дефіциту в умовах реформування системи державних фінансів здебільшого спричиняє зростання процентних ставок. При штучному утриманні яких активізуються інфляційні процеси та зростає попит на кредитні ресурси, що відповідно зумовлює нерациональний розподіл фінансових ресурсів.

Таким чином, стан державного бюджету країни в результаті коливання валютного курсу може як покращитися, так і погіршитися, що залежить від багатьох чинників, а саме: величини і структури зовнішнього

боргу, частки доходів від зовнішньоекономічної діяльності в загальній структурі доходів бюджету країни, системи оподаткування, частки імпорту в загальній структурі державних закупівель товарів та послуг та ін.

Вагоме значення у підвищенні ефективності державної політики матиме створення єдиної системи управління державним боргом. Органічна взаємодія внутрішнього й зовнішнього боргів, забезпечення їх безперешкодного взаємного заміщення на основі здійснення єдиної боргової політики, об'єктивність планування операцій із залучення, обслуговування та погашення державних запозичень дозволять: оптимізувати період обігу, погашення та прибутковість державних цінних паперів; мінімізувати несприятливий вплив коливання курсів іноземної валюти й відсоткових ставок на міжнародних фінансових ринках на величину державних запозичень; оптимізувати бюджетні видатки на обслуговування державного боргу; своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання перед кредиторами [4].

Таким чином, важливими є показники державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення з метою визначення ризику знецінення національної грошової одиниці. В кінці 2018 року спостерігається чітке домінування боргу, який номіновано в іноземних валютах, а саме 70,85%, на противагу 29,13% боргу в національній валюті (Рис.2). Сформована валютна структура державного боргу посилює вразливість вітчизняної фінансової системи до валютних ризиків, а з урахуванням тенденції укріплення долара відносно до інших валют призводить до збільшення витрат на обслуговування боргових зобов'язань [5].

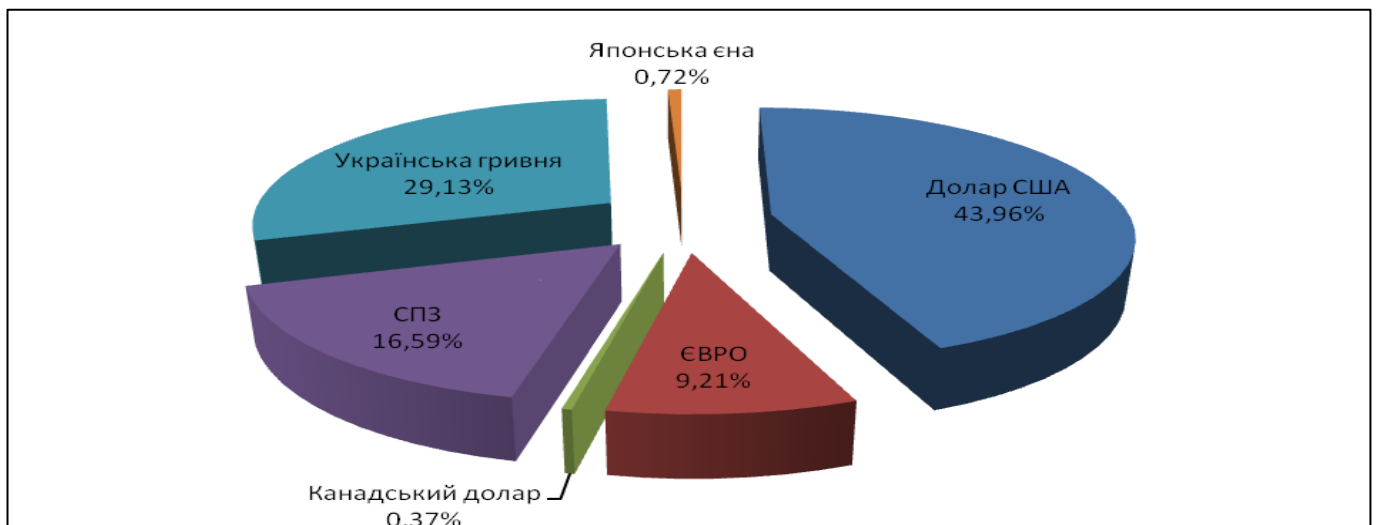

Рисунок 2. Державний та гарантований державою борг станом на 2018 р. (в розрізі валют погашення), %
 Джерело: складено авторами за даними Державної казначейської служби України [9]

Крім того, стимулююча податкова політика передбачає зростання рівня державних витрат, скорочення рівня податків та взаємозв'язок між зростанням рівня державних видатків і скороченням рівня податків. За стримуючої податкової політики відбувається зниження рівня державних видатків і збільшення рівня податків. При цьому враховується взаємозв'язок між зниженням рівня державних витрат і збільшенням рівня податків [6].

Висновки. Збереження збалансованості, стійкості та стабільності бюджетів різних рівнів є стратегічним завданням бюджетної політики, особливо в умовах трансформаційних змін. Бюджетна збалансованість характеризується співвідношенням бюджетних витрат і надходжень, їх пропорційною зміною в умовах економічної невизначеності.

Ефективна боргова політика призводить до покращення рівня збалансованості державного бюджету та підвищення економічного розвитку країни. Результатом її проведення має стати зменшення поширення кризових явищ і фінансових ризиків, а також зниження загального боргового навантаження на економіку.

Реалізація бюджетної збалансованості, як наслідок подолання дефіциту бюджету і мінімізація державного боргу передбачає удосконалення політики щодо дефіциту бюджету та державного боргу; скорочення дефіциту державного бюджету, державного боргу та державних гарантій та відповідно встановлення їх граничних обсягів; оптимізація структури державного боргу, диверсифікація інвесторської бази та інструментів запозичень; здійснення дієвого контролю за станом державного боргу; обґрунтування обсягів позик для реалізації проектів соціально-економічного розвитку країни.

Важливими є забезпечення ефективної взаємодії валютної і бюджетної політики як одного з найважливіших факторів розвитку економіки шляхом реіндустріалізації та модернізації. Вирішення цих питань передбачає об'єктивну оцінку ситуації у вітчизняній та світовій економіці, врахування реальних можливостей країни в досягненні головних стратегічних цілей та забезпеченні економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Коляда Т. А. Проблемы координации фискальной и монетарной политики государства в условиях глобального роста государственного долга и дефляционных тенденций: уроки для Украины. *Journal of*

Corporate Management and Economics «Maneko». Bratislava: Institute of Management of Slovak University of Technology in Bratislava. 2013. № 2. С. 209-219.

2. Береславська О. Чинники курсової нестабільності в Україні. *Вісник НБУ*. 2009. № 2. С. 8–14.

3. Шпенюк О. Є. Нестабільність валютних курсів в умовах. *Ін-т екон. та прогнозув. НАН України*. 2011. № 41. С. 64–75.

4. Пасічник Ю. В. Стратегія боргової політики держави: сучасні тенденції та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 4. С. 96-99.

5. Гусаревич Н. В. Боргова політика в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2019. № 43. С. 145–151.

6. Скоропад І. С., Гарасимчук О. В. Фіскальна політика як спосіб наповнення державного бюджету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 714. С. 529–533.

7. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

8. Igor Chugunov, Valentyna Makohon and Yuliya Markuts. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17(4), 252-261.

9. Матеріали офіційного сайту Державної казначейської служби України. URL: www.treasury.gov.ua/

10. Матеріали офіційного сайту Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>

11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

12. Markuts Y. I., Adamenko I. P., Husarevych N. V. Consolidated budget as a tool for social development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. V. 3. No. 26, 493-500.

References

1. Kolyada, T. A. (2013). Problems of coordination of fiscal and monetary policies of the state in the context of global growth of public debt and deflationary trends: lessons for Ukraine. *Journal of Corporate Management and Economics «Maneko»*. Bratislava: Institute of Management of Slovak University of Technology in Bratislava. No. 2, 209-219 [In Rus.].

2. Bereslavskaya, O. (2009). Chynnnyky kursovoyi nestabil'nosti v Ukrayini [Factors of exchange rate instability in Ukraine]. *Visnyk NBU - Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 2, 8–14 [In Ukr.].

3. Shpeniuk, A. E. (2011). Nestabil'nist' valyutnykh kursiv v umovakh hlobalizatsiyi [Instability of exchange rates in the conditions of globalization]. *In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny - Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine*, 41, 64–75 [In Ukr.].

4. Pasichnyk, Y. V. (2015). Stratehiya borhovoyi polityky derzhavy: suchasni tendentsiyi ta perspektyvy [Debt Policy Strategy of the State: Current Trends and Prospects]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 4, 96-99 [In Ukr.].

5. Husarevych, N. V. (2019). Borhova polityka v umovakh transformatsiyi ekonomiky [Debt policy in the conditions of economic transformation] *Ekonomichnyy visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody - Economic Herald of the University. Pereiaslav-Khmelnytskyi State University named after Gregory Skovoroda*, 43, 145–151 [In Ukr.].

6. Skoropad, I. S. & Garasymchuk, O. V. (2011). Fiskal'na polityka yak sposib napovnennya derzhavnoho byudzhetu. [Fiscal policy as a way of filling the state budget]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'viv's'ka politekhnika» - Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 714, 529–533 [In Ukr.].

7. Official web-site of the National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/>

8. Igor Chugunov, Valentyna Makohon and Yuliya Markuts (2019). Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*, 17(4), 252-261 [in Eng.].

9. Official web-site of the State Treasury of Ukraine. Available at: www.treasury.gov.ua/

10. Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/>

11. The Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456-VI. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

12. Markuts, Y. I., Adamenko, I. P. & Husarevych, N. V. (2018). Consolidated budget as a tool for social development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, V. 3. No. 26, 493-500 [in Eng.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Гусаревич Наталія Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: asshatten@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8266-8498

Researcher ID: B-4192-2018

Маркуц Юлія Ігорівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: j.markuts@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5131-1592

Researcher ID: M-5090-2016

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Гусаревич Наталья Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Киевского национального торговельно-экономического университета

e-mail: asshattan@ukr.net

Маркуц Юлия Игоревна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевского национального торгового-экономического университета

e-mail: j.markuts@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Husarevych Nataliia, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Kyiv National University of Trade and Economics;

e-mail: asshattan@ukr.net

Markuts Yuliya, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Kyiv National University of trade and Economics

e-mail: j.markuts@gmail.com

УДК 517.948:330.105

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-135-138>

**КАРАГАНОВ ПРОТИВ ЛЕОНТЬЕВА –
ЕСТЬ ЛИ НЕПРАВИЛЬНОЕ ПОНИМАНИЕ МОДЕЛИ ЛЕОНТЬЕВА?**

Сабрина Калинкова

Актуальность темы исследования. Межотраслевой баланс – это инструмент с уникальными качествами для анализа и проектирования экономического развития. Эволюция экономических систем также влияет на сам баланс и отношение исследователей к нему.

Постановка проблемы. По этой причине интерес представляет мнение одного из известных экономистов – профессора Караганова об основных формулировках модели Леонтьева. Это базовые показатели, изученные с помощью модели, характер которой не подлежит изменению.

Постановка задачи, цели исследования. Целью статьи является обоснование несостоятельности критики модели межотраслевого баланса Леонтьева профессором Сергеем Карагановым.

Метод или методология проведения исследования. Использован метод анализа научной литературы и метод сравнения.

Изложение основного материала (результаты работы). В самом начале статьи профессора Караганова представлено неверное изложение структуры модели Леонтьева. Межотраслевой баланс одновременно отражает каждую из отраслей в двойной роли – производителя продукции и поставщика продукции собственного производства для других отраслей для удовлетворения их производственных потребностей. Профессор Караганов демонстрирует явное отсутствие знаний о межотраслевом балансе (модель «затраты-выпуск»), представляя в ложном свете каждую из отраслей национальной экономической системы. По его словам, отрасли народного хозяйства делятся на производящие и потребляющие отрасли. Тот факт, что в балансе межотраслевых связей отрасли промышленности не делятся на производство и потребление продукции, остается вне поля зрения профессора Караганова. В каждый момент времени каждая отрасль представлена как в роли производителя продукции, так и в качестве потребителя продукции других отраслей в связи с производством собственной продукции.

Выводы в соответствии со статьей. В настоящее время модель Леонтьева используется исключительно благодаря ее аналитическим возможностям, и основной причиной этого является наличие множества методологических и информационных сложностей. Но особенно важно прояснить, что эти сложности, существующие вне и независимо от модели, не делают модель неправильной или неприменимой для использования. Обстоятельства, представленные профессором Сергеем Карагановым, являются лишь некоторыми примерами неправильного понимания возможностей модели, приводящими к приписыванию ей проблем, которые на самом деле не существуют.

Ключевые слова: Леонтьев, межотраслевой баланс, модель «затраты-выпуск», отрасли народного хозяйства, производители, потребители.

КАРАГАНОВ ПРОТИВ ЛЕОНТЬЕВА – ЧИ Є НЕПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ МОДЕЛІ ЛЕОНТЬЕВА?

Сабріна Калінкова

Актуальність теми дослідження. Міжгалузевий баланс – це інструмент з унікальними якостями для аналізу і проектування економічного розвитку. Еволюція економічних систем також впливає на сам баланс і ставлення дослідників до нього.

Постановка проблеми. З цієї причини інтерес представляє думка одного з відомих економістів – професора Караганова про основні формулювання моделі Леонтьєва. Це базові показники, вивчені за допомогою моделі, характер якої не підлягає зміні.

Постановка завдання, цілі дослідження. Метою статті є обґрунтування неспроможності критики моделі міжгалузевого балансу Леонтьєва професором Сергієм Карагановим.

Метод або методологія проведення дослідження. Використано метод аналізу наукової літератури та метод порівняння.

Виклад основного матеріалу (результати роботи). На самому початку статті професора Караганова представлено невірний виклад структури моделі Леонтьєва. Міжгалузевий баланс одночасно відображає кожну з галузей в подвійній ролі – виробника продукції і постачальника продукції власного виробництва для інших галузей для задоволення їхніх виробничих потреб. Професор Караганов демонструє явну відсутність знань про міжгалузевий баланс (модель «витрати-випуск»), надаючи некоректне представлення кожної з галузей національної економічної системи. За його словами, галузі народного господарства поділяються на такі, що виробляють, і такі, що споживають. Той факт, що в балансі міжгалузевих зв'язків галузі промисловості не поділяються на виробництво і споживання продукції, залишається поза увагою професора Караганова. У кожен момент часу кожна галузь представлена як в ролі виробника продукції, так і в якості споживача продукції інших галузей у зв'язку з виробництвом власної продукції.

Висновки відповідно до статті. В даний час модель Леонтьєва використовується виключно завдяки її аналітичним можливостям, і основною причиною цього є наявність безлічі методологічних і інформаційних труднощів. Але особливо важливо прояснити, що ці труднощі, які існують поза і незалежно від моделі, не роблять модель неправильною або непридатною для використання. Обставини, представлені професором Сергієм Карагановим, є лише деякими прикладами неправильного розуміння можливостей моделі, що призводять до приписування їй проблем, яких насправді не існує.

Ключові слова: Леонтьєв, баланс міжгалузевих відносин, модель «витрати-випуск», галузі національної економіки, виробники, споживачі.

KARAGANOV V.S. LEONTIEF – IS THERE A MISUNDERSTANDING OF LEONTIEF'S MODEL?

Sabrina Kalinkova

Relevance of research topic: Cross-sectoral balance is a tool with unique qualities for analyzing and designing economic development. The evolution of economic systems also affects the very balance and attitude of researchers to it.

Formulation of the problem: For this reason, the opinion of one of the famous economists – Prof. Karaganov regarding the basic assumptions of Leontief's model is of interest. These are the baseline indicators examined with the model whose nature is not subject to change.

The purpose of this study is to substantiate the inconsistency of criticism of Leontief's cross-sectoral balance model by Professor Sergei Karaganov.

Method or methodology for conducting research. Scientific literature analysis method and the method of comparison were used.

Presentation of the main material (results of work). At the very beginning of the article by Prof. Karaganov an incorrect presentation of the structure of the model of Leontief is made. The balance of inter-branch connections simultaneously reflects each of the branches in a dual role – a producer of production and a supplier of own manufactured products for other industries to meet their production needs. Prof. Karaganov demonstrates a clear lack of knowledge of the balance of cross-sectoral links (input-output model) by misrepresenting each of the branches of a national economic system. According to him, the branches of the national economy are divided into producing and consuming industries. It is beyond the view of Prof. Karaganov that in the balance of inter-sectoral links, the industries are not divided into producing and consuming products. At each point in time, each industry is represented both in its role as a producer of production and in its role as a recipient of production from other industries in connection with the production of its own production.

Conclusions according to the article. At present, Leontiev's model is used solely from its analytical capabilities. And the main reason for this is the presence of many methodological and informational problems. But it is particularly important to make it clear that these problems, existing outside and independently of the model, do not make the model itself wrong or inadequate to use. The circumstances presented by Prof. Sergey Karaganov are just some of the examples of misunderstanding the capabilities of the model, leading it to impute problems that do not actually exist.

Key words: Leontief, balance of inter-branch relations, input-output model, branches of national economy, producers, consumers.

JEL Classification: C67; D11

The author of the unjustified and unlawful accusations about the presence of problems in Leontief's model related to the methodology of its implementation and its information supply is Professor Sergey Karaganov. He explicitly introduces the fallacy of error in the title of his article «About the error of using of the economic and mathematical model of V. Leontief and the inter-branch balance «input-output model» in the economic planning».

The introduction of Karaganov's article begins with the presentation of the structure of the balance of inter-branch relations. The introduction finalizes the directions in which the balance of inter-branch links is misstated.

Incomplete knowledge of the model of the balance of inter-branch relations is evident at the very beginning of the article by Prof. Karaganov, where an incorrect presentation of the structure of the model of Leontief is made. In clarifying the contents of the variables in the model, Prof. Karaganov argues that x_{ij} represents the volume of output of industry « i », consumed in industry « j ». According to him, in the model it is accepted to denote by i the number of the vector line, hence the number of the manufacturing branch, and by j the number of the vector column, hence the number of the consuming branch.

From the above it is clear that, according to Prof. Karaganov, there are two types of industries in one national economy - one producing production and the other consuming production. The truth is that at any given time, each sector of the national economy should be regarded as both a producer of products and a consumer of production, both his own (intended for production needs in the sector concerned) and the production of each of other sectors of the economy.

In other words, the balance of inter-branch connections simultaneously reflects each of the branches in his dual role – **a producer of production** (ie user of production for industrial purposes), **and a supplier of own manufactured products** for other industries to meet their production needs. It is this property which is one of the fundamental advantages of the studied model, which sets it apart from all other instruments that describe and examine economic development.

In other words, by vector column each sector of the national economy is represented as a producer of production and in this connection as a consumer and a recipient of both its own production for production needs and production of each of the branches of one national economy. At the same time, the same sectors of the national economy present themselves as suppliers of manufactured goods, both to themselves (consumption of their own production for their own production needs) and to other sectors of the economy, in order to satisfy their production needs.

It is not enough to say that, on a vector-by-column basis, industries represent themselves as producers of their products. Each vector column reveals the main factors on which the creation of the production of the respective industry depends, as well as the required quantity of each of the factors. The vector column first presents the necessary production of the respective industry to meet its production needs in the form of raw materials, materials, fuel, energy ..., which it must receive from the branches of the national economy, including production from itself (consumption of its own production to meet its own production needs).

These needed elements for the production of an industry's output are found in the corresponding vector column for the industry in the first quadrant. In the corresponding vector column in the third quadrant, the other two fundamental factors are expressed - production capacity and the human factor. The production capacity is represented by the depreciation of the production funds in the respective industry.

Depreciation is the amount of fixed material costs, as opposed to the amount of output that the industry receives from other industries and which generates variable material costs. And the sum of the variable material-production costs and the constant material-production costs gives the value of material-production costs, without which the production of the production of the respective industry is impossible.

The human factor in the vector column of the third quadrant is represented by the amount of wages received by employees in the respective industry. The vector column in the third quadrant also reflects the contribution of our own to the production of production in the respective industry. This contribution is reflected by the amount of profit generated by the industry.

The amount of wages and profits forms the amount of value added created in the industry. And the sum of the three elements in the corresponding vector column - depreciation, wages and profit - answers the question of conditionally created added value, or conditionally created net production.

As indicated above, the role of the respective sector as a supplier of the production necessary for the production needs of the branches of the national economy is presented in a row. In addition, the vector-row represents the volume of output for the final consumption of the industry.

Thus, Prof. Karaganov demonstrates a clear lack of knowledge of the balance of cross-sectoral links (input-output model) by misrepresenting each of the branches of a national economic system. According to him, the branches of the national economy are divided into producing and consuming industries. As already stated, it is beyond the view of Prof. Karaganov that in the balance of inter-sectoral links, the industries are not divided into producing and consuming products. At each point in time, each industry is represented both in its role as a producer of production and in its role as a recipient of production from other industries in connection with the production of its own production.

It is inadmissible for one critic of the balance of interconnections to write that: «it is accepted that the coefficients of direct material costs a_{ij} , respectively, are the coefficients of matrix $(E-A)$ to be called coefficients of direct material costs»¹. In that case it is not about an arbitrary acceptance or not of the name of the coefficients a_{ij} , respectively the coefficients of the $(E-A)$ matrix. Their name **coefficients of direct costs** is a result of indisputable mathematical proof, not an arbitrary decision of the name².

¹ Karaganov, S.A., "About the error of using of the economic and mathematical model of V. Leontief and the inter-branch balance "input-output model" in the economic planning", Moscow, 2006.

² The proof that $(E-A)$ is a matrix of direct material costs is made by Prof. Ph.D. Vassil Manov also opens in his work „Designing of a Suitable (from an Economic, Social and Ecological Perspective) Competitive Development and Functioning of National Economic Systems (Theory and Methodology)”, UNWE, Sofia, 2016, pp. 336-340.

The lack of knowledge for the structure and content of the balance of the cross-sectoral links is also evident from the judgments made regarding the full cost matrix (E-A)-1. In his article, Prof. Karaganov writes that: « *it is accepted that the elements of this matrix are called coefficients of total material costs* »¹. The name of the coefficients of the matrix (E-A)-1 as the coefficients of total material costs is proved mathematically, and is not the result of an arbitrary choice of name³.

At the end of the introduction of the article, the author expresses his reservations about *listing the wide opportunities for using the method of inter-branch relations in the analyzing the economic indicators, determined on the basis of construction of balance models... However, the outlined benefits of the model and its fundamentals – the economic-mathematical model of Wassily Leontief – are greatly exaggerated.*

To suspect the possibilities of the balance of the inter-branch relations is an expression of nothing but the ignorance, respectively, disregard of the theoretical development of the different sides of the balance of the inter-branch relations. Here are included the questions about the capabilities of the direct matrix and the full cost matrix. Unfortunately, for Prof. Karaganov the possibilities of the unique instrument for carrying out economic analysis and for designing the development of a national or international economic system apparently remain unknown.

Of course, one important clarification needs to be made. At present, Leontiev's model is used solely from its analytical capabilities. And the main reason for this is the presence of many methodological and informational problems, which Karaganov himself writes about. But it is particularly important to make it clear that these problems, existing outside and independently of the model, do not make the model itself wrong or inadequate to use. The circumstances presented in the above statement are just some of the examples of misunderstanding the capabilities of the model, leading it to impute problems that do not actually exist.

Sources

1. Karaganov, S.A., «*About the error of using of the economic and mathematical model of V. Leontief and the inter-branch balance «input-output model» in the economic planning*», Moscow, 2006.
2. Vassil Manov «*Designing of a Suitable (from an Economic, Social and Ecological Perspective) Competitive Development and Functioning of National Economic Systems (Theory and Methodology)*», UNWE, Sofia, 2016.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Сабрина Калинкова, кандидат экономических наук,
ассистент кафедры «Маркетинг и стратегическое планирование»,
Университет национальной и мировой экономики, г. София, Болгария
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Sabrina Kalinkova, Ph.D.,
Chief Assistant at the Department of «Marketing and Strategic Planning»
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

УДК 334.027: 37.07

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-138-145>

БРЕНД ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Студінська Г. Я.

Простежено ступінь дослідження зв'язку між поняттями «глобалізація» та «брендинг». Проаналізовано коректність застосування термінології, що використовується вітчизняними дослідниками у концепції брендингу. Визначено перелік ознак, за якими встановлено схожість процесів, що аналізуються. Обґрунтовано, що вплив брендингу на економічний розвиток є процесом, яким необхідно управляти. Встановлено, що брендинг та глобалізація впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Об'єктом дослідження є теоретичні та методологічні засади брендингу в умовах глобалізації, що розширює горизонти концепції бренд-орієнтованого розвитку національної економіки.

Предметом дослідження виступає характер взаємного впливу процесів глобалізації та брендингу. Дослідження глобалізації, умов та факторів, що сприяють її розвитку, напрямів її впливу, результатів цього впливу має міждисциплінарний характер та потребує здійснення фундаментального вивчення. **Мета даної роботи** полягає у обґрунтуванні наявності взаємного впливу глобалізації та брендингу, визначення його характеристик.

³ The proof that (E-A)⁻¹ is a matrix of full (total) material costs is made by Prof. Ph.D. Vassil Manov also opens in his work „*Designing of a Suitable (from an Economic, Social and Ecological Perspective) Competitive Development and Functioning of National Economic Systems (Theory and Methodology)*”, UNWE, Sofia, 2016, pp. 341-358.

Для досягнення мети були використані: системно-параметричний підхід – до наукового пізнання брендингу та глобалізації, що дозволило розкрити певні ракурси цих процесів; компаративний аналіз щодо глобалізації та брендингу, що сприяло з'ясуванню напрямів та характеру зустрічного впливу; управлінський підхід – до процесу керування брендом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для управління розвитком брендингу в Україні, що матиме позитивні наслідки інтеграції країни у глобальний економічний та цивілізаційний простір.

Висновки. Формування бренд-орієнтованої світової економіки є еволюційним процесом, що потребує управління з метою підвищення його ефективності. Вплив глобалізації на розвиток брендингу та просування об'єктів його трансформації доводиться якісними змінами у структурі світової торгівлі товарами та послугами, а також позитивною динамікою вартості національних брендів, перш за все, розвинутих країн світу, стратегія яких, вочевидь, є бренд-орієнтованою. Брендинг, в свою чергу, значно підсилює масштаби та поглиблює наслідки впливу глобалізації, як економічних, так і політичних, культурних, соціальних процесів на планеті, адже розвиток брендів товарів та послуг передбачає максимізацію просування на світовому ринку товарів та послуг, що забезпечується технічною, технологічною, креативною, маркетинговою перевагами відповідних продуцентів. Безперечний вплив на процес глобалізації мають і національні бренди країн світу, що сприяють залученню інвестицій в країни, інновації, висококваліфікований персонал та велику кількість туристів, що доводить гіпотезу – бренд з ефективним інструментом глобалізації. Глобалізація та брендинг взаємно впливають, залежать та посилюють один одного.

Ключові слова: бренд, брендинг, глобалізація, бренд-орієнтовна національна економіка, конкурентоспроможність національної економіки

БРЕНД КАК ИНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Студинская Г. Я.

Прослежено степень исследования связи между понятиями «глобализация» и «брендинг». Проанализированы корректность применения терминологии, используемой отечественными исследователями в концепции брендинга. Определен перечень признаков, по которым установлено сходство процессов, которые анализируются. Обосновано, что влияние брендинга на экономическое развитие является процессом, которым необходимо управлять. Установлено, что брендинг и глобализация влияют на социально-экономическое развитие страны.

Объектом исследования являются теоретические и методологические основы брендинга в условиях глобализации, что расширяет горизонты концепции бренд-ориентированного развития национальной экономики.

Предметом исследования выступает характер взаимного влияния процессов глобализации и брендинга.

Исследование глобализации, условий и факторов, способствующих ее развитию, направлений ее влияния, результатов этого влияния имеет междисциплинарный характер и требует осуществления фундаментального изучения. **Цель данной работы** заключается в обосновании наличия взаимного влияния глобализации и брендинга, определения его характеристик.

Для достижения цели были использованы: системно-параметрический подход – к научному познанию брендинга и глобализации, что позволило раскрыть определенные ракурсы этих процессов; компаративный анализ глобализации и брендинга, что способствовало выяснению направлений и характера встречного воздействия; управленческий подход – к процессу управления брендом.

Практическое значение полученных результатов заключается в возможности их использования для управления развитием брендинга в Украине, что будет иметь положительные последствия интеграции страны в глобальное экономическое и цивилизационное пространство.

Выводы. Формирование бренд-ориентированной мировой экономики является эволюционным процессом, требует управления с целью повышения его эффективности. Влияние глобализации на развитие брендинга и продвижения объектов его трансформации доказаны качественными изменениями в структуре мировой торговли товарами и услугами, а также положительной динамикой стоимости национальных брендов, прежде всего, развитых стран мира, стратегия которых, очевидно, является бренд-ориентированной. Брендинг, в свою очередь, значительно усиливает масштабы и углубляет последствия влияния глобализации, как экономических, так и политических, культурных, социальных процессов на планете, ведь развитие брендов товаров и услуг предполагает максимизацию продвижения на мировом рынке товаров и услуг, что обеспечивается техническими, технологическими, креативными, маркетинговыми преимуществами продуцентов брендов. Несомненное влияние на процесс глобализации имеют и национальные бренды, способствующие привлечению инвестиций, инновации, высококвалифицированный персонал и большое количество туристов, подтверждает гипотезу – бренд является эффективным инструментом глобализации. Глобализация и брендинг взаимно влияют, зависят и усиливают друг друга.

Ключевые слова: бренд, брендинг, глобализация, бренд-ориентированная национальная экономика, конкурентоспособность национальной экономики

BRAND AS A TOOL OF GLOBALIZATION

Studinska Galina

The degree of research into the relationship between the concepts of «globalization» and «branding» has been traced. The correctness of the terminology used by domestic researchers in the concept of branding is analyzed. The list of features that determine the similarity of the analyzed processes is determined. It is substantiated that the impact of branding on economic development is a process that needs to be managed. Branding and globalization have been found to affect the socio-economic development of the country.

***The object of the research** is theoretical and methodological principles of branding in the context of globalization, which expands the horizons of the concept of brand-oriented development of national economy. **The subject of research** is the nature of the mutual influence of globalization and branding processes.*

*The study of globalization, the conditions and factors contributing to its development, the directions of its impact, and the results of this impact is interdisciplinary and requires a fundamental study. **The purpose of this paper** is to justify the existence of mutual influence of globalization and branding, to determine its characteristics.*

*To achieve the goal, the following were **used methods**: system-parametric approach - to scientific knowledge of branding and globalization, which allowed to reveal certain perspectives of these processes; comparative analysis on globalization and branding, which helped to identify the directions and nature of the counter impact; management approach to the brand management process.*

***The practical implications of the results** are the ability to use them to manage branding development in Ukraine, which will have positive consequences for the country's integration into the global economic and civilizational space.*

***Conclusions.** The formation of a brand-oriented global economy is an evolutionary process that requires management to increase its effectiveness. The impact of globalization on the development of branding and the promotion of the objects of its transformation is brought about by qualitative changes in the structure of world trade in goods and services, as well as by positive dynamics of the value of national brands, first of all, in the developed countries of the world, whose strategy is obviously brand-oriented. Branding, in turn, dramatically amplifies the scale and effects of globalization, both economic and political, cultural, social processes on the planet, as the development of brands of goods and services implies maximization of advancement in the global market for goods and services provided by technical, technological, the creative, marketing benefits of relevant producers. National brands of countries around the world have an undeniable influence on the process of globalization, contributing to investment in countries, innovations, highly qualified staff and a large number of tourists, which proves to be a brand – an effective tool for globalization. Globalization and branding are mutually influencing, interdependent and reinforcing each other.*

***Keywords:** brand, branding, globalization, brand-oriented national economy, competitiveness of national economy.*

***JEL Classification:** O34, F01, H50.*

Глобалізація як об'єктивний процес перетворення певного явища на планетарне, тобто таке, що стосується всієї Землі, проявляється в інтеграції та уніфікації економічних, політичних, культурних складових різних країн. Об'єктивність глобалізації зумовлено еволюційним розвитком засобів зв'язку, транспортної системи, всієї світової економіки, суб'єкти господарювання якої шукають розширення можливостей для просування товарів та послуг на світовому ринку, долаючи локальні, регіональні, національні та континентальні кордони. Міжнародний поділ праці, що спирається на економічну спеціалізацію національних виробництв на певних видах товарів та послуг є, з однієї сторони, об'єктивною передумовою їх міжнародного обміну, а, з іншої сторони, наслідком посилення глобалізаційних процесів на планеті. Бренд, як один із найефективніших інструментів економічного розвитку, логічно вписався в систему чинників, що сприяють подальшій економічній глобалізації, що зумовлює сучасність та **актуальність даного дослідження**. Бажання культурного обміну традиціями, необхідність вирішення певних політичних, екологічних питань планетарного масштабу також сприяють розвитку глобалізаційних процесів, але завданням цього дослідження є встановлення розуміння впливу глобалізації саме на світову економіку, а також гіпотеза наявності зустрічного впливу засобами брендингу.

Об'єктом дослідження є теоретичні та методологічні засади брендингу в умовах глобалізації, що розширює горизонти концепції бренд-орієнтованого розвитку [11].

Предметом дослідження виступає взаємний вплив глобалізації та брендингу. Дослідження глобалізації, умов та факторів, що сприяють її розвитку, напрямів її впливу, результатів цього впливу має міждисциплінарний характер та потребує здійснення фундаментального вивчення. **Мета даної роботи** полягає у обґрунтуванні наявності взаємного впливу глобалізації та брендингу.

Брендинг сьогодні знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних та іноземних дослідників, що розуміють силу впливу цього процесу на економічний розвиток як окремих суб'єктів господарювання, так і країн в цілому. Ємність цього явища настільки велика, що охопити в одному дослідженні всі напрями дуже складно. Невипадково тільки в Україні тема бренду та брендингу розглядається дослідниками за 12 науковими напрямками! Більша частина досліджень присвячено вивченню комерційних форм бренду, а саме бренду товарів, послуг, підприємств, оскільки носить прикладний та прибутковий характер. Звернено увагу на роботи Безрукова Н. В. та Тимченко Л. В. [2], Амосов О. Ю., Діденко Н. В., Лебєдв К. Ю. [1], Булгакова О. В. [4], Іваненко Л. М. [6], Боєнко О. Ю. [3].

Останні два десятиліття в Україні набирає актуальності також тема формування національного бренду, оскільки результати просування національних брендів розвинутих країн (США, Франції, Німеччини, Японії та інших), а також економічні здобутки країн, що обрали бренд-орієнтовані стратегії розвитку (зокрема, Південна Корея), довели спроможність та ефективність брендингу щодо територіальних формувань різного рівня ієрархії (міста, регіони, країни). Серед дослідників національного брендингу: Полішко Г. Г. [9], Кирилов Ю. Є. [7]. Концептуально глобалізацію досліджують Хантингтон С. [13], Войтович Р. В., Солоха М. Т. [5].

Серед науковців, що згадують у своїх дослідженнях або якимось пов'язують брендинг із глобалізацією варто згадати дисертаційне дослідження Полішко Г. Г. [9], яка ставить за мету узагальнити принципи, фактори і ключові засади розвитку національного брендингу в глобальній економічній системі, досліджує глобалізаційні передумови брендингу країн світу, визначає концептуальні засади брендингу країни в глобальній економічній системі, але акцент автор робить на дослідженні тільки національного брендингу. Разом з тим, науковець робить висновок, що *позитивний бренд держави є запорукою економічного зростання, сталого розвитку та глобальної конкурентоспроможності країни*, що пояснюється обраним науковим напрямом дослідження [9, с. 174]. Використання висловлення «позитивний бренд» є тавтологічним, оскільки поняття «бренд» вже уособлює позитив. Аналізуючи формування національного бренду, традиційно використовують словосполучення «бренд країни», а не «бренд держави» через існування різниці між термінами «держави» та «країни», де перший означає апарат політичної влади в суспільстві, а друге – *територія*, що становить єдність із погляду природних умов, населення, історії. Національний бренд країни є найвищим в ієрархії *територіальних* форм бренду. Національний бренд сприяє економічному розвитку національного господарства, але не гарантує його економічного зростання, тим більше сталого розвитку, хоча останній є одним із важливих елементів формування національного бренду.

Кирилов Ю. Є. також досліджує джерела формування національного бренду України та пропонує створити першу в світі державу без податків [7].

Безрукова Н. В. та Тимченко Л. В. розглядають брендинг як засіб глобальної маркетингової комунікації [2], тоді як брендинг використовує маркетингові комунікації для просування об'єкту брендування, що досить детально розглянуто у [11]. Ймовірно, некоректність висловлювання авторів пов'язана із використанням Інтернет-джерела (№ 3 – Данілюк О.), або його інтерпретуванням. Аналогічна помилка зустрічається в дослідженні Амосова О. Ю., Діденко Н. В., Лебедва К. Ю. [1], де автори визначають брендинг основним інструментом маркетингу в Україні, вважають його неціновим методом конкурентоспроможності (!). «Етапом зародження та активізації брендингу в Україні можна вважати 1998 р. Саме в цей час в економіці України відбулися певні кризові явища, у результаті яких значно зріс курс іноземної валюти, і, відповідно, подорожчали всі міжнародні бренди, з якими були знайомі споживачі», – пишуть дослідники [1, с. 11]. Таке твердження, на нашу думку, є вкрай дискусійним.

Булгакова О. В., досліджуючи корпоративний брендинг, визначає відмінні риси між брендом та іміджем, логічно доводить, що формування іміджу є невід'ємним атрибутом сильного бренду та має безпосередній вплив на забезпечення сприйняття бренду споживачем, але разом з тим, необережно використовує термін «бренд-імідж» підприємства [4, с. 31].

Сучасні тенденції, основні особливості глобального брендингу та визначення ролі брендових портфелів для підвищення конкурентоспроможності ТНК досліджує Іваненко Л. М. [6]. Глобалізація економічних явищ та вплив її на розвиток брендування, зустрічний вплив брендингу на посилення глобалізації залишаються поза межами її досліджень.

Боєнко О. Ю. справедливо вважає бренд в сучасних умовах глобалізованого світу найважливішим елементом стратегії розвитку сучасного підприємства, але далі називає бренд «носієм позитивного іміджу бізнесу» [3, с. 132]. Відзначимо, що імідж співвідноситься із уявленням про будь-який об'єкт, тоді як бізнес є діяльністю, тобто процесом. На жаль, існує безліч неточних висловлень, фактів некоректного використання словосполучень, що знижує теоретичне розуміння, цінність теорії брендингу та практики її застосування в Україні.

Не дивлячись на наявність великої кількості досліджень різних напрямів, що присвячені бренду, брендингу в умовах глобалізації світових економічних явищ, зв'язок між двома фундаментальними економічними процесами (брендингом та власне глобалізацією) потребує окремого дослідження.

Досягнення мети дослідження потребує визначення певної схеми, яка структурує елементи наукового аналізу та послідовність відповідних висновків, що представлено у табл. 1.

Багато дослідників логічно ототожнюють глобалізацію з розвитком міжнародних торговельних економічних зв'язків та зростанням фінансової взаємозалежності національних господарств, але розширюючи обрії досліджень дослідники виокремлюють декілька хвиль розгортання глобалізації, приділяючи особливу увагу останньому сучасному етапу глобалізації, який часто називають американізацією. Фактично це є наслідком того, що сьогодні США володіють майже 50% світового ринку в багатьох сферах промисловості [7, с. 13]. Дійсно, Америка значною мірою випереджає всі інші країни за розмірами та могутністю економіки, ефективністю ринків та капіталів, виходить вперед з величезним розривом в торгівлі через Інтернет. В умовах зростаючої конкуренції в світі це дає США значні переваги [13, с. 20]. Разом з тим нагадаємо, що Китай декілька років поспіль випереджає США за обсягами експорту, саме Китай сьогодні інвестує світове виробництво, що свідчить про хибність ототожнення глобалізації з американізацією.

Таблиця 1. Схема компаративного аналізу глобалізації та брендингу

№	Ознака	Глобалізація	Брендинг
1	Передумови виникнення	1. Індустріалізація, зростання продуктивності праці; 2. Міжнародний поділ праці та деконцентрація стандартного виробництва, диверсифікація; 3. Поширення лібералізації торгівлі; 4. Інтернаціоналізація світової економіки; 5. Крах командно-адміністративної системи; 6. Формування єдиного економічного простору	1. Індустріалізація зростання продуктивності праці; 2. Диверсифікація товарів та послуг; 3. Зростання конкуренції між виробниками; 4. Боротьба за споживача та його лояльність; 5. Збільшення вимог споживачів до якості товарів та послуг; 6. Пошук шляхів збільшення прибутків.
2	Рівень впливу	Планетарний (мега рівень)	Нано-, мікро-, мезо-, макро- та мега рівні
3	Час виникнення	XVI ст. - XIX ст.- перша хвиля Кінець XX століття – остання хвиля	До н. е – перші форми, XIX ст. – формування перших світових брендів
4	Об'єкти (напрями) впливу	Економічний, політичний, культурний, соціальний	Товари, послуги, компанії, організації, міста, регіони, країни, події, персони, спільноти
5	Можливість управління	Еволюційний процес, управління є тільки опосередкованим	Можливість формувати, розвивати, просувати об'єкт брендування – тобто управляти
6	Результати впливу	Національна відкритість, інтеграція економік	Висока та стабільна якість, технологічність, ефективність
7	Характер еволюції	Конвергентний	Дивергентний
7	Результативні чинники	Доступність споживачів до світових товарів та послуг, країн, ринків праці, фінансів тощо	Лояльність споживачів до об'єкту брендування, надприбутки виробників, інвестиції в країни, туристи, інновації, кваліфікований персонал

Джерело: запропоновано автором

З таким же успіхом брендинг можна назвати американізованим, адже в 2018 році за даними компанії Brand Finance більше 40% всіх світових брендів продукуються в США, що видно із рис.1:

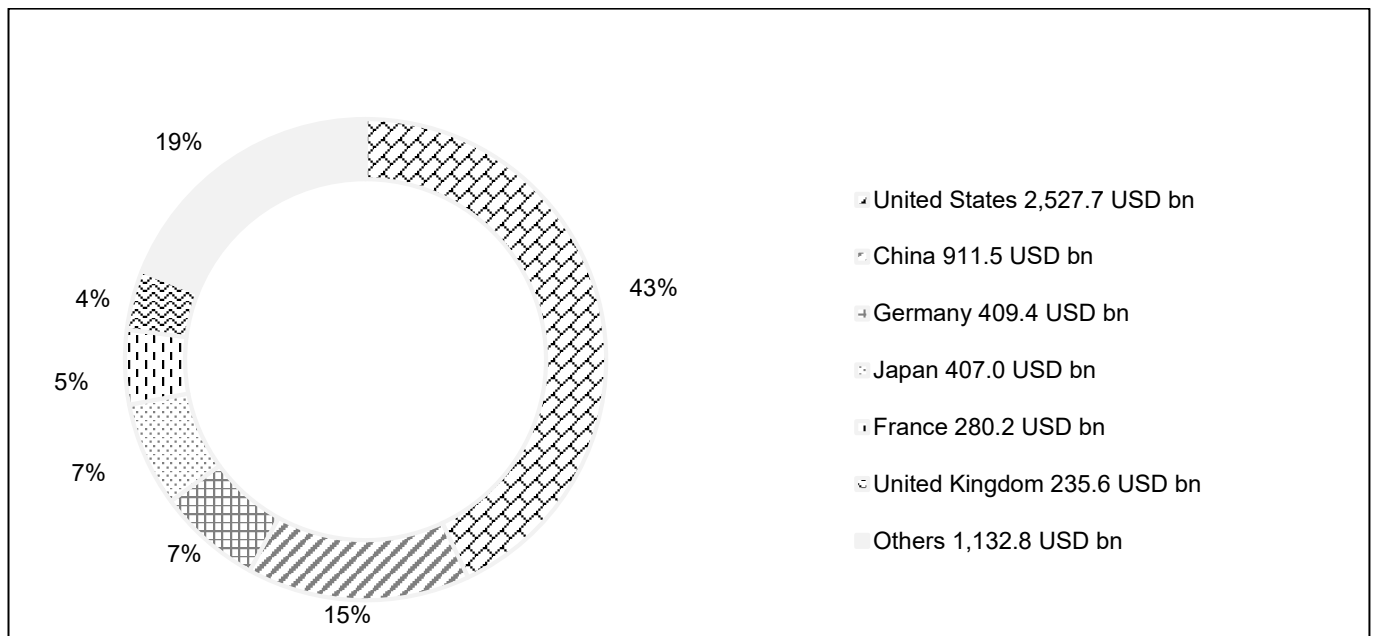

Рисунок 1. Географічна структура світової TOP-500 брендів товарів та послуг у 2018 році, % та млрд дол. США

Джерело: складено за [8]

Враховуючи, що обсяг експорту США по всім країнам світу в 2018 році становив 1665,99 млрд дол. США або 8,6% світового експорту (2 місце після Китаю), то обсяг брендів цієї країни перебільшив експорт в 1,5 рази, що може бути пояснено транснаціональним виробництвом американських брендів.

США не можуть бути «Батьківщиною» глобалізації, адже історично країна є набагато молодшою за Європейську економіку, а тим більше за східну економіку Китаю. Загально відомо, що економіка Сполучених Штатів виросла з ґрунту європейського капіталізму. Інтенсифікація останньої хвилі глобалізації скоріш за все є результатом конкуренції між Китаєм та США за економічне панування на світовому ринку товарів та послуг. До речі, конкуренція між цими країнами існує і в брендуванні. Не дивлячись на те, що Китай сьогодні має в тричі менше світових брендів, але темпи зростання китайських брендів можуть забезпечити зрівняння із конкурентом в найближчі 15-20 років.

Хантінгтон С. справедливо вважає, що «глобалізація розвивається на фоні загальнопланетарного процесу диференціації локальних цивілізацій» та називає глобалізацію «новий імпульс динаміки та діалогу сучасних цивілізацій» [12, с. 34]. Опанування ініціативою в цьому діалозі надає суттєві економічні переваги країнам. Брендинг є одним із ефективних інструментів економічної ініціативи, адже світова торгівля товарами та послугами сьогодні свідчить про зростання частки експорту товарів переробної промисловості, що стимулює національні економіки країн, які прагнуть економічного розвитку, розвивати саме цей (та третинний) сектор економіки, де створюється переважна більшість брендів товарів та послуг. Шляхи оцінки паритетності зовнішньоторговельних відносин розглянуто у [14].

«Глобалізація є внутрішньо суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, вона відкриває нові можливості для політичного та державно-управлінського дискурсу, а з другого – загострює існуючі або породжує нові проблеми, які сьогодні визначають як «виклики», фактично вони є формами загострення проблем, породжених попередніми етапами світового розвитку, що свого часу не знайшли належного вирішення у світовій державно-управлінській практиці» [5, с. 5]. Еволюційна об'єктивність глобалізаційних процесів полягає саме у загостренні проблем та поступовому їх вирішенні, адже розвиток передбачає незворотню, спрямовану зміну об'єкту, виникнення нового якісного стану його складу або структури, нових або трансформацію старих зв'язків між елементами. Зокрема, формування бренд-орієнтованої національної економіки здійснюється завдяки якійсній зміні її секторальної структури, що детально розкрито у [10].

Первинність виникнення процесів, що досліджуються, є досить дискусійним питанням, що викликано, перш за все, неоднозначним трактуванням визначень та їх еволюційною трансформацією. Навіть сьогодні важко стверджувати, що глобалізація є 100% планетарно, оскільки існують певні, нехай і невеликі території, на яких досі зберігається первісний лад. Цілком ймовірно, що економічні та політичні інтереси Великої Британії, Португалії, Іспанії, які були реалізовані Колумбом, Магелланом, Васка де Гами, Куком та іншими мореплавцями XVI-XVIII ст., трохи пізніше перші індустріальні революції у Великій Британії, Німеччині та Франції спричинили першу масштабну глобалізацію економічного розвитку. Разом з тим, до цього періоду також існували торгівля між країнами, довготривалі мандрівки тощо. Цікавий висновок робить Войтович Р.В.: «Утвердження нової системи глобального господарювання, яка приводить до формування нової системи взаємовідносин між суб'єктами господарювання, є важливим фактором виникнення процесів глобалізації» [5, с.15], що, на нашу думку, підкреслює первинність економічного впливу, інструментом якого є брендинг.

Історичний процес трансформації бренду тісно пов'язаний з процесом розвитку економічних відносин в суспільстві, де поняття бренду змінювалось, що представлено на рис. 2:

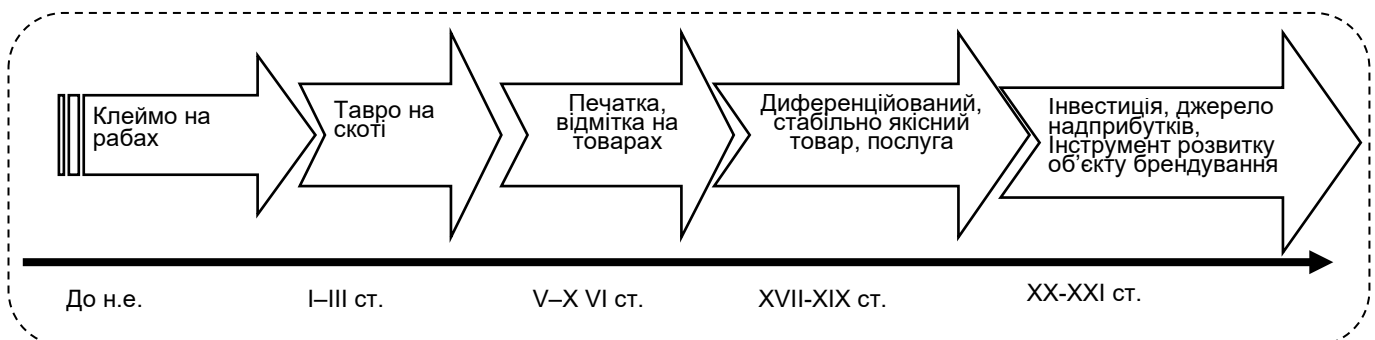

Рисунок 2. Еволюція змістовного навантаження на термін «бренд»

Джерело: складено автором

Передумови виникнення сучасних глобалізації та брендингу, що згадані в таблиці 1, відрізняються тільки співвідношенням економічних та політичних складових. Для брендингу притаманні більше економічні передумови, для глобалізації – політична складова передумов дещо більша, хоча поглиблення дослідження корелюючих процесів, впевнені, здивує дослідників. Аналізуючи ознаки, за якими порівнюються два процеси, все більше приходимо до висновку про їх схожість.

Кардинальна різниця між процесами полягає, на наш погляд, в неможливості управляти глобалізацією, як це цілеспрямовано робиться із брендингом, але дотично це можливо, зокрема, через використання брендингу, як інструменту економічного розвитку, що опосередковано впливає на розвиток глобалізації.

Висновки. Формування бренд-орієнтованої світової економіки є еволюційним процесом, що потребує управління з метою підвищення його ефективності. Вплив глобалізації на розвиток брендингу та просування об'єктів

його трансформації доводиться якісними змінами у структурі світової торгівлі товарами та послугами, а також позитивною динамікою вартості національних брендів, перш за все, розвинутих країн світу, стратегія яких, вочевидь, є бренд-орієнтованою. Брендінг, в свою чергу, значно підсилює масштаби та поглиблює наслідки впливу глобалізації, як економічних, так і політичних, культурних, соціальних процесів на планеті, адже розвиток брендів товарів та послуг передбачає максимізацію просування на світовому ринку товарів та послуг, що забезпечується технічною, технологічною, креативною, маркетинговою перевагами відповідних продуцентів. Безперечний вплив на процес глобалізації мають і національні бренди країн світу, що сприяють залученню інвестицій в країни, інновації, висококваліфікований персонал та велику кількість туристів, що доводить гіпотезу – бренд є ефективним інструментом глобалізації. Глобалізація та брендінг взаємно впливають, залежать та посилюють один одного.

Нагадаємо, що майбутнє України залежить від вибору стратегії розвитку та її ефективного реалізацією. Стати успішним гравцем в глобалізованому просторі можливо тільки за умови гри по встановленим, але не оголошеним правилам, де брендінг виступає ефективним інструментом розвитку суб'єктів господарювання, національних економік і країн в цілому. Соціально-економічне піднесення України можливе в умовах індустріалізації, впровадженні ефективних організаційно-управлінських та інституційних технологій, що передбачає, перш за все, стимулювання розвитку науки, яка має бути інтегровано у вітчизняне господарство.

Список використаних джерел

1. Амосов О. Ю., Діденко Н. В., Лебедєв К. Ю. Брендінг як основний інструмент маркетингу в Україні. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*, 2015. № 12. С. 10–12.
2. Безрукова Н. В., Тимченко Л. В. Брендінг в мережі інтернет як засіб глобальної маркетингової комунікації. *Ефективна економіка*, 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3625>.
3. Боєнко О. Ю. Формування бачення сучасного глобального брендінгу: концептуальний аспект. *Економіка і організація управління*, 2016. № 3. С. 125–133.
4. Булгакова О. В. Бренд-імідж підприємства на споживчому ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2017. № 13. С. 31–36.
5. Войтович Р. В., Солоха М. Т. Глобалізаційні процеси в сучасному світі : навч.-метод. матеріали ; уклад. Г. І. Бондаренко. Київ : НАДУ, 2013. 52 с.
6. Іваненко Л. М. Основи формування концепту глобального брендінгу. *Економічні науки*, 2017. № 28. С. 22–25.
7. Кирилов Ю. Є. Бренд України в глобалізованому світі: визначення перспективних образів. *Таврійський науковий вісник*, 2013. № 85. С. 254–261.
8. Офіційний сайт компанії Brand Finance. URL: <https://brandfinance.com/>
9. Полішко Г. Г. Національний брендінг у глобальній економічній системі : дис. канд. : 08.00.02. Дніпро, 2016. 238 с.
10. Студінська Г. Я. Брендінг як інструмент модернізації архітектури національної економіки. *Формування ринкових відносин в Україні : Збірник наукових праць*, 2019. Вип. 6 (217). Київ : ДНДІМЕ, С. 7-17.
11. Студінська Г. Я. Бренд у національній економіці України : моногр. Київ : ДНДІМЕ, 2016. 345 с.
12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. *Новая постиндустриальная волна на Западе*. М., 1999. 672 с.
13. Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts (NIC 2000-02, December 2000).
14. Studinska G. Valuation of parity of foreign trade relations by branding tools. *Економічний вісник університету*, 2019. Вип. 43. С.32-38.

References

1. Amosov, O. Yu., Didenko N. V. and Lebyedyev K. Yu. (2015). Brendynh yak osnovnyy instrument marketynhu v Ukrayini [Branding as the main marketing tool in Ukraine]. *Ekonomiczna nauka. Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 12. 10–12. [Ukr.].
2. Bezrukova, N. V. and Tymchenko L. V. (2014). Brendynh v merezhi internet yak zasib hlobal'noyi marketynhovoyi komunikatsiyi [Branding in the Internet as a Means of Global Marketing Communication]. *Efektivna ekonomika*, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3625>. [Ukr.].
3. Boyenko, O. Yu. (2016). Formuvannya bachennya suchasnoho hlobal'noho brendynhu: kontseptual'nyy aspekt [Formation of the Vision of Modern Global Branding: Conceptual Aspect]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 3. 125–133. [Ukr.].
4. Bulhakova, O. V. (2017). Brend-imidzh pidpryyemstva na spozhyvchomu rynku [The brand image of the enterprise in the consumer market]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 13. 31–36. [Ukr.].
5. Voytovych, R. V. and Solokha, M. T. (2013). Hlobalizatsiyni protsesy v suchasnomu sviiti : navch.-metod. materialy [Globalization Processes in the Modern World: A Study Method. Materials] ; uklad. H. I. Bondarenko. K. : NADU, 52 p. [Ukr.].
6. Ivanenko, L. M. (2017). Osnovy formuvannya kontseptu hlobal'noho brendynhu [The basics of forming the concept of global branding]. *Ekonomiczni nauky*, 28. 22–25. [Ukr.].
7. Kyrylov, Yu. Ye. (2013). Brend Ukrayiny v hlobalizovanomu sviiti: vyznachennya perspektyvnykh obraziv [The brand of Ukraine in the globalized world: definition of perspective images]. *Tavriys'kyi naukovyy visnyk*, 85. 254–261. [Ukr.].

8. Ofitsiynyy sayt kompaniyi Brand Finance. [Brand Finance official site]. URL: <https://brandfinance.com/> [Eng.].
9. Polishko, H. H. (2016). *Natsional'nyy brendynh u hlobal'niy ekonomichniy systemi : dys. kand* [National branding in the global economic system: diss. cand]. : 08.00.02. Dnipro, 238 p. [Ukr.].
10. Studins'ka, H. Ya. (2019). *Brendynh yak instrument modernizatsiyi arkhitektury natsional'noyi ekonomiky* [Branding as a tool for modernizing the architecture of the national economy]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini : Zbirnyk naukovykh prats'*, 6 (21). 7-17. [Ukr.].
11. Studins'ka, H. Ya. (2016). *Brend u natsional'niy ekonomitsi Ukrayiny* [Brand in the national economy of Ukraine] : monohr. K. : DNDIIME, 345 p. [Ukr.].
12. Khantington, S. (1999). *Stolknoveniye tsivilizatsiy i preobrazovaniye mirovogo poryadka. Novaya postindustrial'naya volna na Zapade*. [He Clash of Civilizations and the Transformation of World Order. A new post-industrial wave in the West]. M., 672 p. [Rus.].
13. *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts* (NIC 2000-02, December 2000). [Eng.].
14. Studinska, G. (2019). *Valuation of parity of foreign trade relations by branding tools*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 43. 32-38. [Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Студінська Галина Яківна – доктор економічних наук,
Київський національний торговельно-економічний університет
Вул. Кіото, 19 Київ, Україна
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Данные об авторе

Студинская Галина Яковлевна – доктор экономических наук,
Киевский национальный торгово-экономический университет
Ул. Киото, 19 Киев, Украина
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

About the author

Studinska Galina – Doctor of Economic Sciences,
Kyiv National Trade and Economics University
Str. Kyoto, 19 Kyiv, Ukraine
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

УДК 061.1ЄС

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-146-151>

OVER 10 YEARS OF BULGARIAN MEMBERSHIP IN EU: EVALUATION OF BULGARIAN EXPERIENCE AND CONCLUSIONS ABOUT UKRAINE

Katrandjiev Hristo,
Kaniskov Vasil

Relevance of research topic. More than 10 years after Bulgaria's accession to the EU, there has been considerable «euroscepticism» among Bulgarian citizens. The study of attitudes towards Bulgarian membership in EU as well as the reasons determining these attitudes could be useful not only for Bulgaria but also for countries that are going to join the EU, including Ukraine.

Setting the task, the purpose of the study: to clarify the public attitudes (in Bulgaria) towards the Bulgarian membership in European Union and to outline useful guidelines and conclusions that could help Ukrainian representatives in the process of negotiating (for joining EU).

Method or methodology for conducting research. Stratified quota sample based on major socio-demographic attributes, face-to-face standardized interview in respondents' homes.

Results of work. The report analyzes the advantages as well as the challenges that Bulgarian people face more than 10 years later after joining European Union (EU). The analysis is based on the attitudes of Bulgarian citizens. Data is gathered by representative samples on the territory of Bulgaria. The authors try to make a logical parallel between Bulgaria and Ukraine and to formulate conclusions and practical guidelines that could help Ukraine to take better decisions in the process of negotiations for joining EU.

Conclusions according to the article. Obviously, ten years is not enough time for the Bulgaria's full integration into the EU. However, there is a very high degree of unanimity that EU-future is the most optimistic scenario for Bulgaria. The following lines outline some important reasons for possible «euroscepticism» concerning Ukraine's future EU membership: nationalist movements and parties, fundamental differences of cultural values, the different nature of academic and educational systems, the unwillingness or inability to break the language barrier, non-adaptability of Ukraine's production technologies with those of developed European countries, the striking discrepancy between types of agricultural produce, different types/technology of agricultural production, predatory use of the country's raw material base, ecological degradation, double standards of products.

Key words: European Union (EU), Bulgaria, Ukraine, membership, citizens, challenges, experience, regulations and standards, euroscepticism.

JEL Classification: F15, O52

БІЛЬШЕ 10 РОКІВ ЧЛЕНСТВА В ЄС: ОЦІНКА БОЛГАРСЬКОГО ДОСВІДУ ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Катранджієв Х. І.,
Канісков В. Л.

Актуальність теми дослідження. Більше ніж через 10 років після вступу Болгарії до ЄС спостерігається значний «євроскептицизм» серед громадян Болгарії. Вивчення ставлення до членства

Болгарії в ЄС, а також причин, що визначають таке ставлення, може бути корисним не тільки для Болгарії, але й для країн, які мають намір вступити до ЄС, включаючи Україну.

Постановка завдання, мети дослідження: з'ясувати ставлення громадськості (в Болгарії) до членства Болгарії в Європейському Союзі та надати корисні вказівки й висновки, які можуть допомогти українським представникам у процесі переговорів щодо вступу до ЄС.

Метод або методологія проведення досліджень. Стратифікована вибірка, що базується на основних соціально-демографічних ознаках, індивідуальне стандартизоване інтерв'ю віч-на-віч вдома у респондентів.

Результати роботи. У звіті проаналізовано переваги, а також виклики, з якими стикається болгарський народ більше ніж через 10 рік після вступу до Європейського Союзу (ЄС). Аналіз ґрунтується на ставленнях болгарських громадян. Дані зібрано репрезентативними вибірками на території Болгарії. Автори намагаються зробити логічну паралель між Болгарією та Україною та сформулювати висновки та практичні вказівки, які могли б допомогти Україні прийняти більш якісні рішення у процесі переговорів щодо вступу до ЄС.

Висновки відповідно до статті. Очевидно, що десять років – недостатній термін для повної інтеграції Болгарії в ЄС. Проте, існує дуже висока ступінь одностайності в тому, що майбутнє ЄС є найбільш оптимістичним сценарієм для Болгарії. Наступні позиції окреслюють деякі важливі причини можливого «евроскептицизму» щодо майбутнього членства України в ЄС: націоналістичні рухи і партії, фундаментальні відмінності культурних цінностей, різний характер академічної та освітньої систем, небажання або нездатність подолати мовний бар'єр, непристосованість виробничих технологій України до технологій розвинених європейських країн, разюча невідповідність між типами сільськогосподарського виробництва, різні види/технології сільськогосподарського виробництва, хижацьке використання сировинної бази країни, екологічна деградація, подвійні стандарти на продукцію.

Ключові слова: Європейський Союз (ЄС), Болгарія, Україна, членство, громадяни, виклики, досвід, регулювання та стандарти, євроскептицизм.

БОЛЕЕ 10 ЛЕТ ЧЛЕНСТВА БОЛГАРИИ В ЕС: ОЦЕНКА БОЛГАРСКОГО ОПЫТА И ВЫВОДЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Катранджиев Х. И.,
Канисков В. Л.

Актуальность темы исследования. Спустя более 10 лет после вступления Болгарии в ЕС среди болгарских граждан наблюдается значительный «евроскептицизм». Изучение отношения к членству Болгарии в ЕС, а также причин, определяющих это отношение, может быть полезным не только для Болгарии, но и для стран, которые собираются вступить в ЕС, включая Украину.

Постановка задачи, цели исследования: выявить отношение общественности (в Болгарии) к болгарскому членству в Европейском Союзе и наметить полезные рекомендации и выводы, которые могут помочь украинским представителям в процессе переговоров по вступлению в ЕС.

Метод или методология проведения исследования. Стратифицированная выборка, базирующаяся на основных социально-демографических характеристиках, индивидуальное стандартизированное интервью дома у респондентов.

Результаты работы. В отчете анализируются преимущества, а также проблемы, с которыми болгарский народ сталкивается более чем через 10 лет после вступления в Европейский Союз (ЕС). Анализ основан на отношении болгарских граждан. Данные собраны репрезентативными выборками на территории Болгарии. Авторы пытаются провести логическую параллель между Болгарией и Украиной и сформулировать выводы и практические рекомендации, которые могли бы помочь Украине принять более правильные решения в процессе переговоров о вступлении в ЕС.

Выводы по статье. Очевидно, что десять лет – недостаточный срок для полной интеграции Болгарии в ЕС. Тем не менее, существует очень высокая степень единодушия в том, что будущее ЕС является наиболее оптимистичным сценарием для Болгарии. Следующие позиции обозначают некоторые важные причины возможного «евроскептицизма» в отношении будущего членства Украины в ЕС: националистические движения и партии, фундаментальные различия культурных ценностей, различный характер академической и образовательной систем, нежелание или неспособность преодолеть языковой барьер, непри приспособленность производственных технологий Украины к технологиям развитых европейских стран, разительное несоответствие между типами сельскохозяйственного производства, различные виды/технологии сельскохозяйственного производства, хищническое использование сырьевой базы страны, экологическая деградация, двойные стандарты на продукцию.

Ключевые слова: Европейский Союз (ЕС), Болгария, Украина, членство, граждане, проблемы, опыт, нормы и стандарты, євроскептицизм.

1. Introduction

Research importance. More than 10 years after Bulgaria's accession to the EU, there has been considerable «euroscepticism» among Bulgarian citizens. The study of attitudes towards Bulgarian membership in EU as well as

the reasons determining these attitudes could be useful not only for Bulgaria but also for countries that are going to join the EU (such as Ukraine).

Research goal: The first goal of this paper is to clarify the public attitudes (in Bulgaria) towards the Bulgarian membership in European Union. The second goal is to outline useful guidelines and conclusions that could help Ukrainian representatives in the process of negotiating (for joining EU). The Bulgarian experience would be rather helpful in the Ukrainian context because of the similarities between both countries and because of the long historical, spiritual and traditional connections between the two nations (which have never been broken even for a moment). The similarities between Bulgarian and Ukrainian societies determine the relevance of similar treatment of problems connected with the adoption of any social, economic or political system.

Object of research: Bulgarian citizens living on the territory of Bulgaria, over 18 years of age.

Subject of research: Attitudes of Bulgarian citizens towards Bulgarian membership in EU.

Research methodology¹:

- ✓ *Sample model:* Representative sample for the adult population of Bulgaria,
- ✓ *Sample size:* 1021 effective interviews,
- ✓ *Sampling method:* stratified quota sample based on major socio-demographic attributes (gender, age and education),

✓ *Data collection method:* face-to-face standardized interview in respondents' homes [1].

2. Advantages of Bulgarian membership in EU from the point of view of Bulgarian citizens

After joining EU in 2007 till 2017 the evaluation of Bulgarian citizens for the EU membership is constant: approval – 53%; disapproval – 16%; neutral – 31%. During the 10-years period, most optimistic are the young Bulgarian citizens (under 40 years of age) who are well educated, active and mobile. Most of them live in the capital Sofia and their incomes are above the average. These citizens have taken advantage of Bulgarian membership in EU.

Ten years after the joining of Bulgaria most people still perceive the EU as democratic (63%), caring (52%) and solidarity (52%). In the beginning of the 10-years period, the EU regulations and standards were perceived as imposing unfair restrictions on Bulgaria. Ten years later, however, the attitude is markedly positive: 51% of Bulgarian citizens agree that the country has benefited from the membership while 26% do not agree with that statement.

It should be pointed out that 10 years later there are some positive changes in the attitudes towards Bulgarian membership in EU:

- 1) Ten years later Bulgaria is economically and politically more stable compared to the years before joining EU (40%).
- 2) Bulgarians citizens give a positive evaluation of the infrastructure improvement (32%).
- 3) Improving access of Bulgarian producers to foreign markets (26%).
- 4) European rules and standards from a source of concern (in 2007) are perceived as the advantages in 2017 (24%).

Among the positive trends related to Bulgaria's EU membership should be mentioned the following: increased number of tourist trips, educational exchange of students, teachers and administrative staff; investments in infrastructure projects, educational programs, research; regulation of the prices of certain goods and services (for example, roaming charges) in the direction of their reduction; others.

3. Challenges ahead Bulgaria in the context of EU membership – the point of view of Bulgarian citizens

Parallel with the advantages from EU membership Bulgarian citizens, however, declare some critical evaluations. One of them is the belief that EU is bureaucratic (46%) and inefficient (42%). The elder citizens are more skeptical towards the Bulgarian membership compared to the younger ones.

Another important issue is the relatively low self-confidence of Bulgarian citizens. This conclusion is derived on the basis of:

- 1) The evaluation from a personal point of view is not as optimistic as the evaluation from the macro (the whole society) point of view: 19% of all respondents believe that their own perspectives get better while 15% perceive themselves as losers.
- 2) Moderate estimation of Bulgaria's efforts to achieve worthy position among European countries: 36% or respondents are convinced that Bulgaria's voice is respected by the European partners; 35 % believe that Bulgaria is more significant in international trade negotiations.
- 3) Very important result from the survey states that 66% of Bulgarians do not feel themselves as real European citizens.

Table 1. Challenges Ahead EU: time comparison

2007		2017	
Raising competition from the side of non-EU countries	47%	Raising competition from the side of non-EU countries	35%
Energy independence	44%	Relationships with Russia	36%
Common agricultural policy	38%	Common security policy	44%
Common security policy	30%	Immigration policy	49%
Difficulties due to languages variability	20%	Fight against terrorism	63%

¹ The two waves of the research project were in done 2007 (the year of Bulgaria's accession in EU) and 2017 by the Research Agency "Alpha Research" <https://alpharesearch.bg/>

The time comparative analysis for the period 2007 – 2017 reveals a substantial dynamics of peoples' evaluations about the most important challenges ahead of Bulgaria and EU. The economic focus of perceived challenges and concerns in 2007 is replaced by the political focus in 2017 and especially security issues. As shown in *Table 1* in year 2007 the major problem for Bulgarian citizens is the economic competition of countries outside EU (47%). Ten year later, despite the raising economic growth of Asian countries, this issue disturbs considerable less people (35%). The economic concerns are moved backwards by the more actual problems of terrorism prevention (65%), pan-European immigration policy (growth from 15% to 49%), common foreign and security policy (growth from 30% to 44%), EU-Russia relations (36%).

The perceptions of challenges concerning Bulgaria only follow the same logic – moving from the economic focus to the political one. Something else – major European problems are recognized as problems of others» but also as «ours». The biggest fears in year 2007 were connected with: (1) The invasion (import) of foreign goods (47%); (2) Bulgarians would have unequal positions in the labor market (39%); (3) Bulgarian specialists would emigrate abroad (37%); (4) Foreigners will start buying Bulgarian land (37%); (5) Bulgarian companies will face the severe competition of European companies. (*Table 2*).

Table 2. Challenges Ahead Bulgaria: time comparison

2007		2017	
The invasion (import) of foreign goods and bankruptcy of Bulgarian enterprises	47%	Worsening food quality and especially the double standards	60%
Bulgarians would have unequal positions in the labor market	39%	Decrease of purchasing power	50%
Bulgarian professionals will emigrate abroad	37%	Human and drugs trafficking	47%
Foreigners will start buying Bulgarian land	37%	Bulgarians would have unequal positions in the labor market	46%
Bulgarian companies will face the severe competition of European companies	34%	Influx of immigrants; terrorism threats; emigration of Bulgarian professionals	44%

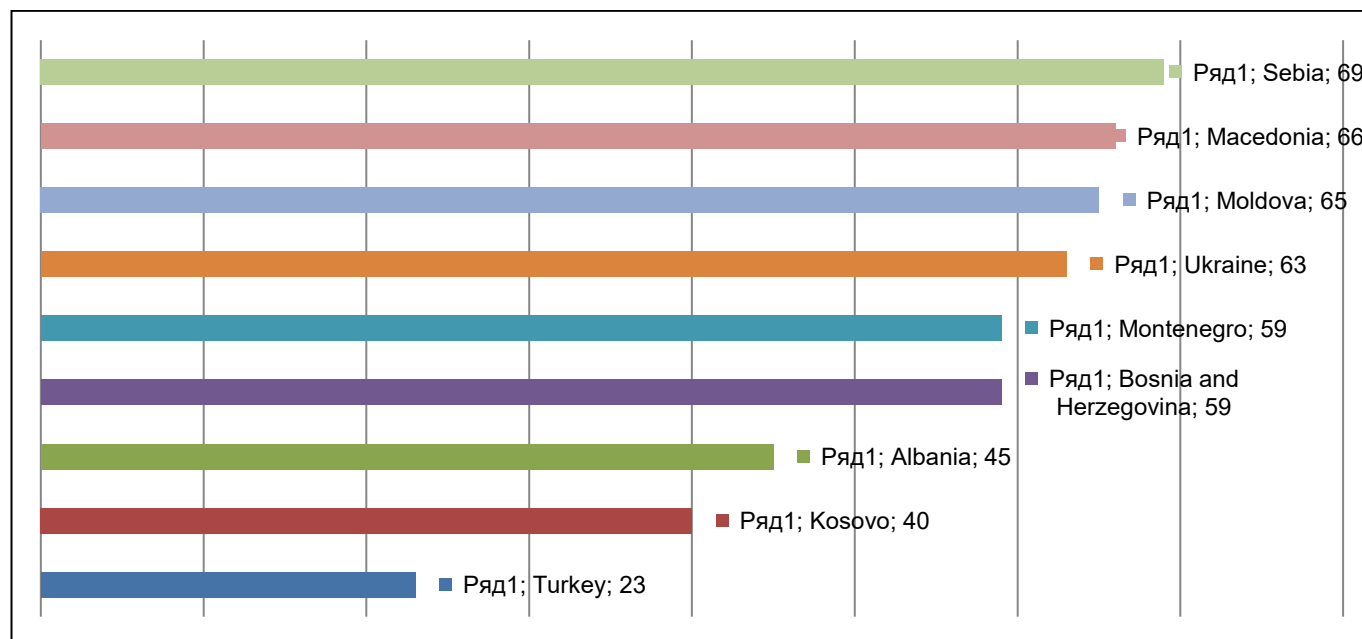

Figure 1. Support for EU enlargement, (%)

Ten years later, some of these fears are forgotten, and the share of people who declare them is twice as low. The most serious concerns in year 2017 are: (1) Food quality and especially the double standards (60%); (2) Decrease of purchasing power (50%); (3) Human and drugs trafficking (47%); (4) Bulgarians would have unequal positions in the labor market (46%); (5) Influx of immigrants and terrorist threats (44%).

Over 60% of Bulgarians declare their support for Serbia (69%), Macedonia (66%), Moldova (65%) and Ukraine (63%). Montenegro (50%), Bosnia and Herzegovina (59%) are supported by over 50% of the respondents. The support for Albania is 45% and for Kosovo – 40%. The lowest score is for Turkey – 23%.

4. Bulgaria's membership in EU – conclusions for Bulgaria and guidelines for Ukraine

Obviously, ten years is not enough time for the Bulgaria's full integration into the EU. However, the recent trends of public attitudes, the utilization of more and more membership opportunities, especially by the younger generations, show that this integration is actually happening. Moreover, it happens in a period of serious turbulence and centrifugal trends in the European Union, which inevitably affect the perceptions and evaluations of the Bulgarian

citizens. Despite these current crises, however, there is a very high degree of unanimity that EU-future is the most optimistic scenario for Bulgaria.

What conclusions can be outlined about Ukraine's future EU membership? Following Bulgaria's experience as an EU member, some recommendations can be made to Ukraine regarding its future EU membership. The following lines outline some important reasons for possible «euroscepticism»:

1. **Nationalist movements and parties** whose ideologies are inherently opposed to globalization. Such movements, especially if they have widespread public support, can lead to negative attitudes among Ukrainians (who are supporters of such movement) towards EU.

2. **Fundamental differences of cultural values** in the field of applied and visual arts. It must be borne in mind that despite the announce of cultural diversity, the EU comes with its European values and thinking models. The clash of new European values with the original Ukrainian values and traditions may lead to a rise of Eurosceptical attitudes.

3. **The different nature of academic and educational systems** (Ukrainian compared to European). The Ukrainian educational and academic systems are distinctive and traditional. Exactly/precisely the Ukrainian scientists that have developed some original and new sciences lately. (For example, in the Ukrainian city Kharkov a research center «Анофеоз» [2] has been founded on October 22, 1996. The scientists in this center created the newest science (scientific field) called «Formology». This scientific field searches fundamentally new possibilities for studying all things in the universe, including man. Formology is an object of scientific interest and scientific research (including dissertations) at the National Academy of Arts - Sofia, Bulgaria. At the present moment these two places (in Ukraine and Bulgaria) are the only ones in the world that treat and analyze scientific problems on the basis of Formology) [3]. Some questions could be defined: Will the European regulations and imposed European models change the natural development of Ukrainian science? If the answer is positive, to which direction? What kind of influence on Ukrainian scientific development will be generated – positive or negative? Before joining in the EU, Ukrainian representatives might analyze these effects and have them in mind while negotiating. Otherwise, the uncritical attempt to fit into the EU's existing academic structures and thought patterns can lead to frustration and consequently Euroscepticism.

4. **The unwillingness or inability to break the language barrier.** Some Ukrainians may be reluctant to cross the language barrier and communicate in Western European languages (those that are official in the EU). In view of future membership, steps could be taken in order to introduce an additional official language/s in the EU.

5. **Non-adaptability of Ukraine's production technologies with those of developed European countries.** Ukraine's production facilities should undergo major changes in order to adapt to the EU technology base. Such changes can lead to increasing unemployment, loss of markets and other negative consequences. Differences in financial and banking policies also need to be taken into account.

6. **The striking discrepancy between types of agricultural produce.** Nowadays Ukraine's agricultural production is relatively clean in terms of ecology and genetic modification. Judging from the Bulgarian experience, it is likely that the production of traditional Ukrainian agriculture will be replaced by subsidized new types of agricultural crops as well as new production technologies of agricultural produce (including GMOs, hydroponics, etc.). Will this influence positively the nutritional value of the products, the health of Ukrainians, and the possibilities to export ecological foods to foreign markets, the preventing of soils, the taste of fruits and vegetables, and the ecological status quo as a whole?

7. **Different types/technology of agricultural production** – in EU it is intensive while in Ukraine it is land-saving. Ukrainians should appreciate the enormous advantage of their environmentally friendly and gentle way of cultivating agricultural land - something rare and increasingly valuable. After the accession of Ukraine to the EU, it is quite possible a switch to be made into intensive (even predatory) treatment of the land (which is typical for Bulgaria at the present moment). Soil-depleting agriculture combined with the shift to GMO crops will generate considerable negative effects.

8. The European Union has always shown its **capitalist approach of treating natural resources** (In Ukraine it will be more severe), as well as **predatory use of the country's raw material base**. The Ukrainian leaders and experts must do a sober analysis of the economic effects and consequences of Ukraine's EU membership. It is likely that the country's raw material base will be used by large Western producers that possess a powerful political lobbying possibilities. Bulgaria's experience in this area leads to unfavorable conclusions. One example: the state-owned non-ferrous metal extraction enterprises were acquired by major Western concerns and now Bulgaria mainly exports raw materials (ore, enriched ore, concentrates, etc.), but not finished products. Concessions are long-term - in the order of 30 years. One question appears: What is the impact on Bulgarian economic development – forward or backward? And another one: What could Ukraine do to avoid such a situation?

9. **Ecological degradation** – many nature-polluting production processes will be transferred from Europe to Ukraine! From the point of view of Bulgarian experience one could state that polluting production processes are positioned on the territory of Bulgaria. Even more – European toxic waste is imported in Bulgaria (for processing). Within the period 2019-2020 this topic has been brought to light and seriously discussed by Bulgarian media [4]. Experts and journalists share the opinion that Bulgaria is almost about to become Europe's dump. And what awaits Ukraine in this direction? Is it likely that Ukrainian territory might become a destination for storing and processing European toxic waste (including nuclear wastes!)?

10. **Double standards of products** (especially foods) that are offered to the markets of Western Europe and Eastern Europe. This double standard means that the Eastern members of EU (such as Bulgaria and Ukraine) receive/will receive lower quality products compared to the Western markets. These lower quality variants of famous brands contain ingredients that are cheaper but harmful for peoples' health.

Sources

1. Official site ALPHA RESEARCH. URL: <https://alpharesearch.bg/>
2. Official site Center for the study of psi-phenomena «Apotheosis». URL: <http://www.apofeo.org/html/formology.html>
3. Канисков, В., *Формология, Изток-Запад*, 2014.
4. Official site Center for the study of psi-phenomena «Apotheosis». URL: <https://www.mediapool.bg/news/find/?word=%D1%82%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%20%D0%BE%D1%82%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%8A%D1%86%D0%B8>

References

1. Official site ALPHA RESEARCH. URL: <https://alpharesearch.bg/>
2. Official site Center for the study of psi-phenomena «Apotheosis». URL: <http://www.apofeo.org/html/formology.html>
3. Kaniskov, V. (2014). *Formologiya [Formology], Iztok-Zapad*.
4. Official site Center for the study of psi-phenomena «Apotheosis». URL: <https://www.mediapool.bg/news/find/?word=%D1%82%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%20%D0%BE%D1%82%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%8A%D1%86%D0%B8>

DATA ABOUT THE AUTHORS

prof. dr. **Hristo Ivanov Katrandjiev**
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
e-mail: hristokat@abv.bg
dipl. eng. dr. **Vasil Liubenov Kaniskov**
National Academy of Arts, Sofia Bulgaria
Sofia University «St. Kliment Ohridski», Sofia, Bulgaria
e-mail: kaniskov@mail.bg

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

доктор, профессор **Христо Иванов Катранджиев**
Университет национального и мирового хозяйства, София, Болгария
e-mail: hristokat@abv.bg
доктор, преподаватель **Василь Любенов Канисков**
Национальная академия искусств, София Болгария
Софийский университет им. Св. Климент Охридски, София, Болгария
e-mail: kaniskov@mail.bg

УДК 338.47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-151-157>

МОРСЬКА ІНФРАСТРУКТУРА УКРАЇНИ У РЕЙТИНГУ КРАЇН СВІТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кудрицька Н. В.

Стаття присвячена проблемі визначення основних напрямів формування конкурентоспроможної морської інфраструктури України, актуальність якої підтверджена у Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року, Морській доктрині України на період до 2035 року.

Проблемам підвищення конкурентоспроможності морської інфраструктури присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Проте слід відмітити недостатність вітчизняних праць щодо проблем розвитку морського та річкового транспорту у сучасних економічних умовах, які характеризуються зростанням процесів глобалізації та інтеграції.

Метою статті є оцінка позиції України у рейтингу країн світу за рівнем розвитку морського транспорту та визначення стратегічних заходів формування конкурентоспроможної національної морської інфраструктури.

Автором наведений огляд стану та прогноз розвитку морських перевезень у світі. Сформульовані переваги доставки товару морським транспортом, які обумовлюють його конкурентоспроможність.

Визначені позиції України у рейтингу країн світу за кількістю суден морського торговельного флоту та довжиною водних шляхів. Наведена характеристика найбільших за обсягом світових альянсів на ринку контейнерних перевезень морським транспортом.

У статті підкреслена проблема невизначеності перспектив розвитку морських перевезень, яка обумовлена поєднанням геополітичних і економічних ризиків, що пов'язано з торговельною політикою,

структурними зрушеннями в світовій економіці, змінами у світовому енергетичному балансі, поширенням цифрових технологій.

Україна має значний потенціал розвитку перевезень вантажів та пасажирів річковим та морським транспортом. Серед колишніх країн СНД вона займає другу позицію у рейтингах після Росії. Проте для підвищення рейтингу та конкурентоспроможності нашої країни на міжнародному ринку надання послуг водним транспортом необхідно здійснити низку заходів стосовно підвищення безпеки, впровадження інноваційних технологій, удосконалення тарифної політики, реформування управління.

Ключові слова: морська інфраструктура, контейнерні перевезення, рейтинг країн, конкурентоспроможність.

МОРСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА УКРАИНЫ В РЕЙТИНГЕ СТРАН МИРА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Кудрицкая Н. В.

Статья посвящена проблеме определения основных направлений формирования конкурентоспособной морской инфраструктуры Украины, актуальность которой подтверждена в Стратегии развития морских портов Украины на период до 2038 года Морской доктрине Украины на период до 2035 года.

Проблемам повышения конкурентоспособности морской инфраструктуры посвящено много научных трудов зарубежных и отечественных ученых. Однако следует отметить недостаточность отечественных работ по проблемам развития морского и речного транспорта в современных экономических условиях, которые характеризуются ростом процессов глобализации и интеграции.

Целью статьи является оценка позиции Украины в рейтинге стран мира по уровню развития морского транспорта и определение стратегических мероприятий формирования конкурентоспособной национальной морской инфраструктуры.

Автором приведен обзор состояния и прогноз развития морских перевозок в мире. Сформулированы преимущества перевозки товара морским транспортом, которые обуславливают его конкурентоспособность.

Определены позиции Украины в рейтинге стран мира по количеству судов морского торгового флота и длине водных путей. Приведена характеристика крупнейших по объему мировых альянсов на рынке контейнерных перевозок морским транспортом.

В статье подчеркнута проблема неопределенности перспектив развития морских перевозок, которая обусловлена сочетанием геополитических и экономических рисков, что связано с торговой политикой, структурными сдвигами в мировой экономике, изменениями в мировом энергетическом балансе, распространением цифровых технологий.

Сформулированы стратегические меры формирования конкурентоспособной национальной морской инфраструктуры в современных экономических условиях.

Украина имеет значительный потенциал развития перевозок грузов и пассажиров речным и морским транспортом. Среди бывших стран СНГ она занимает третье место в рейтингах после России и Беларуси. Однако для повышения рейтинга и конкурентоспособности нашей страны на международном рынке предоставления услуг водным транспортом необходимо осуществить ряд мероприятий по повышению безопасности, внедрения инновационных технологий, совершенствования тарифной политики, реформирования управления.

Ключевые слова: морская инфраструктура, контейнерные перевозки, рейтинг стран, конкурентоспособность.

MARINE INFRASTRUCTURE OF UKRAINE IN THE RATING OF THE WORLD COUNTRIES: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Kudrytska Natalia

The article is devoted to the problem of determining the main directions of the formation of a competitive marine infrastructure of Ukraine, the relevance of which is confirmed in the Strategy for the Development of Sea Ports of Ukraine for the period up to 2038 Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035.

Many scientific works of foreign and domestic scientists are devoted to the problems of increasing the competitiveness of marine infrastructure. However, it is worth noting the lack of domestic work on the problems of the development of maritime and river transport in the current economic conditions, which are characterized by the growth of globalization and integration processes

The purpose of the article is to assess the position of Ukraine in the ranking of countries of the world in terms of the development of maritime transport and the definition of strategic measures for the formation of a competitive national maritime infrastructure.

The author provides an overview of the state and forecast of the development of shipping in the world. The advantages of transporting goods by sea are formulated, which determine its competitiveness.

The positions of Ukraine in the ranking of countries of the world in the number of ships of the marine merchant fleet and the length of waterways are determined. The characteristic of the largest world alliances in the container shipping market by sea is given.

The article emphasizes the problem of the uncertain prospects for the development of shipping, which is due to a combination of geopolitical and economic risks, which is associated with trade policy, structural changes in the global economy, changes in the global energy balance, and the spread of digital technologies.

Ukraine has significant potential to develop cargo and passenger transportation by river and sea. Among the former CIS countries, it ranks third in the ratings after Russia and Belarus. However, in order to improve the rating and competitiveness of our country in the international market for the provision of water transport services, a number of measures need to be taken in terms of improving safety, introducing innovative technologies, improving tariff policy, and reforming governance.

Key words: maritime infrastructure, container shipping, country rating, competitiveness.

JEL Classification: R49, L90-92

На сучасному етапі становлення України особливого значення набуває фактор утвердження її як морської держави, виходячи з просторових і геофізичних особливостей, місця та ролі у глобальній та регіональній системі міжнародних відносин.

Актуальність досліджень формування конкурентоспроможної морської інфраструктури підтверджена у Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року, Морській доктрині України на період до 2035 року [1, 2].

Метою статті є оцінка позиції України у рейтингу країн світу за рівнем розвитку морського транспорту та визначення стратегічних заходів формування конкурентоспроможної національної морської інфраструктури.

Проблемам підвищення конкурентоспроможності морської інфраструктури присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених [3-11]. Проте слід відмітити недостатність вітчизняних праць щодо проблем розвитку морського та річкового транспорту у сучасних економічних умовах, які характеризуються зростанням процесів глобалізації та інтеграції.

Сектор світових морських перевезень успішно розвивається, чому сприяло пожвавлення світової економіки в 2017 році. Було відзначено прискорення темпів зростання світових морських перевезень, які досягли 4 %, що є найвищим показником за останні п'ять років і сприяло поліпшенню економічних настроїв в судноплавній галузі. Загальний обсяг перевезень зріс на 411 млн т і досяг 10,7 млрд т, при цьому майже половина зазначеного приросту припадала на перевезення сухих масових вантажів [12].

Світові контейнерні перевезення збільшилися на 6,4% після безпрецедентно низьких темпів зростання протягом попередніх двох років. Обсяг перевезень сухих масових вантажів зріс на 4,0% у порівнянні з 1,7% в 2016 році, в той час як темпи зростання перевезень сирої нафти сповільнилися до 2,4%. Скорочення поставок з країн, що входять в Організацію країн – експортерів нафти, компенсувалося збільшенням перевезень з Атлантичного басейну в східному напрямку в азіатські країни. Ця нова тенденція змінила структуру перевезень сирої нафти внаслідок зниження частки традиційних постачальників нафти із Західної Азії. Завдяки розширенню світових нафтопереробних потужностей, особливо в Азії, і привабливості газу як екологічно чистого джерела енергії, обсяг перевезень нафтопродуктів і газу збільшився в 2017 році в сукупності на 3,9%.

Перспективи подальшого розвитку морських перевезень представляються позитивними. Після уповільнення темпів зростання світового флоту протягом останніх п'яти років у 2017 році було відзначено невелике його підвищення. Протягом 2018 року валова місткість суден світового флоту збільшилася на 42 млн брутто-регістрових тон, що відповідає темпам зростання 3,3%. Темпи зростання морських перевезень випереджали темпи зростання провізної здатності світового флоту, що сприяло поліпшенню кон'юнктури на ринку, підвищенню фрахтових ставок і показників прибутковості.

Основними перевагами доставки товару морським транспортним засобом є [13]:

- більш низька собівартість в порівнянні з іншими видами транспорту. Будівництво великотоннажних суден дає «ефект масштабу»: чим більше вантажопідйомність судна, тим дешевше доставка одиниці товару;
- висока вантажопідйомність. Жоден вид наземного або повітряного транспорту не в змозі за один раз перевезти стільки вантажів, як морське судно;
- практична відсутність обмежень на габарити вантажів і пропускну здатність морського транспорту. Навіть якщо параметри портів (наприклад, глибина) не дозволяють великотоннажному судну підійти до берега, використовуються сучасні технології перевантаження товарів у відкритому морі або на рейді;
- уніфіковані стандарти. Сучасні судна будуються за єдиними нормативами, що істотно прискорює процеси навантаження і розвантаження;
- використання контейнерів для морських перевезень захищає вантаж не тільки від злочинних посягань та випадкових пошкоджень, але і від несприятливих впливів природи;
- єдине правове поле. Морські транспортні перевезення регулюються єдиними міжнародними документами – Брюссельською і Афінською конвенціями;
- екологічність. Морський вид транспорту є одним з екологічних видів транспорту, так як вуглеводневі викиди на транспорті становили всього 3% від загального обсягу викидів (наприклад: легковий автотранспорт 6%, вантажний транспорт – автомобільний і залізничний 4%).

Рейтинг країн світу за кількістю суден морського торговельного флоту виглядає наступним чином (табл. 1).

Україна займає 43 позицію серед 156 країн світу з наявністю 134 суден морського флоту.

Рейтинг країн світу за довжиною водних шляхів наведений у таблиці 2.

Таблиця 1. Рейтинг країн за кількістю суден морського торговельного флоту

Позиція	Країна	Кількість суден
1	 Панама	6413
2	 КНР	4052
3	 Ліберія	2771
4	 Мальта	1650
5	 Гонконг	1644
6	 Сінгапур	1599
7	 Маршаллові Острови	1593
8	 Індонезія	1340
9	 Антигуа і Барбуда	1257
10	 Багамські Острови	1160
11	 Росія	1143
12	 Південна Корея	1116
13	 Греція	860
14	 Кіпр	838
15	 Нідерланди	744
16	 Японія	684
17	 Італія	681
18	 Данія	666
19	 Туреччина	629
20	 Норвегія	585

Джерело: Список країн за кількістю суден морського торговельного флоту.

URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wHeT1qLsfVAJ>

Таблиця 2. Рейтинг країн світу за довжиною водних шляхів

Місце у рейтингу	Країна	Довжина водних шляхів, км
–	Увесь світ	671,886
1	 Китай	126,300
2	 Росія	102,000
–	 Євросоюз	52,332
3	 Бразилія	50,000
4	 США	41,009
5	 Індонезія	21,579
6	 Колумбія	18,000
7	 В'єтнам	17,702
8	 Конго	15,000
9	 Індія	14,500
10	 Бірма	12,800
11	 Аргентина	11,000
12	 Папуа-Нова Гвінея	11,000
13	 Болівія	10,000
14	 Перу	8,808
15	 Нігерія	8,600
16	 Франція	8,501
17	 Бангладеш	8,370
18	 Фінляндія	7,842
19	 Німеччина	7,467
20	 Венесуела	7,200

Джерело: Список країн за довжиною водних шляхів.

URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qFSKmRoWWfcJ>

Україна у цьому списку займає 42-у позицію. Довжина водних шляхів України становить 2175 км.

Проведений ЮНКТАД аналіз вказує на продовження зростання світових морських перевезень, який буде залежати від подальшого поліпшення стану світової економіки.

З урахуванням прогнозованого зростання світового валового внутрішнього продукту (ВВП) ЮНКТАД передбачає, що у 2018-2023 роках сукупні середньорічні темпи зростання світових морських перевезень складуть, за прогнозами 3,8%.

Очікується збільшення обсягу перевезень у всіх секторах при найбільш швидких темпах зростання перевезень контейнерних і сухих масових вантажів. У перевезеннях наливних вантажів також очікується зростання, хоча і трохи повільніше, ніж в інших сегментах ринку, що відповідає попередній тенденції.

Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності морського транспорту є рівень його контейнеризації. Як вказано у звіті ОЕСР [14], переважна більшість (80%) інфраструктури українських портів зношена, 11% причалів не здатні функціонувати. Україна має достатньо обмежену кількість глибоководних об'єктів портової інфраструктури та обмежені глибини фарватеру. Розвиток експорту зерна стає обтяжливим для обмеженої спроможності портів, що доводить необхідність будівництва нових елеваторів та пристосування складської спроможності. Нестача мультимодальної логістичної інфраструктури та недостатній розвиток обробки контейнерів збільшує вартість контейнерних перевезень.

На ринку контейнерних морських перевезень світу функціонують 3 найбільші альянси [15]:

- *Альянс 2М*. Це найбільший альянс, який утворився в 2016 році лідерами ринку: датською *Maersk Line* та швейцарською *MSC*. На частку цих компаній припадає 29,5% світового контейнерного флоту, сумарна контейнеромісткість їх флоту перевищує 6 млн TEU. *Альянс 2М* здійснює морські контейнерні перевезення на 6 лініях у напрямку Азія - Північна Європа, 4 сервіси - на трейді, який пов'язує Азію і Середземне море. Ще по 5 сервісів доводиться на трейди, які пов'язують Азію із Західним і Східним узбережжям Америки. Компанія здійснює морські контейнерні перевезення через 75 портів світу;

- *Ocean Alliance*. У цей консорціум об'єдналися судноплавні компанії *China Cosco Shipping, Evergreen Line, CMA CGM i OOCL*. *Ocean Alliance* - це 26% світового контейнерного флоту, контейнеромісткість суден альянсу становить 5,5 млн TEU. Альянс домінує на транстихоокеанському трейді - морські контейнерні перевезення на цьому напрямку становлять 41,43% від всього контейнерообігу. У напрямку Азія-Європа консорціум перевозить практично кожен третій контейнер - частка *Ocean Alliance* становить 34,86%;

- *THE Alliance*. Морські контейнерні перевезення від *THE Alliance* - це 16% всього світового контейнерообігу. На частку *THE Alliance* доводиться 28,68% контейнерних перевезень вантажів на трейді Азія-Америка, і 23,41% - на трейді Азія - Європа.

Хоча перспективи розвитку морських перевезень представляються позитивними, доцільно виявляти обережність у цих оцінках з урахуванням невизначеності щодо стійкості економічного зростання і пов'язаних з ними наслідками для сектора морських перевезень. Така невизначеність значною мірою обумовлена поєднанням геополітичних і економічних ризиків, що пов'язано з торговельною політикою та структурними зрушеннями, такими як перебалансування економіки Китаю, уповільнення зростання глобальних виробничо-збутових ланцюгів і змін у світовому енергетичному балансі.

Цьому сприяє також поява нових тенденцій, зокрема поширення цифрових технологій, які можуть змінити вигляд світового судноплавства і потоки та схеми морських перевезень. Як і раніше неясно, яким чином ці фактори будуть розвиватися і в якій мірі вони будуть підтримувати або стримувати процес пожвавлення росту морських перевезень. Очевидно, що вони потребують подальшого моніторингу та оцінки.

До стратегічних заходів формування конкурентоспроможної національної морської інфраструктури належать:

- створення інноваційної та технологічної бази портової діяльності, також запровадження організаційних та технологічних інновацій в морську інфраструктуру України;
- поліпшення наукової та технологічної бази систем пошуковорятувального забезпечення та безпеки морекористування та палаталізація наслідків від морських стихійних лих тощо;
- створення спеціальної інфраструктури морекористування (логістика, гідрографія та океанографія, гідрометеорологія, геодезія, морська картографія, навігація тощо);
- підвищення рівня кадрового потенціалу морської інфраструктури, зокрема збільшення престижу морських професій, реалізація системи заходів, цілеспрямованих на забезпечення рівноваги між попитом та пропозицією відносно спеціалістів морських професій на ринку праці;
- піднесення туристично-рекреаційного комплексу (круїзний, екологічний, культурно-пізнавальний, паломницький, науковий та науково-експедиційний, екстремальний, проведення конференцій та семінарів, спортивний, лікувальний і загальнооздоровчий туризм);
- забезпечення екологічної безпеки приморських територій та акваторій, беручи до уваги ліквідацію накопиченого збитку навколишньому середовищу [16];
- відродження національного судноплавства за допомогою створення міжнародного реєстру суден з метою залучення під Державний прапор України суден (вітчизняних та іноземних судовласників);
- поліпшення управління морською інфраструктурою шляхом координації міністерств, які втілюють морську діяльність та місцевих органів виконавчої влади;
- посилення міжрегіональної кооперації між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у сфері сприяння розвитку транспорту та стимулювання розвитку транспортної інфраструктури;

- підвищення конкурентоспроможності морських торговельних портів за допомогою створення регіональних логістичних центрів у ключових морських транспортних вузлах з метою оптимізації процесів проходження вантажів та створення регіональних портів кластерів, які поєднують підприємства різних видів діяльності, пов'язаної з перевалкою та обробкою вантажів, із різними сервісними послугами стосовно вантажів, суден та портів;
- покращення митно-тарифної політики з метою залучення транзитних вантажів та збільшення внутрішнього сполучення (зменшення тарифів на перевезення залізничним транспортом, спрощення процедури митного оформлення тарифних вантажів);
- покращення організації охорони та супроводу товарів, які транспортуються транзитом через митну територію України, розробка та введення економічно обґрунтованих тарифів;
- розроблення та здійснення заходів стосовно інкорпорації України до міжнародних конвенцій та багатосторонніх угод у галузі морської інфраструктури та вступу до міжнародних транспортних організацій з формулюванням пріоритетів, пов'язаних з інтеграцією морської інфраструктури України до транспортних систем ЄС та подальшим розвитком транзитних перевезень;
- удосконалення транспортної інфраструктури приморських регіонів (приведення існуючих транспортних шляхів держави у відповідність з міжнародними стандартами);
- створення ефективної інфраструктури управління суднобудівною та судноремонтною індустрією через створення регіонального кластеру на базі Миколаївської області, що дасть змогу поглибити капіталізацію та підвищити конкурентоспроможність галузі.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна відмітити, що Україна має значний потенціал розвитку перевезень вантажів та пасажирів річковим та морським транспортом. Серед колишніх країн СНД вона займає третю позицію у рейтингах після Росії та Білорусі. Проте для підвищення рейтингу та конкурентоспроможності нашої країни на міжнародному ринку надання послуг водним транспортом необхідно здійснити низку заходів стосовно підвищення безпеки, впровадження інноваційних технологій, удосконалення тарифної політики, реформування управління.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013>.
2. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009>.
3. Pires da Cruz M. R., Matos Ferreira J. J and Azevedo S. (2013). Key factors of seaport competitiveness based on the stakeholder perspective: An Analytic Hierarchy Process (AHP) model Maritime. Economics & Logistics, 15. 416–443. doi:10.1057/mel.2013.14.
4. Acosta, M., Coronado, D. and Cerban, M. (2007). Port competitiveness in container traffic from an internal point of view: The experience of the Port of Algeciras Bay. Maritime Policy and Management, 34(5). 501–520.
5. Castillo-Manzano, J., Castro-Nunes, M., Laxe, F., López-Valpuesta, L. and Arevalo-Quijada, M. (2009). Low-cost port competitiveness index Implementation in the Spanish port system. Marine Policy, 33(4). 591–598.
6. Haezendonck E., Pison G., Rousseeuw P., Struyf A. & Verbeke A. (2000). Competitive advantage of seaports. International Journal of maritime economics, Volume II, No 2, 69–82.
7. Fleming, D. and Baird, A. (1999). Some reflections on port competition in the United States and Western Europe. Maritime Policy and Management, 26(4). 383–394.
8. Guy, E. and Urli, B. (2006). Port selection and multicriteria analysis: An application to the Montreal-New York alternative. Maritime Economics and logistics, 8(2). 169–186.
9. Бойко С. Ю. Формування організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку вантажних портів. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
10. Шибаев А. Г., Куприенко С. В. Состав и особенности системы показателей и параметров оценки конкурентоспособности порта в транспортной сети. Методы та засоби управління розвитком транспортних систем: 36. наук. праць. Випуск 7. Одеса: ОНМУ, 2004. С. 235–244.
11. Сеногонов И. Е. Обзор производственной деятельности портов Украины. Методы оценки конкурентоспособности портов на современном этапе. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Tecnic/4_senogonovkdnepr.doc.htm
12. Обзор морского транспорта 2018 год. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2018_ru.pdf/
13. Конкурентоспроможність морської транспортної інфраструктури України в умовах євроінтеграції. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_3.pdf.
14. Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/9789264301481-uk#page3>.
15. Морские контейнерные перевозки: кто владеет рынком. URL: <https://www.cargo-ukraine.com/morskie-kontejnerye-perevozki-kto-vladeet-rynkom>.
16. Волосяк М. В. Потенціал морегосподарського комплексу – резерв економічного розвитку України. Збірник наукових праць НУК. Миколаїв: НУК, 2014. № 1 (451). С. 17–23.

References

1. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku morskyykh portiv Ukrainy na period do 2038 roku [Continuation of the strategy of development of marine portraits of Ukraine for the period until 2038]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013>.

2. *Pro zatverdzhennia Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku [On approval of the Maritime Doctrine of Ukraine for the period up to 2035]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009>.
3. Pires da Cruz M. R., Matos Ferreira J. J and Azevedo S. (2013). Key factors of seaport competitiveness based on the stakeholder perspective: An Analytic Hierarchy Process (AHP) model Maritime. Economics & Logistics, 15. 416–443. doi:10.1057/mel.2013.14.
4. Acosta, M., Coronado, D. and Cerban, M. (2007). Port competitiveness in container traf fi c from an internal point of view: The experience of the Port of Algeciras Bay. Maritime Policy and Management, 34(5). 501–520.
5. Castillo-Manzano, J., Castro-Nunes, M., Laxe, F., López-Valpuesta, L. and Arevalo-Quijada, M. (2009). Low-cost port competitiveness index Implementation in the Spanish port system. Marine Policy, 33(4). 591–598.
6. Haezendonck E., Pison G., Rousseeuw P., Struyf A. & Verbeke A. (2000). Competitive advantage of seaports. International Journal of maritime economics, Volume II, No 2, 69–82.
7. Fleming, D. and Baird, A. (1999). Some reflections on port competition in the United States and Western Europe. Maritime Policy and Management, 26(4). 383–394.
8. Guy, E. and Uri, B. (2006). Port selection and multicriteria analysis: An application to the Montreal-New York alternative. Maritime Economics and logistics, 8(2). 169–186.
9. Boiko S. Iu. (2008). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannia ta rozvytku vantazhnykh portiv [Formation of organizational and economic mechanism of functioning and development of cargo ports]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
10. Shibaev, A. G. & Kuprienko, S. V. (2004). Sostav i osobennosti sistemy pokazateley i parametrov otsenki konkurentosposobnosti porta v transportnoy seti [Composition and features of the system of indicators and parameters for assessing the competitiveness of the port in the transport network]. Metody ta zasoby upravlinnia rozvytkom transportnykh system: Zb. nauk. prats, 7. 235-244.
11. Senogonov, I. E. Obzor proizvodstvennoy deyatel'nosti port ov Ukrainy. Metody otsenki konkurentosposobnosti portov na sovremennom etape [Overview of the production activities of the ports of Ukraine. Methods for assessing the competitiveness of ports at the present stage]. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Tecnic/4_senogonovkdnepr.doc.htm
12. Obzor morskogo transporta 2018 god [Review of maritime transport 2018]. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2018_ru.pdf.
13. Konkurentospromozhnist morskoi transportnoi infrastruktury Ukrainy v umovakh yevrointegratsii [Competitiveness of Ukraine's maritime transport infrastructure in the context of European integration]. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_3.pdf.
14. Pidtrymannia tempu protsesu detsentralizatsii v Ukraini [Maintaining the pace of the decentralization process in Ukraine]. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/9789264301481-uk#page3>
15. Morskie konteynerynie perevozki: kto vladeet rynkom [Container shipping: who owns the market]. URL: <https://www.cargo-ukraine.com/morskie-kontejnerynie-perevozki-kto-vladeet-rynkom/>.
16. Volosiuk, M. V. (2014). Potentsial morehospodarskoho kompleksu – rezerv ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [The potential of the maritime economic complex is the reserve of economic development of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats NUK, 1 (451). 17-23.

Дані про автора:

Кудрицька Наталія Василівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури, Інститут економіки та прогнозування НАН України, вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна, e-mail: natalyust@ukr.net

Данные об авторе:

Кудрицкая Наталья Васильевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела развития производственной инфраструктуры, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины, ул. Панаса Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина, e-mail: natalyust@ukr.net

Data about the author:

Kudrytska Natalia, PhD, Senior Researcher, senior fellow for development of industrial infrastructure, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, st. Panasa Myrnoho, 26, Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: natalyust@ukr.net

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РАЗВИВАЮЩИХСЯ И РАЗВИТЫХ СТРАН В РАМКАХ ЕС НА ПРИМЕРЕ БОЛГАРИИ

Хитов М. М.

В данной статье рассматриваются вопросы экономического взаимодействия стран с разным уровнем разделения труда, на примере Болгарии, и объективные возможности для каждой из них найти свое место в рамках экономической системы таких надгосударственных образований как Евросоюз.

Проводятся исторические параллели в развитии теорий на разных этапах движения экономической мысли в отношении систем разделения труда, начиная от физиократов Средневековья, через Адама Смита и до современное видения ситуации.

Анализируется опыт Болгарии в строительстве собственной национальной экономики в период после Освобождения от Османского владычества и до наших дней. Проводится сравнительный анализ достижений нашего государства – члена Совета Экономической взаимопомощи, – на фоне развития соседних стран, которые, однако, попадали в альтернативную систему разделения труда.

Описываются процессы, которые проходили в рамках противостояния двух антагонистических технологических зон во время Холодной войны, в том числе - некоторые аспекты динамики отношения внутри мирового социалистического содружества, которое в разные периоды имело разную структуру, собственные достижения и провалы, упущенные возможности и, в конечном счете – капитуляцию от на порядок более масштабной экономической системы под эгидой Соединенных Американских Штатах.

Автор ищет место Болгарии в нынешних процессах интеграции Евросоюза, с точки зрения объективной региональной дифференциации этого периферийного балканского государства. Делаются выводы о результатах взаимодействия стран с разным уровнем разделения труда – развивающихся государствах из Восточной Европы, и развитых – государствах-основателях Союза, которые составляют ядро этого надгосударственного объединения.

Делаются соответствующие рекомендации о проведении стратегических политик в экономику, образование и социальную сферу для стран, которые стремятся попасть в Евросоюз или уже являются членами в качестве развивающихся экономик.

Ключевые слова: Болгария, Евросоюз, экономическое взаимодействие, развитая экономика, развивающаяся экономика.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ І РОЗВИНУТИХ КРАЇН В РАМКАХ ЄС НА ПРИКЛАДІ БОЛГАРІЇ

Хітов М. М.

У даній статті розглядаються питання економічної взаємодії країн з різним рівнем поділу праці, на прикладі Болгарії, і об'єктивні можливості для кожної з них знайти своє місце в рамках економічної системи таких наддержавних утворень як Євросоюз.

Проводяться історичні паралелі в розвитку теорій на різних етапах руху економічної думки щодо систем поділу праці, починаючи від фізіократів Середньовіччя, через Адама Сміта і до сучасне бачення ситуації.

Аналізується досвід Болгарії в будівництві власної національної економіки в період після Звільнення від Османської панування і до наших днів. Проводиться порівняльний аналіз досягнень нашої держави – члена Ради Економічної взаємодопомоги, – на тлі розвитку сусідніх країн, які, однак, потрапляли в альтернативну систему поділу праці.

Описуються процеси, які проходили в рамках протистояння двох антагоністичних технологічних зон під час Холодної війни, в тому числі - деякі аспекти динаміки відносини всередині світової соціалістичної співдружності, яке в різні періоди мало різну структуру, власні досягнення і провали, упущені можливості і, в кінцевому рахунку - капітуляцію від на порядок більш масштабної економічної системи під егідою Сполучених Американських Штатах.

Автор шукає місце Болгарії в нинішніх процесах інтеграції Євросоюзу, з точки зору об'єктивної регіональної диференціації цього периферійного балканської держави. Робляться висновки про результати взаємодії країн з різним рівнем поділу праці - державах, що розвиваються зі Східної Європи, і розвинених – державах-засновників Союзу, які становлять ядро цього наддержавного об'єднання.

Робляться відповідні рекомендації щодо проведення стратегічних політик в економіку, освіту і соціальну сферу для країн, які прагнуть потрапити до Євросоюзу або вже є членами як розвиваються.

Ключові слова: Болгарія, Євросоюз, економічна взаємодія, розвинена економіка, економіка що розвивається.

SOME ASPECTS OF ECONOMIC INTERACTION BETWEEN DEVELOPING AND DEVELOPED COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EU ON THE EXAMPLE OF BULGARIA

Hitov Mitko

This article discusses the issues of economic interaction between countries with different levels of division of labor, for example Bulgaria, and objective opportunities for each of them to find their place in the economic systems of such supranational entities as the European Union.

Historical parallels are drawn in the development of theories at different stages of the movement of economic thought in relation to systems of division of labor, starting from the physiocrats of the Middle Ages, through Adam Smith to the modern vision of the situation.

The experience of Bulgaria in building its own national economy in the period after the Liberation from Ottoman rule to the present day is analyzed. A comparative analysis of the achievements of our state, as a member of the Council for Mutual Economic Assistance, against the development of neighboring countries, which, however, fell into an alternative system of division of labor.

The processes that took place as part of the confrontation of two antagonistic technological zones during the Cold War are described, including some aspects of the dynamics of relations within the world socialist community, which at different periods had a different structure, own achievements and failures, missed opportunities and, ultimately - a capitulation from an order of magnitude larger economic system under the auspices of the United States of America.

The author seeks Bulgaria's place in the current EU integration processes, from the point of view of the objective regional differentiation of this peripheral Balkan state. Conclusions are drawn on the results of the interaction of countries with different levels of division of labor - developing states from Eastern Europe, and developed ones - the founding states of the Union, which form the core of this supranational association.

The relevant recommendations are made on the implementation of strategic policies in the economy, education and social sphere for countries that aspire to enter the European Union or are already members as developing economies.

Keywords: Bulgaria, European Union, economic cooperation, developed economy, developing economy

JEL Classification: P29, F15, L14.

Европейский союз неоднородное образование – в него входят страны с очень разной экономикой, а у кандидатов на присоединение еще ниже уровень экономического развития, чем у тех, которые на сегодняшний день считаются самыми отстающими в экономическом отношении в рамках Союза – Болгария и Румыния. Среди последних – страны западных Балкан, таких как Македония, Албания, Сербия, Черногория, Босния и Герцеговина, Украина, как и вечный кандидат с азиатского востока – мусульманская Турция. Поэтому, проблемы экономического взаимодействия экономик с разным уровнем разделения труда является одной из самых главных, но в то же время мало изученных в современной экономической науке, что делает связанные с этой проблематикой вопросы весьма актуальными для рассмотрения и детального изучения.

С другой стороны, все развивающиеся экономики в рамках Евросоюза смотрят с большой надеждой в сторону развитых регионов этого квазигосударственного образования, ожидая, что вместе с присоединением в клуб успешных стран они тоже станут такими-же благополучными и процветающими. Однако, не стоит забывать, что во всех организациях (без значение их масштаба) существует достаточно четко выстроенная структура, в рамках которой внутреннее разделение труда не всегда построено на ожидания его субъектов: иначе говоря, не все элементы в рамках одной системы разделения труда могут заниматься исключительно трудовыми операциями, требующими высокотехнологические знания – в подобных производственных системах необходимо иметь и обслуживающий персонал, который своим простым трудом обеспечивает целостность и производительность производственных цепочек. Подобную роль жители клуба «Золотого миллиарда» из индустриальных стран Западной Европе не против предоставить бывшим государствам Совета Экономической Взаимопомощи, чьи нынешние политические элиты готовы на любые жертвы, чтобы после поражение в Третьей мировой войне (Холодной войне [3]) встроиться в глобальную американскую технологическую зону!

В связи с итогом Холодной войны стоит напомнить о тех закономерностях, к которым первыми пришли физиократы Средневековья. Они утверждали, что если хотите узнать, какой из двух городов более богатый, посчитайте в каком из них практикуются больше профессий. Позже Адам Смит вывел экономическую закономерность, что эффективность функционирования экономических систем зависит от их масштабов – там где они большие, там наблюдаются более широкое разнообразие производимых товарных позиций, с высшим качеством отдельного сопоставимого товара (в связи с более высокой специализацией его производство), при более низкой себестоимости. Потому, был вопрос времени, после выхода Китая из советской технологической зоны, чтобы альтернативная система разделения труда – американская, располагавшая на порядок больше потенциальными производителями и потребителями, выиграла соревнование со своим глобальным конкурентом. Этот вопрос будет рассматриваться более подробно в данном исследовании, так как в той эпохи многие регионы СССР являлись самыми мощными центрами советской промышленности, в которую миллионы людей отдавали все свои силы, чтобы, как они надеялись, построить светлое будущее для своих детей (в рамках сложившихся на тот момент геополитических реалий)! С другой стороны, так как автор этой статьи является болгарским гражданином, то и судьба его родины в контексте данной проблематики ему не безразлична, поэтому анализ будет проводиться в основном на примере Болгарии.

И так, в более масштабной экономической системе становится возможно устанавливать разделение труда на более высоком уровне, по сравнению с тем который возможен в менее масштабной. Возвращаясь к социалистическому прошлому, можно припомнить, что в советской системе разделения труда, например, было невозможно массово производить потребительские продукты такие как люксовые автомобили разных марок. Таких примеров бесчисленное множество, и нужно признать, что именно они лежат в основе аргументации апологетов нынешней модели развития, которые продолжают напоминать о плохом качестве тогдашней социалистической продукции, о ее ограниченной номенклатуре, на большие расходы на единицу произведенной

продукции, чем в американской системе разделения труда. А на самом деле речь идет о базовом экономическом законе, который, однако, трудно распознается даже самыми авторитетными экономистами.

После окончания Второй мировой войне и в результате достигнутых договоренностей между странами победителей – СССР, США и Великобритания, мир был поделен на две сферы влияния – американская и советская. Таким образом с середины XX в. начало строиться мировое социалистическое сообщество во главе с Советским союзом, в которое постепенно вписывались все больше стран планеты. До того момента болгарское государство, например, является сырьевым придатком в рамках германской технологической зоны, а его специализация идет в основном в производстве аграрной продукции и меха для метрополии. Вслед за капитуляцией Германии – государство начавшее последовательно обе мировые войны в попытке вернуть себе сырьевые ресурсы Русской империи, после переориентации последней к британской технологической зоне с реформами Витте; а позже и после победы линии Сталина на строительство самодостаточной экономики через догоняющее индустриальное развитие²; эта средневропейская империя, как и ее вассальные страны, были поделены между оставшимися существовать и развиваться американской и советской зонами разделения труда.

Индустриализация Болгарии, стартовавшая с начала 50-х годов XX в. проводилась с советскими промышленными технологиями и специалистами, предоставленные в рамках безвозмездной, в большой степени, помощи со стороны Советского союза. Трудовые ресурсы, необходимые для реализации подобной ускоренной индустриализации, обеспечивались коллективизацией нашего сельского хозяйства, процесс, который резко повысил эффективность его функционирования и освободил большие для наших масштабов объемы рабочей силы. Последняя перенаправлялась к промышленным объектам нашей родины – всего за несколько десятилетий Болгария от типично для аграрной страны превратилась в среднеразвитую индустриальную экономику. Данные с 70-х годов XX в. показывают, что наша страна имела большее промышленное производство, чем совокупное производство двух наших соседей – Турция и Греция.

В рамках советской системе разделения труда Народная республика Болгария специализировалась как в традиционных для своего хозяйства производства, так и в высокотехнологической индустрией, которая превращала ее в лидера регионального масштаба в развитии современных информационных технологий, фармацевтической индустрии, легкого и тяжёлого машиностроения и т.д. Тогдашний Совет экономической взаимопомощи функционировал в условиях острой конкуренции с Западным миром и его неоспоримый лидер в лице Соединенных штатах Америки. Однако, важно отметить, что к концу существования советской общности масштаб американской системой разделения труда на порядок больше, чем альтернативной, и эта диспропорция резко усилилась после начало интеграции китайской экономики³ в американскую технологическую зону.

В начале 70-х годов XX в. страны СЭВ уже находят внешние признаки, что победа в соревновании двух систем на их стороне, несмотря на внутренние проблемы, которые уже ощущаются и среди них. Вместо того, чтобы пойти на агрессивную политику для установления своего образа жизни на весь мир (именно это в 80-е годы XX в. сделали США), советские лидеры этой эпохи пошли на конвергенцию с капиталистическим миром: предприняты практические шаги для сближения с идеологическим врагом через унификации характеристик альтернативных систем. Все это, в сочетании с постепенной интеграции КНР в американскую систему разделения труда, которое началось в то же время, ведет до постепенного расширения проблем социалистического лагеря. Инициированная Горбачёвым перестройка, в сущности, является попыткой советского руководство подготовить широкое общественное мнение о последующем объявлении капитуляции Советского союза в Холодной войне.

Советская перестройка начинается и проводится врасплох для болгарской политической и хозяйственной элита. Наша страна, как активный экономический партнер «Большому брату» на Востоке, в короткое время теряет мощные и ежегодные прямые⁴ и косвенные⁵ финансовые субсидии, торговля с бывшими странами СЭВ начинает осуществляться в американских долларах, вставляются барьеры, которые всего несколько лет назад были немыслимыми⁶. Таким образом, наша страна за короткий срок теряет огромные для своих масштабах рынка

² После индустриальной революции в северо-западную Европу, Русская империя постепенно начинает отставать от нового индустриального государства, и вопреки всем попыткам реформ, начинавшиеся еще при Петре I-ом и достигшие до эпохи Витте и Столыпина, эта православная империя так и не успевает выровнять эффективность функционирования своей экономики с той, которую показывают самые передовые западные хозяйства. Впрочем, подобная судьба имеет и Османской империи, в чьи состав до национальное Освобождение включаются и нынешние болгарские земли. И освободительная для болгарского народа война, которая ведут русы, на самом деле является войной для германских империалистических интересов, которые устойчиво расширяют свое присутствие на Балканском полуострове вместе с загнанием „большого человека Европы“.

³ Эта переориентация началась из-за идеологических противоречий возникшие после смерти Сталина, который в свою собственную страну был подвержен «изобличения культа его личности», в то время как в маоистский Китай его личность остается на пьедестале и по сегодняшний день.

⁴ Аграрные субсидии достигают 700 млн переводных рублей ежегодно.

⁵ Полу явный реэкспорт советской нефти до середины 80-х годов XX в. приносит около 1 млрд. тогдашних американских долларов ежегодно.

⁶ Примерно, в отношении болгарского табака и алкоголя.

сбыта⁷, что ведет до падения эффективности использования капитала и до огромных излишков произведенной, экспортируемой ранее в СССР, продукции или до неиспользования производственной мощности, что ведет к все нарастающей безработице. Факт, что использованные при производстве технологий в большей своей части советские, означает, что они пригодные для обслуживания потребностей экономической системе, включающей «всего» около 300 млн потенциальных потребителей. Вспомним, что в то время американская система разделения труда на порядок более масштабной, чем советской.

После инициированного силовыми структурами Горбачева перехода, началось наше постепенное вписывание в уже глобальную систему разделение труда под эгиду США. После ввода валютного совета в 1997 г. болгарская экономика восприняла монокультурную модель взаимодействия с развитой частью системы, и это осуществлялось посредством специализации в производстве продуктов с возможно меньшим уровнем переработки. Из-за постепенного увеличения покупательной силы болгарского лева и невозможности поддерживать в таких условиях конкурентоспособного высокотехнологического производства, страна окончательно превратилась в сырьевой придаток развитых экономик.

Какое место занимает Болгария в интеграционном объединении Евросоюза? Сперва надо оттолкнуться от объективной региональной дифференциации, которая в большой степени зависит от плотности населения – например, эта плотность в самом развитом регионе ЕС – Нидерландов в девять раз выше, чем в Болгарии. Другими словами, при прочих равных условиях каждая инфраструктурная инвестиция стоила бы в девять раз больше одному среднестатистическому болгарскому гражданину, чем одному среднестатистическому нидерландцу. Демографическая катастрофа последних трех десятилетий только усиливает эти негативные тенденции.

В связи с вышесказанным стоит отметить, что в результате взаимодействия стран с разным уровнем разделения труда (соответственно - разная степень богатства внутри страны), развивающиеся страны из Восточной Европы специализируются в производстве и экспорте продуктов, для которых не требуются слишком много технологических этапов их переработки, таких как сырье (зерно и другие сельскохозяйственные товары), туристические услуги или продолжающееся эксплуатирование наследие прошлого: подготовка высоко мотивированных и дешевых трудовых ресурсов, которые в дальнейшем переходят в богатые регионы ЕС для трудовой реализации. Однако, последний из перечисленных экспортируемых продуктов не обеспечивает эквивалентного обмена, так как за выведенные на экспорт трудовых ресурсов не поступает обратный эквивалентный денежный поток, который гарантировал бы дальнейшее нормальное функционирование развивающегося государства. В итоге в рамках Евросоюза идет концентрация высокотехнологических производств в ядре Союза (страны как Германия, Нидерландах, Франция и др.), а периферия рассчитывает в основном на свои природно-климатические ресурсы и на возврат в натуральное хозяйство. В результате всех этих процессов региональные различия только усугубляются, идет полная депопуляция огромных территорий, перед людьми теряется перспектива личного карьерного развития на обитаемом ими депрессивном регионе.

Прямым выводом, которого можно сделать: не стоит тратить лишние финансовые ресурсы на образование молодых кадров таким профессиям, которым нельзя будет в дальнейшем найти себе реализацию на родине. Украине будут нужны строго специализированные рабочие специальностей для обеспечения монокультурного взаимодействия с развитыми странами! Все остальные уже обученные специалисты будут попросту переданы за бесплатно богатым экономикам, что является чистым оттоком капитала из страны. Однако, имея ввиду, что всего несколько десятилетий тому назад УССР была одним из самых благополучных регионов мира, то можно предположить, что внутри страны есть еще очень большой потенциал для работы в таком не эквивалентном режиме, без серьезной опасности от слишком ощутимых, в среднесрочной перспективе, последствий для местной экономики и жизненного уровня людей. И если сегодня мы слышим намеки (да и порой откровенные обвинения), что восточные славяне по природе коррумпированные, ленивые, не предприимчивые, и что только какие-то внешние силы могут нас сделать цивилизованными, в тот самый момент нужно вспомнить о том, что наши предки стояли в первых рядах мирового научно-технического прогресса, что именно они сделали не один прорыв в развитии человеческой цивилизации.

Сегодня необходимо проявлять большую солидарность между отдельными регионами Европейского союза. Такая, какая уже существует, например, между членами обществ в рамках нынешних национальных государств – очевидный факт, например, что крупные болгарские или украинские городские агломераций субсидируют на постоянной основе периферийных регионах своих стран. Примерно по подобному сценарию развитым регионам ЕС придется демонстрировать большую солидарность с периферии Союза, которая продолжает готовить и обеспечивать высококвалифицированную рабочую силу для ядра этого квазигосударственного образования.

Литература

1. Смит, А., 1776. *Богатства народов*, ИК «Рата», 2006.

⁷ Эти рыночные позиции в дальнейшем перераспределены в пользу стран победителей в Третью мировую войну. Основной выигрыш получает наш южный сосед Турция, которая кроме захвата контролируемых до этого болгарскими государственными корпорациями рынков, получает в виде бонуса и около одного миллиона человек высококвалифицированной рабочей силы.

2. Матеев, Е., 1987. Структура и управление экономической системе, София, Университетское издательство УНСС, 2015.
3. Дуранкев, Б., Начало и конец Третьей мировой войны, интернет издательство «Читанка», 1999, URL: <https://chitanka.info/text/8190-nachaloto-i-krajat-na-tretata-svetovna-v>
4. Григорьев, О., 2014. Эпоха роста. Лекции по неоконимике. Издательство «Восток-Запад», 2016.
5. Хитов, М., 2018. Феномен международное прогнозирование и планирование, Университетское издательство УНСС.

References

1. Smit, A., 1776. *Bogatstva narodov* [Wealth of Nations], IK «Rata», 2006.
2. Mateev, E., 1987. *Struktura i upravlenie ekonomicheskoy sisteme* [The structure and management of the economic system], Sofiya, Universitetskoe izdatel'stvo UNSS, 2015.
3. Durankev, B., *Nachalo i konets Tre'tyey mirovoy voyny* [The Beginning and End of the Third World War], internet izdatel'stvo «Chitanka», 1999, URL: <https://chitanka.info/text/8190-nachaloto-i-krajat-na-tretata-svetovna-v>.
4. Grigor'yev, O., 2014. *Epokha rosta. Lektsii po neokonimike* [The Age of Growth. Lectures on neoconomy]. Izdatel'stvo «Vostok-Zapad», 2016.
5. Khitov, M., 2018. *Fenomen mezhdunarodnoe prognozirovanie i planirovanie* [The phenomenon of international forecasting and planning], Universitetskoe izdatel'stvo UNSS.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Хитов Митко Михайлов, доктор економіки, професор
Університет національної та світової економіки, Софія, Болгарія
e-mail: mhitov@dir.bg
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7589-6687>
Researcher ID: C-1951-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРА

Хитов Митко Михайлов, доктор экономики, профессор
Университет национальной и мировой экономики, София, Болгария
e-mail: mhitov@dir.bg

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mitko Khitov, Doctor of Economics, Professor
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
e-mail: mhitov@dir.bg

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

УДК 336:364(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-163-174>

ГЕНДЕРНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Баранник Л. Б.,
Дулік Т. О.,
Александрюк Т. Ю.

У статті розглядається гендерне бюджетування як розв'язання важливих суспільних проблем, зокрема тих, які стосуються задоволення потреб жінок. Зважаючи на необхідність суттєвого покращення демографічної ситуації в країні, особливо актуальною стає проблема соціальної підтримки жінок дітородного віку. Надана загальна характеристика гендерного бюджетування. Це допоможе з'ясувати подальші напрями реформування бюджетного (водночас й соціального) законодавства. Показана динаміка народжуваності в Україні в 1990-2018 роках.

Метою статті є виявлення тих гендерних проблем, які мають бути прийняті до уваги урядом країни та органами місцевої влади під час бюджетування, зокрема ті, що пов'язані з соціальним захистом жінок.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо. Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання.

Узагальнено наукові підходи до визначення поняття «гендерне бюджетування». Доведено необхідність підвищення допомоги по вагітності та пологам, зокрема для жінок, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також доцільність переорієнтації розрахунку розміру допомоги з 25% прожиткового мінімуму для працездатної особи на повну його величину.

Висновки: В Україні необхідно, щоб під час проведення бюджетного аналізу і планування витрат, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, в бюджетах держави, місцевих органів влади, були враховані саме ті, які задовольняючи потреби жінок, водночас мають важливе значення і для чоловіків, держави й всього суспільства. Для цього потрібно: посилення політичної підтримки гендерних ініціатив; координація зусиль різних відомств щодо вирішення питань переходу до ГОБ на постійній основі; включення питань соціальної політики, у тому числі гендерної нерівності, у програми підготовки фахівців з економіки, фінансів, публічного управління; проведення гендерного аналізу не тільки витрат, але й доходів бюджетів; співпраця державних органів, які займаються бюджетуванням, з громадськими організаціями, громадами, феміністськими центрами.

***Ключові слова:** гендерний бюджет, гендерна рівність, індекс гендерної рівності, гендерні дослідження, соціальна допомога, одинокі матері, декретні виплати.*

ГЕНДЕРНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Баранник Л. Б.,
Дулик Т. А.,
Александрюк Т. Ю.

В статье рассматривается гендерное бюджетирование как способ решения важных общественных проблем, в частности тех, которые касаются удовлетворения потребностей женщин. Учитывая необходимость существенного улучшения демографической ситуации в стране, особенно актуальной становится проблема социальной поддержки женщин детородного возраста. Представлена общая характеристика гендерного бюджетирования. Это поможет выявить дальнейшие направления реформирования бюджетного (также социального) законодательства. Показана динамика рождаемости в Украине в 1990-2018 годах.

Целью статьи является выявление тех гендерных проблем, которые должны быть приняты во внимание правительством страны и органами местной власти в процессе бюджетирования, в частности те, которые связаны с социальной защитой женщин.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализ и синтез, метод сравнения, обобщения, статистические и др. Методологической основой исследования является комплексный подход, системно-структурный анализ и диалектический метод научного познания.

Обобщены научные подходы к определению понятия «гендерное бюджетирование». Доказана необходимость повышения пособия по беременности и родам, в частности для женщин, которые не застрахованы в системе общеобязательного государственного социального страхования, а также целесообразность переориентации расчета размера пособия с 25% прожиточного минимума для трудоспособного лица на полную его величину.

Выводы: В Украине необходимо, чтобы во время проведения бюджетного анализа и планирования расходов, направленных на обеспечение гендерного равенства, в бюджетах государства, местных органов власти, были учтены именно те, которые, удовлетворяя потребности женщин, одновременно имеют важное значение и для мужчин, государства и всего общества. Для этого нужно: усиление политической поддержки гендерных инициатив; координация усилий различных ведомств по решению вопросов перехода к ГОБ на постоянной основе; включение вопросов социальной политики, в том числе гендерного неравенства, в программы подготовки специалистов по экономике, финансам, публичного управления; проведение гендерного анализа не только расходов, но и доходов бюджетов; сотрудничество государственных органов, занимающихся бюджетированием, с общественными организациями, общинами, феминистскими центрами.

Ключевые слова: гендерный бюджет, гендерное равенство, индекс гендерного равенства, гендерные исследования, социальная помощь, одинокие матери, декретные выплаты.

GENDER BUDGETING IN THE CONTEXT OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

Barannyk Liliia,
Dulik Tatyana,
Alexandriuk Tatyana

The article considers gender budgeting as a way to solve important social problems, in particular those related to meeting the needs of women. Given the need to significantly improve the demographic situation in the country the problem of social support for women of childbearing age becomes especially urgent. The general characteristic of gender budgeting is presented. This will help to find out further directions for reforming budget (as well as social) legislation. The dynamics of fertility in Ukraine in 1990-2018 is shown.

The purpose of the article is to identify those gender issues that should be taken into account by the government and local authorities during budgeting, in particular those related to the social protection of women.

The study used general scientific and special methods: analysis and synthesis, the method of comparison, generalization, statistical and others. The methodological basis of the study is a comprehensive approach, system-structural analysis and the dialectical method of scientific knowledge.

The scientific approaches to the definition of the concept of «gender budgeting» are generalized. The necessity of increasing the maternity allowance has been proved, in particular for women who are not insured in the system of compulsory state social insurance, as well as the expediency of reorienting the calculation of the benefit amount from 25% of the living wage for an able-bodied person to its full size.

Conclusions: In Ukraine, while making budgetary analysis and planning of expenditures aimed at ensuring gender equality, it is necessary that in state and local authorities budgets precisely those expenditures should be taken into account, which are important not only for women but for men, the state and all the society as well. This requires: strengthening political support for gender initiatives; coordinating the efforts of various agencies as to the transition to the gender-oriented budgeting (GOB) on an ongoing basis; involving questions related to social policy issues, including gender inequality, into training programs for economics, finance, and public administration; gender analysis not only of expenditures but also of budget revenues; cooperation of state bodies engaged in budgeting with public organizations, communities, feminist centers.

Keywords: *gender budget, gender equality, gender equality index, gender studies, social assistance, single mothers, maternity benefits.*

JEL Classification: *H61, J16*

Постановка проблеми. Соціальна політика будь-якої держави невіддільна від бюджетної політики. Бюджет є тим фінансовим інструментом, який дозволяє державі виконувати свої функції в соціальній сфері, в тому числі вирішувати проблеми ґендерного характеру, зокрема специфічних потреб жінок. В умовах активного просування політики щодо покращення демографічної ситуації в Україні за рахунок народжуваності питання ґендерного бюджетування набуває виключної актуальності. Адже якщо не буде людського ресурсу, марно навіть ставити питання про економічне зростання, духовне відродження й т. ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґендерне бюджетування як соціальна технологія виникла в 1980-х роках ХХ ст. в Австралії. Його розглядали насамперед як антикризовий інструмент. Ґендерний розподіл бюджету означав реструктурування доходів і витрат таким чином, щоб у статтях бюджету було представлено потреби громад чоловіків і жінок. Ця ініціатива була скерована не на збільшення коштів, а на перегляд уже наявних [1, с. 15]. Поняття «ґендерний бюджет» запропоновано в результаті прийняття Платформи дій на міжнародній конференції в Пекіні (1995), де підкреслювалося, що уряди повинні докласти всіх зусиль для систематичного вивчення того, як витрачаються бюджетні кошти державного сектора, і чи витрачаються вони на користь людини. Це вимагає врахування ґендерної проблематики в бюджетних рішеннях у політиці й в програмах, а також адекватного фінансування спеціальних програм для забезпечення ґендерної рівності [2]. З тих пір інтерес до цієї проблематики значно виріс і з боку політиків, і з боку науковців.

У 1980-1990-х рр. з'являються програми жіночих і ґендерних досліджень в Європі. У той же період відкриваються самостійні кафедри і програми, засновуються дослідні асоціації. У 1996 р. при ґендерному інституті Лондонської школи економіки утворена Міжнародна мережа ґендерних досліджень. У числі його завдань такі, як підтримка проектів ґендерних досліджень; розвиток теорії етики, справедливості і демократії; розширення перспектив соціальної політики за допомогою досліджень, міжнародного співробітництва вчених, неурядових організацій, засобів масової інформації, бізнесу і політиків тощо [3]. Серед міжнародних ґендерних досліджень достатньо відомим є дослідження ґендерного бюджетування (2006) британського фемініста-економіста й соціолога Дайяни Елсон [4]. Учена також відома своїми дослідженнями з таких питань, як трудові права жінок, неоплачуваний догляд, розширення можливостей жінок тощо.

Сучасні реалії впровадження ґендерного бюджетування в Україні досліджують Ж.А. Белець [5], Г.В. Даудова і Т.Д. Таукешева [6], Н. Жовницька [2], І.І. Токар і А.В. Пилипенко [7] та ін. Ґендерному бюджетуванню на рівні місцевих бюджетів присвячена публікація Н.М. Корнієнко та Ю.В. Острищенко [8]. Серед зарубіжних авторів, чиї роботи з означеної теми викликають значний інтерес, слід назвати О.В. Базуєву [9], М.А. Кашину [10], Л.Г. Салосіну [11], Л.С. Ржаніцину [12], К.В. Фофанову [13].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість наукових публікацій з означеної проблематики, багато питань ґендерного характеру при формуванні та виконанні державного, регіональних і місцевих бюджетів залишаються на теперішній час недостатньо розглянутими. У контексті обраної нами теми потребують дослідження деякі аспекти соціального захисту, який здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, зокрема для таких категорій жінок як одинокі та багатодітні матері, жінки пенсійного віку тощо.

Мета дослідження полягає у виявленні тих ґендерних проблем, які мають бути прийняті до уваги урядом країни та органами місцевої влади під час бюджетування, зокрема ті, що пов'язані з соціальним захистом жінок.

Цілі дослідження полягають в тому, щоб, по-перше, оцінити стан ґендерної рівності в Україні; по-друге, привернути увагу до тих соціально-економічних проблем, які недостатньо вирішені в нашій країні в ґендерному плані; по-третє, запропонувати деякі зміни в законодавстві щодо покращення соціального захисту жінок.

Основні результати дослідження. Сутність ґендерного бюджетування. Ґендерне бюджетування або ґендерно-орієнтоване бюджетування (далі – ҐОБ) визнано в світі дієвим інструментом підвищення ефективності використання бюджетних коштів і фінансовим механізмом забезпечення ґендерної рівності.

«Ґендерне бюджетування – це державний інструмент для ефективного впровадження ґендерного підходу майже в усі аспекти економічної і соціальної політики та для забезпечення належного розподілу бюджету на користь не лише жінок і чоловіків, але й найбільш соціально незахищених категорій населення – дітей, пенсіонерів тощо. Ґендерне бюджетування також включає вивчення впливу бюджетних асигнувань на соціально-економічні можливості жінок і чоловіків. Вимірювання ступеню впливу в результаті освоєння державних коштів щодо виконання поставлених завдань є ключовим елементом ґендерного бюджетування», – говориться в практичному посібнику, підготовленому групою спеціалістів під егідою Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні [14].

У зарубіжних країнах так звані «ініціативи щодо складання ґендерних бюджетів» з'явилися в середині 80-х рр. ХХ ст. Під ініціативами слід розуміти конкретні заходи (кампанії), пов'язані з можливістю змінювати бюджетну політику держави в бік більшої ґендерної рівності. Ґендерне планування бюджету нині розвивається в багатьох країнах. За даними ООН, вже у понад 90 країнах світу є досвід впровадження різних ґендерних бюджетних ініціатив. В Україні такі ініціативи почали розвиватися на початку ХХІ ст. [15]. Ґендерне бюджетування наразі являє собою новий напрям реалізації фінансової й водночас соціальної політики. Багато країн почали реалізацію ґендерних бюджетів як пілотних проектів, і в деяких країнах такі проекти досягли значних успіхів. Наприклад, в

Австрії, Бельгії, Великобританії, Іспанії були ухвалені закони, які сприяли досягненню ґендерної рівності через бюджет, а також впровадженню ґендерного бюджетування на державному рівні [16].

Результатом практичного застосування ҐОБ є складання ґендерного бюджету, який являє собою специфічний різновид традиційного бюджету. О. Романюк запропонувала таке визначення ґендерного бюджету. «Це бюджет, який враховує планування ресурсів країни з урахуванням доходів бюджету, які формуються за рахунок жінок та чоловіків і видатків бюджету, які розподіляються на жінок та чоловіків, спрямований на аналіз будь-яких видів державних видатків або методів залучення державних коштів з урахуванням ґендерної компоненти, визнаючи наслідки та впливи виконання бюджетних рішень на осіб жіночої та чоловічої статі» [1, с. 14].

Специфіка ґендерного бюджету полягає в тому, що структура його доходів і витрат враховує статеві-вікові проблеми населення. Вона побудована таким чином, щоб забезпечити дотримання інтересів, рівність прав і можливостей чоловіків і жінок [17]. Не слід розуміти ґендерний бюджет, як виключно «жіночий» бюджет, в якості цільової групи можуть виступати як жінки, так і чоловіки залежно від існуючого на даній території спектра ґендерних проблем.

«Створення державного бюджету з урахуванням ґендерної перспективи означає:

- визначити, яку користь різні громадяни отримують від витрат державного бюджету, і яку частку вони вносять в державний бюджет;
- оцінити неоднаковий вплив бюджетної політики на жінок і чоловіків, а також перерозподілити такі ресурси, як гроші, послуги, час і роботу в сфері соціальної і сімейної турботи та соціальної репродукції;
- проаналізувати ґендерний вплив в усіх секторах державного втручання і запровадити ґендерний бюджет в усі галузі, включаючи освіту, добробут, соціальні послуги, охорону здоров'я, заходи в сфері зайнятості, транспорту, забезпечення житлом тощо;
- підтримати процес створення бюджету «знизу» і залучити до нього всіх громадян – чоловіків та жінок – і зацікавлених «акторів» (асоціації й т.п.) з метою визначення різних специфічних потреб і відповідних заходів для їх задоволення;
- забезпечити врахування ґендерного аналізу і впливу на всіх фазах бюджетного процесу, включаючи етапи проектування, визначення, реалізації, моніторингу і оцінки;
- використати державний бюджет для визначення суттєвих політичних пріоритетів і віднайти специфічні засоби, механізми і заходи для досягнення рівності між жінками та чоловіками за допомогою державної політики;
- переоцінити пріоритети і перерозподілити державні витрати без збільшення загального обсягу державного бюджету;
- визначити загальну ефективність державних витрат відповідно до встановлених пріоритетів і зобов'язань, і зокрема, у відповідності до політики рівних можливостей між жінками та чоловіками щодо перерозподілу державних ресурсів і послуг» [14, с. 5].

Діяльність органів місцевої влади повинна бути пов'язана з отриманням життєво необхідних послуг і забезпеченням справедливого розподілу ресурсів в інтересах жінок / чоловіків, які проживають на відповідній адміністративній території. ҐОБ вже зарекомендувало себе досить результативним при середньостроковому плануванні. Щодо видатків ґендерного бюджету, то основними є статті, що забезпечують рівну оплату праці, захист дитинства та материнства, зайнятості та безробіття та інші. Якщо, наприклад, у 2010 році з державної казни країни на це витратили майже 37 відсотків коштів, то з місцевих бюджетів середній їх показник склав 89% [5]. Саме тому на місцях можна більш конкретно спрямувати бюджетні кошти з метою ґендерно-збалансованого їх витрачання.

Як слушно зазначає Н. Жовницька, робота в межах ҐОБ вимагає широкого спектра діяльності в галузі законодавства і бюджетування. Це так звані «точки входу», основними з яких є:

- розробка ґендерної статистики, яка дає необхідну інформацію для кращого орієнтування в ситуації і для виправлення ґендерної асиметрії і дисбалансу;
- проведення інформаційної та просвітницької роботи з ґендерних питань, яка, перш за все, передбачає роз'яснення національної політики щодо ґендерної рівності;
- створення можливостей для участі чоловіків і жінок у ґендерному бюджетуванні [2].

Упровадження ҐОБ можливо на різних рівнях - від загальнодержавного бюджету до бюджету невеликої громади. При цьому ҐОБ може мати різну спрямованість - стосуватися аналізу бюджету в цілому або зосереджуватися на конкретному секторі (наприклад, охороні здоров'я), може реалізовуватися на різних етапах бюджетного циклу (наприклад, на етапі планування або аудиту бюджету) [там само].

Важливим механізмом, що використовується поряд з ґендерним бюджетуванням, є ґендерний аналіз бюджету. Він є процесом оцінки різного впливу існуючих чи таких, що розробляються, програм, проєктів, законодавчих або нормативно-розпорядчих актів на жінок і чоловіків різного віку у різних сферах життя суспільства.

Ґендерний аналіз заснований на переконанні в тому, що політика не може бути відділена від соціального контексту, і що соціальні питання - невід'ємна частина економічних. Сутність ґендерного аналізу полягає в повному розкритті наслідків для обох статей. Відповідно, ґендерний аналіз бюджету являє собою вивчення бюджетних показників, перш за все бюджетних витрат у контексті ґендерної проблематики. Тобто, це аналіз соціально-економічної ефективності й результативності бюджетних витрат, спрямованих на забезпечення

заходів щодо рівності прав жінок і чоловіків. Даний вид аналізу є наступним як з точки зору з'ясування ступеня ґендерної орієнтованості бюджету, так і з точки зору витрат [15].

Ґендерне бюджетування в Україні. Протягом останніх 10-15 років у країні упроваджувались різноманітні ґендерні бюджетні ініціативи. Як правило, їх ініціювали громадські організації. Переважно то були інформаційні та просвітницькі заходи, що відбувалися за підтримки різних міжнародних донорських інституцій. Однак мали місце і перші спроби проведення ґендерного бюджетного аналізу та інтеграції цих ініціатив в бюджети та програми різних рівнів. У 2003 році Харківським жіночим фондом вперше був проаналізований міський бюджет 1998-2001 рр., унаслідок чого була розроблена і прийнята цільова підпрограма «Розвиток та підтримка жіночого підприємництва» як частина «Економічної програми розвитку м. Харкова на 2003-2005 рр.». Проведені в Харкові заходи з пропагування інформації про необхідність запровадження ґендерних бюджетів, стали унікальним засобом залучення до роботи над місцевими бюджетами всіх зацікавлених осіб громади. Також ґендерний аналіз бюджетів був проведений в Херсонській, Полтавській, Черкаській областях. Починаючи з 2006 р. ҐОБ стає об'єктом уваги різних програм і проєктів, зокрема, спільної програми Європейської Комісії, Жіночого Фонду Розвитку ООН (UNIFEM) і Міжнародного Учбового Центру МОП (ITCILO) «Співпраця з питань ґендерної рівності для розвитку і миру», спільного проєкту ЄС, Швецької агенції з міжнародного розвитку (SIDA) та Програми розвитку ООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні», проєкту Швецької агенції з міжнародного розвитку SIDA «Стратегія досягнення ґендерної рівності в Україні» тощо. У 2011-2012 роках Регіональне представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні реалізувало проєкт «Ґендерне бюджетування на місцевому рівні», в якому взяли участь 7 міст: Житомир, Комсомольськ, Луцьк, Хмельницький, Херсон, Чернівці та Чугуїв. Кожне місто самостійно обрало сферу для розробки ґендерної бюджетної ініціативи відповідно до власних інтересів і потреб, а також створило експертну групу, до якої увійшли представники місцевих органів влади, незалежні експерти і представники неурядових організацій. Кожна група підготувала ґрунтовний ґендерний аналіз певних статей місцевих бюджетів та нормативної бази в рамках обраного для розгляду питання і розробила ґендерні бюджетні ініціативи, що покликані покращити надання послуг в сфері, що розглядалася, а також оптимізувати витрати бюджетних коштів [14, с.2].

Наразі в Україні реалізується **Проєкт «Ґендерне бюджетування в Україні»** (далі – Проєкт ҐОБ) за фінансової підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку SIDA. Період впровадження Проєкту ҐОБ – з 2014 по 2020 рр., основна його мета – сприяти підвищенню економічної ефективності видатків бюджету через урахування потреб різних груп жінок і чоловіків в Україні [17]. У 2019 році Міністерство фінансів України розробило Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування ґендерно-орієнтованого підходу в бюджетному процесі, які використовуватимуться головними розпорядниками бюджетних коштів та іншими учасниками бюджетного процесу для врахування ґендерних аспектів у процесі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм (наказ Міністерства фінансів України № 1 від 2 січня 2019 року) [18].

Стан ґендерної рівності в Україні та можливості його покращення через систему соціального захисту. Україна взяла на себе зобов'язання виконання ключових міжнародних угод щодо забезпечення ґендерної рівності. Ґендерна рівність закріплена у Конституції України. Країна прийняла Цілі Сталого Розвитку, приєдналася до Пекінської Декларації та Платформи дій на IV Міжнародній конференції жінок (1995), ратифікувала ключові договори з прав людини, включно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1980) та її Факультативний протокол. У 2014 році підписана Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, яка зобов'язує до гарантування рівних можливостей для жінок і чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки тощо. Нова Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення ґендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у цій сфері. Законодавча база України щодо ґендерної рівності включає також Стратегію та План Дій у сфері прав людини, прийняті у 2015 році, метою яких є гарантування рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Прийняття Урядом Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2016) є важливим кроком у напрямку реалізації програми «Жінки, Мир, Безпека» в Україні. У 2017 році Україна внесла правки у законодавство щодо попередження домашнього насильства, визначивши останнє кримінальним злочином, що відповідає положенням Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка досі не була ратифікована [19].

Незважаючи на деякі досягнення в просуванні ґендерної рівності за останні роки, чисельні порушення прав жінок в Україні, на жаль, мають місце [20]. Світовий банк, вивчаючи права жінок і чоловіків у 187 країнах за останні десять років, зазначив, що лише шість країн у світі повністю досягли ґендерної рівності. Експерти оцінили 187 країн за 35 показниками у сфері трудового, майнового й сімейного права. По 100 балів набрали шість країн: Бельгія, Данія, Латвія, Люксембург, Франція і Швеція. Середній показник ґендерної рівності – 74,71 бали, тобто, рівність у світі забезпечена майже на чверть. Україна отримала 78,75 бали через різницю у зарплатні чоловіків і жінок, пенсійні виплати та умови, пов'язані з народженням дітей. А сусідня Польща набрала 93,75 бали [21]. За версією ПРООН 2019, індекс ґендерної рівності (The Gender Equity Index) України становить 0,284 бали, завдяки чому країна посідає 60-те місце серед 162 країн [22]. За даними Міністерства соціальної політики, розрив у розмірах оплати праці чоловіків та жінок в Україні становить 25% [23]. Окрім оплачуваної роботи на плечі жінки лягає домашня праця, яка вважається «жіночою» – прибирання, готування,

догляд за дітьми. Нині Україна готується до вступу в Міжнародну коаліцію за рівну оплату праці, до складу якої входять уряди країн, приватні компанії, роботодавці та структури ООН.

У контексті обраної теми, хочемо зазначити, що існує певна несправедливість не тільки в існуванні ґендерної нерівності, держава також допускає деякі прорахунки в соціальній політиці щодо підтримки жінок, які красномовно свідчать про те, що роль жінки в суспільстві не до кінця усвідомлена в державних кабінетах. Проілюструємо це на деяких прикладах. Розглянемо окремі питання, пов'язані з соціальним захистом жінок, зокрема з народженням дітей.

За українським законодавством право на отримання грошової виплати по вагітності та пологах має кожна вагітна жінка, у тому числі й неповнолітня. Проте розмір цієї виплати в кожному конкретному випадку буде різним, все залежить від того, навчається чи працює жінка, і чи є вона приватним підприємцем, військовослужбовцем або безробітна. Тож виникає питання, чому матеріальна допомога жінці у цьому випадку залежить не від медичних показників, а інших чинників (соціального статусу), і навіщо потрібна диференціація жінок? Щоправда, під час розрахунку тривалості декретних до уваги береться стан протікання пологів і кількість народжених дітей. Порівняємо нарахування допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами різним категоріям жінок. Тим жінкам, які працюють і застраховані в системі державного соціального страхування, декретні виплачуються за Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV [24]. Декретна відпустка за умови неускладнених пологів триває 126 днів (18 тижнів): з них 70 календарних днів до пологів і 56 після. Якщо пологи були ускладнені та у разі народження двох і більше дітей, тривалість післяпологової відпустки збільшується до 70 днів. Сума декретних виплат залежить від середньої зарплати та кількості днів декретної відпустки. Матеріальна допомога призначається за принципом – щоб нівелювати скорочення доходів через відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами. Розмір лікарняних виплат розраховується залежно від страхового стажу:

- 50% середньої зарплати – при страховому стажі до 3 років;
- 60% середньої зарплати – при страховому стажі 3-5 років;
- 70% середньої зарплати – при страховому стажі 5-8 років;
- 100% середньої зарплати страховий стаж понад 8 років.

Цей закон обмежує розмір лікарняних і декретних для осіб, страховий стаж яких протягом 12 місяців перед страховим випадком є менше шести місяців. Тож у 2020 році максимальний розмір допомоги для таких осіб становитиме на день:

- по тимчасовій непрацездатності 155,16 грн (не перевищуватиме розміру допомоги, обчисленої з мінімальної заробітної плати (далі - МЗП);
- по вагітності та пологах - 310,32 грн (не перевищуватиме розміру допомоги, обчисленої з двократного розміру МЗП) [там само].

Тут важко щось говорити «про» або «contra», оскільки страхова система побудована залежно від внеску працюючої особи, тому важливим фактом є період сплати страхових внесків. Хоча викликає подив, чому саме така калькуляція. Виходить так, щоб мати суттєву матеріальну підтримку під час вагітності та пологів, жінка повинна пропрацювати хоча б 5 років, тож народження дітей їй слід відкласти «на потім».

У законодавстві залишається норма виплати декретних для жінок, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Такі жінки можуть розраховувати на оплату 180 днів декретної відпустки незалежно від стажу роботи, оплату лікарняного в розмірі 100% від середньої зарплати. Але справа в тому, що по закінченні тридцяти чотирьох років після аварії жінок такої категорії в дітородному віці фактично вже немає. Отже, законодавство в цій частині є формальним.

Жінкам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, призначення і виплати соціальної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами проводяться відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Право на фінансову допомогу мають вагітні жінки (у тому числі неповнолітні), а саме:

- звільнені у зв'язку з ліквідацією підприємства (за умови звільнення з роботи не раніше ніж за 6 місяців до набуття права на одержання допомоги);
- підприємці, які не платять страхові внески до Фонду соціального страхування;
- аспірантки, докторантки, клінічні ординатори, студентки вищих навчальних закладів та ПТУ;
- жінки-військовослужбовці (ВСУ, СБУ, Держприкордонслужба, поліція і т.д.);
- безробітні, зареєстровані в центрі зайнятості;
- непрацюючі жінки (домогосподарки).

Згідно законодавства, декретні надаються в розмірі 100% середньомісячного доходу жінки (зарплата, грошове забезпечення, стипендія, допомога по безробіттю і т.д.), а непрацюючим жінкам та жінкам, зареєстрованим як підприємці, – в сумі 25% розміру прожиткового мінімуму (далі – ПМ) для працездатних осіб [25].

Студенткам, які не отримують стипендію (навчаються «за контрактом»), розмір допомоги по вагітності та пологах визначається за середньоденним доходом, помноженим на тривалість днів декретної відпустки. У цьому випадку при визначенні середньоденного доходу за основу береться дохід, що дорівнює 25 % ПМ для працездатної особи у розрахунку на місяць (абз. 2 п.п. 4 п. 7 Порядку № 1751 [26]). Отже, звернемося до конкретних цифр: в Україні з 01.01.2020 року ПМ для працездатної особи становить 2102 гривні. 25% від цієї суми становить 525,50 гривень в місяць і у день - 17,51 гривень. За 126 календарних днів оплачуваної

відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами - 2207 гривень, якщо ж відпустка 140 днів - сума допомоги становитиме 2452,3 гривень. Знову виникає питання, чому саме 25% ПМ? У законодавстві немає пояснення щодо цієї норми. На таку суму прожити з дитиною достатньо важко, особливо для одиноких матерів, враховуючи сучасний рівень цін на продукти і медикаменти. На нашу думку, в умовах відсутності страхової медицини базою для нарахування допомоги вагітним жінкам, незареєстрованим у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, повинен бути ПМ для працездатної особи, а не чверть його. Та й сам ПМ повинен бути набагато вищим. Проблема полягає в тому, що споживчий кошик за законом має переглядатися кожні п'ять років, чого не відбувається. Це є грубим порушенням прав і жінок, і чоловіків. А народження дитини та її виховання є справою обох батьків. Не складно підрахувати витрати родини, пов'язані з виношуванням дитини й пологами, та розмір до- і післяпологової допомоги від держави. На сьогодні це несумірні речі. Напевне тому багато молодих сімей «відкладають» народження дітей на більш пізній період і віддають перевагу іншим справам. Принаймні, коефіцієнт народжуваності в нашій країні наводить на такі роздуми (рис.1). Цей коефіцієнт показує відношення кількості народжених за рік на одну тисячу жителів. Як бачимо, в 2012-2018 рр. коефіцієнт народжуваності зменшився з 11,4 до 8,7, тобто на 23,7%. Слід зазначити, що коефіцієнт народжуваності розраховують на все населення, а народжують-то жінки дітородного віку. Отже, він є не зовсім достовірним індикатором. В Україні вікові коефіцієнти народжуваності (на 1000 жінок відповідного віку) найбільші серед жінок віком 20-29 років, але чисельність таких жінок у різних поколіннях має хвилюподібний характер [27].

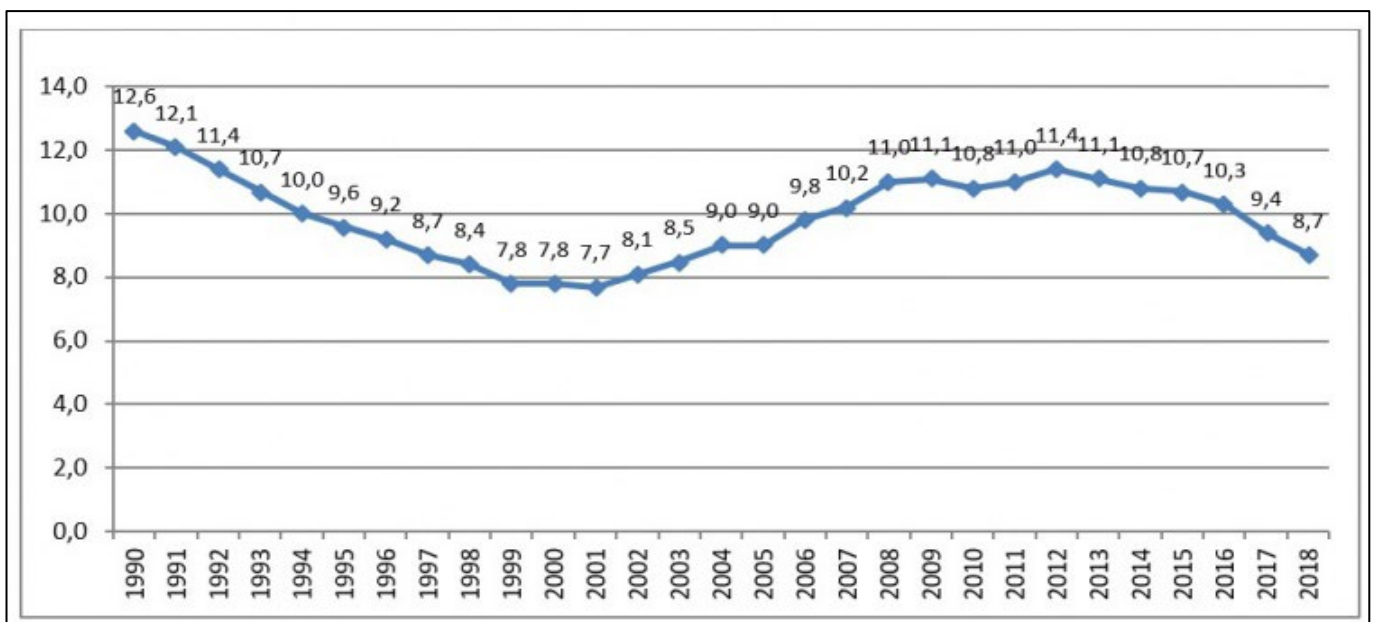

Рисунок 1. Коефіцієнт народжуваності в Україні в 1990-2018 рр. [27]

За даними Держстату, в 2019 році в Україні було 3,43 млн жінок віком 30-39 років і лише 2,48 млн жінок віком 20-29 років, тобто майже на 1 мільйон менше [28, с. 26, 27]. Директор інформаційного центру з проблем алкоголю та наркотиків К. Красовський зазначає: «Великі показники народжуваності в 2008-2013 роках були зумовлені тим, що тоді була більша кількість жінок дітородного віку. В подальші роки через «демографічні хвилі» народжуваність прогнозовано зменшилася. Вона буде зменшуватися і надалі, бо серед усіх 5-річних вікових груп жінок України найменшу чисельність мають дівчата віком 15-19 років, їх лише 890 тисяч, тоді як жінок віком 30-34 роки – 1755 тисяч, майже в 2 рази більше» [27]. До цього пояснення слід додати соціально-економічні негаразди, які вже протягом тривалого часу в нашій країні не вирішуються й перейшли до розряду хронічних. Відомо, що в Україні існують суттєві проблеми з забезпеченням житлом, роботою, можливістю отримання кредитів для здобуття освіти, купівлі житла тощо. Хоч незначне просування у бік їх вирішення додасть молодим людям оптимізму й надії на майбутнє.

Звісно, лише збільшенням допомоги по вагітності та пологам держава не покращить народжуваність. Ця проблема повинна вирішуватися комплексно. А сучасна молодь і ментально і «споживацьки» відрізняється від попередніх поколінь. Це природно, спрацьовує закон зростання потреб. І цей факт необхідно враховувати при закладанні в бюджети тих чи інших витрат.

Слід визнати, що в Україні тривалість декретної відпустки не сама менша у порівнянні з іншими країнами (табл.1). Загалом мати має право на догляд за новонародженою дитиною на три роки. Державна політика щодо тривалості декретної відпустки і виплати допомоги в різних країнах світу різна. Законодавством декрет часто розділяється на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустку по догляду за дитиною. У таблиці 1 наведено максимальний період, коли новоспечена мама має право провести вдома з малюком. Також вказана компенсація, що виплачується щомісяця в процентах по відношенню до середньомісячного доходу.

Таблиця 1. Державна політика в окремих країнах світу щодо декретних виплат

Країна	Тривалість декретної відпустки, тижнів	Розмір допомоги, % від середньомісячного доходу
Німеччина	58 тижнів	До 14 тижнів 100%, з 15 тижня – 65%
Великобританія	52 тижні	90% оплачують 39 тижнів, решту - ні
США	12 тижнів	Не оплачується
Данія	52 тижні	55%
Канада	52 тижні	55%, для малозабезпечених родин – 80%
Естонія	166 тижнів	100% - у перші 20 тижнів, з 21 тижня – 45%
Узбекистан	166 тижнів	100% у перші 28 тижнів, 20% - з 29 по 104 тижень, далі – не оплачується.
Чехія	110 тижнів	70% у перші 28 тижнів, 45% - з 29 тижня
Норвегія	61/91 тиждень	100% - на 61 тиждень або 80% - на 91 тиждень
Бразилія	17 тижнів	100%
Нідерланди	16 тижнів	100%
Ізраїль	14 тижнів	100%
Китай	14 тижнів	100%
Індія	12 тижнів	100%
Ірак	10 тижнів	100%

Джерело: [29; 30].

Повертаючись до питання про ґендерну рівність, зазначимо, що в Україні декретну відпустку може оформити будь хто з батьків, або мати, або тато. Право батька піти в декретну відпустку закріплено в Кодексі законів про працю України (ст.179). Тривалість декретної відпустки батька не обмежується, як в інших країнах. У Швеції, наприклад, з 480 днів відпустки по догляду за дитиною батько може взяти 60 днів. У Великобританії декретна відпустка для батька становить всього два тижні, у Бельгії – лише 10 днів після народження дитини, у Нідерландах, Італії, Греції, Мальті - лише два дні. Найкращі приклади демонструють скандинавські країни. Фінляндія пропонує батькам 9 тижнів з малюком, Швеція - 12, Норвегія - майже цілий рік. В ЄС є держави, де взагалі декретна відпустка для чоловіків не передбачена. Батьківська відпустка - одне з питань, яке ЄС взявся регулювати. Торік була ухвалена директива, яка зобов'язує всі країни-члени ЄС закріпити у національних законодавствах право чоловіків на щонайменше 10 днів декретної відпустки.

Україна надає допомогу сім'ям при народженні дитини. З 2014 року по сьогодні розмір державної допомоги під час народження дитини складає 41280 гривень. Виплата допомоги здійснюється спочатку одноразово в розмірі 10320 гривень, а решту суми виплачують по 860 гривень щомісяця упродовж 3 років. Окрему допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку скасовано. Хоча вона була для багатьох сімей суттєвою підмогою, особливо для одиноких матерів і багатодітних.

Позитивним моментом є запровадження в Україні з 1 вересня 2018 року «пакету малюка». Це комплект одноразової допомоги при народженні дитини. Він складається з 25 необхідних речей загальною вартістю до 5 тисяч гривень, які затвердило Міністерство соціальної політики України. «Пакет малюка» є безповоротною адресною соціальною допомогою і видається по одному на кожну дитину, отримати його можуть матір, батько, родичі або патронатний вихователь новонародженого [31].

Конче потрібно медичний огляд жінок в Україні зробити обов'язковим і доступним. У багатьох європейських країнах до здоров'я жінок, особливо в післяпологовому стані, влада ставиться відповідально. Наприклад, в Італії вже багато років жінки обов'язково раз на рік роблять обстеження молочної залози за рахунок місцевих бюджетів, благодійних фондів тощо. В Україні вартість цієї процедури останнім часом значно зросла. Тому при формуванні місцевих бюджетів необхідно закласти витрати саме на такий огляд. Крім того, у зарубіжних країнах огляд жінки у жіночого лікаря супроводжується УЗД. Це обстеження є невід'ємною частиною консультації лікаря. В Україні жінка окремо відвідує гінеколога і окремо у іншого лікаря робить УЗД. З метою оптимізації під час проведення медичної реформи скоротили (закрили) жіночі консультації. Для чиновників Міністерства охорони здоров'я вони стали фінансово «невигідними». Наразі вагітні жінки на загальних підставах відвідують лікарів в поліклінічних закладах, що вкрай небезпечно для такої категорії і тим більше в умовах пандемії. Особливо складною стала ситуація для жінок у сільській місцевості, оскільки велика кількість сільських медичних закладів ліквідована.

Хочемо звернути увагу й на такий аспект ґендерної рівності. Є чимало країн, в яких вдова за законодавством може отримувати пенсію колишнього чоловіка, якщо вона більша за розміром. До уваги насамперед береться «сімейний стаж», матеріальні статки й деякі інші фактори. Така практика вважається справедливою, оскільки жінка, перебуваючи тривалий час у шлюбі, доглядала за чоловіком, виконувала багато різної домашньої роботи, на долю жінки припадає значно більше обов'язків щодо виховання дітей та догляду за ними. В нашій країні це поки що на рівні дискусій.

Тож перелік ґендерних проблем, які потребують свого вирішення, можна продовжити. Практична реалізація ґендерного підходу в бюджетуванні може приймати різні форми залежно від рівня проведеного

гендерного аналізу. Наприклад, аналіз усіх витрат бюджету, аналіз витрат за певними функціями і програмами, аналіз витрат на нові проекти. Аналізуючи витрати, зазвичай дивляться, яким чином враховується ґендерна нерівність, яке значення надається забезпеченню рівності жінок і чоловіків і як передбачається його досягти [11, с. 188]

Висновки. Ґендерне бюджетування використовується для досягнення ґендерної рівності, що сприяє підвищенню ефективності й прозорості використання бюджетних коштів. Воно відноситься до різних процесів та інструментів, за допомогою яких враховуються специфічні інтереси жінок і чоловіків під час розподілу бюджетних ресурсів на всіх рівнях. Стан ґендерної рівності в Україні можна назвати задовільним. За оцінкою експертів Світового банку індекс ґендерної рівності в Україні становить 78,75 бали; за методологією ПРООН такий індекс становить 0,284 бали, завдяки чому країна посідає 60-те місце серед 162 країн. Разом з тим, в Україні велике коло соціально-економічних проблем, які мають бути в числі пріоритетних при формуванні ґендерних бюджетів. Серед них – соціальна допомога жінкам під час вагітності та пологів, збереження здоров'я жінок, матеріальна підтримка жінок в пенсійному віці тощо.

В Україні необхідно, щоб під час проведення бюджетного аналізу і планування витрат, спрямованих на забезпечення ґендерної рівності, в бюджетах держави, місцевих органів влади, були враховані саме ті, які, задовольняючи потреби жінок, водночас мають важливе значення і для чоловіків, держави й всього суспільства. Для цього потрібно:

- посилення політичної підтримки ґендерних ініціатив;
- координація зусиль різних відомств щодо вирішення питань переходу до ҐОБ на постійній основі;
- включення питань соціальної політики, у тому числі ґендерної нерівності, у програми підготовки фахівців з економіки, фінансів, публічного управління;
- проведення ґендерного аналізу не тільки витрат, але й доходів бюджетів;
- співпраця державних органів, які займаються бюджетуванням, з громадськими організаціями, громадами, феміністськими центрами.

У кінцевому рахунку це дозволить досягти підвищення ефективності використання державних коштів, а через вирішення ґендерних проблем більш раціонально підійти до виконання завдань загальнонаціонального характеру, як то демографічних, культурних, духовних.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всієї глибини проблем, які можуть бути зведені в ранг пріоритетних і враховані при складанні бюджетів як на державному рівні, так і місцевими органами влади. Серед проблем, які поглиблюють ґендерну нерівність, насамперед, слід назвати соціальний захист жінок. При несприятливій динаміці народжуваності в країні, від'їзду молодих жінок на заробітки за кордон, тенденції зростання неповних сімей, яка зберігається в нашому суспільстві, необхідно переглянути державний підхід до надання допомоги жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами, самотнім і багатодітним матерям. У системі соціального захисту населення є ще багато нюансів, які необхідно прийняти до уваги при ґендерному бюджетуванні: нарахування пенсій жінкам, які здійснювали догляд за хворими родичами; перехід жінок на пенсію чоловіка в разі його смерті, працевлаштування, медичні обстеження тощо.

Список використаних джерел

1. *Потенціал України та його реалізація. Аналітичний звіт Міжнародного центру перспективних досліджень. Підготовлено в рамках проекту «Спроможність до аналізу соціально-економічних результатів і потенціалу», що здійснюється у партнерстві з Conference Board of Canada за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (CIDA). кер. проекту: О. Романюк. К., 2009. 69 с.*
2. *Жовницкая Н. Гендерно ориентированное бюджетирование с человеческим лицом. Баланс-бюджет, № 14 (738), 8 апреля 2019. URL: <https://balance.ua/ru/news/post/genderno-orientirovannoe-byudzhetrovanie-s-chelovecheskim-licom>*
3. *Словарь гендерных терминов. URL: <http://www.owl.ru/gender/074.htm>*
4. *Elson, Diane. Budgeting for women's rights: monitoring government budgets for compliance with CEDAW (a summary guide for policy makers, gender equality and human rights advocates). UN Women Headquarters: UNIFEM (UN Women). 2006.*
5. *Белец Ж. А. ґендерне бюджетування в Україні як складова механізму забезпечення рівності чоловіків і жінок. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування, 2013. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/Bel_s.pdf*
6. *Таукешева Т. Д., Даудова Г. В. Трансформація державних фінансів: ґендерний бюджет. Актуальні проблеми державного управління, 2018. № 1. С. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2018_1_7*
7. *Токар І. І., Пилипенко А. В. Сучасні реалії впровадження ґендерного бюджетування в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки, 2016. Випуск 13. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/94.pdf>*
8. *Острищенко Ю. В., Корнієнко Н. М. ґендерне бюджетування на місцевому рівні як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів. URL: http://www.ed.ksue.ua/ER/knt/ee153_75/e153ost.pdf*
9. *Базуева Е. В. Гендерная экономика – новое направление фундаментальной экономической теории. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernaya-ekonomika-novoe-napravlenie-fundamentalnoy-ekonomicheskoy-teorii/viewer>*

10. Кашина М. А. Гендерно ориентированная социальная политика. Управленческое консультирование, 2010. № 1. С. 145-163. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genderno-orientirovannaya-sotsialnaya-politika/viewer>
11. Салосина Л. Г. Гендерный подход в планировании бюджетных расходов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-podhod-v-planirovanii-byudzhetyh-rashodov/viewer>
12. Ржаницына Л. С. Гендерный бюджет – основные понятия и элементы. Материалы проекта ЮНИФЕМ «Гендерные бюджеты в России». URL: <http://www.owl.ru/rights/discussion2004/index.htm>
13. Фофанова К. В. Гендерный бюджетный анализ: подходы и практика. Журнал исследований социальной политики. Том 4, № 3. С. 381-396. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-byudzhetyy-analiz-podhody-i-praktika/viewer>
14. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні. Практичний посібник. Friedrich Ebert Stiftung. 2012. URL: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/library/09511.pdf>
15. Татарничева С. Г., Белобаба А. Н. Гендерное бюджетирование как один из механизмов реализации социальной политики государства. URL: <https://pravo.studio/ekonomika/gendernoe-byudjetirovanie-kak-odin-mehanizmov-42089.html>
16. Гендерно-орієнтоване бюджетування. URL: <http://krona.org.ua/gender-orient-byudzhets.html>
17. Проект «гендерне бюджетування в Україні». URL: <http://grbproject.org/>
18. Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно-орієнтованого підходу в бюджетному процесі. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MF19001>
19. Гендерна рівність. Представництво ООН. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-roboty/gender>
20. Топ-10 порушень прав жінок в Україні: Горючі факти. URL: https://zmina.info/ru/columns-top10_porushen_prav_zhinok_v_ukrajini_garjachi_fakti/
21. Тільки шість країн у світі досягли гендерної рівності – Світовий банк. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2650784-tilki-sist-krain-u-sviti-dosagli-gendernoi-rivnosti-svitovij-bank.html>
22. Индекс гендерного равенства по версии ООН. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>
23. Вінокуров Я. Розрив в оплаті праці чоловіків та жінок в країні складає 25% – Мінсоцполітики. URL: <https://hromadske.ua/posts/rozriv-v-oplati-praci-cholovikiv-ta-zhinok-v-ukrayini-skladae-25-minsocpolitiki>
24. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
25. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>
26. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми. Постанова Кабінету Міністрів України № 1751 від 27 грудня 2001 року (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>
27. Красовський К. Народжуваність в Україні – чи можна її збільшити і чи треба це робити? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/09/5/238117/>
28. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_rpu2019.pdf
29. Декрет в Англії: 52 тижні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2603812-dekret-v-anglii-52-tizni-vidpustki-dla-mami-abo-tata.html>
30. Декретный отпуск в разных странах мира. URL: <https://vokrugsveta.ua/interesting/dekretnyj-otpusk-v-raznyh-stranah-mira-22-02-2017>
31. Деякі питання надання одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» при народженні дитини: Наказ Міністерства соціальної політики України № 1025 від 17 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0845-18>

References

1. Potentsial Ukrainy ta yoho realizatsiia. Analitychnyi zvit Mizhnarodnogo tsentru perspektyvnykh doslidzhen. Pidhotovleno v ramkakh proektu «Spromozhnist do analizu sotsialno-ekonomichnykh rezultativ i potentsialu», shcho zdiisniuietsia u partnerstvi z Conference Board of Canada za finansovoi pidtrymky Kanadskoi ahentsii mizhnarodnogo rozvytku (CIDA) [Ukraine's potential and its realization. Analytical report of the International Center for Policy Studies. Prepared in the framework of the Socio-Economic Outcome and Potential Analysis Project, in partnership with the Conference Board of Canada with the financial support of the Canadian International Development Agency (CIDA)], ker. proektu: O. Romaniuk. Kyiv, 2009. 69 s.
2. Zhovnitskaya, N. (2019). Genderno orientirovannoe byudzhetrovanie s chelovecheskim litsom [Gender-oriented budgeting with a human face]. Balans-byudzhets - Balance budget, 14 (738), 8 aprelya. URL: <https://balance.ua/ru/news/post/genderno-orientirovannoe-byudzhetrovanie-s-chelovecheskim-licom>
3. Slovar gendernykh terminov [Dictionary of Gender Terms]. URL: <http://www.owl.ru/gender/074.htm>
4. Elson, Diane (2006). Budgeting for women's rights: monitoring government budgets for compliance with CEDAW (a summary guide for policy makers, gender equality and human rights advocates). UN Women Headquarters: UNIFEM (UN Women).
5. Belets, Zh. A. (2013). Genderne biudzhetrovannia v Ukraini yak skladova mekhanizmu zabezpechennia rivnosti cholovikiv i zhinok [Gender budgeting in Ukraine as a component of the mechanism of ensuring equality

- between men and women]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia - Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government*, 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/Bel_s.pdf
6. Taukesheva, T. D. & Daudova, H. V. (2018). Transformatsiia derzhavnykh finansiv: gendernyi biudzheth [Transformation of public finances: Gender budget]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia - Actual Problems of Public Administration*, 1. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2018_1_7
7. Tokar, I. I. & Pylypenko, A. V. (2016). Suchasni realii vprovadzhennia gendernoho biudzhetu v Ukraini [Modern realities of gender budgeting in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and National Economy*, 13. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/94.pdf>
8. Ostrishchenko, Yu. V. & Kornienko, N. M. Genderne biudzhetuвання na mistsevomu rivni yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia biudzhethnykh koshtiv [Gender budgeting at the local level as a tool for increasing the efficiency of budget use]. URL: http://www.ed.ksue.ua/ER/knt/ee153_75/e153ost.pdf
9. Bazueva, E. V. (2010). Gendernaya ekonomika – novoe napravlenie fundamentalnoy ekonomicheskoy teorii [Gender Economics - A New Direction of Fundamental Economic Theory]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernaya-ekonomika-novoe-napravlenie-fundamentalnoy-ekonomicheskoy-teorii/viewer>
10. Kashina, M. A. (2010). Genderno orientirovannaya sotsialnaya politika [Gender-oriented social policy]. *Upravlencheskoe konsultirovanie - Management Consulting*, 1. 145-163. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genderno-orientirovannaya-sotsialnaya-politika/viewer>
11. Salosina, L. G. Gendernyy podhod v planirovanii byudzhethnykh rashodov [Gender approach to budget spending planning]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-podhod-v-planirovanii-byudzhethnykh-rashodov/viewer>
12. Rzhanytsyna, L. S. Gendernyy byudzheth – osnovnyie ponyatiya i elementy. Materialy proekta YuNIFEM «Gendernyye byudzhety v Rossii» [Gender budget – basic concepts and elements. Materials of the UNIFEM project «Gender Budgets in Russia»]. URL: <http://www.owl.ru/rights/discussion2004/index.htm>
13. Fofanova K. V. Gendernyy byudzhethnyy analiz: podhody i praktika [Gender Budget Analysis: Approaches and Practice]. *Zhurnal issledovaniy sotsialnoy politiki - Journal of Social Policy Studies*, Tom 4, №3. 381-396. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-byudzhethnyy-analiz-podhody-i-praktika/viewer>
14. Genderni aspekty biudzhetuвання na mistsevomu rivni [Gender aspects of local budgeting]. *Praktychnyy posibnyk. Friedrich Ebert Stiftung*. 2012. URL: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/library/09511.pdf>
15. Tatarintseva, S. G. & Belobab, A. N. Gendernoe byudzhetrovanie kak odin iz mekhanizmov realizatsii sotsialnoy politiki gosudarstva [Gender budgeting as one of the mechanisms for implementing the state social policy]. URL: <https://pravo.studio/ekonomika/gendernoe-byudzhetrovanie-kak-odin-mekhanizmov-42089.html>
16. Genderno-orientovane biudzhetuвання [Gender-oriented budgeting]. URL: <http://krona.org.ua/gender-orient-byudzheth.html>
17. Proiekt «Genderne biudzhetuвання v Ukraini» [Gender Budgeting in Ukraine Project]. URL: <http://grbproject.org/>
18. Metodichni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia ta zastosuvannia genderno-orientovanoho pidkhodu v biudzhethnomu protsesi [Guidelines for the implementation and implementation of a gender-oriented approach in the budget process]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MF19001>
19. Genderna rivnist. Predstavnytstvo OON [Gender equality. UN Delegation]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender>
20. Top-10 narusheniy prav zhenschin v Ukraine [20. Top 10 violations of women's rights in Ukraine]. *Goryachie fakty - Hot facts*. URL: https://zmina.info/ru/columns-ru/top10_porushen_prav_zhinok_v_ukrajini_garjachi_fakti/
21. Tilky shist krain u sviti dosiahly gendernoi rivnosti – Svitovyi bank [Only six countries in the world have achieved gender equality – the World Bank]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2650784-tilki-sist-krain-u-sviti-dosagly-gendernoi-rivnosti-svitovij-bank.html>
22. Indeks gendernogo ravenstva po versii OON [UN Gender Equality Index]. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>
23. Vinokurov, Ya. Rozryv v oplati pratsi cholorikov ta zhinok v kraini skladaie 25% – Minsotspolityky [The gender pay gap in the country is 25% - the Ministry of Social Policy]. URL: <https://hromadske.ua/posts/rozriv-v-oplati-praci-cholorikov-ta-zhinok-v-ukrayini-skladaye-25-minsocpolitiki>
24. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23.09.1999. № 1105-XIV [On compulsory state social insurance: Law of Ukraine of September 23, 1999 No. 1105-XIV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
25. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy: Zakon Ukrainy vid 21.11.1992 r. No 2811-XII [On State Aid to Families with Children: Law of Ukraine of November 21, 1992 No. 2811-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>
26. Pro zatverdzhennia Poriadku pryznachennia i vyplaty derzhavnoi dopomohy simiam z ditmy. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No 1751 vid 27 hrudnia 2001 roku (redaktsiia vid 01.01.2020) [Approval of the Procedure for Assigning and Paying State Aid to Families with Children. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1751 of December 27, 2001 (as of 01.01.2020)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>
27. Krasovskiy, K. (2019). Narodzhuvani v Ukraini – chy mozha yii zbilshyti i chy treba tse robyty? [Fertility in Ukraine - can it be increased and should it be done?] URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/09/5/238117/>

28. Rozpodil postiinoho naselennia Ukrainy za stattiu ta vikom na 1 sichnia 2019 roku [Distribution of the Ukrainian permanent population by sex and age as of January 1, 2019]. Statystychnyi zbirnyk. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_rpn2019.pdf

29. Dekret v Anhlii: 52 tyzhni [Decree in England: 52 weeks]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2603812-dekret-v-anglii-52-tizni-vidpustki-dla-mami-abo-tata.html>

30. Dekretniy otpusk v raznyih stranah mira [Maternity leave in different countries of the world]. URL: <https://vokrugsveta.ua/interesting/dekretniy-otpusk-v-raznyh-stranah-mira-22-02-2017>

31. Deiaki pytannia nadannia odnorazovoi naturalnoi dopomohy «pakunok maliuka» pry narodzhenni dytyny: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy No 1025 vid 17 lypnia 2018 r. [Some Issues of Disposable Natural Aid «Baby Pack» at Childbirth: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 1025 of July 17, 2018]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0845-18>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Баранник Лілія Борисівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

Університет митної справи та фінансів

e-mail: baranniklb@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9469-643X>

Дулік Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

Університет митної справи та фінансів

e-mail: dta1409@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9984-8452>

Александрюк Тетяна Юріївна, старший викладач кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

Університет митної справи та фінансів

e-mail: 54tatu@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7608-2784>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Баранник Лилия Борисовна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры социального обеспечения и налоговой политики,

Университет таможенного дела и финансов

e-mail: baranniklb@gmail.com

Дулик Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры социального обеспечения и налоговой политики,

Университет таможенного дела и финансов

e-mail: dta1409@ukr.net

Александрюк Татьяна Юрьевна, старший преподаватель кафедры социального обеспечения и налоговой политики,

Университет таможенного дела и финансов

e-mail: 54tatu@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Barannyk Liliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Security and Tax Policy,

University of Customs and Finance

e-mail: baranniklb@gmail.com

Dulik Tatyana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Social Security and Tax Policy, University of Customs and Finance

e-mail: dta1409@ukr.net

Alexandriuk Tatyana, Senior Lecturer, Department of Social Security and Tax Policy, University of Customs and Finance

e-mail: 54tatu@gmail.com

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Воронкова О. М.

Актуальність теми дослідження. Вітчизняний ринок цінних паперів має істотні можливості для відмивання коштів злочинного походження, зважаючи на свою нерозвиненість, істотний рівень мінізації та загальну фінансово-економічну ситуацію в країні. За таких умов актуалізується питання підвищення ефективності фінансового моніторингу як основного інструменту протидії легалізації доходів та проведенню тіншових оборотів на ринку цінних паперів.

Постановка проблеми. Низька ефективність фондового ринку України, особливо щодо забезпечення захисту та транспарентності інвестиційних вкладень, істотно знижує конкурентоспроможність країни щодо отримання як іноземних, так і вітчизняних інвестицій. Ключове значення для ефективного розвитку фондового ринку в аспекті його надійності та безпечності має фінансовий моніторинг операцій з цінними паперами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансового моніторингу в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки та протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового враження, досліджувалась у роботах таких вчених, як О. Акімова, С. Буткевич, О. Глущенко, С. Кузнецова, О. Куришко, Л. Ключко, А. Хмелюк та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на значущі результати досліджень зазначеної проблематики, поза увагою дослідників залишився такий важливий об'єкт фінансового моніторингу, як ринок цінних паперів, на якому відбувається значна кількість тіншових фінансових операцій.

Метою дослідження є аналіз сучасних реалій фінансового моніторингу на ринку цінних паперів України та визначення перспектив його розвитку.

Метод або методологія проведення дослідження. Дослідження проведено на засадах системного підходу із використанням методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та екстраполяції.

Результати роботи. Визначено особливості реалізації первинного та державного фінансового моніторингу на ринку цінних паперів України. Проаналізовано ключові показники діяльності професійних учасників фондового ринку як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також показники діяльності НКЦПФР та ДСФМ України у сфері фінансового моніторингу на ринку цінних паперів. Висвітлено основні типові порушення законодавства щодо фінансового моніторингу на фондовому ринку та основні види цінних паперів, які використовуються для відмивання «брудних» коштів.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці проектів змін та доповнень до вітчизняного законодавства, яке регулює порядок реалізації фінансового моніторингу, а також при розробці державних програм розвитку вітчизняного фондового ринку.

Висновки. За результатами проведеного дослідження зроблено висновки про наявність істотних перспектив для розвитку фінансового моніторингу саме на ринку цінних паперів України. Зважаючи на типові порушення законодавства щодо фінансового моніторингу на фондовому ринку, посиленого контролю потребують процедури управління ризиками клієнтів, а також процедури ідентифікації, верифікації та уточнення інформації про клієнтів та їх представників. Зважаючи на найпоширеніші способи відмивання «брудних» коштів на ринку цінних паперів, його професійним учасникам – суб'єктам первинного фінансового моніторингу необхідно дотримуватися рекомендацій НКЦПФР щодо встановлення високого рівня ризику клієнтам із визначеними ознаками.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, ринок цінних паперів, фондовий ринок, цінні папери, професійні учасники ринку цінних паперів, державна служба фінансового моніторингу, національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, легалізація (відмивання) доходів.

ФИНАНСОВЫЙ МОНИТОРИНГ НА РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Воронкова Е. Н.

Актуальность темы исследования. Отечественный рынок ценных бумаг имеет существенные возможности для отмыwania денежных средств преступного происхождения из-за своей неразвитости, существенного уровня тенезации и общей финансово-экономической ситуации в стране. При таких условиях актуализируется вопрос повышения эффективности финансового мониторинга как основного инструмента противодействия легализации доходов и проведению теневых сделок на рынке ценных бумаг.

Постановка проблемы. Низкая эффективность фондового рынка Украины, особенно в отношении обеспечения защиты и транспарентности инвестиционных вложений, существенно снижает конкурентоспособность страны в получении как иностранных, так и отечественных инвестиций. Ключевое значение для эффективного развития фондового рынка в аспекте его надежности и безопасности имеет финансовый мониторинг операций с ценными бумагами.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика финансового мониторинга в аспекте обеспечения финансово-экономической безопасности и противодействия легализации

доходов, полученных незаконным путем, финансированию терроризма и распространения оружия массового поражения, исследовалась в работах таких ученых, как Е. Акимова, С. Буткевич, А. Глущенко, С. Кузнецова, А. Курышко, Л. Ключко, А. Хмельюк и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на значимые результаты исследований указанной проблематики, вне поля зрения исследователей остался такой важный объект финансового мониторинга, как рынок ценных бумаг, на котором происходит значительное количество теневых финансовых операций.

Целью исследования является анализ современных реалий финансового мониторинга на рынке ценных бумаг Украины и определение перспектив его развития.

Метод или методология проведения исследования. Исследование проведено на основе системного подхода с использованием методов анализа, синтеза, сравнения, обобщения и экстраполяции.

Результаты работы. Определены особенности реализации первичного и государственного финансового мониторинга на рынке ценных бумаг Украины. Проанализированы ключевые показатели деятельности профессиональных участников фондового рынка как субъектов первичного финансового мониторинга, а также показатели деятельности НКЦБФР и ГСФМ Украины в сфере финансового мониторинга на рынке ценных бумаг. Освещены основные типичные нарушения законодательства в сфере финансового мониторинга на фондовом рынке и основные виды ценных бумаг, используемых для отмывания «грязных» денег.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке проектов изменений и дополнений в отечественное законодательство, которое регулирует порядок реализации финансового мониторинга, а также при разработке государственных программ развития отечественного фондового рынка.

Выводы. На основе результатов исследования сделаны выводы о наличии существенных перспектив для развития финансового мониторинга именно на рынке ценных бумаг Украины. Учитывая типичные нарушения законодательства в сфере финансового мониторинга на фондовом рынке, усиление контроля необходимо для процедур управления рисками клиентов, а также процедур идентификации, верификации и уточнения информации о клиентах и их представителях. Учитывая распространенные способы отмывания «грязных» денежных средств на рынке ценных бумаг, его профессиональным участникам – субъектам первичного финансового мониторинга необходимо выполнять рекомендации НКЦБФР по установлению высокого уровня риска клиентам с определенными признаками.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, рынок ценных бумаг, фондовый рынок, ценные бумаги, профессиональные участники рынка ценных бумаг, государственная служба финансового мониторинга, национальная комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку, легализация (отмывание) доходов.

FINANCIAL MONITORING ON THE SECURITIES MARKET OF UKRAINE: CURRENT REALITIES AND PERSPECTIVES

Voronkova Olena

Relevance of the research topic. The domestic securities market has significant opportunities for money laundering through its underdevelopment, significant level of shadowing and the overall financial and economic situation in the country. In such circumstances, the issue of the effectiveness improvement for financial monitoring as the main tool to counteract the income legalization and the holding of shadow operations on the securities market is relevant.

Formulation of the problem. The low efficiency of the stock market of Ukraine, especially with regard to providing protection and transparency of investments, significantly reduces its competitiveness to obtain both foreign and domestic investments. Financial monitoring of securities transactions has key importance for effective development of the stock market in terms of its reliability and safety.

Analysis of recent research and publications. Problems of financial monitoring in the aspect of ensuring financial and economic security and counteracting the legalization of illegally obtained proceeds, the financing of terrorism and the proliferation of mass impression weapons were investigated in the works of such scientists as O. Akimova, S. Butkevich, O. Glushchenko, S. Kuznetsov O. Kurishko, L. Klyusko, A. Khmelyuk and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Considering the significant results of the research of the mentioned problems, the important object of financial monitoring, such as the securities market, is remained without the attention of the researchers though a considerable amount of shadow financial transactions is going on it.

The purpose of the study is to analyze the current realities of financial monitoring in the Ukrainian securities market and to determine its development perspectives.

Method or methodology for conducting research. The research was conducted on the basis of a systematic approach using methods of analysis, synthesis, comparison, generalization and extrapolation.

Results of work. The peculiarities of primary and state financial monitoring on the securities market of Ukraine are determined. Key performance indicators of professional stock market participants as subjects of primary financial monitoring are analyzed, as well as indicators of activities of the NSSMC and SSFM of Ukraine in the field of financial monitoring on the securities market. The main typical violations of the legislation on financial monitoring in the stock market and the main types of securities used to launder «dirty» funds are highlighted.

The field of application of results. The results of the study can be used in the preparation of drafts to the domestic legislation governing the implementation of financial monitoring, as well as in the preparation of state programs for the development of the domestic stock market.

Conclusions. According to the results of the research, it is concluded that there are significant perspectives for the development of financial monitoring on the Ukrainian securities market. Considering the common violations in the field of the financial market monitoring legislation, control for customer risk management procedures should be enhanced as well as for procedures to identify, verify and clarify information about clients and their representatives. Considering the most common ways for «dirty» funds laundering in the securities market, its professional participants – the subjects of the primary financial monitoring should follow the NSSMC's recommendations for setting high level of risk for clients with certain characteristics.

Keywords: financial monitoring, securities market, stock market, securities, professional participants of the securities market, state financial monitoring service, national securities and stock market commission, revenue legalization (laundering).

JEL Classification: G23, G28.

Актуальність теми дослідження. Розвиток фінансової системи України в цілому та ринку цінних паперів зокрема характеризується значним переліком проблем, серед яких нерозвиненість фінансових інститутів та фінансових інструментів, істотна тінізація та ризикогенність фінансового середовища та фінансових операцій, дефіцит фінансових ресурсів в офіційному обігу, низький рівень фінансової культури економічних суб'єктів і фінансової грамотності населення. На додаток до перманентної фінансово-економічної та соціально-політичної кризи, Україна зіткнулася з викликами військового характеру, пов'язаними з відмиванням коштів та фінансуванням терористичних угруповань. В таких умовах забезпечення ефективного функціонування фінансової системи, дотримання законності формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, протидії легалізації коштів злочинного походження потребує посиленого фінансового моніторингу як дієвого інструменту забезпечення фінансової безпеки в країні.

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямів розбудови вітчизняної фінансової системи є сталий розвиток ринку цінних паперів, який може стати підґрунтям проведення структурних реформ й забезпечення економічної стабільності. Низька ефективність фондового ринку, особливо щодо забезпечення захисту та транспарентності інвестиційних ресурсів, істотно знижує конкурентоспроможність України щодо отримання як іноземних, так і вітчизняних інвестицій. Ключове значення для ефективного розвитку фондового ринку в аспекті його надійності та безпечності має фінансовий моніторинг операцій з цінними паперами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми. Значну увагу фінансовому моніторингу як елементу забезпечення фінансово-економічної безпеки та як основної складової системи протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового ураження, приділено в роботах таких вчених, як О. Акімова, С. Буткевич, О. Глущенко, С. Кузнецова, О. Куришко, Л. Ключко, А. Хмелюк. Разом з тим більшість вітчизняних досліджень в зазначеній сфері сформувалася як відповідь на імплементацію зарубіжного досвіду боротьби з відмиванням грошей та протидії фінансуванню тероризму у вигляді запровадження в Україні інструментарію фінансового моніторингу. Зважаючи на сучасні українські реалії, основна увага в них присвячена саме корупційним діям та фінансуванню терористичних угруповань на сході країни і розповсюдженню зброї масового ураження. В той же час поза увагою залишається такий важливий об'єкт фінансового моніторингу, як ринок цінних паперів, на якому відбувається значна кількість тіньових фінансових операцій. Це обумовлює мету даного дослідження, а також його наукове і практичне значення.

Метою дослідження є аналіз сучасних реалій фінансового моніторингу на ринку цінних паперів України та визначення перспектив його розвитку.

Метод або методологія проведення дослідження. Дослідження проведено на засадах системного підходу із використанням методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та екстраполяції.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України та підзаконні нормативні акти у сфері фінансового моніторингу, періодичні та монографічні видання, звітні дані Державної служби фінансового моніторингу України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, результати власних досліджень.

Викладення основного матеріалу. Сучасний стан фінансового моніторингу в Україні, зокрема на ринку цінних паперів, обумовлений цілою низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, які здійснювали відповідний вплив протягом всього періоду його розвитку. В сучасній літературі поняття моніторинг втратило своє первісне значення регулярного процесу спостереження. Це стосується й фінансового моніторингу. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – базового закону), фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [1].

Базовим законом визначено дві групи суб'єктів фінансового моніторингу:

1) суб'єкти первинного моніторингу:

а) суб'єкти надання фінансових послуг: банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, учасники або члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; оператори поштового зв'язку та інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

б) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу: суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна; суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них за певних умов; суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри; нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи-підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги;

в) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги;

2) суб'єкти державного фінансового моніторингу: Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах надання послуг поштового зв'язку та економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Державна служба фінансового моніторингу.

Основними суб'єктами первинного фінансового моніторингу на ринку цінних паперів є професійні учасники ринку цінних паперів та їх відокремлені підрозділи. Вони організують і проводять фінансовий моніторинг відповідно до Положення про здійснення фінансового моніторингу професійними учасниками ринку цінних паперів, затвердженого Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.03.2016 р. № 309. Дія цього Положення не поширюється на банки (філії) іноземних банків, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів. У корпоративних інвестиційних фондах організація та проведення первинного фінансового моніторингу здійснюються компанією з управління активами [2].

З метою забезпечення належного здійснення первинного фінансового моніторингу його суб'єкти призначають відповідального за нього працівника із врахуванням встановлених вимог. Відповідальний працівник очолює та координує внутрішню систему первинного фінансового моніторингу. Протягом трьох робочих днів з дати призначення відповідального працівника, але не пізніше дня проведення першої фінансової операції, суб'єкт первинного фінансового моніторингу подає Державній службі фінансового моніторингу України інформацію, необхідну для взяття його на облік, а в подальшому повинен протягом трьох робочих днів подавати зміни до поданої при взятті на облік інформації у разі їх виникнення. Інформація подається у порядку, визначеному Постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2015 р. № 522 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» [3].

Відповідальний працівник не рідше одного разу на місяць, але не пізніше останнього робочого дня звітного місяця, складає письмові звіти довільної форми про виявлені фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та заходи, які були вжиті для реалізації відповідних положень чинного законодавства. Документальною підставою проведення первинного фінансового моніторингу професійними учасниками ринку цінних паперів є Правила фінансового моніторингу і Програма здійснення фінансового моніторингу, які затверджуються такими учасниками.

Правила фінансового моніторингу є окремим єдиним внутрішнім документом учасника ринку цінних паперів, який визначає порядок та умови проведення заходів, спрямованих на недопущення використання суб'єкта первинного фінансового моніторингу і його відокремлених підрозділів для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, та визначають процедуру реалізації фінансового моніторингу.

Програма здійснення фінансового моніторингу є окремим внутрішнім документом учасника ринку цінних паперів, що розкриває план організаційних заходів для проведення первинного фінансового моніторингу. Програма містить порядок доступу до Правил фінансового моніторингу, порядок підготовки персоналу суб'єкта первинного фінансового моніторингу та заходи з термінами їх виконання та визначенням відповідальних осіб.

Професійний учасник ринку цінних паперів як суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний здійснювати ідентифікацію та верифікацію клієнта у встановлених законодавством випадках. Суб'єкт первинного фінансового моніторингу з метою з'ясування джерел походження коштів та активів таких осіб зобов'язаний проаналізувати надану клієнтом інформацію та інформацію, отриману з інших джерел, та зробити обґрунтований висновок щодо наявності потенційних та реально достатніх фінансових можливостей для проведення або ініціювання проведення фінансових операцій на відповідні суми.

Відповідно до розроблених критеріїв суб'єкти первинного фінансового моніторингу встановлюють рівень ризику клієнтів (низький, середній, високий) щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. У разі встановлення неприйнятно високого рівня ризику клієнта суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право відмовити

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

йому у встановленні ділових відносин або у проведенні фінансової операції. У разі встановлення клієнту середнього рівня ризику суб'єкт первинного фінансового моніторингу застосовує додаткові заходи щодо перевірки ідентифікаційних даних клієнта або його представника.

Залежно від виду професійної діяльності на ринку цінних паперів існують особливості здійснення ідентифікації та верифікації клієнтів. Депозитарна установа здійснює ідентифікацію та верифікацію клієнта у випадку укладання договору про обслуговування рахунку в цінних паперах. Торговці цінними паперами здійснюють ідентифікацію та верифікацію клієнта за дилерським договором та клієнта за договором на виконання.

Ідентифікація та верифікація клієнтів здійснюється учасниками ринку цінних паперів як суб'єктами первинного фінансового моніторингу з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, внутрішньому фінансовому моніторингу, та іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. За результатами виявлення таких операцій учасник ринку цінних паперів як суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право на зупинення відповідних фінансових операцій із повідомленням Державної служби фінансового моніторингу про прийняте рішення.

Відповідно до статті 6 базового закону суб'єкти первинного фінансового моніторингу, у т.ч. професійні учасники ринку цінних паперів, зобов'язані стати на облік у Державній службі фінансового моніторингу України. Станом на 1.01.2019 р. на такому обліку перебували 24 603 суб'єктів первинного фінансового моніторингу, у т.ч. 13,4 тис. відокремлених підрозділів. Структуру суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що перебували на обліку у Держфінмоніторингу у 2014-2018 рр., подано на рис. 1.

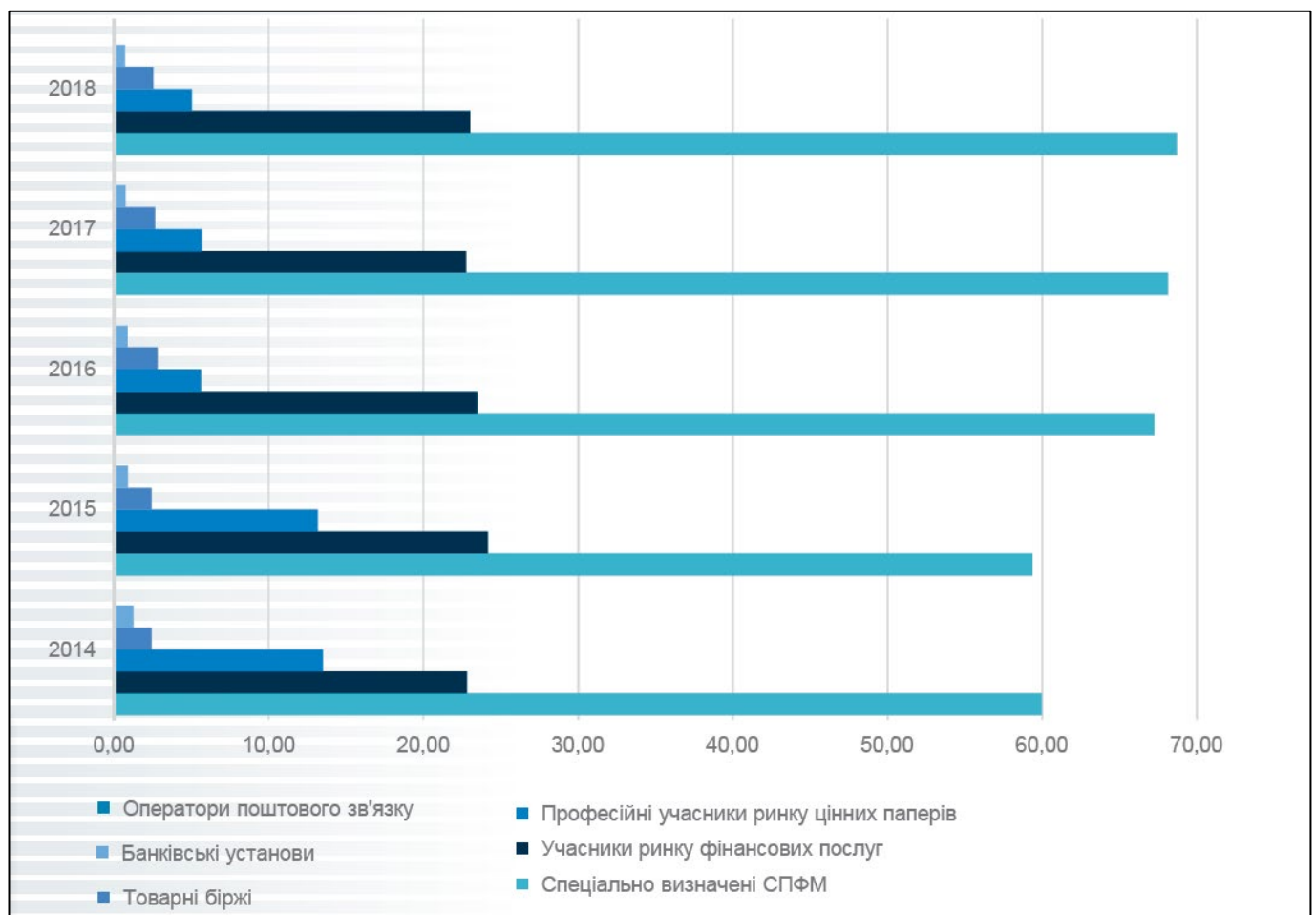

Рисунок 1. Структура суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що перебували на обліку у Держфінмоніторингу у 2014-2018 рр.*

*Джерело: [4].

Учасники ринку цінних паперів передають до Державної служби фінансового моніторингу України інформацію про фінансові операції, які відповідно до законодавства підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу або щодо яких є підозри у причетності до відмивання коштів або фінансування тероризму. Станом на 1.01.2019 р. Державною службою фінансового моніторингу України нарастаючим підсумком отримано та оброблено майже 37,4 млн. інформаційних повідомлень про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, з яких приблизно 10 млн. повідомлень надійшли протягом 2018 р. Динаміку отримання Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції та формування за ними дос'є подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка отримання Державною службою фінансового моніторингу повідомлень про фінансові операції та формування досьє *

Рік	Отримано повідомлень про фінансові операції		Сформовані досьє	
	кількість, од.	% до попереднього року	кількість, од.	% до попереднього року
2014	1 297 324	131,0	1 970	98,5
2015	4 391 834	338,5	1 951	99,0
2016	6 381 728	145,3	2 278	115,8
2017	8 044 703	126,1	2 757	121,0
2018	10 006 093	124,4	2 999	108,8

* Джерело: побудовано за [4].

Кількість отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції постійно зростає, проте темпи приросту постійно сповільнюються. Кількість сформованих за отриманими повідомленнями досьє також постійно зростала, проте різними темпами. У 2018 р. на одне сформоване досьє припадало 3 336 інформаційних повідомлень, а в 2014 р. – 659. Тому, попри зростання випадків інформування про сумнівні операції, їх результативність не є високою, зважаючи на динаміку сформованих за цими повідомленнями досьє.

Лева частка інформаційних повідомлень про фінансові операції (з 2015р. – на рівні 99%,) – це повідомлення банківської системи, тоді як можливості фінансового моніторингу у небанківському секторі, зокрема на ринку цінних паперів, використовуються недостатньо (таблиця 2). Причинами тому може бути брак методичного забезпечення та складність контролю належного виконання небанківськими суб'єктами первинного фінансового моніторингу відповідних обов'язків.

Таблиця 2. Структура інформаційних повідомлень про фінансові операції за секторами фінансового ринку*

Рік	Повідомлення банківського сектору		Повідомлення небанківського сектору	
	кількість	%	кількість	%
2014	126508	77,5	36816	22,5
2015	4312687	99,0	44480	1,0
2016	6260727	99,1	59049	0,9
2017	7940799	99,1	72701	0,9
2018	9871608	99,0	98184	1,0

* Джерело: побудовано за [4].

Серед небанківських установ – суб'єктів первинного фінансового моніторингу за часткою поданих до Держфінмоніторингу інформаційних повідомлень про фінансові операції професійні учасники ринку цінних паперів вийшли на перше місце за результатами 2018 р. Страхові компанії, які до зазначеного року завжди були попереду, відповідно перемістились на друге місце. Ці два типи суб'єктів первинного фінансового моніторингу разом подали до Держфінмоніторингу приблизно 90% від усіх інформаційних повідомлень від небанківського сектору (таблиця 3). Тому можна констатувати істотні перспективи для розвитку фінансового моніторингу саме на ринку цінних паперів.

Таблиця 3. Структура інформаційних повідомлень про фінансові операції, що надійшли від установ небанківського сектору до ДСФМУ у 2014-2018 рр.*

Структура інформаційних повідомлень по роках	Тип установи					
	Страхові установи	Інші суб'єкти господарювання, що надають фінансові послуги	Професійні учасники фондового ринку	Суб'єкти господарювання, які проводять лотереї	Нотаріуси	Інші суб'єкти первинного фінансового моніторингу
2014 р.						
кількість, од.	28 831	1 680	5 357	258	29	30
питома вага, %	79,7	4,6	14,8	0,7	0,1	0,1
2015 р.						
кількість, од.	29 991	2 632	11 315	300	31	211
питома вага, %	67,4	5,9	25,4	0,7	0,1	0,5
2016 р.						
кількість, од.	36 782	2 583	18 987	399	20	278
питома вага, %	62,3	4,4	32,2	0,7	0,03	0,5
2017 р.						
кількість, од.	36 451	4 747	29 181	603	21	1 698
питома вага, %	50,1	6,5	40,1	0,8	0,03	2,3
2018 р.						
кількість, од.	40 021	6 810	45 805	600	21	4 921
питома вага, %	40,8	6,9	46,7	0,6	0,02	5,0

* Джерело: побудовано за [4].

У схемах легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в якості фінансових інструментів насамперед використовувалися цінні папери з ознаками «фіктивності» і так звані «сміттєві» цінні папери. Тому важливим питанням є ефективність контролю за порядком реалізації первинного фінансового моніторингу на ринку цінних паперів, яка забезпечується в процесі проведення державного фінансового моніторингу.

Відповідальність за реалізацію державного фінансового моніторингу на ринку цінних паперів України несе Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Саме ця установа здійснює функції нагляду та регулювання за діяльністю учасників ринку цінних паперів разом із спеціалізованим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу – Державною службою фінансового моніторингу України, на яку покладено не тільки збір, обробку й аналіз інформації про підозрілі фінансові операції, а й повноваження передавати узагальнені матеріали правоохоронним органам, за умов достатності підстав вважати фінансову операцію пов'язаною з легалізацією «брудних» коштів або фінансуванню тероризму.

У сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму НКЦПФР має такі повноваження [5]:

- здійснювати нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу шляхом, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок професійних учасників ринку цінних паперів, в тому числі виїзних;

- забезпечувати надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу – професійним учасникам ринку цінних паперів;

- здійснювати регулювання та нагляд з урахуванням політики, процедур та систем контролю, оцінки ризиків з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час діяльності професійних учасників ринку цінних паперів;

- вимагати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а в разі виявлення порушень вимог законодавства вживати заходів, передбачених законом;

- проводити перевірку організації професійної підготовки працівників і керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу у професійних учасників ринку цінних паперів;

- інформувати Державну службу фінансового моніторингу України з метою виконання покладених на неї завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та заходи, вжиті для їх усунення;

- щорічно, але не пізніше січня наступного року, надавати Державній службі фінансового моніторингу України узагальнену інформацію про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу – професійними учасниками ринку цінних паперів – вимог законодавства у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, у тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення;

- забезпечувати зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного фінансового моніторингу і правоохоронних органів;

- погоджувати із Державною службою фінансового моніторингу України проекти будь-яких нормативно-правових актів з питань, пов'язаних з виконанням вимог базового закону;

- подавати Державній службі фінансового моніторингу України інформацію, зокрема документи, необхідні для виконання покладених на неї завдань (за винятком інформації про особисте життя громадян), у порядку, визначеному законодавством;

- у випадках, встановлених законодавством, вживати заходів для недопущення формування статутних фондів відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу за рахунок коштів, джерела походження яких неможливо підтвердити;

- використовувати інформацію Державної служби фінансового моніторингу України щодо ознак порушення суб'єктами первинного фінансового моніторингу – професійними учасниками ринку цінних паперів – вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму для встановлення наявності таких порушень.

Порядок реалізації контролю за дотриманням професійними учасниками фондового ринку (ринку цінних паперів) вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення затверджено рішенням НКЦПФР від 17.07.2015 р. №1038 [6]. Згідно зі звітними даними НКЦПФР, протягом 2018 р. нею було проведено 67 перевірок суб'єктів первинного фінансового моніторингу – професійних учасників ринку цінних паперів (37 планових та 30 позапланових). У розрізі видів професійної діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу на фондовому ринку було перевірено 25 торговців цінними паперами (порушення виявлено в діяльності 22 суб'єктів); 22 торговців цінними паперами – депозитарних установ (порушення виявлено у діяльності 18 установ); 1 депозитарну установу (без виявлення порушень); 18 компаній з управління активами (виявлені порушення в діяльності 11 компаній); 1 фондову біржу (із виявленням порушень). При цьому 69 % від усіх виявлених порушень – це порушення вимог базового Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» [7].

Узагальнюючи результати перевіркової роботи, було визначено такі типові порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу на ринку цінних паперів, зокрема порушення щодо:

- здійснення управління ризиками й проведення оцінки ризику клієнта (25% від усіх правопорушень);
- ідентифікації та верифікації клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта й уточнення інформації про клієнта (18% відповідно);
- забезпечення виявлення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу (15%);
- подання Державній службі фінмоніторингу інформації для взяття на облік чи неподання відомостей про зміни інформації, яка стала підставою для взяття суб'єкта на облік; повідомлення ДСФМ про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу (14%);
- забезпечення розробки та постійного оновлення правил і програм проведення фінансового моніторингу (8%);
- призначення відповідального працівника за проведення фінансового моніторингу (7%);
- проведення аналізу відповідності фінансових операцій клієнта наявній інформації про зміст його діяльності й фінансовий стан (4%);
- зберігання документів щодо ідентифікації і вивчення фінансової діяльності осіб, що здійснюють фінансові операції, та саме проведених ними фінансових операцій (1%).

Інші 8% порушень є нетиповими [7].

Державна служба фінансового моніторингу України за результатами типологічних досліджень констатує, що привабливість фондового ринку для відмивання злочинних доходів зумовлена великою кількістю його професійних учасників, серед яких ховаються суто технічні установи, створені під конкретні тіньові фінансові операції. Після проведення таких операцій зазначені учасники анулюють свої ліцензії або просто зникають, що виявляється набагато пізніше. Тепер щодо цінних паперів, які використовуються в тіньових фінансових операціях. Вексель утримує перші позиції серед фінансових інструментів, що використовуються для відмивання злочинних доходів через відсутність єдиного державного реєстру векселів, що унеможливує належний контроль за їх випуском. Типова тіньова операція – покупець виписує в оплату товарів, робіт чи послуг продавцю вексель з бланковим індосаментом. Також поширеним інструментом у відмиванні злочинних доходів є ощадні сертифікати, що фізична особа може придбати у юридичної, яка розмістила кошти на депозит у банківській установі та в подальшому отримати за ними кошти. Все частіше для тіньових операцій почали використовуватися облигації внутрішньої державної позики, які придбаються за заниженою вартістю та в подальшому продаються за ринковим курсом [8].

Результати відповідних досліджень доводять, що при відмиванні коштів через фондовий ринок найчастіше використовуються такі цінні папери [9]: цінні папери, емітовані підприємствами з ознаками фіктивності; цінні папери, що обертаються на позабіржовому ринку; векселі з обігом більше 3 років чи виписані новоствореними підприємствами; ощадні (депозитні) сертифікати на пред'явника; облигації внутрішньої державної позики, які придбані не за ринковою вартістю.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна констатувати наступне. Вітчизняний ринок цінних паперів має істотні можливості для відмивання коштів злочинного походження, зважаючи на свою нерозвиненість, істотний рівень тінізації та загальну фінансово-економічну ситуацію в країні. За таких умов гальмується реформування фондового ринку та підвищення прозорості фінансових відносин, знижується дієвість державного контролю фінансових потоків, виникають численні можливості для фінансових обходів тощо. Зазначене свідчить про необхідність підвищення ефективності фінансового моніторингу як основного інструменту протидії легалізації доходів та проведенню тіньових обходів на ринку цінних паперів, і наразі для цього є підстави.

За результатами 2018 р. серед небанківських установ – суб'єктів первинного фінансового моніторингу професійні учасники ринку цінних паперів вийшли на перше місце за часткою поданих до ДСФМ інформаційних повідомлень про фінансові операції, випередивши страхові компанії, які до зазначеного року завжди були на першій позиції. Разом ці установи протягом 2014–2018 рр. забезпечували приблизно 90% від усіх інформаційних повідомлень про фінансові операції до Держфінмоніторингу від небанківського сектору. Причому за аналізований період кількість поданих професійними учасниками фондового ринку інформаційних повідомлень до ДСФМ зросла у 8,6 рази, а їхня частка серед повідомлень від установ небанківського сектору – у 3 рази. Кількість зазначених учасників, що стали на облік як суб'єкти первинного фінансового моніторингу, за вказаний період також істотно збільшилася.

Через нестачу відповідних статистичних даних неможливо визначити ефективність фінансового моніторингу саме на ринку цінних паперів України, проте результати аналізу наявних показників Держфінмоніторингу та НКЦПФР свідчать про низьку ефективність фінансового моніторингу, зважаючи на істотне зменшення співвідношення сформованих досьє та інформаційних повідомлень про фінансові операції, а також співвідношення якісних та кількісних показників контролюючої роботи у зазначеній сфері.

Результати контролюючої роботи у сфері фінансового моніторингу доводять, що найпоширенішими способами відмивання «брудних» коштів на ринку цінних паперів є такі [9]:

- використання коштів з невідомими джерелами походження для придбання «сміттєвих» цінних паперів підприємства з ознаками фіктивності;
- використання у фінансових операціях новостворених професійних учасників фондового ринку, підставних осіб і підприємств з ознаками фіктивності;

- пред'явлення до сплати векселів, отриманих фізичними особами в результаті фіктивного продажу або підробленого індосаменту, та конвертація отриманих коштів у готівку;
- придбання фізичними особами ощадних сертифікатів у юридичної особи, яка відкрила депозитний рахунок, для подальшої конвертації депозитних коштів у готівку;
- придбання ОВДП за заниженою вартістю та подальший перепродаж за ринковими цінами.

Враховуючи результати контролю за дотриманням професійними учасниками ринку цінних паперів вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, найбільшу увагу як професійних учасників ринку цінних паперів, так і НКЦПФР у сфері фінансового моніторингу має бути приділено процедурам управління ризиками й проведення оцінки ризику клієнтів, а також їх ідентифікації, вивченню й верифікації інформації про клієнтів, а також її уточненню.

Спираючись на практичний досвід і результати типологічних досліджень, НКЦПФР рекомендує торговцям цінними паперами та КУА як суб'єктам первинного фінансового моніторингу встановити високий рівень ризику таким клієнтам [5]:

- емітентам цінних паперів, які не розмістили протягом останніх двох років в Загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР регулярну річну інформацію;
- емітентам цінних паперів ІСІ (у разі публічного розміщення цінних паперів), щодо яких за останні два роки відсутня інформація у Загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР;
- емітентам, обіг чиїх цінних паперів зупинений на будь-якій фондовій біржі, або зупинено внесення змін до системи депозитарного обліку щодо всього випуску цінних паперів;
- емітентам цінних паперів, щодо яких наявна інформація на офіційному веб-сайті НКЦПФР про складання акта про відсутність за місцезнаходженням;
- особам, які укладають правочини з цінними паперами зазначених вище емітентів;
- особам, які не надали повний обсяг інформації, необхідної для проведення оцінки ризику клієнта;
- особам-нерезидентам, які мають місце реєстрації (місцезнаходження) у країні – агресорі.

Вказані рекомендації мають впроваджуватися паралельно із заходами по вдосконаленню вітчизняного законодавства щодо імплементації відповідних Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей (FATF) для фінансового сектору.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
2. Про Положення про здійснення фінансового моніторингу професійними учасниками ринку цінних паперів: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.03.2016 р. № 309. URL: https://gov.ua/document/download/309_2016
3. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2015 р. №522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>
4. Звіти про діяльність Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-dijalnist>
5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: Офіційний сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua>
6. Про затвердження порядку реалізації контролю за дотриманням професійними учасниками фондового ринку (ринку цінних паперів) вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Рішення НКЦПФР від 17.07.2015 р. №1038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0955-15>
7. Звіти про діяльність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/about-us/annual-reports/>
8. Державна служба фінансового моніторингу України: Офіційний сайт. URL: <http://sdfm.gov.ua>
9. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2016, 2015, 2014 роки. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologiczni-doslidzhennja-derzhavno-sluzhbi-finsanovogo-monitoringu-ukrani-za-2016-20152014-roki.html>

References

1. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1702-VII [On the prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine of October 14, 2014 No. 1702-VII]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
2. Pro Polozhennia pro zdiisnennia finansovoho monitorynhu profesinymy uchasykamy rynku tsinnykh paperiv: Rishennia Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku vid 17.03.2016 r. № 309 [On the Regulation on financial monitoring by professional participants of the securities market: Decision of the National Commission on Securities and Stock Market dated March 17, 2016 No. 309.]. URL: https://gov.ua/document/download/309_2016

3. *Deiaki pytannia orhanizatsii finansovoho monitorynhu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5.08.2015 r. №522* [Some issues of financial monitoring organization: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 5.08.2015 No. 522]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>

4. *Zvity pro diialnist Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy* [Reports on the activity of the State Financial Monitoring Service of Ukraine]. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-dijalnist>

5. *Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku* [National Securities and Stock Market Commission]: Ofitsiyni sait. URL: <https://www.nssmc.gov.ua>

6. *Pro zatverdzhennia poriadku realizatsii kontroliu za dotrymanniam profesiinymy uchashnykamy fondovoho rynku (rynku tsinnykh paperiv) vymoh zakonodavstva u sferi zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Rishennia NKTsPFR vid 17.07.2015 r. №1038* [On approval of the procedure for monitoring the observance by the professional participants of the stock market (securities market) of the requirements of the legislation in the field of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and financing the proliferation of weapons of mass destruction 2015: Decision N.07.07. №1038]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0955-15>

7. *Zvity pro diialnist Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku* [Activity reports of the National Securities and Stock Market Commission]. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/about-us/annual-reports/>

8. *Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy* [State Financial Monitoring Service of Ukraine] : Ofitsiyni sait. URL: <http://sdfm.gov.ua>

9. *Typologichni doslidzhennia Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy za 2016, 2015, 2014 roky* [Typological studies of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2016, 2015, 2014]. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologiczni-doslidzhennja-derzhavno-sluzhbi-fansovogo-monitoringu-ukrani-za-2016-20152014-roki.html>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Воронкова Олена Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
e-mail: Voronkova303@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7956-7768

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воронкова Елена Николаевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры
финансовых рынков
Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
e-mail: Voronkova303@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Voronkova Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of financial markets
University of the State Fiscal Service of Ukraine
University street, 31, Irpin, Kiev reg., 08201, Ukraine
e-mail: Voronkova303@gmail.com

УДК 336.025: 338.24.01

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-184-195>

ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА НА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Забаштанський М. М.,
Захарін С. В.,
Роговий А. В.**

Актуальність теми дослідження. В умовах переходу національного господарства на модель сталого розвитку інвестиційна та інноваційна діяльність має бути спрямована на вирішення означених завдань. Інвестиції та інновації мають призводити не просто до підтримки темпів економічного зростання, а до зростання на засадах сталості. Тому дослідження проблем розробки організаційно-економічних механізмів активізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових

підприємств контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку є актуальним та значущим.

Постановка проблеми. Досі не мають належного обґрунтування моделі та методи стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах так званої «системної кризи», що проявляється не лише в системі економічних показників, а і в інших елементах функціонування держави. Слід розробити науково-практичні рекомендації щодо напрямів стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах переходу національного господарства на модель сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях висвітлено окремі проблеми формування та реалізації організаційно-економічних механізмів активізації інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств, а також переходу національного господарства на модель сталого розвитку. Окремі положення зазначеної проблеми висвітлено у наукових працях з питань структурної модернізації економіки, підтримки економічного зростання, інновативного суспільства, технологічної модернізації економіки та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В сучасних умовах необхідно проведення додаткових досліджень з питань перспективних механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності в контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета дослідження – розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо активізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку.

Метод або методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних явищ і процесів. При формулюванні понять і категорій використовувалися метод абстрагування; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції; методи ретроспективного аналізу; логіко-аналітичний метод; статистичні методи; метод системного аналізу; економіко-статистичні та прогнозно-аналітичні методи.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Організація національного господарства на засадах сталого розвитку передбачає глибоких структурних змін в управлінні, реалізацію інноваційних підходів у всіх сферах економічного, соціального та політичного життя суспільства. Для України актуальним питанням переходу національного господарства на модель сталого розвитку, є підвищення ефективності формування та реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики.

В Україні рівень інвестування не забезпечує розширеного відтворення основних фондів. Інноваційна активність у промисловості України залишається традиційно низькою. В Україні постійно спостерігається старіння основних фондів, нині рівень зношеності основних фондів в середньому по економіці перевищує 50%.

В сучасній економіці ключовим елементом, який забезпечує інвестування за рахунок використання залучених джерел, є система фінансових ринків.

Створення нових та модернізація існуючих основних засобів є головним напрямком інвестиційної діяльності промислових підприємств. Відтак, ефективність усього інвестиційного процесу визначається не лише обсягами і структурою як джерел, так і напрямків інвестицій, а й їхньою економічною віддачею, яка проявляється лише в результаті використання отриманих в результаті реалізації інвестиційних проектів вигод.

У період кризи в Україні відбулася докорінна зміна структури економіки на користь низькотехнологічних і сировинних галузей, що зберігається досі. На світових ринках Україна представлена переважно сировинною продукцією та напівфабрикатами.

Реалізація моделі сталого розвитку можлива на основі ефективної реалізації державної політики стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств.

Застосування фінансових інструментів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності мають забезпечити сприяння у вирішенні макроекономічних завдань: зростання валового внутрішнього продукту; підвищення конкурентоспроможності економіки; підтримку розвитку високотехнологічних виробництв; подальше формування інституцій національної інноваційної системи; стимулювання високотехнологічного експорту; впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Запропоновані напрями подальшого удосконалення державної політики, спрямованої на розвиток механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств (у тому числі в частині модернізації фінансової системи та фінансових ринків).

Доцільно вжити заходів з оптимізації фіскальної (бюджетно-податкової) політики, яка в умовах посткризового розвитку виступатиме основним стимулятором інвестиційної та інноваційної активності промислових підприємств. Подано перелік відповідних заходів.

В контексті реалізації стратегії переходу національного господарства на модель сталого розвитку держава інвестиційна та інноваційна має передбачати орієнтацію на стимулювання так званого «соціального інвестування». Ключові напрями здійснення соціальних інвестицій: створення соціального клімату в країні, регіоні; формування збалансованої соціальної інфраструктури країни, регіону, підприємства; підтримка здоров'я населення та рівня екологічної безпеки; підвищення рівня освіченості

населення; сприяння духовному розвитку нації; формування системи наставництва на підприємстві та забезпечення зміни професійних поколінь; розвиток та ефективне функціонування ринку праці.

Доцільно модернізувати механізм організації державно-приватного партнерства. Необхідно здійснити адаптацію до кращого світового досвіду національних інструментів охорони об'єктів інтелектуальної власності.

Усі державні програми, які виконуються в рамках реалізації державної інвестиційної та інноваційної діяльності, повинні бути економічно ефективні, а відтак – їхні результати мають бути предметом економічного аналізу.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані в процесі формування та реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики, а також в процесі реалізації стратегії підтримки сталого розвитку.

Висновки відповідно до статті. Для України актуальним питанням переходу національного господарства на модель сталого розвитку, є підвищення ефективності формування та реалізації державної політики стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. Особливо актуальним це завдання для сектору промислових підприємств, оскільки основні фонди промисловості мають високий рівень зношення. На жаль, в Україні ефективність реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики є недостатньою. Вирішити завдання підвищення ефективності формування та реалізації механізмів державної підтримки фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств можливо за рахунок удосконалення відповідних організаційно-економічних та фінансових інструментів. Вказане завдання можливо вирішити, зокрема, через підвищення ефективності формування та виконання відповідних державних цільових програм.

Виділено напрями удосконалення державної політики, спрямованої на розвиток механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств, зокрема: вирішення стратегічних завдань розвитку банківського сектору та посилення його орієнтації на довгострокове кредитування промислових підприємств; реалізація інвестиційно-інноваційних запитів національної економіки; створення Державного банку розвитку (Державного інвестиційного банку); підтримка подальшого розвитку фондового ринку і його інфраструктури; приведення інвестиційного законодавства до міжнародних стандартів; розширення доступних для інвесторів спектру фінансових інструментів.

Подано перелік заходів з оптимізації фіскальної політики, яка в умовах посткризового розвитку виступатиме основним стимулятором інвестиційної та інноваційної активності промислових підприємств.

Усі державні програми, які виконуються в рамках реалізації державної інвестиційної та інноваційної діяльності, повинні бути економічно ефективні. В контексті реалізації стратегії переходу національного господарства на модель сталого розвитку доцільно вжити заходи для розширення так званого «соціального інвестування».

Ключові слова: сталий розвиток, інвестиції, інновації, промислові підприємства, фінансування, інвестиційний клімат, соціальні інвестиції.

ФИНАНСИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ПЕРЕХОДА НАЦИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА НА МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Забаштанский М. М.,
Захарин С. В.,
Роговой А. В.

Актуальность темы исследования. В условиях перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития инвестиционная и инновационная деятельность должна быть направлена на решение указанных задач. Инвестиции и инновации должны приводить не просто к поддержке темпов экономического роста, а к росту на основе постоянства. Поэтому исследования проблем разработки организационно-экономических механизмов активизации финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий контексте перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития является актуальным и значимым.

Постановка проблемы. До сих пор не имеют надлежащего обоснования модели и методы стимулирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий в условиях так называемой «системного кризиса», что проявляется не только в системе экономических показателей, но и в других элементах функционирования государства. Следует разработать научно-практические рекомендации по направлениям стимулирования финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий в условиях перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития.

Анализ последних исследований и публикаций. В научных трудах освещены отдельные проблемы формирования и реализации организационно-экономических механизмов активизации инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий, а также перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития. Отдельные положения указанной проблемы освещены в научных трудах по вопросам структурной модернизации экономики, поддержки экономического роста, инновативного общества, модернизации экономики и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В современных условиях необходимо проведение дополнительных исследований по вопросам перспективных механизмов финансирования инвестиционной и инновационной деятельности в контексте перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития.

Постановка задачи, цели исследования. Цель исследования - разработать научно обоснованные рекомендации по активизации финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий в контексте перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития.

Метод или методология проведения исследования. Методологической основой исследования стали общенаучные и специальные методы познания экономических явлений и процессов. При формулировке понятий и категорий использовались метод абстрагирования; методы анализа, синтеза, индукции, дедукции; методы ретроспективного анализа; логико-аналитический метод; статистические методы; метод системного анализа; экономико-статистические и прогнозно-аналитические методы.

Изложение основного материала (результаты работы). Организация национального хозяйства на принципах устойчивого развития предполагает глубоких структурных изменений в управлении, реализацию инновационных подходов во всех сферах экономической, социальной и политической жизни общества. Для Украины актуальным вопросам перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития, является повышение эффективности формирования и реализации государственной инвестиционной и инновационной политики.

В Украине уровень инвестирования не обеспечивает расширенного воспроизводства основных фондов. Инновационная активность в промышленности Украины остается традиционно низкой. В Украине постоянно наблюдается старение основных фондов, в настоящее время степень износа основных фондов в среднем по экономике превышает 50%.

В современной экономике ключевым элементом, который обеспечивает инвестирования за счет использования привлеченных источников, является система финансовых рынков.

Создание новых и модернизация существующих основных средств является главным направлением инвестиционной деятельности промышленных предприятий. Следовательно, эффективность всего инвестиционного процесса определяется не только объемами и структурой как источников, так и направлений инвестиций, но и их экономической отдачей, которая проявляется только в результате использования полученных в результате реализации инвестиционных проектов выгод.

В период кризиса в Украине состоялась коренное изменение структуры экономики в пользу низкотехнологичных и сырьевых отраслей, сохраняется до сих пор. На мировых рынках Украина представлена преимущественно сырьевой продукцией и полуфабрикатами.

Реализация модели устойчивого развития возможна на основе эффективной реализации государственной политики стимулирования финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий.

Применение финансовых инструментов стимулирования инвестиционной и инновационной деятельности должны обеспечить содействие в решении макроэкономических задач: рост валового внутреннего продукта; повышение конкурентоспособности экономики; поддержку развития высокотехнологичных производств; дальнейшее формирование институтов национальной инновационной системы; стимулирование высокотехнологичного экспорта; внедрение ресурсосберегающих технологий.

Предложенные направления дальнейшего совершенствования государственной политики, направленной на развитие механизмов финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий (в том числе в части модернизации финансовой системы и финансовых рынков).

Целесообразно принять меры по оптимизации фискальной (бюджетно-налоговой) политики, в условиях посткризисного развития будет выступать основным стимулятором инвестиционной и инновационной активности промышленных предприятий. Перечислены соответствующие меры.

В контексте реализации стратегии перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития государственная инвестиционная и инновационная должен предусматривать ориентацию на стимулирование так называемого «социального инвестирования». Ключевые направления осуществления социальных инвестиций: создание социального климата в стране, регионе; формирование сбалансированной социальной инфраструктуры страны, региона, предприятия; поддержание здоровья населения и уровня экологической безопасности; повышение уровня образованности населения; содействие духовному развитию нации; формирование системы наставничества на предприятии и обеспечения изменения профессиональных поколений; развитие и эффективное функционирование рынка труда.

Целесообразно модернизировать механизм организации государственно-частного партнерства. Необходимо осуществлять адаптацию к лучшему мировому опыту национальных инструментов охраны объектов интеллектуальной собственности.

Все государственные программы, которые выполняются в рамках реализации государственной инвестиционной и инновационной деятельности, должны быть экономически эффективны, а следовательно - их результаты должны быть предметом экономического анализа.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы в процессе формирования и реализации государственной инвестиционной и инновационной политики, а также в процессе реализации стратегии поддержки устойчивого развития.

Выводы в соответствии со статьей. Для Украины актуальным вопросам перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития, является повышение эффективности формирования и реализации государственной политики стимулирования финансирования инвестиционной и инновационной деятельности. Особенно актуальным это задача для сектора промышленных предприятий, поскольку основные фонды промышленности имеют высокий уровень износа. К сожалению, в Украине эффективность реализации государственной инвестиционной и инновационной политики недостаточно. Решить задачи повышения эффективности формирования и реализации механизмов государственной поддержки финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий возможно за счет совершенствования соответствующих организационно-экономических и финансовых инструментов. Указанные задачи возможно решить, в частности, из-за повышения эффективности формирования и выполнения соответствующих государственных целевых программ.

Выделены направления совершенствования государственной политики, направленной на развитие механизмов финансирования инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий, в частности: решение стратегических задач развития банковского сектора и усиление его ориентации на долгосрочное кредитование промышленных предприятий; реализация инвестиционно-инновационных запросов национальной экономики; создание Государственного банка развития (Государственного инвестиционного банка); поддержка дальнейшего развития фондового рынка и его инфраструктуры; приведение инвестиционного законодательства с международными стандартами; расширение доступных для инвесторов спектра финансовых инструментов.

Перечислены меры по оптимизации фискальной политики, в условиях посткризисного развития будет выступать основным стимулятором инвестиционной и инновационной активности промышленных предприятий.

Все государственные программы, которые выполняются в рамках реализации государственной инвестиционной и инновационной деятельности, должны быть экономически эффективны. В контексте реализации стратегии перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития целесообразно принять меры для расширения так называемого «социального инвестирования».

Ключевые слова: устойчивое развитие, инвестиции, инновации, промышленные предприятия, финансирование, инвестиционный климат, социальные инвестиции.

FINANCING INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL ECONOMY TRANSITION TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT MODEL

Zabashtansky Maxim,
Zakharin Sergii,
Rogovy Andriy

Relevance of the research topic. In the context of the transition of the national economy to the model of sustainable development, investment and innovation activities should be aimed at solving these problems. Investment and innovation should not only lead to economic growth, but also to sustainability. Therefore, the study of the problems of developing organizational and economic mechanisms to activate the financing of investment and innovation activity of industrial enterprises in the context of transition of the national economy to the model of sustainable development is relevant and significant.

Formulation of the problem. The models and methods of stimulating the investment and innovation activity of industrial enterprises in the conditions of the so-called «systemic crisis», which is manifested not only in the system of economic indicators, but also in other elements of the functioning of the state, do not yet have adequate justification. It is necessary to develop scientific and practical recommendations on directions of stimulating financing of investment and innovative activity of industrial enterprises in the conditions of transition of national economy to the model of sustainable development.

Analysis of recent research and publications. Some problems of formation and realization of organizational and economic mechanisms of activation of investment and innovative activity of industrial enterprises, as well as the transition of the national economy to the model of sustainable development are covered in scientific works. Some provisions of this problem are covered in scientific papers on structural modernization of the economy, support for economic growth, innovative society, technological modernization of the economy, etc.

Selection of unexplored parts of the general problem. In the current context, it is necessary to carry out additional research on perspective mechanisms for financing investment and innovation activities in the context of the transition of the national economy to the sustainable development model.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the study is to develop scientifically sound recommendations for intensifying the financing of investment and innovation activities of industrial enterprises in the context of the transition of the national economy to the model of sustainable development.

Method or methodology for conducting research. Methodological basis of the study were general scientific and special methods of knowledge of economic phenomena and processes. In formulating concepts and categories, the method of abstraction was used; methods of analysis, synthesis, induction, deduction; methods of retrospective analysis; logic-analytical method; statistical methods; method of system analysis; economic-statistical and forecast-analytical methods.

Presentation of the main material (results of work). The organization of the national economy on the principles of sustainable development implies profound structural changes in management, implementation of innovative approaches in all spheres of economic, social and political life of society. For Ukraine the pressing issue of transition of the national economy to the model of sustainable development is to increase the efficiency of formation and implementation of the state investment and innovation policy.

In Ukraine, the level of investment does not ensure the expanded reproduction of fixed assets. Innovation activity in the Ukrainian industry remains traditionally low. In Ukraine, the aging of fixed assets is constantly observed, now the level of deterioration of fixed assets on the average in the economy exceeds 50%.

In today's economy, a key element in securing investment through the use of attracted sources is the financial market system.

Creation of new and modernization of existing fixed assets is the main direction of investment activity of industrial enterprises. Therefore, the efficiency of the entire investment process is determined not only by the volume and structure of both the sources and the directions of investments, but also by their economic return, which is manifested only as a result of the use of the resulting investment projects.

During the crisis in Ukraine, there was a radical change in the structure of the economy in favor of the low-tech and raw material industries, which still remains. In the world markets, Ukraine is represented mainly by raw materials and semi-finished products.

The implementation of the sustainable development model is possible on the basis of effective implementation of the state policy of stimulating the financing of investment and innovation activity of industrial enterprises.

The use of financial instruments to stimulate investment and innovation activities should provide assistance in solving macroeconomic problems: growth of gross domestic product; improving the competitiveness of the economy; supporting the development of high-tech industries; further formation of institutions of the national innovation system; promotion of high-tech exports; introduction of resource-saving technologies.

The directions of further improvement of the state policy aimed at the development of mechanisms for financing the investment and innovation activity of industrial enterprises (including in terms of modernization of the financial system and financial markets) are proposed.

It is advisable to take measures to optimize the fiscal (fiscal) policy, which in the conditions of post-crisis development will act as the main stimulator of investment and innovation activity of industrial enterprises. A list of appropriate measures is provided.

In the context of the implementation of the strategy of transition of the national economy to the model of sustainable development, the state investment and innovation should provide an orientation to stimulate the so-called «social investment». Key directions of social investment realization: creation of social climate in the country, region; formation of balanced social infrastructure of the country, region, enterprise; support for public health and the level of environmental safety; raising the level of education of the population; promoting the spiritual development of the nation; forming a system of mentoring at the enterprise and ensuring the change of professional generations; development and effective functioning of the labor market.

It is advisable to modernize the mechanism of public-private partnership organization. It is necessary to adapt to the best international experience of national IPR instruments.

All government programs implemented within the framework of state investment and innovation activities should be cost-effective, and therefore their results should be subject to economic analysis.

The field of application of results. The results obtained can be used in the process of formation and implementation of the state investment and innovation policy, as well as in the process of implementation of the strategy for support of sustainable development.

Conclusions according to the article. For Ukraine the pressing issue of transition of the national economy to the model of sustainable development is to increase the efficiency of formation and implementation of the state policy of stimulating the financing of investment and innovation activities. This is especially relevant for the industrial sector, as the fixed assets of the industry have a high level of wear. Unfortunately, in Ukraine the efficiency of the implementation of the state investment and innovation policy is insufficient. It is possible to solve the problem of increasing the efficiency of formation and implementation of state support mechanisms for financing the investment and innovation activity of industrial enterprises by improving the appropriate organizational, economic and financial instruments. This task can be solved, in particular, by increasing the efficiency of the formation and implementation of relevant state target programs.

The directions of improvement of the state policy aimed at development of mechanisms of financing of investment and innovative activity of industrial enterprises are highlighted, in particular: solving of strategic tasks of development of banking sector and strengthening of its orientation on long-term crediting of industrial enterprises; realization of investment and innovation requests of the national economy; - creation of the State Development Bank (State Investment Bank); support for further development of the stock market and its

infrastructure; bringing investment legislation to international standards; expanding the range of financial instruments available to investors.

The list of measures to optimize the fiscal policy, which in the conditions of post-crisis development will be the main stimulator of investment and innovation activity of industrial enterprises, is presented.

All government programs implemented within the framework of state investment and innovation activities should be cost effective. In the context of the implementation of the strategy of transition of the national economy to the model of sustainable development, it is advisable to take measures to expand the so-called «social investment».

Key words: sustainable development, investments, innovations, industrial enterprises, financing, investment climate, social investments.

JEL Classification: G30, O25, O31.

Актуальність теми дослідження. В умовах сталого розвитку забезпечується така модель збалансованого розвитку країн та регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво (як результат діяльності промислових підприємств) і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Можна стверджувати, що в умовах переходу національного господарства на модель сталого розвитку інвестиційна та інноваційна діяльність має бути спрямована на вирішення означених завдань. Інвестиції та інновації мають призводити не просто до підтримки темпів економічного зростання, а до зростання на засадах сталості.

В Україні, на жаль, інвестиційний клімат є непривабливим, а інноваційна діяльність – низькорентабельною. Права інвесторів та власників об'єктів інтелектуальної власності захищені слабо. Не створено механізмів державної підтримки пільгового фінансування (у тому числі за рахунок «довгих кредитів») інвестиційної та інноваційної діяльності сумлінних промислових підприємств.

Відтак, дослідження проблем розробки організаційно-економічних механізмів активізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку є актуальним та значущим.

Постановка проблеми. Не дивлячись на високу актуальність дослідження проблем розробки організаційно-економічних механізмів активізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку, досі не мають належного обґрунтування моделі та методи стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах так званої «системної кризи», що проявляється не лише в системі економічних показників, а і в інших елементах функціонування держави. Слід розробити науково-практичні рекомендації щодо напрямів стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах переходу національного господарства на модель сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та реалізації організаційно-економічних механізмів активізації інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств, а також переходу національного господарства на модель сталого розвитку викладено у наукових працях Геєця В., Лагутіна В., Лібанової Е., Львова Д., Пархоменка Ю., Садули Л., Плукара Л., Серватяк У. та інших науковців. Вченими отримано ґрунтовані результати в частині науково-методологічного та методичного забезпечення формування державної інвестиційної та інноваційної політики в контексті реалізації пріоритетів економічного розвитку. Окрім того, визначено систему показників сталого розвитку, у тому числі в частині реалізації інвестиційної та інноваційної діяльності. Окремі положення зазначеної проблеми висвітлено у наукових працях з питань структурної модернізації економіки, підтримки економічного зростання, інновативного суспільства, технологічної модернізації економіки та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, в сучасних умовах, які характеризуються кризовим станом економіки, дефіцитом фінансових ресурсів, зниженням довіри до економічних реформ, необхідно проведення додаткових досліджень з питань перспективних механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності в контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку. Окрім того, доцільно дослідити відповідність пріоритетних напрямів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності принципам та стандартам сталого розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета дослідження – розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо активізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку.

Метод або методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних явищ і процесів. При формулюванні понять і категорій використовувався метод абстрагування; для узагальнення ключових глобальних та національних тенденцій фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств застосовувались методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції; у процесі дослідження особливостей інвестиційної та інноваційної діяльності в умовах переходу національного господарства на модель сталого розвитку – методи ретроспективного аналізу; для логічних зіставлень позицій різних учених щодо окремих аспектів досліджуваних проблем використовувався логіко-аналітичний метод; для виявлення характеру, значущості впливу окремих економічних явищ та процесів на обраний об'єкт дослідження – статистичні методи; для спостереження, виміру й опису характеристик досліджуваної системи – метод системного аналізу; для систематизації даних

застосувались економіко-статистичні та прогнозно-аналітичні методи. Інформаційну та фактологічну базу становлять нормативно-правові та законодавчі акти, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і закордонних науковців за напрямом дослідження, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали та звітні дані Державної служби статистики України, публікації міжнародних організацій, ресурси мережі Інтернет, особисті спостереження та розрахунки авторів дослідження.

Викладення основного матеріалу. Як будь-який суспільний ідеал, концепція збалансованого (сталого) розвитку є дороговказом для створення суспільства, яке буде розвиватись у гармонії з природою. Загальновизнаним є розуміння сталого (збалансованого) розвитку як гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку [6, с. 35]. Забезпечення такого розвитку – це проблема трансформації суспільних відносин і формування такого суспільства, яке не руйнуватиме середовище свого існування. Перехід до моделі сталого розвитку має, в першу чергу, соціальний контекст, оскільки людина має вплив на усі складові вказаного розвитку. Підтримка сталого розвитку, окрім того, має етичний зміст, адже має відбутися трансформація ціннісних орієнтирів багатьох людей.

Концепція сталого розвитку передбачає реалізацію цілісної системи принципів діяльності. Головними принципами сталого розвитку є: поєднання збереження природи і розвитку суспільства; задоволення основних потреб людини; досягнення рівності та соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття; підтримання цілісності екосистем [9].

Організація національного господарства на засадах сталого розвитку передбачає глибоких структурних змін в управлінні, реалізацію інноваційних підходів у всіх сферах економічного, соціального та політичного життя суспільства.

На наш погляд, для України актуальним питанням переходу національного господарства на модель сталого розвитку, є підвищення ефективності формування та реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики. Важливим питанням є розробка та запровадження механізмів стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств. На наш погляд, інвестиції та інновації – це засоби моделювання майбутнього розвитку. Зрозуміло, що сталому розвитку сприятиме виважена політика стимулювання інвестицій та інновацій, у тому числі у промисловість вищих технологічних укладів, у екологічні проекти, ІТ-сектор, програми людського розвитку тощо.

В Україні стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності носить обмежений характер, в першу чергу через гострий дефіцит державних фінансів, що викликаний економічною кризою. Також відсутні методики та механізми ефективного розподілу фінансових ресурсів, що спрямовуються на підтримку інвестиційної та інноваційної діяльності на пріоритетних напрямках, а також контролю за ефективністю витрачання вказаних ресурсів.

У періоди загострення економічних криз найбільших втрат зазнає саме інвестиційна сфера, оскільки інвестори намагаються уникати необґрунтованих ризиків, і як наслідок – стримують або взагалі скасовують фінансування інвестиційної діяльності. В такі періоди індекс інвестицій, як правило, демонструє стрімке падіння, глибина якого значно перевищує темпи падіння ВВП.

Інноваційна активність у промисловості України залишається традиційно низькою (у середньому на рівні 15%). При цьому вітчизняна статистика інноваційно активним вважає будь-яке промислове підприємство, яке звітує про будь-яку інноваційну діяльність (чи то розробка інновацій, чи то їхнє впровадження, чи то випуск інноваційної продукції, чи то реалізація такої продукції, незалежності від суми отриманого доходу). Дивно, але моніторинг інноваційної діяльності (а також фінансування такої діяльності) здійснюється відносно лише промислових підприємств. На підприємствах інших секторів національного господарства (непромислових) – такого моніторингу не здійснюється (йдеться, зокрема, про підприємства сільського господарства, будівництва, транспорту, житлово-комунального господарства, зв'язку та ін.).

В Україні постійно спостерігається старіння основних фондів, нині рівень зношеності основних фондів в середньому по економіці перевищує 50%. Нагромаджені ресурси амортизаційного фонду спрямовуються переважно на «проїдання», а не на реалізацію програм технічного та технологічного оновлення виробництва.

Більшу частку реалізації інноваційної продукції у загальному обсягу реалізованої продукції мають підприємства машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, меншу – підприємства легкої промисловості, з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, металургії та обробки металу [2, с. 90].

В сучасній економіці ключовим елементом, який забезпечує інвестування за рахунок використання залучених джерел, є система фінансових ринків. Основними суб'єктами таких ринків є фінансово-кредитні інститути (банківські і небанківські) [10].

Створення нових та модернізація існуючих основних засобів є головним напрямком інвестиційної діяльності промислових підприємств. Відтак, ефективність усього інвестиційного процесу визначається не лише обсягами і структурою як джерел, так і напрямків інвестицій, а й їхньою економічною віддачею, яка проявляється лише в результаті використання отриманих в результаті реалізації інвестиційних проектів вигод.

Згідно позиції академіка НАН України В. М. Геєця, забезпечення інноваційного оновлення промисловості в сучасній Україні обмежено в першу чергу можливостями фінансування з боку як держави, так і бізнесу фундаментальних досліджень і прикладних розробок, що формують базу для здійснення інновацій [1, с. 14-15]. Вирішувати вказані проблеми, як справедливо зазначає академік НАН України Е.М.Лібанова, необхідно в

контексті реформування загальної моделі соціальних відносин, «соціальної модернізації суспільства» [5]. Кошти державного та місцевих бюджетів мають стати стимулятором інвестиційної та інноваційної активності, але це можливо за умови наявності відповідних правових, організаційних та адміністративно-технічних інструментів в умовах так званого «суспільного консенсусу» [4, с. 17]

В той же час у розвитку вітчизняної економіки панують тенденції, протилежні загальносвітовим. У період кризи в Україні відбулася докорінна зміна структури економіки на користь низькотехнологічних і сировинних галузей, що зберігається досі. Відновлювальне зростання, яке фіксувалося у докризовий період, базувалося переважно на сировинних галузях та галузях первинної переробки [2, с. 91].

Відповідно, на світових ринках Україна представлена переважно сировинною продукцією та напівфабрикатами [1; 4]. Зростання відбувалося в основному за рахунок екстенсивних чинників [1; 2; 5]. За такої структури економіки, в якій обробній промисловості та машинобудуванню відведено незначне місце, не може реалізовуватись інноваційна модель розвитку економіки навіть індустріального типу (про постіндустріальний розвиток взагалі не йдеться).

Реалізація моделі сталого розвитку можлива на основі ефективної реалізації державної політики стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств.

В той же час в розвинутих країнах урядові органи, виходячи з проголошених пріоритетів державної політики, вживають різних заходів задля підтримки та стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. Особливістю побудови сучасних національних економічних систем провідних країн світу є організація взаємовигідних інвестиційних відносин між виробництвом (промисловістю) та іншими інституційними секторами, запровадження в цій роботі ефективних механізмів державно-приватного партнерства, а також побудова раціональних способів захисту інвестицій та об'єктів інтелектуальної власності [10].

Головним інституційним завданням державної політики щодо стимулювання формування джерел продуктивної інвестиційної та інноваційної діяльності реального сектора економіки має стати створення високопривабливого економіко-правового середовища, яке активізує інвестиційно-інноваційний процес на пріоритетних напрямках реального та інфраструктурного секторів економіки, з активізацією здійснення інвестиційних вкладень інноваційного характеру, соціальних інвестицій, екологічних інвестицій тощо.

Застосування фінансових інструментів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності мають забезпечити сприяння у вирішенні макроекономічних завдань: зростання валового внутрішнього продукту; підвищення конкурентоспроможності економіки; підтримку розвитку високотехнологічних виробництв; подальше формування інституцій національної інноваційної системи; стимулювання високотехнологічного експорту; впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Доцільне подальше удосконалення державної політики, спрямованої на розвиток механізмів фінансування інвестиційної та інноваційного діяльності промислових підприємств (у тому числі в частині модернізації фінансової системи та фінансових ринків), за такими напрямками:

- вирішення стратегічних завдань розвитку банківського сектора та посилення його орієнтації на довгострокове кредитування промислових підприємств,
- реалізація інвестиційно-інноваційних запитів національної економіки (стимулювання створення нових кредитних структур, а також можливостей для широкого використання «дешевих» кредитних ресурсів на розвиток завдань структурної модернізації та підвищення технологічного рівня промислового виробництва);
- створення Державного банку розвитку (Державного інвестиційного банку), діяльність якого має бути спрямована на фінансування капіталомістких інфраструктурних проектів із тривалим строком окупності (як правило, на паритетних засадах державно-приватного партнерства), сприяння створенню високотехнологічних виробництв, забезпечення якісного прориву у сфері виробничого інвестування (найважливішими умовами для досягнення цих цілей є наявність достатнього капіталу, твердих державних гарантій, чітка організація інвестування і твердий контроль за цільовим використанням ресурсів);
- підтримка подальшого розвитку фондового ринку і його інфраструктури шляхом трансформації механізмів регулювання та саморегулювання на основі реалізації пріоритетів державної інвестиційної політики, включаючи посилення контролю за дотриманням учасниками фондового ринку регулятивних вимог;
- приведення інвестиційного законодавства до міжнародних стандартів;
- розширення доступних для інвесторів спектру фінансових інструментів.

Доцільно вжити заходів з оптимізації фіскальної (бюджетно-податкової) політики, яка в умовах посткризового розвитку виступатиме основним стимулятором інвестиційної та інноваційної активності промислових підприємств, а саме:

- формування реалістичного бюджету розвитку, видаткова частина якого передбачатиме фінансування прямих інвестицій держави, що надаються на конкурсній (грантовій) основі для пріоритетного фінансування інвестиційних проектів у сфері екології та соціального розвитку;
- розширення проектів державно-приватного партнерства з фінансування інноваційно-технологічних проектів, а також програм модернізації основних фондів;
- звільнення з бази оподаткування коштів, які спрямовуються на фінансування науково-практичних досліджень, інноваційних проектів (з прирівнюванням їх до інвестицій у інтелектуальний капітал);
- звільнення з бази оподаткування коштів, витрачених платниками на отримання власної освіти та послуг охорони здоров'я, інформаційно-консалтингових послуг, підвищення кваліфікації і перепідготовку

кадрів, на соціальне забезпечення (з прирівнянням їх до інвестицій у людський капітал), а також інвестицій, здійснених у відкриття власної справи;

- надання пільг підприємствам, які здійснюють високотехнологічне виробництво, а також експортують високотехнологічну продукцію;

- звільнення від оподаткування ресурсів комерційних банків, страхових компаній, пенсійних фондів та інших фінансових установ, які спрямовуються на інвестиційне кредитування чи інвестуються в інноваційні підприємства;

- законодавче встановлення порядку звітності та контролю за використанням фінансових ресурсів, наданих у вигляді пільг, з правом стягнення їх до бюджету в разі нецільового або неефективного використання.

У майбутньому, на наш погляд, в контексті реалізації стратегії переходу національного господарства на модель сталого розвитку державна інвестиційна та інноваційна має передбачати орієнтацію на стимулювання так званого «соціального інвестування». Йдеться про використання і залучення зовнішніх та внутрішніх ресурсів держави, територіальних громад та окремих громадян в інтересах їхнього соціально-економічного, культурного розвитку, створення достатнього рівня життя для її членів, забезпечення реалізації їхніх демократичних прав і свобод, гармонії з довкіллям [7]. Соціальні інвестиції відіграють виключно важливу роль у суспільстві, так як від їх величини в значній мірі залежить рівень і якість життя населення. Ефективність соціального інвестування виражається в зростанні показників соціального розвитку країни, збільшенні соціальної справедливості в суспільстві, зменшенні соціальної напруги, збільшенні кількості дітей в домогосподарствах, зміні в індексах споживчих цін, зменшенні рівня безробіття, збільшенні соціального капіталу та соціального потенціалу країни, зростанні рівня забезпечення населення житлом [3, с. 278].

Ключові напрями здійснення соціальних інвестицій: створення соціального клімату в країні, регіоні; формування збалансованої соціальної інфраструктури країни, регіону, підприємства; підтримка здоров'я населення та рівня екологічної безпеки; підвищення рівня освіченості населення; сприяння духовному розвитку нації; формування системи наставництва на підприємстві та забезпечення зміни професійних поколінь; розвиток та ефективне функціонування ринку праці [8, с. 29].

На наш погляд, в контексті досліджуваної проблеми доцільно модернізувати механізм організації державно-приватного партнерства. Зокрема, слід внести зміни до законодавства з питань регулювання державно-приватного партнерства, у першу чергу щодо гарантування захисту інвестицій та об'єктів інтелектуальної діяльності, створених внаслідок інвестування.

Згідно нашої позиції, доцільна адаптація до кращого світового досвіду національних інструментів охорони об'єктів інтелектуальної власності. Виходимо з того, що без вирішення цього завдання побудова сучасної національної інноваційної системи неможливо. Приплив передових інновацій та технологій можливий лише в умовах привабливого інвестиційно-інноваційного клімату та розвинутої інноваційної інфраструктури.

В Україні реалізується низка державних програм, які передбачають вжиття окремих заходів із стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. Усі державні програми, які виконуються в рамках реалізації державної інвестиційної та інноваційної діяльності, повинні бути економічно ефективні, а відтак – їхні результати мають бути предметом економічного аналізу. На жаль, нині такий аналіз проводиться лише фрагментарно.

Висновки. Для України актуальним питанням переходу національного господарства на модель сталого розвитку, є підвищення ефективності формування та реалізації державної політики стимулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. Особливо актуальним це завдання для сектору промислових підприємств, оскільки основні фонди промисловості мають високий рівень зношення. На жаль, в Україні ефективність реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики є недостатньою. Вирішити завдання підвищення ефективності формування та реалізації механізмів державної підтримки фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств можливо за рахунок удосконалення відповідних організаційно-економічних та фінансових інструментів. Вказане завдання можливо вирішити, зокрема, через підвищення ефективності формування та виконання відповідних державних цільових програм.

Виділено напрями удосконалення державної політики, спрямованої на розвиток механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств, зокрема: вирішення стратегічних завдань розвитку банківського сектора та посилення його орієнтації на довгострокове кредитування промислових підприємств; реалізація інвестиційно-інноваційних запитів національної економіки; створення Державного банку розвитку (Державного інвестиційного банку); підтримка подальшого розвитку фондового ринку і його інфраструктури; приведення інвестиційного законодавства до міжнародних стандартів; розширення доступних для інвесторів спектру фінансових інструментів.

Подано перелік заходів з оптимізації фіскальної політики, яка в умовах посткризового розвитку виступатиме основним стимулятором інвестиційної та інноваційної активності промислових підприємств, а саме: формування реалістичного бюджету розвитку, видаткова частина якого передбачатиме фінансування прямих інвестицій держави; розширення проектів державно-приватного партнерства з фінансування інноваційно-технологічних проектів, а також програм модернізації основних фондів; звільнення з бази оподаткування коштів, які спрямовуються на фінансування науково-практичних досліджень, інноваційних проектів, коштів, витрачених платниками на отримання власної освіти та послуг охорони здоров'я, інформаційно-консалтингових послуг, підвищення кваліфікації і перепідготовку кадрів, на соціальне забезпечення, інвестицій, здійснених у відкриття власної справи; надання пільг підприємствам, які здійснюють

високотехнологічне виробництво, а також експортують високотехнологічну продукцію; звільнення від оподаткування ресурсів комерційних банків, страхових компаній, пенсійних фондів та інших фінансових установ, які спрямовуються на інвестиційне кредитування чи інвестуються в інноваційні підприємства; законодавче встановлення порядку звітності та контролю за використанням фінансових ресурсів, наданих у вигляді пільг, з правом стягнення їх до бюджету в разі нецільового або неефективного використання.

Усі державні програми, які виконуються в рамках реалізації державної інвестиційної та інноваційної діяльності, повинні бути економічно ефективні. В контексті реалізації стратегії переходу національного господарства на модель сталого розвитку доцільно вжити заходи для розширення так званого «соціального інвестування».

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У подальшому слід виконати дослідження з вироблення методик прогнозування та оцінювання впливу інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств на показники сталого розвитку. Окрім того, мають бути виконані дослідження з питань моделювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності в умовах високого боргового навантаження на бюджет.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4-25.
2. Захарін С. В. Фінансові важелі активізації інвестиційної та інноваційної діяльності. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1 (5). С. 88-93.
3. Лагутін В. Д. Людина і економіка: соціоекономіка. Київ: Просвіта. 1996. 336 с.
4. Левчук Н. І. Формування та використання інвестиційного ресурсу інноваційного розвитку промислових підприємств. *Проблеми науки*. 2012. № 5. С. 15-19.
5. Лібанова Е. М. (2010). Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27456?show=full>
6. Львов Д. С. Экономика развития. Москва: Экзамен, 2002. 512 с.
7. Пархоменко Ю. М. Соціальне інвестування в системі забезпечення якості життя населення. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/2391>
8. Садула Л. М., Плукар Л. А., Серватяк У. Б. Теоретичні аспекти управління людськими ресурсами. *Економіка і управління*. 2019. № 2. С. 26-31.
9. Цілі сталого розвитку. URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/>
10. Development: Aid increases, but with worrying trends / Сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). URL: <http://www.oecd.org/document/29/>.

References

1. Heiets, V. M. (2015). Bariery na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsiini osnovi ta mozhlyvosti yikh podolannia [Barriers to the development of industry on an innovative basis and opportunities to overcome them]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine Economy*, 1. 4-25. [Ukr.].
2. Zakharin, S. V. (2016). Finansovi vazheli aktyvizatsii investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti [Financial levers of activation of investment and innovation activity]. *Naukovyi visnyk Polissia - Polesie Scientific Bulletin*, 1 (5). 88-93. [Ukr.].
3. Lahutin, V. D. (1996). Liudyna i ekonomika: sotsioekonomika [Man and Economy: Socioeconomics]. Kyiv: Prosvita, 336 s. [Ukr.].
4. Levchuk, N. I. (2012). Formuvannia ta vykorystannia investytsiinoho resursu innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Formation and use of investment resource of innovative development of industrial enterprises]. *Problemy nauky - Problems of Science*, 5. 15-19. [Ukr.].
5. Libanova, E. M. (2010). Sotsialna oriientatsiia rynkovoï ekonomiky yak peredumova konsolidatsii suspilstva [Social orientation of the market economy as a prerequisite for the consolidation of society]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27456?show=full> [Ukr.].
6. Lvov, D. S. (2002). Ekonomika razvytyia [Development Economics]. Moskva: Ekzamen, 512 s. [Rus.].
7. Parkhomenko, Yu. M. Sotsialne investuvannia v systemi zabezpechennia yakosti zhyttia naselennia [Social investment in the quality of life system of the population]. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/2391> [Ukr.].
8. Sadula, L. M., Plukar, L. A. and Servatiak, U. B. (2019). Teoretychni aspekty upravlinnia liudskymy resursamy [Theoretical Aspects of Human Resource Management]. *Ekonomika i upravlinnia - Economics and Management*, 2. 26-31. [Ukr.].
9. Tsili staloho rozvytku [Sustainable Development Goals]. URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> [Ukr.].
10. Development: Aid increases, but with worrying trends. Sait Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku (OESR). URL: <http://www.oecd.org/document/29/>. [Eng.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Забаштанський Максим Миколайович, доктор економічних наук, професор, директор Інституту, Національний університет «Чернігівська політехніка»
вул. Шевченка, 95, м.Чернігів, 14007

e-mail: ndier@mail.ua
orcid.org/0000-0003-7814-1565
Researcher ID: S-2219-2016

Захарін Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор кафедри, Київський національний університет культури і мистецтв
вул.Чигоріна, 20, м.Київ, 01011
e-mail: z0679330105@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1263-8170>
Researcher ID: E-6257-2012

Роговий Андрій Віталійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри, Національний університет «Чернігівська політехніка»
вул.Шевченка, 95, м.Чернігів, 14007
e-mail: sried@mail.ua
orcid.org/0000-0003-8945-2947
Researcher ID: S-8255-2015

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Забаштанский Максим Николаевич, доктор экономических наук, профессор, директор Института, Национальный университет «Черниговская политехника»
ул.Шевченко, 95, г.Чернигов, 14007
e-mail: ndier@mail.ua

Захарин Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор кафедры, Киевский национальный университет культуры и искусств
ул.Чигорина, 20, г.Киев, 01011
e-mail: z0679330105@gmail.com

Роговой Андрей Витальевич, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры, Национальный университет «Черниговская политехника»
ул.Шевченко, 95, г.Чернигов, 14007
e-mail: sried@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Zabashtansky Maxim, Doctor of Economics, Professor, Director of the Institute, Chernihiv Polytechnic National University
Shevchenko Street, 95, Chernihiv, 14007
e-mail: ndier@mail.ua

Zakharin Sergii, Doctor of Economics, Professor, Department, Kyiv National University of Culture and Arts
20 Chigorina Street, Kyiv, 01011
e-mail: z0679330105@gmail.com

Rogovy Andriy, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Department, Chernihiv Polytechnic National University
Shevchenko Street, 95, Chernihiv, 14007
e-mail: sried@mail.ua

УДК 377.35

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-195-206>

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ НЕПЕРЕРВНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Горошкова Л. А.,
Харагірло В. Є.,
Хлобистов Є. В.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах реформування освітньої галузі на особливу увагу потребує проблема фінансового забезпечення розпочатих реформ, оскільки від рівня його достатності залежить успішність розпочатих перетворень. Зазначене в повній мірі стосується системи професійно-технічної освіти, оскільки останніми роками актуалізувалась проблема нестачі робітничих кадрів. Вирішити завдання забезпечення провідних галузей національного господарства кадрами можливо тільки в умовах достатнього рівня фінансування освіти загалом і професійно-технічної зокрема.

Постановка проблеми. Питання управління процесом реформ та децентралізації влади задля забезпечення сталого розвитку країни невід'ємно пов'язане із процесом реформування освітньої галузі,

тому пошук ефективних механізмів проведення реформ та рівня їх фінансування потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в розгляд проблеми розвитку освіти та її фінансування внесли Бурковська Я., Возканич С., Петренко В., Палехова В., Семів Л. [1-4] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Формування умов сталого розвитку національного господарства залежить від рівня забезпеченості необхідними кадрами, відповідності рівня їх підготовки вимогам сьогодення, що неможливо забезпечити без достатнього рівня фінансування освіти. Отже існує потреба у проведенні дослідження ефективності механізмів фінансування професійно-технічної освіти в Україні в умовах децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є оцінка рівня та механізмів фінансування процесу реформування та розвитку професійно-технічної освіти в Україні.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі проведений аналіз динаміки та механізмів фінансування реформи професійно-технічної освіти в Україні.

У результаті аналізу структури джерел фінансування встановлено, що останніми роками відбулось перенесення фінансового навантаження щодо утримання закладів професійно-технічної освіти з державного на місцеві бюджети.

Показано, що за фактичними та плановими показниками обсягів фінансування наявне співпадіння щодо державного бюджету при систематичному недовиконанні планових показників місцевими бюджетами.

Проведений аналіз ефективності фінансового забезпечення реформ децентралізації професійно-технічної освіти. Отримані результати свідчать, про те що на початковому етапі реформ їх успішність опинилась під загрозою внаслідок недофінансування їх органами місцевого самоврядування. На державному рівні вирішення проблеми у 2016 році було здійснено за допомогою стабілізаційної дотації.

За результатами аналізу динаміки обсягів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, її розподілу між регіонами України та рівня виконання планових показників встановлено, що її обсяги впродовж 2016–2018 років збільшувались з 50 млн. грн до 100 млн. грн., а у 2019 році знизились до рівня 2016 року. Фактичні обсяги субвенції були меншими за планові, що призвело до загального недофінансування у розмірі 11 млн. 235,3 тис. грн.

Аналіз показав, що впродовж 2016-2019 років регіональні пріоритети у фінансуванні змінювались, але обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

Проведений аналіз показав, що найбільший рівень субсидування модернізації та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів впродовж 2016-2019 років отримали Харківська, Кіровоградська, Херсонська, Дніпропетровська, Одеська, Тернопільська та Київська області. Найнижчий рівень субсидій за ці роки отримали Полтавська та Закарпатська області.

Отже диспропорції у розподілі субсидій не є обґрунтованими і механізм субсидування потребує більш виваженого підходу, оскільки серед регіонів, які недоотримали субсидії є ті, де суттєвою є потреба у робітничих кадрах.

Наведене вище дозволяє зробити висновок про створення системи фінансування професійно-технічних послуг, зокрема, неперервних, у бездефіцитний спосіб, з урахуванням регіональних потреб ринку праці та рівня надання освітніх послуг.

Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити пошук механізмів додаткового залучення фінансових ресурсів для розвитку професійно-технічної освіти на умовах державно-приватного партнерства. Перспективним є дослідження процедур щодо компенсації відсотків за кредитними ресурсами з боку банківських установ при співпраці зацікавлених сторін з вдосконалення освітніх послуг.

Висновки. Проведеним аналізом динаміки та механізмів фінансування реформи професійно-технічної освіти в Україні встановлено, що останніми роками відбулось перенесення фінансового навантаження щодо утримання закладів професійно-технічної освіти з державного на місцеві бюджети.

Встановлено наявність співпадіння фактичних та планових показниками обсягів фінансування щодо державного бюджету та неспівпадіння щодо місцевих бюджетів.

Проведений аналіз рівня та ефективності фінансового забезпечення реформ децентралізації професійно-технічної освіти. Показано, що внаслідок недофінансування з місцевих бюджетів на початковому етапі реформ, їх подовження опинилось під загрозою. Ситуацію було виправлено використанням стабілізаційної дотації з державного бюджету.

За результатами аналізу динаміки обсягів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, її розподілу між регіонами України та рівня виконання планових показників встановлено, що впродовж 2016-2019 років регіональні пріоритети у фінансуванні змінювались, але обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

Проведений аналіз показав наявність диспропорцій у розподілі субсидій між регіонами, що не є обґрунтованою, тому механізм субсидування потребує більш виваженого підходу, оскільки серед регіонів, які недоотримали субсидії є ті, де суттєвою є потреба у робітничих кадрах.

Наведене вище дозволяє зробити висновок про створення системи фінансування професійно-технічних послуг, зокрема, неперервних, у бездефіцитний спосіб, з урахуванням регіональних потреб ринку праці та рівня надання освітніх послуг (залучення до складу педагогічного персоналу кваліфікованих фахівців, обмін досвідом, міжнародні стажування, розширення переліку освітніх послуг тощо).

Ключові слова: освітня галузь, професійна (професійно-технічна) освіта, фінансування закладів освіти, субвенція, державний бюджет, місцеві бюджети

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ НЕПРЕРЫВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБРАЗОВАНИЯ

Горошкова Л. А.,
Харагирло В. Е.,
Хлобыстов Е. В.

Актуальность темы исследование. В современных условиях реформирования образовательной отрасли особого внимания требует проблема финансового обеспечения начатых реформ, поскольку от уровня его достаточности зависит успешность начатых преобразований. Указанное в полной мере касается системы профессионально-технического образования, поскольку в последние годы актуализировалась проблема недостатка рабочих кадров. Решить задачу обеспечения ведущих отраслей национального хозяйства кадрами возможно только в условиях достаточного уровня финансирования образования вообще и профессионально-технической в частности.

Постановка проблемы. Вопрос управления процессом реформ и децентрализации власти ради обеспечения постоянного развития страны связан с процессом реформирования образовательной отрасли, поэтому поиск эффективных механизмов проведения реформ и уровня их финансирования требует особого внимания и углубленных как теоретических, так и практических исследований.

Анализ последних исследований и публикаций. Существенный вклад в рассмотрение проблемы развития образования и его финансирование внесли Бурковская Я., Вовканич С., Петренко В., Палехова В., Семие Л. [1-4] и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Формирование условий постоянного развития национального хозяйства зависит от уровня обеспеченности необходимыми кадрами, соответствия уровня их подготовки требованиям современности, что невозможно обеспечить без достаточного уровня финансирования образования. Таким образом существует потребность в проведении исследования эффективности механизмов финансирования профессионально-технического образования у Украины в условиях децентрализации и реформирование административно-территориального устройства в стране.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования есть оценка уровня и механизмов финансирования процесса реформирования и развития профессионально-технического образования в Украине.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованные общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группирование) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.п.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе проведен анализ динамики и механизмов финансирования реформы профессионально-технического образования в Украине.

В результате анализа структуры источников финансирования установлено, что в последние годы произошло перенесение финансовой нагрузки содержания учреждений профессионально-технического образования с государственного на местные бюджеты.

Показано, что по фактическим и плановым показателям объемов финансирования имеется совпадение относительно государственного бюджета при систематическом невыполнении плановых показателей местными бюджетами.

Проведен анализ эффективности финансового обеспечения реформ децентрализации профессионально-технического образования. Полученные результаты свидетельствуют о том, что на начальном этапе реформ их успешность оказалась под угрозой вследствие недофинансирования их органами местного самоуправления. На государственному равные решения проблемы в 2016 году было осуществлено с помощью стабилизационной дотации.

По результатам анализа динамики объемов субвенции из государственного бюджета местным бюджетам на модернизацию и обновление материально-технической базы ПТУО, ее распределения между регионами Украины и уровня выполнения плановых показателей установлено, что ее объемы в течение 2016–2018 гг. увеличивались с 50 млн. грн до 100 млн. грн., а в 2019 году снизились до уровня 2016 года. Фактические объемы субвенции были меньшими плановых, что привело к общему недофинансированию в размере 11 млн. 235,3 тыс. грн.

Анализ показал, что в течение 2016-2019 гг. региональные приоритеты в финансировании изменялись, но объемы субвенции не зависели от размеров области и соответствующего количества ПТУО в них.

Проведенный анализ показал, что наибольший уровень субсидирования модернизации и обновление материально-технической базы профессионально-технических учебных заведений в течение 2016-2019 гг. получили Харьковская, Кировоградская, Херсонская, Днепропетровская, Одесская,

Тернопольская и Киевская области. Наиболее низкий уровень субсидий за эти годы получили Полтавская и Закарпатская области.

Указанные диспропорции в распределении субсидий не являются обоснованными и механизм субсидирования требует более взвешенного подхода, поскольку среди регионов, которые недополучило субсидии есть те, где существенной есть потребность в рабочих кадрах.

Приведенное выше позволяет сделать вывод о создании системы финансирования профессионально-технических услуг, в частности, непрерывных, в бездефицитный способ, с учетом региональных потребностей рынка труда и уровня предоставления образовательных услуг.

Целесообразным будет в дальнейших исследованиях осуществить поиск механизмов дополнительного привлечения финансовых ресурсов для развития профессионально-технического образования на условиях государственно-частного партнерства. Перспективным есть исследование процедур относительно компенсации процентов за кредитными ресурсами со стороны банковских учреждений при сотрудничестве заинтересованных сторон из усовершенствования образовательных услуг.

Выводы. Проведенным анализом динамики и механизмов финансирования реформы профессионально-технического образования в Украине установлено, что в последние годы произошло перенесение финансовой нагрузки содержания учреждений профессионально-технического образования с государственного на местные бюджеты.

Установлено наличие совпадения фактических и плановых показателями объемов финансирования относительно государственного бюджета и несовпадения относительно местных бюджетами.

Проведен анализ уровня и эффективности финансового обеспечения реформ децентрализации профессионально-технического образования. Показанная, что вследствие недофинансирования из местных бюджетов на начальном этапе реформ, их выполнение оказалось под угрозой. Ситуация была исправлена использованием стабилизационной дотации из государственного бюджета.

По результатам анализа динамики объемов субвенции из государственного бюджета местным бюджетам на модернизацию и обновление материально-технической базы ПТЗО, ее распределения между регионами Украины и уровня выполнения плановых показателей установлено, что в течение 2016-2019 гг. региональные приоритеты в финансировании изменялись, но объемы субвенции не зависели от размеров области и соответствующего количества ПТУО в них.

Проведенный анализ показал, что наличие диспропорций в распределении субсидий между регионами, является обоснованными, поэтому механизм субсидирования требует более взвешенного подхода, поскольку среди регионов, которые недополучило субсидии есть те, где существенной есть потребность в рабочих кадрах.

Приведенное выше позволяет сделать вывод о создании системы финансирования профессионально-технических услуг, в частности, непрерывных, в бездефицитный способ, с учетом региональных потребностей рынка труда и уровня предоставления образовательных услуг (привлечение в состав педагогического персонала квалифицированных специалистов, обмен опытом, международные стажировки, расширение перечня образовательных услуг и т.д.).

Ключевые слова: образовательная отрасль, профессиональная (профессионально-техническая) образование, финансирование учебных заведений, субвенция, государственный бюджет, местные бюджеты

IMPROVEMENT OF THE CONTINUOUS EDUCATION SERVICES FINANCING FOR VOCATIONAL TRAINING INSTITUTIONS

Horoshkova Lidiia,
Kharahirlo Vira,
Khlobystov Ievhen

Actuality of research theme. In the current context of reforming the education sector, the problem of financial support for the initiated reforms needs special attention, since its success depends on the degree of its sufficiency. This fully applies to the system of vocational education, as in recent years the problem of shortage of workers has been actualized. It is possible to solve the problem of providing the leading branches of the national economy with personnel only in the conditions of sufficient level of financing of education in general and professional-technical in particular.

Problem statement. The issue of managing the reform process and decentralizing power to ensure the country's sustainable development is intrinsically linked to the educational reform process, so finding effective reform mechanisms and funding levels requires particular attention and in-depth theoretical and practical research.

Analysis of the last researches and publications. Significant contribution to the consideration of the problem of development of education and its financing were made by Burkovskaya Ya.G., Vovkanych S., Petrenko VP, Palekhova VA, Semov L. [1-4] and others.

Selection of unexplored parts of general issue. The formation of conditions for the sustainable development of the national economy depends on the level of provision of the necessary personnel, compliance with the level of their preparation to the requirements of the present, which cannot be ensured without sufficient level of education funding. Therefore, there is a need to study the effectiveness of funding mechanisms for professional-technical education in Ukraine in the context of decentralization and reform of the administrative and territorial structure in the country.

Task statement, research aim. The purpose of the study is to evaluate the level and mechanisms of financing the process of reforming and developing professional-technical education in Ukraine.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material. This paper analyzes the dynamics and mechanisms of financing the reform of professional-technical education in Ukraine.

As a result of the analysis of the structure of funding sources, it has been established that in recent years there has been a shift in the financial burden for the maintenance of professional-technical education institutions from the state to local budgets.

It is shown that according to the actual and planned indicators of financing, there is a coincidence in relation to the state budget with systematic failure to meet the planned indicators by local budgets.

The effectiveness of financial support for the decentralization of professional-technical education reforms has been analyzed. The results show that at the initial stage of reforms, their success was threatened by the under-financing by their local governments. At the state level, the problem was solved in 2016 through a stabilization grant.

According to the analysis of the dynamics of the state budget subvention volumes to the local budgets for the modernization and updating of the technical and technical base of the professional-technical institutions, its distribution between the regions of Ukraine and the level of implementation of the planned indicators, it has been found that during 2016-2018, its volumes increased from UAH 50 million to 100 million, and in 2019 decreased to the level of 2016. The actual amount of the subvention was lower than planned, which resulted in a total underfunding of UAH 11 million 235.3 thousand.

The analysis showed that during 2016-2019, the regional funding priorities had changed, but the subsidy volumes did not depend on the size of the oblast and the corresponding amount of professional-technical institutions in them.

The conducted analysis showed that the highest level of subsidizing the modernization and updating of the material and technical base of vocational schools during the 2016-2019 years was received by Kharkiv, Kirovograd, Kherson, Dnipropetrovsk, Odessa, Ternopil and Kyiv regions. Poltava and Transcarpathian regions received the lowest subsidies in these years.

Consequently, the imbalances in the distribution of subsidies are not justified and the subsidy mechanism needs a more prudent approach, since among the regions that have not received subsidies are those where there is a significant need for staffing.

The foregoing makes it possible to conclude on the establishment of a system of financing vocational services, in particular continuous, non-deficit ways, taking into account regional needs of the labor market and the level of provision of educational services.

It will be advisable in further studies to look for mechanisms to further attract financial resources for the development of professional-technical education on public-private partnerships. It is promising to study the procedures for compensation of interest on credit resources by banking institutions in cooperation with stakeholders to improve educational services.

Conclusions. The analysis of the dynamics and mechanisms of financing the reform of professional-technical education in Ukraine shows that in recent years there has been a shift in financial burden for the maintenance of professional-technical institutions from state to local budgets.

It is established that there is a coincidence of actual and planned indicators of funding in the state budget and a discrepancy in local budgets.

The level and effectiveness of financial support for the decentralization of professional-technical education reforms have been analyzed. It has been shown that due to the underfunding of local budgets at the initial stage of reforms, their extension was in jeopardy. The situation was corrected by the use of a stabilization grant from the state budget.

According to the results of analysis of the dynamics of the state budget subvention volumes to the local budgets for modernization and updating of the technical and technical base of the professional-technical institutions, its distribution between the regions of Ukraine and the level of implementation of the planned indicators, it was established that during 2016-2019 the regional priorities for financing changed, but the volumes of the subvention did not depend the size of the area and the corresponding amount of professional-technical institutions in them.

The analysis showed that there are imbalances in the distribution of subsidies between regions, which is not justified, so the subsidy mechanism needs a more prudent approach, since among the regions that received subsidies are those where there is a significant need for staffing.

The above makes it possible to conclude the establishment of a system of financing professional-technical services, including continuous, deficit-free ways, taking into account the regional needs of the labor market and the level of provision of educational services (involvement of teaching staff of qualified specialists, exchange of experience, international internships, extension of the list educational services, etc.).

Keywords: education, professional-technical education, financing of educational institutions, subvention, state budget, local budgets

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах реформування освітньої галузі на особливу увагу потребує проблема фінансового забезпечення розпочатих реформ, оскільки від рівня його достатності залежить успішність розпочатих перетворень. Зазначене в повній мірі стосується системи професійно-технічної освіти, оскільки останніми роками актуалізувалась проблема нестачі робітничих кадрів. Вирішити завдання забезпечення провідних галузей національного господарства кадрами можливо тільки в умовах достатнього рівня фінансування освіти загалом і професійно-технічної зокрема.

Постановка проблеми. Питання управління процесом реформ та децентралізації влади задля забезпечення сталого розвитку країни невід’ємно пов’язане із процесом реформування освітньої галузі, тому пошук ефективних механізмів проведення реформ та рівня їх фінансування потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в розгляд проблеми розвитку освіти та її фінансування внесли Бурковська Я., Вовканич С., Петренко В., Палехова В., Семів Л. [1-4] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Формування умов сталого розвитку національного господарства залежить від рівня забезпеченості необхідними кадрами, відповідності рівня їх підготовки вимогам сьогодення, що неможливо забезпечити без достатнього рівня фінансування освіти. Отже існує потреба у проведенні дослідження ефективності механізмів фінансування професійно-технічної освіти в Україні в умовах децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є оцінка рівня та механізмів фінансування процесу реформування та розвитку професійно-технічної освіти в Україні.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечити позитивні зміни в країні та її економіці можливо тільки в разі модернізації та певних змін у галузі освіти, зокрема, у системі професійної (професійно-технічної) освіти. Отже, підвищення ефективності системи професійної освіти – одна з і складових економічного зростання держави та її сталого розвитку. Успішність реформ, на нашу думку, суттєво залежить від їх фінансового забезпечення.

На рис. 1 наведені результати аналізу динаміки фінансування професійно-технічної освіти за її основними джерелами – видатків державного та місцевих бюджетів.

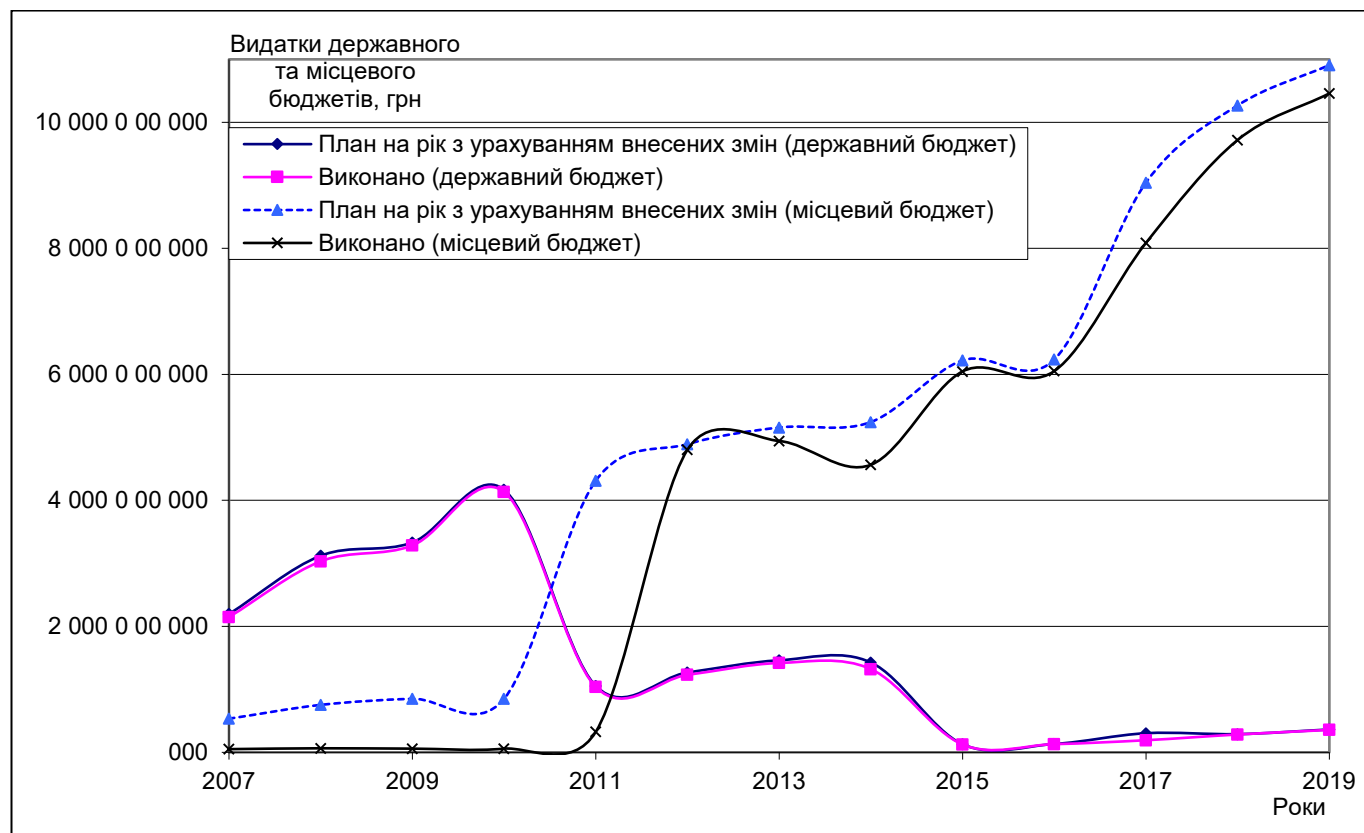

Рисунок 1. Динаміка фінансування професійно-технічної освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів впродовж 2007–2019 рр.

Як бачимо, з 2011 року фінансове навантаження щодо утримання закладів професійно-технічної освіти було перенесене з державного на місцеві бюджети. Впродовж 2011–2019 років його обсяги зростали, але у

2011–2015 рр. – несуттєво, після зниження у 2016 році, політика фінансування суттєво змінилась на користь його збільшення.

Порівняння планових показників щодо обсягів фінансування з рівнем фактичного виконання свідчить про те, що наявне практично повне співпадіння щодо державного бюджету і систематичне недовиконання планових показників місцевих бюджетів.

З 2015 року у системі фінансування професійної (професійно-технічної) освіти розпочались суттєві зміни, зумовлені процесом децентралізації. У 2015 році відповідно до ст.26 Закону України «Про державний бюджет на 2015 рік» було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на підготовку робітничих кадрів.

Наступні зміни відбулись у 2016 році, вони були закріплені у Бюджетному кодексі та Законі України «Про Державний бюджет на 2016 рік». Так фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) було остаточно передане з центрального на місцевий рівень. Основними джерелами фінансування ПТНЗ у 2016 році були Державний бюджет, обласні бюджети та бюджет м.Київ, бюджети обласних центрів, бюджети міст обласного значення. Крім того був застосований механізм позапланової виплати з Державного бюджету (перерозподіл стабілізаційних дотацій). Отже фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), розташованих у містах обласного значення, у т.ч. і містах-обласних центрах, здійснювалось з бюджетів цих міст, а інших ПТНЗ – з обласних бюджетів та бюджету м.Києва (ст. 89 та 90 Бюджетного кодексу України). У 2016 році було запроваджено нову субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам – на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, порядок її розподілу затверджено у Законі України «Про Державний бюджет України на 2016 рік».

Саме в цей період у країні стала відчутною нестача кваліфікованих робітників, як наслідок – Кабінетом Міністрів був затверджений перелік професій загальнодержавного значення що містив 25 позицій, в якому понад 90% – професії, яких навчають у системі професійно-технічної освіти (ПТО).

Зазначений перелік, затверджений Постановою КМУ № 118 від 16.11.2016 року включає такі: виноградар (6112); бджоляр (6123); монтер колій (7129); налагоджувальник верстатів і маніпуляторів з програмним керуванням (7223); монтажник систем вентиляції, кондиціонування повітря, пневмотранспорту і аспірації (7233); слюсар з ремонту дорожньо-будівельних машин та тракторів (7233); живописець (7324); тістороб (7412); верстатник деревообробних верстатів (7423); бурильник експлуатаційного та розвідувального буріння свердловин на нафту і газ (8113); помічник бурильника експлуатаційного та розвідувального буріння свердловин на нафту і газ (8113); моторист бурової установки (8113); верстатник широкого профілю (8211); токар (8211); фрезерувальник (8211); складальник корпусів металевих суден (8284); помічник машиніста тепловоза (8311); помічник машиніста електровоза (8311); машиніст бурової установки (будівельні роботи) (8332).

На підготовку робітників за 19-ма професіями загальнодержавного значення й у закладах соціальної реабілітації та адаптації передбачене додаткове фінансування у вигляді відповідних видатків державного бюджету.

Здійснені заходи, нажаль, не забезпечили ефективного механізму фінансування ПТНЗ оскільки відповідно до офіційних даних відбулось суттєве недофінансування професійно-технічної освіти. Основними причинами недофінансування була фінансова неспроможність місцевої влади щодо фінансування ПТО у повному обсязі та її небажання витрачати власні кошти. У містах обласного значення це небажання було пов'язане з тим, що відповідні кошти витрачаються на підготовку кадрів не тільки для цих міст, а й для мешканців, які у цих містах не проживають (проживають навколо міст, у області), але мають бажання отримувати освіту. Уряд у 2016 році намагався компенсувати недофінансування шляхом виділення стабілізаційних дотацій у розмірі 600 млн грн та 1,4 млрд грн. З 2016 року згідно Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» розпочато передачу з державної власності у комунальну закладів ПТО. Цей процес розрахований на період до 2020 року включно.

Наступним етапом реформ фінансування ПТО став 2017 рік, в якому були прийняті відповідні зміни до Державного бюджету у 2017 році. Так, основними джерелами фінансування у 2017 та 2018 роках стали субвенції (освітня субвенція на надання учням ПТОЗ повної середньої освіти та субвенція на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів); Державний бюджет, області бюджети та бюджет м.Київ, бюджети обласних центрів. Тобто з переліку джерел були вилучені фінансові ресурси міста обласного значення.

Однією з причин скорочення чисельності тих, хто бажає отримати професійно-технічну освіту стало те, що впродовж тривалого часу не оновлювалась матеріально-технічна база підготовки у системі ПТО. Виправляти ситуацію Уряд почав з 2016 року шляхом введення субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів. Динаміка обсягів цієї субвенції та регіональні особливості проаналізовані на рис. 2 – 5.

Як бачимо, у 2016 році фактичний обсяг субвенції становив 40266 тис. грн замість запланованих 50000 тис. грн. Щодо розмірів субвенції, то він суттєво відрізнявся у різних областях. Пріоритет було віддано двом областям України – Дніпропетровській (13143,8 тис. грн) та Херсонській (17009,1 тис. грн). Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська та Одеська області отримали по 628,5 тис. грн, Донецька – 469,5 тис. грн, усі інші – по 300 тис. грн. Отже, як бачимо, обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

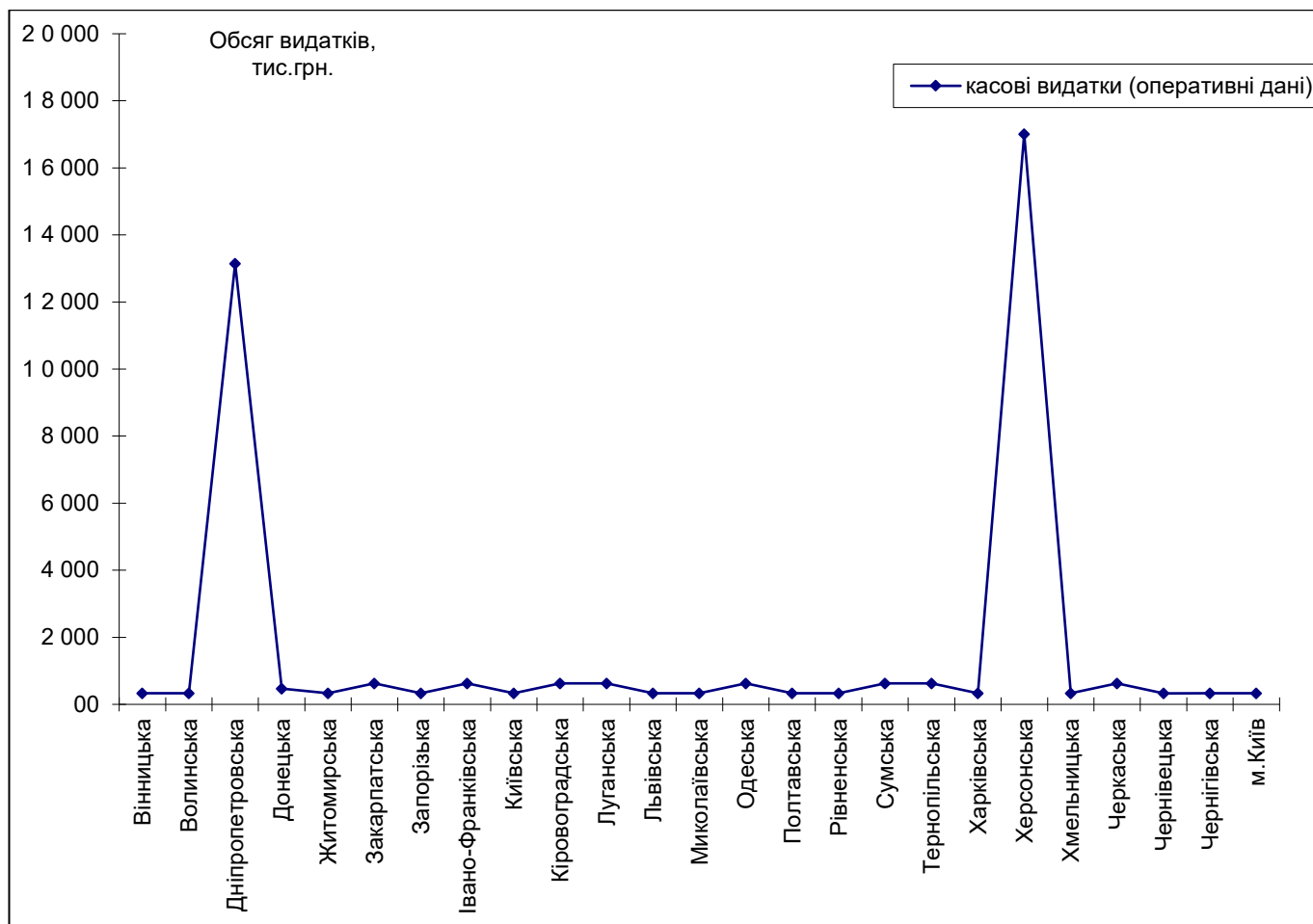

Рисунок 2. Розподіл субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів по регіонах України у 2016 році

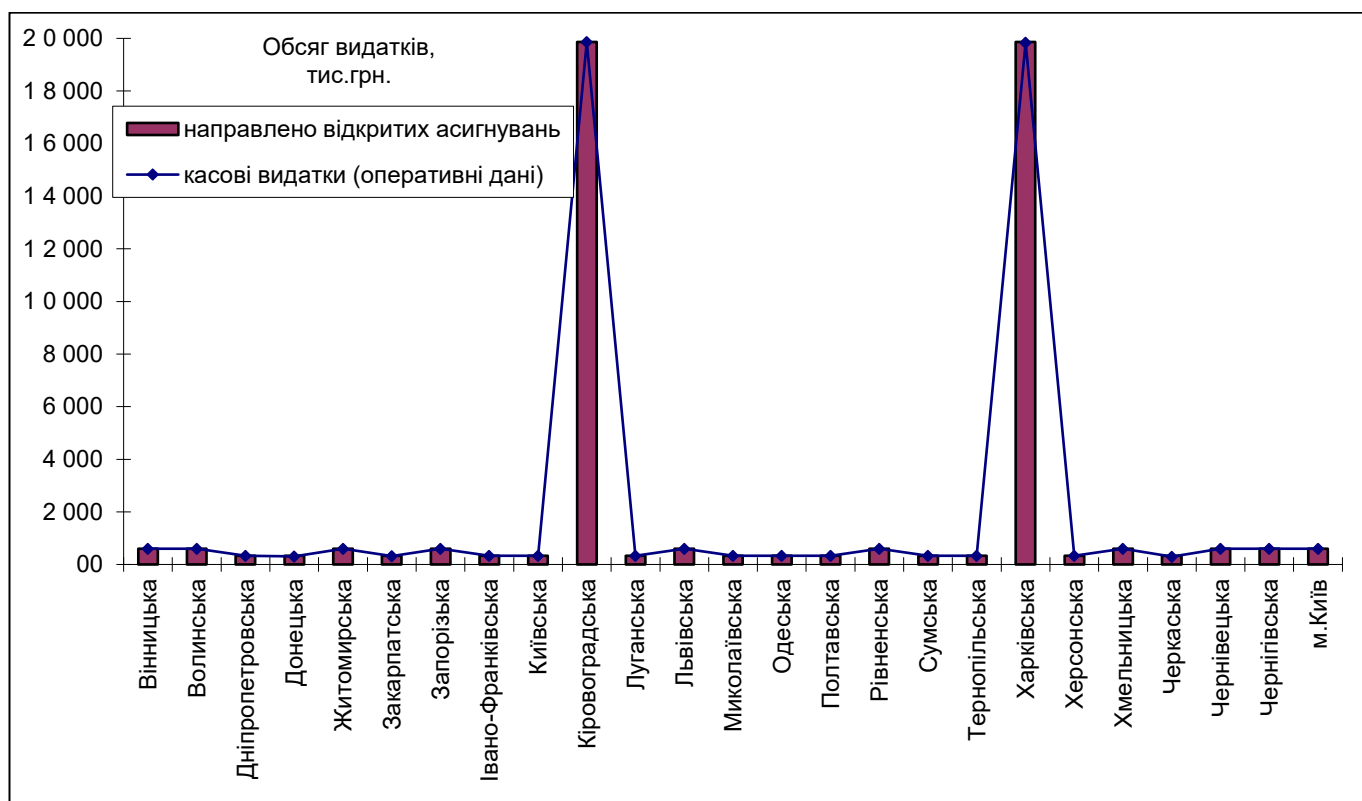

Рисунок 3. Розподіл субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів по регіонах України у 2017 році

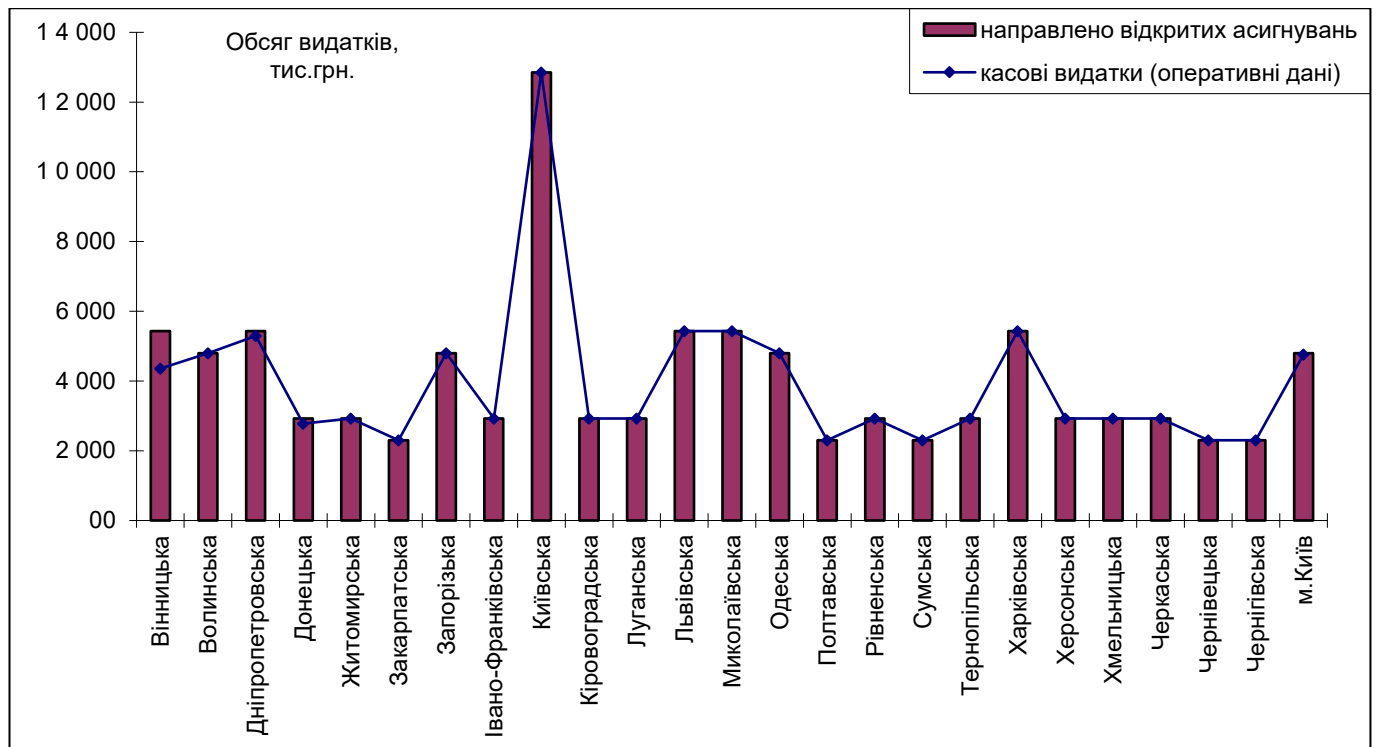

Рисунок 4. Розподіл субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів по регіонах України у 2018 році

У 2017 році фактичний обсяг субвенції був вищий за 2016 рік і становив 49 919 тис. грн при запланованих 50 000 тис. грн. Щодо розмірів субвенції, то він також суттєво відрізнявся у різних областях. Пріоритет було віддано Кіровоградській (19 860 тис. грн) та Харківській (19 845 тис. грн) областям. Обсяг фінансування 599 тис. грн отримали такі області: Житомирська, Львівська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська, усі інші отримали по 330 тис. грн за виключенням Донецької (312 тис. грн), Закарпатської (316,3 тис. грн) та Черкаської (297 тис. грн) областей. Отже, як бачимо, пріоритети у фінансуванні були змінені, але обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

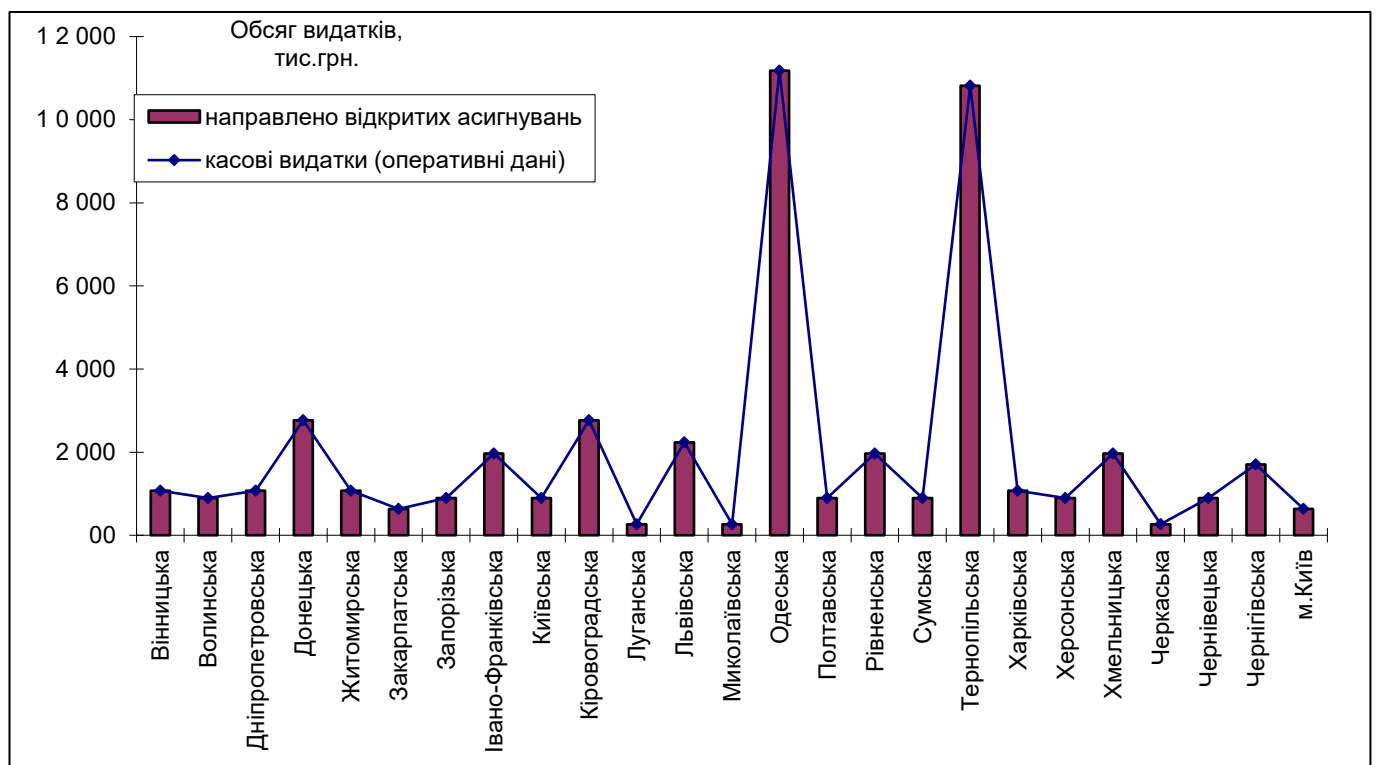

Рисунок 5. Розподіл субвенції на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів по регіонах України у 2019 році

У 2018 році фактичний обсяг субвенції збільшився майже у два рази і становив 98 587,3 тис. грн при запланованих 100 000 тис. грн. Щодо розмірів субвенції, то він також відрізнявся у різних областях, а пріоритет був один – Київська область (12850 тис. грн). Обсяг фінансування на рівні 5 000 – 5 500 тис. грн отримали такі області: Дніпропетровська, Львівська, Миколаївська та Харківська; 4000 – 4500 тис. грн. – Вінницька, Волинська, Запорізька, Одеська та м.Київ; усі інші отримали на рівні 2000 тис. грн. Отже, як бачимо, пріоритети у фінансуванні були змінені, але обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

У 2019 році обсяги субвенції скоротились у 2 рази (до рівня 2017 року) і становили 49992,4 тис. грн при запланованих 50 000 тис. грн. Щодо розмірів субвенції, то він також відрізнявся у різних областях, а пріоритет був відданий двом областям – Тернопільській (10 816 тис. грн) та Одеській (11 180 тис. грн). Обсяг фінансування на рівні 1 700 – 2 700 тис. грн отримали такі області: Донецька, Кіровоградська, Львівська, Хмельницька та Чернігівська; більшість областей отримали на рівні 800 – 900 тис. грн за виключенням Луганської, Миколаївської та Черкаської областей де рівень субсидії був найнижчим і становив 266 тис. грн. Отже, як бачимо, пріоритети у фінансуванні були змінені, але обсяги субвенції також не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

Проведений аналіз показав, що найбільший рівень субсидування модернізації та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів впродовж 2016 – 2019 років отримали Харківська (26 679,1 тис. грн) та Кіровоградська (26 184,5 тис. грн) області; далі йдуть Херсонська (21163,4 тис. грн) та Дніпропетровська (19 842,3 тис. грн) області; наступними є Одеська (16938,5 тис. грн), Тернопільська (14 704,5 тис. грн) та Київська (14 405 тис. грн) області. Найнижчий рівень субсидій за ці роки отримали Полтавська (3 856,0 тис. грн) та Закарпатська (3 873,7 тис. грн) області. Усі інші регіони України отримали в межах 5 800 – 6 400 тис. грн. Загальний плановий обсяг субсидій становив 250 000 тис. грн, фактичний – 238 764,7 тис. грн, отже недофінансування становило 11 235,3 тис. грн.

У таблиці 1 проведене співставлення обсягів субсидії на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО з кількістю таких закладів по областях України.

Таблиця 1. Обсяги субсидії на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО з кількістю закладів по областях України

Область	Загальний обсяг субсидії за 2016-2019 роки	Кількість ПТЗО станом на 01.01.2019 року
Вінницька	6 364,1	31
Волинська	6 624,6	18
Дніпропетровська	19 842,3	57
Донецька	6 322,5	42
Житомирська	4 928,7	24
Закарпатська	3 873,7	16
Запорізька	6 625,0	34
Івано-Франківська	5 856,5	33
Київська	14 405,0	24
Кіровоградська	26 184,5	21
Луганська	4 154,5	25
Львівська	8 592,7	54
Миколаївська	6 353,6	29
Одеська	16 938,5	33
Полтавська	3 856,0	27
Рівненська	5 826,9	22
Сумська	4 153,1	28
Тернопільська	14 704,5	21
Харківська	26 679,1	30
Херсонська	21 163,4	24
Хмельницька	5 827,0	25
Черкаська	4 121,9	20
Чернівецька	4 122,5	15
Чернігівська	4 931,0	24
м.Київ	6 313,2	26
Разом	238 764,7	703

Як бачимо, регіональний розподіл субсидії не завжди збігається із чисельністю ПТЗО. Так, області, що отримали максимальну субсидію (Харківська та Кіровоградська) мають не найбільшу кількість закладів (30 та 21 відповідно). У Одеській, Тернопільській областях та м.Київ – така ж ситуація (кількість закладів відповідно 33, 21 та 26). Певним виключенням є Дніпропетровська області, у якій найбільша кількість закладів – 57. В той же час Запорізька, Івано-Франківська та Вінницька області (кількість ПТЗО становить 33, 34 та 31 відповідно), отримали субсидій на рівні лише 6500 тис. грн. Рівень субсидій (найменший) у Закарпатській області цілком

відповідає найменшій кількості закладів – 16. Але у Полтавській області при чисельності закладів 27, розмір субсидії склав найменший в Україні рівень – 3 856 тис. грн. На нашу думку, такі диспропорції у розподілі субсидій не є обґрунтованими і механізм субсидування потребує більш виваженого підходу, оскільки серед регіонів, які недоотримали субсидії є ті, де суттєвою є потреба у робітничих кадрах.

Висновки. В роботі проведений аналіз динаміки та механізмів фінансування реформи професійно-технічної освіти в Україні. У результаті аналізу структури джерел фінансування встановлено, що останніми роками відбулось перенесення фінансового навантаження щодо утримання закладів професійно-технічної освіти з державного на місцеві бюджети. Показано, що за фактичними та плановими показниками обсягів фінансування наявне співпадіння щодо державного бюджету при систематичному недовиконанні планових показників місцевими бюджетами.

Проведений аналіз ефективності фінансового забезпечення реформ децентралізації професійно-технічної освіти. Отримані результати свідчать, про те що на початковому етапі реформ їх успішність опинилась під загрозою внаслідок недофінансування їх органами місцевого самоврядування. На державному рівні вирішення проблеми у 2016 році було здійснено за допомогою стабілізаційної дотації.

За результатами аналізу динаміки обсягів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, її розподілу між регіонами України та рівня виконання планових показників встановлено, що її обсяги впродовж 2016–2018 років збільшувались з 50 млн. грн до 100 млн.грн., а у 2019 році знизилась до рівня 2016 року. Фактичні обсяги субвенції були меншими за планові, що призвело до загального недофінансування у розмірі 11 млн. 235,3 тис. грн.

Аналіз показав, що впродовж 2016-2019 років регіональні пріоритети у фінансуванні змінювались, але обсяги субвенції не залежали від розмірів області та відповідної кількості ПТЗО в них.

Проведений аналіз показав, що найбільший рівень субсидування модернізації та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів впродовж 2016-2019 років отримали Харківська, Кіровоградська, Херсонська, Дніпропетровська, Одеська, Тернопільська та Київська області. Найнижчий рівень субсидій за ці роки отримали Полтавська та Закарпатська області.

Отже диспропорції у розподілі субсидій не є обґрунтованими і механізм субсидування потребує більш виваженого підходу, оскільки серед регіонів, які недоотримали субсидії є ті, де суттєвою є потреба у робітничих кадрах. Наведене вище дозволяє зробити висновок про створення системи фінансування професійно-технічних послуг, зокрема, неперервних, у бездефіцитний спосіб, з урахуванням регіональних потреб ринку праці та рівня надання освітніх послуг (залучення до складу педагогічного персоналу кваліфікованих фахівців, обмін досвідом, міжнародні стажування, розширення переліку освітніх послуг тощо).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити пошук механізмів додаткового залучення фінансових ресурсів для розвитку професійно-технічної освіти на умовах державно-приватного партнерства з урахуванням змісту та якості надання послуг, кваліфікації персоналу освітніх закладів, затребуваності випускників на ринках праці, залучення ресурсів роботодавців та місцевих бюджетів. Перспективним є дослідження процедур щодо компенсації відсотків за кредитними ресурсами з боку банківських установ при співпраці зацікавлених сторін з вдосконалення освітніх послуг.

Список використаних джерел

1. Петренко В. П. *Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 352 с.
2. Палехова В. А. *Освіта: суспільне благо або товар? Наукові праці. Економіка*. 2010. Том 133. Випуск 120. С.25-31.
3. Бурковська Я. Г. *Проблеми фінансування освіти в Україні. Наука й економіка*. 2010. №2 (18). С.20-24.
4. Вовканич С., Семів Л. *Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань. Вісник Національної академії наук України*. 2008. №3. С.13-22.

References

1. Petrenko, V. P. (2006). *Upravlinnia protsesamy intelektual'noy korystuvannia v sotsialno-ekonomicheskikh systemakh* [Management of processes of intellectual use in socio-economic systems]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 352 p. [in Ukr.].
2. Palekhova, V. A. (2010). *Osvita: suspilne blaho abo tovar? [Education: a public good or a good?]. Scientific works. Volume 133. Issue 120. 25-31. [in Ukr.].*
3. Burkovska, Ya. H. (2010). *Problemy finansuvannia osvity v Ukraini* [Problems of financing education in Ukraine]. *Science and economics*, 2 (18). 20-24. [in Ukr.].
4. Vovkanych, S. & Semiv, L. (2008). *Liudskyi ta intelektualnyi kapital v ekonomitsi znan* [Human and intellectual capital in the knowledge economy]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3. 13-22. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

Харагірло Віра Єгорівна, в.о. завідувача кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Хлобистов Євген Володимирович, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-9062>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Харагірло Вера Егоровна, и.о. заведующего кафедрой педагогики, психологии и менеджмента Белоцерковского института непрерывного профессионального образования.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Києво-Могилянська академія»

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University.

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Kharahirlo Vira, the acting Chairperson of the Pedagogy, Psychology and Management Department of the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education.

e-mail: viraharagirlo@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, Professor, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy».

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

УДК 336.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-206-217>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ

Наконечна Ю. Л.,
Рибалка А. М.

Актуальність теми дослідження. Розвиток і вдосконалення фінансової системи України гальмує низька соціальна відповідальності держави, громади, бізнесу. Сучасна трансформація принципів та підходів до визначення суспільно важливих соціальних стандартів та джерел їх фінансування вимагає глибокого теоретичного осмислення проблем соціального забезпечення населення, тому дослідження питання фінансування соціальних гарантій держави є вчасним та актуальним.

Постановка проблеми. Соціальні гарантії є тими обов'язковими елементами у функціонуванні держави, які визначають стабільність суспільства та його безпеку і впливають на реалізацію соціальної та економічної політики уряду. Саме цей елемент має забезпечувати гарантування гідного рівня та якості життя кожного громадянина, а, отже, і високого рівня добробуту населення загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль та сутність соціальних гарантій у виконанні соціальної функції держави достатньо ґрунтовно досліджено у багатьох наукових роботах сучасних економістів. Окремим питанням фінансового забезпечення соціальних гарантій присвячено роботи О. Д. Василика, С. Г. Батажка, М. О. Головні, В. М. Гриньова, В. П. Горина, Д. І. Сухового, Н. Д. Глазка, Л. В. Лисяк, В. М. Опаріна, В. Б. Тропіної, В. М. Федосова та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Залишається недостатньо вивченим питання, щодо шляхів подолання протиріччя між реальними потребами громадян, що отримують соціальну підтримку держави та тими фінансовими можливостями (ресурсами) держави, якими вона може забезпечити ці потреби населення.

Постановка мети, завдання дослідження. Метою статті є визначення сучасних проблем фінансування державних соціальних гарантій в Україні. Поставлена мета зумовлює необхідність

вирішення наступних завдань: проаналізувати сутність, види соціальних гарантій, оцінити бюджетні показники соціального забезпечення громадян, визначити перешкоди та необхідні кроки на шляху запровадження повноцінного механізму фінансових гарантій соціального захисту населення.

Метод або методологія проведення дослідження. При написанні статті використовувались сукупність методів наукового дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, системно-структурного аналізу і синтезу, метод статистичного аналізу, порівняння, узагальнення, а також графічний та табличний методи для наочного ілюстрування досліджуваних явищ тощо.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті розкрито сутність державних соціальних гарантій як системи фінансового забезпечення достатнього життєвого рівня особистості. Визначено пріоритетні завдання щодо забезпечення функціонування в Україні дієвого фінансового механізму надання соціальних гарантій населенню. У статті зазначено, що переважна частина фінансування соціальних гарантій здійснюється на основі видатків державного бюджету та місцевих бюджетів. Основним нормативом, на основі якого здійснюються розрахунки обсягів соціальних гарантій та допомог, направлених на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, є прожитковий мінімум. Важливим джерелом фінансового забезпечення соціальних гарантій виступають соціальні позабюджетні фонди, до яких відносяться Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Акумуляовані в них фінансові ресурси спрямовуються на матеріальне забезпечення значної частини громадян держави, які є учасниками системи загальнодержавного пенсійного та соціального страхування і призначені для подолання наслідків настання страхових соціальних випадків.

Галузь застосування результатів. Подані у статті теоретичні положення, висновки і пропозиції, які розроблено на основі проведеного аналізу показників державного фінансового забезпечення соціальних гарантій, поглиблюють теорію і практику політики фінансування соціальних гарантій в країні, дають змогу визначити шляхи та напрями її вдосконалення для досягнення цілей соціального захисту та підвищення рівня добробуту населення. Висновки та результати можуть бути використані при плануванні соціальних видатків уряду, у соціально-економічних дослідженнях наукових аналітичних центрів, у навчальному процесі економічних факультетів вищих закладів освіти.

Висновки відповідно до статті. Державні соціальні гарантії відіграють важливу роль у функціонуванні держави, оскільки через систему соціальних гарантій держава впливає на перерозподіл ВВП, під їхнім впливом формуються показники фінансування різних програм соціального спрямування, що визначає напрямки та пріоритети державної політики. За результатами дослідження зроблено висновок про необхідність складання та оприлюднення «соціального» бюджету – продукту публічного діалогу державних та недержавних фінансових інститутів, роботодавців, незалежних авторитетних економістів, громадських організацій, що сприятиме розвитку громадянського суспільства у соціально орієнтованій країні.

Ключові слова: державні соціальні стандарти та нормативи, соціальні гарантії, витрати бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, пенсії, стипендії, соціальні виплати та допомоги, мінімальне споживання.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ В УКРАИНЕ

Наконечная Ю. Л.,
Рыбалка А. Н.

Актуальность темы исследования. Развитие и совершенствование финансовой системы Украины тормозит низкая социальная ответственность государства, общества, бизнеса. Современная трансформация принципов и подходов к определению общественно важных социальных стандартов и источников их финансирования требует глубокого теоретического осмысления проблем социального обеспечения населения, поэтому исследование вопроса финансирования социальных гарантий со стороны государства является своевременным и актуальным.

Постановка проблемы. Социальные гарантии являются теми обязательными элементами в функционировании государства, которые определяют стабильность общества и его безопасность и влияют на реализацию социальной и экономической политики правительства. Именно этот элемент должен обеспечивать гарантии достойного уровня и качества жизни каждого гражданина, а, следовательно, и высокого уровня благосостояния населения в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Роль и сущность социальных гарантий в исполнении социальной функции государства достаточно основательно исследованы во многих научных работах современных экономистов. Отдельным вопросом финансового обеспечения социальных гарантий посвящены работы О. Д. Василика, С. Г. Батажка, М. О. Голови, В. М. Гриневы, В. П. Горина, Д. И. Сухового, Н. Д. Глазка, Л. В. Лысяк, В. М. Опарина, В. Б. Тропиной, В. М. Федосова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Остается недостаточно изученным вопрос, о путях преодоления противоречия между реальными потребностями граждан, получающих социальную поддержку государства и теми финансовыми возможностями (ресурсами) государства, которыми она может обеспечить эти потребности населения.

Постановка цели, задачи исследования. Целью статьи является определение современных проблем финансирования государственных социальных гарантий в Украине. Поставленная цель обуславливает необходимость решения следующих задач: проанализировать сущность, виды социальных гарантий, оценить бюджетные показатели социального обеспечения граждан, определить препятствия и необходимые шаги на пути внедрения полноценного механизма финансовых гарантий социальной защиты населения.

Метод или методология проведения исследования. При написании статьи использовались совокупность методов научного исследования: общенаучные и специальные методы, в частности, системно-структурного анализа и синтеза, метод статистического анализа, сравнения, обобщения, а также графический и табличный методы для наглядного иллюстрирования изучаемых явлений и тому подобное.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье раскрыта сущность государственных социальных гарантий как системы финансового обеспечения достаточного жизненного уровня личности. Выделены приоритетные задачи по обеспечению функционирования в Украине действенного финансового механизма предоставления социальных гарантий населению. В статье указано, что большая часть финансирования социальных гарантий осуществляется на основе расходов государственного бюджета и местных бюджетов. Основным нормативом, на основе которого осуществляются расчеты объемов социальных гарантий и пособий, направленных на социальную защиту и социальное обеспечение населения, является прожиточный минимум. Важным источником финансового обеспечения социальных гарантий выступают социальные внебюджетные фонды, к которым относятся Пенсионный фонд Украины, Фонд социального страхования и Фонд общеобязательного государственного социального страхования на случай безработицы. Аккумулированные в них финансовые ресурсы направляются на материальное обеспечение значительной части граждан государства, являющиеся участниками системы общегосударственного пенсионного и социального страхования и предназначены для преодоления последствий наступления страховых социальных случаев.

Область применения результатов. Представленные в статье теоретические положения, выводы и предложения, разработанные на основе проведенного анализа показателей государственного финансового обеспечения социальных гарантий, развивают теорию и практику политики финансирования социальных гарантий в стране, позволяют определить пути и направления ее совершенствования для достижения целей социальной защиты и повышения уровня благосостояния населения. Выводы и результаты могут быть использованы при планировании социальных расходов правительства, в социально-экономических исследованиях научных аналитических центров, в учебном процессе экономических факультетов высших учебных заведений.

Выводы в соответствии со статьей. Государственные социальные гарантии играют важную роль в функционировании государства, поскольку через систему социальных гарантий государство влияет на перераспределение ВВП, под их влиянием формируются показатели финансирования различных программ социальной сферы, что определяет направления и приоритеты государственной политики. За результатами исследования сделан вывод о необходимости составления и обнародования «социального» бюджета - продукта публичного диалога государственных и негосударственных финансовых институтов, работодателей, независимых авторитетных экономистов, общественных организаций, что будет способствовать развитию гражданского общества в социально ориентированной стране.

Ключевые слова: государственные социальные стандарты и нормативы, социальные гарантии, расходы бюджета на социальную защиту и социальное обеспечение, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, пенсии, стипендии, социальные выплаты и пособия, минимальное потребление.

FINANCIAL SUPPORT OF STATE SOCIAL GUARANTEES IN UKRAINE

Nakonechna Yuliia,
Rybalka Anastasia

Relevance of the research topic. The development and improvement of the financial system of Ukraine is hindered by the low social responsibility of the state, society, and business. The modern transformation of principles and approaches to the determination of socially important social standards and the sources of their financing requires a deep theoretical understanding of the problems of social security of the population, therefore, the study of the issue of financing social guarantees by the state is timely and relevant.

Formulation of the problem. Social guarantees are those essential elements in the functioning of the state, determine the stability of society and its security, and affect the implementation of the social and economic policies of the government. It is this element that should ensure the guarantee of a decent standard and quality of life for every citizen, and, consequently, a high level of well-being of the population as a whole.

Analysis of recent research and publications. The role and essence of social guarantees in the fulfillment of the social function of the state has been thoroughly investigated in many scientific works of modern economists. A separate issue of financial support of social guarantees is the work of O. D. Vasilik, S. H. Batazhok, V. M. Grineva, V. P. Gorina, D. I. Sukhovuy, N. D. Hlazko, L. V. Lysyak, V. M. Oparin, V. B. Tropina, V. M. Fedosov and others.

Highlighting unexplored parts of a common problem. The question of ways to overcome the contradiction between the real needs of citizens receiving social support of the state and those financial opportunities (resources) of the state with which it can provide these needs of the population remains insufficiently studied.

Setting goals, research objectives. The purpose of the article is to identify contemporary problems of financing state social guarantees in Ukraine. The goal determines the need to solve the following tasks: to analyze the nature, types of social guarantees, evaluate budget indicators of social security of citizens, identify obstacles and necessary steps towards the implementation of a full-fledged mechanism of financial guarantees of social protection of the population.

Method or methodology of the study. When writing the article, a set of scientific research methods was used: general scientific and special methods, in particular, system-structural analysis and synthesis, the method of statistical analysis, comparison, generalization, as well as graphical and tabular methods to clearly illustrate the phenomena studied and the like.

Statement of the main material (results of work). The article reveals the essence of state social guarantees as a system of financial support of an adequate standard of living of an individual. Priority tasks for ensuring the functioning in Ukraine of an effective financial mechanism for providing social guarantees to the population are highlighted. The article states that most of the financing of social guarantees is based on the expenses of the state budget and local budgets. The basic standard on the basis of which the calculation of the volume of social guarantees and benefits aimed at social protection and social security is carried out is the cost of living. An important source of financial support for social guarantees are social non-budget funds, which include the Pension Fund of Ukraine, the Social Insurance Fund and the Compulsory State Social Insurance Fund for Unemployment. The financial resources accumulated in them are directed to the material support of a significant part of the citizens of the state who are participants in the system of national pension and social insurance and are designed to overcome the consequences of social insurance events.

Scope of the results. The theoretical provisions, conclusions and suggestions presented in the article, developed on the basis of the analysis of indicators of state financial support of social guarantees, develop the theory and practice of the policy of financing social guarantees in the country, allow us to identify ways and directions for improving it to achieve social protection and increase the welfare of the population. Conclusions and results can be used in planning social expenditures of the government, in socio-economic research of scientific analytical centers, in the educational process of economic faculties of higher educational institutions.

Conclusions are consistent with the article. State social guarantees play an important role in the functioning of the state, because through the system of social guarantees the state affects the redistribution of GDP, under their influence indicators of financing various social programs are formed, which determines the directions and priorities of state policy. Based on the results of the study, it was concluded that it is necessary to draw up and publish a «social» budget - a product of public dialogue between state and non-state financial institutions, employers, independent authoritative economists, and public organizations, which will contribute to the development of civil society in a socially oriented country.

Key words: state social standards and norms, social guarantees, budget expenditures for social protection and social security, minimum wage, living wage, pensions, scholarships, social benefits and allowances, minimum consumption.

JEL Classification: H53, H55, I38, J32

Актуальність дослідження. Ефективна соціальна політика – ключова складова стабільності держави. Її важливим завданням є боротьба з бідністю та підвищення рівня добробуту населення на основі запровадження реальних розмірів соціальних стандартів життя населення та надання гарантій держави, щодо їх фінансового забезпечення на основі бюджетного фінансування соціальної сфери та у процесі формування та відтворення фондів пенсійного та соціального страхування. Незважаючи на проведені за останні роки державні заходи з модернізації соціальної сфери в Україні, відчутного підвищення добробуту серед громадян України таки не відбулося. Недостатнє фінансування соціального захисту та забезпечення громадян, зокрема, його зменшення, негативно впливатиме на рівень життя як окремого громадянина, так і на подальший соціально-економічний розвиток України вцілому.

Постановка проблеми. Перед Україною стоїть завдання стати соціальною державою – державою, яка визнає людину, особистість – соціальною цінністю, надає допомогу тим індивідам, які потрапили в складне становище, з метою досягнення ними рівня добробуту, який дозволяє задовольняти усі необхідні потреби, на принципах соціальної справедливості, вбачає своє призначення у забезпеченні громадянського миру в суспільстві. Одним і найголовнішим інструментом такого досягнення є система соціальних гарантій населення. Саме від неї залежить наскільки населення, що має низький рівень життя, буде спроможне задовольняти власні необхідні потреби та робити внесок у розвиток держави.

Рівень соціальних гарантій визначається розмірами базового державного стандарту – прожиткового мінімуму відповідно до стану економічного та соціального розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність «соціальних гарантій» та їх роль у функціонуванні держави привернуло увагу багатьох науковців. Питання фінансового забезпечення соціальних гарантій розглядали такі вчені як О. Д. Василик [1], С. Г. Батажок [2], М. О. Головня [3], В. М. Гриньова [4], В. П. Горин [5], Д. І. Суховий [6, 7], Н. Д. Глазко [8], Л. В. Лисяк [9], В. Б. Тропіна [10] та інші.

Кожен із них розглядає дане поняття з різних аспектів: як система відносин, як елемент економічної системи, як методи та засоби забезпечення гідних умов життя населення тощо.

Не зважаючи на різні аспекти розгляду терміну «соціальні гарантії», зазначимо, що більшість науковців визначає за необхідне встановлення обґрунтованих соціальних стандартів у державі та наближення їх значення до певних визначених норм реальних соціальних та культурних потреб громадян [1, 2, 6]. Адже, якщо фактичні соціальні гарантії будуть такими як стандарти, то вони будуть свідчити про високий рівень та якість життя населення у соціально орієнтованій державі.

Мета дослідження. Метою статті є визначення теоретичних засад фінансування соціальних гарантій населення та шляхів удосконалення системи державних гарантій підтримки населення в Україні.

Завдання дослідження. Пріоритетними завданнями є дослідити сутність соціального забезпечення громадян на основі системи соціальних гарантій держави, оцінити показники бюджетного та позабюджетного фінансування соціальних видатків, визначити драйвери запровадження в Україні соціальних стандартів та фінансових гарантій відповідно до реальних потреб громадян.

Методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали методи аналізу і синтезу, метод статистичного аналізу, порівняння, узагальнення, а також графічний та табличний методи для наочного ілюстрування досліджуваних явищ тощо.

Викладення основного матеріалу. Соціальні гарантії здійснюють матеріальне забезпечення й підтримку доходів населення, гарантують працюючим громадянам певний рівень добробуту. Тобто, соціальні гарантії дають можливість не лише підтримувати задовільний рівень для існування людини, але розвивати її здібності незалежно від матеріального становища, рівня її заробітної плати і впливу економічних та інших зовнішніх факторів [1]. Можна сказати, що соціальні гарантії у цьому випадку відіграють роль стабілізації суспільства та забезпечення її безпеки. На нашу думку, соціальні гарантії – це система надання населенню необхідних для гідного рівня життя людини фінансових засобів та матеріальних благ, не нижче рівня задоволення основних потреб особистості, особливо особам, що мають низький рівень добробуту та потребують соціального захисту.

Таким чином, система фінансового забезпечення соціальних гарантій населення в Україні є важливим елементом функціонування держави та забезпечення соціальних стандартів громадян. Вона є невід'ємною частиною забезпечення соціального захисту, особливістю якого є спрямованість на тих громадян, що не мають достатнього рівня фінансового та матеріального забезпечення і потребують допомоги у визначених обсягах. Соціальні гарантії мають законодавче підкріплення і регулюються Законами України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про оплату праці», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» тощо.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначено, що: державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Система соціальних гарантій в Україні передбачає: встановлення допустимих параметрів життя (розміру прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та пенсії, соціальної допомоги), пенсійне забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили годувальника), державна допомога сім'ям з дітьми, допомога у вирішенні житлового питання, яка включає допомогу на утримання житла та допомогу на забезпечення житлом; державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям. Види державних соціальних гарантій у сфері доходів, надання гарантованих обсягів суспільних послуг та благ в Україні наведено на рис.1.

Рисунок 1. Види державних соціальних гарантій
Джерело: [11].

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії є прожитковий мінімум.

За період 2016 – 2019 роки прожитковий мінімум на одну особу мав тенденцію до зростання, при цьому варто відмітити, що зростання відбувалося пропорційно для кожної соціальної і демографічної групи населення (рис. 2). У порівнянні з січнем 2016 року обсяг прожиткового мінімуму на 1 грудня 2019 року зріс на 52,4% і становив 697 грн.

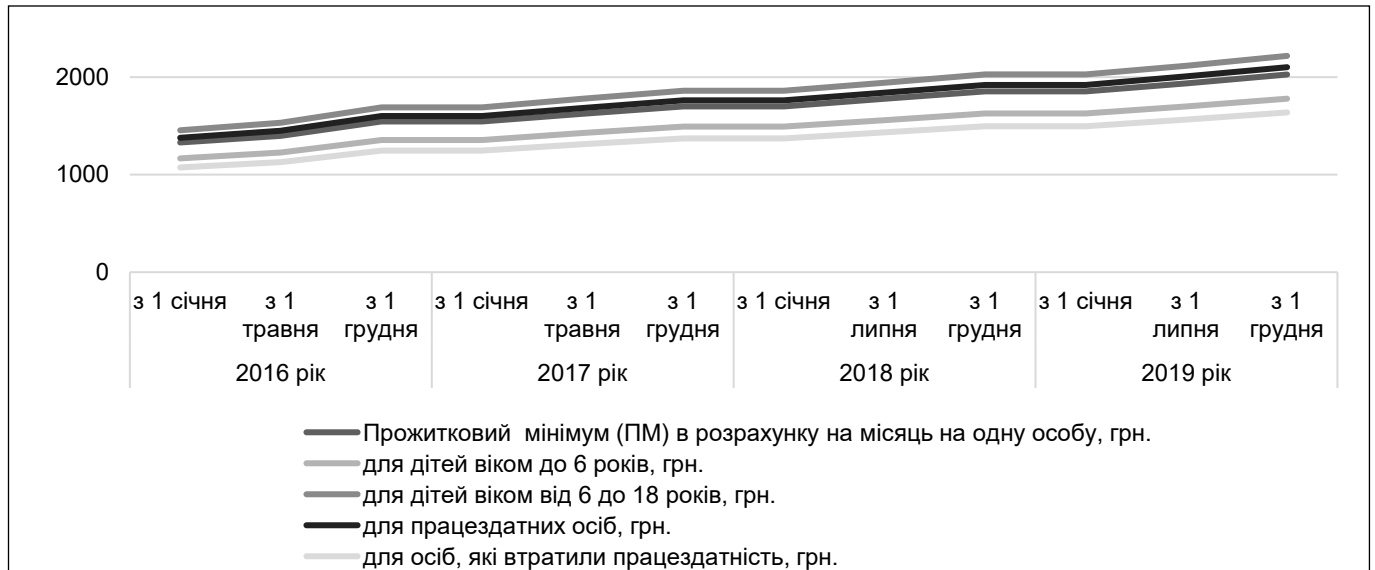

Рисунок 2. Прожитковий мінімум в розрахунку на місяць на одну особу за 2016 – 2019 рр.

Джерело: Розроблено авторами на основі [12].

На підставі цих показників визначаються розміри заробітної плати, соціальних виплат і допомог.

У відсотковому відношенні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб у цьому році заробітна плата складає найбільший обсяг (з 1 січня – 217%). Це найбільший показник за період з 2016 року, порівняно з яким мінімальна заробітна плата зросла на майже 303% – 2795 грн.

Якщо порівняти обсяг мінімальної пенсії та прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, то він буде рівний протягом періоду 2016 – 2019 рр.

Тобто, можемо сказати, що фінансове забезпечення соціальних гарантій такого виду як мінімальна заробітна плата має позитивну тенденцію і у відношенні до прожиткового мінімуму складає розмір, більший у два рази. Протилежну тенденцію спостерігаємо з мінімальними пенсіями, які хоч і збільшувалися за номіналом, проте у фактичному вираженні до прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, залишилися незмінними.

Протягом 2014 – 2018 років прожитковий мінімум зростає, внаслідок чого зростає середня заробітна плата та пенсія. Мінімальні соціальні гарантії у відношенні до прожиткового мінімуму, як вже зазначалося, мали протилежні одна до одного тенденції. У порівнянні із середніми доходами населення, мінімальні гарантії мають такий вигляд, як зображено на рис. 3. Можемо сказати, що мінімальні соціальні гарантії, а особливо пенсії, не давали можливість населенню не просто існувати, а задовольняти реальні їм потреби.

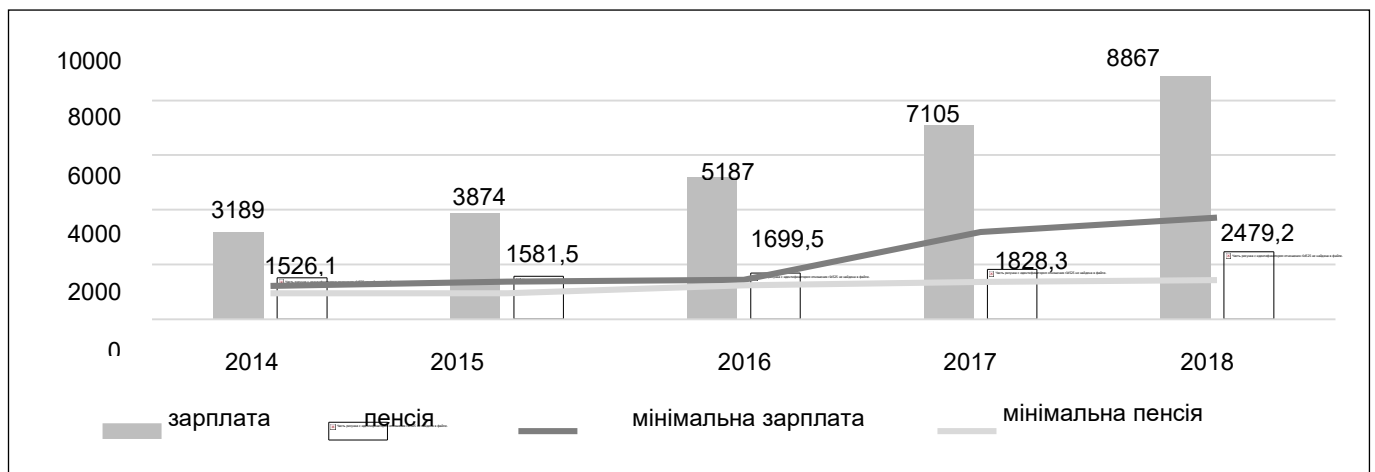

Рисунок 3. Мінімальні гарантії та середні доходи в 2014 – 2018 рр, грн.

Джерело: [13].

Джерелами фінансування соціальних гарантій в Україні є: бюджетні асигнування з Державного та місцевих бюджетів, фінансові ресурси підприємницьких структур, кошти спонсорів, благодійних організацій, державне страхування, держані та недержавні пенсійні фонди [14]. Найбільшого значення набувають саме дворівневе бюджетне фінансування та фінансування з Пенсійного фонду та інших фондів соціального страхування.

Ефективне функціонування системи соціальних гарантій неможливе без стабільного їх фінансування. Найбільшим джерелом соціальних видатків є бюджетне асигнування з Державного бюджету та місцевих бюджетів.

Визначення реальних обсягів фінансування соціального захисту та забезпечення населення залежить від якісного прогнозу макропоказників економічного та соціального розвитку в Україні: фонду оплати праці найманих працівників, середньомісячної заробітної плати працівників, кількості зайнятих економічною діяльністю, рівня безробіття населення.

Усі бюджетні видатки на фінансове забезпечення соціальних гарантій, тобто видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, можна розглядати з двох позицій – видатки з Державного бюджету та видатки з місцевих бюджетів.

Упродовж 2016 – 2018 рр. спостерігалось збільшення видатків бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у номінальному розмірі, проте у відсотковому від загального бюджету України – спостерігалось зменшення на 6,2% (табл. 1). Більше половини фінансових ресурсів надходить з Державного бюджету, але майже дорівнюють коштам, вилученим з місцевих бюджетів (різниця в 1%–7%).

Таблиця 1. Видатки бюджетів на соціальний захист протягом 2016 – 2018 років

Вид бюджету	Видатки, млн. грн.			Розподіл за видами бюджетів, %			У структурі загальних видатків, %		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Зведений бюджет	258 326,1	285 761,7	309 363,6	100	100	100	30,9	27,0	24,7
Державний бюджет	151 961,5	144 478,9	163 865,6	58,8	50,6	53,0	31,0	25,5	23,9
Місцеві бюджети	106 364,7	141 282,8	145 498,1	41,2	49,4	47,0	14,9	14,4	13,6

Джерело: розроблено авторами на основі [15].

У 2018 році на фінансування соціального захисту та забезпечення видатки становили 309 363,6 млн. грн., з них 163 865,6 млн. грн. – з Державного бюджету (53%) та 145 498,1 млн. грн. з місцевих бюджетів (47%). Порівняно з 2016 роком роль місцевих бюджетів зросла. Проте, спостерігається зменшення видатків зі зведеного бюджету України у дану сферу, їх частка становить 24,7%.

На соціальний захист за рахунок бюджетних коштів на випадок непрацездатності у 2018 році було витрачено 16 108,6 млн. грн. (5,2% від загальних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення). З Державного бюджету залучено коштів лише 10,7%, усі інші видатки покривалися за рахунок місцевих бюджетів, особливо районних (46, 4%).

У структурі бюджетних видатків соціальний захист пенсіонерів займає 95%. Частка на фінансове забезпечення цієї сфери складає 51,1% від видатків на соціальний захист та забезпечення, і є найбільшою. Держава гарантує мінімальну пенсію, про яку ми розглядали вище. Проте, їх розміри залишаються досить малими, на рівні прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність, який не відповідає реальним потребам населення. Низьким залишається рівень пенсійного забезпечення ветеранів війни та праці (3,3%).

На реалізацію програм центрами захисту сім'ї, дітей та молоді у 2018 році було витрачено 41 884,8 млн. грн. (13,6% від видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення).

Допомога у вирішенні житлових питань у 2018 році зайняла 22,4% видатків на соціальний захист (69 233,0 млн. грн.) Фінансується за рахунок місцевих бюджетів (94,5%), особливо районних та бюджетів міст обласного значення.

Соціальний захист інших категорій населення (державним службовцям, військовим, дітям-сиротам) займає досить малу частку у фінансовому забезпеченні соціального захисту і складає 3%. Видатки здійснюються за рахунок Державного бюджету на 67,4%.

За період 2016 – 2018 рр. структура видатків на фінансове забезпечення соціальних гарантій змінювалася, але не значною мірою. У пропорціональному відношенні видатки у певну сферу майже не змінилися.

Порівняно з 2016 роком, частка видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності зросла на 1,2 п.п. Фінансування соціального захисту пенсіонерів зросло порівняно з 2017 р. на 1 п.п., проте зменшилося на 7,1 п.п. порівняно з 2016 роком. У той же час, соціальний захист ветеранів війни та праці збільшився на 0,6 п.п, а фінансування проектів соціального захисту сім'ї, дітей та молоді, а також інших категорій населення знизилася. Допомога у вирішенні житлового питання знизилася порівняно з попереднім роком, та зросла порівняно з 2016 роком на 6,3 п.п.

Отже, система соціальних гарантій в Україні має досить широке поле для вдосконалення, оскільки в її реалізації існує низка проблем. Це можливо за рахунок складання та втілення у життя державних бюджетних програм у галузі соціального захисту населення. Використання переваг моніторингу та оцінки ефективності бюджетних соціальних програм підвищить ефективність здійснення соціальних видатків.

Основними позабюджетними джерелами фінансування соціальних гарантій є страхові внески страхувальників та застрахованих осіб, які формують кошти пенсійного та соціального забезпечення, що і

визначає сутність фінансування соціальних гарантій за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування. Джерела пенсійного та соціального забезпечення визначено на Рис.4.

Таким чином, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття відіграють важливу роль у фінансуванні соціальних гарантій населення. Вони створюють умови громадянам для повноцінно жити у суспільстві та покликані задовольняти необхідні їм потреби.

Рисунок 4. Джерела пенсійного та соціального забезпечення

Джерело: розроблено авторами.

Система соціальних гарантій в Україні є досить розвиненою, проте існує велика проблема в її фінансовому забезпеченні. Аналіз стану фінансування даної сфери за 2016 – 2018 роки свідчить про зменшення обсягу видатків у пропорційному відношенні з Державного бюджету та місцевих бюджетів та зниження видатків та деякі сфери з коштів Фондів соціального страхування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для удосконалення фінансового забезпечення соціальних гарантій населення ми пропонуємо змінити той показник, що є базовим для визначення їх обсягів – прожитковий мінімум. Розглядаючи зарубіжний досвід, можемо сказати, що прожитковий мінімум нормативно не встановлюється і визначається на рівня 50% – 60% від середньої заробітної плати. На основі цього ж показника, визначається і рівень бідності (якщо бути точнішими, то вираховується нормальний рівень життя, а не бідність), і кількість тих громадян, які мають право на соціальну допомогу. Тому, одним із шляхів удосконалення може бути зміна розрахунку прожиткового мінімуму.

В Україні у споживчому кошику, на основі якого розраховується прожитковий мінімум, понад 65% витрачається на продукти харчування, а деякі продовольчі товари не згадуються взагалі. Найраціональнішою є таке споживання, коли на харчування витрачається до третини доходів, непродовольчі товари (одяг, меблі) – 47%, решта – на послуги [16]. У той же час, загальноєвропейські стандарти вимагають включати до споживчого кошика, окрім загальноприйнятих товарів, не тільки транспортні послуги, а й послуги соціальної сфери. Перегляд цього питання дасть змогу підвищити рівень добробуту громадян, що в свою чергу вплине на збільшення надходжень до Державного бюджету за рахунок податків, на збільшення кількості застрахованих громадян, і, таким чином відбудеться перекладання частини відповідальності з держави на самофінансування.

Крім того, важливим чинником розвитку системи соціальних гарантій є зміцнення міжбюджетних відносин в напрямі збільшення повноважень місцевих органів влади під час розрахунку потреби у фінансових ресурсах, оскільки більша частина видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення залежить від коштів Державного бюджету.

Іншим шляхом удосконалення може бути покращення прогнозування та планування фінансування соціальних гарантій. В Україні діє принцип «від досягнутого», тобто майбутні показники розраховуються на основі показників попередніх років та досягнень за цих коштів. Проте, ми можемо сказати, що такий метод планування є не ефективним, оскільки необхідно формувати фінансові ресурси залежно від потреб населення, бо вони можуть варіюватися з року в рік. Крім того, за 2018 рік лише 88,7% запланованого бюджету було виконано, зокрема Пенсійним Фондом на фінансове забезпечення соціальних гарантій. Причиною недовиконання показників видатків було і те, що фінансування відбувалося на основі можливостей бюджетів, а не реальних потреб громадян.

Вдосконалення системи соціальних гарантій можливе й на законодавчому рівня. На нашу думку, необхідно розробити не лише систему державних стандартів соціальних послуг, а й класифікатор цих послуг, що дозволить чітко визначити її складові і вирахувати її вартість.

Проблему фінансового забезпечення також можна вирішити шляхом підвищення їх адресності. Необхідно посилити координацію роботи контролюючих органів не лише на державному, але й місцевому рівнях.

Доречно буде переглянути критерії визначення майнового стану громадян, беручи до уваги причини, через які вони опинилися у складному становищі. Наразі, в Україні соціальні допомоги надаються усім особам, які належать до тієї чи іншої пільгової категорії, проте не враховується реальний рівень їхнього життя. Необхідно розробити «індивідуальний пакет послуг» для окремої людини, що реально потребує соціального захисту. А також посилити контроль за боржниками по сплаті внесків до фондів соціального страхування, які гальмують надходження коштів на виплати, а, отже, і порушують сталість та ефективність діяльності системи соціальних гарантій населення. Уряду необхідно модернізувати систему моніторингу, оцінки та соціального аудиту програм соціальної підтримки.

На нашу думку, важливим завданням соціальних служб є з'ясування реальних потреб тих людей, які потребують виплати соціальних допомог. Крім того, найоптимальнішим способом вирішення цієї проблеми затвердження та виконання проекту «Гендерно-орієнтоване бюджетування», який націлений на ефективне використання фінансових ресурсів для підвищення добробуту населення, враховуючи гендерні відмінності у їх реальних потребах. На сьогодні, спостерігається неефективне використання коштів на фінансове забезпечення соціальних гарантій, оскільки не враховуються ці відмінності.

Потребує подальшого вивчення необхідність та доцільність запровадження «соціального бюджету». Саме такий шлях може бути ефективним, оскільки він дасть можливість фінансувати реальні потреби населення, і не витрачати кошти на ті потреби, які не є актуальними. Крім того, це допоможе виокремити ті сфери, де існує найбільша потреба в їх фінансуванні.

Розширення і розвиток сфери дії соціального страхування, доповнення діючої системи соціального страхування новими видами дасть змогу змінити структуру фінансування соціальних гарантій, зменшивши обсяг бюджетних видатків та збільшивши видатки з фондів соціального страхування. Дана пропозиція стосується лише фондів соціального страхування, джерелами яких є внески застрахованих громадян. Щодо державного фінансування, то ми вважаємо недоречним запроваджувати нові види пільг, оскільки існуючі не є задоволені на 100%. Зменшити навантаження на Державний бюджет також зможе запровадження обов'язкового медичного страхування.

Одним із шляхів удосконалення системи фінансування соціальних гарантій є створення прийнятної для ефективного управління бази даних одержувачів усіх видів соціальної підтримки, єдиного інформаційного середовища для органів Міністерства соціальної політики України, Пенсійного Фонду, Фонду соціального страхування та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Це допоможе уникнути недофінансування або надмірне фінансування певної категорії населення, в залежності і від регіонального місця проживання.

Іншим способом удосконалення даної системи є підтримка зворотного зв'язку між населенням, що отримує певні гарантії та органами, що надають цю підтримку, тобто упровадження системи оцінювання ступеня задоволеності споживачів і ступеня ефективності наданої їм допомоги. Це допоможе зрозуміти наскільки надані кошти задовольняють реальні потреби населення. Без зворотного зв'язку неможливо ефективно продовжувати будь-яку діяльність, оскільки органи, що надають певні гарантії ніби і виконали свої зобов'язання, проте населення реальної допомоги не отримало, і тому неможливо досягти головної мети системи соціальних гарантій – підвищення та зрівняння рівнів добробуту населення, особливо тих категорій людей, що мають низький рівень фінансового забезпечення життя.

Іншим фактором, що вплине на структуру системи фінансового забезпечення соціальних гарантій, є розширення та надання державою умов для громадян з обмеженими можливостями. Це зменшить рівень необхідності фінансового забезпечення такої категорії населення і надасть їм можливість бути соціально активним населенням, не обмежуючи їхні права та можливості. І, схожим питанням, є вирішення проблеми з безробіттям, створення умов та методів стимулювання й заохочення населення працювати, робити вклад у розвиток власної країни. Ці питання стосуються зміни політики держави, а не лише системи соціальних гарантій, проте їх виконання неабияк вплинуть і на реалізацію цієї системи. Шляхом здійснення цього може бути розширення соціального підприємництва в Україні, застосування досвіду зарубіжних країн. Загалом, соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність, спрямована на позитивні інноваційні зміни у суспільстві: пом'якшення або вирішення соціальних проблем за рахунок доходів, отриманих від власної діяльності [11]. У Європі існують такі підприємства як WISE (Work Integration Social Enterprise – соціальне підприємство трудової інтеграції), які надають соціальні послуги клієнтам (які у той же час є працівниками); дають можливість представникам уразливих груп заробляти собі на життя самостійно і не відчувати себе залежними від допомоги держави [17].

Ще одним способом досягнення ефективного функціонування системи фінансового забезпечення соціальних гарантій є залучення підприємницьких структур громадських організацій, благодійних фондів, які відіграють вагомий роль в акумуляції фінансових і людських ресурсів, спрямованих на допомогу соціально незахищених верств населення, зокрема, військовослужбовцям ЗСУ, учасникам АТО, переселенцям та іншим постраждалим внаслідок збройного конфлікту.

Таким чином, переважна частина фінансування соціальних гарантій здійснюється на основі видатків Державного бюджету та місцевих бюджетів. Їх питома вага майже однакова (залежить від виду соціальної

гарантії чи допомоги). Акумуляовані в бюджеті фінансові ресурси спрямовуються на матеріальне забезпечення значної частини громадян – незахищених верст населення і призначені для подолання наслідків настання соціальних ризиків.

Основним нормативом, на основі якого здійснюються розрахунки обсягів соціальних гарантій та допомог, направлених на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, є прожитковий мінімум, який впродовж 2016 – 2019 рр. зростає, таку ж тенденцію мають і основні соціальні гарантії – мінімальна заробітна плата та пенсія. Якщо розглядати видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, то спостерігається їх зменшення у загальному вигляді, проте фінансування соціального захисту дітей та молоді, допомоги у вирішенні житлових питань, а також соціального захисту інших категорій населення збільшилося. Не зважаючи на такі тенденції, зрівняння добробуту серед громадян України не відбулося, що і залишається великою проблемою. Недостатнє фінансування соціального захисту та забезпечення, а тим паче, його зменшення негативно впливатиме на подальший розвиток країни загалом, так і на рівень життя окремого громадянина.

Важливим джерелом фінансового забезпечення соціальних гарантій виступають соціальні позабюджетні фонди, до яких відносяться Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Акумуляовані в них фінансові ресурси спрямовуються на матеріальне забезпечення значної частини громадян держави і призначені для подолання наслідків настання соціальних ризиків та криз.

Основною проблемою, як вже зазначалося, є недостатнє фінансове забезпечення. Одним з важелів покращення ситуації, що склалася в Україні щодо фінансового забезпечення соціальних гарантій, є активне використання досвіду зарубіжних країн, впровадження нормативів та стандартів, методів їх забезпечення. Ефективне використання в українських реаліях світового та, зокрема, європейського досвіду підвищить не лише добробут населення, але й дасть змогу Україні вийти на зовнішню арену як соціально орієнтованій країні, у якій визначається не рівень бідності, але рівень щасливого життя.

Список використаних джерел

1. Василик О. Д. *Теорія фінансів: Підручник*. Київ: НІОС. 2000. 416 с.
2. Батажок С. Г. *Соціально-економічні гарантії в умовах транзитивної економіки України: Монографія*. Біла Церква, 2005. 108 с.
3. Головня М. О. *Соціальні гарантії як джерело підтримки економічної безпеки України. Загальні питання економіки. Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 41-45.
4. Гриньова В. М., Новикова М. М. *Державне регулювання економіки: навч. посіб. Х.: ІНЖЕЛ», 2004. 756 с.*
5. Горин В. П. *Державне фінансове забезпечення соціальних гарантій: дис. к-та ек. наук. 08.00.08; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2010. 283 с.*
6. Суховий Д. І. *Основні етапи становлення та розвитку державних соціальних гарантій в Україні. Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 49–51.
7. Суховий Д. І. *Роль Державного Бюджету України у фінансуванні соціальних гарантій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2010. № 120. С. 56–59.
8. Глазко Н. Д. *Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери. Ефективна економіка*. № 5, 2014.
9. Лисяк Л. В. *Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 25. Вип. 11(1). С. 23–30.
10. Тропіна В. *Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. С. 22–25.
11. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
12. *Статистичний збірник Державної служби України «Соціальний захист населення України», Київ. 2019. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_szn_2018.pdf*
13. Хемій А. С. *Реформування системи пенсійного страхування в Україні: автореферат дис. к-та екон. наук. 08.00.08; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 23 с.*
14. Лютий І. О., Боринець С. Я., Варналій З. С. та ін. *Фінанси: підручник. ; за ред. І. О. Лютого. Київ: Ліра-К, 2017. 728 с.*
15. *Статистичний збірник: «Бюджет України 2018», Міністерство Фінансів України. Київ, 2019.*
16. Шостак Л. В. *Соціальні гарантії як фінансовий чинник забезпечення рівня життя населення. Гроші, фінанси і кредит*. 2018. № 17. С. 375-381.
17. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. *Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ, ТОВ «Агенство «Україна», 2017. 92 с.*

References

1. Vasylyk, O. D. (2000). *Teoriia finansiv [Theory of finance]: Pidruchnyk*. Kyiv : NIOS. 2000. 416 p.
2. Batazhok, S. H. (2005). *Sotsialno-ekonomichni harantii v umovakh tranzitivnoi ekonomiky Ukrainy: Monograph [Socio-economic guarantees in the conditions of the transitive economy of Ukraine]*. Bila Tserkva, 108 p.
3. Holovnia, M. O. (2009). *Sotsialni harantii yak dzherelo pidtrymky ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Social guarantees as a source of support for Ukraine's economic security]. Zahalni pytannia ekonomiky. Investytsii: praktyka ta dosvid - General issues of the economy. Investment: practice and experience*, 23. 41-45.

4. Hrynova, V. M. & Novykova, M. M. (2004). *Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky [State regulation of economy]: a textbook*. Kh. : INZhEL», 756 p.
5. Horyn, V. P. (2010). *Derzhavne finansove zabezpechennia sotsialnykh harantii [State financial support for social guarantees]: the dissertation of the candidate of sciences*. 08.00.08; Ternopil National Economic University. Ternopil, 283 p.
6. Sukhovi, D. I. (2011). *Osnovni etapy stanovlennia ta rozvytku derzhavnykh sotsialnykh harantii v Ukraini [The main stages of formation and development of state social guarantees in Ukraine]*. *Ekonomika ta derzhava - Economy and the state*, 7. 49–51.
7. Sukhovi, D. I. (2010). *Rol Derzhavnoho Biudzhetu Ukrainy u finansuvanni sotsialnykh harantii [The role of the State Budget of Ukraine in financing social guarantees]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 120. 56–59.
8. Hlazgo, N. D. (2014). *Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia sotsialnoi sfery [Foreign experience in providing social services]*. *Efektivna ekonomika - An efficient economy*, 5.
9. Lysiak, L. V. (2017). *Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Financial support for social protection of the population in Ukraine: problems and prospects]*. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya : Ekonomika - Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Economics*. T. 25. output 11(1). 23–30.
10. Tropina, V. (2013). *Rol sotsialnoho strakhuvannia u finansuvanni derzhavnykh sotsialnykh harantii [The role of social insurance in the financing of state social guarantees]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 8(149). 22–25.
11. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii» [The Law of Ukraine «On State Social Standards and State Social Guarantees»]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
12. *Statystychnyi zbirnyk Derzhavnoi sluzhby Ukrainy «Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy» [Statistical collection of the Civil Service of Ukraine «Social protection of the population of Ukraine»]*, Kyiv. 2019. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_szn_2018.pdf
13. Khemii, A. S. (2019). *Reformuvannia systemy pensiinoho strakhuvannia v Ukraini [Reforming the pension insurance system in Ukraine]: abstract of dissertation of the candidate of economic sciences: 08.00.08; Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv*, 23 p.
14. Liutyi I. O., Borynets S. Ya., Varnalii Z. S. ta in. (2017). *Finansy [Finance]: a textbook ; red. I.O. Liutoho*. Kyiv : Lira-K, 728 p.
15. *Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhety Ukrainy 2018» [Statistical Collection: «Budget of Ukraine 2018»]*, Ministry of Finance of Ukraine. Kyiv, 2019.
16. Shostak, L. V. (2018). *Sotsialni harantii yak finansovy chynnyk zabezpechennia rivnia zhyttia naselennia [Social guarantees as a financial factor for ensuring the standard of living of the population]*. *Hroshi, finansy i kredyt - Money, finance and credit*, 17. 375–381.
17. Doluda, L., Nazaruk, V. & Kirsanova, Yu. (2017). *Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkovannia. [Social entrepreneurship. Business model. Registration. Taxation.]*. Kyiv, TOV «Ahenstvo «Ukraina», 92 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Наконечна Юлія Леонідівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Милютенка 40/16, 200, м. Київ, 02166, Україна
e-mail: Tematika@ukr.net

Рибалка Анастасія Миколаївна, студентка
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. М. Ломоносова 43, м. Київ, 03022, Україна
e-mail: rybalka306268@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРОВ

Наконечная Юлия Леонидовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка
ул. Милютенко 40/16, 200, г. Киев, 02166, Украина
e-mail: Tematika@ukr.net

Рыбалка Анастасия Николаевна, студентка
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка
ул. М. Ломоносова 43, г. Киев, 03022, Украина
e-mail: rybalka306268@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Nakonechna Yuliia, PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Milutenka st., 40/16, 200, Kyiv.

e-mail: Tematika@ukr.net
Rybalka Anastasia, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
43, M. Lomonosova street, Kyiv, 03022, Ukraine
e-mail: rybalka306268@gmail.com

Рецензент: Демиденко Л.М. кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УДК 330.3:336.02

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-217-223>

ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ І ЗАДАЧ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Тропіна В. Б.

Прийняття нового Порядку денного у сфері сталого розвитку та його імплементація, а також кризовий стан практично усіх сфер суспільного життя в Україні потребують поглиблення наукових досліджень питань, пов'язаних з формуванням та ефективною реалізацією фінансової політики, спрямованої на створення сприятливих умов для сталого розвитку країни.

Враховуючи велику кількість і масштабність цілей та завдань сталого розвитку, вирішення яких потребує колосальних обсягів фінансових ресурсів, важливим є визначення пріоритетних напрямів фінансової політики сталого розвитку країни як ключових завдань для досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР).

Проблеми фінансової політики сталого розвитку знаходяться у центрі досліджень провідних учених як зарубіжних, так і вітчизняних наукових шкіл. Водночас новизна проблем, пов'язаних з практичною реалізацією концепції сталого розвитку, потребує подальших досліджень щодо обґрунтування теоретичних засад формування та визначення напрямів ефективної реалізації фінансової політики переходу на принципи сталого розвитку

Завданням дослідження є розкриття сутності та специфіки фінансової політики сталого розвитку. Метою роботи є обґрунтування пріоритетних напрямів фінансової політики України у контексті цілей і задач Порядку денного 2030.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо.

У статті визначено пріоритетні напрями фінансової політики України у контексті цілей і задач, визначених Порядком денним у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. Досліджено специфічні риси фінансової політики сталого розвитку, особливості її розробки та реалізації. Акцентовано увагу на проблемі соціально-економічної нерівності в країні та запропоновано напрями її подолання, що є однією з необхідних умов розвитку України на принципах сталого розвитку.

Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації фінансової політики сталого розвитку країни

Концепція сталого розвитку зумовлює необхідність узгодження стратегічних цілей фінансового розвитку національної соціально-економічної системи. Важливим є виявлення особливостей і факторів, що впливають на формування та реалізацію фінансової політики в контексті цілей і задач сталого розвитку та визначення її пріоритетних напрямів.

Ключові слова: сталий розвиток, фінансова політика, соціально-економічна нерівність, фінансове забезпечення.

ПРИОРИТЕТЫ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЦЕЛЕЙ И ЗАДАЧ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Тропина В. Б.

Принятие новой Повестки дня в области устойчивого развития и ее имплементация, а также кризисное состояние практически всех сфер общественной жизни в Украине требуют углубления научных исследований вопросов, связанных с формированием и эффективной реализацией финансовой политики, направленной на создание благоприятных условий для устойчивого развития страны.

Учитывая большое количество и масштабность целей и задач устойчивого развития, решение которых требует колоссальных объемов финансовых ресурсов, важным является определение приоритетных направлений финансовой политики устойчивого развития страны как ключевых задач для достижения целей устойчивого развития (ЦСР).

Проблемы финансовой политики устойчивого развития находятся в центре исследований ведущих ученых как зарубежных, так и отечественных научных школ. В то же время новизна проблем,

связанных с практической реализацией концепции устойчивого развития, требует дальнейших исследований с целью обоснования теоретических основ формирования и определения направлений эффективной реализации финансовой политики перехода на принципы устойчивого развития

Задачей исследования является раскрытие сущности и специфики финансовой политики устойчивого развития. Целью работы является обоснование приоритетных направлений финансовой политики Украины в контексте целей и задач Повестки дня 2030.

В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, метод сравнения, обобщения, статистические и др.

В статье определены приоритетные направления финансовой политики Украины в контексте целей и задач, определенных Повесткой дня в области устойчивого развития на период до 2030 г.. Исследована специфические черты финансовой политики устойчивого развития, особенности ее разработки и реализации. Акцентировано внимание на проблеме социально-экономического неравенства в стране и предложены направления ее преодоления, что является одним из необходимых условий развития Украины на принципах устойчивого развития.

Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации финансовой политики устойчивого развития страны

Концепция устойчивого развития вызывает необходимость согласования стратегических целей финансового развития национальной социально-экономической системы. Важным является выявление особенностей и факторов, влияющих на формирование и реализацию финансовой политики в контексте целей и задач устойчивого развития и определение ее приоритетных направлений.

Ключевые слова: устойчивое развитие, финансовая политика, социально-экономическое неравенство, финансовое обеспечение.

PRIORITIES OF UKRAINE'S FINANCIAL POLICY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND TARGETS

Tropina Valentyna

The adoption of the new Agenda for Sustainable Development and its implementation, as well as the crisis state of almost all spheres of public life in Ukraine require deepening scientific research on issues related to the formation and effective implementation of financial policies aimed at creating favorable conditions for the sustainable development of the country.

Given the large number and scale of the goals and objectives of sustainable development, the solution of which requires enormous amounts of financial resources, it is important to identify priority areas of the financial policy of sustainable development of the country as key tasks to achieve of the sustainable development goals (SDGs).

The problems of the financial policy of sustainable development are at the center of research by leading scientists from both foreign and domestic scientific schools. But the novelty of the problems associated with the practical implementation of the concept of sustainable development requires further research in order to justify the theoretical foundations of the formation and determination of the directions for the effective implementation of the financial policy of the transition to the principles of sustainable development

The objective of the study is to disclose the nature and specifics of the financial policy of sustainable development. The aim of the work is to substantiate the priority areas of financial policy of Ukraine in the context of the goals and objectives of the 2030 Agenda.

In the research process, general scientific and special methods were used: analysis and synthesis, the method of comparison, generalization, statistical, etc.

The article identifies priority areas of financial policy of Ukraine in the context of goals and objectives defined by the Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030. The specific features of the financial policy of sustainable development, the features of its development and implementation are investigated. Attention is focused on the problem of socio-economic inequality in the country and directions for overcoming it are proposed, which is one of the necessary conditions for the development of Ukraine on the principles of sustainable development.

The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of the financial policy of sustainable development of the country.

The concept of sustainable development necessitates the coordination of the strategic goals of the financial development of the national socio-economic system. It is important to identify the features and factors that influence the formation and implementation of financial policies in the context of the goals and objectives of sustainable development and determine its priority areas.

Key words: sustainable development, financial policy, socio-economic inequality, financial security.

JEL Classification: E62, F29.

Актуальність теми дослідження. Новий Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. було прийнято у вересні 2015 р. 193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли глобальну програму забезпечення сталого майбутнього. Визначені у ньому 17 цілей та 169 задач мають комплексний характер, стосуються найбільш важливих проблем нашого часу і забезпечують збалансованість всіх трьох компонентів сталого розвитку [1].

Імплементация нового Порядку денного 2030 потребує мобілізації масштабних фінансових ресурсів, про що йшлося на Третій Міжнародній конференції з фінансування розвитку в Аддіс-Абебі у липні 2015 р. [2]. До цього процесу повинна долучитися й Україна попри всі труднощі, які вона зараз переживає. І пов'язано це насамперед з усвідомленням того, що подальше існування нашої та інших країн і загалом людства на планеті Земля можливе лише за умов розв'язання усіх тих проблем, що представлені у Порядку денному 2030. Тому формування нової фінансової політики, спрямованої на досягнення цілей, визначених цим документом у сфері сталого розвитку, є досить актуальною темою.

Враховуючи велику кількість і масштабність цілей та завдань сталого розвитку, вирішення яких потребує колосальних обсягів фінансових ресурсів, важливим є визначення пріоритетних напрямів фінансової політики сталого розвитку країни, як ключових завдань для досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансової політики сталого розвитку знаходяться у центрі досліджень провідних учених як зарубіжних, так і вітчизняних наукових шкіл. Серед останніх публікацій, у яких розглядаються питання, що пов'язані з формуванням фінансової політики сталого розвитку країни, слід назвати роботи таких науковців та практиків, як Т. Кожухова [3], О. Кореновський [4], В. Романчукевич [5], В. Толуб'як [6], Джеффри Сакс та Г. Шмидт-Трауб [7] та ін.

Аналіз наукових досліджень зазначених авторів засвідчує наявність ґрунтовних досліджень питань, які стосуються трансформації глобальної системи фінансування сталого розвитку, теоретичних та прикладних аспектів формування та реалізації фінансової політики сталого розвитку. Водночас, прийняття нового Порядку денного у сфері сталого розвитку та його імплементация, а також кризовий стан практично усіх сфер суспільного життя в Україні потребують поглиблення наукових досліджень питань, пов'язаних з формуванням та ефективною реалізацією фінансової політики, спрямованої на створення сприятливих умов для сталого розвитку країни.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є розкриття сутності та специфіки фінансової політики сталого розвитку. Метою роботи є обґрунтування пріоритетних напрямів фінансової політики України у контексті цілей і задач Порядку денного 2030.

Метод проведення дослідження. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепцію сталого розвитку, яка передбачає розв'язання економічних, екологічних та соціальних проблем людства було проголошено у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, внаслідок якої було ухвалено «Декларацію з навколишнього природного середовища і розвитку» та інші документи.

Сталий розвиток є концепцією, що проголошує необхідність встановлення балансу між задоволенням потреб нинішніх і захистом інтересів майбутніх поколінь. У сучасних соціально-економічних та геополітичних умовах забезпечення сталого розвитку набуває особливої актуальності, особливо для України, зважаючи на її політичні, економічні, соціальні та екологічні проблеми.

Реалізація Концепції на національному рівні забезпечується за допомогою цілеспрямованої державної політики, яка включає правові, фінансові та організаційні засоби вирішення відповідних питань. Державна політика сталого розвитку передбачає визначення пріоритетів у відповідності до цілей і задач сталого розвитку з урахуванням конкретної ситуації в країні та її фінансових можливостей; поєднання державного регулювання з ринковим; стимулювання якісних змін шляхом фінансування, кредитування, матеріально-технічного та валютного забезпечення, надання економічних пільг пріоритетам сталого розвитку; запровадження спеціального моніторингу сталого розвитку.

Головною ідеєю концепції сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя, що передбачає збалансований розвиток соціально-економічної та екологічної сфер. Роль фінансового регулювання сталого розвитку полягає у тому, що, з одного боку, нераціональна фінансова політика може спричинити розбалансування економічної системи, з іншого – фінансова система є тим інструментом державного регулювання, що створює умови для гармонійного розвитку усіх сфер суспільства на основі перерозподілу валового внутрішнього продукту.

У загальному розумінні, державна фінансова політика – це цілеспрямована діяльність держави у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення визначеної мети. Специфікою ж фінансової політики сталого розвитку є те, що:

- сталий розвиток потребує інвестицій, які не скоро дадуть віддачу. Водночас, фінансові ринки зацікавлені в інвестиціях зі швидкою віддачею;
- сталий розвиток потребує великих інвестицій, особливо в країнах, що розвиваються;
- сталий розвиток, на відміну від фінансових ринків, спрямований на майбутнє. [4, с. 227].

Розробленню фінансової політики сталого розвитку повинна передувати оцінка її впливу на сталий розвиток; аналіз відповідності фінансових можливостей держави завданням сталого розвитку національної соціально-економічної системи; визначення напрямів досягнення стабільності фінансової системи, що забезпечить формування, соціально орієнтованої, конкурентоспроможної та екологічно безпечної ринкової економіки.

На сучасному етапі розвитку України, як і інших країн, які зобов'язалися дотримуватися принципів сталого розвитку, імперативами фінансової політики є цілі та задачі, що визначені новим Порядком денним у сфері сталого розвитку після 2015 року.

Так, цілі в галузі сталого розвитку сформульовані у Порядку денному 2030 таким чином:

- покінути з бідністю в усіх її формах в усьому світі;
- покінути з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшення харчування і сприяти сталому розвитку сільського господарства;
- забезпечити здоровий спосіб життя і сприяти добробуту для всіх в будь-якому віці;
- забезпечити всеохоплюючу і справедливу якісну освіту і заохочувати можливості навчання протягом усього життя для всіх;
- домогтися гендерної рівності та розширити права і можливості всіх жінок і дівчаток;
- забезпечити наявність і раціональне використання водних ресурсів та санітарії для всіх;
- забезпечити загальний доступ до недорогого, надійного, стійкого і сучасного енергопостачання;
- сприяти неухильному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- створити гнучку інфраструктуру, сприяти всеосяжній і стійкій індустріалізації і заохочувати інновації;
- зменшити нерівність всередині країн і між ними;
- зробити міста і населені пункти відкритими, безпечними, життєздатними і стійкими;
- забезпечити стійкі моделі споживання і виробництва;
- вжити термінових заходів з боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- зберігати і раціонально використовувати океани, моря і морські ресурси в інтересах сталого розвитку;
- зберігати і відновлювати екосистеми суші і сприяти їх раціональному використанню, раціонально розпоряджатися лісами, боротися з опустелюванням, зупинити і повернути назад процес деградації земель і зупинити процес втрати біорізноманіття;
- сприяти створенню мирних і вільних від соціальних бар'єрів суспільств в інтересах сталого розвитку, забезпечувати доступ до правосуддя для всіх і створювати ефективні, підзвітні і засновані на широкій участі установи на всіх рівнях;
- зміцнювати засоби досягнення сталого розвитку та активізувати роботу механізмів глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Аналогічні цілі в такому ж порядку визначено Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [8]. Документ підтверджує, що Україна підтримує проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року:

Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» надає бачення орієнтирів їх досягнення з урахуванням принципу «нікого не залишити осторонь» та з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів було розроблено національну систему ЦСР (86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу), що забезпечить міцну основу для подальшого планування розвитку України та моніторингу стану досягнення ЦСР [9].

Як вже зазначалося, основною метою стратегії сталого розвитку є створення умов для забезпечення гармонійного функціонування трьох взаємопов'язаних сфер суспільства – економічної, соціальної та екологічної, як основи збалансованого соціально-економічного зростання.

Для реалізації державної фінансової політики, спрямованої на її успішне впровадження та досягнення пріоритетів соціально-економічного розвитку країни на принципах сталого розвитку повинен бути сформований відповідний фінансовий механізм як сукупність методів та інструментів формування і використання фінансових ресурсів з метою створення фінансових умов для збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складових суспільного життя країни

Масштабність цілей і задач, які стоять перед державою у сфері фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни на принципах сталого розвитку не дозволяють детально зупинитися на імперативно визначених Порядком денним 2030 напрямках фінансової політики в Україні за основними складовими концепції сталого розвитку – економічній, соціальній, екологічній. Але можна і необхідно назвати пріоритетні цілі і завдання фінансової політики сталого розвитку:

- фінансове забезпечення досягнення цілей сталого розвитку;
- раціональне використання фінансових ресурсів;
- пошук ефективних джерел короткострокового та довгострокового фінансування цілей і задач сталого розвитку;
- підвищення ефективності державного фінансового менеджменту.

У Порядку денному 2030 звертається увага на необхідність активізації Глобального партнерства з метою фінансового забезпечення масштабних цілей і задач у сфері сталого розвитку. Водночас, варто підкреслити, що центральне значення для досягнення цілей в області сталого розвитку має державна політика і мобілізація та ефективне використання внутрішніх фінансових ресурсів на основі застосування принципу національної відповідальності. Внутрішні ресурси формуються в першу чергу і головним чином за рахунок економічного зростання шляхом створення сприятливих для цього умов на всіх рівнях: здійснення раціональної соціальної, екологічної та економічної політики, включаючи антициклічну бюджетно-фінансову політику. Збільшення обсягів

внутрішніх державних ресурсів як головна умова забезпечення сталого розвитку України передбачає необхідність підвищення ефективності управління бюджетними надходженнями шляхом вдосконалення податкової політики та формування прозорої та дієвої податкової системи з урахуванням національних умов.

Основою політики сталого розвитку має бути якість життя населення. Тому надзвичайно важливим є визначення пріоритетності та взаємозалежності життєвизначальних інтересів населення. Окреслюючи пріоритети фінансової політики сталого розвитку, необхідно виділити проблеми, наявність яких безпосередньо впливає на можливості створення умов для досягнення ЦСР [6].

У зазначеному контексті однією з найбільш актуальних проблем сучасності є соціально-економічна нерівність. Це обумовлено не тільки тим, що вона є узагальнюючим показником стану суспільства в цілому, але й у зв'язку з тим, що виступає каталізатором багатьох інших проблем суспільного розвитку. Ряд недавніх досліджень розкривають зв'язок між нерівністю доходів і низкою соціально-економічних проблем. Зокрема, дослідження, проведене І. Ортіс і М. Каммінсом для ЮНІСЕФ показало, що за тими 141 країнам, де воно проводилося, в період 1990-2008 років була виявлена сильна негативна кореляція між нерівністю та високим соціально-економічним розвитком [10]. Процес посилення соціально-економічної нерівності у світі, який все більше набуває рис глобальної кризи, підсилює існуючі та породжує нові проблеми. Тенденції посилення майнової нерівності і нерівності доходів як всередині країн, так і між ними, привертають увагу не тільки фахівців, але й більш широких груп суспільства. Якщо раніше стурбованість викликали головним чином морально-етичні аспекти нерівності, то зараз складається консенсус щодо того, що існуючі рівні нерівності можуть також бути руйнівними як в економічному, так і в політичному плані.

У доповіді аналітичного центру «Oxfam», опублікованому в січні 2017 року, було відзначено, що розрив між багатими і бідними значно більше, ніж вважалося раніше. На сьогоднішній день лише 8 супербагатіїв володіють такими статками, які мають в своєму розпорядженні 3,5 млрд чоловік, тобто нижня по доходах половина жителів нашої планети. Згідно з доповіддю, перший трильйонер з'явиться протягом 25 років, в той час як кожна десята людина живе на менше ніж \$ 2 в день. Для порівняння, ще в 2015 році багатство, яким сумарно володіла нижня за доходами половина людства, концентрувалося в руках 62 осіб, а в 2010 році – таким же багатством володіло 388 осіб [11].

Профілі нерівності за рівнем доходів у провідних країнах світу та Україні мають різну форму. Так, у розвинених країнах він ромбовидний: близько 5 % населення є багатими та представляють вищий клас, 80 % складають середній клас, 15 % належать до категорії бідних, тобто нижчого класу. В Україні соціальна структура нагадує трикутник: 1-2 % належать до вищого класу, 10-12 % мають середні доходи та представляють середній клас, усі інші, а це понад 85 % населення, мають бути віднесені до найбіднішого нижчого класу. Отже, проблеми бідності та соціальної нерівності в сучасній Україні набувають небезпечних масштабів, суттєво загрожуючи безпеці людського розвитку [12, с. 283].

Дослідження дестабілізуючого впливу соціально-економічної нерівності на світову економіку та її фінансову складову виявляють такі її негативні наслідки, які перешкоджають сталому соціально-економічному розвитку:

- зростаюча нерівність веде до надмірного споживання. Зростання доходів еліти веде до так званого каскаду споживання, який закінчується зростанням боргу: Витрати багатих зрушують систему координат, яка формує потреби тих, хто знаходиться на щабель нижче. Ця друга група теж збільшує витрати, що зрушує точку відліку тих, хто стоїть ще на щабель нижче. Цей каскад значно ускладнює сім'ям з середнього класу досягнення поставлених фінансових цілей;

- нерівність підсилює економічну кризу. Як показують економічні моделі, сукупний спад споживання є значно більшим, коли найбідніші 40% населення близьке до нуля за майновими статками, ніж у випадку з більш рівномірним їх розподілом. Причина, чому сукупне зниження витрат є набагато більшим в економіці з великою кількістю споживачів з низьким рівнем доходів, не викликана тим, що домогосподарства з невисоким рівнем добробуту скорочують свої витрати пропорційно зниженню їхніх доходів. Це пояснюється тим, що вони мають меншу можливість застрахувати себе від специфічних ризиків. Таким чином, коли настає рецесія і збільшується ризик безробіття, вони різко знижують свій рівень витрат, навіть якщо їхні доходи поки ще не впали [13];

- зниження економічного зростання. Нерівність можливостей, яке є частиною загального економічного нерівності, негативно впливає на економічне зростання

Зниження надмірного рівня майнового розшарування передбачає усунення причин, що породжують нерівність. Виявити роль одного-єдиного чинника в даному випадку – завдання неймовірно важке. На думку Дж. Стігліца – одного з найавторитетніших дослідників нерівності, найважливіша з них – це фінансові ринки, що збільшують нерівність у всьому світі. Крім цього, відсутність належної уваги з боку МБР, МВФ, Світового банку та G-20 до офшорного сектору, де приховано не менше 21 трлн дол. – сума, еквівалентна розміру економік США і Японії разом взяті, – теж суттєво посилює нерівність. До чинників зростання соціально-економічної нерівності слід віднести також зниження прогресивності податків, монополізація, глобалізація та інші причини.

Варто погодитися з думкою, що подолання значної соціальної нерівності є одним з найважливіших завдань, від успішності виконання якого залежать перспективи сталого розвитку країни. Ця мета може втілюватися через забезпечення умов для повноцінної реалізації підприємницького, трудового, інтелектуального та творчого потенціалів країни та через соціальне забезпечення незахищених верств населення та вдосконалення системи відтворення людських ресурсів. Проте, ефективність реалізації цих

заходів на практиці неможлива, якщо першим кроком не стане вдосконалення пропорцій перерозподілу суспільного продукту і реальна боротьба з корупцією та тіншовим сектором економіки [12].

Слід зазначити, що завдання, спрямовані на скорочення нерівності всередині країни і між ними (Ціль 10 Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»), мають досить декларативний характер. Відсутність індикаторів реалізації цих завдань унеможливорює ефективний моніторинг стану досягнення ЦСР. Для прикладу наведемо деякі з них: 10.1. До 2030 року поступово досягти й підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення на рівні, що перевищує середній по країні; 10.2. До 2030 року підтримати законодавчим шляхом та заохочувати активну участь усіх людей у соціальному, економічному і політичному житті незалежно від їхнього віку, статі, інвалідності, раси, етнічної належності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу; 10.3. Забезпечити рівність можливостей і зменшити нерівність результатів, у тому числі шляхом скасування дискримінаційних законів, політики і практики та сприяння прийняттю відповідного законодавства, політики та заходів у цьому напрямі; 10.4. Прийняти відповідну політику, особливо бюджетно-податкову політику, політику в питаннях заробітної плати та соціального захисту, і поступово домагатися забезпечення більшої рівності [9]. Те саме стосується і змісту задач щодо скорочення нерівності між країнами.

Отже, соціально-економічна нерівність не тільки є вкрай сумнівним явищем з моральної точки зору. Вона здійснює негативний вплив на економічний розвиток і є одним з каталізаторів гострих соціальних проблем. Стає очевидним, що розшарування, яке досягло на сьогоднішній день безпрецедентних розмірів, без сумніву, стало ключовим бар'єром для подальшого стабільного соціально-економічного розвитку. Саме тому важливим на сьогодні повинно стати питання пошуку методів зниження нерівності з метою створення умов для сталого розвитку суспільства як у національному, так і в глобальному вимірі.

Висновки. Концепція сталого розвитку зумовлює необхідність узгодження стратегічних цілей фінансового розвитку національної соціально-економічної системи. Важливим є визначення пріоритетних напрямів фінансової політики в контексті цілей і задач сталого розвитку, виявлення особливостей і факторів, що впливають на її формування. Одним з найважливіших завдань, від успішності виконання якого залежать перспективи сталого розвитку країни, є подолання значної соціальної нерівності. Успіх у сфері формування і ефективного використання внутрішніх фінансових ресурсів задля досягнення цілей сталого розвитку пов'язаний, насамперед, із реалізацією цілої низки реформ у всіх сферах суспільного життя України. Тільки за допомогою ефективної фінансової політики можна з найменшими витратами та в найкоротші терміни досягти поставлених новим Порядком денним цілей та задач у сфері сталого розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Новизна проблем, пов'язаних з практичною реалізацією концепції сталого розвитку, потребує подальших досліджень щодо обґрунтування теоретичних засад формування та визначення напрямів ефективної реалізації фінансової політики переходу на принципи сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.* URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
2. *Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development.* URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/69/313.
3. Кожухова Т. В. *Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: монографія.* Кривий Ріг: Чернявський Д.О., 2017. 336 с.
4. Кореновський О. В. *Концепція сталого розвитку і фінансова політика.* Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.1. С.225-228.
5. Романчукевич В. В. *Роль державної фінансової політики сталого розвитку в умовах глобалізації.* Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2019. Т.24. Вип. 4(77) С. 150-156.
6. Толуб'як В. С. *Роль фінансового потенціалу у забезпеченні сталого розвитку країни.* Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 5. С. 1-7.
7. Schmidt-Traub Guido, Jeffrey D. Sachs. 2015. *Financing Sustainable Development: Implementing the SDGs through Effective Investment Strategies and Partnerships.* URL: <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2015/04/150408-SDSN-Financing-Sustainable-Development-Paper.pdf>
8. *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року:* Указ Президента України №722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
9. *Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017.* URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
10. Ortiz I., Cummins M. (2011). *Global Inequality: Beyond the Bottom Billion – A Rapid Review of Income Distribution in 141 Countries.* URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1805046
11. *An economy for the 99%.* 2017. URL: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-en.pdf
12. Чуприна О. О. *Соціальна нерівність як джерело загроз безпеці людського розвитку в Україні.* URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1907/1/CHuprina_CHuprin_282.pdf
13. Krueger, D., Kurt Mitman K., Perri F. 2016. *Macroeconomics and household heterogeneity.* URL: <https://www.minneapolisfed.org/research/sr/sr529.pdf>

References

1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. (2015). URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
2. *Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development*. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/69/313
3. Kozhukhova, T. V. (2017). *Formuvannia ta transformatsiia hlobalnoi systemy finansuvannia staloho rozvytku : monohrafiia* [Formation and transformation of the global sustainable development financing system]. Kryvyi Rih : Cherniavskiy D. O., 336 s.
4. Korenovskiy, O. V. (2011). *Kontseptsiiia staloho rozvytku i finansova polityka* [Sustainable development concept and financial policy]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp. 21.1, 225-228.
5. Romanchukovich, V. V. (2019). *Rol derzhavnoi finansovoi polityky staloho rozvytku v umovakh hlobalizatsii* [The role of public financial policy of sustainable development in the conditions of globalization]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*. T.24. Vyp. 4(77), 150-156.
6. Tolub'iak, V. S. (2018). *Rol finansovoho potentsialu u zabezpechenni staloho rozvytku krainy* [The role of financial capacity in ensuring the country's sustainable development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, № 5. 1-7.
7. Schmidt-Traub, Guido, Sachs, Jeffrey D. (2015). *Financing Sustainable Development: Implementing the SDGs through Effective Investment Strategies and Partnerships*. URL: <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2015/04/150408-SDSN-Financing-Sustainable-Development-Paper.pdf>
8. *Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku* [Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 722/2019 vid 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
9. *Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017* [Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017]. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
10. Ortiz I., Cummins M. (2011). *Global Inequality: Beyond the Bottom Billion – A Rapid Review of Income Distribution in 141 Countries*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1805046
11. *An economy for the 99%*. (2017). URL: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-en.pdf
12. Chupryna, O. O. (2012). *Sotsialna nerivnist yak dzherelo zahroz bezpetsi liudskoho rozvytku v Ukraini* [Social inequality as a source of threats to human development in Ukraine]. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1907/1/CHupryna_CHuprin_282.pdf
13. Krueger, D., Kurt Mitman K., Perri F. (2016). *Macroeconomics and household heterogeneity*. URL: <https://www.minneapolisfed.org/research/sr/sr529.pdf>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Тропіна Валентина Борисівна, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: tropina@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4148-3873
Researcher ID: G-8563-2014

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Тропина Валентина Борисовна, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов, учета и налогообложения
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: tropina@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tropina Valentyna, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynskogo Str., 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: tropina@ukr.net

ЗМІСТ

Аграрна економіка

БІЛА С. О. Стратегії виробництва аграрної продукції: світовий досвід.....	7
ЛАНЧЕНКО Є. О. Інвестиційне забезпечення створення робочих місць в аграрній сфері.....	21
ТЕТЕРИНЕЦЬ Т. А. Особливості формування і розвитку людського капіталу в аграрній сфері.....	32
ШУЛЬГА О. А. Ключові тенденції та імперативи розвитку аграрного сектору світової економіки.....	39

Економіка знань, інноваційна економіка

ЕВЕЛІНА СЕМІОНОВАЙТЕ, ЕДІТА БАРАНСКАЙТЕ, ДАЙВА ЛАБАНАУСКАЙТЕ. Стимульована інноваціями економіка спільного споживання в туристичному бізнесі.....	48
КЛИМЕНКО О. М., МАЛА С. І. «Зелені» облігації як перспективний інструмент залучення інвестицій в екологічні проекти в Україні.....	52
НАВАЛЬНА М. І., СПИС О. А. Реалізація словотвірного потенціалу лексем у суспільно-економічній діяльності.....	60
КАРПЕНКО О. М., ПАВЛОВА Д. О. Сутність і факторна обумовленість інноваційної сприйнятливості підприємства.....	66

Економіка та управління

ДЕЙНЕКО Л. В., ЦИПЛІЦЬКА О. О. Інституціональний механізм модернізації промислового сектора: сутність та шляхи вдосконалення.....	73
КУШНІРЕНКО О. М., ДЕЙНЕКО О. Т. Ухвалення угоди АСАА в інтересах українських виробників та безпеки суспільства.....	84
МАКАРЧУК І. М., ПЕРЧУК О. В., ПЕРЧУК О. В. Туристичні ресурси та інфраструктура як важливі складові розвитку економіки та туризму регіону.....	93
ПРИВАЛОВА Н. В. Рекрутинг на SMART-принципах.....	100

Економічна теорія

ВАРНАЛІЙ З. С., БІЛИК Р. Р., ХМЕЛЕВСЬКИЙ М. О. Соціальна безпека України: сутність, проблеми та шляхи забезпечення.....	105
ВОРОБІЄНКО П. П. Гіпотеза про закон матеріальної задоволеності та її сприйняття людиною.....	114
ВОЛЕНКО В. Г. Сучасні концепції бюджетної децентралізації.....	119
ГУСАРЕВИЧ Н. В., МАРКУЦЬ Ю. І. Вплив валютної політики на бюджетну збалансованість.....	128
САБРИНА КАЛІНКОВА. Караганов проти Леонтьєва – чи є неправильне розуміння моделі Леонтьєва?.....	135
СТУДІНСЬКА Г. Я. Бренд як інструмент глобалізації.....	138

Міжнародна економіка

КАТРАНДЖІЄВ Х. І., КАНІСКОВ В. Л. Більше 10 років членства в ЄС: оцінка болгарського досвіду та висновки для України.....	146
КУДРИЦЬКА Н. В. Морська інфраструктура України у рейтингу країн світу: сучасний стан та перспективи.....	151
ХІТОВ М. М. Деякі аспекти економічної взаємодії країн, що розвиваються, і розвинутих країн в рамках ЄС на прикладі Болгарії.....	158

Фінанси, грошовий обіг та кредит

БАРАННИК Л. Б., ДУЛІК Т. О., АЛЕКСАНДРЮК Т. Ю. Гендерне бюджетування в контексті соціального захисту населення в Україні.....	163
ВОРОНKOBA О. М. Фінансовий моніторинг на ринку цінних паперів України: сучасні реалії та перспективи.....	175
ЗАБАШТАНСЬКИЙ М. М., ЗАХАРІН С. В., РОГОВИЙ А. В. Фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств в контексті переходу національного господарства на модель сталого розвитку.....	184
ГОРОШKOBA Л. А., ХАРАГІРЛО В. Є., ХЛОБИСТОВ Є. В. Вдосконалення фінансування неперервних освітніх послуг для професійно-технічних закладів освіти.....	195
НАКОНЕЧНА Ю. Л., РИБАЛКА А. М. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в Україні.....	206
ТРОПІНА В. Б. Пріоритети фінансової політики України у контексті цілей і задач сталого розвитку.....	217

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

БЕЛАЯ С. А. Стратегии производства аграрной продукции: мировой опыт	7
ЛАНЧЕНКО Е. А. Инвестиционное обеспечение создания рабочих мест в аграрной сфере	21
ТЕТЕРИНЕЦ Т. А. Особенности формирования и развития человеческого капитала в аграрной сфере	32
ШУЛЬГА О. А. Ключевые тенденции и императивы развития аграрного сектора мировой экономики	39

Экономика знаний, инновационная экономика

ЭВЕЛИНА СЕМИОНОВАЙТЕ, ЭДИТА БАРАНСКАЙТЕ, ДАЙВА ЛАБАНАУСКАЙТЕ. Стимулируемая инновациями экономика совместного потребления в туристическом бизнесе	48
КЛИМЕНКО О. Н., МАЛА С. И. «Зеленые» облигации как перспективный инструмент привлечения инвестиций в экологические проекты в Украине	52
НАВАЛЬНАЯ М. И., СПЫС О. А. Реализация словообразовательного потенциала лексем в общественно-экономической деятельности	60
КАРПЕНКО Е. М., ПАВЛОВА Д. А. Сущность и факторная обусловленность инновационной восприимчивости предприятия	66

Экономика и управление

ДЕЙНЕКО Л. В., ЦЫПЛИЦКАЯ Е. А. Институциональный механизм модернизации промышленного сектора: сущность и пути усовершенствования	73
КУШНИРЕНКО О. Н., ДЕЙНЕКО О. Т. Принятие соглашения АСАА в интересах украинских производителей и безопасности общества	84
МАКАРЧУК И. Н., ПЕРЧУК О. В., ПЕРЧУК О. В. Туристические ресурсы и инфраструктура как важные составляющие развития экономики и туризма региона	93
ПРИВАЛОВА Н. В. Рекрутинг на SMART-принципах	100

Экономическая теория

ВАРНАЛИЙ З. С., БИЛЫК Р. Р., ХМЕЛЕВСКИЙ Н. А. Социальная безопасность Украины: сущность, проблемы и пути обеспечения	105
ВОРОБИЕНКО П. П. Гипотеза о законе материальной удовлетворенности и ее восприятие человеком	114
ВОЛЕНКО В. Г. Современные концепции бюджетной децентрализации	119
ГУСАРЕВИЧ Н. В., МАРКУЦ Ю. И. Влияние валютной политики на бюджетную сбалансированность	128
САБРИНА КАЛИНKOVA. Караганов против Леонтьева – есть ли неправильное понимание модели Леонтьева?	135
СТУДИНСКАЯ Г. Я. Бренд как инструмент глобализации	138

Международная экономика

КАТРАНДЖИЕВ Х. И., КАНИСКОВ В. Л. Более 10 лет членства Болгарии в ЕС: оценка болгарского опыта и выводы для Украины	146
КУДРИЦКАЯ Н. В. Морская инфраструктура Украины в рейтинге стран мира: современное состояние и перспективы	151
ХИТОВ М. М. Некоторые аспекты экономического взаимодействия развивающихся и развитых стран в рамках ЕС на примере Болгарии	158

Финансы, денежное обращение и кредит

БАРАННИК Л. Б., ДУЛИК Т. А., АЛЕКСАНДРЮК Т. Ю. Гендерное бюджетирование в контексте социальной защиты населения в Украине	163
ВОРОНKOBA E. H. Финансовый мониторинг на рынке ценных бумаг Украины: современные реалии и перспективы	175
ЗАБАШТАНСКИЙ М. М., ЗАХАРИН С. В., РОГОВОЙ А. В. Финансирование инвестиционной и инновационной деятельности промышленных предприятий в контексте перехода национального хозяйства на модель устойчивого развития	184
ГОРОШKOBA Л. А., ХАРАГИРЛО В. Е., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Совершенствование финансирования непрерывных образовательных услуг для профессионально-технических учреждений образования	195
НАКОНЕЧНАЯ Ю. Л., РЫБАЛКА А. Н. Финансовое обеспечение государственных социальных гарантий в Украине	206
ТРОПИНА В. Б. Приоритеты финансовой политики Украины в контексте целей и задач устойчивого развития	217

CONTENTS

Agrarian Economy

BILA SVITLANA. Agricultural production strategies: world experience.....	7
LANCHENKO YEVHENII. Investment providing of jobs creation in agrarian sphere	21
TSETSIARYNETS TAT'IANA. Features of formation and development of human capital in the agricultural sector.....	32
SHULGA OLGA. Key trends and imperatives for development of the agrarian sector of the world economy.....	39

Knowledge Economy, Innovative Economy

EVELINA SEMIONOVAITĖ, EDITA BARANSKAITĖ, DAIVA LABANAUSKAITĖ. Innovations driven sharing economy in the context of tourism business.....	48
KLYMENKO OKSANA, MALA SVITLANA. "Green" bonds as a perspective instrument of attracting investments in ecological projects in Ukraine	52
NAVALNA MARYNA, SPYS OLHA. Implementation of word-formative potential of the lexemes in social and economic activities	60
KARPENKO ELENA, PAVLOVA DARYA. Essence and factor conditionality of enterprise innovative susceptibility	66

Economy and Management

DEINEKO LIUDMYLA, TSYPLITSKA OLENA. The institutional framework for industrial sector modernization: the essence and ways of improvement	73
KUSHNIRENKO OKSANA, DEINEKO OLEKSANDR. The adoption of the ACAA in the interests of Ukrainian producers and public safety	84
MAKARCHUCK INNA, PERCHUCK OKSANA, PERCHUCK OKSANA. Tourist resources and infrastructure as the important components of economic development and tourism in the region	93
PRYVALOVA NATALIYA. Recruiting on SMART-principles	100

Economic Theory

VARNALII ZAKHARII, BILYK ROSTISLAV, KHMELEVSKIY MYKOLA. Social security of Ukraine: summary, problems and ways of ensuring	105
VOROBIIYENKO PETRO. Hypothesis of the law of material satisfaction and its perception by human.....	114
VOLENKO VALERIIA. Modern concepts of budget decentralization	119
HUSAREVYCH NATALIYA, MARKUTS YULIYA. The impact of monetary policy on budgetary balance	128
SABRINA KALINKOVA. Karaganov V.S. Leontief – is there a misunderstanding of Leontief's model?	135
STUDINSKA GALINA. Brand as a tool of globalization	138

International Economics

KATRANDEJIEV HRISTO, KANISKOV VASIL. Over 10 years of Bulgarian membership in EU: evaluation of bulgarian experience and conclusions about Ukraine	146
KUDRYTSKA NATALIA. Marine infrastructure of Ukraine in the rating of the world countries: current state and prospects	151
HITOV MITKO. Some aspects of economic interaction between developing and developed countries within the framework of the EU on the example of Bulgaria.....	158

Finance, Monetary Circulation and Credit

BARANNYK LILIIA, DULIK TATYANA, ALEXANDRIUK TATYANA. Gender budgeting in the context of social protection in Ukraine	163
VORONKOVA OLENA. Financial monitoring on the securities market of Ukraine: current realities and perspectives.....	175
ZABASHTANSKY MAXIM, ZAKHARIN SERGII, ROGOVY ANDRIY. Financing investment and innovation activities of industrial enterprises in the context of the national economy transition to the sustainable development model	184
HOROSHKOVA LIDIYA, KHARAHIRLO VIRA, KHLOBYSTOV IEVHEN. Improvement of the continuous education services financing for vocational training institutions	195
NAKONECHNA YULIYA, RYBALKA ANASTASIA. Financial support of state social guarantees in Ukraine.....	206
TROPINA VALENTYNA. Priorities of Ukraine's financial policy in the context of sustainable development goals and targets	217

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.

- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 11 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при безпосередньому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection "University Economic Bulletin"

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: "Ivanenko_article.doc").

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – "book"; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs "before", "after" – 0 pt; indents "to the right", "to the left" - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is "in the text";
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of "DSTU 8302: 2015 "Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation", which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a "List of bibliography sources" simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression "so-called" is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option "American"); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles "University Economic Bulletin" was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Головний редактор Л.О. Мармуть

Переяслав
2020

Підписано до друку 27 травня 2020 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 26,90.
Ум.др. арк. 27,32. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав
2020

Подписан к печати 27 мая 2020. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 26,90.
Ус.п.л. 27,32. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2020

Signed for print on May 27, 2020. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 26,90.
Issued sheets 27,32. 100 copies.